

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAŐ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Bilge ABUKAN, Dr.
(Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Meliha Funda AFYONOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi
(Selçuk Üniversitesi)
Pınar AKKUŞ, Dr. Öğr. Üyesi
(İstanbul Arel Üniversitesi)
Hicran ATATANIR, Doç. Dr.
(Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu)
Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)
Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.
(Selçuk Üniversitesi)
Barış DEMİREL, Öğr. Gör. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)
Münevver ERYALÇIN, Dr.
(Ankara Üniversitesi)
Güler GÜNEŞ ASLAN, Dr.
(Yalova Üniversitesi)
Nur İNCETAHTALI, Dr. Öğr. Üyesi
(Gaziantep Üniversitesi)
Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Sayra LOFTİ, Dr. Öğr. Üyesi
(Medipol Üniversitesi)
Özge ÖZGÜR, Doç. Dr.
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Ozan SELÇUK, Dr. Öğr. Üyesi
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Derya ŞAŞMAN KAYLI, Doç. Dr.
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Gülten Uçan, Doç. Dr.
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Buğra YILDIRIM, Doç. Dr.
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Esra ACAR ŞENGÜL, Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
Rümeysa AKGÜN, Doç. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)
Fatih ALTUN, Doç. Dr.
(Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Nurullah ÇALIŞ, Dr. Öğr. Üyesi
(Giresun Üniversitesi)
Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi
(Muş Alparslan Üniversitesi)
Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.
(Ankara Üniversitesi)
Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
Nevzat GENCER, Dr. Öğr. Üyesi
(Hitit Üniversitesi)
Bekir GÜZEL, Dr. Öğr. Üyesi
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi
(Bartın Üniversitesi)
Ayten KAYA KILIÇ, Doç. Dr.
(Akdeniz Üniversitesi)
Bilge ÖNAL DÖLEK, Doç. Dr.
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Ali Osman ÖZPOLAT, Dr.
(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)
Neşe ŞAHİN TAŞAĞIN, Dr. Öğr. Üyesi
(Maltepe Üniversitesi)
Zeynep TURHAN, Dr. Öğr. Üyesi
(Bartın Üniversitesi)
Zilan UĞURLU, Dr.
(Başkent Üniversitesi)
Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Doç. Dr.
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Ashlan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDITÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 3

Ay/Month: Temmuz

Yıl/Year: 2022

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
29.07.2022

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 707-734 **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin İş Bulma Endişeleri ve Umutsuzluk Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma** *Murat ÇAY*
Beraat AKPINAR
A Research on Social Work Students Job Finding Concerns and Hopelessness Levels
- 735-751 **Covid-19 Pandemisinin Aile İçi İletişim Üzerine Etkisinin İncelenmesi** *Dilek VEYSİKARANI*
Çiğdem KOŞAR TAŞ
Sibel ÖRK ÖZEL
Examining the Covid-19 Pandemic's Effect on In-Family Communication
- 753-776 **Sosyal Hizmet Disiplininde Yaşlılık Konusu Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezler Yönelik Bir Bibliyografik Analiz Çalışması** *Derya ŞAŞMAN KAYLI*
Melis Ecem ÇIPLAK
A Bibliographic Analysis Study on Graduate Theses on the Subject of Aging in the Social Work Discipline
- 777-798 **Hükümlü Ailelerinin Baş Etme Stratejileri** *Betül Kübra DOĞAN*
Kasım KARATAŞ
Coping Strategies of the Family Members of Convicted People
- 799-810 **Türk ve Suriyeli Kadınlarda Erken Evlilikler** *Melike YAVAŞ ÇELİK*
Fatma KARASU
Early Marriage in Turkish and Syrian Women
- 811-840 **Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çocuk Gelişimci Olmak** *Emrullah Can YAVUZ*
Özlem Gözüin KAHRAMAN
Being a Child Development Specialist in Special Education and Rehabilitation Centers
- 841-866 **COVID-19 Salgınunun Türkiye'de Tıbbi Sosyal Çalışma Uygulamalarına Yansımaları** *Zeynep ACA*
Hürü AKALIN
Umut SOLMAZ
The Pandemic: Reflections on Medical Social Work Practices in Turkey
- 867-887 **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Farklılıklara Saygı Düzeyleri ile Toplumsal Cinsiyet Algıları Arasındaki İlişki** *Koray KORKMAZ*
Cengiz ÖZBESLER
Relationship Between Social Work Students' Levels of Respect for Diversity and Gender Perceptions
- 889-911 **Sosyal Yardımlara Erişim Bağlamında 'Hak Eden' Yoksul ve Hareket Edebilirlik Kavramları: Evde Bakım Aylığı Üzerine Niteliksel bir Çalışma** *Başak AKKAN*
Simla SERİM
The Concepts of Deservingness and Mobility in Access to Social Assistance: A Qualitative Study on the Cash for Care Scheme in Turkey

- 913-936 ***Göçmen ve Mültecilerin Sosyal Uyum Süreçlerinin Göçmenler Tarafından Kurulmuş Sivil Toplum Örgütü Yöneticilerinin Gözünden Değerlendirilmesi*** *Ali Artam AYYILDIZ*
Kasım KARATAŞ
Reviewing the Social Cohesion Process of the Migrants and Refugees from the Perspectives of People Who Have Managerial Positions in the Non-Governmental Organizations Which Were Created by Migrants Themselves
- 937-953 ***Huzurevinde Kalan Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması*** *Yunus Emre DEMİRCİ*
Gazanfer ANLI
A Field Research on Gratitude, Mental Well-Being and Self-Compassion Level of Elderly Individuals in Nursing Home
- 955-973 ***“HPV Aşısı Haktır” : Halk Sağlığı Sosyal Hizmeti Perspektifinden HPV İle İlgili Tweetlerin Analizi*** *Merve Deniz PAK GÜRE*
Mustafa KARATAŞ
“HPV Vaccination Is Right” : Analysis of HPV-Related Tweets from The Perspective of Public Health Social Work
Mehmet BAŞCILLAR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 975-990 **Çevresel Adaletsizlik Mağduru Grupların İhtiyaçlarını Karşulamada Yeni Bir Model Önerisi: “Yeşil Sosyal Hizmet Birimleri Kurulması”** *Eda KAYA ÖRK*
Filiz ÇÖMEZ POLAT
A New Model Proposal to Meet the Needs of Victim Groups of Environmental Injustice: "Establishment of Green Social Work Units"
- 991-1008 **Söylemek Mi Gizlemek Mi? Çocuk Mağdurların Cinsel İstismarı Açıklamalarını Etkileyen Faktörler** *Tuğba TÜRKKAN*
Hatice ODACI
To Tell or To Hide? Factors Affecting Child Victims' Disclosure of Sexual Abuse
- 1009-1025 **Politik Sosyal Hizmet** *Ferhat TOPER*
Political Social Work

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin İş Bulma Endişeleri ve Umutsuzluk Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma*

A Research on Social Work Students Job Finding Concerns and Hopelessness Levels

Murat ÇAY¹, Beraat AKPINAR²

¹Dr. Öğretim Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, cay571@gmail.com, ORCID:0000- 0003-4659-4687

²Arş. Gör. Beraat AKPINAR, Mersin Üniversitesi, İçel Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, beraatakpınar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3057-733X

Başvuru: 12.08.2021

Kabul: 25.02.2022

Atıf:

Çay, M. ve Akpınar, B. (2022). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerine yönelik bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 707-734. DOI: 10.33417/ tsh.981945

ÖZ

Umutsuzluk bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan beklentileri ifade eder. Yürütülen bu araştırma ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iş bulma endişeleri ile umutsuzluk düzeylerinin belirlenerek bunları çeşitli değişkenlere göre irdeleme ve bu doğrultuda var olan durumun betimlenmesi amaçlanmıştır. Nicel olarak tasarlanan çalışmaya 1592 sosyal hizmet bölümü öğrencisi katılmıştır. Araştırmada temel demografik soru formu, katılımcıların sosyal hizmete dair bilgi ve tutumlarını öğrenmek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan internet tabanlı formlar üzerinden sosyal medya araçları yoluyla toplanmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizi neticesinde katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin iş bulma endişesi, sosyal hizmete dair tutum ve beklentilere, demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bulgular sosyal hizmet bölümü için öğrencilerin istihdam olanaklarının ve gelecek beklentisinin umutsuzluk açısından önemli olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrencilerin sosyal hizmete dair sahip olduğu tutum, beklenti, geleceğe yönelik kaygı, iş bulma umudu gibi durumların umutsuzluk düzeyinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Umutsuzluk, iş bulma, sosyal hizmete yönelik tutum ve beklentiler

ABSTRACT

Hopelessness refers to less than zero expectations in achieving a goal. With this research, it was aimed to determine the anxiety and hopelessness levels of the students of the social work department, to examine them according to various variables and to describe the existing situation in this direction. 1592 social work students participated in the study, which was designed quantitatively. In the study, the basic demographic questionnaire, the questionnaire created by the researchers to learn the knowledge and attitudes of the participants about social work, and the Beck Hopelessness Scale were used. Research data were collected through social media tools through internet-based forms created by the researchers. As a result of the analysis of the data collected in the research, it was determined that the hopelessness levels of the participants differed significantly according to their anxiety about finding a job, attitudes and expectations about social work, and demographic characteristics. Findings underline that students' employment opportunities and future expectations are important in terms of hopelessness for the social work department. In addition, it is understood that during the social work education process, the attitudes of the students towards social work, expectations, anxiety about the future, hope of finding a job are effective on the level of hopelessness.

Keywords: Hopelessness, finding a job, attitudes and expectations towards social work

* Araştırmada elde edilen bulguların bir özeti Başkent Üniversitesi, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2019'da sunulmuştur.

GİRİŞ

Nüfus artışı, göç ve kentleşme gibi olgular işgücünü etkilemekte ve istihdam sorunlarına yol açabilmektedir. Nüfus açısından gençlerin işsiz kalma olasılığı da diğer gruplardan yüksek olmaktadır. Bu dönemlerde en büyük sorun eğitimden iş hayatına geçişte görülmektedir. Çalışma çağındaki bireyin işsiz kalması bireylerin yaşamı üzerinde derin izler bırakabilmektedir (Aydın vd., 2013). İşsizliğin ortaya çıkardığı sorunlar depresyon, kaygı, stres ve umutsuzluk gibi ruhsal sorunlardır (Yüksel, 2005). İşsizlik genellikle kaygı ve depresyona neden olmaktadır (Smári vd., 1997).

Türkiye'nin makroekonomik verileri incelendiğinde daralan iş piyasası ve artan işsizlik oranlarının, özellikle de genç işsizlik oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Aralık 2019 dönemine ilişkin işsizlik oranı %13,7 genç işsizliği ise %25'tir (TÜİK, 2020). Bu verilerin bir adım ötesindeki sosyal hizmetler alanına ilişkin veriler ise daha ürkütücüdür. TÜİK verilerine dayandığı iddia edilen bir habere göre en yüksek işsizlik oranının %26,4 ile sosyal hizmetler alanı olduğu belirtilmektedir (Hürriyet, 2018). Aslında bu tablo sosyal hizmet için şaşırtıcı değildir; sosyal hizmetler önlisans ve sosyal hizmet lisans programlarının artmasıyla beraber geçen zamanda mezun sayısının artması, açıköğretim programlarından her yıl binlerce öğrencinin mezun olması sosyal hizmet lisans programlarını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte lisans tamamlama gibi programlarla öğrencilerin programlara sınavsız kabul edilmeleri ve iş gücü piyasasındaki daralıklar neticesinde sosyal hizmet bölümleri popüler olma durumunu kaybetmiştir. Dolayısıyla sosyal hizmet bölümünden mezun öğrencilerin iş bulma kaygıları ve yine bu bağlamda umutsuzlukları görünür olmuştur. Nitekim, Afyonoğlu (2021)'nin Twitter platformu üzerinden Dünya Sosyal Hizmet Günü (16.03.2021)'nde atılan 10.000 tweetin incelediği çalışmada istihdam ve açıköğretim sorununun ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Başka araştırmada ise istihdam ile ilgili haberlerin, sosyal hizmetin yazılı basında temsil eden bir tema olarak yer aldığı belirtilmektedir (Yanardağ, 2020).

İşsizlik, çağımızın en önemli toplumsal sorunlarından biridir (Serdar vd., 2013). Bugün tüm dünyanın en büyük sorunlarından biri genç işsizliğidir. Gençlerin iş bulma kaygısı, üniversitede başlamaktadır (Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020). 2011 yılında sosyal hizmet eğitimi veren bölüm sayısının hızla artması, açıköğretim programlarının açılmasıyla öğrenci kontenjanlarının artması ve lisansüstü öğrencilerin istihdam alanlarının daralması nedeniyle sosyal hizmet öğrencilerinin iş bulma kaygısı yaşayacağı algısı gelişmeye başlamıştır (Alptekin vd., 2014; Cebeci vd., 2020; Işıkhani vd., 2016; Kalaycı-Kırlıoğlu ve Kırlıoğlu, 2021). Sevim ve Altun (2017)'un yaptığı araştırmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin gelecek kaygısının olduğu ve istihdam durumlarının yeterli olmadıklarını düşündükleri ve önlemler alınmazsa gelecek kaygısının artacağı belirtilmektedir. İşsizlikle mücadelede önemli bir öneme sahip olan sosyal hizmet bölümü mezunlarının işsizlik oranları da giderek hızlı bir şekilde artmaktadır (Akçay ve Alpoğlu, 2020). Tüm bunlar diğer üniversite öğrencilerinde (Ateş, 2019) olduğu gibi sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin de gelecekte kalabilecekleri işsizlik nedeniyle kaygı ve stres yaşadığına işaret etmektedir. İşsizlik,

gelecek beklentisi, umutsuzluk gibi çeşitli durumların sosyal hizmetin yararlanıcılarında olduğu kadar meslek elamanlarında ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinde incelenmesi önemlidir.

Rideot ve Montemuro (1986)'ya göre bireyin gelecek projeksiyonu akıl, ruh ve beden sağlığı üzerinde etkilere sahiptir. İnsan sağlığı için özgül bir yere sahip olan umudun ise yokluğu durumunda insanın iyilik hali için bir olumsuzluk söz konusudur. Umut, gelecek ile ilgili bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan fazla olan beklentilerdir. Umutsuzluk ise bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan beklentilerdir (Dilbaz ve Seber 1993). Umut, bireyin geleceğine ilişkin olumlu beklenti durumlarını içermekte ve olumsuz bir durumla karşılaşması halinde ise bunlarla baş etme duygusunu ifade etmektedir. Umut, insan yaşamının bir ögesi olarak bireyin potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini tanımlamakta ve bireyin sorunun üstesinden gelmesine yardımcı ve iyileştirici etkiye sahiptir.

Umutsuzluğa neden olan faktörler çok çeşitlidir:

- İşlevsel yeteneklerde bozulma,
- Fizyolojik durumda bozulma,
- Beden imajında bozulma,
- Sosyal destek yetersizliği,
- Sorunları çözememe,
- Geçmiş olumsuz deneyimler,
- Gereksinimlerin zamanında karşılanamaması,
- Kaynaklara ulaşmada yetersizlik,
- Özgüven eksikliği,
- Hastalık(lar)la ilgili inançlar ve tedavide yaşanan sorunlar (Öz, 2010).

Umutsuzluk bireyin gelecekteki olayların olumsuz olacağı düşüncesini ifade etmektedir (Gençay, 2009; Özmen vd., 2008). Umutsuz bireyler yaşantılarında kendilerini olaylar karşısında çaresiz hisseder. Geleceklerini karanlık görmekte ve ulaşmak istedikleri hiçbir işi yapamayacaklarını ve her davranışta başarısız olacaklarını düşünür ve geleceğe olumsuz bakar (Kumcağız, 2007). Umutsuzluk insan hayatındaki birçok faktörden etkilenen ve birçok faktörü de etkileyen önemli bir ruh sağlığı bileşenidir. Umutsuzluk depresyon, intihar, nevroz, mazoşizm, sadizm, sosyopatlık, alkolizm, yıkıcılık gibi durumlara sebep olabilen ve birçok hastalıkla etkileşimi olan bir durumdur (Özmen vd., 2008, İmamoğlu ve Yavuz, 2011). Minkoff vd. (1973)'ye göre de bireyin hayata bakışında umutsuzluklar yoğunsa intihar riski artmaktadır. Pek çok çalışmada umutsuzluk depresyonla ilişkilendirilmiştir (Beck vd., 1988; Whisman vd., 1995; Nimeus vd., 1997).

Yürütülen bu araştırmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerini belirleyerek bunları çeşitli değişkenlere göre irdeleme ve var olan durumu betimleme amacı taşımaktadır. Sosyal hizmet bölümlerinden mezun olanların yıllara göre artması, istihdam olanaklarının azalması, işsizliğin sosyal hizmet bölümü mezunları için giderek daha büyük bir

sorun teşkil etmesi bu araştırmayı önemli kılan temel noktalardır. Sosyal hizmetin bulunduğu yerden başlama ilkesi kendi müracaatçısı yine kendisi olan sosyal hizmet öğrencilerinin işsizlik ve umutsuzlukla ilgili araştırmaların yapılmasını ve bu konunun tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

YÖNTEM

Yürütülen bu çalışma, nicel araştırma deseni kullanılarak tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli geniş bir kitleden veri toplayarak ele alınan grup hakkında genel bir yargıya varma amacıyla yapılmaktadır (Karasar 1999; Büyüköztürk, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye ve KKTC'deki üniversitelerin sosyal hizmet bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Evrende yer alan kişi sayısına dair net bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Ancak Gpower programı ile gerçekleştirilen analizler neticesinde ölçülen değerlerin $\pm\%5$ hata payıyla, $\%95$ 'lik bir güven düzeyine sahip olmak için 385 veya daha fazla örneklem sayısına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın örnekleme kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kolayda örnekleme, insanların araştırmacılar için "uygun" veri kaynakları oldukları için örneklendiği bir tür olasılık dışı örneklemedir (Lavrakas, 2008). Kolayda örnekleme, hedef popülasyonun üyelerinin kolay erişilebilirlik, coğrafi yakınlık, belirli bir zamanda bulunabilirlik veya isteklilik gibi belirli pratik kriterleri karşılayan bir olasılık dışı veya rastgele olmayan örnekleme türüdür (Etikan vd., 2016). Kolayda örnekleme yöntemi tesadüfı olmayan örneklem türüdür (Haşiloğlu vd., 2015). Türkiye'de yapılan çalışmaların $\%90$ 'ında kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı ifade edilmektedir (Haşiloğlu vd., 2015; Kurtuluş vd., 2012).

Araştırmanın örneklemini Türkiye ve KKTC'deki üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinde öğrenci olan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 1592 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın Türkiye'de sosyal hizmet bölümü öğrencilerini temsil edebilmesi amacıyla örgün eğitim ve açıköğretim sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin yanı sıra Türkiye ve KKTC'de eğitim alan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin de çalışmaya katılımı sağlanmıştır. Araştırmanın örneklem sayısının, alan yazında sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin katılımcı olarak yer aldığı ve farklı örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı çeşitli çalışmalardan (Acar ve Apak, 2017; Afyonoğlu ve Buz, 2021; Başer ve Kalaycı-Kıriloğlu, 2016; Başer vd., 2014; Beydili Gürbüz, 2021; Ercan vd., 2018; Koçan vd., 2021; Küçükkaraca ve Akçay, 2017) daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların 1272'si ($\%79,8$) kadın, 321'i ($\%20,2$) erkek, $\%97,7$ 'si bekar, $\%2,3$ 'ü ise evlidir. Katılımcıların 1544'ü ($\%96,9$) Türkiye'de, 48'i ($\%3,1$) KKTC'de; 1509'u ($\%94,8$) örgün eğitim, 83'ü ($\%5,2$) ise açıköğretim/uzaktan eğitim programında öğrencidir. 55 farklı üniversiteden katılımın olduğu çalışmada, katılımcılara dair üniversite ve fakülte/yüksekokul bilgisi EK-1'de yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Yürütülen bu çalışmada katılımcıların temel demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla 16, sosyal hizmet ve mesleğine dair bilgi, tutum ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Katılmıyorum” ifadesi ile “Katılıyorum” ifadesi arasında 1 ila 5 arasında derecelendirilen 11 sorunun yer aldığı form ve Beck vd., (1974) tarafından geliştirilen ve 11 sorudan oluşan Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) kullanılmıştır.

BUÖ'nün Türkçe'ye geçerliği çalışması Durak ve Palabıyıköğlü (1994) tarafından gerçekleştirilmiştir. BUÖ bireylerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini belirlemek amacıyla taşımaktadır. 0-1 arasında puanlanan ölçek toplam 20 maddedir. En düşük 0, en yüksek 20 puan alınabilen ölçekte alınan puanlar yükseldikçe umutsuzluk düzeyi artmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Veriler 07/02/2019 ile 20/10/2019 tarihleri arasında internet ortamında oluşturulan formlar aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara elektronik posta ve sosyal medya araçları kullanılarak oluşturulan internet formuna ulaşmaları ve araştırmaya katılmaları sağlanmıştır. Veri toplama sürecinde katılımcılara araştırmmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25 ve Jamovi 1.8.1. programlarına aktararak gerekli analizler gerçekleştirilmeden önce kontrol edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığının değerlendirilmesi normal dağılım testi yapılarak Skewness ve Kurtosis değerleri göz önünde tutulmuştur. Yapılan analizlerde elde edilen sonuçlara göre BUÖ ölçeğine ait çarpıklık katsayısı (skewness) 0,63, basıklık katsayısı (kurtosis) -0,64'tür. Elde edilen bulguların normallik varsayımını karşılandığı için verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanılmıştır (Hair vd., 2013).

Ayrıca araştırmada bağımsız örneklem (t testi) ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. T testinde varyanslar homojense ilk satır, değilse ikinci satırdaki değer dikkate alınmıştır. Bağımsız örneklem tek yönlü varyans analizinde ise varyanslar homojense Tukey, değilse Games-Howel testinin uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen verilere ilişkin yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgular bu başlık altında yer almaktadır. Demografik özelliklere ilişkin bulgulardan sonra sırasıyla katılımcıların iş bulma ve istihdama yönelik düşünceleri, sosyal hizmet bölümüne yönelik tutumları ve sosyal hizmetin gelecek beklentisine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız örneklem t testine dair sonuçlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyetine göre BUÖ'den aldıkları puanların analizine ilişkin bilgiler.

	N	%	\bar{x}	σ	t	p
Erkek	321	20,16	8,39	4,243	2,915	0,004*
Kadın	1271	79,84	7,62	4,178		

*p<0,01

Tablo 1'de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların cinsiyetine göre BUÖ'den aldıkları puanlar anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır (t=2,915; p<0,01). Buna göre erkeklerin umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları (\bar{x} =8,39) kadınların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamalarına (\bar{x} =7,62) göre anlamlı bir biçimde daha fazladır.

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız örneklem t testine dair sonuçlar tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların medeni durumuna göre BUÖ'den aldıkları puanların analizine ilişkin bilgiler.

	N	%	\bar{x}	σ	t	p
Bekar	1556	97,74	7,77	4,166	-0,520	0,606
Evli	36	2,26	8,25	5,547		

Tablo 2'de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların medeni duruma göre BUÖ'den aldıkları puanlar anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır (p>0,05).

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların mezun oldukları üniversitenin eğitim türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız örneklem t testine dair sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların mezun oldukları üniversitenin eğitim türüne göre BUÖ'den aldıkları puanların analizine ilişkin bilgiler.

	N	%	\bar{x}	σ	t	p
Açıköğretim/Uzaktan Eğitim	83	5,21	8,27	4,912	1,087	0,277
Örgün	1509	94,79	7,75	4,158		

Tablo 3'te yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların mezun oldukları üniversitenin eğitim türüne göre BUÖ'den aldıkları puanlar anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır (p>0,05).

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların "Ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaba göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların "Ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaba göre umutsuzluk düzeylerinin ANOVA sonuçları.

	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık**
1-İyi	119	7,47	6,2	3,543	36,431	0,00*	1<2
2-Orta	1149	72,17	7,49	4,066			1<3
3-Kötü	324	20,36	9,39	4,445			2<3

*p<0,01; **Tukey

Tablo 4'te yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları “Ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara (iyi-orta-kötü) göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($F=36,431$; $p<0,01$). Uygulanan Tukey testi sonucunda “Ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna; iyi cevabı verenlerin orta ve kötü cevap verenlere göre umutsuzluk düzeylerinin anlamlı bir biçimde daha düşük olduğu, orta cevabı verenlerinde kötü cevabı verenlere göre umutsuzluk düzeylerinin anlamlı bir biçimde daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların “Ailenizin ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaba göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların “Ailenizin ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaba göre umutsuzluk düzeylerinin ANOVA sonuçları.

	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık**
1-İyi	161	10,11	6,50	3,902	26,932	0,00*	1<2
2-Orta	1209	75,94	7,64	4,086			1<3
3-Kötü	222	13,94	9,47	4,537			2<3

* $p<0,01$; **Tukey

Tablo 5'te yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları “Ailenizin ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara (iyi-orta-kötü) göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($F=26,932$; $p<0,01$). Uygulanan Tukey testi sonucunda “Ailenizin ekonomik durumunuzu nasıl algılıyorsunuz?” sorusuna; iyi cevabı verenlerin orta ve kötü cevap verenlere göre umutsuzluk düzeylerinin anlamlı bir biçimde daha düşük olduğu, orta cevabı verenlerinde kötü cevabı verenlere göre umutsuzluk düzeylerinin anlamlı bir biçimde daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların “Kaçınıcı sınıftasınız?” sorusuna verdikleri cevaba göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 6. Katılımcıların öğrenim gördükleri sınıflara göre yapılan ANOVA sonuçları.

Sınıf	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık**
1.Sınıf	325	20,41	6,69	3,692	19,023	0,00*	1<2
2.Sınıf	437	27,45	7,45	3,856			1<3
3.Sınıf	362	22,74	7,76	4,142			1<4
4.Sınıf	468	29,4	8,85	4,629			2<4
							3<4

* $p<0,01$; ** Games-Howel

Tablo 6'da yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($F=19,023$; $p>0,01$). Uygulanan Games-Howel testi sonucunda; 1 sınıf katılımcıların 2., 3. ve 4. sınıf

katılımcılara göre, 2. sınıfta öğrenim gören katılımcıların 4. sınıfta öğrenim gören katılımcılara göre ve 3. sınıfta öğrenim gören katılımcıların 4. sınıfta öğrenim gören katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların İş Bulma Endişeleri ve İstihdamlarına Yönelik Düşüncelerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların iş bulma endişesi ve istihdamlarına ilişkin çeşitli ifadelerine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1 ile 5 arasında seçenekler arasında yer alan 1, 2, 3, 4 veya 5 cevabına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 7. Katılımcıların iş bulma endişesi ve istihdamlarına ilişkin çeşitli ifadelere verdikleri cevaplara göre yapılan ANOVA sonuçları.

	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık**
"Sosyal hizmet bölümünü bitirince iş bulabileceğimi düşünüyorum."							
1	482	30,28	10,4	4,268			1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	450	28,27	7,77	3,795			2>3, 2>4, 2>5
3	447	28,08	6,3	3,308	107,92	0,00*	3>4
4	148	9,3	4,86	2,856			
5	65	4,08	5,17	3,453			
"Sosyal hizmet bölümünü bitirince KPSS ile atanabileceğimi düşünüyorum."							
1	683	42,9	9,38	4,333			1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	408	25,63	7,23	3,837			2>3, 2>4
3	343	21,55	6,24	3,393	56,08	0,00*	
4	113	7,1	5,33	3,121			
5	45	2,83	6,22	4,194			
"Sosyal hizmet bölümünden mezun olunca özel sektörde iş bulabileceğimi düşünüyorum."							
1	297	18,66	10,42	4,617			1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	439	27,58	8,52	3,924			2>3, 2>4, 2>5
3	505	31,72	7,12	3,918	71,10	0,00*	3>4, 3>5
4	237	14,89	5,52	2,829			
5	114	7,16	5,65	3,159			
"Sosyal hizmet bölümünden mezun olan kişiler kendilerini geliştirdikten sonra işsiz kalmaz."							
1	222	13,94	10,8	4,384			1<2, 1<3, 1<4, 1<5
2	235	14,76	9,46	4,232			2<3, 2<4, 2<5
3	451	28,33	7,94	3,929	79,63	0,00*	3<4 3<5
4	375	23,56	6,41	3,449			
5	309	19,41	5,74	3,395			

*p<0,01, ** Games-Howel

Tablo 7'de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları; "Sosyal hizmet bölümünü bitirince iş bulabileceğimi düşünüyorum." (F= 107,92; p<0,01), "Sosyal hizmet bölümünü bitirince KPSS ile atanabileceğimi düşünüyorum." (F= 56,08; p<0,01), "Sosyal hizmet bölümünden mezun olunca özel sektörde iş bulabileceğimi düşünüyorum." (F= 71,10; p<0,01), "Sosyal hizmet bölümünden mezun olan kişiler kendilerini geliştirdikten sonra işsiz kalmaz." (F= 79,63; p<0,01) ifadelerine verdikleri cevaplara göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Uygulanan Games-Howel testi sonucuna göre "Sosyal hizmet bölümünü bitirince iş bulabileceğimi düşünüyorum." ifadesine, katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5; 2 cevabını veren katılımcıların, 3, 4 ve

5; 3 cevabını veren katılımcıların 4 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyi daha yüksektir. “Sosyal hizmet bölümünü bitirince KPSS ile atanabileceğimi düşünüyorum.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3, 4 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyi daha yüksektir. “Sosyal hizmet bölümünden mezun olunca özel sektörde iş bulabileceğimi düşünüyorum.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3, 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha yüksektir. “Sosyal hizmet bölümünden mezun olunca özel sektörde iş bulabileceğimi düşünüyorum.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların, 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3, 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4, 5 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların Sosyal Hizmet Bölümüne Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların BUÖ’den aldıkları puanların “Sosyal Hizmet bölümünü isteyerek mi seçtiniz?” sorusuna verdikleri cevaba göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo 8. Katılımcıların “Sosyal hizmet bölümünü isteyerek mi seçtiniz? sorusuna verdikleri cevaplara göre yapılan t testi sonuçları.

	E/H	N	%	\bar{x}	σ	t	p
Toplam Puan	Evet	1352	84,92	7,5	4,121	-6,338	0,00*
	Hayır	240	15,08	9,34	4,309		

*p<0,01

Tablo 7’de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri “sosyal hizmet bölümünü isteyerek mi seçtiniz?” sorusuna verdikleri evet veya hayır cevaplarına göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır (t=-6,338; p<0,01). Buna göre sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçen katılımcıların isteyerek seçmeyen katılımcılara göre umutsuzluk düzeyine ilişkin puan ortalamaları daha düşüktür.

Katılımcıların BUÖ’den aldıkları puanların sosyal hizmet bölümüne yönelik tutumlarına ilişkin çeşitli ifadelerle katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1 ile 5 arasında seçenekler arasında yer alan 1,2,3,4 veya 5 cevabına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 9. Katılımcıların sosyal hizmet bölümüne yönelik tutumlarına ilişkin çeşitli ifadelere verdikleri cevaplara göre yapılan ANOVA sonuçları.

	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık**
“İş ve kariyer fırsatlarını düşündüğümde sosyal hizmet bölümünü çevremdeki diğer kişilere de öneririm.”							
1	615	38,63	9,69	4,36			1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	384	24,12	7,36	3,741			2>3, 2>4, 2>5
3	340	21,36	6,6	3,535	72,36	0,00*	3>4
4	141	8,86	5,08	2,933			
5	112	7,04	5,65	3,382			
“Sosyal hizmet mesleğini seviyorum.”							
1	43	2,7	11,02	4,974			1>4, 1>5
2	37	2,32	9,7	4,606			2>5
3	120	7,54	9,34	3,925	18,31	0,00*	3>5
4	329	20,67	8,24	4,185			4>5
5	1063	66,77	7,26	4,054			
“Sosyal hizmet bölümünü okuduğum için pişmanım.”							
1	749	47,05	6,3	3,553			1<2, 1<3, 1<4, 1<5
2	282	17,71	7,77	3,908			2<3, 2<5
3	300	18,84	9,24	4,187	73,20	0,00*	3<5
4	109	6,85	8,9	4,011			4<5
5	152	9,55	11,37	4,446			
“Sosyal hizmet eğitimimi çok iyi bir biçimde aldığımı düşünüyorum.”							
1	234	14,7	9,55	4,48			1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	266	16,71	7,99	4,008			
3	501	31,47	7,44	4,052	14,18	0,00*	
4	358	22,49	7,34	3,98			
5	233	14,64	7,13	4,309			

*p<0,01, ** Tukey, *** Games-Howel

Tablo 9’da yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları; “İş ve kariyer fırsatlarını düşündüğümde sosyal hizmet bölümünü çevremdeki diğer kişilere de öneririm.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 72,36; p<0,01), “Sosyal hizmet mesleğini seviyorum.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 18,31; p<0,01), “Sosyal hizmet bölümünü okuduğum için pişmanım.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 73,20; p<0,01), “Sosyal hizmet eğitimimi çok iyi bir biçimde aldığımı düşünüyorum.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 32,54; p<0,01) anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Uygulanan Tukey testi sonucuna göre “İş ve kariyer fırsatlarını düşündüğümde sosyal hizmet bölümünü çevremdeki diğer kişilere de öneririm.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3, 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyi daha yüksektir. “Sosyal hizmet eğitimimi çok iyi bir biçimde aldığımı düşünüyorum.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 1 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yine uygulanan Games-Howel testi sonucuna göre “Sosyal hizmet mesleğini seviyorum.” ifadesine katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4, 4 cevabını veren katılımcıların 5 cevabını veren katılımcılara göre

umutsuzluk düzeyi daha yüksektir. “Sosyal hizmet bölümünü okuduğum için pişmanım.” ifadesine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 5 ve 4 cevabını veren katılımcıların 5 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların Sosyal Hizmete İlişkin Gelecek Beklentisine Dair Bulgular

Katılımcıların BUÖ'den aldıkları puanların sosyal hizmet bölümüne dair gelecek beklentisine ilişkin ifadelerle katılmıyorum ile katılıyorum arasında bulunan 1 ile 5 arasında seçenekler arasında yer alan 1, 2, 3, 4 veya 5 cevabına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) yapılmıştır.

Tablo 10. Katılımcıların sosyal hizmet bölümüne dair gelecek beklentisine ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplara göre yapılan ANOVA sonuçları.

	N	%	\bar{x}	σ	F	p	Farklılık
“Sosyal hizmet geleceği olan bir meslektir.”							
1	224	14,07	11,55	4,309	77,71	0,00*	1>2, 1>3, 1>4, 1>5
2	228	14,32	8,69	3,95			2>3, 2>4, 2>5
3	475	29,84	7,39	3,868			3>4, 3>5
4	297	18,66	6,29	3,431			
5	368	23,12	6,63	3,771			
“Sosyal hizmet bölümünü bitirdikten sonra bu alanda yüksek lisans yapmak istiyorum.”							
1	244	15,33	8,82	4,579	9,69	0,00*	1>4, 1>5
2	179	11,24	8,51	4,194			2>4, 2>5
3	306	19,22	8,07	4,234			3>5
4	303	19,03	7,42	3,851			
5	560	35,18	7,12	4,064			
“Sosyal hizmet bölümünden mezun olduktan sonra mesleki olarak kendimi geliştirmeyi ve alanımla ilgili eğitim almayı düşünüyorum.”							
1	66	4,15	10,97	4,908	32,54	0,00*	1>4, 1>5
2	84	5,28	9,31	4,363			2>4, 2>5
3	258	16,21	9,28	4,392			3>4, 3>5
4	443	27,83	7,74	4,046			4>5
5	741	46,55	6,82	3,786			

*p<0,01, ** Games-Howel

Tablo 10’da yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların umutsuzluk düzeyleri puan ortalamaları; “Sosyal hizmet geleceği olan bir meslektir.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 77,71;p<0,01), “Sosyal hizmet bölümünü bitirdikten sonra bu alanda yüksek lisans yapmak istiyorum.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 9,69; p<0,01), “Sosyal hizmet bölümünden mezun olduktan sonra mesleki olarak kendimi geliştirmeyi ve alanımla ilgili eğitim almayı düşünüyorum.” ifadesine verdikleri cevaplara göre (F= 32,54; p<0,01) anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Uygulanan Games-Howel testi sonucuna göre “Sosyal hizmet geleceği olan bir meslektir.” ifadesine katılmıyorum (1) ile katılıyorum (5) arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 2, 3, 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 3, 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5 cevabını veren katılımcılara göre daha yüksektir. “Sosyal hizmet

bölümünü bitirdikten sonra bu alanda yüksek lisans yapmak istiyorum.” ifadesine katılmıyorum (1) ile katılıyorum (5) arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 5 cevabını veren katılımcılara göre daha yüksektir. “Sosyal hizmet bölümünden mezun olduktan sonra mesleki olarak kendimi geliştirmeyi ve alanımla ilgili eğitim almayı düşünüyorum.” ifadesine katılmıyorum (1) ile katılıyorum (5) arasında bulunan 1,2,3,4 ve 5 seçeneğine 1 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 2 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 3 cevabını veren katılımcıların 4 ve 5, 4 cevabını veren katılımcıların 5 cevabını veren katılımcılara göre umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların “Gelecekte sosyal hizmet dışında çalışmayı düşündüğünüz başka bir alan veya meslek var mı? sorusuna verdikleri cevaplara göre yapılan t testi sonuçları.

		N	%	\bar{x}	σ	t	p
Toplam Puan	Evet	802	50,38	8,08	4,278	2,942	0,03*
	Hayır	790	49,62	7,47	4,1		

*p<0,05

Tablo 11’de yer alan bulgular incelendiğinde araştırmaya katılanların “Gelecekte sosyal hizmet dışında çalışmayı düşündüğünüz başka bir alan veya meslek var mı?” sorusuna verdikleri evet veya hayır cevaplarına göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır (t= -6,338;p<0,05).

4. TARTIŞMA

Erkek katılımcıların umutsuzluk puan ortalamaları (\bar{x} =8,39) kadın katılımcıların puan ortalamalarına (\bar{x} =7,62) göre anlamlı bir biçimde (t=2,915; p<0,01) daha yüksektir. Kızılgöçer (2011) ve Şahin (2015)’in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmalarda da erkek katılımcıların, kadın katılımcılara göre umutsuzluk düzeyleri daha yüksektir. Kızıroğlu (2012), Akbulut (2010)’un 12. sınıftaki lise öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada kız öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin erkek öğrencilerden daha düşük bulunmuştur. Özmen vd. (2008)’nin lise öğrencileriyle yürüttüğü umutsuzluk ve umutsuzluk etkenlerini araştırdığı araştırmada, Saraç (2015)’in üniversite son sınıf öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada ve Angı (2018)’in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çam Çelikel ve Erkorkmaz’ın 2008 yılında üniversite 1971 üniversite öğrencisinin katılımıyla yürüttüğü araştırma bulgularında da erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri kadın öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Benzer bir sonuç Deveci v.d. (2011)’nin öğrencilerle yürüttüğü araştırmada da görülmektedir: Erkek öğrencilerin umutsuzluklarının kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Gür v.d. (2014)’nin üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada da erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeyi kadın öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Benzer bir sonuç Vidinlioğlu (2010)’nun araştırmasında da vardır; ortaokulda eğitim gören erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre umutsuzluk puanları daha yüksek bulunmuştur. Öte yandan Sayar (2012)’in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada kız öğrencilerin umutsuzluk puanları erkeklerden daha yüksek bulunduğundan bu araştırma özelinde

farklıdır. Brausch ve Muhlenkamp (2007)'in, Güler (2015)'in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü, Şahin (2015)'in lise öğrencileriyle yürüttüğü, Altınsoy (2018)'un da lise öğrencisiyle yürüttüğü araştırmalarda ise umutsuzluk düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

Umutsuzluk düzeylerinin cinsiyete göre ele alındığı çeşitli çalışmalarda kadınlara göre erkeklerin umutsuzluk düzeyinin daha fazla olduğu görülmektedir. Umutsuzluğun cinsiyet özelinde farklılaşması daha çok toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yorumlanabilir. Türkiye gibi ataerkil cinsiyet rollerinin güçlü olduğu ülkelerde erkeğin üzerindeki "aile reisi" olma, geçimden büyük ölçüde sorumlu olma erkek katılımcılar üzerinde bir baskı unsuru olup umutsuzluk puanlarını kadınlara göre anlamlı ölçüde artırmış olabilir. Toplumda erkeğe yüklenen roller erkeklerde umutsuzluk düzeyinin daha fazla olmasına neden olabileceği başka bir çalışmada da ifade edilmektedir (Özmen vd., 2008; Dereli ve Kabataş, 2009). Kıcır (2017)'a göre de toplumsal cinsiyet rolleri değişmektedir. Erkek ailenin reisi, evin geçimini sağlayan rolünden sıyrılırken, kadınlar da işgücü piyasasında yer edinmektedir. Çalışma hayatında yer almak için çabalayan kadının işsiz kalarak ev işlerine geri dönmek zorunda kalması işsizliğin olumsuz etkilenmeden kurtulmasının aksine hapsolması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklerden beklenen iyi bir gelire sahip olma durumu erkekleri, kadınlara göre sosyal ve psikolojik açıdan daha olumsuz etkileyeceği değerlendirilebilir. Bu çalışmayla elde edilen sosyal hizmet bölümü öğrencileri özelindeki bulgular da benzer şekilde değerlendirilebilir. Öte yandan Dursun ve Aytaç (2009)'ın araştırmasında ise kız öğrencilerin erkeklere göre kaygı ve umutsuzluk düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Engelliler, yaşlılar, çocuklar ve mülteciler gibi toplumdaki birçok savunmasız grupla birlikte çalışan sosyal hizmet uzmanlarının farklılıklara saygı duymaları ve cinsiyetin anlam ve yansımalarının farkında olmaları beklenmektedir (Korkmaz, 2020). Sosyal hizmet toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında da önemli bir disiplindir (Şaşman Kaylı, 2016). Sosyal hizmet örnekleminde toplumsal cinsiyete ilişkin yapılan çalışmalar sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı olmasının önemine işaret etmektedir (Akçay ve Başer, 2018; Akçay ve Gürbüz, 2019; Kırılıoğlu, 2019). Çalışmada cinsiyete göre umutsuzluk düzeyinin değişmesine ilişkin elde edilen bulgu toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal hizmette toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin farkındalığın önemini hatırlatmaktadır.

Katılımcıların büyük bir kısmı (%97,74) bekâr olup medeni duruma göre umutsuzluk puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=-0,520$; $p<0,05$). Bu durum Kızılgeçit (2011)'in, Fırıncık ve Gürhan (2019)'ın araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir: bekârlar ve evliler arasında bir farklılaşma olmamakla birlikte dul bireylerin umutsuzluk düzeyleri anlamlı düzeyde daha düşüktür. Öte yandan Karaman (2015)'in spor yapan bireylerle yürüttüğü araştırmada da medeni durum ile umutsuzluk arasında bir farklılaşmanın olmaması, bu araştırmada elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Dereli ve Kabataş (2009)'ın araştırmasında da evli olan öğrencilerin umutsuzluk puanları yüksek çıksa da medeni durum ile umutsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Örgün eğitimde olan katılımcıların umutsuzluk puan ortalaması ile açıköğretim-uzaktan eğitim tipinde eğitim gören katılımcıların puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=1,087$; $p>0,05$). Dolayısıyla örgün eğitim türünde eğitim görenler ile açık-uzaktan eğitim tipinde eğitim görenlerin umutsuzluk düzeylerine ilişkin benzer yönlerin olabileceği belirtilebilir. İleride yapılabilecek örgün eğitim ve açıköğretim- uzaktan eğitim türleri ile öğrenim göre öğrencilerin karşılaştırıldığı farklı çalışmalar bu noktaya daha fazla ışık tutabilir. Sehman ve Yolcuoğlu (2020)'nin araştırmasında açıköğretim ile eğitim alan sosyal hizmet öğrencilerinin verilen eğitimi %45,2 oranında yeterli bulmuyor iken %41,7 ise kısmen yeterli bulmaktadır. Verilen eğitimi yeterli bulanların oranı ise sadece %13,1'de kaldığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin %40,8'i mezuniyet sonrası çalışabilecekleri meslek grubu bilgisinin kendilerine verilmediğini belirtmiştir. Nitelikli bir eğitim alamamak öğrencilerin umutsuzluk düzeylerini etkileyen bir unsur olabilir. Üstün vd. (2014)'nin son sınıfta bulunan 688 öğrencinin katılımıyla yürütülen araştırmasında alınan eğitimin, iş yaşamı için yeterli gören bireylerin umutsuzluk puanlarının, kararsızlar grubundakilere ait puanlara göre anlamlı bir biçimde daha düşük bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin işsizlik ve umutsuzluk durumu üzerine yapılacak araştırmalarda örgün ve açıköğretim programı özelinde değerlendirilmesi bu bulgular neticesinde önerilebilir.

Araştırmada kişinin kendisinin ya da ailesinin ekonomik durumunu iyi olarak algılaması umutsuzluk puanında anlamlı bir düşüşe sebebiyet verdiği bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 4). Saraç (2015)'in üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmada da kendi geliri ya da ailesinin geliri düşük olan katılımcıların umutsuzluk puanlarının yüksek olduğunu bulmuştur. Angı (2018) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, katılımcıların kendi gelirlerinin ve hane gelirlerinin azalmasının umutsuzluk puanlarını artırıcı etkisini tespit etmiştir. Benzer bulgular Gültekin (2010) ve Pakdemir (2011)'in çatışma yaşayan bölgelerde öğrenim gören üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmada, Karaman (2015)'in spor yapan bireylerle yürüttüğü araştırmada, Kızıroğlu (2012), Fırıncık ve Gürhan (2019)'in ise bağımlı bireylerle yürüttüğü araştırmada görülmektedir. Bu araştırmalara göre, düşük ekonomik düzeydeki katılımcıların orta ve yüksek ekonomik düzeyde olan bireylere daha yüksek umutsuzluk düzeyinde olduğu bulunmuştur. Vidinlioğlu (2010)'nun ortaöğretimdeki öğrencilerle yürüttüğü çalışmada da düşük-sosyoekonomik durumda olan öğrencilerin diğer gruptaki öğrencilere göre umutsuzluk düzeyleri daha düşüktür. Tümkaya vd. (2007)'lerin KPSS'ye girecek adaylarla yürüttüğü araştırmasıyla da aynı yöndedir. Kızılgöç (2011)'in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmasında ise sosyoekonomik yönden "ortanın üstü" katılımcılarla "düşük" katılımcılar arasında önemli umutsuzluk puanları bakımından farklılıklar olduğu bulunmuştur. Güler (2015)'in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırmasında da bu bulgulara benzer biçimde gelirinden memnun olmayan katılımcılara göre umutsuzluk puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Şahin (2015)'in lise öğrencileriyle yürüttüğü araştırma bulgularında da yetersiz gelire sahip bireylerin umutsuzluklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yalçın ve Özmen (2019)'in emekli astsubay katılımcılarla yaptığı araştırmada da gelir değişkeninin umutsuzluk

üzerinde bir etkiye sahip olduğunu, zayıf mali durumun umutsuzluğu arttırdığını bulunmuştur. Tuna (2018)'nin araştırması da gelir düzeyinin düşüklüğünün BUÖ'nün alt boyutlarında yüksek puanlara sebebiyet verdiğini, diğer bir ifadeyle umutsuzluğu arttırdığı görülmüştür. Benzer bir sonuç Tümkaya (2005)'nin araştırmasında bulunmuştur; buna göre gelir ile umutsuzluk arasında ters orantı vardır. Döner (2018)'in özel lisede eğitim gören öğrencilerle yürüttüğü araştırmasında aile gelir durumunun iyileşmesi ile öğrencilerin umutsuzluk düzeyinin azaldığı görülmüştür. Engüren ve Ehtiyar (2008)'in araştırmasında gelir düzeyi bağlamında babanın çalışma durumunun öğrencilerin umutsuzluk düzeyini etkilerken, annenin çalışma durumunun öğrencilerin umutsuzluk düzeyini anlamlı bir biçimde etkilemediği bulunmuştur. Aba ve Mete (2018)'nin araştırmasında vakıf üniversitesinde öğrenim gören sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Vakıf üniversitelerini tercih eden öğrencilerin ekonomik düzeylerinin yüksek olmasına rağmen umutsuzluk düzeylerinin yüksek çıkması umutsuzluğu etkileyen faktörlerin karmaşıklığına işaret edebilir. Bu araştırma neticesinde elde edilen bulgular ailenin veya bireyin kendisinin ekonomik durumunun umutsuzluk puanı açısından önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgu, alan yazında yer alan çeşitli çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Ekonomik durum umutsuzluk düzeyi açısından önemli bir etken olduğunun altını çizmektedir. Öte yandan literatürde farklı sonuçlar da görmek mümkündür: Dereli ve Kabataş (2009)'in araştırmasında gelir durumu ve umutsuzluk arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ve umutsuzluğu en fazla olan grubun geliri giderinden fazla olan grup olduğu bulunmuştur.

Dördüncü sınıf öğrencilerinin umutsuzluk puan ortalamaları anlamlı bir biçimde 1., 2. ve 3. sınıftaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 6). Bu bulguda dördüncü sınıftaki öğrencilerin umutsuzluk düzeyi diğer sınıflarda olan öğrencilere göre daha fazla olsa da Sayar (2012)'in üniversite öğrencileriyle yürüttüğü araştırma sonuçlarından farklıdır. Cebeci vd. (2020)'larına göre sosyal hizmet iş bulmaya yönelik kaygı ve umutsuzluk duygusu yaşayan bölümler arasında yer almaktadır. Dördüncü sınıftaki katılımcıların diğer sınıfta bulunan katılımcılara göre umutsuzluk puan ortalamalarının daha fazla olması mezuniyet sonrası çalışma olanaklarının kısıtlı olmasından, işsiz kalma endişelerinden kaynaklanabilir. Ayrıca katılımcıların mezun olunca işsiz kalınacağına düşünülmesi, iş bulamama gibi farklı endişelerinin bu noktada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin mezun olmaya yaklaştıkça umutsuzluk düzeyini artırdığı belirtilebilir. Yazar Aslan (2010)'in araştırmasında dördüncü (son) sınıf olan 751 öğrenciyle yürütülmüştür. Öğrencilerin umutsuzluklarının öğrenim görülen fakültele göre farklılaştığı bununla birlikte alınan eğitime uygun bir iş bulabileceğine inanan öğrencilerin daha umutlu olduğu bulunmuştur. Ancak katılımcıların %15'i alınan eğitime uygun bir iş bulabileceğini düşünmemektedir. Sosyal hizmetin farklı müracaatçı kitlesi üzerinde çalışılsa da Gibbs ve Bankhead (2008)'in araştırmasında da iş gücü piyasasına katılmakta zorluk yaşayan katılımcıların işe katılma konusunda umutsuzluk yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Tüm bu baskılarla birlikte söz

konusu katılımcılar kendilerini stres altında hissetmektedir. Araştırma sonuçlarına göre yaygın umutsuzluk, öfke ve yabancılaşma duyguları, toplumda yüksek işsizlik oranları ve düşük ekonomik gelişme ile ilişkilidir.

Katılımcılara iş bulma endişeleri ve gelecekteki beklentilere ilişkin sorulara verilen cevaplara ilişkin bulgular incelendiğinde (Tablo 7), katılımcıların büyük bir kısmı mezun olduktan sonra iş bulabileceğini düşünmediği anlaşılmaktadır. Yine katılımcıların büyük bir çoğunluğu KPSS ile atanabileceğini de düşünmemektedir. Bu durum özellikle KPSS puanı olmaksızın güvencesiz çalışma biçimlerinden olan ek ders karşılığı çalışma (Kırılıoğlu, 2020) ile birlikte düşünüldüğünde umutsuzluk puanıyla ilişkili olarak özel sektördeki iş ilanlarının önemini göstermektedir. Başer (2018)'in sosyal öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitime yansımaları üzerine yürüttüğü nitel araştırma bulgularında da katılımcılar KPSS'yi "zorunluluk" "garanti" ve "kısa yol" temalarıyla ön plana çıkartmışlardır. Duygu boyutundaki bulgularda ise "umut" "stres" "korku" ve hayal kırıklığı temaları vurgulanmıştır. Benzer sonuçlar Sevim ve Altun'un (2017) sosyal hizmet öğrencileriyle yaptığı çalışmada da yer almıştır. Araştırmaya katılımcılarının %46,2'si sosyal hizmet bölümünün geleceğinde umutlu iken %30,2'si ise umutsuzdur. Bu sonuçlara benzer bir bulgu Akçay ve Alpoğlu (2020: 54)'nin nitel araştırmasında da yer edinmektedir:

"Yardımcı kesim olmak varken yardım edilecek duruma düşmek aslında insanı çok fazla yıpratır bir şey... Mesela sürekli ümit veren güçlendirme yaklaşımıyla müracaatçısını güçlendirmeye çalışan bu kesimin git gide ümitsizliğe düşmesi çok acı ve bunlardan biri de gerçekten benim" (Meryem)

Elde edilen bir başka bulgu da katılımcılar sosyal hizmet bölümünden mezun olan kişilerin kendilerini geliştirdikten sonra işsiz kalıp kalmayacağına ilişkindir. Katılımcılar kendini geliştiren mezunların işsiz kalmayacağına yönelik bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ise mesleki ve kişisel gelişimin önemli görüldüğünü göstermektedir ve katılımcılarda da önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre mesleki ve kişisel gelişime ilişkin tutumlar umutsuzluk puanında önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilebilir. Kişisel ve mesleki gelişimler için sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrencilerin bilimsel etkinliklere (sempozyum, kongre, panel vb.) katılması önemlidir (Erbay ve Sevin, 2013). Bu noktada sosyal hizmet eğitiminin niteliğinin artırılması elzemdir.

Katılımcıların %84,92'si sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçerken sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçmeyenlere göre isteyerek seçenlerin umutsuzluk puanı daha azdır (Tablo 8). Sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih etme ve seçme katılımcıların umutsuzluk puanını farklılaştırmaktadır. Tablo 9'a göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu sosyal hizmet bölümünü çevresinde yer alan kişilere önermekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet bölümünü çevresindeki kişilere önermekten uzak olanların umutsuzluk düzeyinin diğerlerine göre anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir. Umutsuzluk puanı bu doğrultuda kişilerin çevrelerinde yer alan kişilere sosyal hizmet bölümünü önerirken de etkili olduğu değerlendirilebilir.

Umutsuzluk puanı düştükçe katılımcılar çevrelerinde yer alan kişilere sosyal hizmet bölümünü önermeme eğilimi göstermektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal hizmet bölümünü sevdiğini belirtmektedir (Tablo 9). Sosyal hizmet mesleğini sevmek umutsuzluk puanında önemli bir etkiye sahiptir ve umutsuzluk açısından bireylerin eğitimini aldığı mesleği sevmelerinin önemine işaret etmektedir. Yine benzer şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal hizmet bölümünü okuduğu için pişman değildir. Bu durum sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin umutsuzluklarının yanında güçlü bir yan olarak ele alınabilir. Sosyal hizmet bölümü okuduğu için pişman olmayan katılımcıların pişman olanlara göre umutsuzluk puanları anlamlı bir biçimde daha düşüktür. Aba ve Mete (2018)'nin sağlık yönetimi bölümü öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada öğrencilerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri bu bölümü tercih etmeleriyle artarken umutsuzluk düzeyleri bakımından bir farklılaşma bulunmamıştır. Sosyal hizmet bölümünü severek isteyerek seçme, eğitim alma bu noktada gençlerin pişmanlık ve umutsuzluk düzeylerinde etkilidir. Benzer bir sonuç da Özçelik Kaynak ve Öztuna (2020)'nin araştırmasında da bölüme isteyerek gelen öğrencilerin umutsuzluk düzeyi bölüme istemeyerek gelen öğrencilere göre daha düşük bulunmuştur. Ailelerinin program seçimine müdahale etmesi neticesinde kendi isteğiyle bölümlerini seçemeyen öğrencilerin umutsuzluk puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Küçük, Usta ve Torpuş, 2019). Katılımcılardan sosyal hizmet eğitimini çok iyi bir biçimde aldığını düşünenler düşünmeyenlere göre daha az umutsuzluk düzeyine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Benzer bir sonuç Üngüren ve Ehtiyar (2008)'in araştırma bulgularında da bulunmuştur. Buna göre eğitimden memnun olan öğrencilerin umutsuzluk puanlarının eğitimden memnun olmayan öğrencilere göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu bulgu umutsuzluk düzeyinin sosyal hizmet eğitimini etkileyebilecek bir faktör olduğuna işaret etmektedir. Kişilerin mesleki algılarının olumlu olması, mesleklerini sevmeleri ve mesleklerine duydukları bağlılık, meslekleri hakkındaki düşüncelerinin olumlu olması; gelecek beklentilerini de olumlu etkilemekte dolayısıyla da umutsuzluk düzeyleri düşmektedir. Akalın (2006)'ın öğretmen adayları ile yaptığı araştırma da aynı doğrultudadır. Bu araştırma bulgusuna yakın bir biçimde Çifçi (2018)'nin kabin ekibi üyeleriyle yürüttüğü araştırmada katılımcıların kariyer yapabileceklerine ilişkin düşünceleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu, diğer bir ifade ile kariyer yapabileceklerine inananların umutsuzluk düzeylerinin de düştüğü bulunmuştur.

Katılımcıların sosyal hizmet bölümüne dair gelecek beklentisine ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar ve umutsuzluk düzeylerine ilişkin bulgular irdelendiğinde genel olarak sosyal hizmete ilişkin gelecek beklentisi arttıkça umutsuzluk puanı azalmaktadır. Sosyal hizmeti geleceği olan bir meslek olarak ifade etme durumuna göre umutsuzluk puan ortalamaları farklılaşmaktadır. Yine sosyal hizmet bölümünü bitirdikten sonra bu alanda yüksek lisans yapmak isteme durumuna göre umutsuzluk puanları farklılaşmaktadır. Sosyal hizmet bölümünden mezun olduktan sonra mesleki olarak kendini geliştirmeyi ve alanla ilgili eğitim almayı düşünme umutsuzluk puanında etkilidir. Katılımcıların sosyal hizmet bölümüne dair gelecek beklentisine ilişkin ifadelerle katılmıyorum (1) ile

katılıyorum (5) arasında verdikleri yanıtlara genel olarak yorumlandığında bireylerin kendilerini bu alanda geliştirmek ve bu alanda eğitim almaya devam etme isteği içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular sosyal hizmet bölümüne dair gelecek vaatlerinin doğrudan öğrencilerin motivasyonlarını ve umutsuzluk düzeylerini etkilediği anlaşılmaktadır. Sosyal hizmet bölüm mezun sayılarının 2011 yılından sonra hızlı bir biçimde artması, istihdam olanaklarının azalması, KPSS ile atamaların sınırlı hale gelmesi gibi nedenlerle sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin geleceğe dair bakış açısını etkileyerek öğrencilerin iş bulma kaygısını ve umutsuzluk düzeylerini arttırmaktadır (Cebeci vd., 2020). Sevim ve Altun (2017)'in yaptığı çalışmada sosyal hizmet öğrencilerinin gelecek kaygısının yüksek olduğu ve istihdam olanaklarının yeterli olmadığı ifade edildiği belirtilmektedir. Elde edilen bulgular bu bilgilerle paralellik göstermekte ve umutsuzluk düzeyinin fazla olmasında işsizlik ve istihdam durumlarına işaret etmektedir. Sosyal hizmet bölümünün iş olanaklarının öğrencilerin bölümü tercih etme nedenleri arasında önemli bir faktör olduğu değerlendirildiğinde bölüm öğrencilerinin süreç içerisinde yaşayabilecekleri umutsuzluk ve istihdam kaygısı onların eğitim sürecini de önemli bir şekilde etkileyecektir. 2011 yılından itibaren sosyal hizmet bölümü mezunlarının sayısının hızla artması, açılan bölümlerde okuyan öğrenci sayısının artması, sosyal hizmet uzmanlarının istihdam olanaklarının azalması, kamuya atanma KPSS puanlarının yükselmesi, yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranlarının düzeyi sosyal hizmet bölümlerinde okuyan öğrencilerin geleceğe dair bakış açılarını olumsuz etkilemektedir (Alptekin vd., 2017; Işıkhana vd., 2016). Sosyal hizmet bölümüne ait bu durumlar ve elde edilen bulgular bir bütün halinde değerlendirildiğinde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin umutsuzluk düzeyinin istihdam durumu ve iş beklentisiyle ilgili olduğu değerlendirilebilir. Doğan (2018)'in araştırmasında da benzer sonuçları görmek mümkündür. Sosyal hizmet öğrencilerinin %90,7'sinin mezun olduktan sonra işsiz kalma kaygısı yaşadığı, sosyal hizmet bölümün geleceğine yönelik ise orta düzeyde umuda sahip oldukları bulunmuştur. Öte yandan öğrencilerin mesleğin geleceğine yönelik olarak karamsarlık düzeyleri ise 10 üzerinden 5,7 bulunmuştur. İstihdam olanakları bakımından sosyal hizmete göre daha avantajlı olan hemşirelik bölümü öğrencileri ise iş bulma konusunda sorun yaşamayacaklarını düşündüklerinden işsizlik endişesi yaşamadıklarını ifade etmişlerdir ancak iş bulma endişesi yaşayan grupla iş bulma endişesi yaşamayan grup arasında umutsuzluk puanı açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Erdoğan ve Akın, 2016).

“Gelecekte sosyal hizmet dışında çalışmayı düşündüğünüz başka bir alan veya meslek var mı?” sorusuna katılımcılar %50,38 oranında evet, %49,62 oranında hayır cevabı vermişlerdir. Evet cevabı veren katılımcıların umutsuzluk puanı hayır cevabı veren katılımcılara göre daha fazladır. Bu durum katılımcıların umutsuzluk düzeyi arttıkça farklı alan ve işlere doğru yöneldiğine işaret etmektedir. Dinçer (2013)'in öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu algısı olan öğrencilerin, umutsuzluk düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Kişilerin mesleki algılarının olumlu olması, mesleklerini sevmeleri ve mesleklerine duydukları bağlılık, meslekleri hakkındaki düşüncelerinin olumlu olması; gelecek beklentilerini de olumlu etkilemekte dolayısıyla da umutsuzluk düzeyleri düşmektedir. Akalın (2006)'in öğretmen adayları

ile yaptığı araştırma da aynı doğrultudadır. Bu araştırma bulgusuna yakın bir biçimde Çifçi (2018)'nin kabin ekibi üyeleriyle yürüttüğü araştırmada katılımcıların kariyer yapabileceklerine ilişkin düşünceleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu, diğer bir ifade ile kariyer yapabileceklerine inananların umutsuzluk düzeylerinin de düştüğü bulunmuştur.

5. SONUÇ

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerini anlama ve çeşitli değişkenlerle irdeleme amacıyla yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular alanyazında yer alan çeşitli araştırmalar ve sosyal hizmet özelinde tartışılmıştır.

Sosyal hizmet bölümü öğrencisi olan katılımcıların umutsuzluk düzeyi cinsiyet, ekonomik durum, öğrenim gördükleri sınıf gibi çeşitli demografik değişkenlere göre anlamlı bir biçimde değişmektedir. Ayrıca katılımcıların iş bulma endişesinin umutsuzluk düzeyinde etkili olduğu, iş bulma endişesi olan katılımcıların iş bulma endişesi olmayan katılımcılara göre daha fazla umutsuzluk düzeyine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer yandan sosyal hizmet bölümüne ilişkin olumlu tutumlara sahip olanların, sosyal hizmete dair olumlu gelecek beklentisi olanların olmayanlara göre umutsuzluk düzeylerinin daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak sosyal hizmete dair olumlu tutuma sahip olanların umutsuzluk düzeyinin olmayanlara göre daha az olduğu anlaşılmıştır.

Elde edilen bulgular sosyal hizmet bölümü için öğrencilerin istihdam olanaklarının ve gelecek beklentisinin umutsuzluk açısından önemli olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca elde edilen bulgular sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrencilerin sosyal hizmete dair sahip olduğu tutum, beklenti, geleceğe yönelik kaygı, iş bulma umudu gibi durumların umutsuzluk düzeyinde etkili olduğunu göstermektedir. Göz ardı edilmemesi gereken bir husus da Oxenfeldt (1943)'in modelinde işaret ettiği gibi; bireyler işsizlik ve buna bağlı umutsuzlukla karşı karşıya kaldıklarında, akıl ve beden sağlığı için uygun bir alternatif olarak genellikle serbest mesleğe yöneldiklerini varsayar (Akhumenkhan vd., 2013). Dolayısıyla sosyal hizmet alanında istihdam bulamayan yetişmiş insan gücü daha düşük nitelik gerektiren işlerde vasıfsız ya da düşük ücretli çalışan konumuna düşme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Nitelikli bir sosyal hizmet eğitimi ve akademik disiplini için sosyal hizmet öğrencilerinin beklenti, umut ve tutumlarının önemli olduğu değerlendirildiğinde sosyal hizmette istihdam olanaklarının önemi gözden kaçırılmamalıdır. Sosyal hizmet öğrencilerinin nasıl bir eğitim aldığı kadar bu süreçte sosyal hizmete dair tutum ve gelecek beklentisi de önemlidir. İstihdama yönelik çözülmeyen sorunlar gelecek kaygısını arttırarak bireylerin sosyal hizmetten uzaklaşmasına ve sosyal hizmetin niteliğinin düşmesine neden olacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Yürütülen bu çalışmada araştırmaya katılmak isteyenlere araştırmanın amacı ve konusu hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyenler gerekli açıklamaları okuyup onayladıktan sonra araştırmaya katılabilmişlerdir. Araştırmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onay alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI

Yürütülen çalışmada ilk yazar çalışmanın tasarlanması verilerin toplanması ve verilerin analizinde, tartışma kısmının yazılmasında katkı vermiştir. Çalışmada ikinci yazar alan yazının taranmasında ve verilerin toplanmasında, tartışma kısmının yazılmasında katkı vermiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Yürütülen bu çalışmada bilinen bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aba, G. ve Mete, M., (2018) Sağlık kurumları işletmeciliği programı öğrencilerinin umutsuzluk ve kaygı düzeylerinin belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 290-300.
- Acar, M. C. ve Apak, H. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgeçmiş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 28(1), 93–112.
- Afyonoğlu, M. F. ve Buz, S. (2021). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumu: Yedi bölgede yedi il örnekleme. *Journal of Society & Social Work*, 32(4), 1283–1304.
- Afyonoğlu, M. F. (2021). Sosyal hizmetin sorunlarına Twitter üzerinden bakmak: eğitim ve istihdam sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1021-1044.
- Akçay, S., ve Alpoğlu, İ. E. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının işsizlik deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 47-69.
- Akçay, S. ve Başer, D. (2018). Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet dersinin sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısına etkisi. F. Yamaner, E. Eyuboğlu içinde, *İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri*, (s.287-296), Nobel.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2014). Türkiye’de çocuğun korunması: kapsayıcı bir yaklaşım arayışı. Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler. Sosyal Hizmet Sempozyumu, 353-366. Kocaeli. https://www.researchgate.net/publication/289672747_Turkiye'de_Sosyal_Hizmet_Egitiminde_Mevcut_Durum_Tespitler_Analizler_ve_Oneriler.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2017). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Akalın, Ö. (2006). *Okul Öncesi öğretmen adaylarının mesleki algıları ile geleceğe yönelik umut düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akbulut, N. (2010). *The relationship between vocational maturity and hopelessness among female*

- and male twelfth grade students. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, Ankara. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12612135/index.pdf>.
- Akçay, S. ve Alpoğlu, İ. E. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının işsizlik deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 47-69.
- Akçay, S. ve Gürbüz, E. B. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinden erkek sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet mesleğine yönelik deneyimleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 9 (2), 17-31.
- Akçay, S. ve Küçükkaraca, N. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 27-46. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/38637/448573>
- Akhuemonkhan, I. A., Raimi, L., and Sofoluwe, A. O. (2013). Entrepreneurship education and employment stimulation in Nigeria. *Journal of Studies in Social Sciences*, 3(1), 55-79.
- Altınsoy, F. ve Özyer, K. K. (2018). Liseli ergenlerde okula aidiyet duygusu: umutsuzluk ve yalnızlık ile ilişkileri. *Elementary Education Online*, 17(3), 1751-1764
- Angı, U. (2018). *Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyleriyle depresyon ve anksiyete belirtilerinin ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, M., Erdoğan, S., Yurdakul, M. ve Eker, A. (2013). Sağlık yüksekokulu ve sağlık meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1),1-6.
- Başer, D. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitimine yansımaları: Nitel bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 359-383.
- Başer, D., Kalaycı-Kıriloğlu, H. İ. (2016). Deneme modelli bir araştırma sosyal hizmet kuram ve uygulamaları II dersinin empatik beceri ve eğilimine etkisi. 2.Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi "Göç, Yoksulluk ve İstihdam", 226-233
- Başer, D., Kıriloğlu, M. ve Kalaycı-Kıriloğlu, H. (2014). Sosyal hizmet öğrencilerinin iletişim becerilerinin incelenmesi: Selçuk Üniversitesi örneği. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 105-120.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler L. (1974). The measurement of pessimism: The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865.
- Beck, A. T., Riskind, J. H., Brown, G. ve Steer, R. A. (1988). Levels of hopelessness in DSM-III disorders: A partial test of content specificity in depression. *Cognitive Therapy and Research*, 12: 459-469.
- Beydili Gürbüz, E. (2021). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Duygu Yönetim Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 32(3).
- Brausch, A. M. ve Muehlenkamp J. J., (2007). Body image and suicidal identification in adolescents, *Body Image*, 4(2), 207-212.

- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (22.bas.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cebeci, F., Artan, T. ve Karaman, M. (2020). Sosyal hizmet bölümü stajyer öğrencilerinin iş bulma kaygısını azaltmaya yönelik grup çalışması. *Turkish Studies*, 15(3), 1721-1738.
- Çam Çelikel, F. ve Erkorkmaz, U. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Noropsikiatri Arsivi*, 45 (4), 122-129.
- Çifçi, G. ve Özerk, H. (2018) Kabin ekibi üyelerinin mesleğin gerektirdiğini düşündükleri ego durumları ile kendilerinde algıladıkları ego durumlarının örtüşmesinin (bağdaşımının) geleceğe yönelik umutsuzluk düzeyleri ile ilişkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 879-907.
- Dereli, F. ve Kabataş, S. (2009). Sağlık yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 26(1), 31-36.
- Deveci, S., Ulutaşdemir, N. ve Açık, Y. (2011). Bir mesleki eğitim merkezi öğrencilerinde umutsuzluk düzeyi ve etkileyen faktörler. *Dicle Tıp Dergisi*, 38(3), 312-317.
- Dilbaz, N. ve Seber, G. (1993). Umutsuzluk kavramı: depresyon ve intiharda önemi. *Kriz Dergisi*, 1(3), 134-138.
- Doğan, H. (2018). *Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet eğitimi ve mesleğin geleceğine ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Döner, M. (2018). *Özel lise öğrencilerinin yalnızlık ve umutsuzluk düzeyleriyle internet bağımlılığı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dinçer, B. (2013). *İlköğretim matematik öğretmen adaylarının mesleğe karşı tutum, algı ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Durak, A. ve Palabıykoğlu, R. (1994). Beck umutsuzluk ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi*, 2 (2), 311-319.
- Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite öğrencileri arasında işsizlik kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 71-81.
- Erbay, E. ve Sevin, Ç. (2013). Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 25-40 Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48410/613369>
- Ercan, F. Z., Kalaycı-Kıriloğlu, H. İ., Kıriloğlu M. ve Zobu, B. İ. (2018). Evaluation of reflective thinking skills of social work students: Konya sample. III. INES International Education and Social Science Congress (ESS 2018), 506-506.
- Erdoğan, E. G., Akın, B. (2016). Hemşirelik son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeyleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 32(1), 72-89.
- Etikan, I., Musa, S. A. ve Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and

- purposive sampling. *American journal of theoretical and applied statistics*, 5(1), 1–4.
- Fıncık, S. ve Gürhan, N. (2019). Sigara, alkol ya da madde bağımlılarında problem çözme becerisinin; özkıym, depresyon, umutsuzluk üzerine etkisi ve birbirleriyle olan ilişkileri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 39-47.
- Gençay, S. (2009). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 380-388.
- Gibbs, J. T., and Bankhead, T. (2000). Joblessness and hopelessness: The case of African American youth in south central Los Angeles. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 9(1-2), 1-20.
- Güler, K. (2015). *Beden imajının üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu ve umutsuzluk üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, B.K. (2010). Ruhsal bozuklukların önlenmesi: kavramsal çerçeve ve sınıflandırma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (4): 583-594.
- Gür, Ç., Koçak, N. ve Pirpir, D. A. (2014). Meslek yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 3 (4), 10-23.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 1, 19–28.
- Hürriyet, (2018). En fazla üniversiteli işsiz sosyal hizmetlerde. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/en-fazla-universiteli-issiz-sosyal-hizmetlerde-40784254>
Erişim Tarihi: 26.12.2020
- Işıkhan, V., Erbay, E., Akçay, S. ve Ege, A. (2016). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin mezuniyet sonrası gelecek planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 7-24.
- İmamoğlu, A. ve Yavuz, A. (2011). Üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(23), 205-244.
- Kalaycı-Kıriloğlu, H. İ. ve Kıriloğlu, M. (2021). Öğrencilerin gözünden sosyal hizmet mesleği ve eğitimi: Niteliksel bir çalışma. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNIKA Toplum ve Bilim) Dergisi*, 1(2), 94-117.
- Karaman, M. (2015). *Rekreasyonel amaçlı spor yapan bireylerin yaşam tatmini ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.

- Kıcır, B. (2017). Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış. *Çalışma ve Toplum*, 54(3), 1369-1396.
- Kırılıoğlu, M. (2019). Ön Yargılar ve Sosyal Hizmet: Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Kadına Karşı Ön Yargıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1), 25-41.
- Kırılıoğlu, M. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının kişisel ve mesleki güç algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (1), 174-202. DOI: 10.33417/tsh.681879
- Kızılgöçer, M. (2011). *Yalnızlık umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıroğlu, M. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin sosyodemografik özelliklere göre umutsuzluk düzeyleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Koçan, A., Kalaycı-Kırılıoğlu, H. İ. ve Kırılıoğlu, M. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin çevreye yönelik farkındalık ve çevresel tutumlarının sosyal sorumluluk düzeylerine etkisi: Konya Örneği. III. Uluslararası Şehir Çevre Sağlık Kongresi, 292-301.
- Korkmaz, K. (2020). *Sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Kumcağız, H. (2007). Grupla psikolojik danışmanın diyabet hastalarının umutsuzluk düzeyine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kurtuluş, K. (2004). *Pazarlama Araştırmaları*, 7. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Küçükkaraca, N. ve Akçay, S. (2017). sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 27-45.
- Küçük, U., Usta, G., Torpuş, K. (2019). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeyleri. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 367-372.
- Lavrakas, P. (2008). *Encyclopedia of Survey Research Methods*. Encyclopedia of Survey Research Methods. <https://doi.org/10.4135/9781412963947> NV - 0
- Minkoff, K., Bergman, E., Beck, A. T. ve Beck, R. (1973). Hopelessness, depression, and attempted suicide. *American Journal of Psychiatry*, 130(4), 455-459.
- Nimeus, A., Traskman-Bendz, L. ve Alsen, M. (1997). Hopelessness and suicidal behaviour. *Journal of Affective Disorders*, 42: 137-144.
- Öz, F. (2010). *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*, Mattek Yayın, Ankara, 2. Baskı.
- Özçelik Kaynak, K. ve Öztuna, B. (2020). Üniversite öğrencilerinde işsizliğe yönelik işsizlik kaygısı ve umutsuzluk: dokuz eylül üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencileri üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 15 (60), 953-970.

- Özmen, D., Erbay Dünder, P., Çetinkaya A.Ç., Taşkın, O. ve Özmen, E. (2008). Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 8-15.
- Pakdemir, M. (2011). *Çatışma yaşanan bölgelerdeki üniversite gençlerinin umutsuzluk düzeylerinin yordanmasında travmatik yaşantılar, sosyal destek ve dünyaya ilişkin varsayımların rolü ve çatışma yaşanmayan bölgelerdeki üniversite gençleri ile karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saraç, T. (2015). *Ahi Evran Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin gelecek kaygısı ve umutsuzluklarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırşehir.
- Sayar, B. (2012). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile umutsuzluk ve boyun eğici davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Sehman, H. ve Yolcuoğlu, İ. (2020). Açıköğretim sosyal hizmet bölümü mezunlarının gözünden türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin işlevselliği. *Sosyal Politika Dergisi*, 1 (1), 12-26.
- Serdar, A., Baştürk, Ş., Arabacı, Ö. ve Baştaymaz, T. (2013). Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Riski, Kariyer Beklentileri ve Siyasal Marjinalleşme. *Journal of Social Policy Conferences*, (64-65), 1-34.
- Sevim, K. ve Altun, F. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin geleceğe yönelik mesleki ve akademik beklentileri. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 51-65
- Smári, J., Arason, E., Hafsteinsson, H. ve Ingimarsson, S. (1997). Unemployment, coping and psychological distress. *Scandinavian journal of psychology*, 38(2), 151-156.
- Şahin, Ü. (2015). *Lise öğrencisi ergenlerde problem çözme, yalnızlık, umutsuzluk düzeyi ve ilişkili faktörler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Şaşman Kaylı, D. (2016). Türkiye’de sosyal hizmetin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi. *International Journal of Social Science*, 45, 135-142, <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3426>
- Tuna, F. (2018). *Sanatsal etkinliklerle uğraşan yetişkinlerde yaşam kalitesi, umutsuzluk ve benlik saygısının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK (2020). İşgücü İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484> Erişim Tarihi: 9.7.2020
- Tümkiye S., Aybek B. ve Çelik M. (2007). A prediction of hopelessness and state-trait anxiety levels among teacher candidates before the KPSS exam. *Educational Sciences: Theory & Practise*, 7(2), 967-974.
- Tümkiye, S. (2005). Ailesi yanında ve yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 445- 459.

- Üngüren, E. ve Ehtiyar, R. (2008). Geleceğin turizmcilerinin umutsuzluk tipolojilerinin belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 201-219.
- Üstün, G., Dedekoç, Ş., Kavalalı, T., Öztürk, F., Sapçı, Y. ve Can, S. (2014). Üniversite son sınıf öğrencilerinin iş bulmaya ilişkin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 200-221. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/amauefd/issue/1731/21237>
- Vindinlioğlu, S. Ö. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinin benlik algısı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Whisman, M. A., Miller, L. W., Norman, W. H. ve Keitner, G. I. (1995). Hopelessness depression in depressed inpatients: Symptomatology, patient characteristics and outcome. *Cognitive Therapy and Research*, 19: 377–398.
- Yanardağ, U. (2020). Sosyal çalışmacıların yazılı basında temsili üzerine bir nitel araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*,4(2),1-8. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/55040/730517>
- Yalçın, L. K. ve Özmen, D. (2019). Emekli astsubayların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri ilişkisi ve etkileyen faktörler. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 35(3), 93-102.
- Yazar Aslan, B. (2010). Genç işsizliğe yönelik alan araştırması: üniversite öğrencileri arasında kaygı ve umutsuzluk. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(2), 71-86.
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik olgusunun psikolojik boyutu: görgül bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60, 256-274.

EK1: Katılımcıların Üniversite ve Fakülte/Yüksekokul Bilgileri

Üniversite	Fakülte/Yüksekokul	Sayı
Akdeniz Üniversitesi	Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	2
Adıyaman Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	19
Adnan Menderes Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	58
Afyon Kocatepe Üniversitesi	Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	2
Altınbaş Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2
Anadolu Üniversitesi	Açıköğretim Fakültesi	12
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	55
Ankara Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	38
Atatürk Üniversitesi	Açıköğretim Fakültesi	64
	Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi	28
Avrasya Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	4
Başkent Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	31
Binali Yıldırım Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	81
Bingöl Üniversite	Fen Edebiyat Fakültesi	44
Biruni Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	9
Bitlis Eren Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	14
Celal Bayar Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	113
Cumhuriyet Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	46
Düzce Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	21
Fırat Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	9
Gazi Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	3
Gümüşhane Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	58
Hacettepe Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	25
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	20
İstanbul Arel Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Yüksekokulu	8
İstanbul Aydın Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	10
İstanbul Esenyurt Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	15
İstanbul Gelişim Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Yüksekokulu	19
İstanbul İstinye Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	2
İstanbul Kent Üniversitesi	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	3
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	6
İstanbul Medipol Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	33
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	19
İstanbul Üniversitesi	AUZEF	7
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	20
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	10
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2
Karabük Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	73
Kırıkkale Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	10
Kocaeli Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	11
KTO Karatay Üniversitesi	Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	13
Lefke Avrupa Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	12
Maltepe Üniversitesi	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	12
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	57
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	30
Nişantaşı Üniversitesi	İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	55
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	15
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	37
Sağlık Bilimleri Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	15

EK1 (Devamı): Katılımcıların Üniversite ve Fakülte/Yüksekokul Bilgileri

Üniversite	Fakülte/Yüksekokul	Sayı
Sakarya Üniversitesi	Fen Edebiyat Fakültesi	39
Selçuk Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	74
Süleyman Demirel Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	27
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	17
Uşak Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	49
Üsküdar Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	46
Yakın Doğu Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	19
Yalova Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	58
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	11
	Toplam	1592

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemisinin Aile İçi İletişim Üzerine Etkisinin İncelenmesi

Examining the Covid-19 Pandemic's Effect on In-Family Communication

Dilek VEYSİKARANI¹, Çiğdem KOŞAR TAŞ², Sibel ÖRK ÖZEL³

¹Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ekonometri Bölümü,
dveysikarani@cu.edu.tr, ORCID:
0000-0001-8071-0720

²Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ekonometri Bölümü,
ckosar@cu.edu.tr, ORCID: 0000-
0001-8996-3556

³Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ekonometri Bölümü, sork@cu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7030-3512

Başvuru: 14.06.2021
Kabul: 27.04.2022

Atıf:
Veysikarani, D., Koşar Taş, Ç. ve Örk
Özel, S. (2022). Covid-19
pandemisinin aile içi iletişim üzerine
etkisinin incelenmesi. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(3), 735-751.
DOI: 10.33417/tsh.952147

ÖZ

Covid-19, ortaya çıktığı ilk andan itibaren kitleleri pek çok alanda olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler bireylerin davranışlarında ve duygu durumlarında etkisini göstermektedir. Bu durumda çalışmada, Covid-19 pandemisi sürecinde aile içi iletişimin incelenmesi amacıyla Ergül ve Yılmaz'ın (2020) uyarladığı anket kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Türkiye genelinde 371 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak aile içi iletişimi ölçen 16 maddelik ölçek, açımlayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve bu maddeler 3 faktöre indirgenmiştir. Bu faktörler, "aile içi ilişki", "duygusal ve finansal güç" ve "çevresel destek ve ebeveynlik" olarak adlandırılmıştır. Daha sonra araştırmada yer alan demografik değişkenlerin grupları arasında elde edilen faktörler bazında anlamlı bir farklılığın mevcut olup olmadığını değerlendirmek için bağımsız örneklem t testi ile ANOVA'dan yani tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda bazı faktörler göz önünde bulundurulduğunda gelire, cinsiyete, öğrenim düzeyine, medeni duruma ve çalışma durumuna göre gruplar arasında aile içi iletişim açısından anlamlı farklılıklar bulunurken yaş değişkeni durumuna göre gruplar arasında aile içi iletişim açısından anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aile içi iletişim, Covid-19 pandemisi, açımlayıcı faktör analizi, ANOVA, bağımsız örneklem t testi.

ABSTRACT

Covid-19 has been impressing the masses in a negative way in many areas from the first moment of its emergence. These negative effects also affect individuals' behaviors and moods. Considering these negative effects, the questionnaire adapted by Ergül and Yılmaz (2020) is used in order to examine family communication during the Covid-19 pandemic process. The study's sample consists of 371 people in Turkey. In the study, firstly, a factor analysis is performed to 16 item scale measuring in-family communication and these items are reduced to 3 factors. These factors have been named "family relationship", "emotional and financial power" and "environmental support and parenting". Then, independent sample t test and ANOVA that is one-way variance analysis are used to examine if there is a significant difference between the groups of demographic variables based on the factors obtained. Consequently, when some factors are taken into account, there are significant differences between the groups in terms of family communication according to income, gender, education level, marital status and employment status, but no significant difference is found between the groups in terms of family communication according to the age variable.

Keywords: In-family communication, Covid-19 pandemic, exploratory factor analysis, ANOVA, independent sample t test.

GİRİŞ

İlk olarak 2019 yılının son ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir eyaleti olan Hubei'de görülen yeni tip koronavirüs (Sars-CoV-2) olarak adlandırılan salgın kısa sürede başka ülkelere de sıçramıştır. 30 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation: WHO) Acil Durum Komitesi, Çin'de ve diğer ülkelerde vaka bildirim oranlarının artışına dayanarak küresel boyutta bir acil durum ilan etmiştir (Velavan ve Meyer, 2020, s. 278). Bu bağlamda ülkeler önlem almaya çalışsa da Covid-19 salgınının oldukça kısa bir süre içerisinde tüm dünyada pek çok olumsuz etkileri olmuştur. Kıtalara sıçraması ve bütün dünyayı etkilemesi dolayısıyla, Dünya Sağlık Örgütü'nce pandemi olarak duyurulan Covid-19, sadece insan sağlığına zarar vermekle kalmayıp tüm dünyayı ve insanlığı pek çok alanda olumsuz etkilemiştir.

Salgın sürecindeki gelişmeler toplumun genelini etkilemekle birlikte bir toplumun en küçük yapısı olarak nitelendirilen aile kurumunun işleyişinde ve aile bireylerinin rollerinde değişikliklere neden olmuş ve aile ilişkilerini de etkilemiştir. COVID-19 pandemi sürecinde aile fertleri zamanlarının çoğunu evde geçirmek durumunda kalmış ve her yaştan aile üyesi bu zorunluluktan etkilenmiştir (Çelik ve Çak, 2021, s. 43-44). Bu bağlamda salgın süreci bireylerin hem toplumsal iletişimlerini hem de aile içi etkileşimlerini yeniden şekillendirmiştir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgınının aile içi ilişkileri ve iletişimi olumsuz etkilediğinin düşünüldüğünü ve bu ilişkiyi ve iletişimi olumsuzluklardan uzak tutmak adına neler yapılabileceğinin değerlendirildiği gözlenmektedir. Buradan hareketle Covid-19'un ortaya çıkardığı olumsuzluklar düşünüldüğünde, çalışmada Covid-19 pandemisinin aile içi iletişim üzerine olan etkisini ve bu süreçte ele alınan bazı demografik özelliklerden hangilerinin (cinsiyet, eğitim, medeni durum, yaş vb.) aile içi iletişimi etkilediğinin saptanması amaçlanmıştır. Covid-19 salgınından bağımsız olarak ulusal ve uluslararası literatürde aile içi iletişim ile ilgili fazlasıyla çalışma olmasına rağmen Covid-19 salgını ile aile içi iletişimi ilişkilendiren ve bu süreçte aile içi iletişimi değerlendirerek demografik değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmalar oldukça azdır. Bu açıdan mevcut çalışma ile ilgili literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

İletişim, en genel anlamıyla bilgi paylaşım etkinliği olarak ifade edilmektedir. İletişim sayesinde insan, diğer insanlarla ve onların düşünceleriyle bağlantı kurmaktadır. İletişim toplumun temelini oluşturmakta ve kişiler, aralarında kurdukları düzenli iletişim vasıtasıyla toplumun bir parçası haline gelmektedir. Aile, toplumun sürekliliğini oluşturması açısından bireylerin psikolojik, biyolojik ve sosyolojik hayatlarının devam ettirmesini sağlamaktadır (Akt: Yağbasan ve Tanyıldızı, 2006, s. 230). Aile içindeki iletişim de aile bireylerinin kendilerini ifade edebilmeleri ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilmeleri için hayati öneme sahiptir (Şahin ve Aral, 2012, s. 56). Ailedeki iletişim, strese uyum sağlamanın, stresle başa çıkmanın ve sağlıklı yaşlanmanın en önemli nedenlerindedir (Fisher ve Nussbaum, 2015, s. 3). Ailedeki bireylerin varlığı, iletişimi oluşturmakta ve bu durum da aile içi iletişim olarak adlandırılmaktadır. Aile içi iletişimle ifade edilmek istenen; eşler arasındaki iletişim,

kardeşler arasındaki iletişim, çocuk ve ebeveyn arasındaki iletişim ve kuşaklar arasındaki iletişimidir (Görgün Baran, 2004, s. 34). Görgün Baran (2004) aile içindeki ilişkilerde hem uyumun hem de çatışmanın her durumda iletişim kurmayı bir zorunluluk haline getirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca ilgili çalışmada aile içindeki iletişimin, uyumun sağlanması ve çatışmaların çözümlenebilmesi için bir temel oluşturduğu ifade edilmiştir. Şahin ve Aral (2012) aile içindeki iletişim bozukluklarının, bireylerin kendilerini ifade edemedikleri durumlarda söylememek, yadsımak veya yadsıdıklarını tutarsızca ifade etmek şeklinde belirti gösterdiğini ifade etmişlerdir. İletişim, ailenin fonksiyonlarını çeşitli yönleri ile ortaya çıkarmak, ailedeki bireylerin hedeflerine ulaşmalarını sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça gereklidir. Sağlıklı iletişim sayesinde aile üyelerinin aralarındaki bağ güçlenir ve aile bireyleri birbirlerini daha iyi anlarlar. Ayrıca aile içindeki sağlıklı iletişim olumsuz duygu ve davranışların azalmasını sağlamaktadır (Akt. Tezel, 2004, s. 2).

Ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendiğinde aile içi iletişim ile ilgili yapılan çalışmalara sıklıkla rastlanılmaktadır (Moschis, 1985; Ritchie ve Fitzpatrick, 1990; Austin, 1993; Tezel, 2004; Görgün Baran, 2004; Yağbasan ve Tanyıldızı, 2006; Garcia-Moya, Rivera, Moreno, Lindström ve Jiménez-Iglesias, 2012; Şahin ve Aral, 2012; Fisher ve Nussbaum, 2015). Çalışmanın bu kısımda bahsedilen konularla ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Ancak literatür incelendiğinde, Covid-19 sürecinde aile içi iletişim ile ilgili çok az çalışma olduğu (Ergül ve Yılmaz, 2020; Öztürk ve diğerleri, 2020; Yıldız ve Erdem, 2020; Prime, Wade ve Browne, 2020; Wolor ve diğerleri, 2020; Pietromonaco ve Overall, 2020) anlaşılmaktadır.

Ulusal çalışmalar incelendiğinde Ergül ve Yılmaz (2020) tarafından hazırlanmış olan, Covid-19 pandemisi sürecinde aile içi iletişime etkisi olan faktörlerle ilgili modelin önerildiği bir çalışmaya rastlanmaktadır. Çalışmada, Hoffman ve diğerleri (2006) ve Özmete'nin (2010) öne sürdükleri modellerden yararlanarak oluşturulan modellerde ebeveynlik, aile etkileşimi, fiziksel yeterlilikler ve duygusal/finansal yeterlilikler adlı boyutlar incelenmiştir. Anket formu vasıtasıyla elde edilen veriler aracılığıyla açılımlı faktör analizi kullanılarak faktör yapısı araştırılmış, doğrulayıcı faktör analiziyle ise faktör yapısı doğrulanmaya çalışılmıştır. Faktörler arasındaki ilişki değerlendirilirken doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen faktörler aracılığıyla aile iletişimi açıklanmıştır. Ayrıca üst boyut olan aile içi iletişim ile alt boyut olan üç faktör arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Fiziksel yeterlilikler ile duygusal/finansal yeterliliklerin artmasının aile içi iletişimi de arttıracığı çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Öztürk ve diğerleri (2020) ise Covid-19 sürecinde aile içinde yaşanan çatışmaları ve aile içindeki birlik ve beraberlik kavramlarını incelemişlerdir. Behar-Zusman, Chaves ve Gattamorta'nın (2020) geliştirmiş olduğu Covid-19 Hanehalkı Çevre Ölçeği'nin (CHÇÖ) kullanıldığı anket çalışmasına Türkiye'de bulunan 46 şehirden 372 aile üyesi katılmıştır. Yapılan analiz neticesinde Covid-19 sürecinde aile üyelerinin birlik-beraberlik düzeylerinin anlaşmazlık düzeylerine kıyasla daha fazla arttığı ancak bununla birlikte hem birlik ve beraberlik hem de anlaşmazlık düzeylerinin Covid-19 öncesine göre daha fazla arttığı tespit edilmiştir. Anketin ilk kısmında yer alan demografik özellikler ile bahsedilen iki durum arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı da çalışmada değerlendirilmiştir. Çatışma durumu ile yaş, medeni hal, evde yaşayan kişi ile evde yaşayan çocuk sayısı, ailede Covid-19 belirtisini yaşamış olma durumu ve aile içinde sosyal mesafeyi koruyabilme zamanları arasında anlamlı bir fark bulunurken birlik-beraberlik durumu ile yalnızca algılanan gelir hali arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Yıldız ve Erdem (2020) salgın sürecinde eşlerin ilişkilerinin olumsuzluklarla karşı karşıya geldiğini ve aile dinamiklerinde sorunlar yarattığını ifade etmişlerdir. Bu duruma maruz kalan çiftlerin aile danışmanlığına başvurduğunu belirterek danışmanlık süreci ve yöntemleri hakkında literatür incelemesi sunmuşlardır.

Uluslararası çalışmalara bakıldığında ise Prime, Wade ve Browne'nin (2020) yapmış oldukları çalışmalarında Covid-19 salgınının, bakım sorumluluğu, finansal sıkıntılar ve kısıtlamayla ilgili stres şeklindeki sosyal bozulmaya bağlı zorluklar nedeniyle ailelerin ve çocukların refahı için önemli bir tehdit oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Kısmen bu tarz sorunların aile yapılarına ve sistemin süreçlerine nüfuz etmesi nedeniyle, bu sorunların sonuçlarının muhtemelen uzunca bir süre devam edeceğini de belirtmişlerdir. Bu çalışmada, Covid-19 sırasında çocukların ve ailelerin refahının risk altında olabileceği çok sayıda durumu göstermek için akut krizler ve uzun vadeli risk konu alanlarındaki ilgili literatürden yararlanılmış ve sunulan kavramsal çerçeve, insan gelişiminin ve aile işleyişinin sistemik modellerine dayandırılmıştır. Böylece Covid-19 nedeniyle sosyal bozulma neticesinde evde bulunan çocukların bakımından sorumlu olan kişilerin refahını ve aile dinamiklerini (örneğin organizasyon, iletişim ve inançlar) içeren bir süreç aracılığıyla çocuk uyumu ile ilişkilendirilmiştir. Covid-19'un sebep olduğu sorunlar nedeniyle aile yapısının bozulmaması için aile içi yakın ilişkilerin ve inançların önemli olduğu tasvir edilmiştir. Son olarak klinik ve araştırma sonuçları çalışmada tartışılmıştır. Wolor ve diğerleri (2020) ise Covid-19 sürecinde bazı çalışanların evden çalışmak zorunda kalma durumlarını incelemişlerdir. Bu durumdaki çalışanların genellikle tüm gün ofiste yaptıkları işleri bu süreçte evlerinde yapmaları gerektiğini ve bir yandan da evde bulunan aile üyeleri ve çocukları ile de ilgilenmek zorunda kaldıklarını çalışmada ifade etmişlerdir. Bu nedenle hem rol çatışması yaşayan hem de belirsiz bir süre boyunca çalışmalarını sürdürmek durumunda kalan çalışanlar için daha önce yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Ardından nitel yöntemler ile elde edilen bulgular neticesinde bu süreçte stres, aile ile iletişim, planlama, güvenlik ve sağlık konularında uygulanabilecek yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Pietromonaco ve Overall (2020) Covid-19 salgınının çiftlerin ilişkilerini nasıl etkilediğini değerlendirmek için bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, Covid-19 salgınının, insanların günlük yaşamlarını derinden değiştirdiği ve çok sayıda toplumsal zorluk yarattığı belirtilerek bu stresin hem duygusal hem de fiziksel sağlığı etkilediği ifade edilmiştir. İlgili çalışmada, romantik ilişkiler üzerine yapılan literatür araştırması neticesinde, ekonomik zorluklar, zorlu işler ve felaketler gibi dış stres faktörlerinin çiftlerin ilişki kalitesini ve istikrarını tehdit edebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada Covid-19'un ilişkileri nasıl etkileyebileceği tartışılmıştır. Bilimsel teori ve araştırmalardan yararlanılarak sosyal sınıf, azınlık statüsü, yaş, bağlanma güvensizliği ve depresyon gibi nedenlerin çiftler arasındaki ilişkiyi etkileyeceği çalışmada sunulmuştur. Ayrıca mevcut krizin ilişkiler üzerindeki potansiyel olumsuz

etkilerini hafifletmek için ele alınması gereken temel faktörleri tanımlayarak gelecekteki araştırmalar için yol gösterilmiştir.

YÖNTEM

Covid-19 salgın sürecinin aile içi iletişimi nasıl etkilediğini ve hangi unsurların (cinsiyet, eğitim, medeni durum, yaş vb.) bu süreçte aile içi iletişim üzerine etkisinin olduğunu incelemeyi amaçlayan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve bu kapsamda nedensel tarama araştırması yapılmıştır. Araştırmada betimleyici ve açıklayıcı araştırma modeli kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde anketlerden faydalanılmış ve anketlerde yer alan aile içi iletişim ile ilgili maddelere faktör analizi yöntemi uygulanmış ve maddeler, açıklanabilir daha az faktörler halinde özetlenmiştir. Ardından, araştırmacılar tarafından belirlenen demografik değişkenlerin aile içi iletişimi etkileyip etkilemediği çeşitli istatistiksel yöntemlerle (t testi ve ANOVA) incelenmiştir.

Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Covid-19 sürecinde yüz yüze görüşmelerin yapılamaması ve çalışma grubunun geniş bir bölgede yer alması durumlarından ötürü yapılan anket çalışması Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aşamasında basit rastgele örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. İlgili örneklem, araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş olup ailesiyle birlikte yaşayan veya yalnız yaşadığı halde ailesi ile iletişim halinde olan kişilerden seçilmiş ve ilgili anket Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bulunan illerde yaşayan kişilere rasgele gönderilmiştir. Anketler, 19 Nisan 2021 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmış ve 26 Nisan 2021 tarihinde sonlandırılmıştır. Ebeveyn ve çocuk ayrımı gözetmeksizin Türkiye'de farklı illerde ikamet eden 371 kişi ankete gönüllü olarak katılarak geri dönüşte bulunmuştur. Yine herhangi bir ayırım gözetmeksizin eksik olmayan tüm veriler kullanılmıştır. Covid-19 pandemi sürecinde olduğundan, çalışmanın bu sürece mümkün olduğunca kısa sürede katkı sağlaması hedeflendiğinden ve ayrıca faktör analizi uygulamak için değişken sayısının 5 katı kadar gözlem yeterli olduğundan (Yaşlıoğlu, 2017) ulaşılan örneklem sayısının kabul edilebilir olduğu düşünülmüş ve bu nedenle bir haftanın sonunda anket çalışması sonlandırılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada kullanılan anket formu iki bölümden meydana gelmektedir. İlk kısım demografik sorulardan oluşmakta olup bu kısımda yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma durumu, hanehalkı geliri ve öğrenim düzeyi soruları yer almaktadır. İkinci kısımda ise Hoffman ve diğerleri (2006) ve Özmete'nin (2010) makalelerinden yararlanılarak Ergül ve Yılmaz (2020) tarafından uyarlanan ve 16 adet sorudan oluşan aile içi iletişim anketi kullanılmıştır. Ergül ve Yılmaz (2020), çalışmalarında ilk olarak 50 kişilik bir grup üzerinde anket maddelerinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek için pilot çalışma yapmışlardır. Pilot çalışma sonucunda anketin geçerlik ve güvenirliklerini hesaplanmış ve Ergül ve Yılmaz (2020) ilgili anket için Cronbach alfa değerini 0,860 olarak bulmuşlardır. Bu

çalışmada, ilgili anket soruları için (1) Hiç katılmıyorum ile (5) Tamamen katılıyorum puan aralığında olan 5'li likert tipi ölçek tercih edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada ilk olarak ankette yer alan likert tipi ölçeğe sahip 16 maddeye faktör analizi uygulanmıştır. Burada amaç, bu maddeler arasındaki ilişkileri ortaya koyan daha az sayıda ve daha kolay yorumlanabilir faktörler elde etmektir. Bu analiz, birbiriyle ilişkili olan p sayıdaki değişkenle ifade edilen bir yapıyı, en az bilgi kaybı ile aralarında ilişki bulunmayan fakat kendi içinde ilişkili daha az sayıdaki yeni k adet değişkenle (faktörle) açıklamaya yarayan bir yöntemdir ($k < p$). Bu sayede yorumlanması zor olan çok sayıdaki değişkenler bütününden daha az sayıda anlamlı faktörler türetilmektedir (Alpar, 2017, s. 245).

Faktör analizi için Doğrulayıcı (Confirmatory) ve Açımlayıcı (Exploratory) olmak üzere iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Açımlayıcı faktör analizi (AFA), gözlenen çok sayıda değişkenin altında yatan faktörlerin tespitinde kullanılmaktadır. Bu durumda AFA ölçek geliştirme alanında kullanılan bir teknik olarak düşünülmektedir. Ölçeğin maddelerinin altında yatan faktör sayısının ve hangi maddelerin hangi faktörlere ait olduğunun net olarak bilinmediği durumlarda AFA kullanılmaktadır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ise model ile ilgili güçlü bir varsayımın olması halinde kullanılmaktadır. Ölçek geliştirme ile ilgili çalışmalarda tespit edilen yapının geçerliliğini test etmek için AFA'dan sonra DFA kullanılmalıdır (Akt. Orçan, 2018, s. 414). DFA'da daha önceden belirlenmiş bir hipotezin test edilmesi amaçlanmaktadır (Güriş ve Astar, 2015, s. 415).

Örnek büyüklüğü, faktör analizinin güvenilirliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Faktör analizinde örnek büyüklüğü ile ilgili kesin bir yaklaşım bulunmamakla birlikte önerilen farklı görüşler bulunmaktadır (Albayrak, 2006, s. 112). Araştırmacılar genellikle 50'den az gözlemden oluşan bir örneğe faktör analizi uygulamayı tercih etmemektedirler. Tercihen örneklem büyüklüğü 100 veya 100'den daha büyük olmalıdır. Güvenilir sonuçlar elde etmek için örnek büyüklüğü ile değişken sayısı arasında 10:1 oranının olması gerektiği düşünülmektedir. (Hair, Black, Babin vd., 2014, s. 100).

Faktör analizi, anket çalışmalarında kullanılan likert ölçek tipli sorularda alt boyutların belirlenmesi amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır ve analizde bazı aşamalar uygulanmalıdır (Güriş ve Astar, 2015, s. 415). İlk olarak veri setinin faktör analizi için uygunluğu değerlendirilir. Sonraki aşamada çeşitli kriterler kullanılarak faktör sayısı belirlenir ve faktörler elde edilir. Bir diğer aşamada faktörlerin yorumlanabilmesi ve isimlendirilebilmesi için eksen döndürme (faktör rotasyonu) işleminden faydalanılır. Son aşamada ise değişkenlerin yer aldığı faktörler belirlendiğinden, bu faktörler isimlendirilir (Güriş ve Astar, 2015, s. 416-417). Mevcut çalışmada, kısaca bahsedilen bu aşamalar sırasıyla uygulanmıştır.

Daha sonra araştırmada yer alan demografik değişkenlerin grupları arasında elde edilen faktörler bazında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda iki kategorili demografik değişkenlerin analizinde bağımsız örneklem t testinden ve ikiden fazla kategoriye ait değişkenlerin

analizinde ise ANOVA'dan faydalanılmıştır. Bağımsız örneklem t testi, iki ayrı örneklem grubuna ait ortalamaları karşılaştırmakta ve iki farklı örneklem grubu arasında ortalamalar bakımından herhangi bir farkın mevcut olup olmadığını ortaya koymaktadır (Kalaycı, 2009, s. 74). ANOVA yönteminde ise iki tane değişken söz konusudur. Bu değişkenlerden biri kategorik bağımsız değişken, diğeri ise metrik bağımlı değişkendir. Varyans analizi uygulanacaksa bağımsız değişkende iki veya daha fazla grup olmalıdır. Varyans analizi, iki veya daha fazla grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın varlığını test etmektedir (Kalaycı, 2009, s. 132).

Araştırmada kullanılan analizlere ilişkin bulgular, SPSS 22 paket programından elde edilmiştir.

BULGULAR

Covid-19 sürecinde aile içi iletişimin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada hedef kitle ebeveynler ve çocuklarıdır. Çalışmada kullanılan anket yetişkin bireylere gönderilmiş olup ebeveynler tarafından çocuklarına da uygulanmıştır. Tablo 1'de çalışmaya katılan bireylerin demografik özellikleri özetlenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde örnekleme oluşturan bireylerin %33,7'sinin erkek, %66,3'ünün ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Medeni durumlar incelendiğinde örneklemin %64,4'ü evli, %35,6'sı bekarıdır. Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 38,50'dir. Katılımcıların %3,5'i 11-20 yaşları arasında, %46,4'ü 21-35 yaşları arasında, %30,5'i 36-50 yaşları arasında yer alırken son olarak %19,4'ü 51 yaş ve üstü olan bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların öğrenim düzeyi incelendiğinde %43,4 ile en büyük oranı lisans mezunları oluşturmaktadır. Ardından %22,1 ile lisansüstü (doktora ve yüksek lisans) mezunları gelmektedir. Ortaöğretim (lise) mezunlarının oranı %20,5 iken, ön lisans mezunlarının oranı %8,9'dur. Son olarak ilköğretim (ilkokul ve ortaokul) mezunlarının oranı %6,1'den oluşmaktadır.

Katılımcıların %62,8'i herhangi bir işte çalışırken, geriye kalan %37,2'si çalışmamaktadır. Aile gelirlerinin dağılımı incelendiğinde katılımcıların %12,7'si 0-826 TL arası gelir elde eden ailede yer alırken, %32,3'ü 2827-5800 TL arası gelir elde eden aile içinde yaşamaktadır. Katılımcıların %22,1'i 5801-8700 TL arası gelir sahibi olan ailede yer alırken, 8701 TL ve üstü aile gelirine sahip olan kişiler toplam araştırmanın %32,9'unu oluşturmaktadır.

Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı üzere verinin homojen olmadığı düşünülmektedir. Sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmalarda, yaş, cinsiyet, tek bir meslek grubu veya aynı olaydan etkilenmişlik gibi benzerlikler homojenlik olarak ifade edilmektedir. Oysa homojenlik belirli düzeyde bir kapalılık durumunu ifade eder ve sosyal sistem içinde kendini kapalı tutmuş bir evren bulmak pek mümkün değildir. Bunun yerine araştırmaların heterojen olmaları ve evrendeki öğelerin mevcut detaylarını örnekleme yansıtması önemli olmaktadır (Baltacı, 2018, s. 237).

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Değerler

Değişken	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	125	33,7
Kadın	246	66,3
Yaş	Ort./ Std.Sap.:	38,5/11,95
11-20 yaş arası	13	3,5
21-35 yaş arası	172	46,4
36-50 yaş arası	113	30,5
51 yaş ve üstü	12	19,4
Medeni Hal		
Bekar	132	75,9
Evli	239	24,1
Öğrenim Durumu		
İlköğretim (ilkokul ve Ortaokul)	19	5,1
Ortaöğretim (Lise)	76	20,5
Ön lisans	33	8,9
Lisans	161	43,4
Lisansüstü	82	22,1
Herhangi bir işte çalışıyor musunuz?		
Evet	233	62,8
Hayır	138	37,2
Ailenizin aylık geliri		
0-2826 TL	47	12,7
2827-5800 TL	120	32,3
5801-8700 TL	82	22,1
8701 TL ve üstü	122	32,9

Katılımcıların demografik özellikleri belirlendikten sonra 16 maddelik aile içi iletişim ölçeğine faktör analizi uygulanarak değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü gösteren korelasyon matrisi incelenmiştir. Buna göre ölçekte yer alan tüm soruların birbirleri ile ilişkisinin 0,30'dan yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Değişkenlerin, doğru faktöre atanmalarının güvenilir olması için incelenen korelasyon matrisinden sonra ölçeğe faktör analizi yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmada yer alan değişkenler ile araştırmaya katılan örneklemin faktör analizi için elverişli olup olmadığını belirten Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistik değeri ve korelasyonla matrisinin anlamlılığını sınavan Barlett'in Küresellik test değerleri Tablo 2'de yer almaktadır. KMO değerinin sosyal bilimler alanında 0,50'den yüksek olması beklenir (Güriş ve Astar, 2015, s. 421). Bu bağlamda Tablo 2'de bulunan değerler incelendiğinde KMO sonucu 0,873 bulunarak kullanılan veri setinin, faktör analizi yapılabilmesi için oldukça elverişli olduğu anlaşılmaktadır. KMO sonucunun yüksek çıkması, ölçekte yer alan değişkenlerin, diğer tüm değişkenler tarafından oldukça iyi bir biçimde tahmin edilebileceğini ifade etmektedir (Kaya, 2013, s. 180). Barlett küresellik testi sonucuna göre araştırmada kullanılan ölçeğin 16 değişkeninin birbirleriyle olan korelasyonları istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır ($p < 0,05$).

Tablo 2: KMO Ölçütü ve Barlett Küresellik Testi

KMO	0,873
Barlett Küresellik Testi	$\chi^2_{hes}=2939,6$
	s.d. = 120
	p-değeri = 0,00

KMO ve Barlett Küresellik testleri değerlendirildikten sonra faktörleştirme işlemi yapılmıştır. Literatürde, faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük bulunan faktörler anlamlı kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidel, 2007, s. 644). Ergül ve Yılmaz (2020), çalışmalarında kullandıkları örneklemelerden elde edilen veriler doğrultusunda 4 alt faktör elde ederken, onlardan farklı olarak bu çalışmada toplamda 3 alt faktör elde edilmiştir. Ayrıca Varimax yöntemi kullanılarak, yorumlanabilir faktörlere ulaşılabilmesi sağlanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan döndürülmüş faktör yükleri, varyans açıklama oranları ve özdeğerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Döndürülmüş faktör yükleri incelendiğinde (Tablo 3), elde edilen ilk faktörün özdeğeri 6,271 olup bu faktör toplam varyansın tek başına %22,168'lik kısmını açıklamaktadır. Ardından, ikinci faktöre ait özdeğer 1,848 olmakla birlikte tek başına toplam varyansın %21,316'sını açıklamaktadır. Son olarak elde edilen üçüncü faktörün özdeğeri 1,453 olup bu faktör toplam varyansın %16,342'sini açıklamaktadır. Varimax yöntemi sonucunda döndürülmüş olarak hesaplanan üç faktörün birlikte açıkladığı toplam varyans oranı ise %59,826'dır.

Elde edilen faktörlere atanan değişkenler incelendiğinde birinci faktör için "Aile İçi İlişki", ikinci faktör için "Duygusal ve Finansal Güç" ve son olarak üçüncü faktör için "Çevresel Destek ve Ebeveynlik" şeklinde isimlendirilmiştir.

Tablo 3: Aile İçi İletişim için Döndürülmüş Faktör Yükleri ve Varyans Açıklama Yüzdeleri

Bileşen	Faktör Yükleri
Faktör 1: Aile İçi İlişki (Özdeğer =6,271 – Varyans: %22,168)	
Aile üyeleri COVID-19 süresince birbirleri ile ilgilenir (S5).	,881
Aile üyeleri COVID-19 süresince birbirini destekler (S4).	,876
Aile üyeleri COVID-19 konusundaki problemleri birlikte çözer (S3).	,777
Aile üyeleri COVID-19 süresince birbiri ile uyumludur (S6).	,643
Aile üyeleri COVID-19 konusunda birbirleri ile çekinmeden açıkça konuşurlar (S2).	,575
Aile üyeleri COVID-19 süresince birlikte vakit geçirmekten hoşlanırlar (S1).	,363
Faktör 2: Duygusal ve Finansal Güç (Öz değeri= 1,848- Varyans= %21,316)	,649
Aile COVID-19 süresince masraflarını karşılayacak ekonomik güce sahiptir (S14).	,889
Aile COVID-19 süresince sağlık hizmetlerinden faydalanabilecek ekonomik güce sahiptir (S13).	,884
Aile COVID-19 süresinde evde kendini güvende hisseder (S15).	,680
Aile bireyleri COVID-19 süresince diğer aile üyelerinin özel gereksinimlerini karşılayacak dış desteğe sahiptir (S12).	,631
Aile COVID-19 süresince komşuları ile birlikte kendini güvende hisseder (S16).	,515
Faktör 3: Çevresel Destek ve Ebeveynlik (Özdeğer=1,453- Varyans= %16,342)	
COVID-19 süresince aile bireyleri, çocuklara arkadaşları ile nasıl geçineceklerini öğretir (S9).	,830
COVID-19 süresince çocukların ödevleri ve etkinliklerine yardım edilmiştir(S8).	,705
COVID-19 süresince aile bireyleri, çocuklara bağımsız birey olmayı öğretir (S7).	,701
Aile bireyleri COVID-19 süresince stresten kurtulmak için gerekli desteği sağlar (S10).	,562
Aile bireyleri COVID-19 süresince destek görebilecekleri kişilere/arkadaşlara sahiptir (S11).	,466

Çalışmada alt boyut olarak elde edilen ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için bulunan Cronbach alfa katsayıları Tablo 4'te verilmektedir. Toplamda 16 maddeden oluşan ölçeğin tüm maddeleri için elde edilen Cronbach α değeri 0,886'dır. Aile İçi İlişki faktörünün Cronbach α değeri 0,817, Duygusal ve Finansal Güç faktörünün Cronbach α değeri 0,823 ve Çevresel Destek ve Ebeveynlik faktörünün Cronbach α değeri 0,785 olarak elde edilmiştir. Cronbach α katsayılarının geçerlilik düzeyleri ile ilgili literatürde belirtildiği üzere 0,00-0,40 aralığında olan değerler güvenilir değil iken 0,40-0,60 aralığında olan değerler düşük derecede güvenilir olarak kabul edilirler. 0,60-0,80 aralığında olan değerler güvenilir ve son olarak 0,80-1,00 aralığında yer alan değerler ise yüksek düzeyde güvenilirdir (Özdamar, 2004, s. 633; Üngüren, Doğan, Özmen ve Tekin, 2010, s. 2929).

Tablo 4: Ölçeklere ait Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayıları

Ölçek İsimleri	Madde Sayısı	Alfa
Aile içi İlişki	6	,817
Duygusal ve Finansal Güç	5	,823
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	5	,785
Aile içi İletişim	16	,886

Faktör analizinden elde edilen üç alt boyutun, Tablo 1'de yer alan demografik değişkenlerin gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi ile ANOVA testleri uygulanmıştır. Tablo 5'te cinsiyetin Covid-19 sürecinde aile içi iletişimin alt boyutları üzerindeki etkisine ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu bağlamda, cinsiyetin Duygusal ve Finansal Güç ve Çevresel Destek ve Ebeveynlik alt faktörleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır ($p < 0,05$). Anlamlı etkiye sahip olan iki faktör incelendiğinde kadınların Duygusal ve Finansal Güç ile Çevresel Destek ve Ebeveynlik ortalamalarının erkeklerin Duygusal ve Finansal Güç ile Çevresel Destek ve Ebeveynlik ortalamalarından fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Cinsiyetin Ölçeklere Etkisi

Değişken	Grup	n	Ort.	Std. Sap.	t ist.	p değeri
Aile içi İlişki	Kadın	246	4,354	0,606	0,15	0,988
	Erkek	125	4,353	0,641		
Duygusal ve Finansal Güç	Kadın	246	3,970	0,880	2,409	0,016*
	Erkek	125	3,373	0,917		
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	Kadın	246	4,053	0,756	2,242	0,026*
	Erkek	125	3,862	0,815		

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6'da medeni durumun Covid-19 sürecinde aile içi iletişimin alt boyutları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırmaya katılan bireylerin evli veya bekâr olmalarının Aile İçi İlişki ve Çevresel Destek ve Ebeveynlik faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmuştur ($p < 0,05$). Evli anne-babaların ve evli çocukların, bekâr anne-baba ve bekar çocuklara göre daha yüksek bir ortalama gösterdiği sonucuna varılmıştır. Covid-19 sürecinde evli bireylerin aile içi iletişimde daha yüksek skorlara sahip olduğu ve Aile İçi İlişki ve Çevresel Destek ve Ebeveynlik ortalamalarının bekâr bireylere oranla daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6: Medeni Halin Ölçeklere Etkisi

Değişken	Grup	n	Ort.	Std. Sap.	t ist.	p değeri
Aile içi İlişki	Evli	239	4,426	0,561	2,883	0,004*
	Bekar	132	4,224	0,692		
Duygusal ve Finansal Güç	Evli	239	3,956	0,812	1,619	0,107
	Bekar	132	3,378	1,018		
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	Evli	239	4,058	0,762	2,183	0,030*
	Bekar	132	3,874	0,798		

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Demografik değişkenlerden bir diğeri olan yaş değişkeninin Covid-19 sürecinde aile içi iletişim üzerindeki etkisi Tablo 7’de yer almaktadır. Tabloya göre yaş değişkeninin Covid-19 sürecinde aile içi iletişimde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 7: Yaş Değişkeninin Ölçeklere Etkisi

Değişken	F ist.	p değeri
Aile İçi İlişki	2,343	0,073
Duygusal ve Finansal Güç	1,302	0,273
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	0,933	0,425

Öğrenim düzeyi değişkeninin, Covid-19 sürecinde aile içi iletişim üzerindeki etkisi ANOVA testi ile incelenmiştir ve bulgular Tablo 8’de yer almaktadır. Bu bağlamda öğrenim düzeyinin yalnızca Çevresel Destek ve Ebeveynlik üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 8: Öğrenim Düzeyinin Ölçeklere Etkisi

Değişken	F ist.	p değeri
Aile İçi İlişki	0,803	0,524
Duygusal ve Finansal Güç	1,649	0,161
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	2,485	0,043*

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

ANOVA test istatistiği sonucunda anlamlı bulunan Çevresel Destek ve Ebeveynlik değişkeninde farklılığın hangi gruptan veya gruplardan kaynaklandığını ortaya çıkarmak için uygulanan ikili karşılaştırma testleri içinde literatürde oldukça sık tercih edilen Bonferonni testi kullanılmıştır. Bonferonni testi sonucunda gruplar arasında herhangi bir fark olmadığı ancak öğrenim düzeyinin tüm gruplar üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir önemli demografik değişken olan ailenin gelir düzeyinin, Covid-19 sürecinde aile içi iletişim üzerindeki etkisi ANOVA testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur. Tablo 9 değerlendirildiğinde ailenin gelir düzeyinin Aile İçi İlişki ve Duygusal ve Finansal Güç alt faktörleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Ailenin Gelir Durumunun Ölçeklere Etkisi

Değişken	F ist.	p değeri
Aile İçi İlişki	6,781	0,000*
Duygusal ve Finansal Güç	7,669	0,000*
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	0,297	0,827

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu ortaya koymayı amaçlayan Bonferroni testinin sonuçları Tablo 10'da özetlenmiştir. Bu bağlamda, Tablo 10'a göre ailenin gelir düzeyinin artması ile hem Aile İçi İlişki hem de Duygusal ve Finansal Güç alt faktörlerinde ortalamaların arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aile gelir durumu 8700 TL ve üstü grupta yer alan katılımcıların Aile İçi İlişki ve Duygusal ve Finansal Güç ortalamalarının oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10: Aile İçi İlişki ve Duygusal ve Finansal Gücün Ailenin Gelir Durumuna Göre İkili Karşılaştırması

Değişken	Gruplar	Ort.	Anlamlı Farklar*
Aile İçi İlişki	(1): 0-2826 TL	4,010	
	(2): 2827-5800 TL	4,338	(2)>(1)
	(3): 5801-8700 TL	4,398	(3)>(1)
	(4): 8700 TL ve üstü	4,471	(4)>(1)
Duygusal ve Finansal Güç	(1): 0-2826 TL	3,459	(4)>(1)
	(2): 2827-5800 TL	3,806	
	(3): 5801-8700 TL	3,881	
	(4): 8700 TL ve üstü	4,147	(4)>(2)

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

Nihai olarak herhangi bir işte çalışma durumunun Covid-19 sürecinde aile içi iletişim ölçeğinin alt faktörleri üzerinde etkisinin olup olmadığını ifade eden bağımsız örneklem t testine ait olan sonuçlar Tablo 11'de özetlenmiştir. Tablo 11 değerlendirildiğinde çalışma durumunun yalnızca Aile İçi İlişki faktörü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, herhangi bir işte çalışan bireylerin Aile İçi İlişki ortalamaları çalışmayanlara oranla daha yüksektir.

Tablo 11: Çalışma Durumunun Ölçeklere Etkisi

Değişken	Grup	n	Ort.	Std. Sap.	t ist.	p değeri
Aile İçi İlişki	Evet	233	4,417	0,601	2,574	0,010*
	Hayır	138	4,247	0,631		
Duygusal ve Finansal Güç	Evet	233	3,952	0,845	1,722	0,086
	Hayır	138	3,378	0,976		
Çevresel Destek ve Ebeveynlik	Evet	233	4,008	0,786	0,620	0,535
	Hayır	138	3,956	0,774		

*: %5 önem düzeyinde anlamlıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Covid-19 salgını ülkemizde ilk kez 2020 yılı Mart ayında görülmüştür. İlk vakanın görülmesinin ardından 2020 yılının 3 Nisan tarihinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kısmi sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bununla birlikte toplu taşıma araçları, pazar yerleri ve marketler vb. toplu mekanlarda maske kullanma zorunluluğu gelmiş ve belirli şehirler için şehirlerarası giriş-çıkışlar durdurulmuştur. Yaşı 65 ve üstü olan bireylerin Covid-19 salgınından daha fazla etkileniyor olması nedeniyle belirtilen yaş grubundaki bireylere yönelik sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlanmıştır (Karataş, 2020, s. 5). Ayrıca belli saatlerden sonra sokağa çıkma yasaklarının konulması, bazı gün veya günlerde tam kapanmanın yaşanması, evden çalışma, eğitim-öğretimin

uzaktan olması gibi sebeplerden ötürü aile üyeleri zamanlarının çoğunu evlerinde geçirmeye başlamıştır. Ebeveyn-çocuklar, öğrenim gören veya çalışan kardeşler, çalışan eşler Covid-19 salgınından önce belki de sadece akşamları ve hafta sonları birlikte vakit geçirirken salgın sürecinde eskisinden daha çok birlikte vakit geçirmeye başlamış ve dolayısıyla normalden daha fazla iletişim kurmaya başlamışlardır. Son zamanlarda yaşadığımız süreçte Covid-19 salgını sebebiyle aile içi ilişkiler ve aile içi iletişim de ne yazık ki etkilenmiştir. Bu durum, aile yapısını da olumsuz manada etkilemiştir. Bununla birlikte bu olumsuzluk, halk sağlığını da etkileyerek psikososyal tartışmalara sebep olmuştur (Işık, 2020, s. 4).

Covid-19 salgınının yaşanmaya başlamasıyla birlikte ulusal ve uluslararası literatürde salgınla ilgili birçok çalışma yapılmaya başlanmış ve farklı ölçekler geliştirilmiştir. Ayrıca önceden geliştirilen ölçekler de Covid-19 dönemi için uygulanarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda mevcut çalışmada yukarıda bahsedildiği üzere pandeminin, aile içi iletişimi etkilemesi sebebi ile bu konu ele alınmış, Hoffman ve diğerleri (2006) ve Özmete'nin (2010) makalelerinden yararlanılarak Ergül ve Yılmaz (2020) tarafından uyarlanan aile içi iletişim ölçeği Covid-19 süreci için uygulanmış ve Covid-19 salgını sürecinde aile içi iletişimin incelenmesi amaçlanmıştır.

Covid-19 salgınından bağımsız olarak ulusal ve uluslararası literatürde aile içi iletişim ile ilgili fazlasıyla çalışma olmasına rağmen Covid-19 salgını ile aile içi iletişimi ilişkilendiren ve bu süreçte aile içi iletişimi değerlendirerek demografik değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısının az olduğu görülmüştür. Bu açıdan mevcut çalışma ile ilgili literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Mevcut çalışmaya, Türkiye genelinde farklı illerde yaşayan 371 kişi gönüllü olarak katılmıştır. Bu kişilere ait demografik özellikler sunulduktan sonra çalışmada bulunan değişkenlerin ve örneklemin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için KMO değeri incelenmiştir. Bu değer 0,873 olduğu belirlenerek veri setinin faktör analizi yapmak için oldukça elverişli olduğu tespit edilmiştir. Ergül ve Yılmaz (2020), araştırmada kullanılan ölçeğe faktör analizi uygulandığında dört faktör elde etmişken mevcut çalışmada onlardan farklı olarak üç faktöre ulaşılmıştır.

Çalışmanın bulgularından hareketle, cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların ortalamalarının erkeklerin ortalamalarından fazla olarak tespit edilmesinin aile içi iletişimlerde kadınların erkeklere göre daha baskın olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Evli olanların, bekar olanlara oranla daha yüksek ortalamaya sahip olmasının sebebi aile içinde kurulan ilişkilerde ve iletişimde bekar olanlardan ziyade evlilerin daha büyük rol oynamasından kaynaklı olarak yorumlanabilir. Ayrıca öğrenim düzeyi açısından gruplar arasında herhangi bir fark olmadığı ancak öğrenim düzeyinin tüm gruplar üzerinde etkisi olduğu dolayısıyla aile içi iletişimde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelirin de aile içi iletişim üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, 8700 TL ve üstü grupta yer alan katılımcıların aile içi iletişimlerinin daha kuvvetli olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomik düzey yükseldikçe çoğu zaman sorunların azalacağı, sorunsuz ve mutlu olan insanların ise daha doğru ve

güzel bir şekilde iletişim kuracakları da aşıkardır. Son olarak herhangi bir işte çalışan bireylerin çalışmayanlara göre aile içi iletişim düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum maddi açıdan kaynaklanabilir. Ayrıca iş hayatındaki bireyler ev ve aile dışında başka meşgulliyetlere de sahip olduğu için genellikle psikolojik olarak da kendini daha iyi ve daha huzurlu hissediyor olacaktır. Bu durum da aile içi iletişimin daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

Başaran ve Aksoy (2020) çalışmalarında, çocukların ve ebeveynlerin Covid-19 sürecinde hem olumlu hem de olumsuz yaşantılar tecrübe ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu süreçte aile içi etkileşimlerin artmasına rağmen eğitim sorunları, psikolojik sorunlar ve sağlık sorunlarının ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Chin vd. (2020) araştırmalarının sonucunda ele aldıkları örneklemin büyük çoğunluğunun eşler ve çocuklarla ilişkilerin kalitesinde herhangi bir değişiklik yaşamadığını, örneklemin yaklaşık %20'sinin eşler ve çocuklarla ilişkilerinde olumlu bir değişiklik bildirdiğini belirtmişlerdir. Jiao vd. (2020) yapmış oldukları çalışmada, Çin'in Shaanxi Eyaletinde çalışan çocuk doktorlarının bu süreçte çocukların korku ve endişelerini gidermek adına aile içi iletişimi kuvvetlendirmeye yönelik önlemler alınması gerektiğini ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Cassinat vd. (2021) pandemi ile ilgili kapanmalar sırasında anne-çocuk çatışması, baba-çocuk çatışması ve kardeş çatışmasının artış gösterdiğini ve yanı sıra baba-çocuk yakınlığında, ve kardeşlerin yakınlığında azalmalar olduğunu tespit etmişlerdir. Güngör ve Aşkın (2021) çalışmalarında pandemi sürecinde bireylerin evlerde ve kapalı mekânlarda kalmaları nedeniyle psikolojik sorunlar yaşadıklarını ve bu durumun aile içi ilişkilere olumsuz olarak yansındığını ifade etmişlerdir. Kaya ve Akın Işık (2021) yaptıkları çalışmanın sonucunda COVID-19 pandemisinin aile hayatı ve evlilik yaşantısı üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Bireylerin sosyal ve günlük hayatlarında ve çocuklar üzerinde olumsuz etkileri bulunurken, yaşam önceliklerinin değişmesi ve eşler arasındaki paylaşımın artması şeklinde olumlu etkiler bulunmuştur. Koca (2021) çalışmasında pandemi sürecinde aile içi iletişim ve dayanışma düzeyinin arttığını tespit etmiştir. İlgili çalışmada yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve gelirin pandemi sürecinde aile içi iletişimi çeşitli yönlerden etkilediği ortaya konulmuştur. Özyürek ve Çetinkaya (2021) çalışma sonucunda, pandemi sürecinin aile içi ilişkileri hem olumlu hem de olumsuz etkilediğini saptamıştır. Ailelerin çocuklarına ve kendilerine daha çok zaman ayırdıkları, endişelerini çocuklarına aksettirmemeye çalıştıkları belirlenmiştir. Çocukların ise evde, aile bireyleriyle olmaktan memnun oldukları belirlenmiştir.

Yukarıdaki çalışmalardan hareketle Covid-19 pandemisinin aile iletişiminde hem olumlu hem de olumsuz yansımaları olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Koca'nın (2021) yapmış olduğu çalışma incelendiğinde mevcut çalışmada olduğu gibi birtakım demografik özellikler çerçevesinde pandeminin aile içi iletişim üzerine etkilerinin araştırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda gelir, eğitim ve medeni durum göz önünde bulundurulduğunda literatür ile benzer sonuçların elde edildiği ve bu değişkenlerin pandemi sürecinde aile içi iletişim üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı yazarlar tarafından değişik örneklem grupları için Covid-19 pandemisinin aile içi iletişim üzerine etkisinin incelenmesi literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmaya ait etik kurul onayı 26.05.2021 tarih, 2021/3 ve E-74009925-604.01.02-111191 sayısı ile Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. 5. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Austin, E. W. (1993). The importance of perspective in parent-child interpretations of family communication patterns. *Journalism Quarterly*, 70(3), 558-568.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Başaran, M. ve Aksoy, A. B. (2020). Anne-babaların Korona-Virüs (Covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 668-678.
- Behar-Zusman, V., Chaves J.V. ve Gattamorta, K. (2020). Developing a measure of the impact of COVID-19 social distancing on household conflict and cohesion. *Family Process*, 59(3), 1045-1059.
- Cassinat, J. R., Whiteman, S. D., Serang, S., Dotterer, A. M., Mustillo, S. A., Maggs, J. L. ve Kelly, B. C. (2021). Changes in family chaos and family relationships during the COVID-19 pandemic: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology*, 57(10), 1597–1610.
- Chin, M., Sung, M., Son, S., Yoo, J., Lee, J. ve Chang, Y. E. (2020). Changes in family life and relationships during the COVID-19 pandemic and their associations with perceived stress. *Family and Environment Research*, 58(3), 447–461.
- Çelik, Ş. ve Çak, E. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin aile üzerine etkisi. *Gevher Nesibe Journal Of Medical & Health Sciences*, 6(11), 43-49.
- Ergül, B. ve Yılmaz, V. (2020). COVID-19 salgını süresince aile içi ilişkilerin doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Milli Mücadele'nin 100. Yılı Özel Sayısı*, 38-51.
- Fisher, C. L. ve Nussbaum, J. F. (2015). Maximizing wellness in successful aging and cancer coping: The importance of family communication from a socioemotional selectivity theoretical perspective. *Journal of Family Communication*, 15(1), 3-19.

- Garcia-Moya, I., Rivera, F., Moreno, C., Lindström, B. ve Jiménez-Iglesias, A. (2012). Analysis of the importance of family in the development of sense of coherence during adolescence. *Scandinavian Journal of Public Health*, 40(4), 333-339.
- Güngör, V. ve Aşkın, D. (2021). Afet ve aile içi ilişkiler: Covid-19 pandemisinin aile içi tartışma ve şiddet üzerindeki etkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 46-55.
- Güngör Baran, A. (2004). Türkiye'de aile içi iletişim ve ilişkiler üzerine bir model denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 31-42.
- Güriş, S. ve Astar, M. (2015). *Bilimsel araştırmalarda SPSS ile istatistik*. 2. Basım, İstanbul: Der Kitabevi.
- Hair, J. F. Jr., Black W. C., Babin B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. 7th Edition, England: Pearson.
- Hoffman, L., Marquis, J., Poston, D., Summers, J.A. ve Turnbull, A. (2006). Assessing family outcomes: psychometric evaluation of the beach center family quality of life scale. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1069-1083.
- Işık, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını döneminde ailede krize müdahale. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-9.
- Jiao, W. Y., Wang, L. N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F. Y., Pettoello-Mantovani, M. ve Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal of Pediatrics*, 221, 264-266.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28(Temmuz), 175-193.
- Kaya, Y. ve Akın, R. (2021). COVID-19 ile yaşanan sosyal izolasyonun aile ve evlilik yaşamına yansımaları: Fenomenolojik bir çalışma. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 15(3), 510-520.
- Koca, Ş. N. (2021). COVID -19 salgınının aile yapısına etkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Moschis, G. P. (1985). The role of family communication in consumer socialization of children and adolescents. *Journal Of Consumer Research*, 11(4), 898-913.
- Orçan, F. (2018). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı? *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Özdamar K. (2004). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özmete, E. (2010). Aile yaşam kalitesi dinamikleri: aile iletişimi, ebeveyn sorumlulukları, duygusal, duygusal refah, fiziksel/materyal refahın algılanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 455-465.
- Öztürk, M. S., Yılmaz, N., Demir Erbil, D., ve Hazer, O. (2020). Covid-19 pandemi döneminde

- hanehalkındaki çatışma ve birlik-beraberlik durumunun incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 295-314.
- Özyürek, A. ve Çetinkaya, A. (2021). COVID-19 pandemi döneminde aile ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin incelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 96-106.
- Pietromonaco, P. R., ve Overall, N. C. (2020). Applying relationship science to evaluate how the Covid-19 pandemic may impact couples' relationships. *American Psychologist*. Advance online publication.
- Prime, H., Wade M., ve Browne D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631-643.
- Ritchie, L. D. ve Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17(4), 523-544.
- Şahin, S. ve Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 55-66.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Fifth Edition, USA: Pearson Education.
- Tezel, A. (2004). Aile içi iletişim. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 1-6.
- Üngüren, E., Doğan, H., Özmen, M. Ö. ve Tekin, A. (2010). Otel çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri ilişkisi. *Journal of Yasar University*, 17, 2922-2937.
- Velavan, T. P. ve Meyer, C. G. (2020). The Covid-19 epidemic. *Tropical Medicine and International Health*, 25(3), 278–280.
- Wolor, C. W., Dalimunthe, S., Febrilia, I. ve Martono, S. (2020). How to manage stress experienced by employees when working from home due to the Covid-19 virus outbreak. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 8359-8364.
- Yağbasan M. ve Tanyıldızı N. İ (2006). Öğretmenlerin aile içi iletişimi (Malatya ili örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 227- 245.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, Özel Sayı, 74-85.
- Yıldız, N. G. ve Erdem F. (2020). Covid-19 salgın sürecinde ilişkilerinde sorun yaşayan çiftlere yönelik duygu odaklı aile danışmanlığı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1360-1383.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Disiplininde Yaşlılık Konusu Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Bibliyografik Analiz Çalışması

A Bibliographic Analysis Study on Graduate Theses on the Subject of Aging in the Social Work Discipline

Derya ŞAŞMAN KAYLI¹, Melis Ecem ÇIPLAK²

¹Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, dsasmankayli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7949-2332

²Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, melisecemciplak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9347-3960

Başvuru: 29.11.2021
Kabul: 27.04.2022

Atıf:
Şaşman Kaylı, D. ve Çıplak, M.E. (2022). Sosyal hizmet disiplininde yaşlılık konusu üzerine yazılmış lisansüstü tezlere yönelik bir bibliyografik analiz çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 753-776. DOI: 10.33417/tsh.1030103

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de sosyal hizmet bölümlerinin lisansüstü programlarında, yaşlılık konularıyla ilgili yazılan tezleri; yayınlandığı yıl, uygulandığı bölge, ele aldığı bağlam konu, yöntem özellikleri, örneklem grupları bakımından incelemeyi ve ilgili alanın hangi kavram ve temalarla ele alındığını ve eğilimlerin hangi yönde olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda; Yüksek Öğretim Kurulu’nun (YÖK) tez veri tabanı, “65 yaş üstü”, “yaşlılık”, “yaşlanma”, “sağlıklı yaşlanma” ve “yaşlanma tutumu” olmak üzere beş anahtar sözcük kapsamında, 1980-2020 yılları arasında sosyal hizmet alanında yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır. Taranan tezler, Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilen “Makale Sınıflama Formu” kullanılarak tematik analize tabi tutulmuştur. Yapılan analiz sonucunda 41 yüksek lisans tezi ve 10 doktora tezi olmak üzere, toplamda 51 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmalarda en çok nicel araştırma desenlerinden tarama (survey) deseni kullanılırken, veri toplama aracı olarak anket, ölçek ve görüşme formlarının sıklıkla kullanıldığı; veri analiz yöntemleri arasında da en çok SPSS analizinin tercih edildiği belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre araştırma yöntemi açısından sıklıkla nicel çalışmaların tercih edildiği; yapılmış çalışmalarda “yaşlılık” ve “bakım” temalarının, örneklem grubu olarak 65 yaş üstü bireylerin; örnekleme tekniği olarak da rastgele örnekleme tekniğinin sık kullanıldığı analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, yaşlılık çalışmaları, lisansüstü tezler, bibliyografik analiz

ABSTRACT

This study covers the theses written on aging issues in Turkey; It aims to analyze the year it was published, the region where it was applied, the context, the subject, the method features, the sample groups, and to determine the direction of their tendencies by making thematic analysis in terms of the situations that arise as a result. The thesis database of the Council of Higher Education (YÖK) was used in the field of social work between 1980 and 2020 within the scope of five keywords: "over 65 years old", "old age", "aging", "healthy aging" and "attitude towards aging". The reviewed master's and doctoral theses were subjected to thematic analysis using the "Article Classification Form" developed by Sözbilir, Kutu, and Yaşar (2012). As a result of the analysis, a total of 51 studies were evaluated, including 41 master's theses and 10 doctoral theses. While survey design, which is one of the quantitative research designs, is the most used in studies, survey, scale and interview forms are frequently used as data collection tools; It was determined that SPSS analysis was the most preferred among data analysis methods. According to the research findings, quantitative studies are frequently preferred in terms of research method; It has been revealed that individuals over the age of 65 have been the preferred sampling group while the random sampling technique has been the preferred sampling technique.

Keywords: Social work, aging studies, postgraduate theses, bibliographic analysis

GİRİŞ

Yaş, biyolojik ve aynı zamanda sosyal bir kategori olarak ele alınırken, yaşlanma, doğumdan ölüme kadar devam eden bir değişim sürecine ve evrensel bir gerçekliğe işaret etmektedir (Nazlı, 2016). Yaşlılık ise, kendine özgü biyolojik, fizyolojik, psikolojik aynı zamanda sosyo-ekonomik özellikleri ile biz insanlar için kaçınılmaz bir dönemi tanımlamaktadır. Yaşlanma her ne kadar bireye özgü, fiziksel, sosyal ve ruhsal değişimlerle ilişkilendirilse de yaşlılık algısının oluşumunda, yaşlanma sürecinin anlamlandırmasında, sosyalleşme sürecinin edinimlerine bağlı olarak farklılaşan sosyal kültürel sermaye ve toplumsal, kültürel yapının dinamikleri, önemli rol oynamaktadır. Yaşlanma, sosyal bağlamın oluşturucularıyla yani siyasal, ekonomik sosyal, kültürel faktörlerle iç içe geçmektedir. Dolayısıyla bireyin toplumsal varlığının sosyal statü ve rollerle bağlantısı düşünüldüğünde, bu rollerin oluşturucularından birinin de yaş olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu noktada, yaş, birçok rol ve sosyal statüye sahip olmada ve toplumsal işlevlerin yerine getirilmesinde de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Nazlı, 2016). Bu açıdan bakıldığında, yaşlanma sosyal içeriğe sahip olup, beraberinde statülere bağlı sosyal ilişkilerin ve sorumlulukların niteliksel ve niceliksel olarak farklılaşmasını beraberinde getirmektedir. Rol ve statülerdeki yaşla birlikte gelen farklılaşma, sosyo ekonomik açıdan yerini emekliliğe bıraktığında, bireyin çalışan statüsünü kaybetmesi, çocukların eğitim ve evlenme gibi nedenlerle evden ayrılması, aile içinde ve arkadaş çevresinde artan ölümler, hastalıklar, sosyal paylaşım gerekçelerinin zayıflaması beraberinde yalnızlık/sosyal izolasyonu getirmektedir. Sosyal bağlamın içinde ele alınması gereken yaşlılık, bu dinamiklerle bağlantılı olarak, bakıma ihtiyaç duyulan dönemi de içinde barındırmaktadır. Kuşkusuz bakım ve muhtaçlık evresi, gelir, eğitim, aile desteği gibi değişkenlerle farklılık gösterdiği için homojen bir kavram olmaktan çok toplumsal yapının dinamiklerince inşa edilen heterojen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşlanmanın sosyal bağlamlarının, her toplumda farklılık gösterdiğini ve içinde yaşadığı toplumun ekonomik, siyasal, kültürel, aile ve vb. özellikleriyle toplumsal algı ve beklentileriyle inşa edildiğinin altını tekrar çizdiğimizde; yaşlılığı, tek başına bireysel bir durum olmaktan ziyade toplumsal yapıyı etkileyen ve aynı zamanda toplumsal yapıdan etkilenen bir durum olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu kapsamda; homojen bir yaşlı grubundan söz etmek mümkün görünmediği gibi, yaşam koşulların farklılaşması, yaşlılığa ilişkin tutum ve davranışların toplumlarda farklılık göstermesi, yaşlılık sürecini ve yaşlılığı her topluma ya da kültüre özgü şekillendirmektedir. Aynı zamanda yüzyılımızın önemli bir demografik olgularından biri olan yaşlılığa dair toplumsal algı ve kabuller, yaşlılık deneyimlerini doğrudan şekillendiren yaşlılık tanımları, yaşlılığı toplumsal olarak inşa ederken, toplumların yaşlılara yönelik bakış açılarını da biçimlendirmektedir (Çağlar, 2015; Alaydın, 2019).

Bu çerçevede, toplumların sosyoekonomik açıdan gelişmişliği ya da gelişmekte oluşu yaşlılık sürecini belirleyen önemli bir dinamik olarak kabul edilmektedir. Modern Batı toplumlarında tıbbi bilginin teknolojiyle desteklenmesi, hastalıklardan korunmayı, bilişsel işlevlerin kapasitesini geliştirmeyi, yaşlı bireylerin üretim piyasalarına dahil olma sürecinin uzatılmasını ve tüketim

mekanizmaları içindeki yerlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Böylece yaşla birlikte, toplumsal üretim ve tüketim ilişkilerinden uzaklaşması beklenen yaşlılar ve bu yönde biçimlendirilen yaşlılık algısı, yerini pozitif bir yaşlanmaya bırakmıştır. Örneğin eğitim seviyesinin yüksek oluşuyla bağlantılı beyaz yakalı işlerde çalışmış, yüksek gelir düzeyine sahip olan, emekliliğin dışında gelirini maksimize etmek için farklı yatırımlar yapmış olan yaşlılar, emekliliğin getirdiği gelir düşüklüğünden etkilenmediği gibi yaşam kalitelerinin ve toplumsal statülerinin düşmesiyle ortaya çıkan dezavantajlı durumu yaşamayacaklardır. Bu kesim, kültürel, sanatsal, turistik etkinliklerle, farklı hobi gruplarıyla ilişkili, sağlıklı, genç ve fit kalmak için tüketim pratiklerinin içinde, kendilerini hiç de toplumsal yaşamın dışında kabul etmemektedirler (Samancı Tekin & Kara, 2018).

Yaşlı kuşakta karşımıza çıkan bir diğer olgu, çocuklarının bakımı olmaksızın çiftlerin kendi evlerinde birlikte ya da birinin kaybindan sonra diğerinin yalnız yaşamasıdır (Kapıkıran, 2016; Bayrak, 2018). Bu açıdan bakıldığında; çekirdek ailenin daralması, boşanmaların artması, evliliğin daha az tercih edilmesi, doğum oranlarındaki azalma, önümüzdeki yıllarda daha fazla yaşlı bireyin yalnız yaşayabileceğini göstermektedir (Akgül & Yeşilyaprak, 2018). Yapılan çalışmalar, ilerleyen yaş, bireyleri izolasyona yol açabilecek deneyimlere de daha yatkın hale getirmektedir (Baran, 2008; Wenger, Davies, Shahtahmasebi, & Scott, 1996). Yaşlılıkta sosyal etkileşimin zayıfladığı veya olmadığı, kişinin sosyal ihtiyaçlarını karşılayamadığı böylesi durumlarda yalnızlık olgusu birçok dezavantajı içinde barındırmaktadır (Şimşek, Öztürk, & Kaçma, 2018; Eryılmaz & Atak, 2011). Yalnızlık duygusundaki artışın, yaşlı bireylerdeki olumsuz düşüncelerle ilişki olduğunun altını çizen araştırmalar, bu artışın bazı fiziksel ve ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasında rol oynadığını bize göstermektedir (Singh & Misra, 2009; Pehlivan, 2018; Çoksüer, 2020). Toplumsal yaşamın her alanında kişinin değişimlerle gelen yeni yaşamına entegre olabilmesini tanımlayan sosyalizasyon, yaşlılık sürecini biçimlendiren çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada sağlıklı yaşlanma kavramı önem kazanmıştır. Sağlıklı yaşlanma kavramı; her yaşta insanın sağlıklı, güvenli ve sosyal olarak aktif olabileceği bir hayat tarzını içermektedir ve aynı zamanda üretken bir yaşlılık sürecine odaklanan bütüncül bir bakışa sahiptir (Demirtaş, Güngör, & Demirtaş, 2017). Dolayısıyla, yaşlıların toplumsal yaşamın bütün alanlarına genişleyen katılımı, sosyal işlevlerinin yitirilmemesi, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik alanlarda hayata katılımı, sağlıklı yaşlanma ile iç içe görünmektedir (Öz, 2003; Bölüktaş, 2010).

Sağlıklı Yaşlanma Ekseninde Yaşlılık Olgusu ve Sosyal Hizmet

Bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet; kişilerin, grupların ve toplumun sorunlarını çözmeye odaklanırken, sosyal politika; söz konusu sosyal sorunların çözüme kavuşmasında izlenecek yasal yol haritasını çizen önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmet disiplininin öncelikli alanlarından birisi olarak yaşlılık alanına bakışı ve meseleyi çalışma biçimi kuşkusuz bu alandaki sorunların tanımlanmasında ve politikaların planlanmasında önemli görünmektedir. Bu nedenle sağlıklı yaşlanmaya yönelik politikalar ve müdahaleler, yaşlıların bireysel güvence, sağlık, sosyal

bakım ve diğer sosyal hizmet gereksinimlerinin insan haklarını temel alan bir zeminde karşılanması, sosyal politikaya büyük bir sorumluluk yüklemektedir (Şeker & Kurt, 2018). Yaşlanma doğal ve evrensel bir süreç olduğundan, yaşlılık döneminde yaşanan sorunları çözümlenecek politika ve kurumların oluşturulması insani ve zaruri bir uygulama olarak kabul edilmektedir (Umutlu & Tekin Epik, 2019). Ülkelerin izlediği sosyal politikalar, yaşlanmanın kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu kabul eden bir anlayış çerçevesinde düzenlendiği takdirde ve yaşlı bireylerin taleplerine yanıt verebildiği sürece işlevsel olabilecektir (Oğlak, 2019; Taşçı, 2010). Bu çerçevede sosyal politikaların müracaatçı sistemleriyle buluşmasında önemli bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmetin akademik düzlemde bu meseleyi nasıl çalıştığı, hangi ihtiyaç alanlarıyla ilişkilendirdiği ve nasıl öneriler sunduğu, sosyal politikanın planlamasında ve uygulamalarının biçimlendirilmesinde başat role sahiptir. Sosyal politikaların oluşturulmasında, uygulanmasında bir disiplin ve uygulama olarak Türkiye’de önemli bir deneyime sahip olan sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında başlamış, 2006 yılına kadar Hacettepe Üniversitesi çatısı altında devam etmiş 2006 yılından sonra farklı üniversitelerde çok sayıda sosyal hizmet lisans bölümü açılmıştır. Benzer şekilde 2009 yılından sonra yüksek lisans programlarının, 2011 yılından itibaren de doktora programlarının artış gösterdiği görülmüştür. (Alptekin, Topuz, & Zengin, 2017). Tartışıldığı üzere, yaşlılığın bireysel homojen bir kavramlaştırma içinde ele alınamayacak olması, toplumun sosyo, ekonomik, siyasal ve kültürel dinamikleriyle iç içe olması ve toplumsal değişimle etkileşimsel bir ilişkiyi içinde barındırması, yaşlılığı sosyal hizmet açısından da öncelikli alan yapmaktadır. Bu noktada; böylesi önemli bir konunun ilişkili olduğu sorun alanlarının çözümlenmesinde, bunlara yönelik politika üretilmesinde, sosyal hizmet müdahalelerinin mevcut değişimi öngörerek planlanmasında, kuşkusuz konunun sosyal hizmet lisans üstü programlarında nasıl çalışıldığıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla, yazılmış lisansüstü tezlerde yaşlılık olgusunun hangi temalarla, hangi boyutlarla ele alındığı, konuyla ilgili araştırmanın hangi yöntemlerle yürütüldüğü, sosyal hizmet bakış açısının lisansüstü boyutta meseleyle nasıl ilişkilendiğini saptamak açısından önemli görülmektedir. Bu çerçevede, sosyal hizmet bilim dalında yaşlanma konusuyla ilgili 1980-2020 yılları arasında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin yayınlandığı yıl, ele alınan konular, yöntem özellikleri, örneklem grupları açısından incelemek ve tematik analiz yaparak eğilimlerin hangi yönde olduğunu tespit etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda aşağıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Hangi araştırma yöntemi ve deseni kullanılmıştır?
3. Kullanılan örnekleme teknikleri ve veri toplama araçları nelerdir?
4. Çalışmalarda hangi veri analiz yöntemleri kullanılmaktadır?
5. Çalışmaların başlıklarında ve anahtar kelimelerinde hangi kavramlar
6. Yaşlanma ile ilgili hangi konular ilişkilendirilmiştir?

YÖNTEM

Araştırma nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olup, yaşlanma alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri tematik analiz yöntemiyle incelenmektedir. İçerik analizi yöntemlerinden biri olan tematik analiz; herhangi bir araştırma konusu hakkında ortaya konmuş çalışmaların betimsel ve içeriksel olarak analiz edilerek, temalar oluşturulması ve elde edilen temalar üzerinden yorumlanarak sonuca ulaşılmasıdır (Çalık & Sözbilir, 2014). Konuyla ilgili sosyal hizmet bilim dalında 1980-2020 yılları arasında yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin web sayfasında "65 yaş üstü", "yaşlılık", "yaşlanma", "sağlıklı yaşlanma" ve "yaşlanma tutumu" olmak üzere toplamda beş anahtar sözcük üzerinden taranmıştır.

Örneklem kapsamına dahil olan tezlerde, Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilmiş olan "Makale Sınıflama Formu" kullanılmıştır. Çalışmada yer alan tezler, öncesinde araştırmacılar tarafından oluşturulan dahil edilme kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Dahil edilme kriterleri şu şekildedir:

- Araştırmaya 1980 ve 2020 yılları arasındaki tezler dahil edilmektedir.
- Çalışma, sadece sosyal hizmet alanında yapılan tezleri kapsamaktadır.
- Tam metinlerine ulaşamayan tezler de çalışmaya dahil edilmemiştir.

41 yüksek lisans tezi ve 10 doktora tezi olmak üzere, toplamda 51 çalışma araştırmacının örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin çözümlenmesinde ve analizinde tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analiz araştırmaları, belirli bir konuyla ilgili yapılan çalışmaların genel değerlendirmesini mümkün kılan, veri setlerini temalar veya örüntüler üzerinden analiz eden çalışmalardır (Braun & Clarke, 2019; Ültay & Çalık, 2012). Erişilen çalışmaların, araştırmacının türüne, yöntemine, desenine, örneklem grubuna ve örneklem tekniğine, veri toplama araçlarına ve analiz yöntemlerine göre farklılıklarını incelemek üzere 7 tema üzerinden tematik analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Sosyal Hizmet Bilim Dalında yapılan 41'i yüksek lisans ve 10'u doktora tezi olmak üzere toplamda 51 tez incelenmiştir. 2009 ve 2020 yılları arasında tezlerin yoğunluklu olarak yazıldığı görülmektedir. Alandaki lisansüstü çalışmaların sayısı toplam çalışmalar içinde 2017 yılında %16 iken 2019 yılında %32'ye ulaşmış 2020 de %14'e indiği görülmektedir. Bu kapsamda 2018 ve 2019 yılında yaşlılık alanında en fazla lisansüstü çalışmanın yapıldığını söylemek mümkündür (Tablo 1).

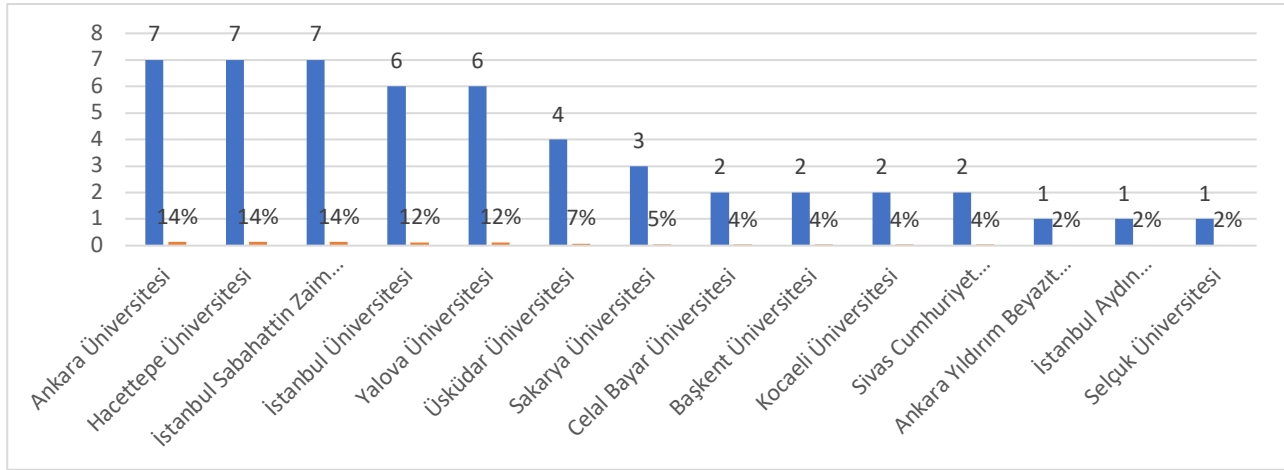
Tablo 1: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Sıklık	Yüzde
2009	1	2
2010	1	2
2012	1	2
2013	3	6

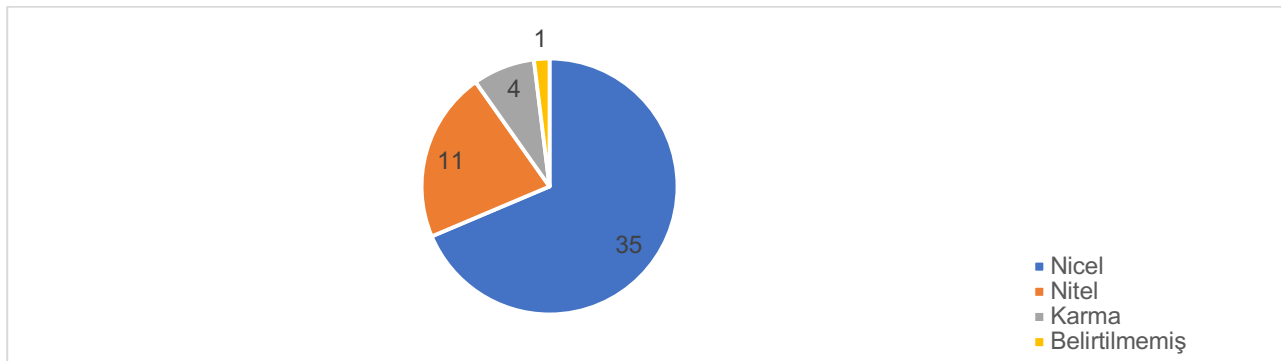
Tablo 2: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı (devamı)

2014	1	2
2015	2	4
2016	1	2
2017	8	16
2018	9	18
2019	17	32
2020	7	14
Toplam	51	100

Sosyal Hizmet Bilim Dalı'nda yapılan tezlerin üniversitelerdeki dağılımlarına bakıldığında; Ankara, Hacettepe, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitelerinin ilk sıralarda olduğu, Yalova, Üsküdar, Kocaeli Selçuk Üniversitelerindeki Sosyal Hizmet Bilim Dallarında daha az konuyla ilgili lisansüstü çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Tezlerin Yazıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı**Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı**

Konuyla ilgili 51 lisansüstü çalışmada hangi yöntemlerin kullanılarak alan araştırmalarının gerçekleştirildiği incelendiğinde, 35 araştırmacının nicel, 11 araştırmacının nitel ve 4 araştırmacının da karma yöntemlerle çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca 1 araştırmacının ise yöntemi ifade edilmemiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Tezlerin Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Bu bağlamda yaşlılık alanına yönelik alan bilgisinin toplanmasında daha çok nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığını, nitel araştırma yönteminin kısmen daha az tercih edildiğini ve her iki yöntemin birlikte kullanıldığı karma desenli araştırma yöntemlerinin ise oldukça az kullanıldığını söylemek mümkündür.

Araştırma Desenlerinin Dağılımı

Tezlerin araştırma desenleri incelendiğinde, genellikle tarama modelinin kullanıldığı görülmektedir. 9 tezde tarama modeli, 9 tezde ise ilişkisel tarama modeli kullanılırken; 1 tezde tekil tarama ve 1 tezde de niceliksel tarama modeli kullanılmıştır. Toplamda 20 tezde kullanılan tarama modeli, tüm tezlerde kullanılan modeller arasında %38'lik bir dilime denk gelmektedir. Ayrıca fenomenolojik ve betimsel modelin de yine kısmen daha az olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 3: Tezlerin Araştırma Desenine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	Sıklık	Yüzde
İlişkisel Tarama Modeli	9	17
Tarama Modeli	9	17
Betimsel Model	3	6
Fenomenoloji	2	4
Kesitsel Model	2	4
Derleme	2	4
Tekil Tarama Modeli	1	2
Açıklayıcı Sıralı Desen	1	2
Niceliksel Tarama Modeli	1	2
Yapısal Eşitlik Modeli	1	2
Araştırma Modelinin Açık Şekilde İfade Edilmediği Tezler	20	39
Toplam	51	100

Örneklem Gruplarının Dağılımı

Yapılan tezlerin hangi örneklem gruplarından saha bilgisini edindiği incelendiğinde; 60 yaş üstü bireylerle çoğunlukla çalışıldığı, huzurevi çalışanları ve yaşlı bakım personelleriyle genç kuşakla ve sosyal hizmet personelleriyle, ailelerle, yerel yönetim görevlileriyle çalışarak alan bilgisinin toplandığı görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 4: Tezlerin Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı

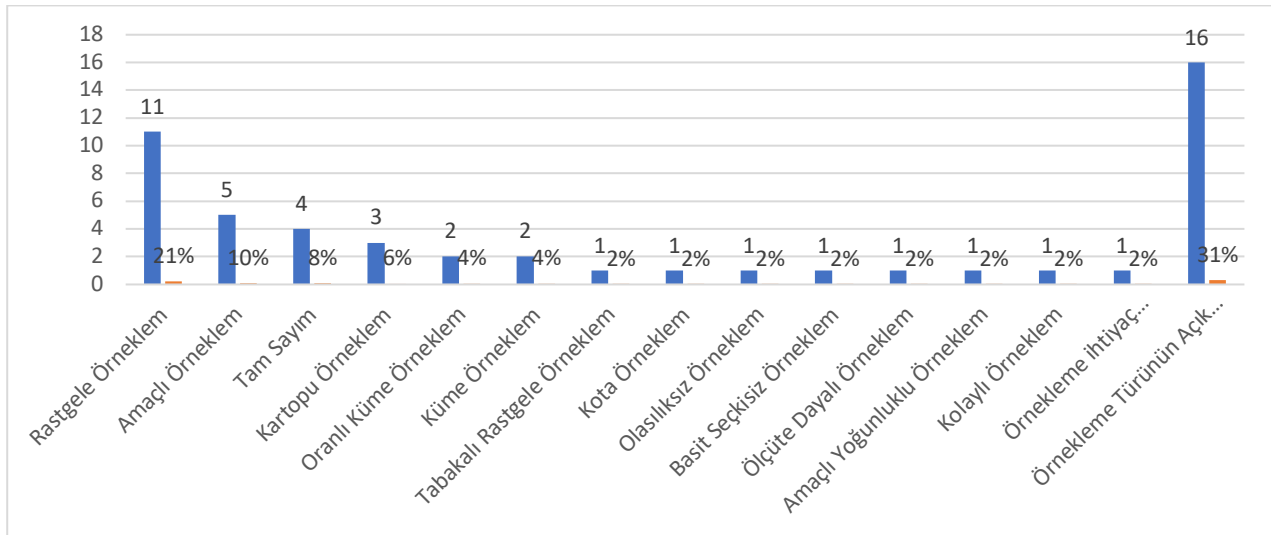
Örneklem Grubu	Sıklık	Yüzde
60 yaş üstü bireyler	22	42
50 yaş üstü bireyler	3	6
18-30 yaş arası bireyler	2	4
Herhangi bir yaş aralığı belirtilmeyen gruplar	6	12
Huzurevi çalışanları – Yaşlı bakım personelleri	5	10

Tablo 5: Tezlerin Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı (devamı)

Örneklem Grubu	Sıklık	Yüzde
65 yaş üstü bireyler ve aile yakınları	3	6
Y kuşağı – X, Y, Z kuşağı	2	4
Lise öğrencileri – Aileleri	2	4
Tazelenme Üniversitesi ve Üniversite öğrencileri	2	4
Sosyal hizmet personelleri	1	2
Yerel yönetim görevlileri	1	2
Örneklem grubu belirtilmeyen çalışmalar	2	4
Toplam	51	100

Örnekleme Tekniğine Göre Dağılımı

Tezlerde kullanılan örnekleme tekniğinin nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Buna göre; 35 çalışma uygun örnekleme yöntemlerinden yararlanırken, 16 çalışmanın özet ve yöntem bölümlerinde örneklem yöntemlerine ilişkin bir veriye rastlanmamıştır. Olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerini kullanan çalışmaların sayısı 26 (rastgele, amaçlı, tam sayım, kartopu, kota, olasılıksız ve kolaylı örnekleme), temsili örnekleme ve sistematik örnekleme yöntemlerini kullanan çalışmaların sayısı ise 8'dir (oranlı küme, küme, tabakalı rastgele, basit seçkisiz, ölçüte dayalı ve amaçlı yoğunluklu örnekleme). Bir çalışmada ise örnekleme ihtiyaç duyulmamıştır ifadesi yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Tezlerin Örnekleme Tekniğine Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Tezlerde hangi veri toplama araçlarının yoğunluklu kullanıldığına bakıldığında; toplam 10 veri toplama aracı kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu veri toplama araçlarının 13'ünü ölçekler, 15'ini anketler ve 10'unu yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturmaktadır. Ölçeğin ve yarı yapılandırılmış soru formunun birlikte kullanıldığı ve derinlemesine mülakat yoluyla verilerin toplandığı araçların kısmen daha az kullanıldığını söylemek mümkündür (Tablo 4).

Tablo 6: Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	Sıklık	Yüzde
Anket formu	15	29
Ölçek Formu	13	25
Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	10	20
Derinlemesine Görüşme (Mülakat)	6	12
Ölçek Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	6	12
Veri Toplama Yöntemi Belirtilmeyen Tezler	1	2
Toplam	51	100

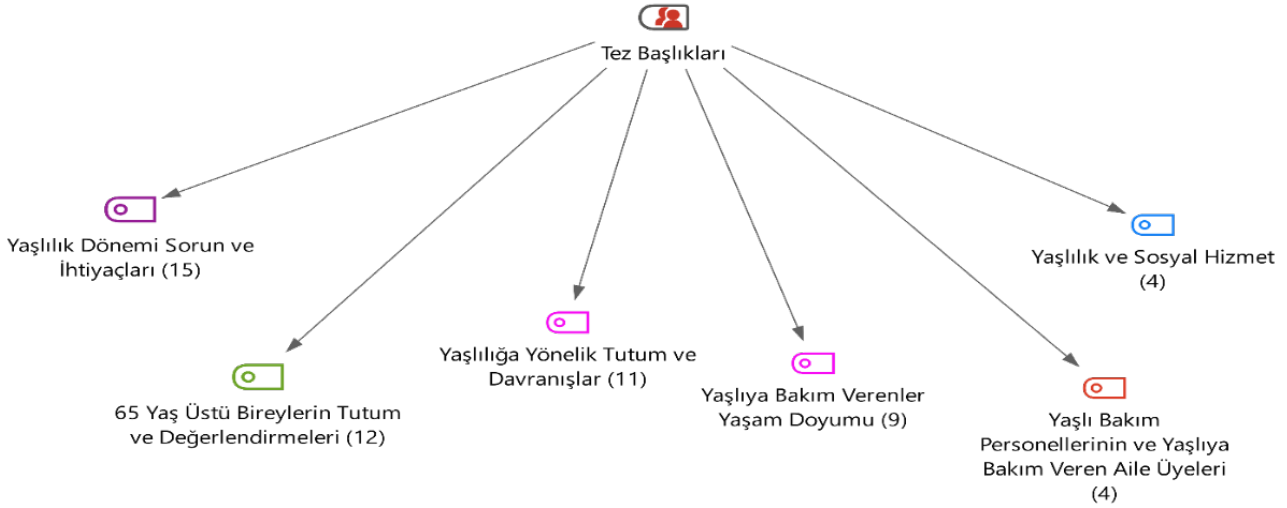
Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri

Tezlerde kullanılan veri analiz yöntemlerinde 6 çalışmada korelasyon analizi, 2 çalışmada tanımlayıcı istatistik analizleri, 2 çalışmada betimleyici istatistik analizleri ve 5 çalışmada doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca tezlerde kullanılan diğer analiz teknikleri incelendiğinde, Ki-Kare Testi Analizi, ANOVA analizi, Varyans, frekans ve regresyon analizlerinin de kullanılan yöntemler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Başlıkta Yer Alan Kavramların Tematik Analizi

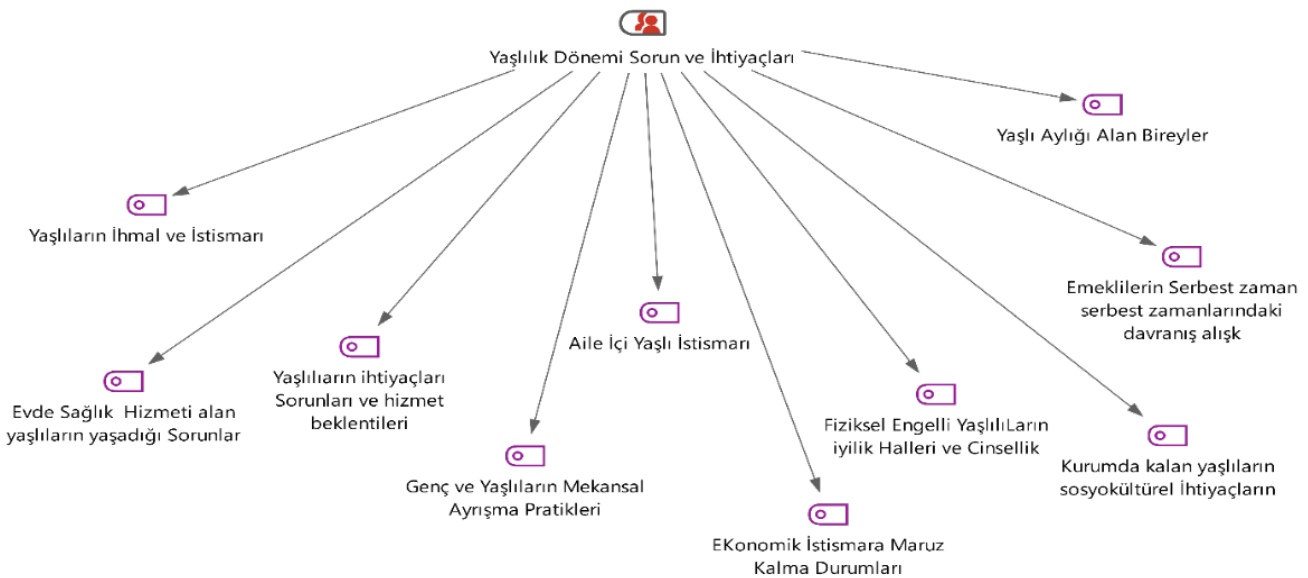
Araştırma kapsamında ele alınan 51 tezin başlıklarında yer alan kavramlar 6 tema üzerinden analiz edilmiştir. Temalar şu şekilde farklılaşmaktadır: “Yaşlılık Dönemi Sorun ve İhtiyaçları”, “65 Yaş Üstü Bireylerin Tutum ve Değerlendirmeleri”, “Yaşlılığa Yönelik Tutum ve Davranışlar”, “Yaşlıya Bakım Verenlerin Yaşam Doyumu”, “Yaşlı Bakım Personelleri ve Yaşlıya Bakım Veren Aile Üyeleri”, “Yaşlılık ve Sosyal Hizmet”. Yapılan tematik analiz sonucunda çıkarılan Hiyerarşik Kod-Alt kod Modelinde, temalar arasından “Yaşlılık Dönemi Sorun ve İhtiyaçları” temasının frekansının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. “65 Yaş Üstü Bireylerin Tutum ve Değerlendirmeleri” temasının frekans değeri 12, “Yaşlılığa Yönelik Tutum ve Davranışlar” temasının frekans değeri 11, “Yaşlıya Bakım Verenlerin Yaşam Doyumu” temasının frekans değerinin ise 9 olduğu görülmektedir. “Yaşlı Bakım Personelleri ve Yaşlıya Bakım Veren Aile Üyeleri” ve “Yaşlılık ve Sosyal Hizmet” temalarının frekans değerinin 4 olduğu görülmektedir.

Bu noktada, tez başlıklarının daha çok yaşlılık dönemi sorun ve ihtiyaçlarına odaklandığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde, 65 yaş üstü bireylerin tutum ve değerlendirmeleri, yaşlılığa yönelik tutum, yaşlıya bakım verenlerin yaşam doyumlarına yönelik kavramsallaştırmaların yoğunluklu olarak tez başlıklarına yansıdığı tespit edilmiştir. Yaşlı bakım personellerinin ve yaşlıya bakım veren aile üyelerinin kısmen tez başlığına daha az taşındığını söylemek mümkündür (Şekil 4).

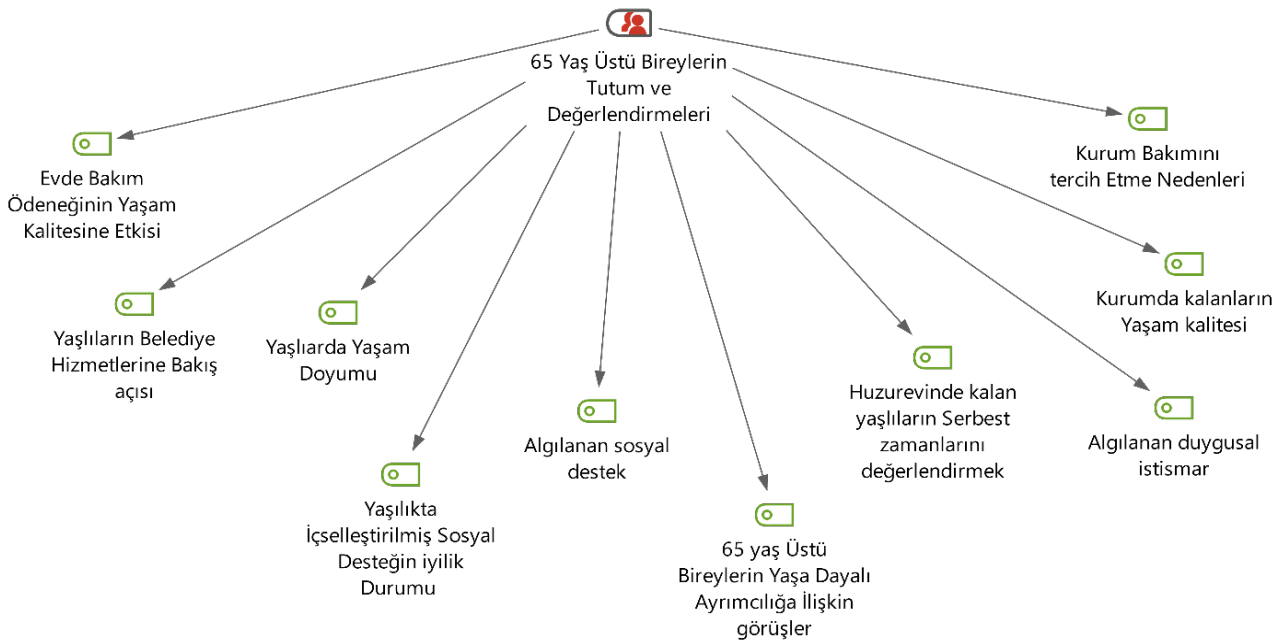
Şekil 4 Tez Başlıklarına İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Tez başlıklarında en fazla tekrar eden dolayısıyla en fazla kullanılan tema olan “Yaşlılık Dönemi Sorun ve İhtiyaçları” teması 10 farklı alt tema altında söz konusu sorun ve ihtiyaçları ele almıştır. Bu alt temalar şu şekilde farklılaşmaktadır. “Yaşlıların İhmal ve İstismarı”, “Evde Sağlık Hizmeti Alan Yaşlıların Yaşadığı Sorunlar”, “Yaşlıların İhtiyaçları, Sorunları ve Hizmet Beklentileri”, “Genç ve Yaşlıların Mekânsal Ayrışma Pratikleri”, “Aile İçi Yaşlı İstismarı”, “Ekonomik İstismara Maruz Kalma Durumları”, “Fiziksel Engelli Yaşlıların İyilik Halleri ve Cinsellik”, “Kurumda Kalan Yaşlıların Sosyokültürel İhtiyaçları” ve “Emeklilerin Serbest Zamanlarındaki Davranış Alışkanlıkları. Modelden de görüleceği üzere; yaşlılığa dair sorun ve ihtiyaçların, daha çok ihmal, istismar üzerinden ele alındığı, beklenti ve ihtiyaçları tespit etmeye yönelik bir eğilim olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, sorun alanlarının, evde sağlık hizmeti alanlarla, mekânsal ayrışma pratikleriyle, serbest zamanlardaki davranış biçimleriyle, engelli yaşlıların iyilik halleriyle ilişkilendirildiği görülmektedir (Şekil 5).

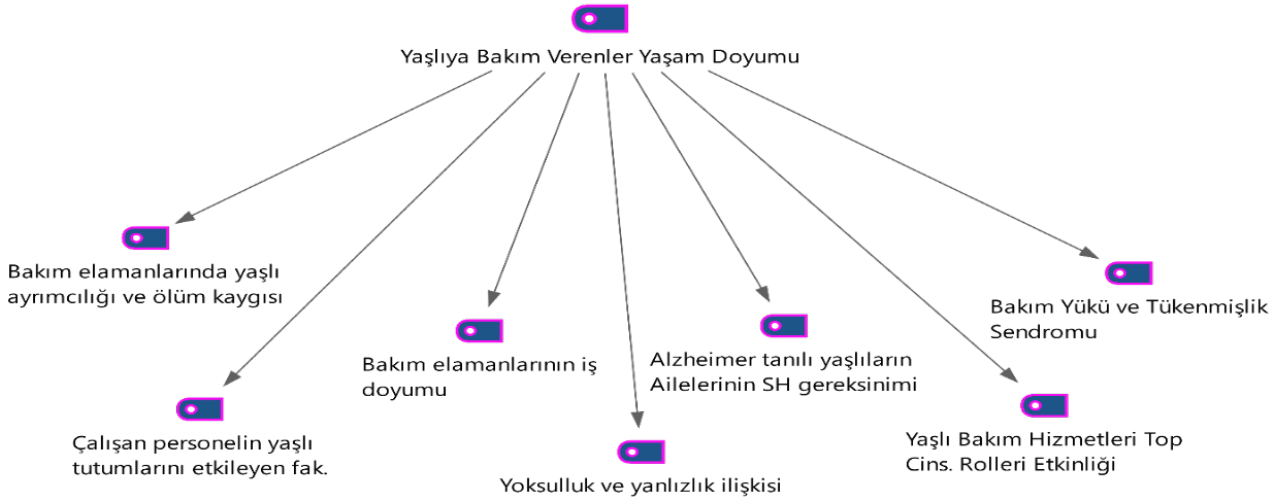
Şekil 5: Yaşlılık Dönemi Sorun ve İhtiyaçları Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Yine tez başlıklarında, yoğunluklu olarak yansıyan temalardan bir diğeri olan “65 Yaş Üstü Bireylerin Tutum ve Değerlendirmeleri” teması da benzer şekilde 10 farklı alt temadan oluşmuştur. Bu alt temalar; “Evde Bakım Ödeneğinin Yaşam Kalitesine Etkisi”, “Yaşlıların Belediye Hizmetlerine Bakış Açısı”, “Yaşlılarda Yaşam Doymu”, “Yaşlılıkta İçselleştirilmiş Sosyal Desteğin İyilik Durumu”, “Algılanan Sosyal Destek”, “65 Yaş Üstü Bireylerin Yaşa Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Görüşleri”, “Huzurevinde Kalan Yaşlıların Serbest Zamanlarını Değerlendirmek”, “Algılanan Duygusal İstismar”, “Kurumda Kalanların Yaşam Kalitesi” ve “Kurum Bakımını Tercih Etme Nedenleri”dir. Alt temaların nasıl farklılaştığına bakıldığında, 65 yaş üstü bireylerin tutum ve davranışlarının, alınan hizmetlerle, algılanan sosyal destekle, yaşam kalitesiyle, yaşam doymuyla ilişkili olduğu görülmektedir (Şekil 6).

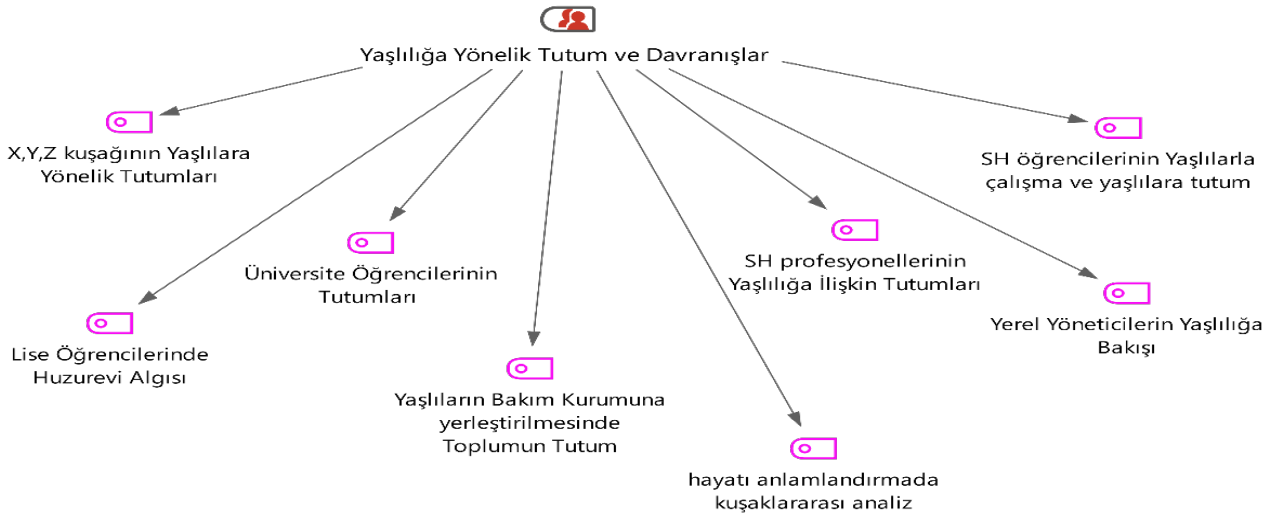
Şekil 6: 65 Yaş Üstü Bireylerin Tutum ve Değerlendirmeleri Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

İncelenen tez başlıklarında sıklıkla kullanılan temalardan bir diğeri ise “Yaşlıya Bakım Verenler ve Yaşam Doymu” temasıdır. Söz konusu tema; “Bakım Elemanlarında Yaşlı Ayrımcılığı ve Ölüm Kaygısı”, “Çalışan Personelin Yaşlı Tutumlarını Etkileyen Faktörler”, “Bakım Elemanlarının İş Doymu”, “Yoksulluk ve Yalnızlık İlişkisi”, “Alzheimer Tanılı Yaşlıların Ailelerinin Sosyal Hizmet Gereksinimleri”, “Yaşlı Bakım Hizmetleri ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkinliği”, “Bakım Yükü ve Tükenmişlik Sendromu” olarak 7 alt temayla ilişkilendirilmiştir (Şekil 7). Kuşkusuz yaşam pratikleri içinde yaş alan bireylerin yolculuklarında onlara eşlik eden, onlara bakım veren, destekleyen kişi ve kurumlar da önemli bir yer tutmaktadır. Analiz sonucunda alt temaların, çoğunlukla bakım verenlerin tükenmişliği, sosyal hizmet gereksinimleri, yaşlı ayrımcılığı ve ölüm kaygısı olarak farklılaştığı görülmektedir.

Şekil 7: Yaşlıya Bakım Verenler ve Yaşam Doyumu Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

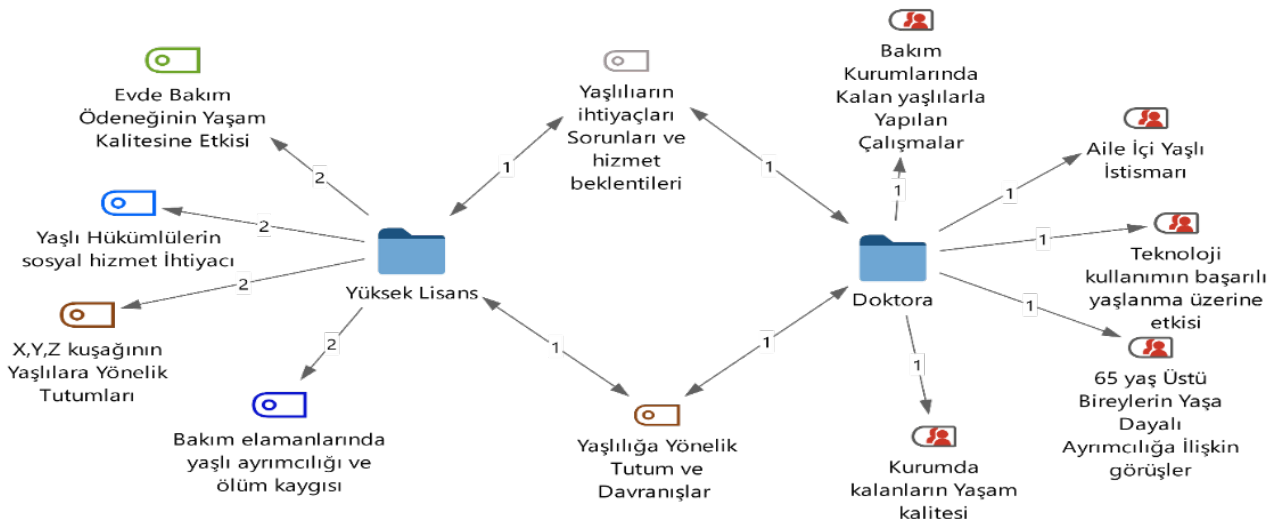
Tez başlıklarında yoğunluklu olarak ele alınan “Yaşlılığa Yönelik Tutum ve Davranışlar” temasının ise 8 farklı alt temadan oluştuğu görülmektedir. Temaya dair çıkarılan Hiyerarşik Kod-Alt kod Modelinde bu alt temalar şu şekilde farklılaşmaktadır: “X,Y,Z Kuşağının Yaşlılara Yönelik Tutumları”, “Lise Öğrencilerinde Huzurevi Algısı”, “Üniversite Öğrencilerinin Tutumları”, “Yaşlıların Bakım Kurumuna Yerleştirilmesinde Toplumun Tutumu”, “Hayatı Anlamlandırmada Kuşaklararası Analiz”, “Sosyal Hizmet Profesyonellerinin Yaşlılığa İlişkin Tutumları”, “Yerel Yöneticilerin Yaşlılığa Bakışı” ve “Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yaşlılara Karşı Tutumu” (Şekil 8). Bu kapsamda çıkarılan modelden, toplumun yaşlı bireylere yönelik tutum ve davranışlar, farklı eğitim sistemlerinde yer alan, genç kuşaklarda, sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerde ve yerel yöneticilerde çalışılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8: Yaşlılığa Yönelik Tutum ve Davranışlar Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

Tez başlıklarının yüksek lisans ve doktora tezlerinde nasıl farklılaştığını görmek için yapılan İki-Vaka Modeli analizinde ortak kullanılan temaların “Yaşlıların İhtiyaçları, Sorunları ve Hizmet Beklentileri” ile “Yaşlılığa Yönelik Tutum ve Davranışlar” olduğu görülmüştür. Yüksek lisans tezlerinde; “Evde

Bakım Ödeneğinin Yaşam Kalitesine Etkisi”, “Yaşlı Hükümlülerin Sosyal Hizmet İhtiyacı”, “X,Y,Z Kuşağının Yaşlılara Yönelik Tutumları”, “Bakım Elemanlarında Yaşlı Ayrımcılığı ve Ölüm Kaygısı” temaları kullanıldığı görülmektedir. Doktora tezlerinde ise; “Bakım Kurumlarında Kalan Yaşlılarla Yapılan Çalışmalar”, “Aile İçi Yaşlı İstismarı”, “Teknoloji Kullanımının Başarılı Yaşlanma Üzerine Etkisi”, “65 Yaş Üstü Bireylerin Yaşa Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Görüşleri” ve “Kurumda Kalanların Yaşam Kalitesi” olduğu görülmektedir. Bu noktada, yazılan yüksek lisans tezlerinin başlıkları, yaşlılığa ilişkin farklı toplumsal kesimlerin ve bakım verenlerin tutumlarını, yaşam kalitesini konu alırken, doktora tezleri, teknoloji kullanımını, başarılı yaşlanmayı, ayrımcılığı vb. daha farklı temalarla yaşlılık olgusunu başlıklara yansıtmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9: Yüksek Lisans ve Doktora Tez Başlıkları İki-Vaka Modeli

Şekil 10: Tez Başlıklarına İlişkin Kod Bulutu

Tez başlıklarına ilişkin yapılan kod bulutunda; bulgularda görüldüğü gibi yoğunluklu olarak kullanılan temaların, yaş almış bireylere yönelik ihtiyaçlar, beklentiler, ayrımcılık, ölüm kaygısı, farklı toplumsal kesimlerin tutumları vb. temalarla ilişkilendiği görülmektedir (Şekil 10).

Anahtar Kelimelerin İncelenen Belgelere Göre Tematik Analizi

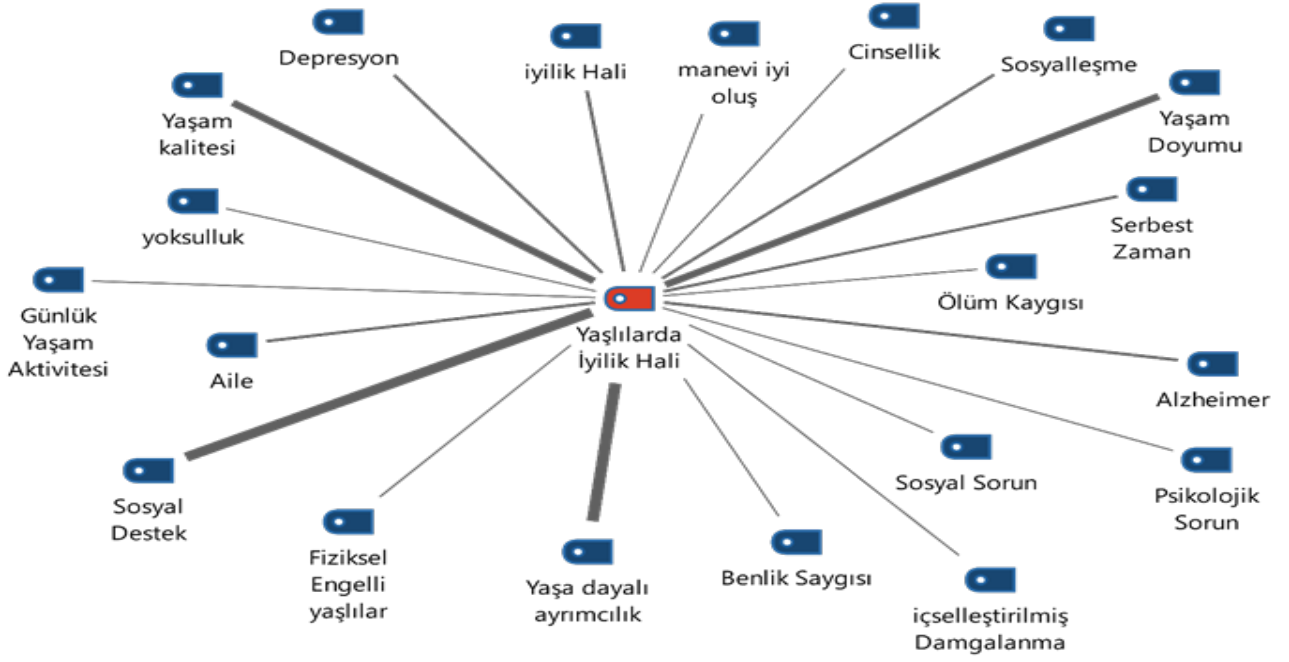
Araştırma kapsamında ele alınan 51 tezde kullanılan anahtar kelimelere ilişkin yapılan tematik analiz kapsamında 15 tema belirlenmiştir. Temaların yüksek lisans ve doktora tezlerinde farklılaştığı tespit edilirken, “Yaşlılarda İyilik Hali” temasının yüksek lisans tezlerinde sıklıkla kullanılan temalar arasında olduğu görülmüştür. “Yaşlanma” temasının ise, doktora tezlerinde de aynı şekilde en fazla kullanılan temalar arasında olduğu görülmektedir. “Yaşlı Bakım Kurumları”, “Sosyal Hizmet”, “Bakım Yükü” yüksek lisans tezlerinin anahtar kelimelerinde kullanılan sıklıkla kullanılan temalar arasında yer alırken, “Yaşlılığa Yönelik Tutum”, “Evde Sağlık”, “Ceza İnfaz Sistemleri” ve “Toplumsal Cinsiyet Roller” gibi temaların doktora tezlerinde kullanılmadığı görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 7: Anahtar Kelimelerin İncelenen Belgelere Göre Değişimi

Anahtar Kelimeler	Yüksek Lisans	Doktora
Yaşlılarda İyilik Hali	40	4
Yaşlanma	37	7
Sosyal Hizmet	21	7
Yaşlı Bakım Kurumları	15	2
Bakım Yükü	10	1
Yaşlılara Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	8	2
Yaşlı İhmal ve İstismarı	7	1
Kuşaklararası İlişki	6	1
Yaşlılığa Yönelik Tutum	6	0
Yaklaşımlar	5	6
Evde Sağlık	3	0
Ceza İnfaz Kurumu	3	0
Sosyal Politika	3	1
Mekânsal Ayrışma	3	1
Toplumsal Cinsiyet Roller	1	0

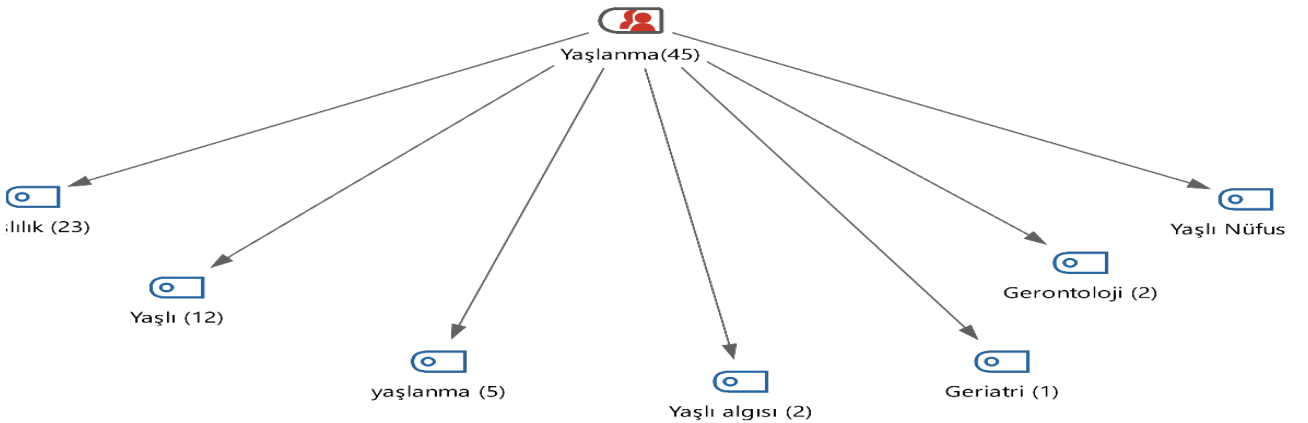
Anahtar kelimelerde hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde en fazla kullanılan “Yaşlılarda İyilik Hali” temasının hangi alt temalarla farklılaştığını görebilmek için Kod Alt Kod Bölümler Modeli çıkarılmıştır. Alt temaların; “Sosyal Destek”, “Yaşa Dayalı Ayrımcılık”, “Yaşam Kalitesi”, “Yaşam Doyumu”, “Alzheimer”, “Serbest Zaman”, “Ölüm Kaygısı”, “Aile”, “Depresyon”, “İyilik Hali”, “Sosyalleşme”, “Manevi İyi Oluş”, “Benlik Saygısı”, “İçselleştirilmiş Damgalanma”, “Sosyal Sorun”, “Psikolojik Sorun”, “Cinsellik”, “Fiziksel Engelli Yaşlılar”, “Yoksulluk” ve “Günlük Yaşam Aktivitesi”

şeklinde farklılaştığı görülmüştür. Çıkarılan modelde, sosyal destek, yaşam doyumu, yaşam kalitesi, yaşa dayalı ayrımcılık, aile temalarının sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11: Yaşlılarda İyilik Hali Kod Alt Kod Bölümler Modeli

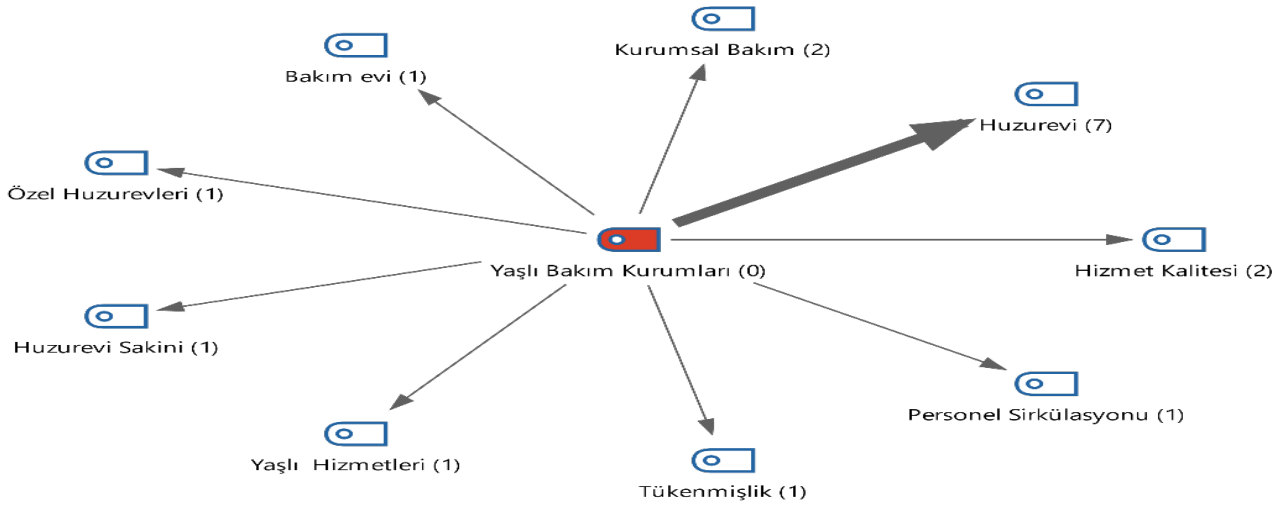
Anahtar kelimelerde en fazla geçen “Yaşlanma” temasının hangi alt temalarla farklılaştığını görebilmek için Kod Alt Kod Bölümler Modeli çıkarılmış yaşlanmanın “Yaşlılık”, “Yaşlı”, “Yaşlanma”, “Yaşlı Algısı” ve “Gerontoloji” “Geriatri” ve “Yaşlı Nüfus” temalarıyla ilişkili ele alındığı görülmüştür (Şekil 12).

Şekil 12: Yaşlanma Temasına İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli

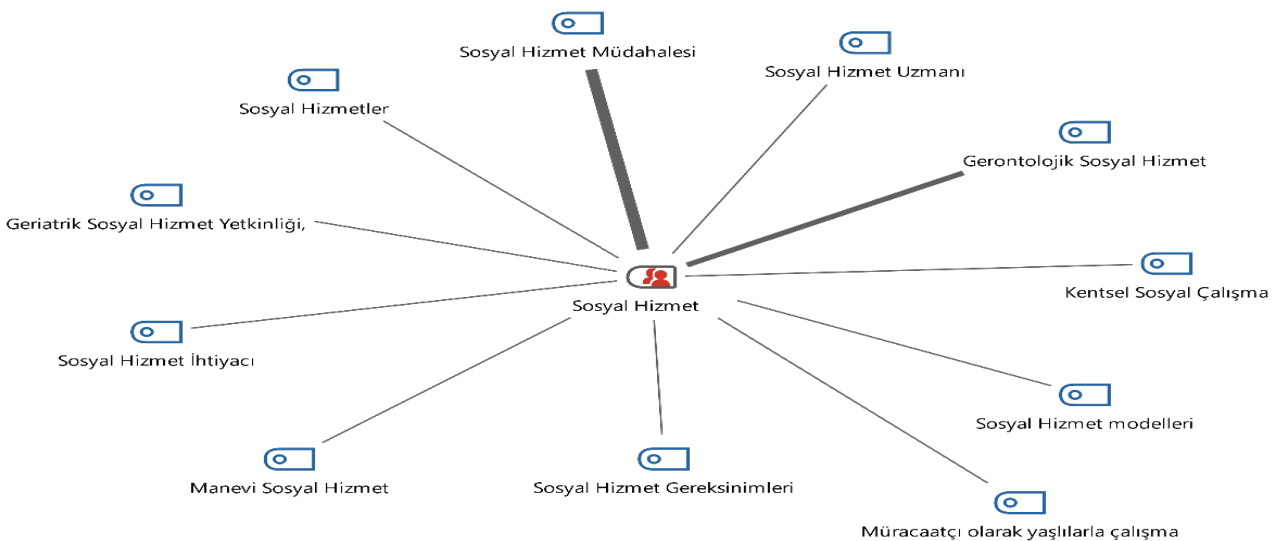
Yazılan tezlerin Anahtar kelimelerinde sıklıkla kullanılan “Yaşlı Bakım Kurumları” temasının Kod Alt Kod Bölümler Modelinde ise “Huzurevi” alt temasının frekans değerinin yüksek olduğu ve modelin “Kurumsal Bakım”, “Hizmet Kalitesi”, “Bakım Evi”, “Özel Huzurevleri”, “Huzurevi Sakini”, “Yaşlı Hizmetleri”, “Tükenmişlik” ve “Personel Sirkülasyonu” gibi alt temalardan oluştuğu görülmektedir

(Şekil 13). Dolayısıyla yaşlı bakım kurumlarının, özel ve kamu huzurevleri, bakım evleri, kurum personellerinin tükenmişlik durumları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Şekil 13: Yaşlı Bakım Kurumları Kod Alt Kod Bölümler Modeli

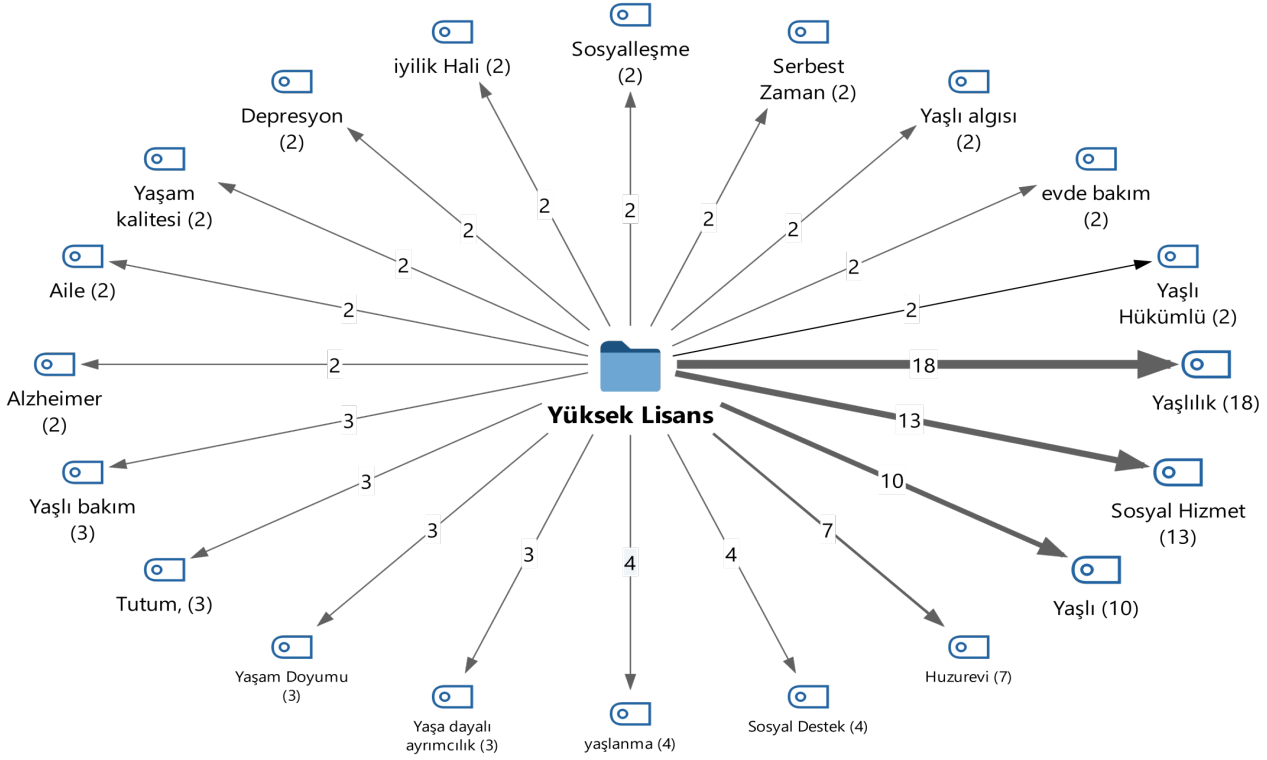
Anahtar kelimelerde “Sosyal Hizmet” temasının bahsedildiği üzere yoğunluklu olarak kullanıldığı görülmektedir. Temanın hangi alt temalarla farklılaştığını görebilmek için yapılan Kod Alt Kod Bölümler Modelinde; “Sosyal Hizmet Müdahalesi”, “Gerontolojik Sosyal Hizmet”, “Sosyal Hizmet Uzmanı”, “Kentsel Sosyal Çalışma”, “Sosyal Hizmet Modelleri”, “Müracaatçı Olarak Yaşlılarla Çalışma”, “Sosyal Hizmet Gereksinimleri”, “Manevi Sosyal Hizmet”, “Sosyal Hizmet İhtiyacı”, “Geriatric Sosyal Hizmet Yetkinliği” ve “Sosyal Hizmetler” alt temalarını içinde barındırdığı görülmektedir (Şekil 14). Sosyal hizmet anabilim dallarında yapılan lisansüstü tezlerinde sosyal hizmet temasının yaşlılık alanıyla nasıl ilişkilendiği önemlidir. Bu kapsamda sosyal hizmetin, sosyal hizmet müdahalesi, modelleri, sosyal hizmet ihtiyacı, geriatric ve manevi ve sosyal hizmet alt temalarıyla konunun ele alındığı görülmektedir.

Şekil 14: Sosyal Hizmet Kod Alt Kod Bölümler Modeli

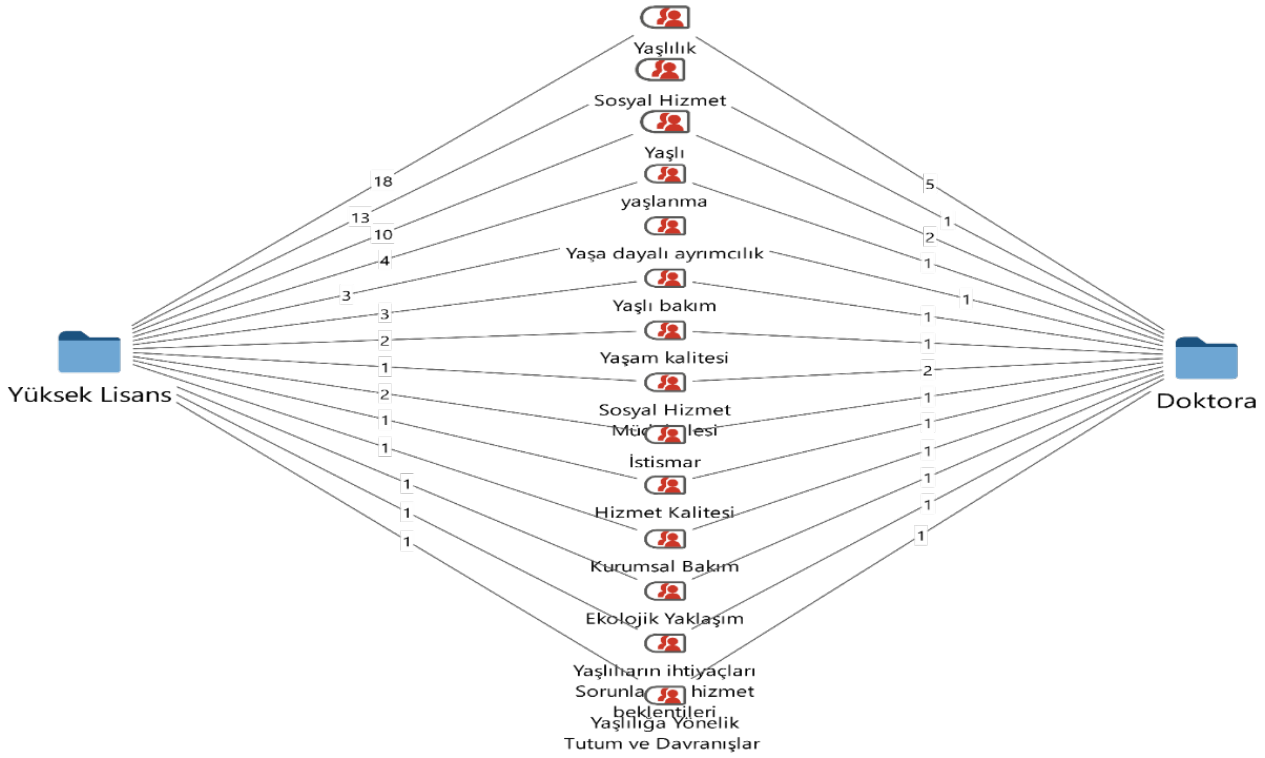
Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Anahtar Kelimelerle İlişkisi

Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimelerinin nasıl ilişkilendiğini görebilmek için Tek Vaka Modeli analizi yapılmıştır. Yapılan analizde alt temaların hangi sıklıklarla tekrar ettiği tespit edilmiştir. Bu temaların, “Yaşlılık”, “Sosyal Hizmet”, “Yaşlı”, temalarının sıklığını farklılık gösterdiği tespit edilmiştir(Şekil15).

Şekil 15: Yüksek Lisans Tezlerinin Anahtar Kelimelerle İlişkisini Gösterir Tek Vaka Modeli

Doktora tezlerinin Anahtar Kelimelerle İlişkisine dair yapılan Tek Vaka Modelinde alt temalar; “Yaşlılık”, “Yaşlı”, “Sosyal Hizmet Müdahalesi”, “Gerontolojik Sosyal Hizmet”, “Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet”, “Yaşa Dayalı Ayrımcılık”, “Yoksulluk”, “Yaşam Kalitesi”, Manevi İyi Oluş”, “Hizmet Kalitesi”, “Kurumsal Bakım”, “Yaşlanma”, “Sosyal Hizmet”, “Manevi Sosyal Hizmet”, “Sosyal Hizmet Uzmanı”, “Max Neef İhtiyaçlar Hiyerarşisi”, “Ekolojik Yaklaşım”, “Karma Yöntem Araştırması” ve “Y Kuşağı” şeklinde farklılaşmıştır. “Yaşlılık” alt temasının yüksek lisans tezlerinde en yüksek frekans değerine sahip olduğu tespit edilmiştir. En az tekrar eden alt temaların ise; “Alzheimer”, “Aile”, “Yaşam Kalitesi”, “Depresyon”, “İyilik Hali”, “Sosyalleşme”, “Serbest Zaman”, “Yaşlı Algısı”, “Evde Bakım” ve “Yaşlı Hükümlü” alt temaları olduğu görülmektedir (Şekil 16).

Şekil 18: Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine İlişkin İki-Vaka Modeli

TARTIŞMA

İnsan yaşamları için kaçınılmaz olan yaşlanma, ekonomik, siyasal sağlık, eğitim, aile gibi toplumsal yaşamın her kurumuyla ilişkisinden dolayı farklı disiplinlerde lisansüstü çalışmalarda her disiplinin kavramlarıyla incelenmektedir. Yaşlılık ve yaşlanmaya dair toplumsal bağlamın değişimini dönüşümünü anlayabilmek bu kapsamda, konuyla ilişkili politikaların üretilmesinde, ihtiyaç ve sorunların ele alınmasında, çözüm odaklarının harekete geçirilmesinde, etkili, çözüm odaklı sosyal hizmet uygulamalarının planlanmasında, sosyal hizmet bilim alanında yapılmış lisansüstü tezlerin oldukça önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu kapsamda, saha bilgisini akademiye taşıırken, ya da sahanın gerçekliğini anlamaya çalışırken, bağlamın nasıl oluşturulduğu, hangi anahtar kelimeler doğrultusunda konunun anlaşılmaya çalışıldığı, hangi yöntemlerle bilginin toplandığı, işlendiği ve tüm bunların yüksek lisans ve doktora tezlerine nasıl yansıdığı, kuşkusuz meselenin bilim dalındaki görünümünü vermektedir.

Bu kapsamda bu araştırmada tartışılması gereken önemli bir bulgu çalışmaların %69'nun nicel yöntemlerle yapıldığıdır. Bilindiği üzere nicel yöntemler genellemenin öncelikli olduğu, sayı ve ölçümlerle meselenin toplumsal alanlarla nasıl ilişkilendiğinin cevabını vermektedir. Bu bağlamda yaşlılık konusunu ele alırken ve konuyu ilişkilendirme yöntemlerini tercih ederken, "nasıl" sorusu etrafında yoğunlaştırdığını söylemek mümkündür. Diğer yandan yaşlılık alanının, kavram ve kuram oluşturmaya yönelik, "niçin", "nasıl", "ne şekilde" sorularının bir arada sorulduğu, toplumsal gerçekliğin bütüncül bir biçimde ele alındığı, bir sürecin izlendiği nitel ve karma araştırma yöntemleriyle az az çalışıldığını söylemek mümkündür.

Söz konusu görünümün Türkiye’de sosyal hizmet akademisinde, 1980-2020 tarihleri arasında yaklaşık 40 yıllık zaman diliminde nasıl farklılaştığına bakıldığında, yaşlılık alanının daha çok yüksek lisans düzeyinde çalışıldığı görülmektedir. Toplam 51 lisansüstü çalışmanın yüksek lisans çalışmalarında, doktora tezlerine göre 4 kat daha fazla yer bulması, sadece 10’unun doktora düzeyinde olması, tartıştığımız üzere toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun artış hızını göz önüne aldığımızda, bu alana ilişkin derinlikli bilginin üretilmesinde, özgün yöntemler ve uygulamalar geliştirilmesinde doktora düzeyinde konunun daha çok ele alınması gerektiğini göstermektedir

Bir diğer çarpıcı sonuç da yaşlılık konusunun 2017 yılından sonra yoğun bir şekilde lisans üstü çalışmalara yansıdığı ve 2019 yılında eğilimin en üst noktaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bulgu, demografik olarak yaşlı nüfusun artışıyla birlikte değişen ve dönüşen toplumsal yaşamın ve bilimsel gündemin sosyal hizmet bilim dalında dikkate alındığını göstermektedir.

Tez başlıklarının daha çok yaşlılık dönemi sorun ve ihtiyaçları odağında kurulduğunu, 65 yaş üstü bireylerin tutumlarının, yaşlılığa yönelik tutumun, yaşlıya bakım verenlerin yaşam doyumlarının tez başlıklarına taşındığını söylemek mümkündür. Başlıklarda en fazla tekrar eden dolayısıyla en fazla kullanılan tema “Yaşlılık Dönemi Sorun ve İhtiyaçları” temasıdır. Bu yoğunluk, yaşlılık meselesinin bu temelden ele alındığını gösterirken, yaşlılığa dair sorun ve ihtiyaçların, daha çok ihmal, istismar üzerinden ele alındığı, beklenti ve ihtiyaçları tespit etmeye yönelik bir eğilime de işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, sorun alanlarının, sağlık hizmetiyle, mekânsal ayrışma pratikleriyle, serbest zamanlardaki davranış biçimleriyle, iyilik halleriyle, bakım verenlerin tükenmişliğiyle, sosyal hizmet gereksinimleriyle, yaşlı ayrımcılığıyla ve ölüm kaygısıyla ilişkilendirildiği, dolayısıyla tezlerin konuyla ilgili toplumsal bağlamın çoklu dinamiklerini, göz önüne aldığını söylemek gerekmektedir. Yoğunluklu olarak, başlıklarda yer alan toplumun yaşlı bireylere yönelik tutum ve davranışların farklı eğitim sistemlerinde yer alan, genç kuşaklarda, sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerde ve yerel yöneticilerde çerçvelendiği tespit edilmiştir. Böylesi bir eğilimin, yaşlılığa yönelik genç kuşaklarda, onlarla çalışan sosyal hizmet profesyonellerinde ve politika üreticilerindeki değişime ve dönüşüme odaklanıldığını göstermektedir. Önemle vurgulanması gereken bir nokta da yüksek lisans ve doktora çalışmalarında meselenin hangi başlıklarla çalışıldığıdır. Yüksek lisans çalışmalarının başlıkları, yaşlılığa ilişkin farklı toplumsal kesimlerin ve bakım verenlerin tutumları ve yaşam kalitesi etrafında yoğunlaşırken, doktora tezlerinin, teknoloji kullanımını, başarılı yaşlanmayı, ayrımcılığı vb. daha farklı temalarla yaşlılık olgusunu daha derin ve daha farklı bağlamlarla ele aldığını söylemek gerekmektedir.

Tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin, okuyucuya meselenin hangi çerçeveden ele alındığını gösteren metnin odak noktaları olarak ele aldığımızda, Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimelerinin kullanım sıklığının, “Yaşlılık”, “Sosyal Hizmet”, “Yaşlı”, “Huzurevi”, “Sosyal Destek”, “Yaşlanma”, “Yaşa Dayalı Ayrımcılık”, “Yaşam Doyumu”, “Tutum”, “Yaşlı Bakım”, “Alzheimer”, “Aile”, “Yaşam Kalitesi”, “Depresyon”, “İyilik Hali”, “Sosyalleşme”, “Serbest Zaman”, “Yaşlı Algısı”, “Evde Bakım” ve “Yaşlı Hükümlü” şeklinde farklılaşmaktadır. Doktora tezlerinde ise konu; “Sosyal Hizmet

Müdahalesi”, “Gerontolojik Sosyal Hizmet”, “Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet”, “Yaşa Dayalı Ayrımcılık”, “Yoksulluk”, “Yaşam Kalitesi”, Manevi İyi Oluş” gibi farklı temalarla çalışılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan anahtar kelimelerin farklılaşması bize konunun lisansüstü çalışmalarda, yüksek lisans ve doktora düzeylerinin araştırma konularının farklı sorun alanlarında yoğunlaşarak meseleyi ele aldığını göstermektedir.

Çarpıcı bir bulgu olarak, “yaşlılarda iyilik” hali anahtar kelimesinin 51 tezden 44’ünde kullanılmasına karşılık, “toplumsal cinsiyet rolleri” anahtar kelimesinin sadece tek bir yüksek lisans tezinde kullanılması, kadın ve erkek yaşlılığına dair ihtiyaç ve sorun alanlarının farklılaşma düzeylerinin lisansüstü tezlerde yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Yoksul, eğitim yönünden desteklenmemiş ve yalnız yaşlı kadınlar, yaşlı nüfus içinde büyük bir oranı oluşturmaktadır (Mandıracıoğlu, 2010). Dolayısıyla yaşam boyu farklı olanakları kullanan bireylerin yaşlılıklarının da aynı olması beklenemeyeceğinden bu yönde meselenin çalışılması yaşlı refahının kapsamını ve niteliğini genişletmek için önemli görünmektedir. Diğer yandan, “sosyal Hizmet” anahtar kelimesinin alt teması olarak “Gerontolojik Sosyal Hizmet”; temasının tercih edilmesi, sosyal hizmet alanının birikimlerini, alzheimer tanısı alan yaşlılara yönelik spesifik müdahalelerle yaşamlarına yönelik kolaylaştırıcı pratikler sunmak konusunda önem taşımaktadır (Nazlıer Keser, 2019).

SONUÇ

Dünya nüfusunun hızla yaşlanması yüzyılın en önemli sosyo-demografik değişimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır ve bu durum alanla ilgili çalışmaları her geçen gün öncelemektedir. Bu kapsamda, toplumun yaşlanmaya bakışı, yaşlılık sürecini yaşama biçimi, yaşlılıkla ilişkili ortaya çıkan sorun ve ihtiyaçlar, kadın ve erkeklerin bu sorunları nasıl yaşadığı ve ne tür beklentilere sahip olduğu yaşlı refahına yönelik politikaların oluşturulmasıyla ilişkili alanlar sosyal hizmet disiplini ve müdahaleleri içinde yer almaktadır. Bu kapsamda, tüm boyutlarıyla yaşlılık alanına yönelik bilgi üretmek, lisansüstü düzeyde ele almak, alana dair sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesinde, sosyal hizmet müdahalelerinin planlanmasında büyük önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma verileri anket, deney, gözlem, mülakat ve görüşme teknikleri kullanılarak elde edilmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. Ayrıca, bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine aykırı hiçbir işlem yapılmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1. Araştırmacı: %60
2. Araştırmacı: %40

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahad, Y. (2016). Yaşlıların Yaşlılık Algısının Yaşam Kalitesi ve Depresyonla İlişkisi.
- Akgül, H., & Yeşilyaprak, B. (2018). Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Alaydın, N. N. (2019). Türkiye'de Lisansüstü Tezlerde Yaşlılık Çalışmaları: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor?
- Apak, E. (2017). Etkinlik ve Geri Çekilme Kuramları Çerçevesinde Yaşlıların Yaşam Doyumlarının İncelenmesi-Bingöl İli Örneği.
- Baran, A. (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Bayrak, F. (2018). Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım.
- Bölüktaş, A. (2010). *Temel Gerontoloji*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Psikolojide Tematik Analizin Kullanımı. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*.
- Budak, A., & Budak, İ. (2013). Nitel Çalışma Tasarımı. J. Creswell içinde, *QUALITATIVE INQUIRY & RESEARCH DESIGN Choosing Among Five Approaches*.
- Çağlar, T. (2015). Türkiye ve Almanya'da Karşılaştırmalı Yaşlı Bakım Model ve Uygulamaları.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). Parameters of Content Analysis. *Education and Science*.
- Çoksüer, G. T. (2020). Yaşlı Bireylerde Yalnızlık, Yaşamı Sürdürme Nedenleri, Mutluluk ve Ölüm Kaygısının İlişkisi ve Bazı Demografik Özellikler ile Karşılaştırılması.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*.
- Demirtaş, Ş., Güngör, C., & Demirtaş, R. (2017). Sağlıklı Yaşlanma ve Fiziksel Aktivite: Bireysel, Psikososyal ve Çevresel Özelliklerin Buna Katkısı. *Osmangazi Tıp Dergisi*.
- Eryılmaz, A., & Atak, H. (2011). Ailesiyle Yaşayan Yaşlılarda Mutluluk Modeli.
- İçli, G. (2010). Yaşlılar ve Yaşlılığın Değerlendirilmesi: Denizli İli Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Kapıkıran, Ş. (2016). Yaşlılarda Yalnızlık ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Sosyal Desteğin Aracılık Rolünün Sınanması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Karaali, G. (2017). Türkiye'de Yaşlı Refahına İlişkin Uygulamaların Aktif Yaşlanma Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Koçak, O. (2019). Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma.
- Kurt, G. (2008). Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış - Sivas İl Örneği.
- Kurt, G., Beyaztaş, F., & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul:

Bağlam Yayıncılık.

- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri . *Ege Tıp Dergisi*.
- Mavili, A. (2020). Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmet. H. Ceylan (Dü.) içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık*. Nobel Yayınevi.
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, Birey ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış. *Ege Tıp Dergisi*.
- Nazlıer Keser, E. (2019). Alzheimer Hastalarına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahaleleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Oğlak, S. (2019). Yaşlı Sosyal Refahının Küresel Yaşlanma İzlem Endeksi Yönünden Değerlendirilmesi ve Türkiye Yaşlı Sosyal Refahının Görünümü . *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*.
- Öz, F. (2003). Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açından Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*.
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015). Türkiye’de Yaşlılık Çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*.
- Özvurmaz, S. (2018). Yaşlı Bireylerin Yalnızlık Düzeyleri ve Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- Pehlivan, M. (2018). Yaşlılıkta Yoksulluk ve Yalnızlık İlişkisi.
- Samancı Tekin, Ç., & Kara, F. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de Yaşlılık. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*.
- Seven, A. (2018). Türkiye’de Yaşlılara Sunulan Bakım Hizmetleri.
- Singh, A., & Misra, N. (2009). Loneliness, Depression and Sociability In Old Age. *Industrial Psychiatry Journal*, 51-55.
- Şeker, A., & Kurt, G. (2018). Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Nüfus Bilim Dergisi*.
- Şimşek, N., Öztürk, G., & Kaçma, H. (2018). Yaşlılık ve Yalnızlık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* .
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri . *Çalışma ve Toplum*.
- Tel, H. (2005). Evde ve Kurumda Yaşayan 60 Yaş ve Üzeri Bireylerin Günlük Yaşam Aktivitelerini Sürdürme ve Yalnızlık Yaşama Durumu. *Turkish Journal of Geriatrics*.
- Tomanbay, İ. (2007). Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler.
- Tufan, İ. (2004). Geronto-sosyoloji. *Toplum ve Sosyal Hizmet*.
- TÜİK. (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar*.
- Umut Zan, B. (2012). Türkiye’de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması.
- Umutlu, S., & Tekin Epik, M. (2019). Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*.
- Ültay, N., & Çalık, M. (2012). A Thematic Review of Studies into the Effectiveness of Context-Based Chemistry Curricula. *J Sci Educ Technol*.
- Wenger, G., Davies, R., Shahtahmasebi, S., & Scott, A. (1996). Social Isolation and Loneliness in

Old Age: Review and Model Refinement. *Ageing and Society*.

Yağcıoğlu, R. (2009). Sağlıklı Yaşlanma ve Sosyal Hizmetler.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* . Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Hükümlü Ailelerinin Baş Etme Stratejileri*

Coping Strategies of the Family Members of Convicted People

Betül Kübra DOĞAN¹, Kasım KARATAŞ²

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi,
betulkubradogan@gazi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4186-4345

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi,
kkaratas@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4817-9981

Başvuru: 06.12.2021
Kabul: 13.05.2022

Atıf:
Doğan, B.K. ve Karataş, K. (2022).
Hükümlü Ailelerinin Baş Etme
Stratejileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(3), 777-798. DOI:
10.33417/tsh.1033046

ÖZ

Hükümlülük, yalnızca hakkında hapis cezasına karar verilen bireyi değil ailesini de yakından etkilemektedir. Bireyin "hükümlü" olması sebebi ile çeşitli sorunlar yaşayan aileler, yaşadıkları sorunlar ile baş edebilmek için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu çalışmada, ailelerin hükümlülük sonrasında yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmış ve araştırmanın katılımcılarına amaçlı örneklem yoluyla ulaşılmıştır. Eşi hükümlü olan ve halihazırda ceza infaz kurumunda bulunan 17 hükümlü eşi (14 kadın, 3 erkek) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ailelerin baş etme biçimleri (i) psikososyal, (ii) ekonomik ve (iii) infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar olmak üzere üç alt başlık altında ele alınmıştır.

Katılımcıların eşlerine duydukları sevginin ve özellikle çocuk sahibi oldukları için güçlü durmaları gerektiğine yönelik inançlarının güçlü bir motivasyon kaynağı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ailelerin şükretme ya da dini inanca sığınma yolu ile bu süreci atlarmaya çalıştığı, aileden ve sosyal çevreden destek almaya çalıştıkları, hükümlülük durumunun, yaşanan damgalanma ve sosyal dışlanma karşısında genelde çevreden gizlendiği ya da ailelerin bir kısmının durumun gizlenmesi amacı ile taşındığı/göç ettiği görülmektedir. Ekonomik sorunları erkek katılımcılara göre daha ağır şartlarda deneyimleyen kadın katılımcılar, bu süreçte, eşlerinin hüküm giymesinin ardından ellerindeki kıt kaynaklarla yetinmeye çalışmakta, öncesinde çalışmayanlar iş yaşamına dahil olmakta, eşlerinin ya da kendi kök ailelerinin desteği ile veya sosyal yardımlar ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Katılımcılar infaz sürecinden kaynaklı sorunlar ile baş etmek için ceza infaz kurumlarına ulaşım için alternatifler bulmakta ve çocukları infaz sürecindeki aramalar ve uygulamaların psikolojik etkilerinden korumaya çalışmaktadırlar.

Aileler yaşanan sorunlarla baş edebilmek için genelde kendi kapasite ve koşulları doğrultusunda, duygusal odaklı baş etme stratejilerini benimsemekte ve profesyonel desteklere-hizmetlere erişim noktasında sorunlar yaşamaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Hükümlü aileleri, psikososyal sorunlar, ekonomik sorunlar, infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar, baş etme stratejileri

ABSTRACT

Conviction closely affects not only the individual for whom a prison sentence is given, but also his family. Families who experience various problems due to the fact that the individual is "convicted" develop various strategies to cope with the problems they experience. In this study, it is aimed to reveal the strategies of coping with the problems experienced by the families after conviction. In the research, in which the qualitative research method was used, the phenomenological approach was used and the participants of the research were reached through purposeful sampling. In-depth interviews were conducted with 17 convicted spouses (14 women, 3 men) whose husbands were convicted and who are currently in the penitentiary institution. The coping styles of families

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

were discussed under three sub-headings: (i) psychosocial, (ii) economic and (iii) problems arising from the execution process.

It was observed that the participants' love for their spouses and their belief that they should stand strong especially because they have children were a strong source of motivation. In addition, it is seen that families try to get through this process by expressing gratitude or taking shelter in religious belief, they try to get support from the family and social environment, the state of conviction is generally hidden from the environment in the face of stigma and social exclusion, or some of the families move/immigrate to hide the situation. Female participants, who experience economic problems under more severe conditions than male participants, try to make do with the scarce resources they have after their husbands are convicted, those who did not work before are included in business life, they continue their lives with the support of their spouses or their root families or with social assistance. In order to cope with the problems arising from the execution process, the participants find alternatives for transportation to the penitentiary institutions and try to protect children from the psychological effects of searches and practices during the execution process.

In order to cope with the problems experienced, families generally adopt emotionally focused coping strategies in line with their own capacities and conditions, and they have problems in accessing professional support-services.

Keywords: *Family of convicted, psychosocial problems, economic problems, problems arising from the execution process, coping strategies*

GİRİŞ

Suç ve suçluluk kavramları, toplumlara ve toplumsal koşullara göre şekillenir, sosyal yaşamın bir sonucudur ve bu yüzden çok yönlü bakış açısı ile ele alınması gerekir. Bireysel, kalıtımsal ve psikolojik etkenlere ek olarak bireyin yaşadığı çevrenin ya da bireyin ve ailesinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların, suç ve suçluluk olguları üzerindeki etkisinden söz etmek olanaklıdır (Acar, Demir, Görmez, & Keser, 2015).

Bireylerin toplumsallaşma ve gelişim süreçlerinde etkili olan ailenin, bireylerin suça sürüklenmesinde ya da rehabilitasyon süreçlerinde de oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Fakat bahsi geçen etkilenme durumunun yalnızca bireye mahsus olduğunu düşünmek, insanın sosyal yönünü ve karşılıklı etkileşimi yok saymak olacağından yanlış olacaktır. Birey ve aile karşılıklı olarak etkileşim içerisinde ve bireyin suç ile olan ilişkisi aileyi etkilemektedir.

Ekonomik, sosyal ve psikolojik pek çok nedeni ve sonucu olan suçluluk olgusunun yalnızca öznel bir deneyim olarak ele alınması, suçun da insanın da sosyal yönünün görmezden gelinmesine neden olacaktır. Suç olgusunun nedenleri ve sonuçları ele alınırken, özellikle tutukluluk ve hükümlülük durumlarının sosyal bir varlık olan insana etkisi üzerinde durmak gerekir. Çünkü işlediği suçun ardından yargılama sürecini deneyimleyen bireyin kendisi gibi içerisinde bulunduğu çevresi de bu süreçte pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Yargılama süreci sonunda hükmün kesinleşmesinin ardından ise bireyin ve sosyal çevresinin karşı karşıya kaldığı sorunlar daha da ağırlaşmaktadır.

Söz konusu sosyal bir varlık olan insan olduğunda ceza infaz kurumları ve benzeri total kurumlar dahi bireyleri çevresi ile koparamamakta, “içeri” ile “dışarı”nın sınırları sanıldığı kadar kesin ve keskin olamamaktadır.

Bahsedilen belirsiz sınırlar, özellikle hükümlü bireylerin aileleri söz konusu olduğunda bütünüyle ortadan kalkmaktadır. Aile üyelerinden birinin suç işlemesi/suçta sürüklenmesi durumunda bireyin yokluğundan, ilişki içerisinde olduğu yasal süreçlerden ve adli kurumlardan etkilenmekte olan aile sistemi, hükümlülük sonrası büyük değişimler yaşarken aile üyeleri baş etmesi güç sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Loucks (2004) bu durumu “*cezaevi bir aile deneyimidir*” sözü ile ifade etmektedir. Buna paralel olarak Touraut (Touraut, 2012’den akt. Merçil, 2020, s.71) ise cezaevi deneyimini “genişletilmiş cezaevi deneyimi” olarak tanımlamakta, cezaevlerinin etkisinin duvarları aşarak bireyin yakınlarını da etkilediğini, onları da bu sürecin getirileri ile ilişkilendirerek deneyimin mahkûm yakınlarına doğru genişlediğini ifade etmektedir.

Yapılan çalışmalar (Robertson, 2007; Kinner, Alati, Najman, & Williams, 2007; Farrington & Murray, 2005; Murray & Murray, 2010; Turney & Wildeman, 2014; Giray Sözen ve Akdaş Mitrani, 2017; Merçil, 2020, s.82; Karataş, 2014), hapsedilmenin bireyler kadar onların yakınlarını da çok boyutlu

olarak etkilediğini göstermektedir. Tutuklanan ya da hapsedilen kişinin yakınları korku, kaygı ve belirsizlik içeren bir sürece dahil olmakta ve özellikle çocuklar bu süreçte oldukça zorlanmaktadır.

Hükümlülük nedeniyle eşin ya da ebeveynin yokluğu, beraberinde çeşitli psikososyal zorluklar getirmekte ve aile üyelerinin duygusal ve davranışsal sorunlar deneyimlemesine yol açabilmektedir. Örneğin sosyal çevrede oluşan ön yargı, etiketlenme ve dışlanma bireylerin sosyal açıdan yalıtılmasına neden olabilmektedir (Rufaedah ve Putra, 2018). Aile üyeleri, bu süreçte, yalnızca hükümlü bireyin yokluğundan kaynaklanan “boşluk” ile değil aynı zamanda hükümlü bireyin aileye ekonomik ve pratik katkılarından yoksun kalmak gibi sonuçlarla da mücadele etmektedir.

Dickie (2013), aile üyelerinin deneyimlediği ekonomik sorunları, süreç içerisinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olarak tanımlamaktadır. Çünkü hükümlü birey kimi zaman ailenin geçimini sağlayan tek kişi olabilmekte, öyle olmasa bile onun yokluğu aile gelirinin düşmesine ve ailenin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Arditti, Lambert-Shute ve Joest (2003) hapsedmenin çocuklara ve ailelere etkisini ele aldıkları çalışmalarında, eşlerden birinin cezaevinde olması nedeniyle tek ebeveynli aile ile yoksulluk arasında açık bir ilişki olduğunu söylemektedir. Condry ve Scharff Smith (2018) bu ilişkide, ailelerin mevcut giderlerine ek olarak, hükümlü bireye gönderilen paranın ya da hükümlünün ihtiyaçlarını temin etmenin sorumluluğuna da değinmektedir. Gerçekten de hükümlü yakınları, gözaltı sürecinden itibaren karşılanması gereken (yeni giderler hükümlü birey ile iletişim kurabilmek için mektup pulu, telefon ücreti, ulaşım vb.) ile karşı karşıya kalmaktadır. Bazı ailelerin ikamet ettikleri ile hükümlülerin kaldıkları ceza infaz kurumlarının aynı şehirde bulunmadığı görülmektedir. Aynı şehirde olsalar bile genelde ceza infaz kurumlarının şehir merkezlerine uzaklığı düşünüldüğünde, hükümlü bireyle görüşebilmek, aileler için büyük bir maddi yük olabilmektedir (Robertson, 2007; Inwood & Maxwell-Stewart, 2015).

Sözü edilen ekonomik yük sebebi ile ailelerin cezaevi ziyaretleri tümüyle aksayabilmekte, azalmakta ve dolayısı ile bu durum aile üyelerinin iyilik halini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte ziyaretler gerçekleştirilebilse bile, görüşlere ilişkin bürokratik prosedürler, görüş öncesindeki uzun bekleme süreleri, güvenlik sebebi ile yapılan aramalar, güvenlik elemanlarının olası olumsuz tutumları hükümlü birey ve ailesi açısından olumsuz deneyimler olarak nitelendirilebilir (Loucks, 2004).

Özetle, hükümlülük olgusu aileleri derinden etkilemekte, ailelerin çok yönlü ve çok boyutlu sorunlarla (psiko-sosyal, ekonomik, infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar gibi) karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Hükümlülük sürecinin sonuçları karşısında ailelerin, sorunları çözmek ya da etkisini hafifletmek amacı ile bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği yöntemleri içeren baş etme stratejilerinin anlaşılması, ailelerin sorunlarının çözülmesi, gereksinimlerinin karşılanması ve ailelere yönelik sosyal destek hizmetlerinin geliştirilmesinde oldukça önemlidir (Karataş, 2014).

Baş Etme Stratejileri

Ailelerin deneyimlerinde oldukça etkili olan baş etme stratejileri kavramı, Lazarus ve Folkman (1984) tarafından bireylerin içsel süreçlerinin çevresel koşullarla etkileşimi olarak ele alınmaktadır. İçsel ve

dışsal durumlarla mücadele edebilme ve üstesinden gelebilme amacı ile şekillenen duygu, düşünce ve davranışlara işaret etmektedir.

Baş etme stratejileri, alanyazında (i) duygusal odaklı baş etme stratejileri ve (ii) problem odaklı baş etme stratejileri olarak sınıflandırılmaktadır. Problem odaklı baş etme stratejileri doğrudan soruna yönelik, sorunları yok etmeyi ya da hakkında yardım aramayı içerirken duygusal odaklı baş etme stratejileri duyguların yönetimine yöneliktir ve duygusal rahatlama davranışlarını içermektedir (Folkman & Moskowitz, 2004).

Hükümlü ailelerinin baş etme stratejilerini anlamak için öncelikle ailelerin yaşadıkları sorunların ele alınması gerekmektedir. Hükümlü bireyin yokluğu ya da aileye pratik katkılarının eksilmesi gibi nedenlerle sorunlar yaşayan aileler psikososyal, ekonomik ve ceza infaz süreci ve kurumlarından kaynaklanan pek çok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Ekonomik sorunlar ise aile üyelerinin bu süreçte karşılaştığı en büyük sorunlardan biri (Dickie, 2013) olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ailenin geçimini sağlayan bireyin cezaevinde olması, aileleri derin bir yoksulluğa iterken, hükümlü bireyin ailenin geçimini sağlayan tek kişi olmaması durumunda dahi hane geliri düşmektedir. Yani aileler her halükarda yoksulluğu deneyimleme riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

Ekonomik sorunlara ek olarak aileler psikososyal sorunları ve ceza infaz sürecinden kaynaklanan sorunları da deneyimleyebilmekte, "hükümlü ailesi" olmaktan kaynaklı olarak sosyal çevreleri tarafından damgalanabilmektedir. Goffman (2014) damga kavramının, bireylerin tuhaf ve kötü ahlaki durumunu ifşa etmek için Yunanlılar tarafından oluşturulduğunu ve tarihte bazı kişilerin işaretlendiğini söylemektedir. Bu işaretler, işareti taşıyan kişinin bir köle ya da suçlu olduğunu ifade ederken, damgalanan kişilerin kamusal alanlardan dışlanmasına ve toplumun damgalanan kişilerden kendisini sakınmasına neden olmaktadır. Günümüz toplumları suçlu olan bireylerin bedenleri üzerinde fiziki bir ize ya da damgaya ihtiyaç duymasa da suç öyküsüne sahip bireylerin ve ailelerinin sosyal olarak damgalanabildiği görülmektedir.

Hükümlülük konusundaki alanyazın incelendiğinde yapılan çalışmaların, hükümlülerin sorunlarını belirlemeye yönelik olduğu ve ailelerin sorunlarına odaklanan çalışmaların -özellikle Türkçe alanyazında- oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ailelerin yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerini ele alan çalışmalara gelindiğinde ise hükümlü ailelerinin sorunlarla başa çıkma tarzlarına ilişkin çalışmaların yok denecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırma ailelerin hükümlülük sonrası yaşadıkları sorunlarla baş etme yöntemlerini anlamayı ve hükümlü ailelerinin baş etme stratejileri konusunda alanyazındaki açıklığa dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Nitel desen, katılımcıların öznel deneyimlerinin daha derinlikli ortaya koyulabilmesi amacıyla benimsenmekte ve Özdemir'e göre (2010) sosyal gerçeklik içinde gizli bir biçimde bekleyen bilginin gün yüzüne çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu sebeple bu araştırma, hükümlü ailelerinin hükümlülük

sonrası yaşadığı sorunlarla baş etmelerine yönelik deneyimlerinin bireylerin kendi ifadeleri ile daha doğru anlaşılacağı düşüncesi ile nitel desende tasarlanmıştır.

Örnek sayısından ziyade örnekten elde edilen verinin zenginliğinin önemli olduğu (Baltacı, 2018, s.269) araştırmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Nitel araştırma deseninin ve bilginin araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki etkileşimler yoluyla elde edilebileceğini savunan bu yaklaşımın (Reiners, 2012) araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada, katılımcılara olasılıksız örnekleme türlerinden kartopu örnekleme (Neuman, 2014) ile ulaşılmıştır. Verilerin toplanmasında bilgi alınmak istenen durumlar için derinlikli bilgi sunan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır (Guion, Diehl, & McDonald, 2011).

Veri Toplama Süreci

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli onay alındıktan sonra araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler toplanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırma amacına uygun soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümünde aileyi tanıtıcı bilgilere yer verilirken ikinci bölümde ailelerin hükümlülük sonrasında yaşadıkları sorunlar ile baş etme stratejilerine ilişkin sorular yer almaktadır. Hükümlü ailelerinin ekonomik, psikososyal ve cezaevinden kaynaklı sorunlarla baş etmeye ilişkin deneyimlerini ve baş etme stratejilerini anlamak amacı ile kurgulanan bu bölümde, araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak ailelere bu süreçte maddi ya da psikolojik profesyonel destek alıp almadıkları, bu süreçte aileye destek olan kişilerin olup olmadığı, hükümlülük olgusunun yarattığı sonuçlarla nasıl başa çıktıkları gibi sorular sorulmuştur.

Araştırmaya katılmak isteyen katılımcılar ile görüşmeler ayarlandıktan sonra bireyler araştırma hakkında tekrar bilgilendirilmiş ve katılımcıların onamları alınmıştır. Yapılan görüşmelerde, katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazı ile görüşmeler kaydedilmiştir. Bir kişi hariç katılımcılar ses kayıt cihazının kullanılmasına onay vermiştir. Ses kayıt cihazı için izin vermeyen katılımcı ile yapılan görüşme el yazısı ile not alınmıştır. Görüşmelerin tamamı aynı gün ya da sonraki gün bilgisayarda yazılı kayda geçirilmiştir. Katılımcılar ile görüşmeler 23.12.2020 ve 12.02.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Aileye ve çocuklara dair bilgiler hükümlü bireyin eşinden alınmıştır. Açık ve hiyerarşiden uzak bir iletişim tarzının benimsendiği görüşmelerde, kendilerine de söylendiği gibi öznelerin kimlik bilgileri araştırmanın hiçbir aşamasında kullanılmamıştır. Katılımcılara rastgele takma isimler de özellikle konulmamış, böylece katılımcıların anonimliğine dikkat çekilmek istenmiştir.

Katılımcıların anonimliğine dikkat çekilmesi ile araştırmacının veri toplama sürecinde yaşadığı en büyük zorluğa gönderme yapmak amaçlanmıştır. Araştırmacı bu süreçte hükümlü ailelerine ulaşmak konusunda pek çok sorun yaşamıştır. Gerek Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gerekse aile üyelerinin araştırmaya sıcak bakmaması sebebi ile katılımcılara kurumsal ilişkiler üzerinden ulaşılamaması ile başlayan süreç katılımcıların kaygıları ile devam etmiştir. Görüşülen bireyler sık

sık eşleri ve aileleri için endişelendiklerini, dışarıdaki bireyin yaptığı bir paylaşımın içerideki bireyi, görüş yasakları ve çeşitli disiplin cezaları ile, etkileyebildiğini dile getirerek görüşmeleri kabul etmekte ya da bazı konularda paylaşım yapmakta tereddüt yaşamışlardır. İstedikleri zaman araştırmadan çekilebileceklerinin ve gizlilik ilkesinin vurgulanması ile bu sorunun aşıldığı görülse de katılımcıların bu kaygıları araştırmacıyı oldukça etkilemiştir.

Araştırmanın Özneleri

Evrene ilişkin bilgi eksikliği ve katılımcılara kurumsal ilişkiler üzerinden ulaşmanın zorluğu sebepleri ile tercih edilen kartopu örnekleme yönteminde Ankara'da ikamet eden, eşi hükümlü ve halihazırda cezaevinde olan bireylere ilk olarak Ankara'daki muhtarlıklar aracılığı ile ulaşılmıştır. Muhtarlıklar aracılığı ile ulaşılan anahtar kişiler çevrelerindeki hükümlü eşlerini bilgilendirmiş ve araştırmacının yeni katılımcılara ulaşmasında, ulaştığında güven ilişkisi kurmasında yardımcı olmuştur.

Ankara'da ikamet ediyor olmak ve hükümlü eşinin halihazırda cezaevinde bulunması, araştırmaya dahil etme ölçütü olarak benimsenmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler doygunluğa ulaşıncaya kadar 17 kişi (üç erkek 14 kadın) ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen 17 görüşme, 34 - 135 dakika uzunluğunda sürmüştür.

Araştırmanın öznelerinin sosyodemografik özelliklerine ve eşlerinin hükümlülüğüne ilişkin bilgilere ise aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Sosyal Güvence Durumu	Çocuk Sayısı	Eşinin Hüküm Sebebi	Eşinin Aldığı Hüküm	Eşinin Kaç Yıldır Cezaevinde Olduğu
K1	Kadın	42	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Uyuşturucu	13 yıl	3 yıl
K2	Kadın	24	Lise okuyor	Çalışmıyor	GSS	1	Kasten adam öldürme	14 yıl	6 yıl
K3	Kadın	38	Lise terk	Çalışıyor (Güzellik salonunda temizlikçi)	Var	1	Uyuşturucu	10 yıl	3 yıl
K4	Kadın	30	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kreşte temizlikçi)	Yok	1	Terör	Söylemek istemediğini belirtti	4 yıl
K5	Kadın	24	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kasiyer)	Var	-	Uyuşturucu	11 yıl	2 Yıl
K6	Kadın	54	Lise mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor)	Yok	2	Kasten adam öldürme	18 yıl 8 ay	4 yıl

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler (devamı)

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Sosyal Güvence Durumu	Çocuk Sayısı	Eşinin Hüküm Sebebi	Eşinin Aldığı Hüküm	Eşinin Kaç Yıldır Cezaevinde Olduğu
K7	Erkek	35	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Makine operatörü)	Var	-	Adam yaralama	7 yıl 3 ay	2,5 yıl
K8	Kadın	27	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	3	Uyuşturucu	9 yıl 6 ay	2,5 yıl
K9	Kadın	54	Okuryazarlığı yok	Çalışmıyor	Yok	2	Adam yaralama	9 yıldan fazla (?)	3 yıl
K10	Kadın	40	Lisans mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Terör	8 yıl 6 ay	3 yıl
K11	Kadın	41	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Adam yaralama	20 yıl	5 yıl
K12	Kadın	38	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor.)	GSS	2	Adam yaralama	8 yıl	2 yıl
K13	Kadın	22	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	1	İhmal sebebiyle kasten adam öldürme	16 yıl	1,5 yıl
K14	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Pazarıcı)	Yok	3	Kasten adam öldürme	19 yıl	6 yıl
K15	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Cinsel istismar	30 yıl	2 yıl
K16	Erkek	36	Lisans mezunu	Çalışıyor (Öğretmen)	Var	1	Uyuşturucu	12 yıl 4 ay	3,5 yıl
K17	Erkek	38	Lise mezunu	Çalışıyor (Kuyumcu)	Var	2	Adam yaralama	2 yıl 6 ay	6 ay

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde katılımcıların söylemlerinin doğrudan alıntılar yoluyla verildiği, tanımlayıcı bir analiz sunan betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen temalarda yer alan veriler, katılımcıların söylemlerine sadık kalınarak doğrudan alıntılar ile araştırma sorunsalında bahsedilen ilişkiler göz önünde bulundurularak sunulmuştur. Bu bağlamda, görüşme sırasında edinilen izlenimler ve önemli görülen noktalar görüşmenin bitiminde hemen not alınmış; her görüşme bitiminde ses kayıtları çözümlenmiş ve gözlemleri içeren notlar, deşifre edilen bu kayıtlara eklenmiştir. Yazılı kayıtlar defalarca okunmuş, araştırmanın amacı ve sorunsalı bağlamında oluşturulmuş olan temalarla bağlantılı olan kodlar belirlenmiştir.

Alanyazın taramasının ardından oluşturulan temalara alan çalışması sonrası yeni temalar eklenmiş ve oluşturulan tema listesi ile veri seti Maxqda programında kodlanmıştır. Kodlama esnasında yeni temaların-kodların oluşması, birleşmesi ya da silinmesi nitel araştırmanın bir gereği olarak süreci etkilemiş ve defalarca metne geri dönülerek çözümlenmeye devam edilmiştir.

Tematik kodlamanın ardından temalar arasında kurulan bağlantı ile veriler kategoriler altında toplanmış ve kayıtlar defalarca okunarak kodlama işlemi tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunlarla mücadelelerine-baş etme stratejilerine odaklanan araştırmanın bulguları ise hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda ele alınmıştır.

Tablo 2. Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Sorunlarla Baş Etme Stratejileri			
Psikososyal Sorunlar	Ekonomik Sorunlar	Cezaevinden Sorunlar	Kaynaklı
<i>Cezaevindeki bireye duyulan sevgi</i>	<i>Geride kalan ebeveynin çalışmaya başlaması</i>	<i>Ulaşım için alternatifler bulma</i>	
<i>Güçlü durmak</i>	<i>Tasarruf etmek/yetinmeye çalışmak</i>	<i>Çocukları korumak için açıklama</i>	
<i>Şükretmek</i>	<i>Eşin ailesinin ya da kök ailenin desteği</i>		
<i>Gizlemek</i>	<i>Sosyal çevrenin desteği</i>		
<i>Göç Etmek/Taşınmak</i>			
<i>Aile desteği ve sosyal destek</i>			
<i>Psikolojik destek almak</i>			
<i>Madde kullanımı</i>			

BULGULAR VE YORUM

Ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlü olması geride kalan aile üyeleri için oldukça zor bir deneyimdir ve aileler, yetişkin bir bireyin yokluğunun ya da “hükümlü” olmasının getirdiği psikososyal, ekonomik ve infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar ile mücadele etmektedir. Bu sebeple, yaşanan sorunların üstesinden gelinmesi amacı ile bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği yöntemleri içeren “baş etme stratejileri” kavramı hükümlü aileleri söz konusu olduğunda oldukça önemlidir.

Sözü geçen bu mücadele, ailelerin “hayatta kalma” çabası olarak da okunabilir. Bu çabayı anlamak ve görünür kılmak amacı ile ailelerin anlatılarına yer verilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

1. Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

1.1. Cezaevindeki Bireye Duyulan Sevgi

Eşi hükümlü olan katılımcının karşılaştığı psikososyal sorunlarla başa çıkmasında en temel baş etme yöntemi, hükümlü eşe duyulan sevgi olarak ifade edilmektedir. Cezaevindeki bireye duyulan sevgi, özellikle kadın katılımcılara güçlü bir motivasyon sağlamakta; sorunlara katlanma ve sorunlarla başa çıkmada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumu katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

(...) Çok zorlandım evet ama boşanmayı düşünmedim hiç. Hatta bana sordular. Kayınvalidem dedi. İlk eşim cezaevine girdiği süreçte. Kayınvalidemin o cümlesini asla unutmam. Sen yarın öbür gün oğlumun boşarsın hayatına devam edersen, birisiyle evlenirsin ama olan benim oğluma oluyo dedi. Benim ona verdiğim cevap ben asla senin oğlunu bırakmam oldu. Çünkü

ben bu yola çıkarken bunu kafama bu şekilde yazdım. (...) Bana güç veren, sorunlar karşısında ayakta olmamı sağlayan onun sevgisi oldu hep. (Katılımcı 5)

Ben eşime gerçekten aşık biriyim. (...) Onu gördüğüm zaman o bana güç veriyor. Onu görmek bana güç veriyor. Onun sevgisi bana güç veriyor. (Katılımcı 1)

Katılımcıların ifadeleri ve görüşmeler esnasında araştırmacının gözlemleri cezaevindeki bireye duyulan sevginin güçlü bir motivasyon kaynağı olduğunu doğrulamaktadır. Bu başlıkta üzerinde durulması gereken diğer bir konu Katılımcı 1'in söylemlerinde yer alan "güç" konusudur. Eşe duyulan sevginin sorunlardan daha büyük olduğunu düşünmek, -Katılımcı 1'in değindiği gibi- kuşkusuz ki katılımcıları yaşanan sorunlar karşısında güçlendirmektedir. Bu doğrultuda, Comfort (2002) da aradaki bağa ve sevgiye ek olarak cezaevine düzenli ziyarette bulunmanın ve hükümlü bireye sevdiği yiyecekleri götürmenin de bireylerin baş etme stratejilerinden biri olduğunu söylemektedir.

1.2. Güçlü Durmak

Eşe duyulan sevgi, sorunlarla baş etmede bireylere güç vermektedir. Duygusal odaklı bir baş etme yöntemi olan "güçlü durmak" için çabalamak kadın katılımcılar tarafından görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir:

(...) Ama güçlü durdum, hep güçlü durmaya çalıştım. (Katılımcı 3)

Her şeyle tek başıma mücadele etmek zorunda kaldım. (...) Hem erkek hem kadın olarak. Hem anne hem baba olarak. Bir evin her şeyi oldum. Bi hayatın bütün yükünü kendim sırtlamak zorunda kaldım. (Katılımcı 8)

Katılımcı 8'in paylaşımı toplumsal cinsiyet çerçevesinde düşünülebilir. Çünkü anne babalığa yapılan vurgu (kadının bakım rolü düşünüldüğünde) ve kadın olmaya ek olarak "erkek de olmak zorunda kaldığının" (erkeklerle atfedilen rolleri benimsemeleri düşünüldüğünde) ifade edilmesi, iki cinsiyetteki katılımcıların paylaşımları değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

İçerisinde güçsüzlüğe ilişkin bir itiraf da barındıran "güçlü durma"ya ilişkin paylaşımların, çocuk söz konusu olmadığı müddetçe erkek katılımcılarca dile getirilmediği görülmektedir. Araştırma esnasında erkeklerin "hem anne hem baba" olmakla ilgili paylaşımlara yer vermemesi ya da "güçlü durma" konusunda kadınlara atfedilen rollere vurgu yapmamaları ise araştırmacı tarafından toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının bir yansıması olarak düşünülmektedir.

Kadınlar, "dışarıdaki ebeveyn olarak", çocuğun sorumluluğu söz konusu olunca hem anne hem baba olurken, erkeklerin böyle bir kaygısının bulunmaması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu doğrultuda hem erkek hem de kadın katılımcıların çocuk sahibi olmalarından kaynaklı güçlü durmak zorunda olduklarına ilişkin paylaşımlarına aşağıda yer verilmiştir:

Psikolojikmen güçlü bir anneye ihtiyaçları var, çünkü. Güçlü bi büyüğe ihtiyaçları var. Bunu yapmak zorundayım, mecburum buna. (Katılımcı 1)

Kızım için ayakta durmak zorundayım. (Katılımcı 4)

Evet bazen çok yorucu oluyo, bazen tükendiğin zamanlar oluyo; ama mecburen ayakta durmak zorundayım, çünkü 3 tane çocuğum var. (Katılımcı 8)

Herhalde çocukların annesi yok güçlü dur diyerek ayakta tuttum kendimi. (Katılımcı 17)

Çocuktan dolayı güçlü durmaya çalışıyorum aslında. (Katılımcı 16)

Çocuk sahibi olmak ve çocuğun sorumluluğunu üstlenmek bakım rolü ile yakından ilişkilidir ve katılımcıların güçlü durmaya ilişkin motivasyonlarında etkilidir. Yani hükümlü eşleri hem kişisel bir seçim hem de bir zorunluluktur. Her iki cinsiyetteki katılımcıların da çocuk sahibi olmaları sebebi ile güçlü durduklarını ifade etmeleri tesadüf değil, bakıma ilişkin sorumluluğun bir göstergesidir. Fakat kadın ve erkek katılımcıların farklılaşan söylemleri, toplumsal cinsiyetin etkisini düşündürmektedir. Erkekler çocuklarının anneleri yanlarında olmadığı için güçlü dururken, kadınlar hem anne hem baba olmak ve erkeklige atfedilen toplumsal cinsiyet rollerini (özellikle gelir getiren) de üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

Kadın katılımcılarda karşımıza çıkan diğer bir gerçeklik ise güçlü durabilmek adına inanca sığınmaya yapılan vurgudur:

Allah'ım da yardım etti. Ben de elimden geleni yaptım. (Katılımcı 9)

Önce Allah'ıma dedim ki Allah'ım bana güç kuvvet ver. Güçlü durayım (...) (Katılımcı 14)

Güçlü olabilmek için inanca sığınan Katılımcı 9 ve Katılımcı 14 gibi diğer katılımcılar da eşlerinin hükümlülüğü sonrasında Allaha şükrettiklerini ve bunun kendilerini ayakta tuttuğunu sık sık dile getirmişlerdir:

Hep şükrettim. Daha beteri var, daha beteri var. Allah'ım bugünlere şükür. Daha güzel olacak her şey. Hep bu ayakta tuttu beni. (Katılımcı 3)

Daha kötüsü olmadığı için şükrediyosunuz sadece. (Katılımcı 17)

İnanca sığınmak ya da şükretmek katılımcıları güçlendirmektedir. Akgün ve Tezel (2017) de eşi cezaevindeki kadınlara baş etme yöntemlerini sorduğunda dua etmek ve sabretmek gibi temalarla karşılaşmışlardır.

1.3. Durumu Çevreden Gizlemek

Hükümlü aileleri, aile üyelerinden birinin hükümlü olduğunu, sosyal dışlanma ve damgalanmadan korunma amacıyla gizleyebilmektedir. Aileler, etiketlenme ve sosyal dışlanmaya maruz kalmamak ve olumsuz deneyimlerden olabildiğince uzaklaşabilmek amacı ile bu yola başvurmaktadır. Kuşkusuz bu bir baş etme stratejisi olarak yorumlanabilir. Katılımcılardan bazılarının, eşlerinin hükümlülük durumunu gizlediklerine dair paylaşımları aşağıda yer almaktadır:

Arkadaşlarımın bir kısmı bilmiyor. Akrabaların bir kısmı halen bilmiyor. Kuzenim geldi mesela evime. Evime geldi, hiç bi şey yokmuş gibi davrandım. Yemek yaptım, şey yaptım. Eşin nerde

dedi. Şehir dışında çalışıyo dedim. Eşimi şehir dışında çalışıyo biliyo mesela çoğu insan... (Katılımcı 1)

Kızımın sakladığı gibi ilk zamanlarda ben de saklıyordum, arkadaşlarımdan saklıyordum. Taşındıktan sonra oluşan sosyal çevremden saklıyordum. Arkadaşlarımdan sakladım, hiçbirine söylemedim. (Katılımcı 2)

Cezaevinde olduğunu herkese söylemiyosun bi kere. Çalıştığım yerde sadece müdürüm biliyo. O da izin alırken, telefonla konuşurken falan sıkıntı olmasın diye söyledim. Onun dışında birisine söyleyen insanların bakış açısı gerçekten çok farklı... (Katılımcı 5)

Yukarıdaki ifadelere ek olarak hükümlü bireyin suç türünün/hüküm sebebinin de katılımcıların gizleme davranışında etkili olduğu görülmektedir. Eşleri uyuşturucu ya da cinsel istismar gibi suçlardan hüküm giyen katılımcılar, hükümlülük durumunu gizlemeseler dahi suç türünü gizlediklerini dile getirmişlerdir:

Çevremdekilere durumu o şekilde (uyuşturucudan bahsediyor) söyleyemedim. Kavga dedim, yaralama dedim, geçiştirdim. (Katılımcı 8)

Kızım diyo. Bazen anne arkadaşlarım soruyo, böyle seçkin arkadaşlarım var diyo. Soruyolar diyo. Anne ben cevap veremiyorum. Babam yapmamış olsa bile şu an yattığı madde uyuşturucu maddesi. Yapıp yapmamış olması anlatamazsın ki kimseye. Kimseye anlatamazsın. Söylese bile uyuşturucu demiyo yani. (Katılımcı 1)

(...) O yüzden ben buraya “kaçtım” diyelim. Şu anda burada hiç kimse olayı bilmiyor. Düşman sahibiydik dedim. O adama (eşinden bahsediyor) da yurtdışında dedim, çalışıyor. Ve gerçeği hiç kimseye anlatmadım. Herkesten saklıyorum çünkü çok kötü bi şey. (...) (Katılımcı 15)

Katılımcı 15'in ifadesinde yer alan “kaçma” (yer değiştirme) vurgusu, üzerinde durulması gereken bir başlıktır. Katılımcılar suçun neden olduğu husumetin aileye yönelmesini önleyebilmek ya da maruz kalacakları olası damgalanmadan, dışlanmadan korunmak amacı ile göç ettiklerini, taşındıklarını dile getirmişlerdir:

Bize şey dediler evi basmaya geliyolar evden kaçın dediler. Evden biz hani o an onun şokunu mu atlatıyım, evden nereye kaçıcım, ne yapıcım, yani beynim durmuş bi durumdaydı. Sadece çocuğumun bi çantası vardı o an zaten bir yaşındaydı. Gerekli ihtiyaçlarının olduğu bi çantası vardı. O çantayla çocuğumu aldığım gibi başka bi akrabalarının evine koşar adımlarla çıktık, kaçtık. (Katılımcı 2)

1.4. Aile Desteği ve Sosyal Destek

Mevcut alanyazına paralel olarak katılımcılar da ailelerinden aldıkları desteğin psikososyal sorunlarla baş etmelerinde etkili olduğunu dile getirmişlerdir:

Eşimin ailesi beni çok seviyo, Allah'ıma çok şükür. İlk evrede evin içinde boş duvarlarla konuşuyodum, saatlerce ağlıyodum. Ben hiç bi şekilde bu kadar dayanabileceğimi bu kadar

ayakta durabileceğimi asla düşünmüyodum. Ya da bu kadar çabuk kendimi toplıyacağımı düşünmüyodum. Onlar olmasa yapamazdım da. (Katılımcı 5)

(...) Geçen gün babası aramış, bana diyor ki kızımıza söyle hakkını helal etsin diyor. O benimle olmasa hiçbir şeyin üstesinden gelemezdim. (Katılımcı 1)

Çocuklarımla atlatıyorum bu süreci. Çocuklarım bana destek, arkamdalar hep. Ben de onların arkasındayım. Beraber aşıyoruz sorunları. (Katılımcı 11)

Sosyal destek, katılımcıların yalnızca aileleri ile sınırlı değildir. Akgün ve Tezel (2017) eşi cezaevinde olan kadınların destek gördükleri kişilerin genelde eşlerinin ailesi olduğunu ifade ederken komşuların da manevi desteğine değinmiştir. Bu çalışmada da ailelerin desteğinin yanı sıra arkadaşların, komşuların ya da akrabaların varlığının da sorunlarla baş etmede etkili olduğu görülmektedir:

Bu süreçte ailem yanımda oldu. Onların sayesinde belki de atlattım. Ailem, eş - dost, bu süreçte beni hiç yalnız bırakmadı... (Katılımcı 7)

Hep bahsettiğim eşimin akrabaları yanımdaydı. Hem onun hem benim. Ama bahsettiğim arkadaşım benim bu süreci atlatmamda çok yardımcı oldu. Atlatmış da sayılmam tabi ama yine de o yanımda. O da eşinden boşandı, çocuk falan. Benzer hikayeler. (Katılımcı 17)

Katılımcıların da belirttiği gibi sosyal destek bireyin sosyal çevresinin tamamı ile ilgilidir ve hükümlülük olgusundan kaynaklanan psikososyal sorunlarla baş etme noktasında oldukça etkilidir. Martínez-Montilla, Amador-Marín ve Guerra-Martín (2017) de ailelerin başa çıkma stratejileri ile aile sağlığı ilişkisini inceleyen meta-analiz çalışmalarında, stresli olayların yaşam boyunca meydana gelebileceğini ve tüm ailelerin bu durumlarla ve sorunlarla karşılaşabileceğini; fakat olayın şiddetinin ve sosyal desteğin başa çıkma konusunda etkili olduğunu dile getirmektedirler.

Katılımcılar profesyonel psikolojik destek alma süreçleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları için yeterli psikolojik destek alamadıkları görülmektedir. Bazı katılımcılar, sorunlarla baş edebilmek amacı ile kendileri ve çocukları için psikolojik destek almayı denediklerini söylediler de bu süreçte etkili bir iş birliği yapılamadığı ve belki de bu yüzden etkili bir sonuç elde edilemediği görülmektedir:

İlk başta bi durumu kaldıramadım. Kaldıramadığım zaman bu hani dedim ya eşim sinirini benden çıkartıyo. Eşim sinirini benden çıkartınca o ilk girdiği yaz ailemin yanına geldim. Baktım ki aynı şeyleri sevdiklerime karşı ben de yapıyorum. Ablam dedi ki gel seni bi psikoloğa ya da psikiyatriye götürelim, bi hal çaresine bakalım. Gittim. Beni hiç dinlemeden bana bi ilaç verdi, git dedi. Neye uğradığımı şaşırđım. Beni dinlemeden bana teşhis koydu. Verdiği ilacı da kullanmadım. (Katılımcı 2)

Psikoloğa gittim ben. Bana ilaç verdi. Ama işe yaramadı kötü yaptı beni. Bıraktım ben de. (Katılımcı 11)

Katılımcıların psikolojik destek alma deneyimlerini ve destek almaya ilişkin görüşlerini etkileyen elbette sayısız etken bulunmaktadır. Erkek katılımcıların hiçbirinin psikolojik destek almaması, almayı denememesi ya da düşünmemesi dikkat çekici bulunmuştur. Psikolojik destek almanın zayıflık olarak görülmesi, bu konudaki tutumları etkilemektedir. Katılımcı 17'nin sürece ilişkin düşünceleri aşağıda verilmiştir:

(...) Dedim ya arkadaşım var diye. Bir iki ay önce bana abi istersen bi doktora gidelim konuşur, rahatlarsın dedi. Kabul etmedim tabi. Ne anlatcam ki? Tanımadığım insana. Ağırırma gider yani bi de öyle çaresizmiş gibi konuşmak. Bi şekilde idare ediyorum. Arada çıkıp iki tek atıyoruz, rahatlıyorum. (Katılımcı 17)

Katılımcılar çeşitli sebeplerle profesyonel psikolojik destek almak konusunda çekingen davranırken çocukların psikolojik destek alması konusunda daha rahat davrandıkları görülmektedir. Katılımcılar, üç çocuğun psikolojik destek aldığını ifade etmiştir. Psikolojik destek alan bu üç çocuktan biri engellidir. Diğeri ise babanın cinsel istismarı sonucu hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen çocuktur:

(...) Küçük oğlum da mecbur gidiyo. Hem hastalığından dolayı hem konuşmasında sıkıntı duyuyoruz. Babanın yokluğunu hani ben anlatıyorum da kabullenmiyor. Psikolog eşliğinde anlatıyoruz ona kabullenmesi için. Biz de hatalıyız ama biraz da kabullenmesi lazım hayatın gerçek yüzü bu. (Katılımcı 14)

Buraya yeni geldiğimiz için psikologla yeni yeni görüşmeye başladı kızım. Onun dışında destek alan yok ailede. (Katılımcı 15)

Yukarıda yer alan paylaşımlar, çocuğun iyilik hali bağlamında değerlendirildiğinde, olması gereken bir tablodan oldukça uzak görünmektedir.

2. Ekonomik Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

2.1. Geride Kalan Ebeveynin Çalışmaya Başlaması

Hüküm giyen bireyin aileye ekonomik katkıları azalmakta ya da kesilmektedir. Aileler bu sebeple önemli ekonomik sorunlar yaşamaya başlamaktadır. Görüşülen erkek katılımcılar eşinin cezaevi deneyimi öncesinde ve sonrasında çalıştığı için süreçten ekonomik olarak çok fazla etkilenmemektedir. Kadın katılımcılardan bazıları eşlerinin hüküm giymesinden sonra yaşadıkları ekonomik sorunlarla baş edebilmek için çalışmaya başlamıştır:

Cezaevi sonrasında çalışmaya başladım. Mecbur çalışıyorum şu an. Çünkü evim kira. İkinci evliliğimden (Şu anki evliliğinden bahsediyor) olan çocuğum engelli. Onların hayatlarını devam ettirmek için mecburum çalışmaya. Şu an ikinci el eşya pazarında ikinci el eşya satıyorum. Sosyal güvencem yok, yeşil kartlıyım. (Katılımcı 14)

Sigara da sardım, tütün sardım. Sararak geçim sağladım. Kalan tütünleri sardığım kişi almıyordu benden, içiyom diyodum. İyi al abla, kendine sar iç diyodu. Ben de gidiyodum kutu

alıyodum, sigara kutusu. Sarıyodum, sonra komşularıma satıyodum onu da. Ordan para çıkartıyodum. Hiçbi şekilde kendimi yani düşürmedim, bu şekilde yani. (Katılımcı 8)

Plastik topluyodum, bidon, şaşal... Kilosu bi milyonu o zaman (...) (Katılımcı 12)

Yoksullukla baş edebilmek için daha fazla aile üyesinin çalışmaya başlamasının özellikle kadın katılımcılarda daha görünür olması toplumsal cinsiyet ve eşitlik bağlamında uzun ve başka bir tartışma konusudur. Bunun yanı sıra ekonomik sorunlarla baş edebilmek için istihdama dahil olma durumu kuşkusuz ailelerin mevcut maddi kaynaklarını artırmaya yönelik bir stratejidir.

Rakodi (1995, s.418), ekonomik sorunlarla ya da yoksullukla baş etme stratejilerini, (i) kaynakları artırmaya yönelik, (ii) tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik ve (iii) hane halkının düzenini değiştirmeye yönelik stratejiler olmak üzere üç başlık altında ele almaktadır.

2.2. Yetinmeye Çalışmak

Kadın katılımcılar, çalışmak gibi aktif baş etme yöntemlerinin yanı sıra, hükümlülük sonrasında ellerinde olanla yetinmeye çalıştıklarını ve masraflardan kaçınmak için yeni yöntemler bulduklarını da sıklıkla vurgulamışlardır:

Şunum olsun, buyum olsun diyen, gözü yükseklerde biri değilim zaten hiç olmadım. Allahım beni aç bırakma, kimseye muhtaç etme dedim. (...) Hep alnımın teriyle. 100 lira kazandıysam 100 lira yedim. 10 lira kazandıysam 10 lira yedim. (Katılımcı 3)

Çorba pişidim orta yere sıcak bi yemek yaptım. Mesela içine atacak yağdır şudur budur yok. Bazı acıyan kişiler oldu. Verenler oldu mesela. Öyle pişidim kodum ortaya, sofraya. Çok zorluklar çektim sorma. Gomşular, akrabalar da işte köy yerinde ineği olan yoğurttur süttür verdi. Onlardan öyle öyle bi katkı oludu işte. Yağ bulamadığım yerde çorba yapardım o yoğurttan katar yirdim. Yağ olmayınca. Ne yapıyım? (Katılımcı 9)

Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Geliştirilen bu yeni yöntemler ve yetinmeye çalışma ile ilgili olarak aşağıda verilmiş olan paylaşım ise çocukların durumu için de bir öngörü sunmaktadır:

Ben burda hiçbi zaman çocuklarımı aç bırakmadım, ihtiyaçlarını pahalısı değil de tek ucuzu olsun dedim. Ama tek onun gözü kalmasın dedim. Ben bunu yapabiliyorum. Çok şükür çocuklarım da her şeyi isteyen, her gördüğünü temin etmek için ağlayan çocuklar değil. Ben eve bi şeyler alırım onlar kahvaltıda akşam yemeğinde yesin diye. Benim büyük kızım der ki anne neden paranı harcadın? Paramız bitiyö. Benim büyük kızım bunu diyebilen bi çocuk daha altı yaşında olmasına rağmen. (Katılımcı 8)

Bir önceki başlıkta bahsedilen ekonomik sorunlarla baş etme stratejilerinin diğer bir alt başlığı yukarıdaki ifadelerde karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin yetinmeye çalışmaları Rakodi'nin (1995) tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik stratejilerinden biridir.

2.3. Çocukların Eğitimi Bırakması/Çalışması

Kaynakları artırmaya ve tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik stratejiler, belki de aileler için ilk etapta akla gelen, değerlendirilen ve yaşamı sürdürebilmek için oldukça işlevsel görülen stratejilerdir. Fakat çocuklar söz konusu olduğunda bu stratejilerin yeniden düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksulluğu deneyimleyen ailelerde çocukların eğitimi aile için bir yük ve dolayısı ile çocukların çalışması bir çözüm olarak görülebilmektedir:

(...) Ama şimdi olmayınca (eşinden bahsediyor), ben okul masraflarını, beslenmesini karşılayamıyorum. Çocuğu aldım (okuldan) mecburen. (Katılımcı 8)

Ben kızımı okutamıyorum. Maddi gücüm olmadığı için kızımı ben okuldan aldım. Yalana gerek yok. Şimdi en küçük oğlumu okutuyorum onu da yardımla okutuyorum. Yardım gelmediği zaman ihtiyaçlarını karşılayamıyorum (...) (Katılımcı 14)

Katılımcıların çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları için hükümlü çocuklarının eğitime devam edememeleri çalışmanın belki de üzerinde en çok durulması gereken bulgusudur. Erbay (2007: 18) yoksul hanelerde çocukların eğitimi bırakmasını ve çalışmasını, eve girecek gelirin, çocuğun eğitilmiş bir birey olmasından çok daha önemli görülmesi ile açıklamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların ailelerinde, aile yaşam döngüsüne bağlı olarak, 18 yaş altında çocuğu olan bireyler olmadığı için, çalışan çocuklara rastlanılmamıştır. Buna karşılık rollerin yeniden yapılandırılması çerçevesinde daha önce çalışmayan yetişkin çocukların işe başladığı ya da daha önce kendisi için çalışan kişinin ailenin geçimini de üstlendiği örneklerle rastlanmıştır.

2.4. Ailenin ya da Sosyal Çevrenin Desteği

Ailenin ya da eşin ailesinin desteği, psikososyal sorunlarla baş etmede olduğu gibi ekonomik sorunlarla baş etmede de önemli bir etkidir. Bu desteği katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Çocuklarımin ihtiyacını annem babam karşılıyo, kiramı onlar ödüyolar (...) (Katılımcı 8)

Kayınvalidemin bi evi var. Oranın kirasını, kayınvalidem en azından torununa yardımcı olmak için bana veriyo. (Katılımcı 4)

Benim evimin kirası 700 lira. Kızım var, kızımın bezi var, maması vardı ilk zamanlarda. Bu masrafları eşimin ailesi ve benim ailem karşıladı. Hala da yardım ediyorlar. (Katılımcı 13)

Eşimin cezaevindeki ihtiyaçlarına da ailem destek oluyo, sağ olsunlar. Babam elinden geldiğince, yapabildiği kadar. (Katılımcı 8)

Ailelerin yanı sıra sosyal çevrenin de katılımcılara destek olduğu ve bu desteğin ekonomik sorunlarla baş etmelerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir:

Eşimin cezaevinde olduğunu benim komşularım biliyo. Allah razı olsun insanımızdan da. Nerde bi yardım duysalar bana yönlendiriyolar. Yeri geliyor harçlık veriyolar, yeri geliyor

erzak alıyolar. Benim evimde hiçbir şey yoktu. İnsanların yardımıyla oldu her şey (Katılımcı 14).

İsmi vermek istemiyorum ama bi dernek vardı. O dernek başkanı ve onun tanıdığı bi bey bana çok yardımcı oldu. Ordan kaçmam için, evim için elinden geleni yaptı. Kıyafetlerimizle çıkmıştık. Evde de hiçbir şey yoktu. Kız kardeşimden iki yastık getirmiştik. Onlar sayesinde bu durumdayız. Allah o iki insandan razı olsun. (Katılımcı 15)

Eşlerinin hükümlülüğünün ardından ekonomik sorunlarla daha çok mücadele etmek zorunda kalan kadın katılımcılar için kuşkusuz ailenin ya da sosyal çevrenin desteği önemlidir. Çamur Duyan, Acar, Baykara Acar ve Karataş da (2007) boşanmış kadınlarla yaptıkları araştırmada ekonomik güçlüklerle genelde geleneksel sosyal destek sistemlerinden yararlanma, sosyal yardım kuruluşlarına başvurma ya da ek işte çalışma gibi stratejilerle baş ettiklerini söylemektedir.

2.5. Sosyal Yardımlar

Ekonomik sorunlarla baş etmenin bir diğer yolu da, sosyal yardımlardan yararlanmaktır. Hükümlü eşlerinin ekonomik desteğe olan gereksinimleri oldukça açıktır. Buna karşılık katılımcılardan 9'u, farklı nedenlerle, hiçbir şekilde yardım almadığını belirtmektedir. Örneğin erkek katılımcılar bu süreçte sosyal yardımlara ihtiyaçlarının olmadığını söylerken, eşi terör suçu nedeni ile cezaevinde olan iki kadın katılımcı, eşlerinin durumunu izah edemeyecekleri düşüncesi ile hiçbir desteğe başvuramadıklarını ifade etmişlerdir:

Sosyal yardımlaşma dayanışma vakfına ya da belediyelere de başvurmadım. Eşimin durumunu izah etmek zor geldi herhalde. Bi de terör ya. Başvursam da olmazdı galiba. (Katılımcı 10)

Bu paylaşım, eşin hüküm sebebinin hizmetlere erişimde belirleyici olabildiğini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların sosyal yardım hakları ve bu haklardan nasıl yararlanacakları konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir:

Eşi cezaevinde olanlara bi maaş bağlanıyo ya ben ona bağlandım. Zaten çocuğumun tedavi gördüğü raporlarını da çıkartınca bana çocuğumdan dolayı verdiler, eşim cezaevinde olduğu için bunu sadece prosedür olarak gösterdiler... Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfından alıyorum, 600 TL alıyorum. Bunu da zaten aslında iki sene kadar veriyolarmış. (Katılımcı 2)

(...) Ama kirayı kestiler. Oğlum 18 olduğundan beri. Çocuktur diye psikolojisi bozulmasın diye ya da yaşı tutmuyo çalışamaz diye mi veriyolardı bilmiyorum ama. Diğer oğluma vermediler mesela. (Katılımcı 12)

(...) Hükümlülük için de eşimin görüşüne gittiğim bi gün gardiyan bi dilekçe getirdi bana. Bu dilekçeyi götürceksin dedi sosyal yardım mı diyolardı oraya işte. İstenen belgeleri de çıkardım, sonra gittim. Beni aradılar üç ay sonra IBAN verir misiniz gelip diye. Gittim onu da verdim artık alıyorum. (Katılımcı 13)

Eşin hüküm sebebinin hizmetlere erişimde belirleyici olması gibi aile yaşam döngüsü de hizmetlere/desteklere erişimi etkileyebilmektedir. Örneğin yetişkin oğlu ile yaşayan kadınlar, oğlu çalışıyor ve para kazanıyorsa, yardıma gerek duymayabilmekte ya da yetişkin oğulları tarafından yardıma başvurması engellenebilmektedir:

Oğlum çalışıyo zaten maddi olarak almadık. Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Gıda yardımını benim çocuklarım yemez mesela. Oğlum karşıdır. Sakın eve gıda gelmesin, fakirlerin hakkına girmeyin der. Bizden çok kötüler var, gene ben çalışıyorum eve ekmek parası getiriyorum diye oğlum karşı geliyor. O yüzden ona başvuramam. Oğlum çalışıyor sadece 180 milyon alıyor günlük. (Katılımcı 11)

Sosyal yardımlara ulaşabilen katılımcılar, yararlandıkları yardımların kendileri için ne anlama geldiğini anlatan ifadeler kullanmışlardır. Anlaşıyor ki sosyal yardımlar onlar için oldukça yaşamsal değerdedir:

Aylık SED yardımı alıyorum sadece sosyal hizmetlerden. Kaymakamlıktan da aylık 250 alıyodum sonra eşim işe girince kaymakamlık yardımlarım iptal olmuştu. Tekrar eşim cezaevine girince tekrar başvurdum. Kaymakamlık sadece dört ayda bir 250 TL verebileceğini söyledi. O yüzden 4 ayda bir 250 alcam. İlk kez bu ay yatcak. Çok bir şey değil belki ama çocuklarıma ekmek, süt alırım hiç değilse. (Katılımcı 8)

Kaymakamlık veriyor. Büyükşehir de veriyor, Büyükşehir'i karta çevirdiler bu sene en son. 300 milyonluk. Gittik aldık onu da geçen. Yiyecek aldık. Temizlik malzemesi aldım. Çocuklara tavuk aldım. (Katılımcı 12)

Kendi evimde oturabiliyorsam bu yardımlar sayesinde yani. (Katılımcı 15)

3. İnfaz Sürecinden Kaynaklanan Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

Aile üyeleri infaz sürecinden kaynaklı sorunları da deneyimleyebilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların özellikle cezaevlerine ulaşım ile ilgili sorunlar yaşadıkları ve bu sorun karşısında ulaşım için alternatif çözümler bulmaya yöneldikleri görülmektedir:

Sonra işime ve cezaevine yakın olsun diye Sincan'a taşındım. Her şeyi düşünmek zorunda kalmak çok zor. (Katılımcı 4)

Eşim Sincan'da olduğu için, çok uzak. Eşimin görüşü için annemlere gidiyorum mesela önceki gün. Daha yakın diye. Orda kalıyorum. Kardeşim götürüp getiriyor beni. Sabah burdan çıksam bir sürü vesait. Görüşü kaçırırım, yetişemem ki. (Katılımcı 12)

Genelde şehir merkezlerinden uzağa inşa edilen ceza infaz kurumları aileleri ulaşım noktasında oldukça zorlamaktadır. Robertson (2007) ailelerin cezaevi ile ilişkisinde ziyaretlerin önemini vurgularken, bu süreçte hükümlü birey ile görüşmenin önündeki en büyük engelin cezaevlerinin merkezden uzaklığı olduğunu, uzaklık sebebiyle ailelerin cezaevlerine ulaşımında sorun yaşadıklarını

söylemektedir. Akgün ve Tezel (2017) ise eşi cezaevinde olan kadınlarla yaptıkları araştırmalarında kadınların eşlerinin başka bir şehirde olması durumunda ulaşımın büyük bir sorun olduğunu ve genelde bu durumda kadınların maddi olanaksızlıklar nedeniyle eşlerini ziyaret edemediğini söylemektedir.

Loukcs (2004) ailelerin ulaşımında yaşadıkları sıkıntılara ek olarak görüş esnasındaki prosedürlerin de bireyleri ve çocukları etkilediğini ifade etmektedir. Ziyaretlerin gerçekleştirilmesinde yaşanan güçlükler, ziyaretler esnasındaki aramalar ve güvenlik uygulamalarının aileleri psikososyal açıdan etkilemesi bu sorunlara örnek oluştururken katılımcıların, baş etme stratejilerine bakıldığında genelinin “durumu kabullendiği” görülmektedir:

Cezaevine girerken o kadar çok aranıyorsunuz ki. Her şeyi didik didik ediyorlardı pandemi öncesinde. İçeri girecek eşyaları yani. Ama sizi de ediyorlar. Metal olan her şey ötüyor. Vücudunuzu arıyorlar zaten. O an gitmektense gitmemeyi tercih edersiniz aslında. Ama içerde parçanız var, mecbur gitmek zorunda kalıyorsunuz. (Katılımcı 6)

Bu paylaşım, adalet sisteminde ve ceza infaz kurumlarında var olan uygulamaların kabullenildiğini ve bu durumun katılımcıların baş etme stratejilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Kısaca, cezaevlerine girişteki aramalar ve güvenlik uygulamaları ailelerin cezaevinden kaynaklı sorun yaşamalarına sebep olsa da katılımcılar, görüşü gerçekleştirebilmek için bu duruma katlanmaktadırlar. Fakat girişteki aramalar ve uygulamaların çocukları yetişkinlerden daha çok etkilediği açıktır. Bu yüzden katılımcılar, görüşü gerçekleştirebilmek için süreci kabullenseler, aramalar ve güvenlik uygulamalarına katlansalar da çocuklarını koruyabilmek için cezaevine girişteki bu gerekliliklerin sebeplerini çocuklarına açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu çaba, cezaevi ziyaretlerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ile baş etmeye yönelik bir çaba olarak düşünülebilir:

Kızım diyo yani anne diyo biz ne yaptık ki bu kadar arıyorlar diyo. Ben de çok etkilenmesin diye kızım diyorum burda sadece baban yatmıyor. Baban suçsuz yere yatıyo olabilir ama burda ne suçlular yatıyo. İçeri neler giriyor dizilerde görüyoruz gerçek hayatta da böyle. Onlar işini yapıyo diyorum. Onlar da mecbur bunu yapmaya diyorum. Çocukları öyle avutuyorum, ne yapabilirim? (Katılımcı 14)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlü olması, ailenin yaşadığı pek çok sorunda etkilidir. Hükümlülük sonrasında ailelerin psikososyal, ekonomik ve infaz süreci ile ilgili sorunlar yaşadığı ve bu sorunlarla baş edebilmek için genelde duygusal odaklı baş etme yöntemlerini benimsedikleri söylenebilir. Katılımcıların çoğu, bu süreçte eşlerine duydukları sevginin kendilerine güç verdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, güçlü durmak için çabaladıklarını, şükrettiklerini ve dini inanca sığındıklarını, ailelerinden ve sosyal çevrelerinden yardım aldıklarını ya da eşlerinin hükümlülük durumunu gizlediklerini belirtmişlerdir. Profesyonel psikolojik desteğe erişimde sorunlar yaşayan katılımcıların, durumlarını çevrelerinden gizlemeleri duygusal odaklı bir baş etme stratejisi iken; suçun yarattığı

sebepler nedeni ile göç etmeleri / taşınmaları daha aktif bir baş etme stratejisidir. Sorun odaklı aktif baş etme stratejileri arasında, geride kalan ebeveynin, ekonomik sorunlarla mücadele edebilme amacı ile çalışmaya başlaması, elindeki ile yetinmeye çalışması, sınırlı da olsa sosyal yardım alması ya da cezaevlerine ulaşım için alternatifler bulması da yer almaktadır.

Aile ve sosyal çevreden alınan enformel desteklere ek olarak ailelerin profesyonel sosyal hizmetlere, desteklere ihtiyacının olduğu bilinmektedir. Buna karşılık ailelerin yaşadıkları sorunlar karşısında çeşitli kamu hizmetlerine ve desteklere erişimde güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Tutuklanma, hüküm giyme ve tutukluluk/hükümlülük sürecinde ailelerin yaşadığı sorunların bir kısmı, ailelerin adli süreçlere ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bilgi eksikliğinin giderilmesinde ailelerin erişebilecekleri profesyoneller oldukça önemlidir. Ailelere yönelik özelleşmiş bir hizmetin varlığı yalnızca yetişkinler için değil çocuklar için de gereklidir. Çünkü çocukların sözü edilen sorunlar ve gereksinimleri deneyimlemeleri, ebeveynlerinden ayrılmaları, tutuklanma anına şahit olmaları vb. çocuklar için travma niteliğindedir. Bu sebeple hükümlü ebeveynin ceza adalet sistemi ile olan ilişkisinin her aşamasında çocuklar dikkate alınmalı ve çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde çocuk dostu hizmet modelleri geliştirilmelidir.

Ancak, burada sözü edilen modeller, aile bireylerinden birine yönelik işlenen suçlar için geçerli değildir. Aile bireylerinden birine yönelik işlenen suçlar nedeniyle hükümlülük olgusunun gündeme gelmesi oldukça farklı ve karmaşık bir durumdur. Çünkü bu durumda aile hükümlü bireyin mağdurudur ve diğer aileler ile aynı hizmet modelinin önerilmesi yanlış olacaktır.

Hükümlü ailelerine yönelik adli sosyal hizmet bağlamında politika ve hizmet modellerinin oluşturulması gerekmektedir. Bireyi çevresi içinde ele alan ekolojik sistem yaklaşımına sahip adli sosyal hizmet, hükümlü ailelerine yönelik derinlikli bir bakış açısı sunar. Hükümlü ailelerinin ve çocuklarının sorunlarını ve gereksinimlerini göz ardı etmeyen böyle bir adli sosyal hizmet yaklaşımı, sosyal devlet anlayışının da bir gereğidir. Bu ailelerin ve çocukların görünmezliği önemli bir sorundur. Hükümlü bireylerin ailelerine yönelik istatistiklerin bulunmaması, ailelerin görünmezliklerine dair somut bir göstergedir. Görünmezlik, politika ve hizmetlerden dışlanmayı da kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak hükümlü ailelerinin görünürlüklerinin artırılması gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22.07.2020 tarihli 1167119 numaralı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, G , Demir, A , Görmez, D , Keser, İ . (2015). Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı. Erişim: 03.03.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103926>.
- Akgün, R., & Tezel, Z. (2017). Sessiz kurbanlar: Eşi cezaevinde olan kadınların psikososyal ve ekonomik durumlarının belirlenmesi-Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 786-793.
- Arditti, J., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children. Family Relations, 52 (3), 195–204.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 231-274.
- Condry, R., & Scharff Smith, P. (2018). Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment?. Online: Oxford University Press.
- Çamur Duyan, G., Acar, H., Baykara Acar, Y., & Karataş, K. (2007). Boşanmış Kadınların Yaşam Öyküleri ve Yoksullukla Baş Etme Biçimleri. Kriz Dergisi, 15 (1), 25-38.
- Dickie, D. (2013). The Financial Impact of Imprisonment on Families. Edinburgh: Families Outside.
- Doğan, B.K. (2021). Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Erbay, E. (2007). Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Farrington , D., & Murray, J. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46 (12), 1269–1278.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. Annual Review of Psychology, 55, 745-774.
- Giray Sözen, F., & Akdaş Mitrani, A. (2017). Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje. İstanbul: TCYOV.
- Goffman, E. (2014). Damga. Ankara: Heretik.
- Guion, L., Diehl, D., & McDonald, D. (2011). Conducting an In-depth Interview. Gainesville: University of Florida IFAS Extension, Erişim: 12.03.2021, <http://edis.ifas.ufl.edu/wc105>.
- Inwood, K., & Maxwell-Stewart, H. (2015). Prison and the history of the family. The History of the Family, 20 (2), 159-162.
- Karataş, K. (2015). “Mağdurlar İçin Sosyal Destek Hizmetleri” Uluslararası Mağdur

- Hakları Sempozyumu 30-31 Ekim 2014, (Editörler: Muhittin Özdemir, Murat Binici ve diğerleri) Ankara: Mağdur Hakları Daire Başkanlığı Yayın No: 01.
- Kinner, S., Alati, R., Najman, J., & Williams, G. (2007). Do Paternal Arrest and Imprisonment Lead to Child Behaviour Problems and Substance Use? A Longitudinal Analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48 (11), 1148–1156.
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. USA: Springer.
- Loucks, N. (2004). 'Prison Without Bars': Needs, Support, and Good Practice for Work with Prisoners' Families. Edinburgh: Tayside Criminal Justice Partnership and Families Outside.
- Martínez-Montilla, J., Amador-Marín, B., & Guerra-Martín, M. (2017). Family Coping Strategies And Impacts on Family Health: A Literature Review. *Enfermería Global*, 47, 592-604.
- Merçil, İ. (2020). Neredeyse Mahpus: Mahpus Yakınları. *Toplum ve Bilim*, 154, 58-84.
- Murray, L., & Murray, J. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & Human Development*, 12 (4) 289-309.
- Neuman, W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education Limited.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Rakodi, C. (1995). Poverty Lines or Household Strategies? *HABITAT INTL.*, 19 (4), 407-426.
- Reiners, G. (2012). Understanding the Differences between Husserl's (Descriptive) and Heidegger's (Interpretive) Phenomenological Research. *Nursing & Care* 1 (5), 1-5.
- Robertson, O. (2007). *The Impact of Parental Imprisonment on Children*. Geneva: Quaker United Nations Office.
- Rufaedah, A., & Putra, I. (2018). Coping with Stigma and Social Exclusion of Terror Convicts' Wives in Indonesia: An Interpretative Phenomenological Analysis. *The Qualitative Report*, 23 (6), 1334-1346.
- Touraut, C. (2012). L'expérience carcérale élargie: une peine sociale invisible. *Criminologie*, 52 (1): 19-36.
- Turney, K., & Wildeman, C. (2014). Positive, Negative, or Null? The Effects of Maternal Incarceration on Children's Behavioral Problems. *Demography*, 51 (3), 1041-1068.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makale / Research Article

Türk ve Suriyeli Kadınlarda Erken Evlilikler

Early Marriage in Turkish and Syrian Women

Melike YAVAŞ ÇELİK¹, Fatma KARASU²

¹Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi,
www_com_tr@hotmail.com,
ORCID:0000-0002-1155-1022

²Dr. Öğretim Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi,
fatmakarasu@kilis.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7347-0981

Başvuru: 25.05.2021
Kabul: 14.05.2022

Atıf:
Yavaş Çelik, M. ve Karasu, F. (2022).
Türk ve Suriyeli kadınlarda erken evlilikler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(3), 799-810.DOI:
10.33417/tsh.942915

ÖZ

Bu çalışmada Türk ve Suriyeli kadınlarda erken evliliklerin olumsuz sonuçlarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, Kilis ilinde erken evlilik yapan 57 Türk, 52 Suriyeli toplam 109 kadın ile Haziran-Temmuz 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Veriler kadınların demografik verilerini, erken evlilik nedenlerini ve erken evlilik sonucu gelişen sağlık sorunlarını değerlendirmeye yönelik olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ki-kare ve t testi kullanılmıştır. Çalışmanın yürütülebilmesi için etik kurul ve kurum izni alınmıştır. Türk kadınların evlenme yaş ortalamasının 17,07±1,54, Suriyeli kadınların ise 16,55±1,71 olduğu saptanmıştır. Türk kadınların ilk çocuğunu doğurma yaş ortalaması 18,77±2,08 iken, Suriyeli kadınların ise 17,82±1,98 olarak bulunmuştur. Kadınların %77,6'sının evlenme zamanlarına ailelerinin karar verdiği belirlenmiştir. Kadın sağlığını, çocuk doğurma yaşı ve şiddet görmenin anlamlı düzeyde etkilediği saptanmıştır. Kadınların yaş ortalamaları ile düşük yapma ve erken evliliğin sağlık durumlarını olumsuz etkileme durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Düşük yapanların yaş ortalamasının daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca kadınların düşük yapma durumlarında yaş faktörünün, çocuk sayısının, ilk çocuğu doğurma yaşının etkili olduğu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Evlilik yaşı, erken evlilik, adolesan, ergen sağlığı.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the negative consequences of early marriages in Turkish and Syrian women. The research was conducted between June and July 2020 with a total of 109 women, 57 Turks and 52 Syrians, who were married early in Kilis. The data were collected with a questionnaire created by the researchers to evaluate the demographic data of women, the reasons for early marriage and the health problems that developed as a result of early marriage. Chi-square and t tests were used to evaluate the data. Ethics committee and institutional permission were obtained to carry out the study. The mean age of marriage for Turkish women was 17.07±1.54, and for Syrian women to be 16.55±1.71. While the mean age at giving birth to the first child of Turkish women was 18.77±2.08, it was found to be 17.82±1.98 for Syrian women. It was determined that 77.6% of the women decided their marriage time by their families. It has been determined that women's health, childbearing age and exposure to violence have a significant effect. A statistically significant difference was found between the mean age of women and the negative effects of miscarriage and early marriage on their health. It was determined that the average age of those who had abortions was lower. In addition, it was found that the age factor, the number of children and the age of first childbearing were effective in the cases of miscarriage in women.

Keywords: Marriage age, early marriage, adolescen, adolescent health.

GİRİŞ

Erken evlilik; çocuğun fiziksel ve psikolojik olarak gelişimini tamamlamadan, evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi sorumlulukları taşımaya hazır olmadan ve 18 yaşından önce gerçekleştirilen evlilikler olarak tanımlanmaktadır (Abukan, ve Yıldırım, 2017; Aktepe, ve Atay, 2017). Gelişim döneminde evlendirilen çocuk ruhsal, duygusal, sosyal, toplumsal ve fiziksel roller açısından birçok sağlık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır (Santhya, ve Jejeebhoy, 2015). Çocuk gelinler, kendilerine biçilen bu rolün altında ezilir, çocukluktan vazgeçip erişkin olmaya zorlanırlar. Akranları gibi oyun oynayamaz arkadaşlık kuramaz ve aile özlemi çekerler (UNICEF, 2011; Özcebe, ve Biçer, 2013; UNICEF, 2001).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) dünyada her yıl 12 milyon kadının 18 yaş altı evlilik yaptığını ve şu anda 650 milyon kadının erken evlendiğini bildirmektedir (WHO, 2018). Dünyada erken evlilik yapma sıklığı olarak Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Cad ilk 3 sırada bulunan ülkeler arasındadır. Türkiye’de bu oran %15 olarak belirtilmektedir (WHO, 2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (TNSA) (2018) göre Türkiye’de 24-49 yaş arası kadınların evlenme yaşı 21.4 olarak belirlenmesine rağmen kadınların %39’unun 20 yaşından, %21’inin 18 yaşından ve %4’ünün ise 15 yaşından önce evlendikleri saptanmıştır TNSA, 2018). Türkiye’de erken evlilik yapma oranı Kilis (%15) ilinde de oldukça yüksektir (TÜİK, 2014). Ayrıca Türkiye de yaşayan 25-49 yaş aralığındaki Suriyeli göçmen kadınların %55’inin 20 yaşına kadar, %38’inin 18 yaşına kadar ve %12’sinin ise 15. yaş gününden önce evlendiği belirtilmektedir (TNSA (Suriyeli Göçmen Örnekleme), 2018).

Medeni kanununun 126. maddesine göre, ülkemizde 16-17 yaş aralığı evliliklerin resmi olabilmesi için ebeveyn ile mahkeme kararı gerekmektedir (Türk Medenî Kanunu, 2011). Yine Türk Medeni Kanunu’na göre 16 yaşından önce yapılan evlilikler ise yasaktır. Ancak araştırma sonuçları, istatistiklere yansımayan 15 yaş evliliklerin varlığını ortaya koymaktadır (Dikasum, 2018; Sivaslıoğlu, 2015). Yine bu araştırma sonuçlarına göre, adet görmeye başlamadan evlendirilen çocukların oranı neredeyse %20 ve çocukların yarısından fazlasının 15 yaş altı olduğu vurgulanmaktadır (Dikasum, 2018; Sivaslıoğlu, 2015). Diyarbakır da çocuk yaşta evlendirilen (%32.8) kadınların %20.4’ünün 18 yaşından önce doğum yaptığı belirtilmiştir (Dikasum, 2018). Erken yaşta evlendirilen bu çocukların resmi nikahlarının olmaması nedeniyle, gebelik söz konusu olduğunda sağlık kuruluşlarından ihtiyacı olan hizmeti alamamaktadırlar. Bu da erken yaş evliliklerinin tam sayılarının belirlenmesinin önündeki en önemli engeldir (TBMM, 2010; Coşkun, 2014; Yakıt, ve Coşkun, 2014). Bu açıdan erken evliliklere yönelik verilen resmi istatistiklere bu durumunun kısmen yansıdığı söylenebilir (Diyapoğlu, Yıldırım, ve Purutçuoğlu, 2017).

Oysa ki erken evliliklerde çocuk cinsel ilişki ve korunma yöntemleri hakkında bilgi yetersizliği nedeniyle cinsel yolla bulaşan hastalıklarla karşılaşabilmektedirler (UNICEF, 2011; Özcebe, ve Biçer, 2013; UNICEF, 2001). Ayrıca adölesan dönemde gebe kalmaya bağlı sağlık sorunları da beraberinde gelir. Gebelikte hipertansiyon ve preeklampsi-eklampsi gibi büyük sorunlarla karşılaşabilirler. Ayrıca adölesan gebelerin düşük doğum ağırlıklı bebek sahibi olmaları, düşük

yapmaları, ölü bebek doğurma olasılıkları normal yaş grubu annelere göre daha yüksektir (UNICEF, 2013; Malabarey, Balayla, Klam, Shrim, Abenhaim, 2012). Önemli bir diğer sorun ise bu yaş grubu kadınların anne ölüm oranlarının daha yüksek olmasıdır (Özcebe, ve Biçer, 2013; Malabarey, Balayla, Klam, Shrim, Abenhaim, 2012; UNICEF, 2001; UNICEF, 2011; UNICEF, 2013).

Erken evliliğe bağlı sağlık sorunları sadece hamile anne ve fetüsü etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda doğum sırasında ve sonrasında da devam etmektedir (Trivedi, ve Pasrija, 2007; Goonewardene, Shehata, ve Hamad, 2012). Yaşanabilecek olumsuz durumlar arasında; güç doğumlar, bel çukurunda düzleşme, baş-pelvis uyumsuzluğu, plasentaya ait komplikasyonlar, amnion kesesinin erken açılması, anemi ve kanamalar gibi durumların olduğu ve adölesan yaş grubundaki kadınlarda bu durumlara sık rastlandığı bilinmektedir (Özcebe, ve Biçer, 2013; Malabarey vd., 2012; UNICEF 2001; UNICEF, 2011; UNICEF, 2013). Fiziksel sağlık problemlerinin yanı sıra erken evliliklerin; çocukları aile ve arkadaş çevresinden ayırdığı, aile içi şiddete maruz bıraktığı, eğitim, sosyal ve mesleki alanda sahip oldukları olanakları imkansız kıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda kadının gelir elde edebileceği bir işi olamamakta ve diğerlerine bağımlılığı artmaktadır (UNFPA, 2020).

Erken evlilikler; kültürel, dini ve etnik nedenlerle Orta Doğu'dan Latin Amerika'ya, Güney Asya'dan Avrupa'ya dünyanın her bölgesinde halen varlığını sürdürmektedir (Matlabi, Rasouli, Behtash, Dastjerd, ve Khazemi, 2013; Montazeri, Gharacheh, Mohammadi, Rad, ve Ardabili, 2016). Türk ve Suriyeli vatandaşlar arasında erken yaşta evlilik nedenleri; kültürel değerlerin, kalıplaşmış yargıların ve alışkanlıkların bazı bölgelerde aşiret ve töre olgularının önemini korunması, mülkiyet unsuru ve toplumsal baskı, kadınların iradelerini, haklarını kullanabilecek ortama sahip olmaması ya da kadınların haklarının farkında olmaması, çocuk yaş evliliklerinin dini kaynaklar açısından meşrulaştırılmaya çalışılması, bazı ailelerin başlık parası alması ya da aileden bir boğazın azalması için kız çocukların ekonomik açıdan evlendirilmesi, çocukların rol model aldıkları bireylerin erken evlenmiş kişiler olması, aile içi şiddet, kız çocukların eğitim ve çalışma hayatına katılması mümkün olmayan bir konuma evlilik yolu ile arayışıdır (UNFPA, 2020). Çocuk hakları ihlali olan erken evliliklerin özelde anne ve bebeleri genelde toplumu etkileyebilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada; Türk ve Suriyeli kadınlarda erken yaşta evliliğin etkilerini incelemek amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma tanımlayıcı ve karşılaştırmalı tasarım tipinde yapılmıştır. Çalışma Kilis ilinde yaşayan Türk ve Suriyeli kadınlarda erken evliliklerin olumsuz sonuçlarını incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Kilis il merkezinde bulunan 18 yaş altı evlilik yapan Suriyeli ve Türk kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, Kilis il merkezinde rastgele seçilen beş mahallede

ikamet eden Türk ve Suriyeli kadınlar dahil edilmiştir. Mahalle muhtarına (valilikten alınan izin ile birlikte) çalışma hakkında bilgi verilmiş ve muhtarların yönlendirmesi doğrultusunda erken evlilik yapan kadınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, veri toplanan katılımcılardan, yakınlarından, komşularından ya da tanıdıklarından erken evlilik yapan diğer kadınlara ulaşmak için yardım (kartopu örneklemeden faydalanılmıştır) alınmıştır. Haziran-Temmuz 2020 tarihleri arasında ulaşılabilen ve araştırmaya gönüllü olan, 18 yaş altı evlilik yapan Suriyeli ve Türk kadınlar dahil edilmiştir (n=109; 57'si Türk ve 52'si Suriyeli kadın). Suriyeli kadınlardan Türkçe konuşan ve anlayanlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veriler literatür doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu ile toplanmıştır (Abukan, ve Yıldırım, 2017; Aktepe, ve Atay, 2017; Mıhçıokur vd., 2010). Soru formunda kadınların demografik verilerine, erken evlilik nedenlerine ve erken evliliğin sağlık durumlarına etkisine yönelik toplam 14 soru yer almaktadır (Pandemi nedeniyle görüşme sırasında virüs bulaşma riskini önlemek amacıyla sosyal mesafeye, hijyene ve maske takmaya önem gösterilmiştir). Araştırmacı verileri katılımcılarla yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplamış olup görüşmeler ortalama 20-25 dakika sürmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler SPSS 23.0 for Windows programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Tanımlayıcı verilerin analizinde yüzde, ortalama ve standart sapma, t testi ve ki-kare testleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Çalışmanın yürütülebilmesi için etik kurul (Etik Kurul No: 2020/13) ve araştırma Kilis ilinde yapılacağı için Kilis valiliğinden izin alınmıştır. Kadınların evlerine araştırmacılar tarafından gidilerek çalışmanın amacı açıklanmış ve çalışmaya gönüllü olan bireylerden yazılı onam alınıp veriler toplanmıştır. Çalışma Helsinki Bildirgesine uygun olarak yapılmıştır.

BULGULAR

Erken evlilik yapan Türk ve Suriyeli kadınların yaş ortalaması sırası ile 17.07 ± 1.54 ve 16.55 ± 1.71 ; Türk ve Suriyeli kadınların ilk çocuklarını doğurma yaş ortalaması sırası ile 18.77 ± 2.08 ve 17.82 ± 1.75 ; Türk ve Suriyeli kadınların eşlerinin evlilik yaş ortalaması ise sırası ile 22.71 ± 3.38 ve 23.21 ± 5.15 olarak bulunmuştur.

Eğitim açısından Türk kadınların \leq ilköğretim ve ortaokul ve Suriyeli kadınların ise \geq lise mezunu oldukları belirlenmiştir. Suriyeli kadınların sosyal güvencelerinin az olduğu, Türk kadınların büyük bir kısmının ise sağlık güvencesine sahip olduğu bulunmuştur. Suriyeli kadınların ilk çocuklarını 14-18 yaş aralığında doğurduğu, Türk kadınların ilk çocuklarını 19-25 yaş aralığında doğurdıkları ve Suriyeli kadınların çocuk sayılarının Türk kadınlarına göre daha fazla olduğu bulunmuştur. Aile baskısı nedeniyle evlenenlerin sayılarının Türk kadınlarında daha fazla olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumları, sağlık güvencesi, ilk çocuğunu doğurma yaşı, çocuk sayısı ve

erken evlenmelerindeki nedenler ile Türk ve Suriyeli vatandaşı olma arasında anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0.05$). (Tablo 1).

Tablo 1: Türk ve Suriyeli kadınların tanımlayıcı ve bazı erken evlenme ile ilgili özelliklerinin dağılımı

		Türk Kadınlar n (%)	Suriyeli Kadınlar n (%)	Önemlilik *
Kadınların eğitim durumları	≤ İlkokul mezunu	11 (11.1)	5 (3.8)	$X^2=9.070$ p=0.010
	Ortaokul mezunu	19 (17.8)	9 (8.4)	
	≥ Lise mezunu	26 (24.3)	37 (34.6)	
Sağlık güvencesinin varlığı	Var	52 (93)	18 (34.6)	$X^2=40.790$ p=0.001
	Yok	5 (7)	34 (65.4)	
Erken evliliğin eğitimlerine etkisi	Etkiledi	12 (11.0)	14 (12.8)	$X^2=3.550$ $p=0.160$
	Etkilemedi	21 (19.3)	25 (22.9)	
	Zaten okuldan ayrılmışım (aile /kendi isteğiyle)	24 (22.0)	13 (11.9)	
Kadınların evlenme yaşı	12-15 yaş aralığı	10 (9.2)	10 (9.2)	$X^2=0.058$ $p=0.820$
	19-25 yaş aralığı	47 (43.1)	42 (38.5)	
Kadınların ilk çocuklarını doğurma yaşı	14-18 yaş aralığı	22 (20.2)	37 (33.9)	$X^2=11.608$ p=0.001
	19-25 yaş aralığı	35 (32.1)	15 (13.8)	
Kadının ilk çocuğunu doğurduğundaki hisleri	Kötüydü, korktum, baş edemedim	22 (38.6)	12 (23.1)	$X^2=3.050$ $p=0.080$
	Çok güzeldi	35 (61.4)	40 (76.9)	
Kadınların çocuk sayısı	0-2 çocuk	31 (28.4)	13 (11.9)	$X^2=9.798$ p=0.007
	3-4 çocuk	12 (11.0)	17 (15.6)	
	≥ 5 çocuk	14 (12.8)	22 (20.2)	
Bu süreçte sağlığının etkileme durumu	Evet, olumsuz etkilendi**	27 (24.8)	26 (23.9)	$X^2=0.070$ $p=0.780$
	Hayır, etkilemedi	30 (27.5)	26 (23.9)	
Düşük yapma durumları	Yaptım	24 (22.0)	16 (14.7)	$X^2=1.500$ $p=0.150$
	Yapmadım	33 (30.3)	36 (33.0)	
Kadınların erken evlenmelerindeki nedenler	Aile baskısıyla	48 (44.9)	35 (32.7)	$X^2=4.270$ p=0.030
	Diğer nedenler (beşik kurtmesi, maddi sıkıntılar, başlık parası, evdeki baskıdan kaçma, berdel, kendi isteği)	7 (8.4)	17 (14.0)	
Kadınların kuma kültürüne bakışları	Karşıyım	47 (43.1)	38 (34.9)	$X^2=1.390$ $p=0.170$
	Karşı değilim	10 (9.2)	14 (12.8)	
Şiddet görme durumları	Şiddet gördüm	21 (19.3)	27 (24.8)	$X^2=2.510$ $p=0.100$
	Şiddet görmedim	36 (33.0)	25 (22.9)	
Toplam	109 (%100)	57 (53.3)	52 (46.7)	

* $X^2=ki-kare$ testi.

**Sağlığım olumsuz etkilendi anksiyete, depresyon gibi psikolojik sorunlar: 7, doğum sonrası aşırı kanama:4, doğum eylemindeki aşırı kanama nedeniyle histerotomi: 4, durmadan çocuk doğurmaya zorlandım:3, anemi: 3, idrar yolu enfeksiyonu: 3, yaşının küçük olması nedeniyle çocuk sahibi olamama ve sürekli tedavi görmek zorunda kaldım: 2, preeklamsi:1.

Kadınların eğitim durumu ve çocuk sayısı durumları ile düşük yapma durumları arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir ($p<0.05$). Düşük yapan kadınların eğitim durumlarının daha düşük olduğu ve daha fazla çocuk sahibi oldukları bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: Bazı değişkenler açısından kadınların düşük yapma durumlarının karşılaştırılması

		Düşük yapan kadınlar n (%)	Düşük yapmayan kadınlar n (%)	Önemlilik*
Kadınların eğitim durumu	≤ İlkokul mezunu	26 (23.9)	18 (16.5)	$X^2=9.262$ $p=0.001$
	Ortaokul mezunu	9 (8.3)	20 (18.3)	
	≥ Lise mezunu	5 (4.6)	31 (28.4)	
Kadınların ilk çocuklarını doğurma yaşı	14-18 yaş	23 (21.1)	36 (33.0)	$X^2=0.284$ $p=0.596$
	19-25 yaş	17 (15.6)	33 (30.3)	
Kadınların çocuk sayısı	0-2 çocuk	15 (13.8)	41 (37.6)	$X^2=9.261$ $p=0.010$
	3-4 çocuk	12 (11)	21 (19.3)	
	≥ 5 çocuk	13 (11.9)	7 (6.4)	
Şiddet görme durumları	Şiddet gördüm	21 (19.3)	27 (24.8)	$X^2=1.837$ $p=0.123$
	Şiddet görmedim	19 (17.4)	42 (38.5)	
	Toplam	40 (36.7)	69 (63.3)	

* X^2 =ki-kare testi.

Kadınların ilk çocuk doğurma yaşı ve şiddet görme durumları ile sağlık durumlarının etkilenip-etkilenmemesi arasında anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0.05$) (Tablo 3).

Tablo 3: Bazı değişkenler açısından erken evliliğin kadınların sağlık durumlarına etkisinin karşılaştırılması

		*Sağlığının olumsuz etkilendiğini ifade eden kadınlar n (%)	Sağlığının olumsuz etkilenmediğini ifade eden kadınlar n (%)	Önemlilik**
Kadınların eğitim durumu	≤ İlkokul mezunu	18 (16.5)	26 (23.9)	$X^2=4.615$ $p=0.100$
	Ortaokul mezunu	19 (17.4)	10 (9.2)	
	≥ Lise mezunu	16 (14.7)	20 (18.3)	
Kadınların ilk çocuklarını doğurma yaşı	14-18 yaş	19 (17.4)	40 (36.7)	$X^2=13.889$ $p=0.001$
	19-25 yaş	34 (31.2)	16 (14.7)	
Kadınların çocuk sayısı	0-2 çocuk	32 (29.4)	24 (22)	$X^2=4.732$ $p=0.090$
	3-4 çocuk	11 (10.1)	22 (20.2)	
	≥ 5 çocuk	10 (9.2)	10 (9.2)	
Şiddet görme durumları	Şiddet gördüm	31 (28.4)	17 (15.6)	$X^2=8.742$ $p=0.003$
	Şiddet görmedim	22 (20.2)	39 (35.8)	
	Toplam	53 (48.6)	56 (51.4)	

*Kadınların sağlık sorunları; doğum sonrası aşırı kanama, anemi, anksiyete, depresyon gibi psikolojik sorunlar, şiddet gördüm, yaşının küçük olması nedeniyle çocuk sahibi olamama ve sürekli tedavi görmek zorunda kaldım, doğum eylemindeki aşırı kanama nedeniyle hysterektomi, idrar yolu enfeksiyonu, preeklamsi.
** X^2 =ki-kare testi.

Kadınların düşük yapma ve erken evliliğin sağlık durumlarını olumsuz etkileme durumlarına göre yaş ortalamaları arasında anlamlı fark belirlenmiştir ($p<0.05$). Düşük yapanların yaş ortalamasının daha düşük olduğu saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Kadınların düşük yapma ve erken evliliğin sağlık durumlarını olumsuz etkileme durumlarına göre yaş ortalamalarının karşılaştırılması

	Kadınların Evlenme Yaşı			
	n	$\bar{x} \pm SS$	t	p*
Düşük yapma durumları				
Yapanlar	40	16.02±1.96	4.152	0.001
Yapmayanlar	69	17.28±1.21		
Erken evliliğin sağlık durumlarını olumsuz etkileme durumları				
Olumsuz etkiledi	55	17.09±1.81	2.267	0.026
Olumsuz etkilemedi	54	16.31±1.50		
*t=Bağımsız gruplarda t testi.				

TARTIŞMA

Dünyadaki en yaygın çocuk istismarlarından biri çocuk evlilikleridir. Dünyada 18 yaş altı evliliklerin sayısı azalmakla birlikte Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaygınlığın hala sürdüğü bilinmektedir. Toplumsal bir sorun olan ve Kilis ilinde oldukça sık olduğu bilinen (Montazeri vd., 2016; WHO, 2018; TNSA, 2018; TÜİK, 2014) erken evliliklerin nedenleri arasında aile baskısı, ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması, aile içi şiddet, doğal felaketler ve savaşlar, toplum baskısı (evde kalırsın, bahtın kapanır, yaşın geçer gibi ifadeler) ve ekonomik, dini ve kültürel (berdel, akraba evliliği, soyun devamı) gibi nedenler yer almaktadır (Aktepe, ve Atay, 2017). Orçan ve Kar'ın (2008) yaptıkları çalışmada, eğitim seviyesinin düşük olması, yoksulluk, çocuk sayısının fazla olması ve istihdam problemleri gibi faktörler, erken yaş evliliklerinin önemli nedenleri olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada kadınların erken evlenme nedenlerinin, özellikle aile baskısı; beşik kertmesi, maddi sıkıntılar, başlık parası, evdeki baskıdan kaçma, berdel, kendi isteğiyle evlenme gibi diğer sebeplerden kaynaklandığı belirlenmiştir (Tablo 1). Montazeri ve arkadaşlarının (2016) İran'da yaptığı araştırmada, kız çocuklarının aile içi baskından kaçmak için erken evliliğe yöneldikleri bildirilmektedir (Montazeri vd., 2016). Türkiye de yapılan bir araştırmada, erken evliliğin kadının namusunun korunması, evliliğin kazandırdığı prestije kavuşması ve kadının ekonomik yükünün bir diğer aileye veya kişiye aktarılması gibi geleneksel uygulamalardan kaynaklandığı bildirilmiştir (Burcu vd., 2015). Ailesinde erken evliliklerin çoğunlukta olması ya da çevresinde kendi yaşlılarının evlenmesi çocukları olumsuz örneklerin etkisinde bırakarak evliliğe özendirebilmektedir (Mihçioğur vd., 2010). Ülkemizin bazı kesimlerinde hala devam ettirilen berdel, kan bedeli, beşik kertmesi ya da başlık parası vs. gibi geleneksel uygulamalar kız çocukların erken yaşta evlenmesine neden olan diğer etkenler arasındadır (Malatyali, 2014). Ülkemizde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan bir diğer araştırmada, akraba evliliklerinin kan bağına dayalı aşiret yapısında üstünlüğü koruyarak kız çocuklarını erken yaşta evliliğe zorladığı belirtilmiştir (Özcebe, ve Biçer, 2013).

Bu araştırmada erken evlenen Türk kadınlarının eğitim seviyelerinin Suriyeli kadınlardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada kadınların erken evlenmeden "eğitim durumunuz etkilendi mi" sorusuna 26 kadının "etkilendi" olarak cevap verdiği belirlenmiştir (Tablo 1). Bu sayı azımsanacak düzeyde değildir. Erken evlenmenin kız çocuklarının okuldan alınmasına neden olduğu birçok çalışmada bildirilmektedir TNSA, (2018); TNSA (Suriyeli Göçmen Örnekleme), 2018; Aktepe, ve Atay, 2017). TNSA (2018) verilerine göre hem Türk hem de Suriyeli kadınların eğitim oranı düşüktür (TNSA, 2018; TNSA (Suriyeli Göçmen Örnekleme), 2018). Evlenmeyi planlayan genç bireylerin, sağlıklı bir aile yapısı kurabilmeleri, sorumluluk alabilmeleri, gelecekte evlilik ilişkisini sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmeleri, iletişim ve problem çözme becerilerine sahip olabilmeleri için biyo-psiko-sosyal açıdan gelişimlerini tamamlamaları gerekmektedir (Silliman, ve Schumn, 2004).

Bu çalışmadaki Türk (17.07 ± 1.54) ve Suriyeli (16.55 ± 1.71) kadınların evlenme yaşı 18'in altındadır. Ayrıca kadınların büyük bir kısmı bu evliliği ailelerinin baskısı ile yaptıklarını ifade etmiştir (Tablo 1). Uluslararası anlaşmalarla belirtilen standartlara göre, 18 yaşın altındaki bireylerin ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan yaptıkları her evlilik "erken evlilik" olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımlamasına göre; çocukluk döneminde yapılan evlilikler çocuk istismarı olarak kabul edilmektedir (Hervish, ve Feldman-Jacobs, 2011). Erken evlilikleri hem fiziksel hem de ruhsal gelişimini tamamlayamayan çocuk gelinlerin tam bir duygusal kaos içine girdikleri ve evliliğin beraberinde gelen gebelik durumları ile fiziksel gelişimlerinin önemli düzeyde olumsuz etkilendiği gözle görülür bir gerçektir.

Suriyeli kadınların çocuk sayılarının Türk kadınlara göre daha fazla olduğu bulunmuştur (Tablo 1). TNSA 2018 verilerine göre çocuk sayıları 15-49 yaş arası tüm Suriyeli kadınlar için 3.9, Halen evli Suriyeli kadınlar için 4.1'dir (TNSA (Suriyeli Göçmen Örnekleme), 2018). Türk kadınlarında ise bu oran TNSA 2018 verilerinde ortalama 3.0 olarak belirlenmiştir (TNSA, 2018). Türk kadınların ilk çocuğunu doğurduğu yaş ortalaması Suriyeli kadınların yaş ortalamasından daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, Suriyeli kadınların ilk çocuklarını 14-18 yaş, Türk kadınları ise 19-25 yaş aralığında daha fazla doğurdukları belirlenmiştir (Tablo 1). TNSA (2018) verilerine göre Türk nüfusta çocuk sahibi olmaya başlayan adölesanların oranı %4 olarak belirlenmiştir. Bölgesel olarak adölesan yaşta çocuk sahibi olma farklılık göstermektedir (TNSA, 2018). Suriyeli göçmen kadınların yaklaşık olarak %39'unun adölesan yaşta çocuk doğurmaya başlamıştır. Suriyeli nüfusta 15-17 yaş arasında ilk çocuğunu doğurmaya başlayanlar %20.5 olarak belirlenmiştir (TNSA (Suriyeli Göçmen Örnekleme), 2018). Erken evlilikler sonucu çocuk gelinlerin yaşadıkları duygusal olumsuzlukların üstüne gebelik sürecinde karşılaştıkları pek çok komplikasyon eklenebilmekte ve çocuk gelinler dünyaya getirecekleri çocukları içinde kaygı yaşayabilir. Bir çocuğun sağlıklı bir gebelik süreci geçirmesi ve bir çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenmesi mümkün değilken çocuk gelinler tüm bu içsel sıkıntılarla tek başlarına savaşmak zorunda kalmaktadır.

Bununla birlikte araştırmamızda eğitim düzeyi düşük ve fazla sayıda çocuk sahibi olan Türk ve Suriyeli kadınların daha fazla düşük yaptıkları saptanmıştır (Tablo 2). Adölesan gebelerin düşük doğum ağırlıklı bebek sahibi olmaları, düşük yapmaları, ölü bebek doğurma olasılıkları normal yaş grubu annelere göre daha yüksektir. Ayrıca, bu yaş grubunda kadınların anne ölüm oranlarının da daha yüksek olduğu bilinmektedir (Özcebe, ve Biçer, 2013; Malabarey vd., 2012; UNICEF, 2001; UNICEF, 2011; UNICEF, 2013). Ayrıca Türk ve Suriyeli kadınlar arasında erken evliliğin sağlıklarını olumsuz etkilediğini ifade edenlerin şiddet görme durumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Her türlü şiddette olduğu gibi kadınlara yönelik ev içi şiddetinde insan hakları ihlali olduğu unutulmamalıdır. Şiddete hoşgörü gösterilmesi kadınların özerkliğinin önünde büyük bir engeldir. Ancak TNSA (2018) verilerine göre maalesef kadınlarımızın %9'u fiziksel şiddeti doğru bulduğunu ifade etmektedir (TNSA, 2018). Literatürde erken yaşta evlenen kadınların, evliliklerinde diğer yaş grubu kadınlara göre fiziksel şiddete daha fazla maruz kaldıkları belirtilmektedir (Chantler, 2012; Abukan, ve Yıldırım, 2017). Youth ve ark. (2016) Bangdalaş'te yaptığı araştırmada, eşi tarafından şiddete maruz kalan kadınların %78.9'unun çocuk yaşta evlendiği belirlenmiştir. Yine yapılan çalışmalar, erken yaşta yapılan evliliklerin, eş şiddeti açısından ciddi bir risk faktörü olduğunu ortaya koymuştur (Kidman, 2016; Youth vd.,2016).

Bu araştırmada ayrıca sağlık durumunun olumsuz etkilendiğini ifade eden kadınların; doğum sonrası aşırı kanama, anemi, yaşının küçük olması nedeniyle çocuk sahibi olamama, anksiyete, depresyon gibi psikolojik sorunlar, doğum eyleminde aşırı kanama, preeklamsi nedeniyle hysterotomi, idrar yolu enfeksiyonu gibi sağlık sorunları yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir (Tablo 3). Adölesan dönemde gebe kalmaya bağlı sağlık sorunlarının yaşanabileceği bildirilmektedir (Özcebe, ve Biçer, 2013; Malarey vd., UNICEF, 2001; UNICEF, 2011; UNICEF, 2013). Ayrıca, erken yaşta evlilik yapan kadınların ruhsal hastalık tanısı alma ve psikiyatrik destek arama oranlarının daha fazla olduğu bildirilmektedir (Le Strat, Dubertret, ve Le Foll, 2014). Ergenliğin sonlanması ile fiziksel ve duygusal anlamda kadın olma sürecine adım atılması gereken dönemin öncesinde yapılan evliliklerin ve gebeliklerin kadının gelişim dönemlerini sekteye uğratması ve bir çok sağlık sorununun beraberinde getirmesi şaşırtıcı bir durum değildir, aksine beklenen bir durumdur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmaya katılan Türk ve Suriyeli kadınların çok küçük yaşlarda evlendikleri, evlilik kararını çoğunlukla ailelerin verdiği; düşük yapmada yaş faktörünün, çocuk sayısının, ilk çocuğu doğurma yaşının etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca şiddet ve kadın sağlığı arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Kilis ilinde erken evlilikleri önlemek için ailelere eğitim verilmesi, bilinçlendirilmesi ve kız çocuklarının okutulmasına yönelik çeşitli projelerle desteklenmesi önerilebilir. Kadın ve çocuk sağlığına zararları bilinen erken evlilikler için berdel ve akraba evliliği gibi çeşitli kültürel etmenlerin rolünü göz önüne alarak önleyici girişimlerin planlanmasında

hemşireler kolaylık sağlayabilecek en temel meslek grubudur. Hemşirenin toplumla iç içe çalışması göz önüne alındığında kırsal alanlardaki bu bireylere ulaşması en kolay meslek grubu olduğu gerçeği ile karşılaşılıyor. Hemşireler hem liderlik hem de eğitici ve danışmanlık rolleri ile erken evlilikler ve beraberinde getirdiği sağlık problemlerinin önlenmesinde anahtar rol oynayabilir, bu alanda etkin hizmetlerle halka ulaşabilirler.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Kilis 7 Aralık Üniversitesi etik kurulundan 03.06.2020 tarihli ve 2020/13 sayılı onay belgesi alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Çalışmaya katılan tüm bireylere teşekkür ederiz.

FİNANSAL KAYNAK

Bu çalışma sırasında hiçbir şekilde kurum veya kuruluşlardan finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abukan, B., Yıldırım, F. (2017). Toplumsal cinsiyet temelli şiddetin bir biçimi olarak erken evlilikleri önlemek için kadınların güçlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, 10(53), 425-432.
- Aktepe, E., Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları psikiyatride güncel yaklaşımlar. *Current Approaches in Psychiatry*, 9(4), 410-420.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç., Sanıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi: Türkiye’de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilgi*, 73, 63-98.
- Chantler, K. (2012). Recognition of and intervention in forced marriage as a form of violence and abuse. *Trauma, Violence, & Abuse*, 13(3), 176-183.
- Coşkun, A. (2014). Toplumsal açıdan çocuk yaşta evlilikler gerçeği: hemşire ve ebenin sorumluluğu. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 11(3), 3-10.
- DİKASUM. (2018). Diyarbakır kadın sağlığı sorunları araştırma merkezi 28 Ocak 2013 Raporu. 09.12.2020 tarihinde <http://www.cocukhaklarizleme.org/diyarbakir-kadin-sorunlarini-arastirma-uygulama-merkezi-dikasum> web adresinden erişildi.
- Diyapoğlu, M., Yıldırım, F., & Purutçuoğlu, F. (2017). Kız çocuklarının erken evliliklerini önlemede erkeklerin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 95-114.
- Goonewardene, M., Shehata, M., & Hamad, A. (2012). Anaemia in pregnancy. *Best Practice and Research Clinical Obstetrics and Gynaecology*, 26(1), 3-24.
- Kidman, R. (2016). Child marriage and intimate partner violence: a comparative study of 34 countries. *Int J Epidemiol*, 46(2), 662-675.
- Hervish, A., Feldman-Jacobs, C. (2011). "Who Speaks For Me", Population reference bureau

policy brief. International planned parenthood federation (IPPF), The forum on marriage and the rights of women and girls, united nations for population association. 18.12.2020 tarihinde <https://www.prb.org/wp-content/uploads/2013/11/ending-child-marriage.pdf> web adresinden erişildi.

- Le Strat, Y., Dubertret, C., & Le Foll, B. (2014). Child marriage in the United States and its association with mental health in women. *Pediatrics*, 128(3), 524-530.
- Malabarey, O. T., Balayla, J., Klam S. L., Shrim, A., Abenheim H., A. (2012). Pregnancies in young adolescent mothers: a population-based study on 37 million births. *J Pediatr Adolesc Gynecol*, 25(2), 98-102.
- Malatyali, M. (2014). Türkiye’de çocuk gelin sorunu. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2(3), 27-38.
- Matlabi, H., Rasouli, A., Behtash, H., Dastjerd, A., Khazemi, B. (2013). Factors responsible for early and forced marriage in Iran. *Science Journal of Public Health*, 1(5), 227-229.
- Mıhçıokur, S., Erbaş, F., & Akın , A. (2010). Çocuk gelinler ve beklenen olumsuz sonuçları. *Sağlık ve Toplum*, 1, 3-12.
- Montazeri, S., Gharacheh , M., Mohammadi, N., Rad , J., & Ardabili, H. (2016). Determinants of early marriage from married girls’ perspectives in Iranian setting: A qualitative study. *Journal of Environmental and Public Health*, 2016, 8-16.
- Orçan, M., & Kar, M. (2008). Türkiye’de Erken Yaşta Yapılan Evlilikler ve Risk Algısı: Bismil Örneği. *Aile ve Toplum*, 97-111.
- Özcebe, H., Biçer, B. (2013). Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler. *Türk Ped Arş*, 86-93.
- Santhya, K., Jejeebhoy, S. (2015). Adolescents’ health and human rights. Sexual and reproductive health and rights of adolescent girls: Evidence from low-and Middle –income countries. *Global Public Health*, 10(2), 189-221.
- Silliman, B., & Schumm, W. (2004). Adolescent perceptions of marriage and premarital couples education. *Family Relations*, 53(5), 513-520.
- Sivaslıoğlu, S. (2015). Ergen gebelerin sosyodemografik özellikleri ve kendilik algıları. Yayımlanmış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Pediatri Anabilim Dalı, Ankara.
- TBMM. (2010). Erken yaşta evlilikler hakkında komisyon raporu. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. 11.12.2020 tarihinde <http://hdl.handle.net/11543/2088>. web adresinden erişildi.
- TNSA. (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Suriyeli Göçmen Örnekleme. 11.12.2020 tarihinde http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/2018_TNSA_Suriye_Orneklemi_OzetRapor.pdf web adresinden erişildi.
- TNSA, (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. 11.12.2020 tarihinde http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf web

adresinden erişildi.

Trivedi, S., & Pasrija, S. (2007). Teenage pregnancies and their obstetric outcomes. *Trop Doct*, 27(2), 85-88.

Türk Medenî Kanunu. (2011). Türk Medenî Kanunu Kanun No. 47212001. 12.12.2020 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> web adresinden erişildi.

TÜİK. (2020). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. 18.03.2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>

UNFPA Turkey Dünya Nüfus Raporu (SWOP) 2020. 04.04.2021 tarihinde <https://turkey.unfpa.org/tr/news/d%C3%BCnya-n%C3%BCfus-raporu-swop-2020> web adresinden erişildi.

UNFPA (2020). Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım. 04.04.2021 tarihinde https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_cyeze_sagliksonuclariraporu_turkce.pdf web adresinden erişildi.

UNICEF. (2001). Early marriage, child spouses. Italy: Innocenti Research Centre. 12.12.2020 tarihinde <https://www.unicef-irc.org/publications/291-early-marriage-child-spouses.html> web adresinden erişildi.

UNICEF. (2011). Adolescence: an age of opportunity. 12.12.2020 tarihinde https://www.unicef.org/sowc2011/pdfs/SOWC-2011-Executive-Summary-LoRes_EN_12132010.pdf web adresinden erişildi.

UNICEF. (2013). Child Marriages: 39,000 EveryDay, 12.12.2020 tarihinde http://www.unicef.org/media/media_68114.html web adresinden erişildi.

WHO. (2018). Girls not Brides. 12.12.2020 tarihinde <https://www.girlsnotbrides.org/where-does-it-happen/> web adresinden erişildi.

Yakıt, E., Çoşkun, A. (2014). Toplumsal açıdan çocuk yaşta evlilikler gerçeği: Hemşire ve Ebenin sorumluluğu. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 11(3), 3-10.

Youth, K., Crandall, A., Cheong, Y., Osypuk, T., Bates, L., Naved, R. (2016). Child marriage and intimate partner violence in rural Bangladesh: a longitudinal multilevel analysis. *Demography*, 53(6), 1821-1852.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çocuk Gelişimci Olmak

Being a Child Development Specialist in Special Education and Rehabilitation Centers

Emrullah Can YAVUZ¹, Özlem Gözün KAHRAMAN²

¹ Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi,
ecanyavuz@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8243-5478

² Doç.Dr., Karabük Üniversitesi,
okahraman@karabuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2767-0592

Başvuru: 07.08.2021
Kabul: 29.05.2022

Atıf:
Yavuz, E.C., Kahraman, Ö.G. (2022).
Özel eğitim ve rehabilitasyon
merkezlerinde çocuk gelişimci olmak.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(3), 811-
840. DOI: 10.33417/tsh.979999

ÖZ

Bu araştırmada özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan çocuk gelişimcilerin çalışma biçimleri, çalışma koşulları ve yaşadıkları sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik desende yürütülen araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya gönüllü olarak dahil olmayı kabul eden 20 çocuk gelişimciye ulaşılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmış ve betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev tanımlarına uygun olarak çalışmamaktadır. Yoğun çalışma süreleri, düşük maaş, meslek yasası, meslek tanımı ve özlük hakları açısından sorunlar yaşamaktadır. Bununla birlikte çocuk ve aile merkezli çalışmalar yaparak bütüncül bakış açısıyla ekibin önemli bir parçasını oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk Gelişimci, özel eğitim, özel eğitim ve rehabilitasyon, özel eğitimde çocuk gelişimci

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the working styles, working conditions and problems of child development specialist in special education and rehabilitation centers. Purposeful sampling method was used in the research conducted in the phenomenological design, which is one of the qualitative research approaches. In this direction, 20 child development specialist who voluntarily agreed to participate in the research were reached. The data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers and evaluated by descriptive analysis method. According to the research findings, child development specialist cannot work in special education and rehabilitation centers in accordance with their job descriptions. It has problems in terms of intensive working hours, low salary, professional law, job definition and personal rights. In addition, it was concluded that they formed an important part of the team with a holistic perspective by conducting child and family-centered studies.

Keywords: Child Development Specialist, special education, special education and rehabilitation, child development specialist in special education

GİRİŞ

Çocuk Gelişimciler, 0-18 yaş arasındaki yaşıyla uyumlu gelişim gösteren ve yaşıyla uyumlu gelişim göstermeyen çocuklar için formal ve informal yöntemlerle veri toplayan çocuk gelişimciler; çocukların fiziksel, motor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerini ve öz bakım becerilerini gelişimsel açıdan değerlendirir. Topladığı verilere ve yaptığı değerlendirme sonuçlarına göre gelişimsel tanılama yapar. Ayrıca çocukların gelişimlerini desteklemek amacıyla çocuğu, aileyi ve çocuğu oluşturan çevreyi göz önünde bulundurarak gelişimsel destek/müdahale programı hazırlama, uygulama ve programlara rehberlik eder. Çocuğun gelişimini desteklemek için aile eğitim programları planlar, uygular ve değerlendirir (Tercan ve Bıçakçı, 2016). Çocuk gelişimciler lisans eğitimleri süresince sağlık, eğitim, adalet ve sosyal hizmet alanlarında multidisipliner ve transdisipliner yaklaşımın önemine vurgu yapılarak yetiştirilmektedir. Bu nedenle çalıştıkları alanlarda ekibin bir parçası olma ve çocuğun yüksek yararı için birlikte karar verme süreçlerinin önemini bilerek mezun olmaktadır (ÇUÇEP, 2016).

Çocuk gelişimcilerin yoğunlukla bulunduğu multidisipliner-transdisipliner alanlardan biri de özel eğitim alanıdır (Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri). Özel eğitim, akranlarından önemli derecede farklı gelişimsel özelliklere sahip olan çocuklara yönelik gereksinim alanları doğrultusunda verilen ve mevcut gelişim düzeylerini olabilecek en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen hizmetler bütünüdür (Metin, 2018). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bu hizmetlerden yararlanan özel gereksinimli bireyler Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre "bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönetmeliğe göre ise özel eğitim, özel gereksinimi olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda verilen eğitim olarak ifade edilmektedir (MEB, 2018). Gereksinimleri ve gelişimleri farklı olan bu çocukların eğitimleri, eğitim ortamları ve bu süreçlerde yer alacak personelin önemi daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Ünlü, 2020). Özel gereksinimi olan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için farklı disiplinlerden uzmanların yer aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulan hizmetler; fizyoterapist, psikolog, özel eğitimci, çocuk gelişimci gibi farklı alanlardan uzmanlar tarafından özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda ekip çalışmasına dayalı olarak yürütülmektedir (Baykoç, 2010; MEB, 2018).

Ekibin içinde yer alan çocuk gelişimi lisans mezunları, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre özel eğitim kurumlarında ve erken çocukluk dönemindeki çocukların eğitim süreçlerinde görev alabilmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde özel gereksinimli çocukların bilişsel, dil, sosyal-duygusal, motor gelişim ve öz bakım becerilerini değerlendirmeye, desteklemeye ve geliştirmeye yönelik müdahale hizmetleri verebilmektedir (MEB, 2018). Çocuk gelişimi bölümü lisans mezunu olan ya da mezun olacak çocuk gelişimciler çocukların sağlıklı gelişimi için oldukça önemli meslek elemanlarıdır (Doğan-Keskin ve Bayhan, 2020). Görev tanımları arasında yer alan değerlendirme, izlem, gelişimsel destek programları oluşturma süreçlerini özel eğitim ve

rehabilitasyon merkezlerinde birlikte çalıştığı ekip ile yürütmesi sebebiyle çocuk gelişimcilerin özel eğitim alanında yer alması ekibin çeşitlenmesini ve güçlenmesini sağlamaktadır. Çocuk gelişimi, odyoloji, fizyoterapi, ergoterapi, psikoloji, sosyal hizmet ve özel eğitim gibi alanlardan uzmanların bir arada çalışması çocukların gelişimsel süreçlerinin daha sağlıklı bir şekilde desteklenmesine ve çocukların toplumsal katılımlarının geliştirilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Huri vd., 2020). Yapılan araştırmalar da çocukluk döneminde çok disiplinli müdahale yaklaşımlarına erken ulaşımın özel gereksinimi olan bireyler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Shemek vd., 2018).

Çocuk gelişimciler tarafından sağlanan hizmetlerde, çalışma ortamı ve çalışma ortamlarındaki memnuniyet durumları yapılan işin niteliği açısından önem taşımaktadır (Taştepe ve Köksal Akyol, 2014). Öyle ki yürütülen işin özelliği ve fiziki unsurlardan duyulan hoşnutluk iş verimliliği üzerinde etkili olmaktadır (Örücü ve Kanbur, 2008). Özel gereksinimli çocukların öğrenme süreçlerinin daha uzun ve birebir çalışmayı gerektirmesi bu gruplarla çalışan profesyonellerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olmasına neden olabilmektedir. Çalışma koşullarının zorlayıcı olması ve motivasyon unsurlarının eksikliği özel gereksinimli çocuklarla çalışan profesyonellerin tükenmişlik yaşayarak çalıştıkları işten ayrılmalarına da yol açabilmektedir (Öztürk-Çiftçi, 2015). Çocuk gelişimciler, çalıştıkları alanda mesleki doyuma ulaşma ve yaptıkları işten memnun olma durumlarına bağlı olarak başarılı, üretken ve faydalı olabileceklerdir. Mesleki doyuma ulaşma ve memnuniyete bağlı olarak artan başarı ve üretkenlik, meslek elemanlarının çalıştıkları kurumun verimini, kalitesini ve başarısını doğrudan etkileyecektir (Cesur ve Köksal Akyol, 2018). Çocuk gelişimcilerin çalışma koşullarını inceleyen araştırmalara bakıldığında Taştepe ve Köksal Akyol (2014) hastanede çalışan çocuk gelişimcilerin, çalıştıkları ortamların fiziksel yetersizliğine ve hastane yönetiminin desteğini alamamaya ilişkin sorunlarının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arucan (2008) özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan çocuk gelişimcilerin duygusal tükenmişlik puanlarının yüksek olduğunu, Cesur ve Köksal Akyol (2018) ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda çalışan çocuk gelişimcilerin, mesleki becerileri doğrultusunda çalışmadıkları, diğer meslek elemanları tarafından tanınmadıkları ve farklı meslek gruplarına ait işleri yapmak gibi sorunlarının olduğunu ortaya koymuştur. Diğer tüm çalışma alanlarında olduğu gibi özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan çocuk gelişimciler de gerek çalışma koşulları ve çalışılan grubunun özellikleri gereği gerekse örgütsel sebeplerden dolayı yaşanan zorlayıcı durumlardan etkilenmektedir. Bu durumlar çocuk gelişimcilerin çalışma motivasyonunu, mesleklerine olan bakış açılarını ve yaptıkları işin niteliğini etkileyebilmektedir.

Bu araştırmada çocuk gelişimcilerin de içinde yer aldığı çok disiplinli çalışma alanı olan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çocuk gelişimcilerin ekip içerisindeki rolü, çalışma şekilleri ve bu alanda yaşadıkları sorunların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte çocuk gelişimcilerin çalışma yaptıkları gruplar ve çalışma alanları, çalışma koşulları ve mesleki yeterliklerine ilişkin görüşleri incelenecektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından olan fenomenolojik araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Fenomenoloji; olayların, nesnelere, durumların bir bütün içinde ve birçok yönden betimlenmesi ve anlamların ortaya çıkarılmasıyla ilgilenmektedir. Katılımcılar tarafından deneyimlenen bir fenomenin derinlemesine incelenmesini içeren fenomenoloji ortak deneyimlerin sunulmasından dolayı sağlık profesyonelleri, mesleki otoriteler veya politikacılara değerli bilgiler sunabilmektedir (Creswell, 2013). Bu çalışmada “özel eğitim alanında çalışan çocuk gelişimciler ele alınmış ve katılımcıların bu çalışma alanı hakkındaki ortak deneyimlerine yer verilmiştir. Çocuk gelişimcilerin özel eğitim alanındaki mesleki betimlemesini yapan bu araştırma üniversitelerin çocuk gelişimi bölümleri, çocuk gelişimi mezunları, özel eğitim alanında çalışan meslek elemanları ve politika yapıcılar için önemli bilgiler sağlayacaktır.

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan çocuk gelişimciler oluşturmaktadır. Fenomenolojik desende yürütülen araştırmalarda amaçlı örnekleme yöntemleri tavsiye edilmekte ve örneklem sayısının en az beş katılımcıdan oluşabileceği ifade edilmekle birlikte araştırmanın amacına göre bu sayının artırılabilirliği belirtilmektedir (Güler vd., 2015). Bu doğrultuda amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak araştırmanın amacına uygun olan katılımcılara ulaşılmış ve gönüllü olarak dahil olmak isteyen 20 çocuk gelişimci ile çalışılmıştır.

Katılımcılara ilişkin bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

	23 Yaş	24 Yaş	25 Yaş	26 Yaş	27 Yaş	29 Yaş	32 Yaş	49 Yaş
Yaş	4	4	4	2	3	1	1	1
Cinsiyet	Kadın	Erkek						
	16	4						
Çalışma Süresi	1 Yıl	2 Yıl	3 Yıl	4 Yıl	5 Yıl	8 Yıl	25 Yıl	
	4	8	3	2	1	1	1	
Çalışılan İl	Ankara	Artvin	İstanbul	İzmir	Sakarya	Samsun		
	6	1	8	1	2	2		

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen katılımcıların yaşlarının 23 ile 49 yaş arasında değiştiği, 16’sının kadın dördünün erkek olduğu çalışma sürelerinin ise en az 1 en fazla 25 yıl olduğu ve çalışılan iller arasında en çok İstanbul’un yer aldığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Genel Bilgi Formu” ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme formu akademisyen ve özel eğitim alanında çalışan meslek elemanlarından oluşan uzmanlara gönderilerek uzman görüşü alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda çocuk gelişimcilerin çalışma yaptıkları çocuk grupları ve çalışma yaptıkları alanlar, çalışma koşulları, mesleki yeterlikleri ve yönelimleri hakkında bilgiler edinmeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırma sorusuna ve sonda sorulara yönelik örneklere aşağıda yer verilmiştir.

4. Çocuk gelişimcilerin özel eğitimde çalışması bu alana nasıl bir katkı/farklılık sağlıyor?

4.1. Çocuk gelişimcilerin özel eğitimde çalışması ailelere yönelik ne gibi katkılar sağlıyor?

4.2 Çocuk gelişimcilerin özel eğitimde çalışması çocuklara yönelik ne gibi katkılar sağlıyor?

4.3 Çocuk gelişimcilerin özel eğitimde çalışması kuruma ne gibi katkılar sağlıyor?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya gönüllü olarak dahil olmayı kabul eden katılımcılara e-posta aracılığıyla ulaşılarak veri toplama süreci başlatılmıştır. Araştırma verilerinin toplama sürecinde 3 katılımcı ile pilot uygulama yapılarak soruların anlaşılabilirliği ile ilgili çalışılmıştır. Anlaşılmayan ifadeler güncellenmiş ve veri toplama süreci başlatılmıştır. Veri toplama sürecinde görüntülü iletişim ve görüşme imkânı sağlayan Zoom ve WhatsApp platformları kullanılmıştır. Gönüllü olan katılımcılarla sesli ve görüntülü iletişim kurularak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Fakat pandemi koşulları ve araştırmaya dahil edilecek katılımcıların farklı şehirlerde olmasından dolayı görüşme yoluyla dahil olma imkânı olmayan katılımcılardan e-posta aracılığıyla veriler toplanmıştır. E-postayla görüşme yapılan katılımcılara sorular gönderilmiş ve cevaplar yazılı olarak alınmıştır. Cevaplarını yazılı olarak ileten katılımcılardan derinlemesine bilgi alabilmek için yazışmalar yapılarak ek sorular sorulmuştur. Nitel araştırmaların doğası gereği verilerin yüz yüze ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak toplanması önerilmektedir. İnternet ve e-posta aracılığıyla veri toplama süreci, ulaşılması zor olan alan ve coğrafi bölgelerdeki kişilere ulaşım sağlamak ve görüşme yöntemiyle ulaşılamayacak farklı gruplarla derinlemesine ve karşılaştırmalı araştırmalar yapmayı olası hale getirmektedir. Ayrıca katılımcılara kimliklerini gizleme imkânı sunan bu yöntem, katılımcıları daha samimi ve içten bilgi vermelerini olası hale getirebilmektedir. Zaman ve mekânsal açıdan da kolaylık sağlayan bu yöntem birden fazla katılımcıyla eş zamanlı ya da eş zamansız olarak iletişim ve etkileşim kurma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca katılımcılar yanıtlarını göndermeden önce gözden geçirme fırsatına sahip olabilmektedir. Araştırmacıya da katılımcıları rahatsız edebilecek soruları düzenleme imkânı sunmaktadır (Nicholas vd., 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırma verilerinin analizinde nitel veri analizi tekniklerinden olan betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler, araştırma sorularından yola çıkılarak önceden oluşturulan

temalara göre düzenlenebilmekte ya da görüşme sürecinde kullanılan soruların ortaya çıkardığı temalar kullanılarak aktarılabilmektedir. Elde edilen bulgular düzenlenmiş ve sistematik bir biçimde okuyucuya aktarılmaktadır. Ayrıca görüşme yapılan bireylerin düşüncelerini yansıtmak için doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmada, verilerin analizi yapılırken her bir araştırma sorusu bir ana tema olarak ele alınmış ve bu çerçevede tematik inceleme yapılmıştır. Daha sonra katılımcıların sorulara verdiği yanıtlardan alt temalar elde edilmiştir. Hangi alt temaya nasıl ulaşıldığını belirlemek ve analizlerin güvenilirliğini sağlamak için nitel veri analizinde kullanılan programlardan NVIVO paket programı kullanılmıştır. Elde edilen temalar başka bir araştırmacıya da gönderilmiş ve verilerle temalar arasındaki ilişkinin uygunluğuna ilişkin görüşleri alınmıştır. Daha sonra NVIVO programı aracılığıyla araştırmacıların yanıtlarından elde edilen alt temalar doğrultusunda görselleştirmeler yapılmıştır. Alt temalardan elde edilen bulgular ilgili temaların altında özetlenerek doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Katılımcıların kimliklerinin gizlenmesi amacıyla doğrudan alıntılar yapılırken “K1, K2, ..., K20” şeklinde kodlamalar kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular;

- Çocuk gelişimcilerin çalışma alanları ve çalışma biçimleri,
- Çocuk gelişimcilerin özel eğitimdeki çalışma koşulları,
- Çocuk gelişimcilerin mesleki yönelim ve yeterlikleri olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.

Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimdeki Çalışma Alanları ve Çalışma Biçimlerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında “çalışma yapılan gruplar”, “çocuklara yönelik yapılan çalışmalar”, “gelişimsel değerlendirme ve destek programı oluşturma süreci”, “çocuk gelişimcilerin özel eğitimdeki rolü” ve “çocuk gelişimcileri özel eğitimdeki diğer meslek elemanlarından ayıran özellikler” başlıklarından oluşan temalara ve bu temalar altında şekillenen alt temalara ilişkin bulgular şekiller halinde sunulmuştur.

Katılımcıların Çalışma Grupları ve Çalışma Alanlarına İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Genellikle hangi özel gereksinim tanısına sahip çocuklarıyla çalışıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar genellikle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine gelen tüm tanı gruplarıyla çalıştıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte otizm spektrum bozukluğu, zihinsel engel, öğrenme güçlüğü ve erken çocukluk döneminde yer alan ve gelişimsel gecikme şüphesiyle gelen çocuklarla da çalıştıkları bulgusu elde edilmiştir. Katılımcılardan bazıları tanı gruplarının yanı sıra erken çocukluk dönemindeki özellikle de 0-3 ve 0-8 yaş aralığında yer alan çocuklarla çalıştığını da belirtmiştir.

Şekil 1. Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimde Çalışma Yaptığı Gruplar

K15 kodlu katılımcı genellikle tüm tanı gruplarında yer alan çocuklarla çalıştığını ifade ederek çalıştığı çocuklara ilişkin profili şu şekilde tanımlamıştır:

K15: Çocuklar bilinçli olarak değil, daha çok tanı durumuna ve çocuğun tanı derecesine göre belirleniyor. Çocuk ile çalışma yapacak olan personeller; çocuğun tanısı, tanı derecesi ve mizacı gibi durumları doğrultusunda çalışabilme potansiyeline göre belirleniyor. Bu nedenle yaş skalası yok, her yaş grubundan çocuklarla çalışma yapabilmekteyiz. Şu an aldığım genel çocuk profili 2-23 yaş aralığındadır. Tanı grubu olarak otizm spektrum bozukluğu, zihinsel engel, özel öğrenme güçlüğü şeklinde değişiklik gösteriyor.

K5 ve K19 kodlu katılımcılar daha güçlü olduğu tanı gruplarıyla ve küçük yaş grubunda yer alan çocuklarla çalıştığını belirtmiştir.

K5: Yaş grubu olarak en çok 0-3 yaş grubuyla çalıştım. En yoğun çalıştığım tanı grubu ise otizmlili çocuklar oldu. Genel olarak 0-8 yaş grubundaki otizm ve down sendromlu çocuklarla çalıştım.

K19: Genellikle zihinsel engel tanısına sahip olan çocuklarla çalışıyorum. Küçük çocuklarla daha iyi çalıştığım için bana küçük yaş grubunda yer alan çocuk gruplarını veriyorlar.

K17 ve K18 kodlu katılımcı ise çocuk gelişimci kimliğine bakılmaksızın program durumuna göre çocukların verildiğini belirtmiştir.

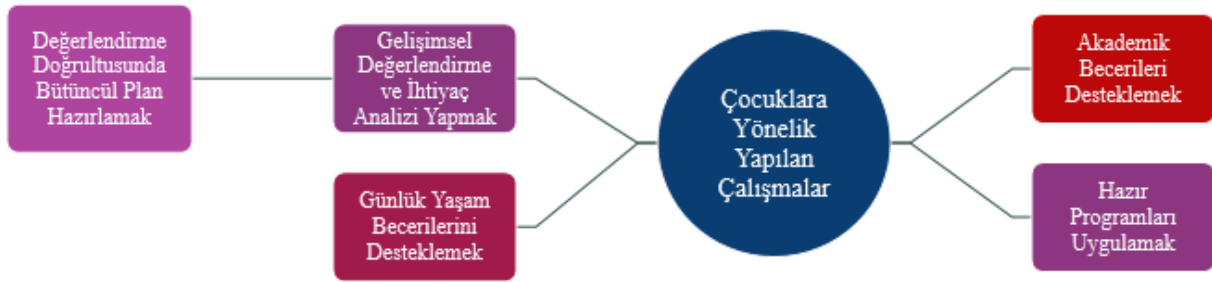
K17: Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarla çalışıyorum. Tüm yaş grubundan çocuklar veriliyor. O an programda hangi çocuk varsa ya da boşta kalan bir çocuk olursa tanısına ya da yaşına bakılmaksızın verilebiliyor. Genel programın dışında anlık gelişen durumlar da olabiliyor.

K18: Otizm Spektrum Bozukluğu, öğrenme güçlüğü, down sendromu ve işitme engel tanısı olan çocuklarla çalışıyorum. Çalışma yaptığımız çocuklar meslek elemanı grubu gözetmeksizin veriliyor. O an hangi eğitimci müsaitse o eğitimci çocukla çalışıyor.

Katılımcıların verdiği yanıtlar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin çeşitliliğini açıklar niteliktedir. Geniş yaş aralığı ve çeşitli tanı gruplarıyla çalışanların yanı sıra daha belirli tanı gruplarıyla ve küçük çocuklarla çalışanlar da yer almaktadır. Ayrıca katılımcılardan bazıları daha güçlü olduğu tanı alanları ve yaş gruplarıyla çalıştığını belirtirken bazı katılımcılar ise yaş grubu ve tanısı fark etmeksizin kurumda yer alan tüm çocuklarla çalıştığını, o günün mevcut programında hangi çocuk varsa onunla çalışma yaptığını belirtmiştir. Kurumsal yapısı daha güçlü olan merkezlerde çalışma programları daha belirgin olurken kurumsal yapısı güçlü olmayan merkezlerde programlar aniden değişebilmekte, çalışılan çocuklar ve tanı grupları günlük akışa göre şekillenmektedir.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Yaptıkları Çalışmalara İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Özel gereksinimli çocuklara yönelik ne gibi çalışmalar yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar tüm gelişim alanlarına yönelik bütüncül uygulamalar yaptıklarını, gelişimsel değerlendirme yaparak çocukların ihtiyaçları doğrultusunda program hazırladıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte akademik ve günlük yaşam becerilerine yönelik çalışmalar yaptığını ifade eden katılımcılar da yer almaktadır. Ayrıca katılımcılardan bazıları eğitim danışmanlarının hazırlamış olduğu programlar doğrultusunda uygulamalar yaptığını ifade etmiştir.

Şekil 2. Çocuk Gelişimcilerin Çocuklara Yönelik Yaptığı Çalışmalar

K5, K8, K9, K14 kodlu katılımcılar çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını belirleyerek bu doğrultuda uygulamalar yaptıklarını belirtmişlerdir.

K5: Öncelikle çocukların gelişimlerini değerlendirmen ardından bu değerlendirme sonucuna göre bir çalışma planlamam isteniyordu ve ben de çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda bir program hazırlayıp uyguluyordum.

K8: Gelişimsel değerlendirmesini yapıp destek programı hazırlayıp uyguluyorum.

K9: Gelişimsel ihtiyacına yönelik etkileşim temelli uygulamalar yapıyorum.

K14: RAM raporunda yer alan tanısına yönelik ve yaşına göre ihtiyaç duyduğu pek çok gelişim alanına yönelik çalışmalar gerçekleştiriyorum. Çocuğun yaşı, engel durumu ve ihtiyaçlarına göre çeşitli çalışmalar düzenliyorum.

Çocukların bireysel farklılıklarına göre programlarını şekillendirdiğini ifade eden K11 kodlu katılımcı yaptığı çalışmaları şu şekilde açıklamıştır:

K11: *Gelişim bir bütün olduğu için her alana yönelik çalışmalar yapıyorum. Bireysel farklılıklar söz konusu olduğu için her çocuk da farklı etkinlikler yapıyorum. Genel olarak oyun üzerinden somutlaştırarak günlük yaşamıyla ilişki kurabileceği çalışmalar yapıyorum.*

Çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını belirleyerek çocuk için program hazırladığını ifade eden K15 kodlu katılımcı, ailelerin isteği ve beklentileri doğrultusunda farklı uygulamalar yapmak zorunda kaldığını da belirtmiştir:

K15: *Kurumlara gelen çocukların kendi değerlendirmemde daha birçok farklı eksiklikler gördüğüm halde ailelerin akademi istemleri sebebiyle daha çok çocukların akademik eksikliklerine yönelik çalışmalar yapılmakta. Farklı durumlarda ince- kaba motor becerileri, dikkat, algı, üst bilişsel, taklit becerileri, artikülasyon eksikliklerine yönelik çalışmaları sürdürmekteyim. Dil gelişimi, kişisel gelişim, ince motor, kaba motor vb.*

K16 kodlu katılımcı ise çocuklarla çalışılacak becerilerin hazır olarak eğitim danışmanları tarafından verildiğini ve bu hazır programlar doğrultusunda uygulama yaptığını belirtmiştir.

K16: *Kurumda eğitim danışmanlarımız var. Çocukların gelişimlerini onlar değerlendirip uygulanacak programları hazır olarak gönderiyor. Ben de o programlara göre uygulamalarımı yapıyorum. Genellikle sosyal gelişim alanına yönelik çalışmalar yapıyorum.*

Çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde mesleki becerilerini gösterebilecekleri çalışmalar yaptıklarını ifade etmiştir. Özellikle çocuklara yönelik değerlendirme yaptığını ve bu değerlendirmelere göre destek programını hazırladığını belirten katılımcılar gelişim temelli uygulamalar yaptığını aktarmıştır. Bununla birlikte eğitim danışmanları tarafından hazır olarak gönderilen programları uygulayan katılımcılar kendi değerlendirmelerini yapmadan önceden oluşturulmuş programlara göre uygulama yapmaktadır.

Katılımcıların Gelişimsel Değerlendirme ve Destek Programı Oluşturma Durumlarına İlişkin Görüşleri

Gelişimsel değerlendirme ve destek programı oluşturma durumlarına ilişkin görüşleri sorulan çocuk gelişimciler, kendilerine yol haritası olması açısından ve hazır gelen programların çocuklara uymamasından dolayı değerlendirme yaptığını ifade etmiştir. Bununla birlikte yoğun çalışma koşullarına ve kurumsal ön yargılara bağlı olarak değerlendirme yapamayan ve program oluşturamayan katılımcılar da yer almaktadır.

Şekil 3. Çocuk Gelişimcilerin Gelişimsel Değerlendirme ve Destek Programı Oluşturma Süreci

K5: *Bu aslında kurumdan kuruma değişen bir durum. Üç yıllık tecrübemin iki yılı çocukları değerlendirme ve altışar aylık erken müdahale programları hazırlayıp bu program sonucuna göre çalışmalarını düzenleme şeklinde geçti. Ancak çalıştığım diğer kurumlarda benden böyle bir istekte bulunulmadı. Kendi inisiyatifimle destek programları hazırladım.*

K14: *Kendime yol haritası oluşturmak için çeşitli programlar hazırlayıp, kısa ve uzun vadeli hedeflerimi belirliyorum. Hazırladığım destek planını çocuğun ailesine bildiriyorum. Bu planları kurum beklemiyor bu sebeple bildirmiyorum*

Katılımcılardan bazıları değerlendirme ve program oluşturma süreçlerinin danışmanlar tarafından yapıldığını ve kendilerine uygulamaları için verildiğini belirtmiştir. K16 kodlu katılımcı bu durumun değerlendirme süreçlerinde aktif rol almasını engellediğini ifade etmiştir.

K16: *Çocuklara ilişkin değerlendirmeler eğitim danışmanları tarafından yapılıyor ve bize hazır olarak geliyor. Çocukla çalışma yaparken dolaylı olarak değerlendirme yapmış oluyoruz. Çalışma süreci içerisinde çocuğun gelişimsel seyrine göre programı güncellemek amacıyla değerlendirmeler yapıyoruz. Danışmanlar tarafından değerlendirmeler yapıldığı için biz çocuklarla değerlendirme yapamıyorduk. Bu durum çocukla değerlendirme yapmanın önünde engeller oluşturuyordu.*

Çalışma saatlerinin yoğunluğuna bağlı olarak da değerlendirme yapamadığını belirten K11 kodlu katılımcı çalışma saatlerinin bu duruma neden olduğunu ifade etmiştir.

K11: *Çok yoğun çalıştığım için böyle bir fırsatım olmuyor. Çalışma saatlerinin uzun olması değerlendirme yapma durumumu etkiliyor.*

Katılımcılardan K18 ve K19 çocuk gelişimcilere yönelik ön yargıların olduğuna değinmiştir. Çocuk gelişimcilerin özel eğitim alanındaki yeterliklerine karşı olan ön yargılardan dolayı özel gereksinimli çocukların değerlendirilmesi ve destek programlarının oluşturulması süreçlerine dahil edilmediklerini belirtmektedir. K19 ek olarak kendi değerlendirmelerini yaptığını, hazır BEP'lerin çocukların performansını açıklamada yeterli olmadığını ifade etmektedir.

K18: *Çocuk gelişimcilerin değerlendirmeyle ilgili yeterliklere sahip olmadıkları düşüncesine sahip olan kurum yetkilileri değerlendirmeleri özel eğitimci yapar mantığı ile bakıyorlar, bize çok fazla vermiyorlar. Özel eğitimcilere veriyorlar. Yeterliklerimi fark etmiyorlar.*

K19: Bana seans olarak yazılan çocuğa yönelik ailenin de içinde olduğu bir oturumda ekstra değerlendirme yapıyorum. Kurumun yaptığına bağlı kalmıyorum. Hazır Bireysel Eğitim Planı (BEP) çocuğun ihtiyacıyla örtüşmeyebiliyor. Kurumların kullandığı sistemlerin verdiği hazır BEP'leri prosedür olarak kullanıyoruz. Çocukların gelişimsel değerlendirmesini çocuk gelişimciler olarak biz yapmak istediğimizde sorunlar olabiliyor ya da farklı bir meslek elemanına yaptırmak isteyebiliyorlar. Kurum yöneticileri çocuk gelişimcileri ön lisans mezunu olarak algılayabiliyor ve gelişimsel değerlendirme yapma yeterliklerinin farkında olmayabiliyorlar. Bu da çocuk gelişimcilerin değerlendirme süreçlerinde yer almasını engelleyebiliyor. Çalıştığım kurumda bu nedenlerden dolayı değerlendirme süreçlerinde bizlere yer verilmiyordu.

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde çocuk gelişimcilerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde değerlendirme ve destek süreçlerinde bulunma durumları; kurumun yapısına, meslek elemanlarının çalışma koşullarına ve kurum yöneticilerinin çocuk gelişimci algısına göre farklılaşmaktadır. Kurumların genellikle eğitimci rolünde görev verdikleri çocuk gelişimciler, değerlendirme ekiplerinde yer almadıkları için değerlendirme yapamadıklarını belirtmektedir. Katılımcılar, çocuk gelişimcilerin mesleki yeterliklerinin bilinmemesinin bu duruma neden olduğunu vurgulamaktadır. Çocukların mevcut gelişim düzeyini görmek ve destek sürecini şekillendirmek amacıyla kendi değerlendirmesini yaptığını belirten çocuk gelişimciler ise hazır olarak gelen planlara ek olarak değerlendirmeler yaptığını ifade etmiştir.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Rollerine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Çocuk gelişimci olarak ekipteki rolünüz hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde çocuk gelişimcilerin kendilerini özel eğitimdeki ekip içerisinde bütünleştirici olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, çocuğun gelişim alanlarına ve gelişimsel ihtiyaçlarına göre diğer meslek elemanlarıyla iş birliği yaptığını belirtmektedir. Bazı katılımcılar, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yapısı gereği eğitimci/öğretmen rolünün daha baskın olduğunu ve çocuk gelişimci kimliğinden bağımsız olarak çalıştığını ifade etmiştir.

Şekil 4. Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimdeki Rolü

K4, K8 ve K9 kodlu katılımcılar bütüncül bir yaklaşımla çocuk ve aileye hizmet verdiklerini ve ekibin içerisinde bütünleştirici rolde olduklarını belirtmiştir:

K4: Ailelerin danışmanı, grup birliği, çalışanlar arasında çocuk-aile bilgi akışının sağlanması ekip çalışmasının sağlanması, çocuk gelişimci bütünleyicidir. Bütünü görmedir.

K8: *Birçok bilimin ortak noktasında yer alıyoruz bu bizi disiplinler arası bir bağ haline getiriyor. Çocuk gelişimciler engelden daha çok çocuğa ve aileye odaklandığı için yaşam kalitelerini daha fazla artırıyor.*

K9: *Çocuk gelişimci olarak diğer branşlara göre tüm gelişim alanlarında normal gelişimin her detayına hâkim olduğumuzdan erken müdahale temelli uygulamalar yaparak bütüncül bir bakış açısı ile gelişimsel sapmalara yönelik isabetli müdahale programları geliştirip yürütebiliyor ve değerlendirebiliyoruz. Çocuk ve aileye daha bütüncül bir şekilde hizmet verebiliyoruz. Örneğin sadece gecikmiş konuşmaya yönelik bir program yerine çocuk ve aileyi tüm gelişim alanları kapsamında destekleyebiliyoruz.*

K6, K15 ve K17 kodlu katılımcılar ise çocuk gelişimci rolünden bağımsız olarak çalıştıklarını ve genellikle öğretmen rolünde olduklarını ifade ederek şu açıklamalara yer vermiştir:

K6: *Özel eğitim öğretmeni oluyorsunuz. Çocuk gelişimi alanında çalışmıyorsunuz.*

K15: *Rehabilitasyon merkezlerinin işleyişlerinden dolayı sürece mesleki beceri açısından bakmaktan ziyade kişisel olarak kim neler yapabilir düşüncesiyle hareket edilmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalar mesleklerin ana işleyiş şekillerinden bağımsız olarak sürdürülüyor.*

K17: *Çocuk gelişimci rolümü burada kullanamıyorum. Burada herkes aynı işi yapıyor.*

Katılımcılar, çocuk gelişimi alanının çocuğa ve aileye bütüncül bir açıdan baktığına değinmiştir. Çocuk gelişimciler, özel eğitim alanında da aileyi, çocuğu ve çocukla çalışan tüm profesyonelleri bir araya getirmeyi hedefleyen bir bakış açısıyla çalıştıklarını vurgulamıştır. Bununla birlikte özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin çalışma yapısının getirdiği birtakım özelliklerden dolayı çocuk gelişimci kimliğini gösterme fırsatının olmadığı, tüm meslek elemanlarının benzer şekilde çalıştığı ve eğitimci rolünün mesleki rollerin önüne geçtiği belirtilmiştir.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Çocuk Gelişimci Olarak Ortaya Koydukları Farklılıklara İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Bu alana nasıl bir farklılık kattığınızı düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir. Katılımcılar çocuk ve aile odaklı çalışmalar yaptığını belirten katılımcılar çocuğa ve aileye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaştıklarını ifade etmiştir. Değerlendirme yapma, destek programı oluşturma ve oluşturulan programları gelişim/oyun temelli uygulamalarla şekillendirdiklerini ifade etmiştir. Erken müdahaleye dönük uygulamalar yapan çocuk gelişimciler, bu süreci ailelerle iletişim içinde yürüttüklerini ve gerekli durumlarda yönlendirme yaptıklarını vurgulamıştır.

Şekil 5. Çocuk Gelişimcileri Diğer Meslek Elemanlarından Ayıran Özellikler

Katılımcılar; bütüncül bakış açısı, gelişimsel değerlendirme becerisi ve gelişim-oyun temelli yaklaşım kullandıklarını belirterek bu alanda kendilerini farklı kılan yönlerini şu şekilde açıklamıştır:

K5: Öncelikle çocukları değerlendirme ve ihtiyaç belirleme konusunda ciddi bir fark yaratıyoruz. Diğer branşlar daha teorik çalışırken biz çocuğu değerlendiriyor ve çocuğa göre program oluşturuyoruz. Çocuk gelişimciler olarak çocuklarla oyun temelli de çalışıyoruz. Aileler hem çocuklarının değerlendirilmesinden hem de çocuğa özel çalışılmasından çok mutlu oluyorlar. Çocuklar eğitime keyifle geliyorlar.

K9: Çocuk gelişimci olarak diğer branşlara göre tüm gelişim alanlarında normal gelişimin her detayına hâkim olduğumuzdan ve erken müdahale temelli uygulamalar yaparak bütüncül bir bakış açısı ile gelişimsel sapmalara yönelik isabetli müdahale programları geliştirip yürütebiliyor ve değerlendirebiliyoruz.

K14: Bizler çocuğu en doğru şekilde değerlendirip, hazırlayabildiğimiz programlar ile sektörün asıl çalışanları kadar geliştirebiliyoruz. Bu bir ekip çalışması hiçbir meslek grubu özel eğitimde tek başına yeterli değildir. Çocuktaki eksiklikleri gözlemleyip, çeşitli testler ile veriler elde edip, programlar oluşturabilmemiz sayesinde çocuğun ihtiyacına uygun ilerleyebiliyor, bu süreçte aile ile iş birliği sağlayarak katkıda bulunabiliyoruz. Burada bizleri üstün kılan en önemli kısım 0–18 yaş aralığındaki tüm gruplara yönelik eğitim almış olmamız ve bu gruplarla çalışıyor olabilmemiz.

K16: Çocuğa bakış açımız çok farklı. Oyun yoluyla çocuğa yaklaşabiliyoruz. Çocuklarda güven alıştırmaya açısından daha iyi oluyor. Çocuklarla rahat çalışıyoruz. Aileyle değerlendirme yapmayı ve nasıl konuşmamız gerektiğini biliyoruz. Gelişimsel danışmanlık vermeyi biliyoruz.

K18: Bizler oyunu iyi kullanabildiğimiz için fark katabiliyoruz. Aile kaygılı geliyor. Destekleme konusunda işimizi iyi yaptığımız için aile rahatlıyor. Fayda görüyor. Ev ortamında neler yapabileceklerini anlatıyoruz.

Katılımcılar, mesleki becerilerini yansıtan çalışmalar yaptıklarını dile getirmiştir. Özellikle çocuğa yaklaşım, aileyi sürece dahil etme ve gelişimi bir bütün olarak ele alıp çocuğu tüm yönleriyle

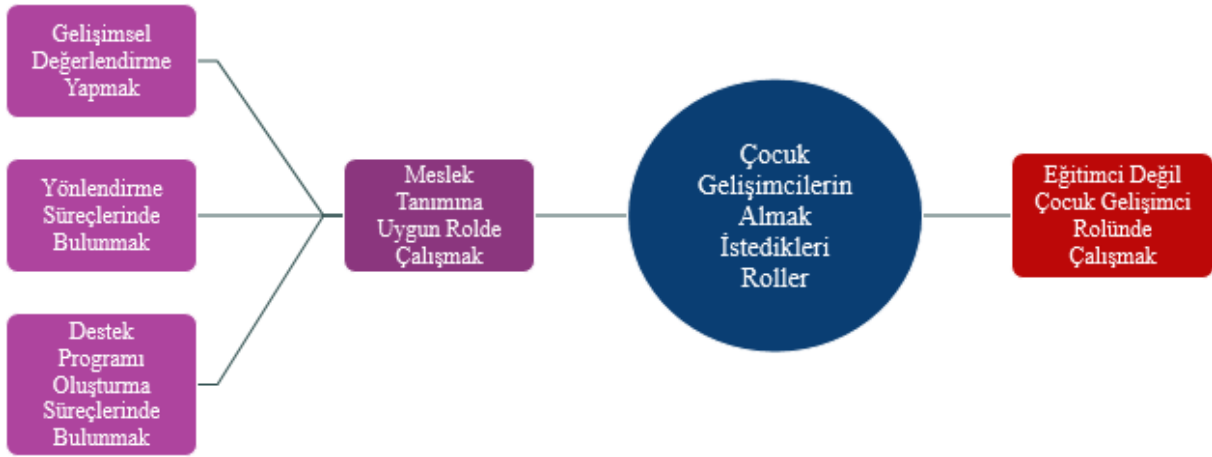
destekleme konularına vurgu yapan çocuk gelişimciler, ekip içindeki bütünlüğün ve iş birliğinin de önemini belirtmiştir.

Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimdeki Çalışma Koşullarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çocuk gelişimcilerin “almak istedikleri roller”, “özel eğitimde karşılaşılan sorunlar”, “motivasyonu etkileyen faktörler” ve “çalışma koşullarının iyileştirilmesi” başlıklı temalar ve bu temalar altında şekillenen alt temalara ilişkin bulgular şekiller halinde sunulmuştur.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Çocuk Gelişimcilerin Hangi Rolde Çalışması Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Sizce çocuk gelişimciler özel eğitimde hangi rolde olmalıdır?” sorusu yöneltilmiştir. Çocuk gelişimciler özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde meslek tanımlarında yer alan görev, yetki ve sorumluluklar çerçevesinde çalışmalarını gerektiğini belirtmiştir. Gelişimsel değerlendirme, destek programı oluşturma ve yönlendirme süreçlerinde yer almalarının daha uygun olacağını belirten katılımcılar, öğretmen gibi değil çocuk gelişimci gibi çalışmalarını ve mesleki donanımlarını kullanabilecekleri rolde olmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Şekil 6. Çocuk Gelişimcileri Özel Eğitimde Almak İstedikleri Roller

Katılımcılar, çocuk gelişimcilerin çocuğun değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi noktasında yer alması gerektiğini belirtmiştir:

K5: Bence hem eğitim hem değerlendirme kısmında da olmalı çocuk gelişimciler. Sadece eğitim kısmında olduğunda büyük bir potansiyel kaçıyor. Oysa gelişimciler çocukları hem değerlendirmeli hem de onlarla erken müdahale programları yürütmelidir.

K8: Çocuğun gelişimsel değerlendirmesini yapıp ihtiyaç analizi oluşturarak gelişimsel destek programı uygulamalıdır.

K17: Çocuk gelişimciler değerlendirme aşamasında olmalıdır. Programları koordine etme, değerlendirme sonrası programlarını şekillendirme ve gereksinim alanlarını belirleme noktasında yer alabilir. Gelişimsel bakış açısını kullanacağı şekilde çalışmalıdır.

K16 ve K19 kodlu katılımcılar ise çocuk gelişimcilerin öğretmen gibi değil çocuk gelişimci kimliğiyle çalışması gerektiğine değinmiştir:

K16: *Gelişimsel destek verme rolünde yer almalıdır. Eğitimci olarak değil de çocuk gelişimci gibi olmalıyız.*

K19: *Millî Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu sertifika programına katılarak özel eğitim alan öğretmeni unvanı aldım. Bu sertifika aracılığıyla çocuk gelişimci kimliğimle imza atamadığım Türkçe ve matematik modüllerine de imza atıyorum. Çocuk gelişimcilerin yapması gerekenleri yapma şansım olmuyor. Görev tanımımıza uygun çalışmıyorum. Görev ve meslek tanımımıza uygun çalışırsak daha iyi olurduk.*

Çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çocuk gelişimi kimliklerini gösterebilecekleri rolde olmak istediklerini vurgulamıştır. Özellikle gelişimsel değerlendirme, destek programı oluşturma ve yönlendirme süreçlerinde aktif rol alarak meslek tanımlarına uygun bir şekilde çalışmaları gerektiğinin altı çizilmiştir. Özel eğitim alanında her meslek elemanının kendi mesleki kimliği ile hizmet vermesi gerektiğini belirten çocuk gelişimciler, özel eğitim öğretmeni gibi değil çocuk gelişimci gibi çalışmak istemektedir.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Bu alanda çalışırken ne gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Yoğun çalışma saatleri, aşırı iş yükü, amirlerin ticari odaklı yaklaşım sergileyerek eğitim sürecini göz ardı etmesi, ekip içerisinde iş birliğinin zayıf olması ve diğer meslek elemanlarının kendini daha değerli görmesi gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.

Şekil 7. Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimde Karşılaştığı Sorunlar

Yoğun çalışma saatlerine ve bunun beraberinde getirdiği iş yüküne değinen K5 ve K17 kodlu katılımcılar, sadece çalıştıkları çocukların müdahale süreçleriyle ilgili değil diğer süreçlerle ilgili de fazla iş yükü altında olduklarını belirtmiştir:

K5: *Çok fazla iş yükü biniyor üzerimize. Çocuklarla çalışmak hele ki küçük yaş grubuyla çalışmak ciddi bir enerji istiyor. Bütün gün hiç dinlenmeden seansa girince ister istemez son seanslarda zorlanıyoruz. Ayrıca bu yoğunlukta evrak ve dosya işleri de aksayabiliyor. Ayrıca*

çoğu kurumda çocukların maksimum faydası değil çocuğun devamsızlık yapmayarak kuruma daha fazla para kazandırması ön planda tutuluyor.

K17: *Seanslarımız çok yoğun geçiyor. Yeni çocuk geldiğinde materyal hazırlama, plana bakma şansımız olmuyor. Çocuğa yönelik materyal hazırlarken öğlen arasında ya da ders dışı zamanlarda evde yapmak zorunda kalıyorum. Çalışma sürecim çok yoğun. Materyal ve zaman eksikliği yaşadığım oluyor. Çocuk kaydedildikten sonra tüm bu süreçleri eğiticinin üzerine bırakıyorlar. Boşluk yapma şansımız olmuyor. Ara vermeden çalışma yapıyoruz ve yorucu oluyor. Boş dersimiz olduğu zaman da bunu dolduruyorlar, kendimize zaman ayırma sorunları yaşıyoruz.*

Amirlerin ticari odaklı yaklaşımından dolayı sorun yaşadıklarını ifade eden K11 ve K19 kodlu katılımcılar, etik davranışlardan uzak hareket edildiğini ve çocuğun yüksek yararının düşünülmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte K19 kodlu çalıştığı kurumlar arasında karşılaştırma yaparak her kurumda bu durumların olmadığını altını çizmiştir:

K11: *Kurum müdürleri genellikle kazanç düşüncesi ile hareket ediyor. Amirlerin bir hedefi olmuyor. Günü kurtarma düşüncesiyle hareket ediyorlar. Bu yüzden bizler planlı çalışma yaptığımızda kazanç çıkarı doğrultusunda emeklerimiz boşa gidiyor. Hakikati söylesek bile hakikati değil kazancın getirilerini dikkate alıyorlar.*

K19: *Daha önce çalıştığım bir kurumda para odaklı olan amirlerle de çalıştım. Veliyi para kaynağı olarak görebiliyorlar. Eğiticime değer verilmiyor. Sadece veliye ve veliden gelecek paraya odaklanıyorlardı. Şu anda alanda çalışan amirlerim olduğu için eğiticinin halinden anlayabiliyor. Bu daha iyi hissetmemizi sağlıyor.*

Eğitimden ve çocuğun gelişim süreçlerinden anlamayan ve meslek elemanı olmayan kurum amirlerinden dolayı da sorun yaşadığını belirten katılımcılar yer almaktadır. Çocuğu tanımayan kişilerin çocuk hakkında karar vermesi, meslek elemanlarının görüşlerinin önemsenmemesi ve değersiz hissettirilmesi yaşanan sorunlar arasındadır:

K7: *Eğer eğitimden anlamayan iş sahibi ile çalışıyorsak neyi neden yaptığımızı açıklamak, sınıf dışı etkinlik ya da grup etkinlikleri yapmaya çalıştığımızda sorun olabiliyor. Onların gözünde çocukla sadece sınıfta sınıftaki oyuncularla masa başından karşılıklı zaman doldurulması gereken an olarak görülebiliyor. Ve bu durumda bizlerin maaş konusunda eksiye düşmesine sebep oluyor.*

K16: *Hiçbir şekilde değerli hissettirilmeden, size ihtiyacımız yok, sizden çok var dercesine çalıştırıyorlardı. Değerli hissetmediğimi düşünüyordum. Kendi işimi yapamamak en büyük sorunlar arasında yer alıyor. Hafta sonları çalışma durumumuz oluyordu. Resmî tatillerin telafisinin yapıldığı ve özel zamanımızın olmadığı oluyordu. Evrak yükü de çok fazla oluyordu.*

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki çalışma sürelerinin fazla olması katılımcılar tarafından en fazla değinilen sorunlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra diğer meslek elemanlarının

kendini daha önemli görmesi, ekip içerisindeki uyumsuzlukların olması ve meslek elemanı olmayan kurum yöneticilerinin süreçlere müdahale etmesi karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Çalışma Koşulları ve Çalışma Koşullarının Motivasyonlarına Etkisine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Çalışma koşulları ve bu koşullarının çalışma motivasyonunuza nasıl bir etkisi oluyor?” sorusu yöneltilmiştir. Çalışma sürelerinin uzunluğuna, programlarının yoğunluğuna ve düşük maaş konusuna yer vermiştir.

Şekil 8. Çocuk Gelişimcilerin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler

K5, K11 ve K14 kodlu katılımcılar çalışma koşullarının yoğunluğuna değinen ve buna bağlı olarak performanslarının, enerjilerinin ve motivasyonlarının etkilendiğini ifade etmiştir:

K5: Çalışma koşulları çalışma şeklimizi doğrudan etkiliyor. O gün programım çok yoğunsa kendimi dinlendirerek yapıyorum seansları. Kesinlikle gerçek performansımı gösteremiyorum. Ama daha rahat olduğumda her çocukla tam anlamıyla kendimi vererek çalışabiliyorum. Ayrıca çoğu kurum materyal ve oyuncak açısından çok yetersiz. Materyal talep etmekten yoruluyorum bazen.

K11: Uzun süre çalışmak verimimi düşürüyor. Çalışma koşullarımız berbat durumda. Motivasyonum düşük olduğunda çocuklarla iletişimim de kaliteli olmuyor. Onlarla da kaliteli zaman geçiremiyoruz.

K14: Çalışma şartlarımızın ağır olduğunu düşünüyorum çünkü özel eğitimde, eğitmen her zaman daha fazla güç sarf etmek zorunda. Çünkü ihtiyaçlar bu doğrultuda. Üst üste derse alınan ağır zihinsel yetersizliği olan, davranış problemleri olan çocuklar maalesef eğitmeni yoruyor ve motivasyonunu düşürüyor.

Yoğun çalışma saatleri ve düşük maaşların motivasyonlarını ve çalışma enerjilerini düşürdüğünü belirten çocuk gelişimciler şu ifadelere yer vermiştir:

K17: Seansta olmayı ve çocuklarla birebir ilgilenmeyi seviyorum. Yoğunluk, maaşın az olması ve hatta yemekler bile motivasyonumu etkiliyordu. Sorunlarımızı anlatmaya çalıştığımız zaman

dinlemiyorlardı. İletişim kuramıyoruz. Uzun ve arasız çalışma saatleri ve ağır çocukların verilmesi istifa etmeye yöneltti beni.

K19: *Bence MEB'e bağlı bir kurum olarak önemsenmeyen bir yerde çalışıyoruz. Çalışma saatlerimiz çok fazla. Tamamen birebir çalışıyoruz. Her seans 40 dakika durmadan çalışıyoruz. Konuşuyoruz. Bu koşullar yorucu oluyor. Maddiyat çok etkiliyor.*

K4 kodlu katılımcı çalışma koşullarının motivasyonunu ve çalışma şeklini etkilemediğini ifade etmiştir.

K4: *Çalışma koşulları benim için hiç sorun yaratmaz. Motivasyonum, çalışma şeklim benim kurumda ne koşullarda olduğuma bakmaz. Var olan kalem ve kâğıt ile derse girip, eğlenceli ve verimli dersler üretmek bizim sorumluluğumuz.*

Düşük maaş, çalışma saatlerinin fazla olması ve günlük programların yoğunluğu motivasyonu olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında gösterilmiştir. Özellikle gün içerisinde seanslara hazırlık ve dinlenme fırsatı bulamadan diğer seansa geçiş gibi yoğun bir sürecin olması ve bu yoğun çalışmanın karşılığının alınamaması çocuk gelişimcilerin motivasyonunu etkilemektedir. Bununla birlikte çalışma koşullarının sorun olmadığını ve motivasyonunu etkilemediğini belirten katılımcılar da yer almaktadır.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara "Çalışma koşullarının iyileştirilmesi için neler yapılabilir?" sorusu yöneltilmiştir. Meslek tanımının ve mesleki haklarının önemine vurgu yapan çocuk gelişimciler; görev, yetki ve sorumluluklarının net olarak belirlenerek yaşanan sorunların giderilebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte zorunlu meslek elemanı olarak çalışma, lisans müfredatlarının güncellenmesi, mezun destek eğitimlerinin yapılması ve meslek derneğinin daha aktif olması gibi çözüm önerilerine de yer verilmiştir.

Şekil 9. Çocuk Gelişimcilerin Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine İlişkin Görüşleri

Meslek tanımının yapılması ve çocuk gelişimcilerin görev, yetki ve sorumluluklarının detaylı bir şekilde tanımlanmasına vurgu yapan çocuk gelişimciler bu alanda yaşanan sorunların çözümünde mesleki olarak tanınmanın önemine vurgu yapmıştır:

K2: İl ve ilçe milli eğitimlere detaylı bir yazıyla çalışma alanlarımızı ve yeterliklerimizi bildirmeliyiz. Meslek tanımı olarak gelişimsel değerlendirme yapabilmemiz ya da zorunlu birim olarak görev alabilmemiz adına çalışma yapılabilir.

K15: Öncelikle çalıştığımız alanda Çocuk Gelişimi ve Eğitimi adı altında yer almaktayız. Fakat ben kendimi çocuk gelişimci olarak tanıtmaktayım. Birçok kişi bizleri öğretmen olarak görmekte. Bunun yıkılması gerektiğinin kanaatindeyim.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde zorunlu personel statüsünde yer almayan çocuk gelişimcilerin de zorunlu personel olarak yer alması gerektiğini ifade eden K8 ve K16 kodlu katılımcılar çocuk gelişimcilerin yetkilerinin artırılması gerektiğini ifade etmiştir:

K8: Çocuk gelişimcilere zorunlu personel statüsü gelmeli ve yeterliliği olan modüllere imza yetkisi arttırılmalı.

K16: Çocuk gelişimciler zorunlu meslek elemanı olarak özel eğitim alanında çalıştırılmalıdır. Yönetmelikteki haklarımız iyileştirilebilir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sadece eğitim odaklı bir alan olarak algılanmasından kaynaklı olarak sınıf yönetimi ve davranış değiştirme gibi alanlara yönelik eksikliklerinin olduğunu, bu alanlarda zorluklar yaşadıklarını belirten çocuk gelişimciler, lisans müfredatlarına özel eğitim alanına yönelik bu derslerin eklenebileceğini belirtmiştir:

K10: Davranış değiştirme ve yeni bir davranış kazandırmaya yönelik öğretim teknik ve yöntemleri konusunda desteklenebilir.

Araştırmaya katılan çocuk gelişimciler, çalışma koşullarının iyileştirilmesi noktasında meslek tanımlarının yapılması ve zorunlu meslek elemanı olarak görev yapabilme konularına değinmiştir. Çocuk gelişimci kimliğiyle çalışmayan çocuk gelişimciler, bu sorunların çözümlere çocuk gelişimci gibi çalışmalarının sağlanmasını ve eğitmen gibi çalışmayı gerektiren bu alana yönelik mezun güçlendirme eğitimlerinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca lisans müfredatlarına eğitim odaklı derslerin eklenmesi de vurgulanmıştır.

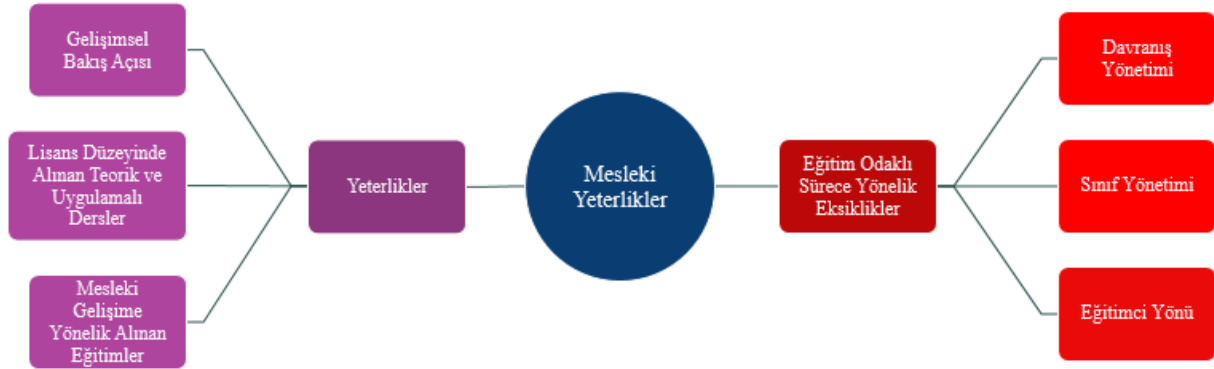
Çocuk Gelişimcilerin Mesleki Yönelim ve Yeterliklerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında, “mesleki yeterlikler” ve “özel eğitimde çalışma nedenleri” başlıklarından oluşan temalar ve bu temalar altında şekillenen alt temalara ilişkin bulgular şekiller halinde sunulmuştur.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde Çalışma Konusundaki Mesleki Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Mesleki donanımlarınız ile ilgili ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Çocuk gelişimciler davranış yönetimi, davranış değiştirme ve sınıf yönetimi gibi eğitim dersleri yönünden eksikliklerine değinmiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon alanındaki ekipte yer almak için yeterli

donanıma sahip olduğunu belirten çocuk gelişimciler güncel yaklaşımları takip edip kendilerini geliştirebileceklerini belirtmiştir.

Şekil 10. Çocuk Gelişimcileri Mesleki Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan çocuk gelişimciler, eğitim odaklı yaklaşımlarla yürütülen çalışmalarda yetersizlik yaşadıklarını belirtmiştir. Eğitim odaklı beklentilere değinen çocuk gelişimciler, lisans düzeyinde eğitim odaklı dersler almadıklarını ve bu konudaki eksiklerini ifade etmiştir.

K15: Psikolojik olarak çok yorulduğumu ve daha fazla bu alanda çalışmak istemediğimi düşünüyorum. Sağlık fakültesinden aldığım çoğu değerlendirme ve müdahale bilgilerimin burada köreldiğini fark ediyorum.

K16: Kesinlikle özel eğitimde çalışmaya donanımlı olarak çıkmıyoruz. Genellikle eğitimci gibi olmamız beklendiği için zorlandım. Gelişimi iyi biliyordum ama mesleğimi yapamadığım için bunları da unuttum diyebilirim. Bu alanda çalışırken sınıf yönetimi ve davranış yönetimi gibi konularda desteğe ihtiyacım oluyordu. Gelişimi biliyordum ama gelişimci olarak çalışmadığım için eğitim yönümün eksik kalmasından dolayı zorlanıyordum.

K18: Okulda özel eğitime dair eğitim odaklı dersler alamadık. Çalışırken eğitim odaklı çalıştığımız için kendimi yetersiz hissediyordum. Çocuğa davranışsal olarak müdahale ederken bunların eksikliğini görüyorum. Verilen özel eğitim derslerinde bu boyutlar eksik kalıyor. Büyük çoğunluğumuz bu alanda çalışıyor. Bu nedenle programlar yenilenebilir.

Aldıkları lisans eğitiminin bu alanda çalışma yeterliğini sağladığını ve bu alana yöneldiğini belirten çocuk gelişimler ise şu ifadelere yer vermiştir:

K2: Mezun olduğumda özel eğitim için yeterli olduğumu fark etmiştim.

K8: Özel eğitim alanında gerek teorik gerekse uygulamalı oldukça yoğun bir eğitim alıyoruz. Ancak mesleki yeterlilikleri gösterecek kadar hak sahibi değiliz.

Süreç içerisinde yeni ve güncel bilgiler edinerek kendilerini geliştirmeleri gerektiğini de ifade eden katılımcılar yer almaktadır:

K3: İnsan her zaman kendini geliştirmeli ancak çalışma saatinin çok fazla olması nedeniyle kendi eğitimimize zaman ayıramaz oluyoruz.

K14: İnsan hiçbir zaman tam bir donanıma sahip olamaz, geliştirebilmek için sürekli gelişim halinde olmamız gerekiyor. Çeşitli alanlardaki eğitimlere katılım desteği ile daha iyi şartlarda çalışabilme desteğine ihtiyaç duyuyorum.

Katılımcılar diğer meslek elemanlarıyla bilgi paylaşımı yaptıklarını ve çocuğun gelişim süreci için destek aldıklarını da ifade etmiştir:

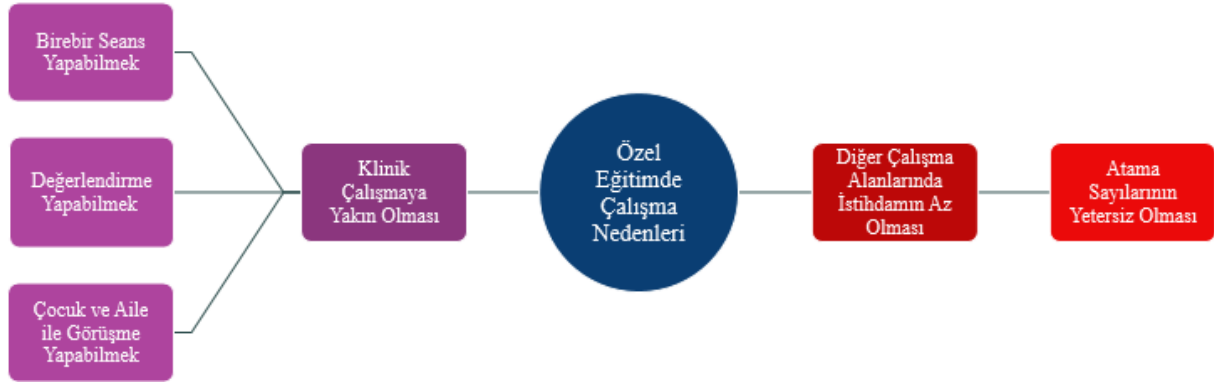
K4: Gerekli olan bilgileri ekip arkadaşlarım ile paylaşımlarla, özellikle fizik tedavi uzmanlarından, (çocuğun gelişimsel olarak desteklenmesi, aile bilgilendirmesinde) faydalanıyorum.

K9: Fırsat buldukça eğitimlere katılıp, alan yazında güncel akademik çalışmaları ve uygulamaların takip ediyorum. Bazı vakalarda alanında uzman meslektaşlarımın fikirlerine danışabiliyor, değer veriyorum.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki beklentiler ile mesleki yeterliklerinin uyuşmadığını belirten çocuk gelişimciler ortaya çıkan bu uyuşmazlıktan dolayı kendilerini yetersiz hissetmektedir. Sadece eğitim odaklı bir bakış açısının olduğu bu alanda eğitimci gibi çalışmak durumunda kalan çocuk gelişimciler, lisans eğitimi süresince edindikleri mesleki becerilerini bu alanda kullanamadıklarını, davranışsal müdahale ve sınıf yönetimi gibi süreçlerde zorlandıklarını belirtmiştir. Bilgilerini yenilemek ve güncel bilgiler almak adına çalışmalar da yapan çocuk gelişimciler, mesleki eğitimler ve diğer meslektaşlarıyla yaptıkları vaka tartışmalarıyla kendilerini geliştirdiklerini ifade etmiştir.

Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışma Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Sizi bu alanda çalışmaya sevk eden faktörler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bazıları klinik çalışmaya yakın olmasından dolayı bu alanda yer almak istediğini belirtirken bazı katılımcılar ise diğer çalışma alanlarında istihdam olanaklarının sınırlı olması, atama sayılarının az olması ve atanamama sorunundan dolayı bu alanda çalıştıklarını ifade etmiştir.

Şekil 11. Çocuk Gelişimcilerin Özel Eğitimde Çalışma Nedenleri

Katılımcılar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çocuklarla birebir çalışma fırsatlarının olduğunu, değerlendirme, destek programı oluşturma süreçlerinde ailelerle iş birliği yaptıklarını ve bu nedenle de bu alanda çalışmayı tercih ettiklerini belirtmiştir:

K17: *Seanslı olarak ve birebir çalışma şansım olduğu için bu alanda çalışmayı tercih ettim. Birebir çalışma yaparak daha fazla katkı sağladığım için olumlu düşünüyorum. Kalabalık gruplarla çalışırken ihtiyaç belirlemek daha zor olabilirdi.*

K19: *Mesleki deneyim kazanmak istiyordum. Özel eğitim alanında da çocuklara yönelik birebir çalışma yapıldığı için bu alanda çalışmayı tercih ettim. Bu alanda çeşitli tanı gruplarından çocuk görebiliyorum.*

K20: *Çocuk gelişimi merkezlerinde de staj yaptım. Oralarda iş bulma şansım az oluyor. Özel eğitimler çocuk gelişimi merkezlerine yakın olduğu için burayı seçtim. Destek programı hazırlayıp, aileye programlar hazırladığımız için ve kendi işimi yapabilme özgürlüğü yaşadığım için bu alanda olmak daha iyi oluyor.*

Çocuk gelişimciler özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışmayı tercih etme nedenlerini sınırlı atama sayıları ve özel eğitimdeki yüksek istihdam oranı açısından ele almıştır:

K9: *Özel eğitim alanında açık pozisyonun var olması beni bu sektöre sevk eden önemli bir faktör. Çalışma alanı olarak mesleki doyum sağlarken bir o kadar da yoğun çalışma temposunun olması ve özlük haklarının yetersiz olması olumsuz etkiliyor.*

K16: *Zorunluluktan bu alanı tercih ettim. İş bulmak için öğrenme isteği ile direkt olarak girmiş buldum. En yaygın çalışma alanı ve sürekli iş ilanının olduğu bir alan olduğu için tercih ettim. Çocuklarla aktif olarak görüşme ve deneyim kazanma fırsatı sundu. Ailelerle görüşme becerilerimi geliştirdiğimi düşünüyorum.*

Araştırmaya katılan çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin seanslı çalışma sisteminin olması, çocuklarla birebir çalışma yapma ve ailelerle görüşme yapıp değerlendirme süreçlerini yürütme fırsatı sunmasından dolayı bu alanı tercih ettiğini belirtmiştir. Bu yönüyle çocuk gelişimi kliniklerinde yapılan çalışmalara çok yakın olduğunu belirten katılımcılar, özel eğitim alanında çalışmayı tercih etmiştir. Bazı katılımcılar ise diğer çalışma alanlarındaki istihdam

olanaklarının kısıtlı olması, atamaların sınırlı sayıda yapılması ve özel eğitim alanında iş bulma imkanının fazla olması gibi nedenlerden dolayı bu alanda çalışmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine gelen tüm tanı gruplarıyla çalışmaktadır. Özellikle otizm spektrum bozukluğu, öğrenme güçlüğü, zihinsel engel ve gelişimsel gecikme şüphesi olan çocuklarla karşılaştıklarını belirten çocuk gelişimciler bu çocuklara yönelik destekleyici çalışmalar yapmaktadır. Katılımcılar, gelişimsel değerlendirme sonucuna göre tüm gelişim alanlarını kapsayan destek programları oluşturduklarını, akademik ve günlük yaşam becerilerine yönelik destekleyici çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Katılımcıların bazıları gelişimsel değerlendirme ve destek programları uygulama fırsatı bulamadığını bu nedenle de koordinatörler tarafından hazırlanan ya da RAM'dan gelen hazır programlara göre çalışmalar yaptığını ifade etmiştir. Bununla birlikte gelişimsel değerlendirme yapma fırsatı olan katılımcıların, çocukların gelişimine uygun olmayan hazır programları güncellemek ve kendilerine yol haritası oluşturabilmek adına kendi değerlendirmelerini yaptıkları ortaya çıkmıştır. Atmaca ve Uzuner (2020)'in araştırmasında, öğretmenler uygulama sürecine geçmeden önce çocukların ihtiyacını belirlemeye yönelik değerlendirmeler yaptığını belirtmiştir. Öğretmenler RAM'dan hazır olarak gelen planların çocuklara uygun olmamasından dolayı kendi değerlendirmelerini yaptıklarını ifade etmiştir. Gürgür vd. (2016)'nin yaptığı araştırmada özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin destek eğitim planı hazırlarken RAM'dan gelen hazır programları göz önünde bulundurdıkları belirtilmiştir. Katılımcılar, lisans eğitimi sürecinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik eğitimler almadıklarını ve değerlendirme araçlarını kullanmayı bilmediklerini vurgulamıştır. Aral vd. (2018) yaptıkları araştırmada özel eğitimde çalışan meslek elemanlarının gelişimsel izlem ve değerlendirme yapmak için hazır formlara ihtiyaç duydukları bulgusuna ulaşmış ve araştırmacılar bu durumun gelişimsel izlem-değerlendirme konusundaki bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor olabileceği belirtmiştir. Araştırmada, gelişimsel izlem ve değerlendirme becerisine sahip olan çocuk gelişimcilerin bu süreçlerde aktif rol almasının bu alandaki eksikliği kapatılabileceği vurgulanmıştır. Bir başka araştırmada ise özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin gelişimin değerlendirilmesi ve desteklenmesi konusunda desteğe ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır (Sivrikaya ve Yıkılmış, 2016). Yapılan bu araştırmada da diğer araştırmalara benzer şekilde gelişimsel değerlendirme ve program oluşturma süreçlerinin sistematik olarak yapılmadığı görülmektedir. Çocukların gelişiminin takip edilmesi noktasında gerekli olan değerlendirme ve destek programı oluşturma basamağının sistemli bir şekilde yürütülmesi oldukça önemlidir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki çocuk gelişimcilerin değerlendirme ve destek programı oluşturma süreçlerinde daha aktif bir şekilde yer almaları, eğitimcilerin rehberlik ihtiyacını karşılayacak ve çocukların doğru planlanmış programlarla desteklenmesini sağlayacaktır.

Araştırmadaki çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ilk değerlendirme, gelişimsel destek programı hazırlama ve yönlendirme süreçlerinde rol almaları gerektiğini belirtmektedir. Çocuklar, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde değerlendirme, gereksinim alanlarının belirlenmesi ve programların hazırlanması süreçlerinden geçmektedir. Çocuk gelişimcilerin bu süreçlerde ekibin içinde yer alması, gelişimin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi ve diğer meslek elemanlarıyla birlikte kararlar alınması için önemlidir. Çetin ve Şen (2017) özel eğitim mezunu olmayan personellerle yaptığı araştırmada, değerlendirme sürecinde ekip çalışmasının olmadığı ve özel eğitim bölümü mezunu olmayan personellerin değerlendirme süreçlerinde zorlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğun desteklenmesi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi sürecinde yer alan profesyonellerin bir arada çalışması, çocukların gelişimsel süreçlerinin daha sağlıklı bir şekilde desteklenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Huri vd., 2020). Çok disiplinli bir yapı olan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde farklı meslek elemanları yer almaktadır. Çocuk gelişimciler öğrenim süreçlerinde edindikleri değerlendirme becerileri ile ekibin içerisinde yer alması gereken bir meslek elemanı olarak sorunların çözüme kavuşmasında kritik rolde olacaktır.

Araştırmaya katılan çocuk gelişimciler, çalıştıkları ekip içerisinde, çocuğun ve ailenin yüksek yararı boyutuna değinerek bütünleştirici rolde olduklarını ifade etmektedir. Çok disiplinli bir çalışma alanı olan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde gelişimsel bakış açısıyla çocuğun ve ailenin desteklenmesi için iş birliği yapmakta ve çocuğa bütüncül olarak bakmaktadır. Taştepe ve Köksal Akyol (2014)'un hastanede görev yapan çocuk gelişimcilerle yaptığı araştırmada çocuğun yüksek yararı için bütüncül bakış açısı ve ekip çalışmasının önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukluk döneminde çok disiplinli müdahale yaklaşımlarına erken ulaşmanın özel gereksinimli bireylerin gelişimi üzerinde olumlu etkisi vardır (Shemek vd., 2018). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çok disiplinli bir yapının parçası olan çocuk gelişimcilerin bütünleştirici rolü ve ekip çalışmasına önem vermesi çocuk, aile ve ekip üyeleri açısından kritik öneme sahiptir. Reeves vd., (2017) çocukların öğretim programlarının planlaması sırasında ekip üyelerinin birlikte hareket etmesinin çocukların başarıları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ekip çalışmasına ve bütünleştiriciliğe dikkat çeken çocuk gelişimciler bu alana farklı bakış açılarıyla zenginlik katmaktadır.

Çocuk gelişimciler çalışma saatlerinin yoğunluğu ve iş yükünün fazla olmasını yaşadıkları sorunlar arasında göstermektedir. Kurum müdürlerinin ve amirlerin ticari odaklı yaklaşımının da kendileri için önemli bir sorun olduğunu ifade eden çocuk gelişimciler; etik olmayan davranışlar, beklentilerin fazla olması, diğer meslek elemanlarının kendilerini daha önemli görmesi ve çocuk gelişimci olarak değersiz hissettirmek gibi sorunlara değinmiştir. Çetin ve Şen (2017)'in araştırmasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan personellerin yönetimle ilgili sorunlar yaşadıkları, yöneticilerin eğitimin kalitesini ön planda tutmadıkları ve ticari odaklı yaklaşımlarının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırmaya dahil olan katılımcılar çalışma şartlarının yoğun olduğunu ve özlük haklarıyla ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Yapılan bir başka araştırmada ise kurum personelleri; övgü, takdir edilme, teşekkür ve onaylama sözcüklerini duymak, kendilerini değerli

hissetmek ve diğer meslek elemanları gibi değerli görülme istediklerini belirtmektedir (Sadan ve Çıkılı, 2021). Çalışma koşullarının zorlayıcı olması ve motivasyon unsurlarının eksikliği özel eğitim alanında çalışan profesyonellerin sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Arucan (2008) yaptığı araştırmada özel eğitim kurumlarında çalışan çocuk gelişimcilerin duygusal tükenme puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Meslek elemanı olarak gereken değeri görmemek, yaptığı işin karşılığını alamadan çalışmak ve mesleki kimliğini kullanamamak çocuk gelişimcilerin maddi ve manevi olarak yıpranmasına neden olmaktadır. Çocuk gelişimciler, yoğun çalışma saatleri ve düşük maaşların motivasyonlarını da etkilediğini belirtmiştir. Çalışma koşullarına göre maaş alamadıklarını ifade eden çocuk gelişimciler motivasyonlarının azaldığını ifade etmektedir. Ayrıca yoğun seanslar sonucunda performans kaybı da yaşadıklarını belirten katılımcılar bu koşullarda yeterli performans sergileyemediklerine değinmiştir. Özel eğitim alanında çalışan diğer meslek elemanları da performansa uygun maaşların alınmasının önemine vurgu yapmaktadır (Sadan ve Çıkılı, 2021). Rahbi vd. (2017)'nin yaptığı inceleme çalışmasında yoğun ve yıpranma payı yüksek olan alanlarda çalışan meslek elemanlarının motivasyonlarında liderlerin davranışlarının ekibi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma koşullarının ağır olması ve seansların yoğun geçmesi özel eğitim kurumlarında çalışan profesyonellerin motivasyonunu düşürerek çalışma performansını ve yapılan işin niteliğini etkilemektedir.

Çocuk gelişimciler özel eğitim alanında yaşadıkları sorunların çözümü için meslek tanımının iyi bir şekilde yapılması ve mesleki hakları koruma altına alacak meslek yasasının çıkarılmasını önermektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde zorunlu personel statüsünde olmayan çocuk gelişimciler, zorunlu meslek elemanı olmaları ve mezun güçlendirme projelerinin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte meslek derneğinin de bu alanda çalışan çocuk gelişimciler hakkında çalışmalar yapması gerektiği belirtilmektedir. Cesur ve Köksal Akyol (2018)'un Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında çalışan çocuk gelişimcilerle yaptıkları çalışmada da benzer şekilde çocuk gelişimcilerin meslek tanımına uygun olarak çalışmalar yapamadıkları ortaya çıkmıştır. Çocuk gelişimcilerin özel eğitim alanında eğitimci rolünde yer alması mesleki becerilerini sergilemelerinin önünde engeller oluşturabilmektedir. Bu nedenle mesleki becerilerini uygulayabilecekleri değerlendirme, destek programı oluşturma ve yönlendirme süreçlerinde yer almaları bu alandaki eksikliklerin giderilmesinde de etkili olacaktır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sağlık bilimleri fakültesi mezunu/sağlık profesyoneli olarak çalışan çocuk gelişimciler, davranış yönetimi, davranış değiştirme ve sınıf yönetimi gibi eğitim derslerinin eksikliğine değinmiştir. Bunun yanı sıra özel eğitim ve rehabilitasyon alanındaki ekipte yer almak için yeterli donanıma sahip olduğunu belirten çocuk gelişimciler güncel yaklaşımları takip edip kendilerini geliştirebileceklerini belirtmiştir. Yapılan bir araştırmada da katılımcılar lisans programlarındaki özel eğitim alanına yönelik daha fazla ders olması ve mevcut ders sayılarının artırılması gerektiğini ifade etmiştir (Çetin ve Şen, 2017). Eğitim odaklı bakış açısıyla çalışmaların yapıldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, ekibin içerisinde yer alan farklı disiplinlere ait

meslek elemanlarının da eğitimci gibi çalışmasına ve bunlarla ilgili yetersizlikler yaşamasına yol açmaktadır. Çok disiplinli bir yapı olan ve farklı meslek elemanlarının bakış açılarını yansıtarak çalışmalar yapması gereken özel eğitim alanında meslek elemanlarının tek tipleştirildiği dikkat çekmektedir.

Araştırmaya dahil edilen çocuk gelişimciler, mesleki gelişimlerini devam ettirmek ve alandaki güncel gelişmeleri takip etmek için eğitimlere katılmak istediklerini fakat çalışma saatlerinin buna izin vermediğini belirtmektedir. Katılımcılar, kurumlarda hizmet içi eğitimlerin olması ve meslek elemanlarının kendilerini geliştirmesi gerektiği vurgulamaktadır. Sadan ve Çıkılı (2021)'nin yaptığı araştırmada katılımcılar, kurum yöneticilerinin, personellerini eğitimlere katılım konusunda desteklemeleri gerektiğini, bilimsel gelişmelerin takip edilmesi ve kurumlarda bu gelişmelerin tanıtılması gerektiğini belirtmiştir.

Çocuk gelişimciler, aile görüşmelerinin yapılması, gelişimsel değerlendirme ve destek süreçlerinin yürütülmesinden dolayı özel eğitim alanının klinik çalışmaya daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Özel eğitimde yürütülen süreçlerin çocuk gelişimcilerin klinik ortamlarında yaptığı çalışmalarla benzerlik göstermesi bu alanın tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Bazı katılımcılar ise diğer çalışma alanlarında istihdam olanaklarının kısıtlı olması ve atama sayılarının az olmasından dolayı bu alanda çalıştıklarını ifade etmektedir. Mecburiyetten bu alanı tercih ettiğini belirten çocuk gelişimcilerin yanı sıra bu alana ilgi duyan ve özellikle bu alanda çalışmayı tercih ettiğini belirten çocuk gelişimciler de yer almaktadır. Aydos ve Çalış (2021)'in çocuk gelişimci gözüyle otizm spektrum bozukluğu tanısı alma sürecini incelediği çalışmada çocukların değerlendirilme ve tanılanma süreçlerinde birçok süreçten geçildiğine vurgu yapılarak, çocukların tanı alma sürecinde yer alan personellerin istihdamının önemine değinilmiştir. Değerlendirme ve yönlendirme süreçlerinde yer alan çocuk gelişimciler, özel gereksinim şüphesiyle başvuru yapan ailelerle görüşme yaparak çocuğun gelişimsel profilini çıkarmaktadır. Doğan-Keskin ve Karaaslan (2021) çocuk gelişimcilerin, çocukların gelişimlerinin değerlendirilmesi ve özel gereksinim raporlarının hazırlanması sürecinde yer almalarının kuruma, aileye ve çocuklara faydasının olacağını belirtmiştir. Doğan-Keskin ve Bayhan (2020) yaptıkları araştırmada 2003-2018 yılları arasında çocuk gelişimi bölümünden 6468 çocuk gelişimcinin mezun olduğunu belirterek bu mezunların çeşitli alanlarda hizmet verdiklerini ifade etmiştir. Özel eğitim alanındaki çalışma alanına da değinen araştırmacılar, çocukların gelişiminin değerlendirilmesi, destek programlarının oluşturulması ve aile görüşmelerinin yapılması gibi süreçlerde yer alan çocuk gelişimi disiplinine ait istihdamların artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Doğan ve Baykoç (2015) yaptıkları araştırmada, çocuk gelişimi mezun sayılarına değinerek istihdam sayılarının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Çocuk gelişimcilerin istihdam sayılarının artırılması; özel gereksinimli çocukların değerlendirilme, yönlendirilme ve geçiş süreçlerindeki ekibin içinde yer alması çocukların zaman kaybetmeden ihtiyacı olan desteği almasına katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma nitel desende yürütülmüş ve sonuçlar da araştırmaya dahil olan katılımcılarla sınırlıdır. Nitel araştırmaların doğası gereği elde edilen bulgular genellemeye uygun olmamaktadır. Elde edilen bulgular, çalışma grubundaki katılımcıların bakış açısıyla görüşme yapılan konu hakkında detaylı bir bilgi elde etmeye yardımcı olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre çocuk gelişimciler;

Özel gereksinimli çocuklara yönelik bütüncül bakış açısıyla, etkileşim-oyun temelli, çocuk ve ailenin merkeze alındığı bir yaklaşımla çalışmalarını sürdürmektedir. Diğer çalışma alanlarında olduğu gibi bu alanda da mesleki becerilerini ortaya koyan çalışmalar yapmaktadır. Çocukların öğrenme sürecini başlatmadan önce gelişimsel değerlendirme yaparak destek programlarını hazırlayan çocuk gelişimciler çocuğu ve aileyi sürecin içine dahil etmeyi ön planda tutmaktadır. Bu yönüyle alana farklılık katan çocuk gelişimciler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan önemli bir meslek elemanı olarak yer almaktadır. Fakat çocuk gelişimcilerin yaptıkları bu çalışmaları sistematik bir düzen içerisinde ve görevlendirmelerle yapamamakta, insiyatiflerine bağlı olarak çocuklara ve ailelere yönelik hizmetler sunmaktadır. Kendi mesleki kimliklerinden ziyade eğitimci kimliğiyle özel eğitimde çalışma yapan çocuk gelişimciler, mesleki donanımlarını tam anlamıyla kullanamamaktadır. Aile ve çocuğun üstün yararına hizmet etme potansiyeli olan çocuk gelişimcilerin mesleki kimliklerini kullanarak çalışabilmesi bu alanın güçlenmesine ve verilen hizmetlerin niteliğinin artmasına katkı sağlayacaktır. Mesleki yeterlikleri doğrultusunda çocuk ve aile merkezli yaklaşımlarla ekibin bir parçası olarak çalışma yapan çocuk gelişimciler; mesleki tanımlarının net bir şekilde yapılmasının, görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi, maaş, çalışma saatleri ve özlük haklarının meydana getirdiği sorunların çözülmesi, çocuk gelişimcilerin de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde zorunlu meslek elemanı olarak yer alması gerektiğini vurgulamıştır.

Çocuk gelişimcilerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve yaşadıkları sorunların çözümü için meslek örgütü ile üniversitelerin çocuk gelişimi bölümleri ortak çalışmalar yürütebilir. Akademisyenler ve meslek örgütleri, meslek elemanlarının belirttiği sorunlara yönelik çalışmalar yapabilir.

Hizmet öncesi olan lisans eğitim sürecinde özel eğitim derslerinin nicelik ve niteliğinin artırılması; davranış yönetimi, problem davranışlar ve davranışsal müdahaleleri içeren derslerin zorunlu olarak müfredata eklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Geniş bir çalışma alanına sahip olan çocuk gelişimi lisans mezunlarının lisans eğitimi sürecinde çalışmak istedikleri alana yönelik uzmanlaşmasını sağlayacak ana bilim dalları oluşturulabilir.

YAZARLARIN KATKI ORANI

Yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

ETİK BEYAN

Araştırma Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanlığı'ndan alınan 05.05.2021 tarih ve E-78977401-050.02.04-29395 sayılı etik kurul onay kapsamında yürütülmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aral, N., Gürsoy, F. ve Aysu, B. (2018). Gelişimsel izlem ve destek sürecinde eğitimcilerin karşılaştıkları sorunlara ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimleri Kongre Kitapçığı*, 73-82.
- Arucan, D. (2008). Özel özel eğitim kurumlarında ve kız meslek liselerinde görev yapan çocuk gelişimi ve eğitimcilerinin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atmaca, U. ve Uzuner, Y. (2020). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin işitme kayıplı bireylere verilen destek hizmetlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Fenomenolojik araştırma. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 1214-1248.
- Aydos, S. ve Çalış, E. S. (2021). Otizm spektrum bozukluğu öncesi ve sonrasıyla tanı: Çocuk gelişimci bakış açısıyla bir inceleme. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 31-53.
- Baykoç, N. (2010). Özel Eğitim. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Cesur, E, ve Köksal Akyol, A. (2018). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda çocuk gelişimci olmak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 245-269.
- Çetin, M. E. ve Şen, G. S. (2017). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin sorunlarının belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 59, 53-69.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri. *M., Bütün ve S.B., Demir (Çev. Ed.). Siyasal Kitapevi*.
- ÇUÇEP (2016). Çocuk Gelişimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı. [https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/cocuk_gelisimi_cekirdek_egitim_programi.pdf].
- Doğan-Keskin, A. ve Karaaslan, B. T. (2021). Çocukların gelişimlerinin değerlendirilmesi ve özel gereksinim raporlarının düzenlenmesi sürecinde çocuk gelişimcinin rolü. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 54(3), 487-496.
- Doğan-Keskin, A. ve Bayhan, N. P. (2020). Çocuk gelişiminin dünü, bugünü ve yarını. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 881-900.
- Doğan, A. ve Baykoç, N. (2015). Hastanede Çocuk Gelişimi Birimi'ne yönlendirilen çocukların değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Seçkin Yayıncılık.

- Gürgür, H., Büyükköse, D. ve Kol, Ç. (2016). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde işitme kayıplı öğrencilere sunulan destek hizmetler: öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(4), 1234-1253.
- Huri, M., Aslan, F., Seyhan, Aki, E. ve Kerem Günel, M. (2020). Çocukluk dönemi habilitasyon uygulamaları. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 8(1), 85-90.
- MEB (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. [http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf].
- Metin, E. N. (2018). *Özel gereksinimli çocuklar*. Anı yayıncılık.
- Nicholas, D. B., Lach, L., King, G., Scott, M., Boydell, K., Sawatzky, B. J. ve Young, N. L. (2010). Contrasting internet and face-to-face focus groups for children with chronic health conditions: Outcomes and participant experiences. *International Journal of Qualitative Methods*, 9(1), 105-121.
- Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma: hizmet ve endüstri işletmesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (1), 85-97.
- Öztürk Çiftçi, D., Meriç, E. ve Meriç, A. (2015). Örgütsel sessizlik, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: ordu ili özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bir uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(41), 996-1007.
- Rahbi, D. A., Khalid, K. ve Khan, M. (2017). The effects of leadership styles on team motivation. *Academy of Strategic Management Journal*, 16(3), 1-14.
- Reeves, P. M., Pun, W. H. ve Chung, K. S. (2017). Influence of teacher collaboration on job satisfaction and student achievement. *Teaching and Teacher Education*, 67, 227-236.
- Sadan, A. ve Çıkılı, Y. (2021). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin kurum kurucu ya da müdüründen beklentilerinin belirlenmesi. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Shemek, M., Carey, D. H., Ott, A., Tiedemann, A., Moffa, L., Stanzione, M. ve Walsh, K. (2018). Assessing the need for a multidisciplinary patient and family education pediatrics inpatient rehabilitation setting. [<https://sigma.nursingrepository.org/handle/10755/623917>]
- Sivrikaya, T. ve Yıkılmış, A. (2016). Özel eğitim sınıflarında görev yapan özel eğitim mezunu olan ve olmayan öğretmenlerin öğretim süreciyle ilgili gereksinimleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1984-2001.
- Taştepe, T. ve Köksal Akyol, A. (2014). Hastanelerde görev yapan çocuk gelişimcilerin çalışma ortamları ile mesleklerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 29-54.
- Tercan, H. ve Bıçakçı, M. Y. (2016). Sağlık bilimlerinde transdisipliner yaklaşım içerisinde çocuk gelişimcinin rolü. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2nd National

Health Sciences Congress Book, 157-168.

Ünlü, E. (2020). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Pegem Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

COVID-19 Salgınının Türkiye’de Tıbbi Sosyal Çalışma Uygulamalarına Yansıması

*The Pandemic: Reflections on Medical Social Work Practices in Turkey*Zeynep ACA¹, Hürü AKALIN², Umut SOLMAZ³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, zaca@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3399-5310

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Programı, huruakalin95@gmail.com ORCID: 0000-0002-3399-5310

³ Öğretim Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Seben İzzet Baysal Meslek Yüksekokulu Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, umut.solmaz@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1112-3041

Başvuru: 16.08.2021
Kabul: 03.06.2022

Atıf:
Aca, Z., Akalın, H. ve Solmaz, U. (2022). COVID-19 salgınının Türkiye’de tıbbi sosyal çalışma uygulamalarına yansıması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 841-866. DOI: 10.33417/tsh.983418

ÖZ

COVID-19 salgını, tıbbi sosyal çalışma açısından daha önce bir benzeri görülmemiş, alışılmadık birçok zorlukla baş etmeyi gerektiren dinamik bir alan yaratmıştır. Bu anlamda çalışma, Türkiye’de COVID-19 salgınının tıbbi sosyal çalışma uygulamaları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Derinlemesine görüşmelere dayanan ve örnek olay çalışması kullanılan araştırmada kartopu örnekleme yöntemiyle 15 tıbbi sosyal çalışmacı ile görüşülmüştür. 3 Temmuz-20 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerin tamamı çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onayı ile kaydedilen görüşmeler, ardından aslına uygun olarak yazıya dökülmüştür. Analizler sonucunda, COVID-19’un yönetiminde karşılaşılan zorluklar, katılımcıların rutinleri ve değişen rutinleri, kaynakları, COVID-19’la mücadelenin sosyal çalışma müdahaleleri üzerindeki etkisi; müdahalelerin kapsamı, katılımcılara COVID-19’un yansımaları-kişisel farkındalıkları ve anlam arayışları, hizmet içi eğitim içeriği şeklinde 6 tema oluşturulmuştur. Özellikle tıbbi sosyal çalışma uygulamasıyla ilgili olsa da salgının yarattığı kriz ve travmalar, bulguların hem tıbbi sosyal çalışmaya hem de başka alanlara uygulanabilirliğini ima etmektedir. Kanıta dayalı bir çalışma olduğundan, çalışmanın gelecekte oluşabilecek kriz durumları için rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: COVID-19 salgını, tıbbi sosyal çalışma, kanıta dayalı çalışma, örnek olay çalışması

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has introduced a dynamic ground for medical social work that requires tackling unprecedented and unusual challenges. In this sense, the present study explored the impacts of the pandemic on medical social work practices in Turkey. Utilizing the snowball sampling technique, we performed in-depth interviews with fifteen medical social workers in the study employing a case study design. All the interviews, recorded upon the participants’ consent, were held online between July 3 and July 20, 2021, and then transcribed. The findings highlighted challenges in managing the pandemic, participants’ routines/changing routines, their resources, the impact of combating COVID-19 on social work interventions, the scope of the interventions, the reflections of the pandemic on the participants’ self-awareness and search for meaning, and the content of in-service training. While particularly relevant to medical social work practices, the pandemic-induced crises and traumas implied the applicability of the findings to both medical social work and other fields. As the research was an evidence-based study during the pandemic, it may guide the development of programs for further practices and prepare contingency plans in emergencies.

Keywords: COVID-19 pandemic, medical social work, evidence-based study, case study

GİRİŞ

Yakın dönemde ortaya çıkan salgınlar, olağanüstü bir halk sağlığı müdahalesi gerektirmiş olsa da (Walter-McCabe, 2020) COVID-19 salgını yayılma, bulaşma, sağlık, ekonomi, yasal, sosyal ve etik etkileri bakımından benzersiz bir salgındır. Mevcut salgın, insan topluluklarının ve toplumlarının sosyo-ekolojik dokusunu, toplumların örgütlenme şeklini, sosyal kurumların çalışma şeklini ve insanların günlük yaşantılarındaki davranış şeklini temelden değiştirmiştir (Harrikari vd., 2021). Yaşamın her alanında büyük değişimlere sebep olan COVID-19 salgınının etkilediği alanlardan biri de sosyal çalışma olmuştur. Özellikle salgının ilk dönemlerinde sosyal çalışma birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Çoğu hükümet, salgın döneminin öncelikli ihtiyacının sağlık hizmetleri olduğunu düşünmüş ancak salgının ilerleyen dönemlerinde sosyal çalışma uygulamalarına olan ihtiyaç giderek artmıştır (Truell ve Cropmton, 2020; Truell, 2020). Diğer yandan salgınla sosyal çalışma yeni uyarlanabilir yönetim türlerini benimsemek zorunda kalmış (Boyd ve Folke, 2012), bu durum sosyal çalışmanın alanlarından biri olan tıbbi sosyal çalışma açısından da benzer olmuştur.

Literatürde yeterince yer verilmemiş olsa da salgınlarda sosyal çalışmanın rolü yıllardır önemli olmuştur. Örneğin dünya çapındaki büyük grip salgını sırasında tıbbi sosyal çalışmacıların oynadığı önemli ve merkezi rol 1918 gibi erken bir tarihte belgelenmiştir (Rosoff, 2008). Sosyal çalışma uygulamasında kriz durumlarında bolca deneyim bulunsa da; küresel salgın sosyal çalışmacılar ve sosyal hizmet kuruluşları için yeni bir deneyim türü olmuştur/ kazandırmıştır (Harrikari vd., 2021). Sosyal çalışma alanındaki akademisyenler, cephedeki uygulayıcıların katılımlarından öğrenilen dersleri yakalamak için acil ve önemli yanıtları yeterince sağlamamaktadırlar. Örneğin önemli salgınlardan biri olarak kabul edilen SARS'ın patlak vermesinden iki yıl sonra sadece beş makale yayınlanmıştır. Bunların tamamı bir derginin özel sayısında yer alan kavramsal makalelerden oluşmuştur. SARS'a yanıt olarak sosyal çalışma müdahalesi üzerine ilk çalışma, salgından dört yıl sonra 2007'de yapılmıştır (Rowlands, 2007). 2007 ve 2010 yılları arasında SARS ile ilgili dört araştırma makalesi daha yayınlanmıştır. Bundan sonra, 2012'de H1N1 ile ilgili ve 2016'da MERS ile ilgili bir makale yayınlanmıştır. Büyük salgınlardan yıllar sonra yalnızca çok az sayıda çalışma yapılmış, kanıta dayalı uygulama standartları zamanında oluşturulamamıştır; dahası, cephedeki uygulayıcılar, hastalığa karşı devam eden mücadeleleri sırasında kendilerine rehberlik edecek önemli ve faydalı kaynakları da bulamamıştır (Cheung, 2020). COVID-19 salgınıyla ilgili kanıta dayalı bilgi üretimi de yenidir (Harrikari vd., 2021; Rezaei vd., 2020) ve kanıta dayalı çalışmalarda tıbbi sosyal çalışmaya yönelik çalışmalar ise sınırlıdır (Vo, 2021; Ross vd., 2020). Bu anlamda mevcut çalışma, hastane ortamlarında çalışan tıbbi sosyal çalışmacıların COVID-19 salgını sırasındaki deneyimlerini inceleyerek COVID-19 salgınının tıbbi sosyal çalışma uygulaması üzerindeki etkilerini araştırmayı ve gelecekte benzer olası salgınlarda hayata geçirilecek programların geliştirilmesine ve acil durumların yönetimine ilişkin planların oluşturulmasında rehberlik edici olacağı düşünülmektedir.

KANITA DAYALI UYGULAMA VE SOSYAL ÇALIŞMA

Günümüzde birçok disiplinde önemli bir yer tutan 'kanıta dayalı uygulama', literatüre 1990'larda Gordon Guyat'ın Kanıta Dayalı Tıp (KDT) kavramını kullanmasıyla girmiştir (King, 2005; Okpych ve Yu, 2014). Sackett ve meslektaşları tarafından ilk kez tanımlanan kanıta dayalı uygulama "bireylerin bakımıyla ilgili kararların alınmasında mevcut kanıtların vicdani, açık ve mantıklı kullanımınıdır." (Sackett vd., 1996:71). Belirtelim ki kanıta dayalı uygulamalar sağlık alanından sonra sosyal çalışma da dahil diğer disiplinlerde hızla yayılmıştır (King, 2005; Morago, 2006). Kanıta dayalı uygulama, bilimsel bilgiler ile uygulamayı bir bütün halinde görmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Polat, 2007). Sosyal çalışma disiplininde ise kanıta dayalı uygulama, sosyal çalışma uygulamalarının kanıt temelinde yapılandırılmasını, mesleki karar verme süreçlerinde etkili ve ihtiyaca cevap verebilen hizmetlerin sunulmasında sahadan elde edilen araştırma sonuçlarından faydalanılmasını ifade etmektedir (Erbay, 2017). Hızla gelişen teknolojilerle araştırma ve ölçme tekniklerinin ilerlemesi ve yaygınlaşması, sunulması gereken hizmetlerin çeşitlenmesi, toplumsal risklerin artması, sunulan hizmetlerin doğru şekilde ve ihtiyacı olan kesime ulaştırılabilmesinin sağlanabilmesi gibi sebeplerden ötürü sosyal çalışma alanında sahadan toplanan verilerle bilimsel bilgilerin harmanlanması gerekmekte, bu ise sosyal çalışma alanında kanıta dayalı uygulamaların yaygınlaşmasını zorunlu kılmaktadır (Topuz ve Özkan, 2017). Sosyal çalışma disiplinin sosyal yönüyle sınırsız değişkene sahip insanla çalışıyor olması, elde ettiği veriler yeni araştırma alanları oluşturulmasına, yeni sorun alanları tespit edilebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeple meslekî müdahale uygulamalarının sürekli bir biçimde yenilenmesi, güncelleştirilmesi ve geçerliliğinin yeniden sağlanması, sunulan hizmetlerin yeterliliği ve etkinliğinin artırılması açısından kanıta dayalı çalışmalar önemlidir (Soyhanoğlu, 2020). Belirtelim ki, kanıta dayalı uygulamalarda, sosyal çalışmacı aktif bir rolde olma sorumluluğunu yerine getirerek doğru ve gerekli kanıtlara erişilmesinde sorumluk yüklenmekte ve kanıta dayalı uygulamalar onun tutum, bilgi ve becerisini şekillendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Günümüz toplumsal yapısındaki değişimler, doğal afetler, göçler, salgınlar, bireylerin daha çok ve daha hızlı müdahaleye ihtiyaç duymasına sebep olmaktadır (Özkan ve Gökçearslan-Çifci, 2012). Olağanüstü bir dönem yaşanmasına sebep olan COVID-19 salgını, modern insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir olay olup insan yaşamının her yönünü sağlık, sosyal ve ekonomik olarak etkilemektedir. Salgın, acil bir tıbbi kriz getirmekle kalmamıştır; aynı zamanda toplumların neredeyse her yönünün kırılma noktasını da ortaya çıkarmıştır (Udah ve Francis, 2021). Geline nokta, bu olağanüstü durumu yönetmeye ve buna yanıt vermeye yönelik sosyal çalışma araştırmalarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır (Miller, 2020). Dolayısıyla sağlık sektöründe daha uzun bir araştırma geleneğine sahip olmasına rağmen (Barratt, 2003) kanıta dayalı uygulama, COVID-19 salgını döneminde mikrodan makroya çeşitli hizmetler yelpazesinde sosyal çalışma uygulamaları için faydalı bir bakış açısı sağlayacaktır (McNeece ve Thyer, 2008; Miley vd., 2014).

COVID-19 salgını, salgınla mücadelede kabul edilen politikaların uygulama sonuçlarının izlenmesine müsaade eden bir sürecin de ifadesidir. Dolayısıyla bu çalışma, salgın döneminde uygulanan politikalarda, sosyal çalışmanın alanlarından biri olan tıbbi sosyal çalışmaya nasıl yaklaşıldığının, tıbbi sosyal çalışma alanında hangi noktalarda, eksikliklerin ortaya çıktığının ve başarılı uygulama örneklerinin hayata geçirildiğinin değerlendirmesine kanıta dayalı ampirik bir yöntemle yaklaşılmasına imkân sunmaktadır (McNeece ve Thyer, 2008). Sosyal çalışma, uygulamaya rehberlik edecek bilgi arayışında uzun süredir bilimsel araştırma yöntemlerini kullanmakta ve sosyal çalışma alanının ampirik araştırmaya dayalı olarak toplanmış ve test edilmiş kanıtlarla yönlendirilmesini önemsemektedir (Rosen, 2003; Okpych ve Yu, 2014). Ancak özellikle sosyal çalışma müdahalelerinin etkinliğini nicel ölçütlerle belirlemenin güçlüğü dikkate alındığında, nitel araştırmaların bu bakımdan daha güçlü kanıtlar sunacağı düşünülmektedir (Polat, 2007). Tıbbi sosyal çalışmacılar, başta dezavantajlı gruplar olmak üzere COVID-19 salgınından etkilenen her bireye hizmet sunma gayreti içindedirler. Salgın sürecinde sunulan hizmetlerin etkinliğinin belirlenmesi, sunulan hizmetlerin bireylerin ihtiyaçlarına cevap verilebilirliğinin ve verilen hizmetlere kitlelerin ulaşabilirliğinin tespit edilmesi, bunların ise ön cephede hizmet sunma çabası içerisinde olan sosyal çalışmacıların bakış açısıyla ele alınması önemlidir. Günümüzde ve ilerleyen zamanlarda salgının getirdiği olağanüstü şartlara karşı tıbbi sosyal çalışmacıların alandaki deneyimlerinin ortaya konulmasının etkin sosyal çalışma müdahalelerinin hayata geçirilmesinde bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

TIBBİ SOSYAL ÇALIŞMA

Sosyal çalışmanın uygulama alanlarından biri olan tıbbi sosyal çalışma, sağlık alanında bulunan sosyal çalışma uygulamalarını içermektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen tıbbi sosyal çalışma uygulamaları 2011 yılında çıkarılan Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi ekseninde gerçekleştirilmektedir. Bu yönergede tıbbi sosyal çalışma “Ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması ve geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek hastanın sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal çalışma uygulaması” olarak tanımlanmaktadır (Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, 2011). Tanımdan yola çıkarak tıbbi sosyal çalışmacıların genel olarak hastanelerde çalıştığı söylenebilir. Hastanelerde çalışan sosyal çalışmacılara, 2006 yılında Türkiye İş Kurumu tarafından yayınlanan Türkiye Meslekler Sözlüğü’nde de “Hastane- Sosyal Hizmet Uzmanı¹” unvanı verilmiştir (Türkiye İş Kurumu, 2006). Hastanelerde çalışan sosyal çalışmacıların, psikososyal destek çalışmaları yürütmek, sosyal desteğe ihtiyacı olan hastaların bireysel, ailevi vb. sorunlarının çözülmesi için yakın çevresiyle işbirliği yapmak, hekimin talebi üzerine hastanın sosyal inceleme raporunu yazmak, sosyal desteğe ihtiyacı olan hastaların

¹ Bu çalışmadaki kullanıma uygun olarak “Hastane Sosyal Çalışmacı” unvanı verilmiştir.

kurumlarla iletişime geçmesini sağlamak, uzun süre yatacak olan hastaların boş zamanlarını aktif değerlendirmelerini sağlamak, çocuk bakımevi hizmetlerini yürütmek, hasta haklarını korumak gibi görevleri bulunmaktadır (Tuncay, 2019). Görev tanımlarına ek olarak değişen şartlara göre sosyal çalışmacıların görev tanımları farklılaşabilmekte, bu hastane yönetiminin kararları, ülkenin şartları vb. durumlara göre şekillenmektedir.

Salgın öncesi ve sonrasında çalışma hayatının değişimine dair iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bazı görüş sahipleri çalışma hayatının aynı kalacağını savunmuşken, karşıt görüştekiler ise çalışma hayatının değişime uğrayacağını ileri sürmüştür (Omay, 2020). Belirtelim ki salgın döneminde birçok açıdan çalışma hayatları farklılaşmış ve buna bağlı olarak sosyal çalışmacıların da görev tanımlarında değişimler olmuştur. Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu rehber çerçevesinde tıbbi sosyal çalışmacılar, COVID-19 temaslı takibi, evde hasta izlemi ve filyason çalışmaları yürüten sağlık çalışanları arasında yer almıştır (Sağlık Bakanlığı, 2021). Bunlara ek olarak tıbbi sosyal çalışmacılar, virüs taraması gerçekleştirme, hastaları ve hastaları yakınlarını gereksinim duydukları hizmetlere yönlendirme, hasta ve yakınları arasında tele servis, internet, video, sosyal medya bağlantılarını sağlama, virüs hakkında bilgilendirici çalışmalar yapma, duygusal hasarı minimuma indirme, kayıp ve yas konularında danışmanlık yapma, sağlık hizmetlerinin alımı konusunda savunuculuk yapma gibi görevler de üstlenmektedirler (Bekiroğlu, 2021). Sonuç olarak COVID-19 salgını görev tanımlarına ek görevlerin sosyal çalışmacılara sıklıkla verilmesine neden olmuştur. Türkiye genelinde sayıca az oldukları düşünüldüğünde, sosyal çalışmacılara görev tanımlarına ek ve sosyal çalışma uygulaması içermeyen görevlerin verilmesi hizmet sunucusu ve alıcısı bakımından sıkıntılar doğuracaktır. Bu gerçeklikten hareketle, COVID-19 döneminde sosyal çalışmacıların deneyimlerini tespit ederek salgının tıbbi sosyal çalışma uygulamaları üzerindeki etkilerini ortaya koymak için bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışma, COVID-19 salgınının tıbbi sosyal çalışma uygulaması üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yarı yapılandırılmış araştırma sorusu; i) tıbbi sosyal çalışmacıların görev tanımları ve salgında değişen görev tanımları, ii) salgın sırasında hastalara ve ailelerine yönelik yürüttükleri sosyal çalışma uygulamaları, iii) hastaların ihtiyaçlarını karşılayabilme iv) hastaların duygusal gereksinimlerini karşılayabilme, v) kurum kaynaklarının yeterliliği, v) hizmet içi eğitimlerin içeriği ve vi) kurumlarının sosyal çalışmacılara karşı tutumları-oluşturulmuştur. Ayrıca a) yaş, b) meslekteki yıl ve c) çalışılan hastane görüşmenin başlangıcında sorulmuştur.

COVID-19 salgınının etkileri ve gelecekte yeni bir salgının ortaya çıkma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, COVID-19'un tıbbi sosyal çalışma üzerindeki etkisinin anlaşılması değerlidir. Ayrıca, Covid-19 salgınına ilişkin sosyal çalışma alanında yapılan araştırmaların az olması, literatüre katkı sağlaması açısından da bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın tasarımı COVID-19 salgınında tıbbi sosyal çalışmacılarla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan nitel ve keşfedicidir. Gerçek yaşamın, gerçek bağlam ya da doğal ortam içindeki durumunun araştırılması hedeflenen araştırmada örnek olay çalışması modeli seçilmiştir (Punch, 2014; Creswell, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmada, tıbbi sosyal çalışma uygulamalarını keşfederek salgın döneminde tıbbi sosyal çalışma uygulamalarına ilişkin mümkün olduğunca bütünsel bir resim ortaya koymak amaçlandığından geniş bir örneklem grubuna ulaşma hedeflenmiştir. Bu doğrultuda örnekleme yöntemi olarak evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu veya evreni oluşturan birimlere ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 15 tıbbi sosyal çalışmacı ile yürütülen araştırmada, araştırma sorusunu yanıtlayabilecek süreç ve kavramlar tekrar etmeye başladığı aşamaya kadar (doyum noktası) veri toplamaya devam edilmiş, yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığı kanaati oluşana kadar görüşmeler sürdürülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Veriler

Kod İsim	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim	Çalıştığı Hastane
K1	Kadın	35	12 Yıl	Devlet Hastanesi
K2	Kadın	26	5 Yıl	Devlet Hastanesi
K3	Erkek	29	5 Yıl	Devlet Hastanesi
K4	Kadın	26	2 Yıl	Devlet Hastanesi
K5	Erkek	25	1 Yıl 4 Ay	Devlet Hastanesi
K6	Kadın	27	4 Yıl	Eğitim ve Araştırma Hastanesi
K7	Erkek	24	1 Yıl 7 Ay	Devlet Hastanesi
K8	Kadın	25	1 Yıl 7 Ay	Kadın Doğum Hastanesi
K9	Kadın	26	4 Yıl	Devlet Hastanesi
K10	Erkek	26	1 Yıl 5 Ay	Eğitim Araştırma Hastanesi
K11	Kadın	26	1 Yıl	Devlet Hastanesi
K12	Erkek	27	4 Yıl	Devlet Hastanesi
K13	Kadın	36	13 Yıl	Eğitim ve Araştırma Hastanesi
K14	Kadın	27	4 Yıl	Eğitim ve Araştırma Hastanesi
K15	Erkek	27	1 Yıl 5 Ay	Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yürütülebilmesi için Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan 01.07.2021'de izin alınmıştır.

Araştırmada, hedeflenen durum derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelenmek istendiğinden ana temaya bağlı kalmayı sağlayan ancak farklı alt sorular sorma imkânı da veren yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). 3 Temmuz-20 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelere, öncelikle araştırmacıların iletişiminin bulunduğu ve çalışma için uygun olduğu düşünülen kişilerin telefonla aranmasıyla başlanmıştır. Ayrıca bu katılımcılardan görüşmeye katılabilecek diğer kişileri de belirlemeleri istenmiştir. Kişilere, çalışmanın amacı, çalışma için gerekli iznin alındığı, görüşmenin Google Meet aracılığıyla görüntülü yapılmak istendiği,

görüşmede mahremiyetin sağlanabilmesi için sadece görüşmeci ile katılımcının olduğu bir ortamın oluşturulmasının gerekliliği ve görüşme için onamın zorunlu olduğu aktarılmıştır. Görüşmeye katılmayı onaylayanlardan e-posta aracılığı onam formu gönderilerek onay alınmıştır. Mahremiyet ihlalini ortadan kaldırmak için bazı görüşmeler, katılımcıların istedikleri doğrultusunda kimi zaman iptal edilerek onların belirledikleri günlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılarla sohbet edilerek samimi bir ortamın oluşması sağlanmıştır. Katılımcılara, aktaracakları bilgilerin sadece bilimsel bir araştırma için kullanılacağı bilgisi yinelenmiş, bir akademik çalışmanın gerçek anlamda alana katkı sağlayabilmesi için görüşülen kişilerin samimi hislerini aktarmasının önemi aktarılmıştır. Görüşmenin herhangi bir aşamasında herhangi bir hususta tereddüt oluşması halinde katılımcılara görüşmeyi sonlandırabilecekleri ve sonlandırılan görüşme verilerinin çalışmada kullanılmayacağı bildirilmiştir. Ortalama 30 dakika süren görüşmeler katılımcıların onayıyla ses kayıt cihazına kaydedilmiş, ardından yazıya dökülmüştür.

Verilerin Analizi

İçerik analiziyle veriler değerlendirilmiştir. Word 2013 ve Excel 2013 programlarından yararlanılan analizde 'kodlama', 'temaları oluşturma', 'kod ve tema düzenleme' ve 'bulguları yorumlama' sistematigi takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Geçerlilik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlilik (aktarılabilirlik ve inandırıcılık) ve güvenirlilik (tutarlılık) için farklı stratejiler kullanmak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Aktarılabilirlik için çalışma içinde ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir. İnandırıcılık için de görüşme sonunda, görüşme yapılan araştırmacı tarafından verilerin özeti katılımcılara özetlenerek görüşmelerin doğruluğuna ilişkin dönütler alınmıştır. Güvenirlilik (tutarlılık) içinse verilerin analizini gerçekleştiren araştırmacı, içerik analizini kullanarak çalışma yapmış bir araştırmacının görüşüne başvurarak kod ve temaların uygunluğunu araştırmacıdan incelemesini istemiş, gelen önerilere istinaden kod ve temalara son şeklini vermiştir.

BULGULAR

Bu bölümde tıbbi sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmelerde elde edilen veriler içerik analiziyle analiz edilmiş ve elde edilen tema ve kodlar doğrudan alıntı ve yorumlarla aktarılmıştır. Analiz sonucunda, COVID-19'un Yönetiminde Karşılaşılan Zorluklar, Rutin Uygulamalar ve Değişen Rutin, Kaynaklar, Müdahaleler, Yansımalar- Kişisel Farkındalık ve Anlam Arayışı, Eğitim şeklinde 6 tema ve bazı temalara ilişkin alt temalar elde edilmiştir. Ham verilerin deşifre edilmesinin ardından içerik analiziyle oluşturulan tema ve alt temalar tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ham Verilerin Analiziyle Elde Edilen Tema ve Alt Temalar

COVID-19'un Yönetiminde Karşılaşılan Zorluklar
Rutin Uygulamalar ve Değişen Rutin
a. Rutin Uygulamalar
b. Değişen Rutin

Tablo 2. Ham Verilerin Analiziyle Elde Edilen Tema ve Alt Temalar (devamı)

Kaynaklar
Müdahaleler
a. Hastalara Yönelik Müdahaleler
b. Hastaların Ailelerine Yönelik Müdahaleler
c. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Müdahaleler
Yansımalar-Kişisel Farkındalık ve Anlam Arayışı
Eğitim

COVID-19'un Yönetiminde Karşılaşılan Zorluklar

Hükümetler, acil durumlar için belirli planlar yapmaktadır. Ancak acil bir durum için ne kadar hazırlıklı olunursa olunsun bazı sorunlar kaçınılmazdır (Walter-McCabe, 2020). COVID-19'un ilk doğrudan etkisi, COVID-19'la ilgili olmayan sağlık sorunları da dahil olmak üzere hızla aşırı yüklenmiş sağlık hizmetleri açısından olmuştur (FAO, 2020). COVID-19 salgınının büyük ölçekli yapısı ve hızlı yayılması, hastanelerin ve diğer sağlık hizmetlerinin çalışma şeklini değiştirmiştir (Rafterya vd., 2020). Bu ise COVID-19'un yönetiminde birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Araştırmaya katılan tıbbi sosyal çalışmacıların COVID-19'un yönetiminde dile getirdiği zorluklar; hastanelerin fiziksel koşullarının yetersizliği, teknik ekipman sıkıntısı, hastaların ilaç temininde sıkıntılar, zaman zaman hastaların ihmali, maske ve dezenfektan gibi şeylere erişimde zorluklar yaşanması, kurumlar arası koordinasyon problemi, bürokratik engeller, hastanelerin acil eylem planlarının yokluğu, var olan kaynakların etkin kullanılamaması, COVID-19'un getirdiği bilinmezlikle sağlık personelinin hastalara müdahalede çekince duymaları, muhtaç hastalara bazen ayni ve nakdi destek sağlamada yetersizlikler ve özellikle salgın dönemlerinde daha fazla ihtiyaç duyulan ve sosyal çalışmanın temel çalışma alanlarından biri olan psikolojik desteklerin genel olarak sağlanamaması şeklinde sıralanabilir. Örneğin katılımcılardan K3 konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

"Vakaların çok arttığı durumlarda yoğun bakım yatağı bulma sıkıntısı yaşadık ve başka şehirlere sevk etmek zorunda kaldık. Sosyal hizmetler olarak da bazı hasta yakınlarının hastaların bakımlarını üstlenmedikleri durumda sosyal çalışmanın eksik kaldığını hissettim."

Bir başka katılımcı olan K6 ise kurumlar arası koordinasyon eksikliği ve bulaş nedeniyle kurum bakımında kalan hastaların yaşadıkları zorlukları dile getirmiştir:

"Kurum bakımında olan COVID hastalarını kurumları kabul etmek istemiyordu. Böyle olunca hastanede yer problemi yaşandı. Diğer misafirhanelerle bunu gidermeye çalışsak da yer problemi devam ediyordu. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çözüm sürecini çok yavaş ilerlettiği için hastaların yerleştirilmesi büyük bir problem oluyordu. Onlarla iş birliği yaparken büyük sıkıntılar yaşıyorduk."

Tıbbi sosyal çalışmacıların COVID-19'un yönetiminde dile getirdiği zorluklar çok yönlüdür ve dünya genelinde yaşanan zorluklarla benzerdir. 2020'nin Şubat ve Mart aylarında, salgın bir ülkeden diğerine taşınırken Uluslararası Sosyal Çalışma Uzmanları Federasyonu (IFSW) günde düzinelerce çağrı almış ve dünyanın dört bir yanındaki sosyal çalışmacılar, yetersiz kaynaklar ve çökmekte olan

sağlık ve refah sistemleri karşısında sürekli zorluklarla karşı karşıya olduklarını dile getirmişlerdir (Truell ve Crompton, 2020).

COVID-19 yönetimi aynı zamanda değişen iş tanımları anlamına gelmektedir. Bu tıbbi sosyal çalışmacıların normal dönemde yaptıkları çalışmaların farklılaşmasını ve hastalara ilişkin çalışma koşullarının değişmesini beraberinde getirmiştir (Rowlands, 2007). K8 hem değişen görev tanımlarına hem de fiziksel yetersizliklere ilişkin olarak şunları söylemiştir.

“Hastanedeki çalışmalar şu yönüyle eksikti; sağlık personeli değildik ve bilmediğimiz tıbbi kelimelerle hastaların ailesine yardımcı olmamız istendi fakat biz bu konuda bilgili değildik.....Yeterli kaynak yoktu ve sürekli dış kurumlara iletişime geçilerek ihtiyaçları karşılamaya çalıştık. Fiziki koşullar da yeterli değildi ve birçok servis birleştirildi”.

Rutin Uygulamalar ve Değişen Rutin

Normal koşullarda sosyal çalışmacılar tuhaf komplo iddialarından, söylentilerden ve korku çığırkanlığından ve/veya yetkililerin ihmalinden kaynaklanan sosyal bozulmaları önlemekle yükümlüdür (Amadasun, 2020). Bu bağlamda yıllar boyunca sosyal çalışmacılar, insan sağlığının ve toplumda refahın teşvik edilmesine büyük katkıda bulunmuştur. Sosyal çalışmanın alanlarından biri olan tıbbi sosyal çalışmada ise sosyal çalışmacılar, hastane ortamlarında psiko-sosyal değerlendirme yapma, eğitim, taburculuk planlaması gerçekleştirme, savunuculuk yapma, danışmanlık hizmetleri verme, vaka konferansları düzenleme, kriz müdahalesi ve topluma erişim gibi çok sayıda işlevi yerine getirmektedirler (Gupta vd., 2020). Ancak COVID-19 salgını tıbbi sosyal çalışmacıların görev tanımlarını değiştirerek (Rowlands, 2007) normal rutinlerini değişime zorlamıştır.

a) Rutin Uygulamalar: Hastanelerin birincil görevi sosyal çalışma sunmak olmasa da- bu anlamda hastaneler tıbbi sosyal çalışma açısından ikincil ortamlar olarak kabul edilir - ulusal kaynakların gelişiminde ayrıcalıklı bir yere sahip olan sağlık hizmetlerinin kaliteli sunumu bağlamında tıbbi sosyal çalışmanın önemi yadsınamaz (Zastrow, 2015). Ancak tıbbi sosyal çalışma COVID-19 salgını nedeniyle düşük bir nota sahiptir. Normal koşullarda tıbbi sosyal çalışma; hastalara, ailelere ve topluluklara psiko-sosyal müdahalelerin gerçekleştirildiği, tedavi sırasında veya sonrasında hastalığa bağlı biyo-psiko-sosyal ve ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için hastanelerde, özellikle üçüncü basamak hastanelerde vazgeçilmez bir hizmettir (Vishal, 2021). Bu anlamda çalışmaya katılan tıbbi sosyal çalışmacılar, COVID-19 öncesinde tıbbi sosyal çalışmacılar olarak genel olarak görevlerini yapabildiklerini belirtmişlerdir. Tıbbi sosyal çalışmacılar, hastaların sosyal sağlıklarının korunması ve geliştirilmesi, çevreleri ile ilişkilerinin düzenlenmesi, psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi, hasta hakları alanında görevler yürütme, kurum bakımına ihtiyaç duyanlara destek sağlama, şiddet mağdurlarıyla ve ergen gebelerle çalışma, ihmal, istismar ve intihar vakalarıyla ilgilenme gibi bir dizi hizmet sunduklarını bildirmişlerdir. Ancak burada göze çarpan nokta hastanelerin bulunduğu lokasyona ve hizmet kullanıcıların talebine bağlı olarak sosyal

çalışmacıların hizmet sunum içeriğinin farklılaşmasıdır. Örneğin K2 küçük bir yerde çalıştığı için sadece “engelli kişilerin taleplerine istinaden tıbbi sosyal çalışmalar yürüttüklerini” belirtmiştir. K6 ise konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir.

“Hastanede 18 yaş altı adölesan gebeler geliyor ve görüşmeler sağlıyoruz. Resmi nikahlı olmayanların evraklarını savcılığa gönderiyoruz. İhmal ve istismar vakalarıyla ilgileniyoruz. İntihara sürüklenen çocuklarla ilgileniyoruz. Kimsesiz ve engelli vatandaşlarla ilgilenip kurum bakımı ihtiyacı olanları gönderiyoruz. Homoseksüel olan erkeklerin askere gidip gitmeme konusunda sağlık kurulu konusunda görüşme sağlıyoruz. Gerçekten mi yoksa askere gitmemek için mi yapıyor bununla alakalı görüşüyoruz. Çocuk servisinde yatan çocukların bazıları terk edilebiliyor veya terk bebekler oluyor onların kurum bakımına yerleştirilmeleriyle ilgileniyoruz.”

b) Değişen Rutin: Sosyal çalışmanın sunumundaki değişiklik normalde yıllar almaktadır. Ancak 2020'nin ilk altı ayında olanlar tamamen yeni bir şey olduğundan, bu salgın, hemen hemen her ülkede değişimi savunmak için sosyal çalışmacıların ön saflarda yer almasına yol açmıştır (Truell ve Crompton, 2020). Aynı zamanda bu tüm sosyal çalışmacıların iş tanımlarının değişmesi anlamına gelmiştir (Rowlands, 2007). Tüm dünyada sosyal çalışmacıların COVID-19 salgını döneminde görev tanımlarının değiştiği ya da farklılaştığı belgelenmiştir (Truell ve Crompton, 2020; PSW, 2020; Montero, 2021). Bu aynı zamanda tıbbi sosyal çalışmacıların normal dönemde yaptıkları çalışmaların farklılaşması ve hastalara ilişkin çalışma koşullarının değişmesi, atipik uygulamaların ortaya çıkması anlamına gelmiştir (Rowlands, 2007). Değişen rutinin başında tıbbi sosyal çalışmacıların filyasyon ekibinde yer alması gelmektedir. Katılımcıların ortalama %67'sine verilen bu görev 3 aydan 1,5 yıla kadar farklılaşan bir süreci içermektedir. Tıbbi sosyal çalışmacılar, filyasyon ekibinde karantinada olanların evde kalmalarını sağlama, COVID-19 testi yapma, sürüntülere ilişkin kayıt ve raporları tutma, ilaç temini, ilaç dağıtımı ve kullanılacak ilaca ilişkin talimatlar verme gibi görevler üstlenmişlerdir. Örneğin konuya ilişkin K10 olarak şunları söylemiştir:

“...salgın sonrası dönemde tüm alanlar iç içe girdi. Bir psikolog arkadaş eczanede ilaç dağıtmaya başladı. Ben filyasyon ekibinde ilaç dağıtmaya başladım.....Herkesin her işi yapabileceğine yönelik yazılar gelmeye başladı..... Görev tanımı komple ortadan kalktı denebilir.”

Diğer yandan tıbbi sosyal çalışmacıların hastane içinde de yaptıkları işlerde farklılaşma olmuştur. Bunlar, acil giriş yapan hastaların doktorlara ulaşamadıkları durumlarda doktorlarla iletişime geçme, acil personeli olarak çalışma; sosyal çalışmacıların ifadesi ile sekreter olarak acil serviste çalışma, bir vefat olması halinde muhtarlar aracılığıyla ölenlerin yakınları ile iletişime geçerek vefatı bildirme gibi farklılaşan görevlerdir. K7 hastane içinde değişen görev tanımını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“COVID-19'la birlikte hastanenin genel işleyişi çok değişti. Poliklinikler kapandı, doktorlar COVID-19 döneminde servislere çekildi, diğer çalışanlara sürüntülerin ve kan tahlillerinin taşınması gibi görevler verildi. Sosyal çalışmacılara da sürüntülerin kaydedilmesi

görevlendirmesi verildi. Buralarda nöbetler tutuyorduk. Bu bazen zorluk yaratıyordu çünkü bazen orada nöbet tutarken birimiz boş kalabiliyordu. Nöbet tuttuğumuz esnada acil vaka durumu ortaya çıkarsa hem vakaya müdahale edip hem görevimizi yerine getirmeye çalışıyorduk.”

Kaynaklar

Kamusal sosyal/sağlık alanından kaynaklanan sosyal sorunlara yanıt vermek, sosyal çalışmanın varoluş nedenidir ve bu anlamda COVID-19'u yarattığı olumsuz koşulların etkileri açısından ele almak profesyonel bir zorunluluktur (Amadasun, 2020). Sosyal çalışmanın etkili uygulama gerçekleştirebilmesi için de kaynaklara ihtiyaç vardır. Salgın müdahalesi, durumla etkin bir şekilde başa çıkmayı ve durumun yeniden düzenlenmesini sağlamak için kaynakların seferber edilmesini içermektedir (Yunus vd., 2002). Türkiye’de sosyal çalışma uygulamalarında genel olarak bakım ve sosyal yardım ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda çalışmaya katılan katılımcılar da genel olarak sosyal yardım ve kurum bakımı kaynaklarına atıfta bulunmuşlar ve bazı durumlarda da bu kaynakların yeterli olmadığını (özellikle hastaya refakatçi sağlama noktasında) ifade etmişlerdir. Bu kaynaklarda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının ve belediyelerin sunduğu kurum bakımı ve K9’unda belirttiği gibi: “...*hastanın veya ailesinin ihtiyaçları olduğu zamanlarda sosyal hizmet merkezlerine veya SYDV'lere [sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları] bildiri yapılıyordu. Fiziki ihtiyaçları bu şekilde karşılanıyordu.*”-bakanlığın sunduğu sosyal yardımlar, sivil toplum kuruluşlarının yardımları, bağışlar, hastaneler bünyesinde oluşturulan fonlar kaynaklar arasında yer almıştır.

Tıbbi sosyal çalışmanın rolü çoğu zaman yeterince anlaşılmamış ve sonuç olarak tıbbi sosyal çalışmaya yeterince değer verilmemiş olsa da tıbbi sosyal çalışmacıların savunuculuk ve sosyal yönlendirme rolleri COVID-19 salgını gibi belirsizlik zamanlarında hastaları desteklemek için hayati öneme sahiptir (Casey, 2020). Belirtelim ki tıbbi sosyal çalışmacılar, hastaların ihtiyaç duydukları tıbbi olmayan kaynaklarla bağlantılarını ve genel bakım hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırabilmektedir (Fraser vd., 2018). Dolayısıyla *tıbbi sosyal çalışmacılar, bir savunuculuk örneği olarak kaynakları harekete geçirmede* liderlik görevini üstlenerek; buldukları yerden başlayarak kriz zamanlarında davranış modeli oluşturma fırsatlarına açık olmalıdırlar (Casey, 2020). Tıbbi sosyal çalışmacılar, bağış toplama kampanyalarını düzenleyerek (IFSW, 2020), toplulukları bir araya getirerek veya topluluk bağlantılarını kullanarak; sosyal dayanışmayı kolaylaştırarak (Fisher vd., 2020) ya da var olan kaynakları harekete geçirerek sosyal çalışmanın doğasında olan savunuculuk rollerini sergileyebilirler. Çalışmada iki katılımcı bu yönde tavır sergilediklerini belirtmişlerdir. K3 filyasyon ekibinde çalışırken testi pozitif çıkan bundan dolayı akciğerlerinde tutulum olan, ancak engelli oğlu ve yatalak kocasını bırakamayan, “*öleceksem eşim ve oğlumun başında öleyim diyen*” bir hasta için çalıştığını hastanenin kaynaklarını ne şekilde harekete geçirdiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bu durumda sosyal çalışma müdahalesi olarak ne yapacağımı düşündüm. Hastanın da tedavisinin yapılması gerekiyordu. Hastanede boş olan iki kişilik bir odaya hasta ve yakınlarını getirdik ve tedavilerini orada sağladık.”

Sosyal çalışma uygulaması aynı zamanda bireyleri, grupları veya toplulukları etkileyen sosyal sorunları hafifletme ve çözüme davranışsal ve sosyal sistemlerin beceri ve teorilerinin kullanımını benimsemektedir (Okafor, 2021). Bu anlamda K1 hem bir zorlukla mücadelede kriz yönetimi teorilerinden birini nasıl kullandığını hem de savunuculuk rolünü ne şekilde üstlendiğini şu cümlelerle belirtmiştir:

“Benim daha önce afetlerde psiko-sosyal destek eğitmenliğim olduğu için ilk andan itibaren olaya afet şeklinde yaklaştım. Bu biyolojik afetin kişilerde nasıl ihtiyaçlar doğurabileceğini tahmin ediyordum. Sonrasında ihtiyaçlarını belirledim. Hastaların temel ihtiyaçlarını (pijama, iç çamaşırı, hijyenik ped, su vb.) temin etmek amacıyla kaynak bulma çalışmaları yaptım. Bu kaynakları bireysel olarak kurumlarla iletişime geçerek sağlamaya çalıştım. Örneğin bir sivil toplum kuruluşuyla iletişime geçerek hastaların giyim ihtiyaçlarının karşılanması konusunda koordinasyon sağladım. Genel olarak telefon ve tanıdığım çevremdeki arkadaşlarım vasıtasıyla bu ihtiyaçları toparlayabildim diyebilirim... Bağışçılarla görüşme yaparak hastanemize su, iç çamaşırı, pijama gibi bağışlar aldım.”

Müdahaleler

Sosyal çalışmanın tüm alanlarındaki sosyal çalışmacılar gibi tıbbi sosyal çalışmacılar da COVID-19 salgını döneminde hizmet sunum seçeneklerini yeniden düşünerek hizmet kullanıcılarının salgınla başa çıkabilmelerinde çeşitli müdahale seçeneklerini bir arada ve farklı gruplar için göz önünde bulundurmalıdırlar.

Tıbbi sosyal çalışmacılar, COVID-19 salgınında psiko-sosyal müdahale ve hasta vaka yönetimi hizmeti sağlayarak çok önemli bir rol oynamaktadır. Her ne kadar COVID-19 salgınının ortaya çıkması, tıbbi sosyal çalışma uygulamasını ciddi stres ve zorlama altına sokarak; düzenli tıbbi sosyal çalışma uygulamalarının kısmen veya tamamen kesilmesine neden olsa da dinamik COVID-19 koşulları; hasta alım süreci koordinasyonu, ön cephe sosyal çalışma ve telemental psikolojik destek şeklinde yeni rolü öğrenmek ve uygulamak için birçok fırsat yaratmıştır (Vishal, 2021). COVID-19 salgınına ilişkin sınırlı sayıdaki tıbbi sosyal çalışmaya ilişkin araştırmada, hastalara, hastaların ailelerine/arkadaşlarına ve sağlık çalışanlarına yönelik olmak üzere üç farklı tıbbi sosyal çalışma müdahalesi tespit edilmiştir (McGarry, 2020). Diğer yandan hastalık salgınlarına ilişkin geniş bir epidemiyolojik literatüre rağmen hastaları, onların ailelerini ve sağlık personelini desteklemek için müdahalelere rehberlik edecek çok az bilgi bulunmaktadır (Maunder, vd., 2003). Çalışma bulguları da hastalara, hastaların ailelerine ve sağlık personeline yönelik kısmi de olsa tıbbi sosyal çalışmacıların müdahale ettiğini göstermektedir.

a) Hastalara Yönelik Müdahaleler: Sosyal çalışma, afet, salgın ve diğer kamusal acil durumlarda insanlara benzersiz hizmetler sunmaktadır (Cooper ve Briggs, 2014). Bu anlamda acil durumların ve salgınların patlak vermesinde uygun ve yeterli profesyonel sosyal çalışma hizmetleri zorunludur (Brinkerhoff, 2014). Çalışma bulguları tıbbi sosyal çalışmacıların hastalara müdahalelerinin; aynı ve nakdi yardım sağlama, gidecek yeri olmayan hastalara kurum bakımı sağlama, iç çamaşırı, pijama ve benzeri eşyaları aileleri aracılığıyla ya da çeşitli kanallarla karşılama (örneğin hastane bünyesinde oluşturulan fonlar ya da bağışlarla), hastanın sağlığına ilişkin hekimlerden bilgi alarak ailesini bilgilendirme, refakatçi ihtiyacı olan hastaların yakınlarına ulaşma ve psikolojik destek sunma şeklinde bir dizi müdahaleyi içerdiğini göstermektedir. Bu müdahalelerde hastalara refakatçi bulma ve psikolojik desteğin COVID-19 salgınında ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

COVID-19 salgını tüm dünyada bilindik hayatları sonsuza dek değiştirerek; sarılmadan, tokalaşmaya ve selamlaşmaya kadar gelenekleri tabu haline getirmiştir (Whitten, 2020). İsrail'in Tel Aviv hastanesinde ölmek üzere olan kişilere aileleri ile yüz yüze görüşme imkânı sunulmasıyla, ölüm döşeğindeki 75 yaşındaki Simcha Ben-Shay'ın 42 yaşındaki kızının çocuklarını enfekte etme korkusuyla babasını görme hususunda tereddüt yaşaması ve görüşme için ikna edilmesi örneğinde olduğu gibi (Halbfinger, 2020), salgında sosyal mesafe insan hayatının temel düsturlardan biri oldu. Bu anlamda tıbbi sosyal çalışmacılardan hastaya refakatçi bulmaya ilişkin görüş belirtenler, bu hususta sıkıntı yaşadıklarını ve özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan hastalarda bu sıkıntının daha fazla yaşandığını ifade etmişlerdir. Öyle ki K5 kendi hastanesinde, hastaya refakat etmenin tıbbi sosyal çalışmacı ya da diğer hastane personeli tarafından karşılanmasının bazı durumlarda hastane politikasına dönüştüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Hastanenin kendi bünyesi içinde palyatif birimin COVID-19 birimine dönüştürülmesiyle orada da refakatçi hizmetlerini gerçekleştiriyorduk. Servise girmeden dışarıdan hastanenin talebine göre refakat ediyorduk. Bizim hastanemizde bakıma muhtaç bireyler için bu durum talep ediliyordu.”

“Sosyal mesafe” kavramının kendisi sosyal çalışma için bir afarozdur. COVID-19 salgını hem hizmet kullanıcılarının hizmet almasına hem de sosyal çalışmacıların hizmet vermesine meydan okumaktadır (Casey, 2020). Hastaların izolasyonu, “ziyaretçi olmaması politikası” ve tüm sağlık çalışanları için koruyucu davranış politikaları gibi bir dizi enfeksiyon kontrol önlemi tıbbi sosyal çalışmacılar için önemli sonuçlar doğurdu. Ziyaretçiler olmadan hastalar yalnız kalmakta bu ise onların sıkıntılarını artırmaktadır (Rowlands, 2007). Dünya genelinde hastaneler, hastalar ve ailelerin birbiri ile iletişim kurması için hızla alternatif yollar geliştirdi. Birçoğu elektronik iletişim araçlarına güvenerek; telefon, FaceTime, Zoom veya Whatsapp gibi iletişim hizmetlerini kullanmaya başlamıştır (Whitten, 2000; Truell, ve Crompton, 2020; Truell, 2020). Çalışmada, COVID-19 kontrol önlemleri nedeniyle hastalarla doğrudan çalışmanın olmadığı durumlarda hastalara telefonla danışmanlık yapıldığına (Rowlands, 2007) ya da hastaların aileleriyle telefonla görüştürerek psikolojik destek hizmetleri verildiğine dair bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların ortalama %33'ü

sınırlı da olsa bu tarz uygulamaların olduğunu belirtmiştir. Örneğin K2 filyasyon ekibinde çalışırken engelli bir yaşlının yakınları gelip gitmediği için; *“hastanın kendisini iyi hissetmesi açısından düzenli görüştüğümüz bir hastamız oldu.”* belirtirken, K1 çalıştığı hastanede, hastalara telefonla psikolojik destek verdiğini ifade etmiştir:

“Mart ayında Covid ilanı yapılır yapılmaz, idareme psiko-sosyal destek ekibini kurmak istediğimi iletip, psikologlar ve sosyal çalışmacıları koordine ederek COVID-19 sebebiyle yatışı yapılan hastalara psiko-sosyal destek uygulamalarında bulundum. İlk etapta hastane odalarına telefon bağlanmasını sağladım. Sonrasında tüm hastalarla görüşme alıp genel bio psiko-sosyal iyilik hallerini analiz ettim.... Düzenli olarak (cumartesi pazar ve resmî tatiller dahil) hastaları arayarak ruhsal durumlarını takip ettim. Kaygı düzeylerini en aza indirmek için psikolojik ilkyardım, psiko-eğitim, nefes egzersizleri gibi teknikler kullanarak psiko-sosyal destekte bulundum.”

K14 ise bu psikolojik desteğin, düzenli hastaneye gelen hasta yakınları ile görüntülü görüşme şeklinde olduğunu; *“Hasta yakını telefonu hemşireye veriyor ve doktor izin verdiyse görüntülü olarak hasta yakını hastası ile görüşüyor.”* ifade etmiştir. Ayrıca K14 gerekli önlemleri alarak COVID-19 hastaları ile yüz yüze görüşme yaptıklarını belirtmiştir:

“Klinikte yatan hastalarımızla görüşmelerimizi gerçekleştirdik. ... Çocuklar üzerinde psiko-sosyal destek amaçlı görüşmeler yaptık. Bu görüşmelerdeki sorun [hastayı] doktorun veya hemşirenin tespit etmesi gerekiyor. Bu bilgi geldikten sonra görüşme yapıyoruz. Burada 10 hastanın sadece 2’si ile bu görüşmeleri yaptık diyebilirim. Yoğun bakımda fakat solunumu olan hastalarla görüşmeleri mesafeyi koruyarak gerçekleştiriyoruz.”

Sosyal çalışmacılar, psikolojik bakımın yetenekli sağlayıcılarıdır (Casey, 2020). Hizmet alıcıları, kaçınılması gereken en önemli şeylerin psikolojik panik, endişe ve korku olduğunu anlamalıdır. Tıbbi sosyal çalışmacıların, hastalara ve ailelerine danışmanlık ve destek hizmetleri gibi psikolojik destekleri sunması, “bir kişinin” bütünlük olarak tedavisine yardımcı olmak için benzersizdir (Roy ve Kaur, 2010). Bu anlamda bazı müdahalelerde hastanın korkularını yönetmek gerekebilir ve bu durum bir müdahale hedefi olarak korkuyu yönetme şekline dönüşebilir. Nitekim Katılımcılardan K15 tamda bu yönde ifadeler kullanmıştır:

“Salgın dönemi kriz anı olduğu için hastanın hastalığı kabullenmesine yönelik bir görüşme yapıyorduk. Bir psiko-eğitim diyebiliriz buna. Çok detaya girmeden ve tıbbi durumu anlatmadan genel hatlarıyla bir bilgilendirme yapıyorduk. Çünkü bir bilgi kirliliği mevcuttu ve hastanın korkusunu yenmemiz gerekiyordu. Bunu telefonda bilgilendirme yapma üzerinden gerçekleştiriyorduk...Yoğun bakımdan çıkan kişilerin fiziksel ve duygusal anlamda bir çökkünlük yaşadığını görebiliyoruz. Bunun ifadesi kişiden kişiye değişiyor. Kimi pesimist olurken kimi şükredebiliyor. Her ikisinde de duygusal çöküntü halini ifadelerinden anlayabiliyoruz. Endişeleri devam ediyor. Yaptığımız görüşmelerle bu tarz hastaları bir miktar rahatlatabiliyoruz.”

b) Hastaların Ailelerine Yönelik Müdahaleler: Aile çalışması, tıbbi sosyal çalışma müdahalesinin temel taşıdır. COVID-19 tanısıyla hastaneye yatan yakınların olması ve virüsün ailenin diğer fertlerine bulaşma riskinin yarattığı sıkıntı gibi kriz durumlarında (McGarry, 2020), ailelerin ihtiyaçları belirlenmeli, duygularını ifade etmelerine imkân sağlanmalı ve etkili başa çıkma stratejileri desteklemelidir. Bu uygulamalar onların yeterlilik ve kontrol duygularını artırmaya yardımcı olur (Maunder vd., 2003). Çalışma bulguları ailelere yönelik müdahalelerin hastaları hakkında bilgilendirme ve psikolojik destek verme şeklinde olduğunu, ancak özellikle psikolojik destek mekanizmalarının oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Aileler, fiziksel olarak hastanın yanında olamasalar bile hastayla bağlantı hissetmeleri onların kriz durumunda denge ve sakinlik duygularını geri getirmeye teşvik edebilir (McGarry, 2020). Örneğin K12 bir iletişim aracıyla bile olsa hastayla temas kurmanın aile için süreçle psikolojik olarak baş edebilmede bir mekanizma oluşturduğunu belirtmiştir:

“Bazen hastalar ve yakınlarıyla görüntülü konuşmalarını sağlamaya çalıştık. Hasta yakınlarının da duygusal boşalma yaşaması adına bu var olan bilinmezliği gidermek için bu görüşmeleri gerçekleştirdik.”

K1 ise konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“Telefonda, hastaların yakınlarına, hastalarının yaşadıkları sürecin bir hastalık ve olağandışı bir durum olduğu; bu süreç konusunda hastanenin, hastaya gerekli müdahalede bulunduğu ve kriz döneminde nasıl davranmaları gerektiği konusunda gerekli bilgilendirmeler yapıldı.”

c) Sağlık Çalışanlarına Yönelik Müdahaleler: Her ne kadar çalışma kapsamında doğrudan araştırılan bir bulgu olmasa da katılımcılardan bazıları COVID-19 salgını döneminde hastane sağlık çalışanlarına da destekler sunulduğunu belirtmiştir. Bu destekler, sağlık çalışanlarının ruhsal sağlığının korunması ya da zorlu COVID-19 salgını sürecini daha kolay atlama adına motivasyon teşvikleri sunma şeklindeki müdahaleler olarak değerlendirilebilir. Esasında sosyal çalışmanın doğasında var olan düşünme ve öz bakım becerilerini kullanma konusundaki profesyonel taahhülle tıbbi sosyal çalışmacılar, sağlık çalışanlarının sosyal ve sağlık sorunlarına yanıt vermek için iyi bir konumdadırlar (Okafor, 2021; McGarry, 2020). Bu anlamda K1 konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“İlerleyen süreçte sağlık personellerinin de bazı ihtiyaçları ortaya çıktı. Çalışanlarımız için de motivasyon olması adına her pazar kumanya dağıtımını sağladım. Bence çok önemli adımlardı. Çünkü hem hastaların hem çalışanların dış dünya ile bağlantısı kesilmişti. Bu tarz ihtiyaçları kendi imkanları ile karşılamaları neredeyse imkansızdı.”

Diğer taraftan K2 kendi hastanesinde, personele psikolojik destek sunulması için hat kurulduğunu ancak bu hattın etkin çalışmadığını belirtirken, K4 ise bulunduğu ilde sağlık müdürlüğünün kurduğu hat aracılığıyla sağlık çalışanlarına yönelik psikolojik destek sunulduğunu ifade etmiştir:

“...il sağlık müdürlüğü aracılığıyla Psiko-sosyal Destek Danışma Hattı kurulmuş, hastanelerde görevli olan sosyal çalışmacı, psikolog, psikiyatrist gibi ruh sağlığı alanında hizmet veren meslek gruplarından kişiler seçilerek görevlendirme yapılmıştır. Bu görevlendirme kapsamında ekip içerisinde yer alarak sosyal çalışma uygulaması yürütülmüştür. İl sağlık müdürlüğü bize hastanemizde ve çevre hastanelerde enfekte olan sağlık personellerinin iletişim bilgilerini atıyordu, biz de onları arayarak herhangi bir ihtiyaçları var mı, stres vb gibi şeyleri sorguluyorduk, ailelerini de bu görüşme içerisinde sorgulayarak gerekli yerlere psikiyatriste filan yönlendiriyorduk.”

Diğer yandan K5 ise kendisine verilen psikolojik desteği şu cümlelerle özetlemiştir:

“Filyasyon sürecinde iken filyasyon süreci kapsamında, il sağlık müdürlüğünden bir psikolog tarafından aranmışım. Sürekli COVID-19 hastalarıyla beraber olmanın verdiği stres durumundan dolayı bu süreç hakkında yıpranma, stres, kaygı vb. şeyler sorgulanmıştı ve bu anket tarzında yapılmıştı.”

Yansımalar- Kişisel Farkındalık ve Anlam Arayışı: COVID-19 salgını sürecinde yer almanın bir sonucu olarak, katılımcılar COVID-19’la birlikte tıbbi sosyal çalışmaya yönelik anlam arayışını yansıtmışlardır. Kişisel farkındalık kodu, katılımcıların görüşmelerde hastane yöneticilerinin kendilerine yaklaşımlarını ve COVID-19 salgınında tıbbi sosyal çalışmanın ne şekilde algılandığına ilişkin farkındalıklarını dile getirmeleri sonucu oluşturulmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi hastalık salgınları sırasında proaktif liderlik gereklidir (Casey, 2020). Britanya Sosyal Çalışmacıları yaptıkları bir araştırmada, sosyal çalışmacıların işlerini olması gerektiği gibi yapabilmeleri için kendilerini iyi hissetmeleri gerektiği ve salgın sırasında işlerini etkili ve güvenli bir şekilde yapabilmeleri için ulusal rehberlik ve desteğe ihtiyaç duyduklarını tespit etmişlerdir (BASW, 2020). Katılımcıların neredeyse tamamı COVID-19 salgını döneminde tıbbi sosyal çalışmacıların göz ardı edildiğini, takdir edilmediklerini, kendi eğitimlerine uygun işlere koşulmadıklarını bildirmiştir. Ayrıca değişen uygulamalara yönelik rehber eksikliği, bazı durumlarda önemsenmemeleri ve koruyucu ekipmanların kendileri için sağlanmaması gibi durumlarda dile getirilen bulgular arasındadır. Örneğin K4 duruma ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“Kurumda görevlerimin dışında birçok şeyi yaptım. Kapıda, ayakta gelen geçen ateşini ölçtük. Oturmak da bir dönem yasaktı. Maskesi olmayana maske verdik, insanlar kapının orada maske dağıtan, ateş ölçümü yapan insanları sanki işimiz buymuş gibi dikkate almadan tuhaf üsluplarla konuşabiliyorlardı.”

K6 ise çalıştığı hastanede yönetimin tutumuna ilişkin olarak: “Mesleğimizin hor görülmesi ve daha ikincil plana itilmesi saygısızlıklarını da beraberinde getirdi. Şikâyet ve dileklerimiz ilettiğimiz de aksini iddia etmekten ziyade çözüm önerisi getirebilirlerdi.” demiştir. Benzer bir eğilimi K9 ve K11’de belirterek; “tıbbi sosyal çalışmacıların fazlalık olarak algılandıklarını” ve “sosyal çalışma ile alakası olmayan işlerde ilk akla gelenler olduklarını” ifade etmişlerdir. Son olarak K13 ise konuya ilişkin

olarak şunları söylemiştir: "...koruyucu ekipmanlar verilmiyordu ilk dönemde. Maskelerimizi kendi paralarımızla alıyorduk (geçen sene Mayıs-Temmuz arası). Genel olarak sosyal çalışmacılar her işi her yerde yapabilir mantığı hâkim."

Eğitim

COVID-19 salgınının değiştirdiği çalışma koşullarına; getirdiği maske takma ve koruyucu kıyafet giyme zorunluluğuna rağmen hizmet içi eğitim ortamları aracılığıyla tıbbi sosyal çalışmacıların eğitilmeleri, onların etkin çalışma kapasitelerini artıracaktır (Rowlands, 2007). Eğitimlerin içeriği ise; salgından korunma yöntemlerine, salgınlarda tıbbi sosyal çalışmacıların rolüne, salgın ve travma durumlarında onların eylemliliğine ilişkin olmalıdır.

Katılımcılar (iki katılımcı hariç) çevrimiçi veya yönergeler aracılığıyla hizmet içi eğitim aldıklarını belirtirken, bazıları aldıkları eğitimin yeterli olmadığını bildirmiştir. Belirtelim ki eğitimler genelde salgından korunmaya ve koruyucu ekipmanların kullanımına ilişkin verilmiştir. K8 aldığı eğitimi şu şekilde özetlemiştir:

"Uzaktan eğitim olarak hijyen, korunma yolları, hangi tıbbi medikal malzemelerin kullanılacağı konusunda eğitimler aldık fakat yeterli değildi. Filyasyon döneminde de bu konuda bir eğitim almadık, her şeyi sahaya çıkınca öğrendik. Farmakoloji ve test alımı konusunda eğitimler almadık sadece süreci aplikasyon kullanımını aşamasında gerçekleştirdik."

Daha önce de belirtildiği gibi tıbbi sosyal çalışmacılar salgınla mücadelede farklılaşan görevler yürütmektedirler. Bu anlamda verilen eğitimlerden biri de numune alımına ilişkin olmuştur. K4 konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

"Bize yarım günlük bir numune alma eğitimi verildi. Numune alma konusunda hastanın nazal yolla ve oral yolla numunesinin alınacağını, önce ağza çubuğun ıslatılıp fareks duvarına değiştirilip numunenin alınacağını söylediler. Bu kesinlikle yeterli bir eğitim değil. Bir hastanın numunesi alınırken çubuk boğazına kaçabilir ve hastaya zarar verebilir."

Belirtelim ki sosyal çalışmacıların hiçbiri tıbbi sosyal çalışmaya ilişkin eğitim aldıklarını bildirmemiştir.

TARTIŞMA

Burada tartışılan bulgular, COVID-19 yönetiminde karşılaşılan zorlukları, salgın kontrol uygulamalarının tıbbi sosyal çalışma ve müdahaleleri üzerindeki etkisini, salgın sırasındaki kaynaklar ve kaynakları harekete geçirmede savunuculuğun önemini, müdahalelerin kapsamını, katılımcıların yansımalarını ve öz farkındalıklarını, savunuculuk, eğitimin rolünü ve gelecekteki acil durumlar için önerileri içermektedir. Çalışma bulguları özellikle tıbbi sosyal çalışma uygulaması ile ilgili olsa da işin kriz ve travma doğası, onu farklı alanlarda uygulanabilir kılmaktadır (Rowlands, 2007).

COVID-19 salgını aşırı yüklenmiş sağlık hizmetlerine yol açmış ve bu tüm dünyada belgelenmiştir (Farkas ve Romanluk, 2020; FAO, 2020; World Economic Forum, 2020; Musa vd., 2020, Sama vd., 2020). Örneğin İtalya'da herkes için yeterli tedavi olmadığı durumlarda kimin öleceğine ve kimin yaşayacağına karar verme zorunluluğu gibi deneyimler yaşanmıştır (Farkas ve Romanluk, 2020). Kaynak eksikliği; tıbbi planlar, psikolojik destekler, koruyucu malzemelere erişim ve başkaca birçok alanda kendini göstermiştir (Truell ve Cropmton, 2020). Bu ise sağlık alanında ve elbette başkaca birçok alanda COVID-19'un yönetimini zorlaştırmıştır. Her ne kadar tüm dünyada kamu endişeleri sağlık bakım kaynaklarının mevcudiyetine, çalışma hayatına ilişkin olsa da (Harrikari vd., 2021) salgın orantısız etkilere yol açmış ve orantısız olarak en çok zarar verdiği alanlardan biri de sosyal çalışma olmuştur (Aca, 2021). Sosyal sorunlar salgın zamanlarında daha zor hale gelme eğilimindedir. Ayrıca salgınlar niteliksel olarak yeni zorluklar da üretebilmektedir (Harrikari vd., 2021). Bu zorlukların başında sosyal çalışmacıların iş tanımlarının değişmesi gelmektedir. İnsan bağlarının ve ilişkilerin önemine değer vermeye dayalı bir uygulama biçimi olan sosyal çalışmanın SARS salgınına yanıt verme konusundaki deneyimi, COVID-19 salgınının bildiğimiz şekliyle sosyal çalışma uygulamalarını kesintiye uğratacağını ve olağan çalışma şekillerini yeniden şekillendireceği yönünde sinyaller vermiştir (Gearing vd., 2007; Rowlands, 2007). Bu anlamda tıbbi sosyal çalışmacıların - SARS virüsü salgını sırasında olduğu gibi (Rowlands, 2007)- filyasyon ekiplerinde görevlendirmeleri ve hastane ortamında başkaca işlerde görevlendirilmeleri salgın gibi olağanüstü dönemlerde beklenen bir durumdur. Diğer yandan bu görevlendirmeler sırasında tıbbi sosyal çalışmacılar danışmanlık hizmeti de sunabilirlerdi. Ancak katılımcılardan sadece biri bu yönde görüş bildirmiştir. Salgınlar bir tehlike veya bir fırsat ya da her ikisi olarak görülebilir. Bir salgın uygun şekilde ele alındığında büyük bir değişim ve büyüme potansiyeli oluşturabilir. Dolayısıyla salgınlar, işleri yapmanın eski yollarını bozan, yeni tepkiler uyandıran ve yeni gelişmelerin planlanmasında önemli bir faktör olan bir katalizörler olarak görülebilirler (Tiong, 2004a). Nitekim Singapur'da SARS salgını ile mücadelede bir dizi topluluk müdahalesinden yararlanılarak; örneğin hastanede ateş ölçümü yapmak ve SARS hastalarıyla temas halinde olanları telefonla aramak için ulusal askerler görevlendirilmiştir (Tiong, 2004b). Belirtelim ki Türkiye'de de COVID-19 salgınında, bazı illerde filyasyon ekiplerinden farklı topluluk üyelerinden yararlandığı bilinmektedir. Örneğin Balıkesir'de Sağlık Bilimleri Fakültesi araştırma görevlileri valilik kararıyla bir süreliğine görevlendirilmiştir. Dolayısıyla acil durum planları ile topluluk destekleri harekete geçirilerek salgın dönemlerinde, sosyal çalışmacılardan ve tıbbi sosyal çalışmacılardan etkin bir şekilde yararlanılabilir ve onların kendi işlerini yapmaları sağlanabilir.

Sosyal çalışmacılar, her insanın temel insan haklarının korunması gerektiğini akılda tutarak salgın yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır (Cheung, 2020). Nitekim IFSW, COVID-19 salgını sırasında sosyal çalışmacıların sorumluluğunun, sağlık ve sosyal çalışma sisteminin güçlendirilmesi ve ilerletilmesi için savunuculuk yapmak olduğunu ve bunun insanları virüse karşı korumada, eşitsizlikleri azaltmada ve toplumun sosyal ve ekonomik zorluklarını azaltmada çok önemli olduğunu bildirmiştir (Okaför, 2021). Bu anlamda kaynaklar ve kaynakların harekete geçirilmesinde, genel

olarak sosyal çalışmacılar bilindik kaynakları ve bu kaynaklara ulaşmadaki sorunları dile getirmişlerdir. Sosyal çalışmacı olarak savunuculuk rolü ise sadece iki katılımcı tarafından bildirilmiştir. Diğer yandan daha önce de belirtildiği gibi sosyal çalışma uygulaması, sosyal sorunların çözümünde davranışsal ve sosyal sistemlerin beceri ve teorilerini benimser. Ancak bu keşifsel çalışma, bu ve benzeri acil durumlarla ilgili olarak, tıbbi sosyal çalışmacıların henüz bilinçli olarak ileri teorik çerçeveleri (kriz yönetimi gibi) tam anlamıyla kullanamadıklarını ortaya koymuştur (Rowlands, 2007).

COVID-19 salgını sosyal çalışma bakımından çeşitli zorlukları beraberinde getirmiş ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlar önceden de bilinen sorunlardı ancak salgın bunları daha görünür kılarken, yeni tür zorluklar da ortaya çıkmıştır (Harrikari vd., 2021). Çalışma, Türkiye’de sosyal çalışma uygulamalarında bir kez daha sosyal bakım ve sosyal yardımın ağırlıklı olduğunu ancak bu uygulamalarda da özellikle kurum bakımının sağlanmasında koordinasyon eksikliklerinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmayla, psiko-sosyal müdahalenin, psikolojik boyutuna ilişkin müdahalelerin salgın döneminde sınırlı kaldığı belgelenmiştir. COVID-19 salgınının yayılmasını ya da yeni salgınların ortaya çıkmasını engelleyemeyiz ancak sosyal çalışma uygulamalarının hasta, hasta yakınları ve hastane çalışanlarına müdahalede tam anlamıyla yer almasını sağlayabiliriz. COVID-19 salgını, sosyal çalışma müdahalelerini ne şekilde etkilediği ve uygulama yöntemlerine ilişkin anlayışımızı şekillendirme bağlamında çok önemlidir. Zira salgın her ne kadar terapötik ilişkiler kurma fırsatlarını kesintiye uğratsa da olumlu değişim ve dönüşüm için yeni alanlar ortaya çıkarmaktadır (Wilson vd., 2021). Örneğin EBOLA salgını sırasında “Kapının Ötesinde” tekniği kullanılarak, hastanın ailesi ile iletişim kurulmuş ve böylece yalnız olmadığı, sevdiklerinin bir adım ötede olduğunu hastanın hissetmesi sağlanmıştır (McGarry, 2020). Benzer şekilde SARS salgını sırasında, Singapor’daki hastanelerde, cep telefonlarını ödünç verme, aile üyelerine sesli mesajlar kaydetme, görüntülü konuşmalar gerçekleştirme ve hastanın ailesinden gelen mesajları yazmak ve hastanın ailesine mesaj iletmek için hasta odalarının pencerelerine beyaz tahtalar asma gibi alternatif uygulamalarla hastalarla, aileleri arasında iletişim kurulmuş ve sosyal çalışmacılar bu yaratıcı alternatifleri planlamada etkili olmuştur (Rowlands, 2007). Ayrıca Tiong (2004b), SARS salgını sırasında, kriz müdahale ilkelerine göre oluşturulmuş tıbbi sosyal çalışma müdahalelerinin ulusun salgına yanıtında önemli bir enstrüman olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu çalışmada da olduğu gibi, kanıta dayalı çalışmalarda ortaya çıkan eksiklikler göz önünde bulundurulurken ve iyi uygulama örnekleri bir araya getirilerek salgınlar sırasında tıbbi sosyal çalışma müdahaleleri farklılaşan uygulama yöntemleriyle etkinleştirilebilir.

Yansımalar, anlam arayışı ve kişisel farkındalık bulguları tıbbi sosyal çalışmanın salgınlar sırasında ortaya koyacağı eylemliliği tahmin etmede önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu anlamda tıbbi sosyal çalışmacılar hem hizmet sunumunun ön saflarında yer almalı, hem de mikro hizmet sunumlarını gerçekleştirmelidirler. Bunun için de sosyal çalışmacılar, sosyal politika oluşumlarında yer almalıdır (Walter-McCabe, 2020). Uygulayıcıların seslerini duyurabilmeleri ve sosyal politika arenasında varlık

gösterebilmelerinin yolu savunuculuktan geçmektedir. Diğer yandan sosyal çalışmacılar, uzun vadeli politikaların yanı sıra geçici politikaları da savunabilirler (Amadasun, 2020). Ayrıca, halihazırda var olan sağlık eşitsizliklerini daha da kötüleştirmeden nasıl çalışabiliriz? Dışlanabilecek kişilerin dahil edilmesini savunmak için becerilerimizi nasıl kullanabiliriz? Kendi seslerimizi onlarınkinin yerine koymak yerine, seslerini yükseltmek için etkilenenlerin yanında olduğumuzdan ve onlarla çalıştığımızdan nasıl emin olabiliriz? gibi sorular, ulusal ve yerel düzeylerde sosyal çalışmanın merkezinde olmalıdır (Walter-McCabe, 2020).

Tıbbi sosyal çalışmacıların hizmet içi eğitimlerle acil durumlara hazırlanması salgınlara karşı kapasitelerini artıracaktır. Bu anlamda COVID-19 salgınından korunma önlemleri eğitimlerinin yanı sıra salgın sırasında sosyal çalışma uygulamalarına rehberlik edecek eğitimlere de ihtiyaç vardır. Bu eğitimlere rehberlik edecek, salgınlara yönelik rehberlere de ihtiyaç vardır. Örneğin Çin Sosyal Çalışmacılar Derneği, "Koronavirüs Enfeksiyonunun Neden Olduğu Pnömoninin Önlenmesi ve Kontrolüne İlişkin Sosyal Çalışma Destek El Kitabı"nı yayınlamış ve sosyal çalışmacılar için temel çalışma ilkelerini, yöntemlerini ve önerilerini sunmuştur. Orijinal versiyonu Çince olmasına rağmen kitap, yerleşik uluslararası protokolün geliştirilmesi için temel bir kaynak olarak kabul edilmiştir (Cheung, 2020). Diğer yandan salgın sırasında tıbbi sosyal çalışmanın önemi ve rolü konusunda hastane yöneticilerini ve çalışanlarını proaktif olarak eğitme hayati önem taşımaktadır (McGarry, 2020). Bunun yapılmaması, bu çalışmada da ortaya konulduğu gibi, tıbbi sosyal çalışmanın önemimin yeterince anlaşılmasına ve tıbbi sosyal çalışmacıların salgın sırasında sosyal çalışmacı rollerinin sınırlı kalmasına neden olacaktır.

SONUÇ

Çalışmada COVID-19'un tıbbi sosyal çalışma uygulamaları üzerindeki etkisi nitel bir araştırma çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Kanıta dayalı çalışma birçok bağlamda ve çok sayıda önemli ipuçları sunmuştur. Öncelikli olarak ve beklenildiği gibi Türkiye'de de COVID-19'un yönetiminde zorlukların yaşandığı bir kez daha belgelenmiştir. Ayrıca COVID-19'un yönetiminde karşılaşılan zorluklar tıbbi sosyal çalışma açısından da zorlukları beraberinde getirmiştir. Bunlar tüm dünyada ortaya çıkan problemlerdir. Ancak, Türkiye'de tıbbi sosyal çalışma bağlamında, çalışma, bir kez daha tıbbi sosyal çalışmanın değerinin anlaşılmadığını, sosyal çalışmanın bakım ve yardım rolünün salgın sırasında da baskın olduğunu ve kurumlar arasında koordinasyon problemlerinin yaşandığını, tıbbi sosyal çalışmacıların savunuculuk rolünün çok sınırlı kaldığını ve eğitimleri esnasında öğrendikleri teorik çerçeveleri tam anlamıyla kullanamadıklarını, psikolojik müdahalelerin sınırlı ve yüzeysel olduğunu, hizmet içi eğitimlerle tıbbi sosyal çalışmanın desteklenmediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla tıbbi sosyal çalışma açısından ciddi boşluklar vardır. Salgına ve gelecekteki salgınlara yanıt vermede bu boşlukların doldurulması gerekmektedir.

Yukarıdakilerin ışığında, şu hususlara ilişkin şu önlemlere ihtiyaç vardır: Her ne kadar tıbbi sosyal çalışmacılar Sağlık Bakanlığına bağlı olarak çalışsalar da Türkiye'de sosyal çalışma denilince ilk akla gelen kurum Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır. Dolayısıyla Bakanlık:

- Seminerler düzenleyerek, olağan ve olağanüstü dönemlerde sosyal çalışma ve tıbbi sosyal çalışmanın önemine ilişkin sağlık çalışanlarını ve özellikle sağlık yöneticilerini bilgilendirmelidir.
- Sağlık Bakanlığı ile acil durumlara ilişkin bir protokol imzalamalıdır. Bu protokol çerçevesinde, COVID-19 salgınında ortaya çıkan sorunlardan çıkarılan derslerle, tıbbi sosyal çalışmanın salgın zamanlarında varlık gösterebilmesi için yönlendirici rol oynamalıdır. Örneğin topluluk üyelerinden salgın döneminde yararlanarak tıbbi sosyal çalışmacıların görev tanımlarına uygun çalışmalarını sağlama ve başkaca durumlar için bakanlık yönlendirici rol üstlenebilir.
- Kanıta dayalı çalışmalardan uygulamada ortaya çıkan eksiklikler ve iyi uygulama örnekleri göz önünde bulundurularak, salgınlar sırasında tıbbi sosyal çalışma müdahalelerinin etkin hale getirilmesi için çalışmalar yapmalı, acil eylem planları oluşturmalıdır.
- Salgınlara rehberlik edici detaylı kılavuzlar hazırlamalı, kılavuzlarda tıbbi sosyal çalışmacılar için ayrı bir başlık oluşturmalıdır. Ayrıca salgınlar sırasında iyi uygulama örneklerinden hareketle değişen tıbbi sosyal çalışma müdahaleleri konusunda hizmet içi eğitimler düzenlemek için Sağlık Bakanlığı ile ortaklaşa çalışmalıdır. Eğitimlerde, sosyal çalışmanın afet, kriz ve salgın gibi durumlarda kullandığı yaklaşımlar tıbbi sosyal çalışmacılara hatırlatılmalıdır. Bu hizmet içi eğitimler devamlılık göstermeli ve yeniden bir salgın durumuna sosyal çalışmacılar her an hazır hale getirilmelidir.

Çalışma, tıbbi sosyal çalışmacılar bağlamında da beklentiler doğurmaktadır:

- Öncelikli olarak tıbbi sosyal çalışmacılar mevcut pozisyonlarının farkında olmalı ve savunuculuk rolleri için örgütlenme çalışmalarının içinde yer almalıdır. Bu, sosyal politika oluşumlarında yer alabilmeleri için de gereklidir.
- Tıbbi sosyal çalışmacılar salgın sırasında psiko-sosyal desteklerin değişen doğasının farkında olmalı ve salgın döneminde örnek uygulamaları öğrenmek için çaba sarf etmelidir. Bu anlamda tıbbi sosyal çalışmacılar sürekli öğrenmeye ve yeni tekniklere açık olmalıdır.
- Tıbbi sosyal çalışmacılar, çalıştıkları hastanelerin yönetimlerinin sosyal çalışma alanındaki farkındalığını geliştirmek adına yönetimlere sunumlar hazırlamalıdır. Bu sayede alanın tanınırlığı daha da artacak ve hizmetler daha bilinçli bir şekilde yönetilecektir.

Benzer şekilde sosyal çalışma alanında çalışan akademisyenlerden de çalışma beklentiler doğurmaktadır:

- Akademisyenler, kanıta dayalı çalışmalara yoğunlaşmalı, salgınlar sırasında mevcut sorunların neler olduğunu ve bunların altındaki nedenleri görünür kılmalıdır. Ayrıca akademisyenler varsa iyi uygulama örneklerini de ortaya koymalıdır.
- Akademisyenler, salgın dönemlerindeki sosyal çalışma uygulamalarının önemine ilişkin çalışmalar yapmalı ve çalışmalarda 'tıbbi sosyal çalışma' gibi sosyal çalışmanın spesifik alanlarına yönelmelidirler.

- Akademisyenler, salgından sonra da olası salgın durumlarına ilişkin çalışmalar yaparak, olası salgın durumlarına yanıt verebilme kapasiteleri ve eksiklikleri belgelemelidirler.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan 01.07.2021 tarihli ve 2021/6 sayılı onay belgesi alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aca, Z. (2021). Pandemic: A Crisis for Social Work. Özsungur, F. (Ed.), *Handbook of Research on Policies, Protocols, and Practices for Social Work in the Digital World* içinde (s. 189-210). IGI Global. <http://doi:10.4018/978-1-7998-7772-1.ch011>.
- Amadasun, S. (2020). Social Work and COVID-19 Pandemic: An Action Call. *International Social Work*, 63(6), 753-756.
- Barratt, M. (2003). Organizational Support for Evidence-Based Practice within Child and Family Social Work: A Collaborative Study. *Child and Family Social Work*, 8, 143-150.
- BASW (2020). Voices of Social Workers through BASW Covid-19 Survey Set Agenda for safety and Effective Practice During Pandemic. <https://www.basw.co.uk/media/news/2020/mar/voices-social-workers-through-basw-covid-19-survey-set-agenda-safety-and>. Erişim tarihi, 03.08.2021.
- Bekiroğlu, S. (2021). Covid-19 Pandemisi ile Mücadelede Tıbbi Sosyal Hizmetin Rolü. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6, Özel Sayı, 73-85.
- Boyd, E. ve Folke, C. (2012). *Adapting Institutions: Governance, Complexity and Social-Ecological Resilience*. Cambridge: University Press.
- Brinkerhoff, S. (2014). *Careers With Character Social Worker*. Broomall, PA19008: Mason Crest.
- Casey, A. (2020). Medical Social Work Teams: The Impact of the Covid-19 Pandemic. <https://irishsocialwork.wordpress.com/2020/05/05/medical-social-work-teams-the-impact-of-the-covid-19-pandemic/>. Erişim tarihi, 03.08.2021.
- Cheung, J. C. S. (2020). What Have Hospital Social Workers Been Prepared for COVID-19 from SARS, MERS, and H1N1?. *Health & Social Work*, 45(3), 211–214.
- Cooper, L., ve Briggs, L. (2014). Do We Need Specific Disaster Management Education for Social Work? *Australian Journal of Emergency Management*, 29 (4), 38–42.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (Çev., Osman Birgin vd.). (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erbay E. (2017). Importance of Research in Social Work Practice: A Pilot Study from Turkey. *Journal*

- of *Social Service Research*, 43(3), 395-403.
- FAO (2020). *Addressing Inequality in Times of COVID-19*. Rome.
- Farkas, K. J. ve Romaniuk. J. R. (2020). Social Work, Ethics And Vulnerable Groups in the Time of Coronavirus And COVID-19. *Society Register*, 4(2), 67-82.
- Fisher, J. Languilaire, J. C., Lawthom, R., Nieuwenhuis,R., Petts, R. J., Runswick-Cole, K. ve Yerkes, M. A. (2020). Community, Work, and Family in Times of COVID-19. *Community, Work & Family*, 23(3), 247-252.
- Fraser, M. W., Lombardi, B. M., Wu, S., Zerden, L. D., Richman, E.L. ve Fraher, E.P. (2018). Integrated Primary Care and Social Work: A Systematic Review. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 9, 175–215.
- Gearing, R. E., Saini, M. ve McNeill, T. (2007). Experiences and implications of social workers practicing in a pediatric hospital environment affected by SARS. *Health Soc Work*, 32(1):17-27. doi: 10.1093/hsw/32.1.17.
- Gupta, A., Sodhi, J., Sherhar, B. R. ve Sharma, D. K. (2020). Medical Social Service Officers and their contribution in COVID-19 Pandemic. *Indian Journal of Community Health*, 32(3), 610-612.
- Halbfinger, D.M. (2020). 'It's Really a Gift': Israeli Hospitals Let Relatives Say Goodbye Up Close. <https://www.nytimes.com/2020/04/20/world/middleeast/israel-hospitals-relatives-dying.html>. Erişim tarihi, 10.08.2021.
- Harrikari, T., Romakkaniemi, M., Tiitinen, L. ve Ovaskainen, L. (2021). Pandemic and Social Work: Exploring Finnish Social Workers' Experiences through a SWOT Analysis. *The British Journal of Social Work*, 51(5), 1644-1662.
- International Federation of Social Works (IFSW) (2020). Updated information of IFSW and COVID-19. Sage Publications. <https://www.ifsw.org/updated-information-on-ifswand-the-COVID-19-virus/>. Erişim tarihi, 03.08.2021.
- King J. F. (2005). A Short History of Evidence-Based Obstetric Care. *Best Practice and Research Clinical Obstetrics and Gynaecology*, 19(1), 3–14.
- Maunder, R., Hunter, J., Vincent, L., Bennett, J., Peladeau, N., Leszcz, M., Sadavoy, J., Verhaeghe, L.M., Steinberg, R. ve Mazzulli, R. (2003). The Immediate Psychological and Occupational Impact of the 2003 SARS Outbreak in a Teaching Hospital. *Canadian Medical Association Journal*, 168(10), 1245-51.
- McGarry, S. (2020). *Guidance for Medical Social Workers; Responding to Covid_19 Pandemic*. Dublin: Irish Accosation of Social Workers. Dublin: Irish Association of Social Workers.
- McNeece, C. A. ve Thyer, B. A. (2008). Evidence-Based Practice and Social Work. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 1(1), 7-25, doi: 10.1300/J394v01n01_02.
- Miley, K.K., O'Melia, M. ve DuBois, B. (2014). *Generalist Social Work Practice An Empowering Approach*. 7. Baskı, Harlow: Pearson.
- Miller, J. (2020). Nothing was the same: 3 reasons post-COVID-19 social work practice is never

- going back. The New Social Worker. <https://www.socialworker.com/feature-articles/practice/nothing-was-the-same-3-reasons-post-covid-19-social-work-practice-is-never-going-back/>, Erişim tarihi, 11.02.2022.
- Montero, A. L. (2021). Social services and Covid19: Supporting the Frontline. <https://www.esn-eu.org/news/social-services-and-covid19-supporting-frontline>. Erişim tarihi, 02.08.2021.
- Morago, P. (2006). Evidence-Based Practice: From Medicine to Social Work. *European Journal of Social Work*, 9(4), 461-477, doi: 10.1080/13691450600958510.
- Musa, J. T., Ajayi, O. ve Kemp, L. (2020). Examining Social Determinants of Health, Stigma, and COVID-19 Disparities. *Healthcare*, 8 (168), 1-7, doi:10.3390/healthcare8020168.
- Okafor, A. (2021) Role of the Social Worker in the Outbreak of Pandemics (A case of COVID-19). *Cogent Psychology*, 8(1), 1-7.
- Okpych, N.J. ve Yu, J.L.H. (2014). A Historical Analysis of Evidence- Based Practice in Social Work: The Unfinished Journey toward an Empirically Grounded Profession. *Social Service Review*, 88(1), 3–58. <https://doi.org/10.1086/674969>.
- Omay, U. (2020). COVID-19 Salgını Sonrası Çalışma Hayatı: Güncel Sorunlar, Öngörüler ve Öneriler. Demirtaş, D., Bozkurt, V. ve Yorğun, S. (Ed.), COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Etkileri içinde (s. 153-170). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, Y. ve Gökçearslan-Çifci, E. (2012). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (1), 149-160.
- PSW (2020). The PCFSW COVID-19 Ethical Response and Best Practice Guide For Children and Families Services. <https://www.skillsforcare.org.uk/Documents/Learning-and-development/social-work/psw/COVID-19-PSW-Ethical-Response-and-Best-Practice-Guide.pdf>. Erişim tarihi, 02.08.2021.
- Punch, K.F. (2014). *Sosyal Araştırmaya Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Çev. Dursun Bayrak vd.). (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Polat, G. (2007). Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 17(3), 34-42.
- Rafterya, C., Lewis ve , Cardonaa, M. (2020). The Crucial Role of Nurses and Social Workers in Initiating End-of-Life Communication to Reduce Overtreatment in the Midst of the COVID-19 Pandemic. *Gerontology*, 66, 427–430.
- Rezaeia, F., Maracy, M. R., Yarmohammadian, M. H. ve Keyvanara, M. (2020). How can Community-Based Health Organisations Play a Role in Biohazards? A thematic Analysis. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 30(1), 47-61.
- Rosen, A. (2003). Evidence-Based Social Work Practice: Challenges and Promise. *Social Work Research*, 27(4), 197-208.
- Rosoff, P. M. (2008). The Ethics of Care: Social Workers in an Influenza Pandemic. *Social Work in Health Care*, 47(1), 49–59. <https://doi.org/10.1080/>
- Ross, A. M., Schneider, S., Muneton-Castano, Y. F., Caldas, A. A. ve Roskey, E. R. (2121). You Never Stop Being a Social Worker:” Experiences of Pediatric Hospital Social Workers During

- the Acute Phase of the COVID-19 Pandemic. *Social Work in Health Care*, 6(1), 8-29.
- Rowlands, A. (2007). Medical Social Work Practice and SARS in Singapore. *Social Work in Health Care*, 45(3): 57-83.
- Roy, S. ve Kaur, N. (2010). Issues and Challenges With COVID-19: Interventions through Social Work Practice and Perspectives. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 17(2), 85-99.
- Sackett, D. L., Rosenberg, W. M. C., Muir-Gray, J. A., Haynes, R. B. ve Richardson, W. S. (1996). Evidence Based Medicine: What It is and What It isn't, *British Medical Journal*, 312, 71-72.
- Sağlık Bakanlığı (2011). Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1349,img071372pdf.pdf?0>. Erişim tarihi, 0211.02.2022.
- Sağlık Bakanlığı (2021). COVID-19 Temaslı Takibi. Salgın Yönetimi, Evde Hasta İzlemi ve Filyasyon. <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/41623/0/covid19rehberitemaslitakibievdehast aizlemivefilyasyon-021021pdf.pdf>. Erişim tarihi, 11.02.2022.
- Sama, G. R., Matulic, V., Munté-Pascual, A. ve Vicente, I. (2020). Social Work during the COVID-19 Crisis: Responding to Urgent Social Needs, *Sustainability*, 12 (20), 1-16.
- Soyhanoğlu, S. (2020). Sosyal Hizmetin Doğasında Kanıta Dayalı Uygulama, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1),39-43.
- Tiong, T.N. (2004). Crisis Theory and SARS: Singapore's Management of the Epidemic. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 14(1), 7-17.
- Tiong, T.N. (2004a). Social and Community Response to the SARS Epidemic: The Singapore Response. *Journal of Youth Studies*, 7(1), 97-105.
- Topuz, S. ve Özkan Y. (2017). Sosyal Yardım Ve İnceleme Görevlilerinin Sosyal Yardım Alanına İlişkin Görüşleri Ve Kanıta Dayalı Uygulama İle İlişkisi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*,7 (1), 169- 189.
- Truell, R. (2020). *Covid 19-The Struggle, Success, And Expansion of Social Work*. IFSW.
- Truell, R. ve Crompton, S. (2020). *To the top of the cliff How Social Work Changed With COVID-19*, Switzerland: IFSW.
- Tuncay, T. (2019). Tıbbi Sosyal Hizmetin Tarihçesi ve Temel Roller. Oral, M. (Ed.), *Tıbbi Sosyal Hizmet içinde* (s. 4-27). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Türkiye İş Kurumu (2006). Meslek Sözlüğü. <https://esube.iskur.gov.tr/Meslek/meslek.aspx>. Erişim tarihi, 11.02.2022.
- Udah, H. ve Francis, A. (2021). COVID-19: Challenges, Opportunities, and the Future of Social Work. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. 15(1), 57-74.
- Vishal, M.V. (2021). Medical Social Work Practice during Covid-19: An Introspective Analysis by a Medical Social Worker from India. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2021/04/Medical-Social-Work-Practice-during-Covid-by-Dr.-Vishal-M.V.pdf>. Erişim tarihi, 02.08.2021.
- Vo, C. (2020). The Impact of COVID-19 for Social Work in the Intensive Care Unit, Westmead Hospital, New South Wales. *Australian Social Work*, 74(1), 125-126.

- Walter-McCabe, H. A. (2020). Coronavirus Pandemic Calls for an Immediate Social Work Response. *Social Work in Public Health*, 35(3), 69–72.
- Whitten, D. (2020). COVID-19 and the Social Work Response — The Need for Long-Term Solutions. https://www.socialworktoday.com/news/enews_0520_1.shtml. Erişim tarihi, 10.08.2021.
- WHO (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>. Erişim tarihi, 03.08.2021.
- Wilson, E., Jackson, K., Shannon, A. (2021). Perinatal Social Work during the Covid-19 Pandemic: Reflecting on Concepts of Time and Liminality. *Qualitative Social Work*, 20(1-2), 443-448.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara:Seçkin.
- Yunus A. R., Fahridun, A. ve Sipon, S. (2002). Crisis Intervention Strategies in Counseling. Fahridun, A. ve Baco, B. S. (Ed.), *Kerja Sosial & Psikologi: Isu-Isu Terpilih* içinde (s. 123-129). Malay: Universiti Malaysia Sabah.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev., Aslıhan Aykara vd.,). (3. Baskı). Ankara: Nika.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Farklılıklara Saygı Düzeyleri ile Toplumsal Cinsiyet Algıları Arasındaki İlişki*

Relationship Between Social Work Students' Levels of Respect for Diversity and Gender Perceptions

Koray KORKMAZ¹, Cengiz ÖZBESLER²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Politikaları ve Uygulamaları, koraykorkmaz78@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7965-9585

²Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozbesler@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1397-6913

Başvuru: 13.09.2021
Kabul: 08.06.2022

Atıf:
Korkmaz, K. ve Özbesler, C. (2022). Sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 867-887. DOI: 10.33417/tsh.994401

ÖZ

Bu çalışma, sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla taşımaktadır. Nicel yöntemle yapılan araştırma sonucunda 4 üniversitede eğitim gören 346 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplama aracı olarak anket uygulanmıştır. Söz konusu anket; araştırmacı tarafından hazırlanan 21 soru, Öksüz ile Güven'in geliştirdiği 30 soruluk Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Altınova ile Duyan'ın geliştirdiği 25 soruluk Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği olmak üzere toplamda 76 sorudan oluşmuştur. Araştırma sonuçları incelendiğinde öğrencilerin Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden elde ettikleri $\bar{x}=130,968$ ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden elde ettikleri $\bar{x}=114,075$ yüksek düzeyde farklılıklara saygıyı ve toplumsal cinsiyet algısını göstermektedir. Öğrencilerin iki ölçekten aldıkları puanlar arasında ,467'lik pozitif yönlü korelasyon vardır. Kadın öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyi ve toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde yüksektir. Ailesi 1501-3000 TL arasında gelir düzeyine sahip gruptakilerin farklılıklara saygısı anlamlı bir şekilde düşüktür. Geniş aile yapısına sahip katılımcıların, 3 ve daha fazla kardeşi olan katılımcıların ve sosyal hizmet bölümünü kendi isteği ile seçmeyen katılımcıların toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde düşüktür.

Anahtar kelimeler: Farklılıklara saygı, toplumsal cinsiyet, sosyal hizmet.

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between social work students' levels of respect for diversity and their perceptions of gender. As a result of the research conducted with quantitative method, data were collected from 346 students studying at 4 universities. In line with the purpose of the research, a questionnaire was applied as a data collection tool. The questionnaire consisted of a total of 76 questions including 21 questions prepared by the researcher, the Respect for Diversity Scale consisting of 30 questions developed by Öksüz and Güven, the Gender Perception Scale consisting of 25 questions developed by Altınova and Duyan. When the results of the research are examined, the $\bar{x}=130,968$ obtained from the Respect for Diversity Scale and the $\bar{x}=114,075$ obtained from the Gender Perception Scale indicate a high level of respect for diversity and gender perception. The level of respect for diversity and gender perception of female students is significantly higher. The group with an income level of 1501-3000 TL has a low level of respect for diversity. Participants with extended family structure, participants with 3 or more siblings, and participants who did not choose the social work department voluntarily had a significantly lower gender perception.

Keywords: Respect for diversity, gender, social work

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, genelci bakış açısıyla toplumun çeşitli kesimlerinden farklı yaşam durumlarının içinden gelen müracaatçı gruplarının sorunlarına ve karşılanmamış ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve yaşam koşullarını daha iyi hale getirmeyi amaç edinir. Bu nedenle müracaatçıların yararına iyi ve başarılı uygulamaları gerçekleştirebilmek için çeşitli disiplinlerin bilgi ve teorilerinden yararlanır. Sosyal hizmette başarılı, nitelikli, yüksek standartlara sahip, iyi uygulamayı başarabilmek müracaatçıların durum ve koşullarında pozitif yönde değişimlere neden olurken aksi durumdaki uygulamalar müracaatçıların yaşamlarında ailelerin parçalanması, damgalanma, ayrımcılık ve baskıyı pekiştirme, özgüven zedelenmesi gibi ciddi zararlara yol açan durumları yaratır (Thompson, 2013, s. 184). Mesleki donanımları gereği sosyal hizmet uzmanlarının farklılıklara saygı duymaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımalarını anlamaları ve toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamalar gerçekleştirmeleri beklenir. Sosyal hizmet uzmanlarının farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında bilgi, bilinç ve farkındalığa sahip olmaması durumu ise müracaatçı gruplarının iyilik halinde ve sosyal işlevselliğinde olumsuz etkiler yaratarak onlara zarar verir. Sosyal hizmette zarar verici uygulamalar; rutinleşmiş, savunmacı, başarısızlığı baştan kabullenici, karmaşık ve baskı içeren olmak üzere 5 gruba ayrılabilir. Farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını içermeyen uygulamalar baskı içeren uygulamalar kapsamına girmektedir. Baskı içeren uygulamalar aynı zamanda belirli birey, grup ve topluluklarla ilgili kalıp yargılara sahip olma, müracaatçıların deneyimlediği ayrımcılığı derinleştirici bir dil kullanımı, kişisel gücü ve mesleki yetkiyi kötüye kullanma, müracaatçıların düşüncelerini dikkate almama gibi unsurlarla karakterize edilmektedir (Thompson, 2013, s. 184). Farklılıklara saygıyı içselleştirememiş sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların cinsiyet, yaş, engel durumu, renk, ırk, toplumsal sınıf, dil, din, siyasal görüş ve cinsel tercih durumuna göre ayırım yapmaksızın değerlendirmede zorluk yaşayacağı ve nitelikli uygulamalar gerçekleştiremeyeceği aşikardır. Yine toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışına sahip olmayan, ataerkilliğin yol açtığı eşitsizlikleri, baskı ve ayrımcılıkları yok etme ve eşitlikçi ilişkiler inşa etme yönünde bir arzusu bulunmayan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı şartları ve koşulları üzerinde baskıyı artırıcı etkileri olan uygulamalar gerçekleştirecekleri öngörülmektedir.

Uygulama alanlarında toplumun dezavantajlı, baskıya, ayrımcılığa eşitsizliğe maruz kalan gruplarıyla çalışacak sosyal hizmet uzmanı adaylarının eğitim süreçlerinde çeşitli mesleki bilgi, beceri ve değerleri edinmesi beklenmektedir. Sosyal hizmet eğitimini sürdüren öğrencilerin farklılıklara ve toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarını belirlemek, farklılıklara saygı düzeyi ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi anlamak gerekli görülmüş bu da araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu kapsamda çalışmanın amacı; geleceğin sosyal hizmet uzmanları olacak olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi, elde edilen sonuçlar ışığında ve sosyal hizmet bakış açısı ile önerilerin geliştirilmesidir.

Sosyal Hizmet ve Farklılıklara Saygı

Farklılıklara saygı; Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonunun (IFSW) (2014) yaptığı sosyal hizmet tanımında sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ile birlikte sosyal hizmetin merkezinde yer alan ilkelere biridir. İnsanların davranışları, düşünce yapıları kendilerini içinde buldukları yaşam durumları ve şartlara göre değişiklik göstermektedir. Farklılıklara saygı kavramı, sosyal hizmetin mesleki etkinlik odağının toplumun farklı kesimlerinden gelen ve farklı yaşam deneyimleri olan bireyler olması açısından önemlidir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014, s. 298). Doğrudan ve dolaylı uygulamaları ile birlikte birey, aile, grup, topluluk ve toplumların iyilik halini artırmaya odaklanarak gerçekleştirilen sosyal hizmet mesleği; kendi değerlerine uygun olarak öznelliğe ve farklılığa saygı duymakta, sosyal adaleti gerçekleştirmeye gayret göstermektedir. Sosyal hizmetin daha insancıl ve özgürleştirici olabilmesinin yollarından biri mesleki uygulamalarda farklılıklar ile öznellikleri birer zenginlik olarak ele almaktır. Farklılıklara saygıyı temel alan çok kültürlü sosyal hizmetin uygulamaya aktarılması geleneksel sosyal hizmetin tektipleştirici yönelimini çoğulcu bir boyuta çevirmesi açısından önemlidir (Özgür, 2010). Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği'nin (NASW) (2015) farklılıklara saygı kavramı ile bağlantı kurulabilecek Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kültürel Yetkinlik Standartları'na göre kültürel yetkinlik gösterme; öz farkındalık, kültürel tevazu, etkili uygulamanın merkezi olarak kültürü anlama, kucaklama ve bağlılık gösterme olarak tanımlanır. Sosyal hizmet uzmanları toplum içindeki kendisinin sahip olduğu imtiyazları ve gücü tanımalı, bunun çalışmalarında oynadığı rolü ve etkiyi değerlendirmelidir. Yine sosyal hizmet uzmanları çalıştığı toplumun tarihi, gelenekleri, değerleri, aile sistemleri, ırk ve etnisite grupları ile toplum içerisindeki göç ve mülteci statüsü, göçebe gruplar, din ve maneviyat, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve ifadesi, sosyal sınıf gibi konularda bilgisini artırmalıdır. Ülkemizde Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından yayımlanan "Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlke ve Sorumlulukları" adlı belgede farklılıklara saygı ile ilgili aşağıda belirtilen ifadeler göze çarpmaktadır:

“• Sosyal hizmet uzmanları kendilerinin yardımına ve tavsiyesine gereksinim duyan herkese (cinsiyet, yaş, özürlü olma, renk, ırk, toplumsal sınıf, dil, din, siyasal görüş ve cinsel tercih durumuna göre ayırım yapmaksızın) mümkün olan en iyi hizmeti sunar.

• Sosyal hizmet uzmanı sosyal farklılıkların doğasını, ırk, renk, etnik ve ulusal köken, cinsiyet, yaş, medeni durum, siyasal görüş, dinsel inanç, cinsel tercih, zihinsel ya da fiziksel özür gibi farklılıklara yönelik baskıları anlamaya çalışmalı ve bu konuda eğitim programlarına katılıp kendini geliştirmeye odaklanmalıdır.”

Sosyal hizmet mesleğinin değerleri, etik prensipleri ve uygulama standartlarından sosyal hizmet uzmanının önemli becerilerinden birinin farklı yaşam deneyimlerine sahip müracaatçı kitleleri ile çalışabilmek olduğu sonucu çıkmaktadır. Farklılıklara duyarlı sosyal hizmet uygulaması, müracaatçıyla birlikte ona uygun hizmetlerin planlanması ve sunumunda sosyal hizmet uzmanının kendi dünya görüşünün ve sınırlarının ötesine geçmesini gerektirmesi nedeniyle zorlu bir süreç

olabilmektedir (Davis, 2009). Sosyal hizmet uygulamalarının doğru temeli bir toplumundaki insani farklılıklar, bu insani farklılıkların doğurduğu ihtiyaçlar ve sorunlar hakkındaki bilgiye dayanmaktadır (Rankapo ve Hwedie-Osei, 2010). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarını, müracaatçılarında bakış açıları ile davranışlarını farklılıkları gözeterek ve saygı duyan bir anlayışla gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu durum alandaki uygulamaların kalitesi ile başarısını artıracaktır (Rengi ve Polat, 2014). Sosyal hizmet uygulamaları bağlamında müracaatçının içinde bulunduğu durum üzerinde farklılıklara yönelik inançların ve kalıp yargıların etkisini belirlemek, yaşam deneyimlerinin bireyin iyilik haline etkisi konusunda anlayış kazanmak ve bu doğrultuda mikro-mezzo ve makro boyutta sosyal işlevselliği artırıcı müdahaleler gerçekleştirmek odak alınmalıdır (Tunç, 2013).

Farklılıklara saygı duyanın, sosyal hizmet uzmanlarından beklenen ve istenen profesyonel davranışlar arasında olduğu aşikardır. Birey, grup ve toplulukların sosyal işlevselliğini artırmak isteyen sosyal hizmet profesyonellerinin mesleki uygulamalarında birçok kararda ve uygulamada bulunmaları gerekmektedir. Bu karar verme ve uygulama süreçlerini etkileyen pek çok etken vardır. Araştırma kapsamında yer alan ve sosyal hizmet uzmanlarının karar verme ve uygulama süreçlerini etkileyebilecek unsurlardan biri olan farklılıklara saygının ardından ikinci tartışılacak kavram ise toplumsal cinsiyettir. Bir sonraki bölümde sosyal hizmet ve toplumsal cinsiyet konusu tartışılmıştır.

Sosyal Hizmet ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal hizmet uzmanlarının geneli bakış açısıyla sosyal hizmette kullanılan kuram ve yöntemleri, rehberlik edici değerleri ve uygulama ilkelerini; mikro, mezo ve makro seviyelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak, sosyal adalet ve insan haklarının gerçekleşmesi yolunda katkıda bulunmak amacıyla kullanması gerekmektedir. Sosyal hizmet, uygulamayla iç içe olduğundan beri toplumda yaygın olan kalıp yargıların ve ayrımcılıkların ortaya çıkarılmasını desteklemekte ve bunların önlenmesi ve etkilerinin azaltılmasıyla ilgili önleyici, destekleyici, iyileştirici ve rehabilite edici çalışmalar gerçekleştirmektedir (Anand, 2009). Dünyanın farklı yerlerindeki sosyal hizmet uzmanları da toplumda yaygın olan kalıp yargılar ve ayrımcılıklar arasında gösterilebilecek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması bağlamında kadına yönelik sömürü ve baskıyı azaltmayı, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kaynakların daha eşit dağılımını hedefleyen programlara aktif olarak katılmaktadır (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014, s. 298). Sosyal hizmet uzmanları; aktif olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemeyi amaçlayan programlara katıldıklarından kadınların baskı ve ayrımcılığa uğraması, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kaynakların eşitsiz dağılımı konuları ile uygulama sürecinde sıklıkla karşılaşmaktadırlar. Sosyal hizmetin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğin yol açtığı sorunlarla mücadele edebilmesi toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmet uygulamalarından geçmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmet uygulamaları, toplumsal cinsiyetin bireyin yaşamında ortaya çıkardığı durumları ayırt edebilmeyi ve bu farkındalığı sosyal hizmet uygulamalarına yansıtmayı gerektirmektedir (Akçay ve Başer, 2018). Toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmet uygulamaları ayrıca kadınların güçsüz, çaresiz olduğu yönündeki yargı ve inanışların

tersine ataerkilliğin yol açtığı eşitsizlikleri yok etme ve toplumda eşitlikçi ilişkiler sağlama yönünde önemli bir role sahiptir (Şaşman Kaylı, 2016). Günlük hayatın kritik konularından birisi olmasına rağmen sosyal hizmette toplumsal cinsiyet “görülen ama fark edilmeyen” bir durumdadır. Bu anlamda toplumsal cinsiyet, eğitimde ve mesleki uygulamalarda sınırlı bir şekilde teorize edilmektedir (Hicks, 2015). Sosyal hizmet uzmanları uygun kadın davranışlarına yönelik klişeleşmiş görüşlere sahip olabilmektedir. Bunun sonucunda uygulama sürecinde kadın müracaatçılar, sosyal hizmet uzmanı tarafından uygun kadın normuna uymadıkları için suçlanabilmektedir. Ayrıca sosyal inceleme raporlarında cinsiyetçi ifadeler rastlanabilmektedir. (Knight, 1991). Sosyal hizmet; kadınların meslekteki işgücünde çoğunlukta yer almasından, müracaatçı kitlesinin çoğunluğunun kadın olmasından, bakım ile ilgili değerlerinden “kadın mesleği” olarak kabul görmektedir. Ancak profesyonellik, mantıksallık, teknik uzmanlık gibi hegemonik masküliniteye atfedilen değerler de sosyal hizmet mesleğinin karakteristik özellikleri arasındadır (Pease, 2011). Sosyal hizmet mesleği, genel itibarıyla kadınların hâkim olduğu bir uzmanlık alanı olarak değerlendirildiğinde erkek sosyal hizmet uzmanı olma müracaatçı gözünde çeşitli kalıp yargılara yol açabilmektedir. Sosyal hizmet müracaatçı kitlesinde de erkekler sayı olarak azınlıkta kalmaktadır (Segev ve Lander, 2013). Sosyal hizmette üst düzey roller orantısız bir şekilde erkekler tarafından işgal edilmektedir. Ruh sağlığı hizmetlerinde, yaşlı istismarı, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olaylarında toplumsal cinsiyetin etkisi görmezden gelinebilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bütünüyle toplumsal cinsiyete yönelik algıları ve tutumları, müracaatçılara yönelik bakış açılarını değiştirebilmekte ve sonuçta örselenen müracaatçılar olmaktadır (Hicks, 2015). Sosyal adaleti ve insan haklarını temel alan ve destekleyen bir mesleğin kendi saflarında baskı ve ayrımcılığa meydan okuması beklenir. Ancak sosyal hizmet mesleğindeki kadınlar ataerkil hiyerarşik yapıya sahip ve ataerkil çıkarılara hizmet eden kurumlarda çalışabilmektedir. Aynı zamanda erkek sosyal hizmet uzmanlarının aktif olarak profeminist uygulamaları teşvik etmemeleri müracaatçıların yaşadıkları eşitsizlikleri yeniden üretmelerine yol açmaktadır (Pease, 2011).

Sonuç olarak toplumsal cinsiyet, çeşitliliğin kritik türlerinden biridir. İnsanları anlama ve değerlendirmede toplumsal cinsiyetin, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın ve kalıp yargıların farkına varmak büyük önem taşır. Sosyal hizmet uzmanları da toplumsal cinsiyetin mesleki yaşamlarına ve uygulamalarına yansımalarını anlayabilmelidir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014, s. 298).

YÖNTEM

Araştırma, nicel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Bu araştırmanın modeli, tarama modelidir. Araştırmanın amacına ulaşması açısından bu çalışma kapsamında ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2014, s. 81). Bu araştırmada sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ve toplumsal cinsiyet algıları

arasındaki değişimin varlığı ile derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma aşağıda verilen sorulara cevaplar aramaktadır.

- Öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyi puanları nasıldır?
- Öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısı puanları nasıldır?
- Öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyi puan ortalamaları ile toplumsal cinsiyet algısı puan ortalamaları arasındaki ilişki nasıldır?
- Öğrencilerin Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları toplam puan ortalamaları; cinsiyet, yaş, sınıf, yaşamın en uzun süre geçirildiği yer, ebeveyn medeni durum, anne yaş, baba yaş, aile aylık gelir, ailede yetki ve otorite kullanım şekli, kardeş sayısı, sosyal hizmet bölümünü seçme durumu, aile büyüklük, müfredatta farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyete yeterince yer verilip verilmediği ile ilgili görüşler gibi değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın genel evreni Türkiye'deki sosyal hizmet lisans öğrencileridir. Türkiye'deki tüm sosyal hizmet öğrencilerine ulaşmak zor ve hemen hemen imkansızdır. Bu nedenle araştırmanın uygulanacağı kitle çalışma evreni olarak ele alınmıştır. Çalışma evreni, araştırmacının ya doğrudan ya da ondan seçilmiş örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanılarak hakkında görüş bildirebileceği, ulaşabileceği evrendir (Karasar, 2014, s. 110). Bu araştırmanın çalışma evrenini, araştırma olanakları ve zaman sınırlaması doğrultusunda Ankara ilindeki Ankara Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi olmak üzere üç devlet ve bir vakıf üniversitesinde sosyal hizmet okuyan 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Toplanan veriler bir bütün olarak değerlendirildiği için üniversitelere göre sınıflandırılmamıştır. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde ulaşılabilirlik-uygunluk ilkesi doğrultusunda kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılar sosyal hizmet eğitiminin yürütüldüğü farklı üniversitelerde öğrenim gören lisans 3. ve 4. sınıf öğrencilerine seçkisiz olarak ulaşmaya çalışmıştır. 346 kişinin katılım gösterdiği araştırmada 171 (%49,4) 3. sınıf öğrencisi ve 175 (%50,6) 4. sınıf öğrencisine ulaşılmıştır. Sosyal hizmet 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin tercih edilmesi, bu gruptaki öğrencilerin farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet ile ilgili müfredat ve bölüm dersleri konusunda daha fazla görüş sahibi olacakları yönündeki düşünce ve öğrencilerin mezuniyet aşamasına daha yakın olmaları ile ilgilidir. Veri toplama süreci 15.10.2019-15.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, araştırmanın çalışma evrenine dahil olan üniversitelerde gerçekleştirilebilmesi için gerekli izinleri almıştır. Araştırmanın gerçekleştirileceği üniversitelerdeki ders programlarına bölümlerin internet sitesinden ulaşılmıştır. Sorumlusu olduğu 3. ve 4. sınıf dersi bulunan akademisyenler ile mail vasıtasıyla iletişime geçilmiş, veri toplama için uygun gün ve saat konusunda anlaşılmuştur. Veri toplama öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı anlatılıp gönüllü katılım formları ve anketler dağıtılmıştır. Veri toplama süresi 10-15 dakika arası sürmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplama aracı olarak anket uygulanmıştır. Söz konusu anket araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırmacı tarafından hazırlanan 21 soru, Öksüz ile Güven tarafından geliştirilen 30 sorudan oluşan Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Altınova ile Duyan tarafından geliştirilen 25 sorudan oluşan Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği olmak üzere toplamda 76 sorudan oluşmuştur.

Farklılıklara Saygı Ölçeği (FSÖ), bireylerin farklılıklara saygı düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçlayan Öksüz ve Güven (2012) tarafından geliştirilen 30 maddeden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Ölçek maddeleri; 1=Hiç Katılmıyorum, 2=Kısmen katılıyorum, 3=Orta düzeyde katılıyorum, 4=Çoğunlukla katılıyorum ve 5=Tamamen katılıyorum şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 30, en yüksek puan ise 150'dir. Verilerin faktör analizi için uygunluğu, Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı ve Bartlett küresellik testi sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Bu inceleme sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin değerinin .952, Bartlett küresellik testi sonucunun ise anlamlı olduğu görülmüştür. Ölçeğin bütününe ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,94 olarak hesaplanmıştır (Öksüz ve Güven, 2012).

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ), Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen yetişkin insanların toplumsal cinsiyet rol ve algılarını değerlendirmek için düzenlenen kendi kendini bildirim tarzında bir değerlendirme aracıdır. 25 maddeli beşli likert tipi bir tasarıma sahiptir. Maddelerin 10'u olumlu, 15'i olumsuz olarak yazılmıştır. Maddelerde belirtilen düşünceye bireylerden tamamen katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2), tamamen katılmıyorum (1) olmak üzere beş derecede görüş bildirmeleri istenmektedir. Ölçeğin yapı geçerliğini analizlerini gerçekleştirilmeden önce örneklem uygunluğunu incelemek amacıyla Kaiser- Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre KMO katsayısı ,882; Bartlett testi ki-kare değeri 3389,153 (df=435) olarak bulunmuştur. Ölçeğin bütününe ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,872 olarak tespit edilmiştir (Altınova ve Duyan, 2013).

Verilerin Analizi

Veriler; araştırmacı tarafından geliştirilen sorular, Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'ne verilen yanıtlardan elde edilmiştir. Tüm veriler, IBM SPSS Statistics 20 aracılığı ile çözümlenmiştir. Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan puanlar normal dağılım göstermediği için verilerin analizinde nonparametrik testlerden Spearman Korelasyon testi, Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin 5'li likert tipinde olması, ölçek maddelerinde öğrencilerin anlamakta zorlanabileceği ifadelerin bulunması, katılımcı sayısının 346 ile sınırlı olması gibi unsurların normal dağılımının oluşmamasına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir. Spearman Korelasyon testi, Farklılıklara Saygı Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği arasındaki ilişkinin yönünü tespit etmede kullanılmıştır. Öğrencilerin sosyodemografik değişkenlere ve sosyal hizmette farklılıklara saygı ile

toplumsal cinsiyete yönelik görüşlerine göre ölçeklerden aldıkları puanların farklılaşma durumunu anlamak için iki grup arası karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi, ikiden fazla grup karşılaştırılmalarında Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde; katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konuları ile ilgili görüşlerine yönelik bulgular, Farklılıklara Saygı Ölçeği ile ilgili bulgular, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği ile ilgili bulgular, Farklılıklara Saygı Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği arasındaki ilişkiye yönelik bulgular, sosyodemografik özellikler ile sosyal hizmet müfredatında farklılıklara saygı ile toplumsal cinsiyet konularına yeterince yer verilip verilmediğine yönelik görüşlere göre Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan puanların farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konuları hakkındaki görüşlerine yönelik bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konuları ile ilgili görüşlerine yönelik bulgular

Değişken	N	%
Cinsiyet		
Kadın	287	82,9
Erkek	59	17,1
Yaş		
19-21	223	64,4
22-24	108	31,2
25 ve üzeri	15	4,4
Ortalama	21,4942	
Yaşamın En Uzun Süre Geçirildiği Yer		
Büyükşehir	199	57,5
Şehir	58	16,8
İlçe	65	18,8
Köy	24	6,9
Anne-Baba Hayat Durumu		
Her ikisi de hayatta	329	95,1
Anne sağ, baba vefat etti	13	3,7
Baba sağ, anne vefat etti.	3	0,9
Her ikisi de vefat etti.	1	0,3
Ebeveyn Medeni Durum		
Evli	304	87,9
Boşanmış	24	6,9
Eş vefat	16	4,6
Diğer	2	0,6
Anne Yaş		
36-44	107	30,9
45-49	121	35,0
50 ve üzeri	113	32,6
Cevaplamayan	5	1,5

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konuları ile ilgili görüşlerine yönelik bulgular (devamı)

Değişken	N	%
Baba Yaş		
40-49	112	32,4
50-59	180	52,0
60 ve üzeri	29	8,4
Cevaplamayan	25	7,2
Aile Gelir Durumu		
0-1500 TL	18	5,2
1501-3000 TL	102	29,5
3001-4500 TL	104	30,1
4500 ve üstü	120	34,6
Cevaplamayan	2	0,6
Aile Tipi		
Çekirdek Aile	306	88,4
Geniş Aile	40	11,6
Ailede Yetki ve Otorite Kullanım Şekli		
Demokratik	217	62,7
Otoriter	62	17,9
İzin Verici	63	18,2
İhmalkâr	4	1,2
Kardeş Sayısı		
Kardeşi Olmayanlar	19	5,5
1 Kardeşi Olanlar	159	45,9
2 Kardeşi Olanlar	113	32,7
3 ve daha fazla kardeşi olanlar	55	15,9
Sosyal Hizmet Bölümünü Seçme Durumu		
Kendi İsteğiyle Seçen	288	83,2
Kendi İsteğiyle Seçmeyen	45	13,0
Diğer Nedenler	13	3,8
Sosyal Hiz Uzm. Farkl. Say. Önemi		
Önemlidir	344	99,4
Önemli değildir	2	0,6
Top. Cin. Mesl. Uy. Etkisi		
Etkiler	325	93,9
Etkilemez	21	6,1
Farkl. Sayg. Müfredatta Yeterince Yer Verme		
Evet	171	49,4
Hayır	175	50,6
Top. Cin. Müfredatta Yeterince Yer Verme		
Evet	172	49,7
Hayır	174	50,3
Toplam	346	100,0

Tablo 1’de katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konuları hakkındaki görüşlerine yönelik bulgulara yer verilmektedir. Katılımcıların 223’ü (%64,4) 19-21 yaş aralığında, 108’i (%31,2) 22-24 yaş aralığında, 15’i (%4,4) 25 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların yaşları 19 ile 37 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 21,4942 olarak bulunmuştur. 287’si (%82,9) kadın, 59’u (%17,1) erkek olan katılımcıların; 171’i (%49,4) sosyal

hizmet 3. sınıf öğrencisi, 175'i (%50,6) sosyal hizmet 4. sınıf öğrencisidir. Katılımcıların 288'i (%83,2) sosyal hizmet bölümünü kendi isteği ile seçtiğini, 45'i (%13,0) sosyal hizmet bölümünü kendi isteğiyle seçmediğini, 13'ü (%3,8) ise diğer nedenler (öğretmen tavsiyesi, atama imkânları vb.) ile sosyal hizmet bölümünü seçtiğini belirtmiştir. 171 (%49,4) katılımcı sosyal hizmet müfredatında farklılıklara saygı konusuna yeterince yer verildiğini, 175 (%50,6) katılımcı sosyal hizmet müfredatında farklılıklara saygı konusuna yeterince yer verilmediği yönünde görüş belirtmiştir. 172 (%49,7) katılımcı sosyal hizmet müfredatında toplumsal cinsiyet konusuna yeterince yer verildiğini, 174 (%50,3) katılımcı sosyal hizmet müfredatında toplumsal cinsiyet konusuna yeterince yer verilmediği yönünde görüş belirtmiştir.

Katılımcıların Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden aldıkları puanlara yönelik bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Farklılıklara Saygı Ölçeği ile İlgili Bulgular

Farklılıklara Saygı Ölçeği						
N	Min.	Max.	\bar{x}	SS	Basıklık	Çarpıklık
346	84	149	130,968	10,12	-,934	1,72

Tablo 2'de yer alan bulgular incelendiğinde 346 kişinin katılım gösterdiği araştırmada Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden alınan minimum puan 84, maximum puan ise 149 olmuştur. Ölçekten alınan puanların ortalaması 130,968, standart sapması 10,12 olarak tespit edilmiştir. Basıklık değeri -,934, çarpıklık değeri 1,72 olarak bulunmuştur. 30 sorulu Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden alınabilecek maximum değer 150'dir. Ölçekten alınabilecek 30-70 arası puanlar düşük, 70-110 arası puanlar orta, 110-150 arası puanlar yüksek farklılıklara saygı düzeyi olarak gruplandırılabilir. Bu bağlamda sosyal hizmet öğrencilerinin aldığı \bar{x} =130,968 değeri yüksek farklılıklara saygı düzeyini göstermektedir.

Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği ile İlgili Bulgular

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği						
N	Min.	Max.	\bar{x}	SS	Basıklık	Çarpıklık
346	29	125	114,075	12,51	-2,589	9,178

Tablo 3'te belirtildiği üzere 346 kişinin katılım gösterdiği araştırmada Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan minimum puan 29, maximum puan ise 125 olmuştur. Ölçekten alınan puanların ortalaması 114,075 standart sapması 12,51 olarak tespit edilmiştir. Basıklık değeri -2,589, çarpıklık değeri 9,178 olarak bulunmuştur. 25 sorulu Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınabilecek maximum puan 125'tir. 25-60 puan arası düşük, 60-90 puan arası orta, 90-125 puan arası yüksek toplumsal cinsiyet algısı olarak gruplandırılabilir. Bu bağlamda sosyal hizmet öğrencilerinin aldığı \bar{x} =114,075 değeri yüksek düzey toplumsal cinsiyet algısını göstermektedir.

Katılımcıların Farklılıklara Saygı Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında ilişki olup olmadığını anlamak için Spearman Korelasyon Testi uygulanmıştır. Spearman Korelasyon Testi'nden alınan sonuçlara yönelik bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. FSÖ ve TCAÖ Arasındaki İlişkiye Yönelik Spearman Korelasyon Testi Bulguları

Spearman Korelasyon Testi Sonuçları		Farklılıklara Saygı Düzeyi	Toplumsal Cinsiyet
Farklılıklara Saygı Ölçeği	Korelasyon	1,00	,467
	P	.	,000
	N	346	346
Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği	Korelasyon	,467	1,00
	P	,000	.
	N	346	346

Tablo 4'te gösterildiği üzere Spearman Korelasyon Testi sonuçlarına göre ölçekler arasında ,467 pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($p>0,01$) Bu durum orta düzeyde bir pozitif ilişkiyi işaret etmektedir. Spearman korelasyon katsayısının 0.00 olması ilişkinin olmadığını gösterir. İşaretine bakılmaksızın genel olarak 0.30'dan küçük değerler için düşük ilişki, 0.30-0.69 arasında kalan değerler için orta düzey ilişki, 0.70 ve daha büyük değerler için ise yüksek düzey ilişki vardır denilebilir. Korelasyon katsayısının pozitif çıkması iki değişkene ait ölçümlerin birlikte arttığını ya da azaldığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2016, s. 185). Bu anlamda ,467'lik korelasyon orta düzeyde pozitif bir korelasyondur. Yani Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan puanlar birlikte artmakta ve azalmaktadır.

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanların farklılaşıp farklılaşmadığı anlamak için uygulanan Kruskal Wallis Testi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sosyodemografik Özelliklere Göre FSÖ ve TCAÖ'den Alınan Puanların Farklılaşıp Farklılaşmadığına Yönelik Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan \pm SS	P
FSÖ	19-21	223	97	149	131,13 \pm 9,80	,961
	22-24	108	84	149	130,64 \pm 10,70	
	25 ve üz.	15	103	149	130,73 \pm 11,08	
TCAÖ	19-21	223	57	125	114,90 \pm 11,17	,369
	22-24	108	29	125	112,53 \pm 15,05	
	25 ve üz.	15	87	125	112,80 \pm 10,90	
Ölçek	Yer	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan \pm SS	P
FSÖ	Büyükşehir	199	100	149	131,50 \pm 9,41	,697
	Şehir	58	95	149	129,20 \pm 11,82	
	İlçe	65	110	149	130,95 \pm 8,90	
	Köy	24	84	149	130,79 \pm 14,01	

Tablo 5. Sosyodemografik Özelliklere Göre FSÖ ve TCAÖ'den Alınan Puanların Farklılaşım Farklılaşmadığına Yönelik Kruskal Wallis Testi Sonuçları (devamı)

Ölçek	Yer	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
TCAÖ	Büyükşehir	199	29	125	115,06±11,52	,114
	Şehir	58	74	125	112,13±12,42	
	İlçe	65	57	125	114,04±14,63	
	Köy	24	77	125	110,66±14,10	
Ölçek	Ebeveyn Med. D.	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Evli	304	84	149	131,10±10,18	,402
	Boşanmış	24	115	148	131,54±9,12	
	Eş vefat	16	106	144	127,62±10,80	
TCAÖ	Evli	304	29	125	114,30±12,52	,193
	Boşanmış	24	68	124	113,62±13,08	
	Eş vefat	16	77	125	110,06±12,39	
Ölçek	Anne Yaş	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	36-44	107	95	149	131,11±10,65	,900
	45-49	121	103	148	131,46±9,04	
	50 ve üze.	113	84	149	130,61±10,63	
TCAÖ	36-44	107	29	125	112,26±15	,163
	45-49	121	57	125	115,97±10,81	
	50 ve üze.	113	68	125	114,23±10,94	
Ölçek	Baba Yaş	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	40-49	112	103	149	132,75±9,79	,060
	50-59.	180	84	149	129,92±10,76	
	60 ve üz.	29	105	145	132,13±7,06	
TCAÖ	40-49	112	29	125	114,52±13,26	,758
	50-59.	180	57	125	113,96±12,64	
	60 ve üz.	29	68	123	113,31±12,34	
Ölçek	Aile Aylık Gelir	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	0-1500	18	106	149	133,77±10,84	,022*
	1501-3000	102	84	146	128,63±10,84	
	3001-4500	104	106	148	132,35±8,82	
	4501 ve üz.	120	97	149	131,30±10,24	
TCAÖ	0-1500	18	77	125	113,94±13,03	,317
	1501-3000	102	57	125	112,64±13,27	
	3001-4500	104	66	125	114,58±11,06	
	4501 ve üz.	120	29	125	114,88±13,10	
Ölçek	Aile Yet. Otor.	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Demokratik	217	95	148	131,28±9,59	,572
	Otoriter	62	84	149	129,98±12,44	
	İzin Verici	63	106	149	131,38±9,08	
	İhmâlkar	4	109	139	122,75±13,42	
TCAÖ	Demokratik	217	57	125	114,65±11,31	,175
	Otoriter	62	69	125	112,29±13,04	
	İzin Verici	63	29	125	114,77±14,56	
	İhmâlkar	4	68	118	99±23,67	
Ölçek	Kardeş Sayısı	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	1 kardeş	159	95	149	131,30±9,61	,583
	2 kardeş	113	103	147	131,68±9,55	
	3 ve üz.	55	84	149	128,74±12,78	
	Kardeşi yok	19	112	146	130,36±8,61	

Tablo 5. Sosyodemografik Özelliklere Göre FSÖ ve TCAÖ'den Alınan Puanların Farklılaşım Farklılaşmadığına Yönelik Kruskal Wallis Testi Sonuçları (devamı)

Ölçek	Kardeş Sayısı	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
TCAÖ	1 kardeş	159	29	125	114,52±13,34	,016*
	2 kardeş	113	57	125	114,38±12,02	
	3 ve üz.	55	74	125	111,72±11,23	
	Kardeşi yok	19	78	125	115,26±11,85	
Ölçek	SH Seçme Du.	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	İsteyerek	288	97	149	131,55±9,40	,128
	İstemeyerek	45	84	149	128,06±13,93	
	Diğer	13	103	143	128,07±8,24	
TCAÖ	İsteyerek	288	57	125	114,92±11,08	,035*
	İstemeyerek	45	29	125	108±19,18	
	Diğer	13	98	125	116,23±7,69	

*(p<0,05)

Tablo 5'teki bulgular incelendiğinde Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre katılımcıların FSÖ ve TCAÖ'den aldıkları ortalama puanlar yaş, yaşamın en uzun süre geçirildiği yer, ebeveyn medeni durum, anne yaş, baba yaş, ailede yetki ve otorite kullanım şekli gibi değişkenler açısından alt gruplara göre farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ayrıca katılımcıların kardeş sayılarına ve sosyal hizmeti seçme durumlarına göre FSÖ'den aldıkları ortalama puanlar ile aile aylık gelir durumuna göre TCAÖ'den aldıkları ortalama puanlar da alt gruplara göre farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ancak ailesi 1501-3000 TL arasında gelir düzeyine sahip gruptakilerin farklılıklara saygısının 0-1500 TL, 3001-4500 TL ve 4501 TL ve üzerindeki gruptakilere göre anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (p<0,05). Yine sosyal hizmet bölümünü kendi isteği ile seçmeyenlerin toplumsal cinsiyet algısının, kendi isteği ile seçenler ve diğer nedenlerle seçenlere göre anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmüştür (p<0,05). Son olarak 3 ve daha fazla kardeşi olanların toplumsal cinsiyet algısının kardeşi olmayanlar, 1 kardeşi ve 2 kardeşi olanlara göre anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmüştür (p<0,05).

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ve sosyal hizmet müfredatında farklılıklara saygı ile toplumsal cinsiyet konularına yeterince yer verilip verilmediğine yönelik görüşlerine göre FSÖ ve TCAÖ'den aldıkları ortalama puanların farklılaşım farklılaşmadığını tespiti için uygulanan Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Sosyodemografik Özelliklere ve Sosyal Hizmet Müfredatında Farklılıklara Saygı ile Toplumsal Cinsiyet Konularına Yeterince Yer Verilip Verilmediğine Yönelik Görüşlere Göre FSÖ ve TCAÖ'den Alınan Puanların Farklılaşım Farklılaşmadığına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Kadın	287	84	149	132,26±9,87	,000*
	Erkek	59	103	143	124,67±8,98	
TCAÖ	Kadın	287	57	125	119±9,89	,000*
	Erkek	59	29	125	102,96±17,26	

Tablo 6. Sosyodemografik Özelliklere ve Sosyal Hizmet Müfredatında Farklılıklara Saygı ile Toplumsal Cinsiyet Konularına Yeterince Yer Verilip Verilmediğine Yönelik Görüşlere Göre FSÖ ve TCAÖ'den Alınan Puanların Farklılaşp Farklılaşmadığına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları (devamı)

Ölçek	Sınıf	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	3. Sınıf	171	110	149	131,59±8,30	,818
	4. Sınıf	175	84	149	130,35±11,62	
TCAÖ	3. Sınıf	171	57	125	114,53±11,31	,841
	4. Sınıf	175	29	125	113,62±13,61	
Ölçek	Aile Büyüklük	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Çekirdek	306	95	149	131,26±9,90	,253
	Geniş	40	84	146	128,72±11,56	
TCAÖ	Çekirdek	306	29	125	114,71±11,82	,031*
	Geniş	40	68	125	109,17±16,29	
Ölçek	Müf. F.S. Yer V.	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Evet	171	103	149	131,19±9,28	,979
	Hayır	175	84	149	130,74±10,90	
TCAÖ	Evet	171	57	125	113,84±11,44	,103
	Hayır	175	29	125	114,30±13,51	
Ölçek	Müf. T.C. Yer V.	N	Min P.	Max P.	Ort. Puan ±SS	P
FSÖ	Evet	172	102	149	131,13±9,85	,740
	Hayır	174	84	149	130,79±10,40	
TCAÖ	Evet	172	57	125	113,52±11,82	,057
	Hayır	174	29	125	114,62±13,18	

*(p<0,05)

Tablo 6'daki bulgulara göre katılımcıların FSÖ ve TCAÖ'den aldıkları ortalama puanlar; sınıf, müfredatta farklılıklara saygıya yeterince yer verilip verilmediğine yönelik görüşler ve müfredatta toplumsal cinsiyete yeterince yer verilip verilmediğine yönelik görüşler değişkenleri açısından alt gruplara göre farklılaşmamaktadır (p>0,05). Katılımcıların aile büyüklüklerine göre FSÖ'den aldıkları ortalama puanlar da farklılaşmamaktadır (p>0,05). Ancak cinsiyet değişkenine göre kadınların FSÖ ve TCAÖ'den aldıkları ortalama puanların erkeklere oranla anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür (p<0,05). Ayrıca aile büyüklük değişkenine göre geniş aile yapısına sahip katılımcıların çekirdek aile yapısına sahip katılımcılara göre toplumsal cinsiyet algısının anlamlı bir şekilde düşük olduğu görülmüştür (p<0,05).

Genel olarak araştırma bulguları; 3. ve 4. sınıf sosyal hizmet lisans öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyi ve toplumsal cinsiyet algısının yüksek olduğunu, farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet algısı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda, elde edilen bulguların literatürde yapılan diğer araştırmalardan yansıyan bulgular etrafında tartışılması önem kazanmaktadır.

TARTIŞMA

346 kişinin katılım gösterdiği araştırmada Farklılıklara Saygı Ölçeği'nde \bar{x} =130,968, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nde \bar{x} =114,075 olarak tespit edilmiştir. Literatürde Farklılıklara Saygı

Ölçeği'nin kullanıldığı diğer çalışmalar incelendiğinde; Yıldırımçakar (2018) $\bar{x}=96,35$, Baştürk ve Yiğit (2019) sınıf öğretmenleri için $\bar{x}=121,012$, okul öncesi için $\bar{x}=125,353$ sonuçlarına ulaşmıştır. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nin kullanıldığı diğer araştırmalarda; Gönenç ve diğerleri (2018) $\bar{x}=110,60$, Esen ve diğerleri (2017) $\bar{x}=92,45$, İlhan ve diğerleri (2017) $\bar{x}=90$, Özpulat (2017) $\bar{x}=90$, Kul Uçtu ve Karahan (2016) $\bar{x}=90$, Alabaş ve diğerleri (2019) $\bar{x}=93,55$, Bakır ve diğerleri (2019) $\bar{x}=88,30$, Balcı Akpınar ve diğerleri (2019) $\bar{x}=73,52$, Özpulat ve Özvarış (2018) $\bar{x}=98,33$, Keçeci (2018) $\bar{x}=92,179$, Akkoç (2018) $\bar{x}=94,48$, Işık (2018) $\bar{x}=81,45$, Dokudan Dinç (2018) $\bar{x}=91,67$ sonuçlarına ulaşmıştır. Bu veriler doğrultusunda iki ölçek bazında da bu araştırmanın literatürdeki diğer araştırmalara göre daha yüksek ortalama puanlara sahip olduğu görülmüştür.

Toplumdaki engelli, yaşlı, çocuk, mülteci gibi kırılgan pek çok grupta uygulama gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarından farklılıklara saygı duymaları ve toplumsal cinsiyetin anlamı ile yansımalarının bilincinde olmaları beklenir. Sosyal hizmet mesleğinin insan hakları ve sosyal adaleti temel alan yapısı, mesleki değerleri ile anlayışı düşünüldüğünde bu araştırmada sosyal hizmet bölümünü kendi isteğiyle seçen öğrenci oranının (%83,2) fazla olmasının farklılıklara saygı düzeyi ile toplumsal cinsiyet algısının yüksek olması ile ilişkisi olduğu tahmin edilmektedir. Yani sosyal hizmetin değerleri konusunda bilgi sahibi olan farklılıklara saygı duyan ve toplumsal cinsiyet algısı yüksek kişiler sosyal hizmet bölümünü tercih etmiş olabilir. Ayrıca yapısı itibarıyla sosyal hizmet bölümü müfredatlarında diğer bölümlere göre farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konularına daha fazla yer verildiği için farklılıklara saygı düzeyi ve toplumsal cinsiyet algısı konusundaki bilinç artmış ve yükselmiş olabilir. Staj deneyimleri dolayısıyla öğrencilerin çok sayıda insani farklılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarını deneyimlemesinin farklılıklara saygı düzeyi ile toplumsal cinsiyet algısını artırmış olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların 306'sının (%88,4) aile tipinin çekirdek aile tipi ile 217'sinin (%62,7) ailede yetki ve otorite kullanım şeklinin demokratik aile tipi ile uyumlu olması farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet algısının yüksek olmasına katkı sağlamış olabilir. Katılımcıların 344'ünün (%99,4) sosyal hizmette farklılıklara saygının önemli olduğunu, 325'inin (%93,9) toplumsal cinsiyet algısının mesleki uygulamayı etkileyeceğini düşünmesinin farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konusunda öğrencilerin bilinç ve farkındalıklarının yüksek olduğunu gösterdiği, bu anlamda farklılıklara saygı düzeyi ve toplumsal cinsiyet algısının yüksek çıkmasıyla bu sonuçların da uyumlu olduğu belirtilebilir.

Katılımcıların Farklılıklara Saygı Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında ,467 pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($p>0,01$). Bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden farklı olarak toplumsal olarak kurulmuş örümüş rol ve beklentilerle ilişkilendirilen toplumsal cinsiyet ile bunun sonucunda ortaya çıkan eşitsizlikler ve ayrımcılıklar, insanların yaşamlarında ortaya çıkan sosyal farklılıklar içindedir. İnsanlara insan olduğu için değer verme, yeniliklere açık olma, hoşgörülü olma, önyargı ve ayrımcılıktan uzak olma gibi sosyal farklılıklarla ilgili durumların farklılıklara saygı duyma ve toplumsal cinsiyet anlayışına sahip olma ile benzer değerler ve bilinç barındırdığı düşünülmektedir. Sonuç olarak farklılıklara saygı duymayan bir bireyin,

toplumsal cinsiyet algısının yüksek olmasını beklemek zordur. Bu iki durum birbiriyle doğru orantılı ve ilişkilidir.

Kadın katılımcıların farklılıklara saygısı ve toplumsal cinsiyet algısı erkek katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Farklılıklara Saygı Ölçeği'nin kullanıldığı araştırmalar incelendiğinde Güven (2012) ile Baştürk ve Yiğit (2019) bu araştırmadaki bulguları destekler nitelikte kadınların erkeklere göre farklılıklara saygısının anlamlı şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nin kullanıldığı Esen ve diğerleri (2017), İlhan ve diğerleri (2017), Özpulat (2017), Kul Uçtu ve Karahan (2016), Alabaş ve diğerleri (2019), Bakır ve diğerleri (2019), Özpulat ve Özvarış (2018), Akkoç (2018), Dokudan Dinç (2018), Pesen ve diğerleri (2016), Kuluroğlu Sevinç (2019), Arabacıoğlu ve Bağçeli Kahraman (2017), Ünal ve diğerlerinin (2017) araştırmalarında da bu araştırmadakiyle uyumlu bir şekilde kadınların toplumsal cinsiyet algısının erkeklere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadınların sosyal yapı içerisinde daha fazla baskı ve ayrımcılığa maruz kaldıkları, bu doğrultuda farklılıklara yönelik erkeklerden daha fazla hoşgörü ve empati geliştirdikleri söylenebilir. Toplumsal cinsiyet sonucu kadın cinsiyetine atfedilen şefkat, merhamet, sadakat, duygusallık gibi rollerin kadınların farklılıklara saygı düzeyinin erkeklere göre yüksek olması ile ilgisi olabileceği düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyetin oluşturduğu eşitsizliklerin kadınlara yaşattığı olumsuz etkinin de kadınlarda toplumsal cinsiyet algısının daha fazla olması ile ilgisi olabileceği düşünülmektedir.

Ailesi 1501-3000 TL arasında gelir düzeyine sahip gruptaki öğrencilerin farklılıklara saygısı anlamlı bir şekilde düşüktür. Bireylerin aile gelir düzeyinin yüksek olmasının; eğitim durumu ve sosyoekonomik düzey ile ilişkisi bağlamında farklı yaşam deneyimlerine sahip insanlarla bir araya gelebilme, mesleki yaşamda ve sosyal yaşamda seyahat vb. olanaklar neticesinde farklı kültür ve toplumlarla etkileşime geçip deneyim kazanabilme anlamında farklılıklara saygı düzeylerine etki ettiği düşünülmektedir.

Geniş aile yapısına sahip öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde düşüktür. Kul Uçtu ve Karahan (2016), bu araştırmanın sonucunu destekler nitelikte çekirdek aile yapısına sahip olanların geniş aile yapısına sahip olanlara göre toplumsal cinsiyet algılarının anlamlı derecede yüksek olduğunu tespit etmiştir. Keçeci (2018) benzer şekilde çekirdek aile yapısına sahip olan kadınların toplumsal cinsiyet algılarının, geniş aile yapısına sahip kadınlardan daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gönenç ve diğerleri (2018) ise bu araştırmanın tersine çekirdek aileye sahip olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısının geniş aile yapısına sahip öğrencilere göre anlamlı bir şekilde düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Modern toplumun aile tipi olan çekirdek ailelerde, aile bireyleri arasında iş bölümü ve dayanışma vardır. Eş seçimi, aile etkisi olmadan yapılır. Geniş aileler ise genellikle kırsal ya da geleneksel toplumların bir kurumudur. Geniş ailelerde ilişkiler eşitlikçi değildir. Statü farklılığı önemlidir. Yaşlı gençten, erkek kadından daha üst konumdadır. İş bölümü cinsiyete göre yapılır. Eş seçiminde aile öncü rol üstlenir. Aile içi önemli konularda erkekler ve yaşlılar karar vericidir. Genelde erkek çocuklar babalarının işlerini devam ettirir. Görüldüğü üzere geniş aile

yapısı toplumsal cinsiyetin hissedildiği bir aile tipidir (Karataş, 2001). Bu doğrultuda geniş aile tipine sahip öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısının düşük çıktığı düşünülmektedir.

3 ve daha fazla kardeşi olanların toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde düşüktür. İlhan ve diğerleri (2017) bu araştırma ile ilişkilendirilecek bir şekilde hanede yaşayan kişi sayısına göre Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği puanlarının ortalamasını istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kardeş ilişkisi çocukların sosyal, duygusal açıdan gelişimlerini etkileyen bir ilişkidir. Kardeş sayısı, kardeşlerin arasındaki yaş farkı, zaman, mekân gibi unsurlar çocukların hayattaki deneyimlerini etkiler. Kardeş sayısı fazla olan çocukların aile içinde roller ile sorumlulukların daha gelenekselleştiği bir ortamda yetişmiş olabileceği bu durumun toplumsal cinsiyet algısına etki edebileceği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet bölümünü kendi isteği ile seçmeyenlerin toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde düşüktür. Sosyal hizmet uzmanlarının, farklı insan gruplarının karşılaştıkları sıkıntılar ile toplumsal anlamdaki eşitsizlik ve ayrımcılıkların insanların yaşamlarına nasıl etki ettiğini anlama becerisine sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmet bölümünü bilinçli olarak seçenlerin mesleğin değerleri doğrultusunda farklılıklara saygısı ve toplumsal cinsiyet algısı yüksek olan kişilerden oluştuğu düşünülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet bölümleri mevcut olan ders içeriklerini gözden geçirerek farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyete ne ölçüde yer verildiğini değerlendirebilir. Ayrıca sosyal hizmet bölümü programlarına “Farklılıklara Saygı ve Sosyal Hizmet”, “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet” adı altında bu konuların derinlemesine işlendiği ve tartışıldığı dersler eklenebilir. Sosyal hizmet akademisyenleri sosyal hizmet eğitiminde farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet kazanımının nasıl sağlanacağına yönelik araştırmalar yapmalıdır. Farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konusunda eğitim müfredatında başarı sağlamış ülkeler varsa programlarının incelenmesi bunların ülkemiz eğitim sistemine uyarlanması önerilebilir. Bu araştırmalar sonucunda kanıta dayalı olarak en iyi öğrenim yöntemlerinin neler olduğu belirlenip uygulamalar gerçekleştirilebilir. Yurtdışında sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konularında üretilen yayınlar dilimize çevrilebilir.

Sosyal hizmet eğitim süreci içinde farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konularında online forumlar, grup çalışmaları, film analizleri, bu konulara özel broşür-kitap-dergi çalışmaları, yaşantısal deneyime dayalı etkinlikler, atölye çalışmaları, konferanslar ve sempozyumlar gibi farklı öğretim modelleri ve alternatif tekniklere başvurulması değerlendirilmelidir.

Sosyal hizmette cinsiyete göre sosyal hizmet bölümünü tercih eden oranlarında kadınların üstünlüğü göze çarpmaktadır. Mesleği seçen oranında kadınların yüksek olmasının nedenleri, öğrencilerin bölümü tercih sürecinde yaşadığı deneyimler araştırılmalıdır. Bölümler cinsiyet eşitliğini sağlamak için kadın ve erkek öğrencilere eşit sayıda kontenjan açabilir.

Kadın mesleği olarak görülen sosyal hizmet eğitiminde ve mesleğinde kadın olma ile erkek olmanın beraberinde getirdiği deneyimler araştırılmalıdır. Ayrıca meslekte sayıca üstün olmalarına rağmen kadınların üst düzey pozisyonlara ne derece gelebildiği araştırılmalı, karşılaştırmalı analizler yapılmalıdır.

Sosyal hizmet bölümleri buldukları illerdeki üniversiteler ve diğer kurumlarla ortaklık kurup topluma yönelik çalışmalar oluşturarak farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konusunda seminerler, toplantılar, çalıştaylar düzenlenmesine öncü olabilir.

Mesleki sivil toplum kuruluşları film analizleri, vaka çalışmaları, sempozyum, özel dergi gibi yollarla farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet ile ilgili farkındalık artırıcı çalışmalar gerçekleştirebilir.

Sosyal hizmet uzmanları çalıştığı toplumun tarihi ve kültürel yapısı, toplum içerisindeki farklı gruplar, statüler, ayrımcılıklar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve etkileri gibi konularda bilgisini artırmalı, güncel çalışmaları takip etmelidir. Halihazırda sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan bireylere hizmet içi eğitimlerde farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyetin sosyal hizmet uygulamalarındaki yeri ve önemi aktarılmalıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları farkındalık artırıcılar olarak çalıştıkları kurumlarda gerçekleştirecekleri uygulamalarla diğer meslek gruplarını bu konularda bilgilendirebilir.

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları ile görüşmelerinde kullandığı mesleki dilin cinsiyetçi yapıda olmamasına özen göstermelidir. Benzer şekilde sosyal inceleme raporları toplumsal cinsiyete duyarlı bir dille yazılmalıdır.

Farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet konusunda yapılacak bundan sonraki araştırmalarda tasarlanmış bir ortam yaratılıp farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet eğitiminin verildiği sosyal hizmet öğrencilerinden oluşan bir grup ile eğitim verilmeyen bir başka grup arasında karşılaştırma yapılarak ortaya çıkan değişimlerin değerlendirilmesi önerilmektedir. Sosyal hizmette farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyetin etkileri ve yansımalarının daha derin perspektiften incelemesi için ayrıca görüşme, vaka çalışmaları ve gözlemler gibi nitel araştırma yöntemleri de kullanılabilir.

Ülkemizde farklılıklara saygı konusunda yapılan araştırmaların azlığı dikkate alınacak olursa farklılığa saygının değişik konularla ve meslek gruplarıyla ilişkisini aktaran çalışmalar artırılmalıdır.

Küçük yaştan itibaren bireylerde farklılıklara saygı düzeyini ve toplumsal cinsiyet algısını olumlu yönde geliştirmek için her düzeydeki eğitim programlarında konuyla ilgili derslere ve uygulamalara yer verilmesi önerilmektedir.

Üniversiteler çok farklı sosyal, ekonomik ve kültürel çevrelerde yetişmiş bireylerin bir araya geldiği ortamlardır. Üniversiteler bünyesinde öğrenci kulüpleri etkinlikleri, sportif ve sanatsal faaliyetler gibi ortamların oluşması öğrencilerin farklı insan gruplarıyla etkileşime girmesini ve farklılıklara saygı düzeyinin yükselmesini sağlayabilir.

Sosyal hizmet kurumları, politikaları ve uygulamalarının toplumdaki farklı deneyimlere sahip gruplara ne ölçüde hizmet ettiğini gözden geçirmelidir. Ayrıca bu politika ve uygulamalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen bir yapıya sahip olup olmadığı değerlendirilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 21.11.2018 toplantı tarih ve 98 karar no ile izin alınmıştır. Araştırmada gönüllülük esası dikkate alındığından katılımcılardan "Gönüllü Katılım Formu" toplanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma 1. yazarın yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır. 2. yazar tez danışmanı olarak araştırma sürecinde yer almıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. ve Başer, D. (2018). Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet dersinin sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısına etkisi. Yamaner, F. ve Eyüboğlu, E. (Editör). *İnsan Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri*, 1.Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Akkoç, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sanko Üniversitesi, Gaziantep.
- Alabaş, R, Akyüz, Hİ ve Kamer, ST. (2019). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının belirlenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(44), 429-448.
- Altınova, HH. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Anand, M. (2009) Gender in social work education and practice in india, *Social Work Education*, 28(1), 96-105.
- Arabacıoğlu, B. ve Bağçeli Kahraman, P. (2017). The relation between the gender stereotypes of children and the gender perceptions of their parents, *Current Research in Education*, 3(3), 95-104.
- Bakır, N., Irmak Vural, P. ve Demir, C. (2019). Üniversite öğrencilerinin cinsel eğitime yönelik tutumları ve toplumsal cinsiyet algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5), 119-128.
- Balcı Akpınar, R., Küçükoğlu, S., Ejder Apay, S., Karaca, N. ve Balcı, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantıları toplumsal cinsiyet algıları şiddet eğilimleri ve şiddetle karşılaşma durumları, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 62, 409-430.
- Baştürk, A. ve Yiğit. N. (2019). Temel eğitim bölümü öğretmen adaylarının farklılıklara saygı düzeylerinin belirlenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 888-900.
- Büyüköztürk, S. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 22. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Davis, TS. (2009). Diversity practice in social work: examining theory in practice, *Journal of Ethnic*

And Cultural Diversity in Social Work, 18(1-2), 40–69.

- Dokudan Dinç, EY. (2018). İstanbul'da bir ilçede toplumsal cinsiyet algısının araştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Esen, E., Soylu, Y., Siyez, DM. ve Demirgürz, G. (2017) Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 46-43.
- Gönenç, İM., Topuz, Ş., Sezer, NY., Yılmaz, S. ve Duman, NB. (2018). Toplumsal cinsiyet dersinin toplumsal cinsiyet algısına etkisi, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 22-29.
- Güven, E. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının farklılıklara saygı düzeyleri ile özerklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Hicks, S. (2015). Social work and gender: an argument for practical accaounts, *Qualitative Social Work*, 14(4), 471-487.
- IFSW (2014). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Erişim Tarihi: 23.01.2022.
- Işık, M. (2018). Sosyal medya kullanıcılarında nesneleştirme toplumsal cinsiyet algısı ve kişilik faktörleri arasındaki değişkenlerin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- İlhan, MN., Uğraş Dikmen, A. ve Ak, N. (2017). Evaluation of the gender perception, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 1(2), 108-121.
- Karasar N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 26. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karataş, K. (2001). Toplumsal değişme ve aile, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 89-98.
- Keçeci, B. (2018). Kadınların psikolojik istismar profillerinin toplumsal cinsiyet algıları ve spiritüel iyi oluşları açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Knight, C. (1991). Gender-sensitive curricula in social work education: a national study, *Journal of Social Work Education*, 27(2), 145–155.
- Kul Uçtu, A. ve Karahan, N. (2016). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 5(8), 2882-2905.
- Kuluroğlu Sevinç, M. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyet algısı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- National Association Of Social Workers. (2015). Standard and indicators for cultural competence in social work practice, erişim adresi: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=7dVckZAYUmk%3d&portalid=0>
- Öksüz, Y. ve Güven, E. (2012) Farklılıklara saygı ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *International Journal Of Social Science*, 5(5), 457-473.

- Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü sosyal hizmet: eleştirel bir bakış, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2): 89-104.
- Özpulat, F. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin şiddet eğilimleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki, *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 151-161.
- Özpulat, F. ve Özvarış, ŞB. (2018). Akşehir sağlık yüksekokulu öğrencilerinin özyeterlilik düzeyleri ve toplumsal cinsiyet algılarının belirlenmesi, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(2), 98-107.
- Pease, B. (2011). Men in social work: challenging or reproducing an unequal gender regime?, *Affilia*, 26(4), 406–418.
- Pesen, A., Kara, İ., Kale, M. ve Abbak, BS. (2016). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ile çatışma ve şiddete ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 325-340.
- Rankapo, MJ., Hwedie-Osei, K. (2010). Globalization and culturally relevant social work: African perspectives on indigenization, *International Social Work*, 54(1), 137-147.
- Rengi, O. ve Polat, S. (2014). Sınıf öğretmenlerinin kültürel farklılık algıları ve kültürlerarası duyarlılıkları, *Zeitschrift Für die Welt der Türken*, 6(3), 135-156.
- SHUDER Genel Merkezi-SHUDER. (2004). Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları (2.Baskı), Ankara, SHUDER Yay.
- Segev, E. ve Lander A. (2018). The gender-related experience of frontline israeli male social workers, *Journal of Social Work*, 0(0), 1-16.
- Şaşman Kaylı, D. (2016). Türkiye’de sosyal hizmetin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 135-142.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Tunç, M. (2013). Feminist grup çalışması: temeli, kapsamı ve süreci, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 209-229.
- Ünal, F., Tarhan, S. ve Çürükvelioğlu Köksal, E. (2017). Toplumsal cinsiyet algısını yordamada cinsiyet, sınıf, bölüm ve toplumsal cinsiyet oluşumunun rolü, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-236.
- Yıldırımçakar, A. (2018). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin informal ilişki düzeyleri ile farklılıklara saygı düzeyleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek Lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Zastrow C. ve Kirst-Ashman, KK. (2014). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre*, Ankara: Nika Yayınevi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Yardımlara Erişim Bağlamında ‘Hak Eden’ Yoksul ve Hareket Edebilirlik Kavramları: Evde Bakım Aylığı Üzerine Niteliksel bir Çalışma*

The Concepts of Deservingness and Mobility in Access to Social Assistance: A Qualitative Study on the Cash for Care Scheme in Turkey

Başak AKKAN¹, Simla SERİM²

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, basak.akkan@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5680-3553

²Araştırmacı, simlaserim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8219-8628

Başvuru: 26.11.2021
Kabul: 08.06.2022

Atıf:
Akkan, B ve Serim, S. (2022). Sosyal yardımlara erişim bağlamında ‘hak eden’ yoksul ve hareket edebilirlik kavramları: Evde bakım aylığı üzerine niteliksel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 889-911.
DOI: 10.33417/tsh.1028833

ÖZ

Bu makale ‘hak eden’ yoksul ve hareket edebilirlik kavramlarını, evde bakım aylığına odaklanarak tartışmaktadır. Tüm dünyada ekonomik krizler sonrası yükselen yoksulluğa bağlı olarak, devletlerin sosyal yardımlara ayırdıkları bütçelerini arttırdığı ve nakit desteği programlarının çeşitlendirildiği görülmektedir. 2001 ve 2008 yıllarındaki küresel ekonomik krizlerin ve yaşamakta olduğumuz salgının ekonomik ve sosyal sonuçları düşünüldüğünde sosyal yardımlar birçok ülkede önemli sosyal politika müdahalelerini oluşturmuştur. Türkiye’de sosyal yardım alanında farklı kategorilerde bir dizi yardım verilmektedir. Bu makalenin odağında yer alan evde bakım aylığı, hem bir sosyal yardım politikası hem de bakım politikası olarak düşünülebilir. Avrupa ülkelerinde de 90’lardan bu yana ev temelli bakımı desteklemek için benzer nakit desteği programları uygulanmıştır. Avrupa’daki yaygın uygulamaların aksine, Türkiye’de evde bakım aylığı bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı kişinin kendisine değil, engelli veya yaşlısına bakan aile bireyine verilen bir sosyal yardım programıdır. Bu bağlamda, makale evde bakım aylığını bir sosyal yardım mekanizması olarak ele alarak hak edebilirlik ve hareket edebilirlik kavramlarını yoksulların sosyal yardımlara erişimleri bağlamında tartışmaktadır. Makalede bulgularını paylaştığımız araştırmamızda farklı sosyal taraflar (sosyal yardım alanında çalışan merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar ve dolayısıyla sosyal yardımlara dair sosyal adalet görüşleri irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal yardım, evde bakım aylığı, ‘hak eden’ yoksul, hareket edebilirlik, refah devleti

ABSTRACT

This article explores the concepts of deservingness and mobility by focusing on the cash for care as a social assistance scheme. Following the global economic crisis, it was observed that the budget allocations to social assistance had been increased, and cash transfers have been extended in many countries. During the 2001 and 2008 economic crises and the global health crisis fuelled by the pandemic, the social assistance schemes have emerged as crucial social policy interventions in responding to the social and economic effects of the financial and health crisis. We could refer to a wide range of social assistance schemes in Turkey. Yet, this article focuses on the cash for care, which could be considered both social assistance and a care scheme. In several European countries, similar cash-for-care schemes have been implemented since the 90s. However, unlike these cash-for-care schemes in Europe, in Turkey, the cash benefit is provided to the family member (caregiver) who offers 24 hours care to a disabled or elderly in the family. The article deals with the cash-for-care scheme as social assistance provided in this context. It explores the concepts of deservingness and mobility

* Bu niteliksel çalışma Avrupa Birliği Horizon 2020 (No:727112) projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

concerning low-income families' access to social assistance schemes. In our research being shared in the article, in-depth interviews were carried out with the social assistance provision administrators, social workers, beneficiaries of the cash-for-care scheme, and NGO representatives. Based on their narratives, the concepts of deservingness and mobility are being explored.

Keywords: *Social assistance, cash for care, deservingness, mobility, welfare state*

GİRİŞ

Bu makale yoksulluk çalışmalarında önemli bir yer tutan 'hak eden' (deserving) ve hareket edebilirlik (mobility) kavramlarını, 2006 yılından bu yana uygulanan ve refah devletinin en temel sosyal yardım araçlarından biri olan evde bakım aylığı bağlamında tartışmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde nakit desteği şeklinde sağlanan ve özellikle güney ülkeleri refah rejimlerinin öncelikli sosyal politika aracı olan sosyal yardımlar, literatürde önemli bir yer tutmaktadır (Leisering, 2019). Ekonomik krizler sonrası yoksulluğun artması ile devletlerin sosyal yardımlara ayırdıkları bütçelerini arttırdıkları ve bunu takiben nakit desteklerinin çeşitlendirildiği söylenebilir. Örneğin, 2001 ve 2008 küresel ekonomik krizleri sonrası nakit transferi şeklinde hayata geçirilen sosyal yardımların arttığı, Covid-19 salgını sırasında da birçok ülkede sosyal yardımlara ağırlık verildiği söylenebilir (World Bank, 2020).

Makalede sosyal yardım politikaları kapsamında ele alınan evde bakım aylığı aynı zamanda bir bakım politikası olarak da tasarlanmıştır. Evde bakım aylığı bu yönüyle Avrupa ülkelerinde uygulan evde bakımı destekleyen nakit transferi programlarına benzer niteliğiyle karşımıza çıkmaktadır. 90'lı yıllardan bu yana uygulanan bu tip nakit transferi programlarının amacı bakım ihtiyacı olan yaşlı ve engellilerin bakımlarının ev içinde sağlanmasıdır (Da Roit ve Le Bihan, 2010). Türkiye'de 2006 yılı itibarıyla uygulanmaya başlanmış evde bakım aylığının nakit transferi temelli bir bakım politikası olduğu göz önünde bulundurulsa da, bir sosyal yardım politikası olarak da tasarlandığı söylenebilir. Avrupa'daki yaygın uygulamaların aksine, Türkiye'de evde bakım aylığı bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı kişinin kendisine değil, engelli veya yaşlı aile bireyine bakım veren aile üyesine verilen bir sosyal yardım programıdır. Programdan ağırlıklı olarak engelli çocuğuna bakan anneler yararlanmaktadır (Akkan, 2010; Avşaroğlu, 2018). Bu makalenin amacı evde bakım aylığını bir sosyal yardım mekanizması olarak ele alarak, *hak edebilirlik* ve *hareket edebilirlik* kavramlarını yoksulların sosyal yardımlara erişimleri bağlamında tartışmaktır. Özellikle 'hak eden yoksul' yaklaşımı, sosyal yardımlara erişimde belirli kategoriler yaratmakta ve bu kategoriler üzerinden hak edebilirliği ve dolayısıyla yardımlara erişimi belirlemektedir. Niteliksel çalışmamızda farklı sosyal taraflar (sosyal yardım alanında çalışan merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar ve dolayısıyla sosyal yardımlara dair sosyal adalet görüşleri irdelenmiştir. Makalede ilk olarak analitik çerçeve sunulacak, daha sonra Türkiye'de sosyal yardımların tarihsel arka planı incelenecektir. İlerleyen bölümlerde ise araştırma bulgularının analizlerine dayanarak çalışmanın sonuçları ele alınacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarih boyunca belirli kategorilere ve sınıflandırmalara dayandırılarak yaratılan 'hak eden yoksul' yaklaşımı devletin yoksul vatandaşları ile kurduğu ilişkinin sınırlarını da belirlemiştir. Sosyal yardımların modern refah devletleri öncesine giden tarihine baktığımız zaman, 19. yüzyılda hak eden

yoksul kategorisinin oluşmaya başladığı görülmektedir. Örneğin, İngiliz Yoksulluk Kanunları (Poor Law, 1834) ve Hollanda Yoksulluk Kanunları (Dutch Armenwet, 1854) hak eden yoksul kategorilerini benimsemiştir. Bu kanunlarda yaşlılar, çocuklar ve kronik hastaların hak eden yoksul kategorisi içinde yer aldığı söylenebilir (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda da kendisine çalışarak bakamayacak olan yaşlılar ve kimsesiz çocuklar 'aceze' olarak tanımlanmış, geçimini çalışarak sağlaması mümkün olmayan bu gruplar sosyal yardım programlarının hak eden yoksulları olarak belirlenmiştir (Özbek, 2006).

Günümüzde modern refah devletlerinin sosyal koruma sistemleri içerisinde de önemli bir yeri olan sosyal yardımlar hak edebilirlik çerçevesinde belli grupları kapsama eğilimindedir (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Buradaki en temel motivasyonlardan birinin, yeniden dağıtım mekanizmaları dahilinde kaynakların, ihtiyaç sahipleri arasında belli hedef gruplara yönlendirilmesi ve bunun için bir kamu maliyesinin oluşturulması olduğu söylenebilir. Ancak, ihtiyaç sahibi gruplar arasında hak eden yoksulların belli kriterlere göre tanımlanması normatif bir ayrışmadır ve her zaman emek piyasasında istihdam edilebilirlik ile ilişki içinde şekillenmektedir. 'Hak eden yoksul' kavramı sosyal yardımlar bağlamında içerme ve dışlamanın sınırlarını belirlediği noktada bir sosyal adalet tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Evrensel vatandaşlık fikrine dayanan sosyal politika süreçlerinin kategorik temelli ayrışmaları dikkate almadığı noktada, sosyal yardımlara erişim süreçlerinde içerici vatandaşlığın inşa edildiği öne sürülebilir (Lister, 2003; Fraser ve Gordon, 1994). 'Hak eden yoksul' kategorisi içerici vatandaşlığa verdiği zarar bağlamında da, kırılgan grupların devleti ile ilişkisini belirlemektedir. Hak eden yoksul kavramı ile ilişkili olarak belli bir tip kırılganlığın sosyal yardımlara erişim bağlamında bir meşruiyeti varken, başka kırılganlık biçimleri birey özelliği (tembellik) veya eğilimi (sistemi sömürme) olarak ele alınabilmektedir (Akkan ve Uyan-Semerci, 2014; Van Oorschot ve Roosma, 2017). Örnek vermek gerekirse, engelliler sosyal yardımların öncelikli gruplarından sayılırken, evine giren gelirin belirsiz olduğu bir Roman erkek, tam da emek piyasası ile kurulan ilişki bağlamında yardımları 'sömürmeye' çalışan bir grup atfı ile damgalanabilmektedir (Akkan ve Uyan-Semerci, 2014). Yardım almayı hak etmeyen yoksul algısı, sosyal yardıma erişim konusunda 'meşru' kabul edilmeyen bir statüyü sürekli yeniden üretmektedir.

Modern refah devleti bağlamında hak edebilirlik kavramı, ilk aşamada özel ihtiyaç sahibi grupları tanımlayabilmek, ayırtılabilmek adına başvuru bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Bu gruplar, 65 yaş üstü bireyler, engelli çalışanlar, bakmak durumunda çocuğu olan aileler, kronik hastalığı olan çalışanlar, gelirden yoksun haneler gibi ekonomik ve sosyal değişimlerden doğan toplumsal risklerin kırılganlaştırdığı gruplar olarak betimlenmiştir. Hak edebilirlik kategorileri tanımlanmaya başlandığı anda, sosyal yardımlar belli gruplar için daha erişilebilir, hatta daha cömert hale gelebildi (Van Oorschot ve Roosma, 2017). Bu gruplar arasında dünyanın birçok yerinde öncelikli demografik grup olarak yaşlılar ve engelliler gelmektedir ve sosyal yardımlara erişimde işsiz gençlere göre daha az damgalandıkları söylenebilir.

Kimlikler de hak eden ve etmeyen yoksul statüsünü belirlemede rol oynamaktadır. Hatta, özellikle popülist siyaset aracı olarak hak edenler 'bizden' olan yoksullar olarak da tanımlanabilmektedir. Bu siyaset yaklaşımı, bazı refah rejimlerinde farklı etnik gruplara mensup, ya da göçmen statüsünde olan ihtiyaç sahibi kişilerin desteklenmesine olan toplumsal desteğin düşüklüğüne de sebep olabilmektedir (Van Oorschot, 2000:35). Örneğin, Romanlar her koşulda hak etmeyen yoksul kategorisine dahil edilmektedir. Romanların emek piyasasında iş bulabilirliği tartışması ile desteklenen ve çalışmamayı seçtikleri için sosyal yardımlara başvurdukları ve bu bağlamda da hak etmeyen bir yoksul kategorisi oluşturduklarına olan inanç kimlik temelli bir damgalamayı da birlikte getirmekte ve Romanların sosyal yardımlara erişimleri önünde engel oluşturmaktadır (Akkan vd., 2011).

Van Oorschot'a (2000:36) göre hak edebilirliği açıklayan 5 kriterden bahsedilebilir:

1. Kontrol: Yoksulların kendi ihtiyaçları üzerinde kontrol sahibi olması, bir nevi söz sahibi olması ve beraberinde gelen sorumluluklar. Daha az kontrol daha fazla hak edebilirlik anlamına gelmektedir.
2. İhtiyaç: İhtiyaç daha yüksek olduğunda, hak eden yoksul olarak tanımlama eğilimi artmaktadır.
3. Kimlik: Yoksulun kimliği burada belirleyici olabilmektedir. 'Bize' ne kadar yakınsa o kadar hak eden yoksul yaklaşımı belirleyici olmaktadır.
4. Tavrı: Yoksulun sosyal yardıma karşı tavrı belirleyicidir. Yumuşak başlılık, minnettarlık, itaatkar olma beraberinde hak edebilirliği getirmektedir.
5. Karşılıklılık: Yoksulun aldığı yardıma karşılık verebilme kapasitesi, bir nevi desteği hak etme, kazanma biçimi olarak tanımlanabilir. Daha fazla karşılık verebiliyorsa, şartları yerine getirebiliyorsa, daha kolay hak eden yoksul kategorisine dahil olmaktadır.

Hak edebilirlik kategorileri sosyal yardımlara erişimde kırılğan gruplar arasında hiyerarşiler oluşturduğu için, sosyal adalet açısından ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye'de refah rejimi ve sosyal yardımlara genel bir bakış

Türkiye'nin refah modeli Güney Avrupa devletlerinde görülen refah rejimleri ile benzerlik göstermektedir. Korporatist sosyal koruma modeli, klientalist ve çok parçalı sosyal yardım sistemi, Türkiye refah rejimini Güney Avrupa tipolojisi içerisinde yerleştirmeye imkân tanımaktadır (Buğra ve Keyder, 2006; Gal, 2010). Türkiye'nin refah modelini Güney Avrupa rejimleri ile aynı tipolojiye dahil eden bir başka unsur ise ailenin toplumda normatif bir değer unsuru olarak kabul görmesidir ki, bu aileci refah rejimi olarak da tanımlanabilir (Akkan, 2018). Diğer aileci refah rejimlerinde olduğu gibi, Türkiye'de de aile üyeleri ki, çoğunlukla kadınlar aile bireylerinin bakımını üstlenmektedir.

Türkiye'de refah devleti 2000'li yılların başından bu yana önemli değişimler geçirmiştir. Daha önce parçalı bir yapıya sahip olan sosyal güvenlik, sağlık gibi politika alanlarında reformlar yapılmış, birleştirilmiş sosyal güvenlik sistemi ve genel sağlık sigortası hayata geçirilmiştir (Buğra ve Candaş,

2011; Yılmaz, 2017). Ayrıca, sosyal yardım sistemlerindeki gelişmeler ve birçok farklı nakit desteği programların hayata geçirilmesi 2000'li yıllara damgasını vuran gelişmeler olarak gösterilebilir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, tüm bu farklı reformlar, piyasalaşma eğilimleri çerçevesinde yapılandırılmıştır (Buğra, 2018). Powell ve Yörük'e (2017) göre geçen 10 sene içinde sosyal politika alanında gerçekleşen dönüşümler sonucunda Türkiye, Güney Avrupa refah devleti modelinden uzaklaşmış ve liberal ve sosyal demokrat unsurların bir arada olduğu yeni bir modele doğru evrilmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin refah modeli, Güney Avrupa rejimi tipolojisinden uzaklaşmış, gelişen piyasa ekonomisi ülkelerinde görülen yeni bir rejim biçimine dönüşmüştür (Powell ve Yörük, 2017). Bu tip refah rejimlerinin en temel sosyal politika aracı ise gelişmiş bir sosyal yardım sistemine sahip olmalarıdır (Leisering, 2019; Öktem ve Erdoğan, 2020). Türkiye'deki dönüşüm de bunu destekler niteliktedir. 2000'li yılların başından bu yana kamu harcamalarında sosyal yardımlara ayrılan artış bu tip bir refah rejimi dönüşümüne işaret etmektedir (Powell ve Yörük, 2017; Öktem ve Erdoğan, 2020).

Daha önce de belirtildiği üzere, küresel ekonomik krizlerin sosyal yardımlarda artışa sebep olduğu söylenebilir. Özellikle 2001 ve 2008 ekonomik krizleri dünyada yoksulluğun artmasına yol açmış ve sosyal yardım politikalarını öncelikli hale getirme konusunda devletler üzerinde baskı oluşturmuştur. 2001 ekonomik krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça yıkıcı sonuçlar doğurduğu ve tam da bu dönemde sosyal politika alanında dönüşümlerin yaşandığı, yoksulluk ile mücadele programlarının hayata geçirilmeye başlandığı söylenebilir. 2001 krizini takiben, sosyal politikalarda kent yoksulluğu ile mücadele öncelikli hale gelmiştir (Buğra ve Keyder, 2006). 'Yeni yoksulluk' olarak da adlandırılan kent yoksulluğu, artan işsizlik ile beraber sosyal koruma dışında kalan grupların ciddi bir şekilde artması ve ailenin refah sağlayıcı rolünün etkisini yitirmeye başlaması sonucu ortaya çıkan bir yoksulluk biçimidir (Buğra ve Keyder, 2006). Öte yandan, iş üretmeyen büyümeye bağlı olarak güvencesiz işlerde çalışan "çalışan yoksul" olarak tanımlanan grupların büyüklüğü de hatırı sayılır ölçüde artmıştır. Türkiye'de çalışanların %16'sı yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır ki, bu OECD ülkeleri içinde en yüksek orandır (Buğra, 2018).

2001 krizinin ardından, 2008 krizini izleyen 2008-2009 yıllarındaki ekonomik duraklama dönemi de Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 2009 yılının ikinci çeyreğinde ekonomik toparlanma yaşansa da, 2008-2009 yıllarında görülen duraklama, işsizlik oranlarının yükselmesine ve ailelerin gelirlerinin gözle görülür oranda düşmesine sebep olmuştur (OECD, 2010). 2008 küresel krizi sonucunda, hanelerin yeni geçim stratejilerine başvurduğu, tüketimlerinin azaldığı ve borçluluğun arttığı söylenebilir (Aytaç vd., 2015:15). Bu doğrultuda, kamu harcamalarında sosyal yardımlara ayrılan bütçedeki düzenli artışın da küresel ekonomik krizleri takip ettiği öne sürülebilir.

Sosyal yardımlar Türkiye'nin sosyal tarihinde 19. yüzyıla dayanan bir olgu olduğundan Türkiye refah rejimi için alışılmadık bir sosyal politika aracı değildir. Yaşlılar, engelliler ve kimsesiz çocuklar Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana hak eden yoksul kategorisi içine dahil edilmiş gruplardır. 1910 yılında hayata geçirilen 'muhtacın maaşı' sosyal yardımların Osmanlı İmparatorluğu refah

sisteminde önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir (Özbek, 2006). Muhtacın maaşını almayı 'hak eden' yoksullar, geliri olmayan, kendilerine bakacak akrabası olmayan, engelli, yaşlı veya yetim çocuklar olarak kategorize edilmiştir (Özbek, 2006). Ayrıca, yerel yönetimlerin sosyal yardımlarda önemli bir yer tuttukları söylenebilir. Özellikle, 19. yüzyılın ortalarında, gelirlerinin %2,5'ini yoksullara yönelik sosyal transferlere aktarmaları yerel yönetimler için yaygın bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır (Öktem, 2018).

Engelli ve yaşlılar, modern Türkiye refah devleti kapsamında da hak eden yoksul kategorisinde yer almaya devam etmiştir. Toplumda engelli ve yaşlı maaşı olarak da bilinen 2022 sayılı "65 yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" ile birlikte Cumhuriyet döneminin ilk kurumsallaşmış sosyal yardım programlarından biri 1976 yılında hayata geçmiştir. 1986 yılında Sosyal Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun (SYDTF) kurulması, gelir tespiti temelli sosyal yardım sisteminin kurumsallaşması açısından önemli bir adım olarak ele alınabilir. 2001 yılında Dünya Bankası'nın başlattığı Sosyal Riski Azaltma Projesi, merkezi bir sosyal yardım sisteminin kurulmasına ve programların çeşitlenmesine (Şartlı Nakit Transferi gibi) ön ayak olmuştur.

2006 yılında Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) kurulması ile sosyal yardımları ortak çatı altında toplayan merkezi yapı oluşturularak kapsamlı bir ulusal sosyal yardım politikası hedeflenmiştir. SYDGM'nin kuruluşu, sosyal yardım alanının kurumsallaşması açısından da önemli bir adım olmuştur (Yakut-Çakar ve Yılmaz, 2008). 2012 yılında SYDTF yönetmeliğinde önemli değişiklikler yapılarak fondan yararlananların kapsamı genişletilmiş ve yoksulluk eşiği belirlenmiştir. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (2021 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) kurulması ile birlikte Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bakanlık bünyesinde sosyal yardımların idaresinden sorumlu hale gelmiştir. Sosyal yardımlar aynı ve nakdi olmak üzere, aile yardımı, eğitim yardımı, engelli yardımları, insani amaçlı yardımlar, sağlık temelli yardımlar ve vatandaş olmayan kişilere verilen sosyal yardımlar kategorilerinin altında sıralanabilir. Sosyal yardımlar aynı veya nakdi, şartlı veya şartsız çok farklı şekillerde verilmektedir. Ancak, sosyal yardımların verilisinde karmaşık bir yapının var olduğu söylenebilir (Başer ve Kırılıoğlu, 2020). Öte yandan, sosyal yardımların şarta bağlı verilmesi son derece yaygın bir uygulamadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde çocukların eğitime devamlılığı ve sağlık kontrolü şartlarına bağlı olarak sağlanan nakit transferleri önemli sosyal yardım uygulamalarıdır. Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) veya Şartlı Nakit Desteği (ŞND) olarak bilinen bu yardımlar 2020 yılı itibariyle 3.710.467 haneye ulaşmıştır (AÇSB, 2021).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sosyal yardım uygulamalarındaki gelişmeler, 2001 krizi sonrası önem kazanmış ve izleyen yıllarda öncelikli hale gelmiştir. Örneğin, 2000 ve 2010 yılları arasında gelir tespitine dayalı sosyal yardımlar %266 oranla ciddi bir artış göstermiştir (Powell ve Yörük, 2017). Türkiye'de tarihsel olarak yoksullara yapılan yardımlarda etkili rol oynayan yerel yönetimler bugün

de, merkezi idare dışında verilen sosyal yardımların temel sağlayıcısı konumundadırlar (Öktem, 2018). Öte yandan, sivil toplum alanında faaliyet gösteren insani yardım kuruluşları özellikle 2000'li yıllarda nakdi ve ayni yardımların dağıtılmasında önemli rol oynamışlardır (Göçmen, 2014). 2016 yılında küresel eğilimler doğrultusunda yapılan yeni düzenlemeler ile yardım alma hakkı iş bulma yani emek piyasasına katılım ile ilişkilendirilmiştir (Öktem, 2018).

Başta da belirttiğimiz gibi bu makalede bir bakım politikası olarak da geliştirilen evde bakım aylığı ele alınmaktadır. Türkiye'de 2006 yılından bu yana uygulanan evde bakım aylığı engelli veya yaşlı bireyin bakımını üstlenen aile bireyleri, akraba veya vasisine 7/24 bakım sağlaması karşılığında verilmektedir. Son yapılan düzenlemeler ile üvey akrabalar da evde bakım aylığı alabilmektedir.¹ İlgili yönetmeliğe göre, bakılan engellinin ve yaşlının sağlık raporunda %50 üstü engelli olduğunun belirtilmesi ve ağır engelli ibaresi bulunması ve hane içindeki kişi başına düşen ortalama aylık gelirin, asgari ücretin aylık net tutarının üçte ikisinden daha az olması şartı gerekmektedir. Evde bakım aylığından 2006 yılında yararlanan kişi sayısı 28.538 iken bu sayı 2021 yılında 535.805'e yükselmiştir (ASHB, 2021).

Evde bakım aylığı gibi ihtiyaç temelli, şarta ve gelir kıstasına bağlı olan sosyal yardımların, 'hak eden' yoksul kategorisini oluşturduğu öne sürülebilir. Evde bakım aylığının en yaygın kullanıcılarının engelli çocuğuna bakan anneler olduğu düşünüldüğünde hak eden yoksul kategorisi içinde kadınların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu uygulamalar ile, sosyal yardım politikalarının ötesinde, toplumda koruma ve bakım ihtiyacı olanlar ile kendi kendine yeten bireyler arasındaki ayrım sosyal politika yaklaşımlarını belirlemektedir (Buğra, 2018).

YÖNTEM

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere evde bakım aylığı hem bir bakım politikası hem de nakit transferi niteliği ile bir sosyal yardım politikası olarak tanımlanabilir. Saha araştırmamız bir sosyal yardım mekanizması olarak evde bakım aylığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, evde bakım aylığının 'hak eden' yoksul kavramını ve yararlanıcıların hareket edebilirliğinin sınırlarını nasıl belirlediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, araştırılan konunun derinlemesine incelenmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir ve çoklu veri toplama temel özelliklerinden biridir (Denzin ve Lincoln, 2005). Nitel araştırmalarda hipotez oluşturmak yerine, bir sosyal olguyu anlamaya yönelik belli kavramların yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış sorulara dönüştürülmesi çokça başvurulan bir yöntemdir. Bu çerçevede niteliksel araştırmamız kapsamında *hak eden yoksul* ve *hareket edebilirlik* kavramlarının Türkiye bağlamında evde bakım aylığı gibi somut bir politikanın hayata geçirilme sürecindeki tezahürlerini anlamak yönünde araştırmamız

¹ 27736 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tesbiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101021-7.htm> Erişim tarihi: 21.06.2022

tasarlanmıştır. Araştırma önerisi çerçevesinde bu iki kavramın sahada uygulanabilirliğini sağlamak için araştırma soruları geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış soruların içeriği şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal yardım (evde bakım aylığı), hak edebilirlik ve adalet arasındaki ilişki.
- Sosyal yardım (evde bakım aylığı) talepleri ile ilgili genel olarak yaşanan tecrübeler.
- Sosyal yardım (evde bakım aylığı) ve hareketlilik arasındaki ilişki.
- Sosyal yardımı (evde bakım aylığı) alabilme kriterleri ve yardımı elde etmenin kişilerin hareket kabiliyetini (bölgesel veya şehir temelli) belirleme biçimleri.
- Sosyal yardımın şekline göre zaman kullanımları (bekleme süreleri, başkalarına zaman kullanımı açısından bağımlı olmak, kişiye ait zamanının değersiz hissedilmesi, vs.).
- Hak edebilirliğe dair hiyerarşi ve kırılğan grupların tanımlanması.
- Adil refah devleti tezahürleri.

Evren ve Örneklem

Araştırma evde bakım aylığına odaklandığı için, bu yardımı alan kişiler, evde bakım aylığının verilmesinden sorumlu sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı temsilcileri ve engelli demekleri temsilcileri ile görüşülmüştür. Örneklem, farklı görüşlerin ifade edilmesine zemin oluşturacak şekilde belirlenmiştir. Niteliksel araştırmalarda niceliksel bir temsiliyet amaçlanmadığı göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın sahasında farklı taraflar ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, araştırmanın odağı olan kavramlar çevresindeki yaklaşımlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Niteliksel çalışma çerçevesinde 7 mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatların 3'ü sosyal yardım kurumu idarecileri ve sosyal hizmet uzmanı, 2'si sosyal yardım alan kişiler ve 2'si sivil toplum örgütü temsilcileri ile yapılmıştır.

Veri toplama

Yukarıda belirttiğimiz üzere, niteliksel araştırma kapsamında farklı sosyal taraflar (sosyal yardımlardan sorumlu merkezi ve yerel idareciler, sosyal hizmet uzmanları, engelli hakları alanında çalışan STK temsilcileri ve yardımdan yararlanan engelli birey yakınları/ bakım verenler) ile derinlemesine görüşmeler yoluyla söz konusu kavramlar irdelenmiştir. Araştırma, bir AB Horizon 2020 projesi kapsamında hayata geçtiği için araştırmada sorulacak temel sorular diğer ülkelerdeki araştırmacılar ile birlikte belirlenmiş, ancak her ülke kendi odaklandığı alana uygun olarak soruları revize etmiştir. Bu bağlamda sorular İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş ve sahaya uygun hale getirilmiştir. Sahada görüşme yapılacak kişilere davet yoluyla ulaşılmıştır ve kendilerini belirlediği bir mekanda araştırmacı ile 1 saati geçmeyecek şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma katılımcısının onayı ile mülakat kaydedilmiştir. İlgili etik kurul onayı çerçevesinde araştırma katılımcısına kimliklerin saklı kalacağı ve isim kullanarak alıntı yapılmayacağı bilgisi aktarılmış, Etik Kurul tasdikli "onam formu" okutulmuş, imzalatılmış ve katılımcının onayı alındıktan sonra görüşmeye geçilmiştir. Niteliksel veri toplama esnasında etik kurallara uygunluk araştırmacıların öncelikli konusudur. Araştırma verileri 1 yıllık bir süre zarfında toplanmış ve analiz edilmiştir.

Verilerin analizi

Sahada gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin ardından, görüşmelerin transkripsiyonu yapılmış ve NVivo niteliksel araştırma analizleri programında analizleri gerçekleştirilmiştir. Başta da belirttiğimiz gibi araştırma niteliksel bir çalışma niteliğinde olduğu için hipotez yerine sahada araştırılacak belli kavramlar çevresinde niteliksel veriler toplanmış ve araştırma analizleri bu iki kavramı belirleyen temaları ortaya çıkaracak şekilde yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları hak eden yoksul ve hareket edebilirlik kavramları bağlamında sunulmaktadır. Niteliksel çalışmada yürütülen derinlemesine görüşmelere dayanarak, bu iki kavramın farklı taraflar için ne anlama geldiği ve sosyal yardım süreçlerini nasıl belirlediği bulgular ile ortaya konulmaktadır.

Hak eden yoksul

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan biri 'dezavantajlı' kavramının sosyal yardım bürokrasisinin söylemlerinde oldukça baskın bir kavram olarak ortaya çıkmasıdır. Merkezi ve yerel idareciler 'dezavantajlı olma' durumunun diğer yoksullardan ayırtıcı bir yönü olduğuna sıkça vurgu yapmışlardır. Yoksulluk durumundan öte tanımlanan, ancak yoksulluk ile de kesişen 'dezavantajlılık durumu', 'hak eden yoksul' olma durumu ile örtüşmektedir. Sahamızda sıkça vurgulanan, dezavantajlılık durumunun başka birinin bakımına ihtiyaç duyma, bir anlamda yaşamı devam ettirebilmek için başka birine bağımlı olma ile birlikte düşünülmesidir. Bakım ihtiyacı olan ve bu sebeple başka birine bağımlı olan yaşlı, engelli veya eşini kaybetmiş birey artan yoksulluk durumu ile birlikte dezavantajlı olarak da nitelenmektedir. Bu kategori daha da genişletilerek askerlik görevini yapan kişinin ailesi, kronik hastalığı olanlar veya oğlunun maaşı ile geçinenler gibi farklı kategoriler yaratılarak genişletilebilmektedir.

Dezavantajlı olarak görülen gruplar arasında birini diğerine göre daha öncelikli hale getirecek bir hiyerarşik sıralamanın yapılmıyor olması araştırma kapsamında ortaya çıkan dikkat çekici bulgulardan biridir. Dezavantajlı kabul edilen tüm gruplar sosyal yardımların hedef kitlesi olarak belirlenmektedir.

"Dezavantajlı grupların hepsi öncelikli gruptur. Yani, tek bir gruba, engelliler en önceliklidir şeklinde ya da engelliler en öncelikliyse o zaman evsiz çocuklar önceliksiz mi... Bence öyle bir şeye gerek yok. Ayrıma gerek yok. Dezavantajlı grup diye genellenebilir ve bunların hepsi öncelikli gruptur, dezavantajlıdır. Bu dezavantajları sosyal devlet olma gereği çözüme ulaştırılması gerekir ya da çözüme ulaştırmak deyince tabi ki sıkıntının tamamen çözülmesi değil ama A noktasından B noktasına götürebilmemiz gerekir kişiyi. Zaten işin mantığı da orada başlıyor, kişi evde bakım alabilir, sosyal ekonomik destek yardımı alabilir. Buradaki hedef vatandaşı A noktasından B noktasından taşıyabilmek, iyilik halini arttırabilmek." (Sosyal hizmet uzmanı)

Yukarıdaki alıntıda da görülebileceği üzere, sosyal yardım idarecilerinin anlatılarında da hak edebilirlik vurgusu, hak eden yoksul olarak tanımlanan tüm grupları kapsamaktadır. Tek başına bir kategori olarak sosyal yardımlara erişimi garantilemeyen yoksulluk kategorisi, her zaman dezavantajlı kabul edilen engellilik, yaşlılık veya dul kadın olmak gibi önceden tanımlanmış ve devlet kurumları tarafından tanınmış kategoriler ile kesişerek sosyal yardım almayı 'hak eden' statüsünü doğurmaktadır.

“Bizde yardımların temel özelliği şu: Biz insanlara sadece yoksul diye yardım vermiyoruz. Yoksul artı bir özelliği varsa veriyoruz. Mesela, yoksul artı yaşlıysa veriyoruz. Yoksul, engelliye veriyoruz. Yoksul eşi vefat etmiş kadınsa veriyoruz. Yoksul, okula giden öğrencisi varsa veriyoruz. Yani tek başına yoksul olan bir kesim var Türkiye’de. Yoksul ne eşi vefat etmiş ne yaşlı ne engelli ne öksüz ne yetim durumundaysa ona mesela düzenli bir yardım vermiyoruz.” (Sosyal yardımlardan sorumlu üst düzey idareci)

Sosyal yardım idarecilerinin de söylemlerine yansıdığı gibi, hak edebilirlik kategorisi kendi başına yoksulluğu kapsamamaktadır. Yoksulun bağımlılık durumu ve bu durumdan doğan yardım ihtiyacı hak eden yoksul kategorisini belirlemektedir. ‘Eli ayağı tutan’ yoksullar, örneğin genç erkekler, yoksulluktan ötürü doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi kapsamına dahil edilmemektedir. Araştırmada, ‘eli ayağı tutan’ kategorisindeki yoksulların, emek piyasasına dahil edilebilmesi öncelikli yaklaşımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İŞKUR’la bir entegrasyonumuz var. Eğer kişi çalışabilecek durumdaysa bizim yardım alanlardan birileri, onları biz İŞKUR’a yönlendiriyoruz, onların işe, istihdama kazandırılması için çeşitli faaliyetler yürütüyoruz. Hem bazı teşvikler uyguluyoruz hem de sunulan iş teklifini kabul etmezse eğer aldığı yardımı kesiyoruz. Mesela üç kez kendisine sunulan teklifi reddederse bir yardım yararlanıcısı, onun yardımlarını kesebiliyoruz. Çalışabilecek durumda olan insanlara devlet düzenli desteği sağlamıyor.” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Öte yandan, sivil toplum temsilcileri, hak edebilirlik kategorisini, bağımlılık kavramının ötesinde, kimlik ile ilişkilendirerek daha geniş bir perspektiften tanımlamaktadırlar. Araştırmamıza katılan engelli hakları STK temsilcisine göre, nefret söylemi mağdurları, LGBT ve Romanlar gibi gruplar da hak eden yoksul kavramı içinde yer almalıdır. Bu bağlamda, araştırma sonuçlarında dikkat çeken başka bir bulgu, engelli hakları savunucularının sorunlu buldukları ‘dezavantajlı gruplar’ yaklaşımı yerine, ‘ayrımcılığa uğrayan gruplar’ yaklaşımını kullanmayı tercih etmeleridir. Bu doğrultuda, sosyal yardımların bir vatandaşlık hakkı olarak verilmesi vurgusu da oldukça önem teşkil etmektedir. Dezavantajlılık yerine başvuru alan diğer bir kavram da kırılganlık kavramıdır ki, burada da belirli kategorilerin (engelli ve kadın olmak gibi) kesiştiği durumlara vurgu yapılmaktadır. Örneğin, engelli çocuğu olan ve evde bakım aylığı alan evde bakım aylığı yararlanıcısına göre toplumda en kırılgan gruplar engellilerdir. İdarecilerin hak eden yoksulluğa ilişkin daha net tanımları ve kategorileri varken, yararlanıcıların kendi ihtiyaçları ile ilişkili olarak hak edebilirliğe dair talepleri var. Hak eden olarak

konumlanma ihtiyacı ve bunun tanımlanmasına dair talepler sosyal yardım yararlanıcılarının başka grupları toplumda hak etmeyen olarak tanımlamalarına yol açabilmektedir. Çoğu zaman sınırlı toplumsal kaynaklar, kaynakların belli gruplara yönlendirildiği ve bu grupların öncelikli hale geldiği yönünde mitler, sosyal yardım almayı talep eden gruplar arasında bir rekabet ve çatışmaya sebebiyet verebilmektedir. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı, Suriyeli mültecilerin yardımları hak etmediklerini düşünmektedir:

“Dünya kadar maaş alan Suriyeli var bu ülkede. Mesela benim annem neden almıyor. 70 yaşında, kanser hastası olmuş, çekmediği sıkıntı yok. Oğluyla kızı mı bakmak zorunda. Oğlu kızı yoksa ne olacak. Niye devlet bakmıyor, niye bir maaş bağlamıyor. Mesela 65 yaş aylığı, niye bunda koşul arıyorsun ki, bu kadının başına gelmeyen hastalık kalmamış...” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

Bazen hak eden ve etmeyen yoksul ayrımı, yararlanıcının kimliği üzerinden ya da o kimliğe atfedilmiş bir davranış biçimi üzerinden de tanımlanabilmektedir. Örneğin, damgalayıcı yaklaşım Roman gruplarının sosyal yardım süreçlerinde sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasını pekiştirmektedir. Bakım aylığı yararlanıcısının aşağıda alıntılanan anlatısı bazı grupların engelli sağlık raporu alma sürecinde sistemi ‘sömürme’ yoluna gittiği düşüncesine olan kuvvetli inancı göstermektedir:

“Nasıl tarif edeyim "Romanlar" diyeyim daha doğrusu, çocuğuna tembihliyor orda içeri girdiğin zaman kekeme gibi... Resmen numara yap diyor yani o parayı almak için. Ben insan halimle anlarım, sen karşısında heyetteki doktorsun, bir sürü insan tanıyorsunuz yani o çocukla ağır engelli gelen çocuğun arasında dünya kadar fark var. Ne yapacaksın, eleyeceksin onu. Onlar için öbür çocukları, aileleri yakmayacaksın. Sen okumuşsun, akıllı bir insansın, düşünabiliyorsun ki o koltuğa oturmuşsun. Sen o ayrımı yapacaksın, yani bu sisteme geçmeyecek eleyeceksin onu ki öbür çocuklar, öbür aileler yanmasın.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Araştırma bulgularında, devleti ve kamu kaynaklarını ‘sömürme’ ifadesi ortak bir anlatı olarak belirlemekte, ancak sosyal yardımlara erişimde getirilen şartların da bunu beslediği yönünde bir yaklaşım görülmektedir. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı-1 engellilik tespiti şartına bağlı verilen yardımların insanları sistemi sömürme yollarına ittiği gerekçesiyle, evde bakım aylığı şartı olan %50 engellilik tespiti oranının kaldırılması gerektiğini önermektedir. Yararlanıcıların yoksulluk durumlarına dair sürekli bir şüphe hali ve yoksulluk tespit bürokrasisi, sosyal yardımlara erişim sürecinde hak edebilirliğin sınırlarını da belirlemektedir. Evde bakım aylığı alan kişi, gelir tespitine dayalı yardım alma sürecinde düzenli olarak yoksulluğunu ispat etmek durumunda kalmaktadır. Kişinin sahip olduğu emlak, araba veya bir televizyon lüks tüketim malzemesi olarak görülüp, yararlanıcıyı hak etmeyen yoksul durumuna sokabilmektedir. Bu bağlamda, engelli çocuğuna bakım veren yararlanıcı evde bakım aylığı başvuru sürecinin oldukça zorlu olduğunu dile getirmektedir.

“Mesela bir şeye başvurduğunuzda sizin eviniz varsa o da problem oluyor. Sizin eviniz var falan... Ben bir kere burada bir tanesine bir de burada şey dedim, yani ne istiyorsunuz,

sürünelim mi. Neyi sorguluyorsun yani. Açlıktan ölmemizi istiyorlar. O raddeye gel ki oradaki hizmetleri sana öyle vereyim.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

“Eve bakıyor, televizyon var mı, lüks var mı, efendime söyleyeyim... Bir tanesinin öyle kesilmiş aylığı, okuduk. Evindeki eşyalar çok lüksmüş de "sen bu parayı almasan" demiş. Fakat bunu sözlü olarak söylüyor. Yazılı gerekçesi o değil. Yazamaz çünkü. "Evinde LCD televizyon vardı, o yüzden ben buna evde bakım aylığı bağlamak istemiyorum" diyemiyor. Onu lafla söylüyor. Ama oraya başka bir mazeret yazıyor.” (Engelli hakları STK temsilcisi)

Sosyal yardımların gelir tespitine dayalı verilmiş biçimi ve bürokratik gereklilikler sadece yararlanıcıların değil, aynı zamanda sosyal yardım idarecilerinin ve sahada çalışan sosyal hizmet uzmanlarının da karşılaştığı zorluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanı gelir tespiti sürecinde adil bir karara ulaşma konusunda sahada karşılaştıkları zorlukları dile getirmiştir.

“Kişi size diyor ki benim gelirim asgari ücretin 3'te 2'sinden az durumda diyor, evde bakım almayı uygun bulunuyor, fakat adamın altında 250 bin liralık, 300 bin liralık araba var gözüküyor. Şimdi bu iki ifade birbiriyle çelişiyor, yani 300 bin liralık araba varsa sizin altınızda bu nasıl alındı bu parayla? Çünkü mümkün değil, bütün paranızı yani bu araca verseniz yani aylığa bölerseniz yani 20 yıl boyunca belki para ödemeniz gerekecek. İmkansız yani bir yerde kayıt dışı bir şey var ortada yani beyanla işin aslı birbirine uyuşmuyor. Bu durumda biz eskiden ret veriyorduk sonra hani bu konu çokça şikayet edildi işte neden ret, biz arabayı mı evi mi yiyeceğiz dediler. Biz de tabii o zaman dedik ki doğru diyorsunuz ama biz tabii sosyal hizmetler olarak şunu yapmamız gerekiyordu, biz sosyal hizmet kuruluşuyuz. Biz sosyal hizmeti veririz. Ben maliye bakanlığı değilim. Kişinin üzerine gelen parası, giden parası bu maliyenin işi aslında. Yani ekonomiyle ilgili durumu ben sosyal açıdan bakmalıyım yani. Sosyal bir ihtiyacı var mı, yok mu, bu kişinin rehabilitasyonu, ailenin yıpranmışlık düzeyi... Bunları ölçüp buna göre hizmet vermem gerekiyor. Ve bu kıstasların içerisinde ekonomik kıstasın olmaması gerekiyor. Örneğin kişinin tarlası gözüküyor. Giresun'a tarım ilçe müdürlüğüne burada tarımsal faaliyetten gelir sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesini talep ediyoruz. Tarımsal gelir varsa işte şu kadar vardır falan bunlar hesaplamaların içine dahil ediyoruz yani. Buna göre de belirleniyor.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Gelir tespiti ile beraber, hastane raporu ile gösterilmesi beklenen %50 engellilik şartı (ağır engelli kategorisi) da içinde bazı belirsizlikler barındırmaktadır. Örneğin, ağır engelli kategorisi hastane raporu ile belirlenen tıbbi bir kategoridir ve bu doğrultuda bağımlı olmak günlük yaşamını başka birinin yardımı olmadan devam ettirememek ile ilişkilendirilmektedir. Engelli hakları STK temsilcisine göre bu kategori son derece sorunlu bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır:

“Ben ağır engelliyim. Ne demek, onun tanımını da yapalım. Bir başka kişinin desteği olmadan yaşaması söz konusu olmayan kişilere ağır engelli denir. Gün içerisinde bunun ne kadar

destek, tartışmalı bir şey bu. Ben ağır engellyim. Bunun oranla bir ilgisi yok ama. %60 oranı olan bir kişi de ağır engelli olabilir. Bir körü düşünün, tam kör, %100 fonksiyon kaybı olduğunu düşünelim, %100 raporu var, iki gözü de tam görmüyor. Bu kişi uygun yaşam koşulları sağlanır, bağımsız yaşama rehabilitasyonuna tabi tutulur, çevre koşulları ona engel çıkartmayacak şekilde yaşam sürdürmesine olanak verirse bu kişi ağır engelli sınıfına giremez. Desteğe ihtiyacı yok. Kendi kişisel bakımını yapabilir. Evde bakım hizmeti aylığından yararlanabilmesi için kişinin, ağır engelli sınıfında olma zorunluluğu var, raporunda o işaret olacak. Ama yüzde 30 olan 40 olan bir kişi de aslında desteğe ihtiyaç duyabilir. Yüzde yüz olan ihtiyaç duymayabilir. Bunu doktor değerlendiriyor. Diyor ki: "Bu kişi ağır engelli sınıfındadır, yaşamını bağımsız bir şekilde sürdüremez", o zaman ağır engelli işaretliyor orada." (Engelli hakları STK temsilcisi)

Engelli bir çocuğun bakım vereni olarak evde bakım aylığını almak, sosyal yardım almayı 'hak etmek', hak edebilirlik anlatılarında oldukça tartışmaya açık bir yerde durmaktadır. Sosyal yardım idarecileri için engelli çocuğun bakım vereni olmaktan doğan mağduriyet, farklı sosyal yardım türlerine ulaşmak için faydalanılabilir bir durum iken, yararlanıcı için engelli çocuğun üzerinden yardıma ulaşmak utanılabilir bir durum olarak tanımlanabilmektedir.

"Mağduriyet durumu var ya, o mağduriyet durumunu farklı mecralarda kullanıp farklı gelirler elde edebiliyor insanlar bundan. Çocuğu, hastalığı var, ilaç gerektiren bir şey var, sizden SED alıyor, belediyeden ayrı bir şeyler alıyor, nakit yardımlar alıyor derneklerden." (Sosyal hizmet uzmanı)

"İlk maaşı aldığımız zamanlarda şey diyorduk, "M'nin parası, maaşı", "M'nin maaşıyla şunu yapacağım" falan. O psikolojiden bile zor çıkıyorken o parayla bir şeyler yapmak, sosyalleşmek dokunuyor. Sırf ona harcamak istiyorsunuz her şeyini ki zaten kat be katını harcıyorsunuz da. Bir doktoru 1500 lira aylık. Bir tane ilacı 1000 lira, bir vitamini 800 lira falan. Anlatabiliyor muyum? Alınan para 1300." (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-1)

Hareket edebilirlik ve adalet talepleri

Engelli veya bakıma ihtiyaç duyan bireye haftanın 7 günü 24 saat bakım vermek "hareket edebilirlik" kavramını belirlemektedir. Evde bakım aylığı yararlanıcılarının hareket edebilirliği hem yardıma ulaşma sürecinde, hem de ulaşılan yardımdan faydalanma sürecinde gündeme gelmektedir. Araştırma bulguları, başvuru sürecinde bakım veren bireyin hareket kabiliyetini önemli bir unsur olarak ortaya çıkarmaktadır. Diğer araştırmaların gösterdiği üzere evde bakım aylığı yararlanıcıları çoğunlukla engelli çocuğuna bakan kadınlardan oluşmaktadır (Avşaroğlu, 2018; Atasü-Topçuoğlu, 2021). Evde bakım aylığına başvuru için gerekli koşulların sağlanması sürecinde ihtiyaç olan hareket edebilirlik 7 gün 24 saat engelli çocuğuna veya yetişkin aile bireyine bakım veren kişileri zorlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. %50 engellilik şartını sağlayabilmek için hastaneden alınması gereken sağlık raporuna başvuru süreci bunun oldukça çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Yardıma başvuracak bakım verenlerin bakım verdikleri kişiler ile birlikte hastaneye gitmelerini gerektiren

süreç, hem hastaneye erişim, hem de hastane içinde karşılaşılan bürokratik zorluklar açısından yararlanıcıların hareket edebilirliğini etkileyen bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Engellinin hastanede bu raporu çıkarma süreci çok zor. Çünkü o birimleri geziyor, araç ayarlaması lazım, eğer ekonomik durumu iyiyse ona göre araç var. Ama ekonomik durumunuz kötüyse bu sefer işte belediyede, Büyükşehir belediyesinden ya da ilçe belediyelerinden engelli aracı tahsis edilmesini istemeniz lazım.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Ayrıca, alınan sağlık raporlarının sınırlı süreler için geçerli olması ve belli aralıklarla yenilenmelerinin gerekliliği de yararlanıcılar için hareket edebilirlik açısından olumsuz bir durum yaratmaktadır. Evde bakım aylığı yararlanıcılarının, bakım aylığından yararlanmaya devam edebilmeleri için, her bir ile üç yıl gibi bir süre zarfında tekrar hastaneye gitmeleri ve alınan sağlık raporlarını yenilemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, COVID-19 sürecinde sağlık raporlarının otomatik olarak yenilenmesinin yararlanıcıları rahatlattığı görülmüştür. Araştırma bulguları evde bakım aylığı yararlanıcılarının özellikle hastaneye erişim konusunda yaşadıkları sıkıntıları ortaya koymaktadır. Örneğin, engelli çocuğuna sağlık raporu alabilmek için 3 hafta boyunca defalarca hastaneye gittiğini aktaran evde bakım aylığı yararlanıcısı (1) son gün hastanede yaşadığı 3-4 saatlik bekleme süresinin ardından, engelli çocuğu için 3 yıllık rapor çıkardığını belirtmektedir. Geçmişte geçerlilik süresi 3 yılın altında olan raporlarla sıkça karşılaştığından, 3 yıllık geçerlilik süresinden duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir. Evde bakım aylığı alan ve fiziksel engelli çocuğuna bakan evde bakım aylığı yararlanıcısı (2) da aynı sürecin zorluklarından bahsetmiştir.

“Sen o çocukla geziyorsun yine, heyet bir hastaneye yolluyor orada bir oran çıkıyor yine, seni bir tane daha heyet yine hastaneye yolluyor, yine çocukla geziyorsun, orada da bir oran çıkıyor, oran şeyse düşebiliyor da yani. Yani o çocuğu taşımak ne demek. Mesela K.... 8 yaşında, ufak ama yani bunu devamlı taşıdığını düşünsene. Ben yukarı çıkamıyorum ki. Zayıf olsa bile çıkamıyorum mesela. Yani ben K....'i yıkarken belim kaldı, iki büklüm kaldım mesela. Kaldım böyle tık diye bir şey etti, kaldım iki büklüm. Hastaneye böyle gittim. Ben K....'i taşıyamıyorum mesela...” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Buna karşın, sosyal yardım idarecilerinin anlatılarında evde bakım aylığı, bakım verenlerin hareket edebilirliğine yaptığı olumlu katkı ile de gündeme gelmektedir. Engelli çocuk sahibi olmanın bakım verenler için değerli bir durum olduğu ve bu durumun hem bakım veren aile üyesinin, hem de çocuğun hareket edebilirliğini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. İdarecilere göre, evde bakım aylığı sayesinde, hane içinde engelli bireyin haneye gelir getirici konumu ile değerinin artması söz konusudur. Bu anlatıya göre hane içinde bulunan engelli birey zaman zaman aile için bir ‘utanç’ meselesi olarak görülebilse de, bireyin engellilik durumu aile üyelerinin sırtını dayayabileceği bir gelir kaynağı olarak görülmekte ve bu da aileye hareket edebilme kabiliyeti sağlamaktadır:

“Engelli kıymetli hale geliyor. Onu artık başının üstünde taşımaya başlıyor. Hatta, şimdi biraz acımasız gelecek belki ama, engelli öldüğünde ne yapacağım ben, diye düşünüyor. Çünkü o

bir gelir kapısı artık onun için. Eskiden belki ölse de kurtulsak diye içinden geçiren insanlar şu anda, ölürse biz bu paradan olacağız diye düşünmeye başladılar. Bu, engelliye kıymetli hale getirdi. Engellinin diğer hizmetlere erişimleri noktasında muhakkak faydası oldu, sokağa çıkmasında. Belki gidip bir yerde hava alacak, belki bir alışverişe çıkacak, belki başka yerlerde bir şeyler yapacak, bir tatile gidecek ya da ona imkan sağlanacak, bir şeyler yapacak yani, bunun için bir imkan sağlıyor bu para aslında. Ciddi bir destek, yani. Devletin verdiği en yüksek yardım tutarı evde bakım aylığı.” (Sosyal yardımlardan sorumlu üst düzey idareci)

“Evde bakım aylığı engellilerin biraz daha kabul edilmesini sağlıyor. Önceden utanılan, o eve bir misafir gelse odaya kilitlenen engelli profilinden ziyade artık evet benim bir engelim var, ben buna zaten bakıyorum. Bunun karşılığı devlet bana bir miktar ödeme yapıyor. Bir asgari ücret tutarında diye. Aslında kabul gördü.” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Araştırma bulguları, engellinin aile içindeki değişen konumu ve ailenin hareket edebilirliğine dair yaklaşımların farklılaştığını göstermektedir. Yararlanıcılar, evde bakım aylığını almaya hak kazandıklarından itibaren devletin denetlemesine ve incelemesine tabi olduklarını ifade etmektedirler. Örneğin, şehir değiştirme veya benzer bir hareket etme durumunda yararlanıcıların Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri'ne bildirim yapmaları gerekmektedir. Bu gibi süreçler, bakım verenlerin halihazırda zorlu olan hareketliliklerini daha da olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Haber verilmeden yapılan hane ziyaretleri esnasında ailenin evde bulunmaması, yardımların kesilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bir yandan, söz konusu sürecin ailelerin özel durumları dikkate alınarak yürütüldüğü vurgusu yapılmaktadır.

“Engelli örneğin memleketine yazın ziyarete gitmek, işte orada vakit geçirmek isteyebiliyor, diyor ki ben bir aylığına ben örneğin Amasya'ya gitmek istiyorum diyor, benim küçük bir işim var, buraya bir dilekçe verip gidebiliyor. Buraya veriyor. Tabi denetlemeye gidersek o sırada evde bulamayacağız, bulamazsak da keseceğiz çünkü. Hemen kesmiyoruz aslında, çünkü kişiye ulaşmaya çalışıyoruz. Çünkü kestiğinizde kişiye tekrar bağlamak, tekrar bürokratik işlerin içine girmek demektir, aileye ulaşmayı aslında temel görüyoruz. Uygulamada bulamadığınızda bulunamadığı tutanağı tutuyorsunuz 1 defa, aileye ulaşıyorsunuz telefonda, aileyle görüşüyorsunuz. Özel durumlarda kişinin sürekli hastane gitmesi durumu olabiliyor ve kişi bize belirtiyor diyor ki hocam ben haftanın 2 günü 3 günü gidiyorum diyor hastaneye ve günler bazen belli olmuyor diyor sizden ricam diyor gelmeden önce beni arayabilir misiniz diyor, böyle durumda arıyoruz yani kişinin birazcık da özel durumu önemli. Mesela şunu da yapıyoruz, komşusuna sorarız, bu kişiler burada mıdır, mahalle bakkalına sorarız, muhtara sorarız, okula sorarız, gittiği özel rehabilitasyon veya özel bir yer varsa ona sorarız. Kişiler bizim bunu araştırdığımızı bilirler, peşinde olduğumuzu bilirler, sonrasında gelir siz bakkala sormuşsunuz bizi derler, biz de evet soruyoruz deriz çünkü bir yerde kamu yani herkesin vergileriyle bir sosyal yardım mekanizması var, bunun doğru dağıtılması gerektiğine inanıyoruz bununla ilgili de birazcık hassas olmak gerekiyor.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Yararlanıcılar tarafından bakıldığında ise habersiz yapılan hane ziyaretleri kişilerin yaşamına müdahale anlamına gelmekte ve o kişilerin hareket edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

“Senede bir kere geliyorlar. Haber vermiyorlar gelmeden önce. Evde yoksunuz mesela, e yok oluyoruz zaten ders oluyor, o oluyor... Ders olmasa hastane. Yani hani babaanneye, anneanneye gittik, yani onu da gidemiyoruz da hani oraya gittin, yoksun evde ikinci geldiğinde de yoksun. Aramıyor da seni. Ne yapıyor, bu evde yok, adreste yok. Seni dolandırıcı şeyine koyuyor resmen. Yani sen yaşamıyorsun. Ben 10 gün 15 gün eğer bir tatile gideceksem haber vermem lazım. Rehberlik araştırma merkezine haber vermem lazımmış.” (Evde bakım aylığı yararlanıcısı-2)

Sosyal hizmet uzmanı da ikametgah değişikliklerinin evde bakım yardımının kesilmesi için bir sebep olduğunu ifade etmektedir.

“İkametgahını Amasya'ya aldırıyor, aldırır aldırılmaz sistem zaten otomatik olarak kesiyor yardımı, başka şehre gidiyorsunuz çünkü. Otomatik sistem keser ikametgahı değiştirdiğiniz zaman. Oraya başvurması gerekir, ikametgahınızı değiştirmek hani kırmızı çizgi bir şey. İkametgahı değiştirdiğiniz anda bitiyor. Siz mesela Sultangazi'de ikametgahınız var, İstanbul'dan taşınıp İzmir'e gittiğinizde bana haber vermeniz bir şeyi değiştirmez, buradan kaydığınızı sildirdiğiniz anda otomatikman kesiyor sistem birbiriyle entegre. Yani onun için benim bir işlem yapmama gerek yok. Her ilin, her sosyal hizmet merkezinin plan bütçesi var, kendine göre bir çalışma alanı var, kişilere denetleme yapılması gerekiyor. Diğer türlü siz o nüfus barajını açarsanız, nüfusu bir engel olmaktan çıkartırsanız, hiçbir denetlemede hiçbir aileyi bulamama gibi bir durumunuz var. Aile sürekli yer değiştirebilir, oradan çıkar başka bir eve gider, başka bir şehre gider, gittiğinde peki nasıl takip edeceksiniz? O aile 3 yıldır engelli aylığı alıyor, nasıl takip edeceksiniz... Kontrol mekanizmasının çalışmasıyla ilgili bir durum ve doğru bir şeydir çünkü engelliye biz hizmetin verildiğini tespit etmemiz gerekiyor. Diğer türlü kontrol edemezsiniz çünkü, zorluklara neden olur.” (Sosyal hizmet uzmanı)

Daha önce de belirtildiği üzere, evde bakım aylığını alan yararlanıcıların karşılığında haftanın 7 gün 24 saat bakım vermesi beklenmektedir. İdarecilerin ve sosyal hizmet uzmanlarının alıntılarında da yansıdığı gibi evde bakım aylığı alan bireyden bakım beklentisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

“Engellilerin bakıcısını her daim yanında istediğimiz de oluyor. Burada bakan kişiyi çalışmamaya da itiyor gibi düşünebiliriz. Biz o bakıcıya sadece para vermiyoruz. Engellinin güvenliğini, iyiliğini, sağlığını istediğimiz için yatalak, çok bakıma muhtaç, kendi başına hiç hareket edemeyen kişilerin de sürekli yanında olmasını istediğimiz için belki de onu işten biz soyutluyoruz, hizmet soyutluyor yani onun çalışmasını...” (Sosyal yardımlardan sorumlu yerel idareci)

Bu durumun bakım veren kişinin hareket edebilirliği için de olumsuz sonuçlarının olduğu ifade edilmektedir.

"Bir beslenmeyi dışarıdan takviyelerle vesaire yapan birisinin mutlaka yanında birisi olması gerekiyor, 24 saat. Çünkü solunum cihazına bağlı yaşayan birisinin ne zaman tükürük bezlerinin salya üretip o hava yolunu kapatacağını bilemezsiniz. Devlet diyor ki: "Sen bu çocuğa zaten bakıyorsun ya da işte karına, kocana, kimse, buna bakıyorsun, ben sana bunun karşılığında bir miktar para vereyim", diyor. Ucuz, sigortasız işçi sınıfında çalıştırıyor bu kişileri aslında devlet. Profesyonel olarak hizmet vermek istese, devlet bu insanlara, işte, vardiya sistemi üzerinden düşünün, en az iki kişi veya üç kişi, ona destek yolluyor olması gerekir. Bu da maliyetleri epeyce arttıracak haliyle, o işin ucuz ve kolay tarafını çalışıyor. Ne yapıyor böylelikle? Bir, bakımı sağlayan kişi asla evden dışarıya ayrılamıyor, ağır engellilik bağlamında söylüyorum. Özel hayatı olmuyor, sigortasız çalışıyor ve gelecekle ilgili çok ciddi kaygılar taşıyor. Devletin de işine geliyor, çünkü 1200-1300 liraya alabileceği şeyin en tepedeki noktasını alıyor. Ben engelli ailelerine bakım parası veriyorum, diyor. Bir kişinin bakımını sağlama için ailenin, bu hizmeti dışarıdan alması söz konusu falan değil, eğer çok zengin değilseniz. Aslında, aile ne kadar biliyorsa, ne kadar ilgi gösteriyorsa, ne kadar bilinçli ve vicdanı buna müsaade ediyorsa o kadar bakıyor engelli kişiye veya destek veriyor. Dolayısıyla birçok açıdan bu sistemin sıkıntıları var, ama para giriyor evin içerisine bir miktar, özellikle gelir seviyesi çok düşük olan ailelerde bu hiç sorun edilmiyor, hiç dert edilmiyor. Her şeyden önce, engelli kişinin bağımsız yaşaması, kiminle yaşayacağına karar vermesi söz konusu değil Türkiye'de. Bu, bana sorarsanız meselenin en önemli kısmı. Aldığınız parayla mümkün değil bir destek almanız, ama zaten bu mümkün olsa bile devlet buna izin vermiyor. Yani dışarıdan böyle bir hizmet almanıza izin vermiyor. Sadece bakım evleri var, yatılı, oralarda kalabilirsiniz. Fakat, bu da engelli kişinin nasıl yaşayacağını tayin edememesi, karar verememesini beraberinde getiriyor. Oraların da yaşam koşullarını çok iyi biliyoruz aslında, çok parlak değil maalesef." (Engelli hakları STK temsilcisi)

Sosyal yardımlardan sorumlu idareciler, bakım verenin hareket edebilirliğinin sosyal hizmetler tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. Örneğin, bakım veren kişi seyahati esnasında bakım verdiği engellisini, aldığı bakım aylığı kesilmeden, geçici olarak kurumsal bakım kurumuna (örneğin, günlük bakım merkezleri) bırakma imkanı bu ifadeleri destekler niteliktedir.

Öte yandan, evde bakım aylığı yararlanıcıların anlatıları bakım parasının kadının ev içi bakım yükünü meşrulaştırarak emek piyasasına katılımının önünde bir engel oluşturduğunu yansıtmaktadır. Buna karşın, idareciler bakım verme karşılığında verilen sosyal yardımın bir asgari ücret niteliğinde olduğunu; kadınların, bakım emeği karşılığında sosyal yardım niteliğinde olan ve devlet tarafından verilen bir ücretten faydalandığını ifade etmektedirler.

Araştırma sahasında, hareketlilik ihtiyacı yararlanıcıların en temel talepleri arasında olup, psiko-sosyal destek ile birlikte tartışmaya açılmaktadır. Bakım veren aile üyeleri engelli bakımı için sadece

fiziksel emek değil, aynı zamanda yoğun duygusal bir çaba göstermektedir. Bu durum, bakım verenlerin psikolojik iyi olma hali açısından bir risk faktörü olarak ortaya çıkmakta ve bakım verenleri kırılgan kılmaktadır. Örneğin, evde bakım aylığı yararlanıcısı (2), ailelerin en büyük isteğinin sosyal aktivitelere katılabilmek olduğunu aktarmıştır. Bunu destekler nitelikte, yerel idareciler de yararlanıcıların psiko-sosyal destek ihtiyacını sıkça vurgulamaktadır.

Yetişkin engellilerin hareket edebilirliği ele alındığında, aileden bakım alıyor olma durumunun bireyin bağımsız bir hayat kurma hedefini gerçekleştirmesinde zorluklar yarattığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, engelli hakları STK temsilcisinin ifadelerinde örneklendirilebilir.

“Seçim hakkını engelliye vermiyorsunuz. Mecbur, ailedeki birinci dereceden, bakım alıyor, hizmetin bu kişiler tarafından verilmesini mecbur bırakıyorsunuz. Dolayısıyla bağımsız yaşamak söz konusu olamıyor.” (Engelli hakları STK temsilcisi)

Bunlara ek olarak Türkiye’de bakım sigortası olmaması da önemli bir sorun olarak vurgulanmaktadır. Engelli derneklerinin bakım sigortasının hayata geçirilmesi yönünde talepleri, evde bakım aylığı alan bakım verenlerin sosyal koruma kurumu altında yer alması ve emekliliğe hak kazanması yönündeki talepler araştırma bulgularında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Araştırma katılımcıları, adaleti gözeten bir refah devletini, hak eden yoksul kavramının ötesine geçip evrensel sosyal yardımları ve hizmetleri gözeten bir devlet olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, kategoriler yaratmadan verilen evrensel nitelikli sosyal yardımlar, sosyal adaleti gözeten refah devlet anlayışının en temel sosyal politika araçlarından biri olarak algılanmaktadır.

SONUÇ

Bu makalede, ‘hak eden yoksul’ ve ‘hareket edebilirlik’ kavramları evde bakım aylığı bağlamında ele alınmıştır. 2006 yılında hayata geçirildiğinden bu yana evde bakım aylığı çok temel bir bakım ve sosyal yardım politikası olarak işlev görmüştür. Engelli ve yaşlı bakımı için ailelere verilen sosyal yardım, hak eden yoksul statüsünün sınırlarını anlamak açısından önemli bir sosyal politika aracı olarak düşünülebilir.

Bu doğrultuda, bu çalışmanın gösterdiği önemli bir sonuç, yoksulluğun kendi başına bir hak edebilme kategorisi oluşturmadığı, her zaman başka kategoriler ile kesişerek hak eden yoksul statüsünü doğurduğu yönündedir. Yoksulu sosyal yardımları hak eden yoksul kategorisine taşıyan diğer kategorilerin, engellilik, yaşlılık, kadın olma gibi toplumda ‘dezavantajlı’ olmak ile ilişkilendirilen kategoriler olduğu söylenebilir. Hak eden yoksul kavramı çoğunlukla bağımlı olma kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin eli iş tutan, istihdam edilebilir genç erkek bu grup içinde yer almamaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk emek piyasasına katılabilme ve iş bulabilme ile özdeşleştirilmektedir. Yoksulluk ile birlikte bağımlı olma durumu ortaya çıktığında ise hak eden yoksul statüsü doğmaktadır. Evde bakım aylığından yararlanıcı olma şartlarını belirleyen durumlar; özellikle hastaneden alınan sağlık raporu başvuru süreci ve hane gelir tespitleri ile bağımlılık durumunun dolayısıyla hak eden yoksul statüsünün sınırları çizilmektedir.

Öte yandan, araştırma bulguları sosyal aktörler arasında kavramsal yaklaşım farklılıklarını da tartışmaya açmaktadır. Devlet idarecileri dezavantajlı kategorisi üzerinden hak eden yoksul tanımı yaparken, sivil toplum temsilcileri ayrımcılık kategorisini anlatılarına taşımaktadırlar. Sivil toplum temsilcilerine göre dezavantajlı yerine ayrıma uğrayan kategorisi toplumda yoksulluk ile kesişen farklı kırılmalıları anlayabilmek ve daha içerici sosyal yardım sistemi kurabilmek adına önemlidir.

Kaynakların kısıtlı olduğu durumlarda, belirli kıstaslara göre yardımların veriliyor olması hak eden ve hak etmeyen yoksul ayrımlarında beliren önyargıları güçlendirmektedir. Örneğin geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk vatandaşlarına göre daha fazla yardım aldıkları algısı, bu araştırmaya yararlanıcı olarak katkı sunanların anlatılarında baskın bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynakların yeniden dağıtımı veya sadece belirli gruplara yönlendirilmesi, sosyal yardım talebinde bulunan gruplar arasında gerilime sebebiyet vermektedir. Bazen de hak eden ve etmeyen yoksul kavramı, yararlanıcıların kimlikleri ve o kimliklere atfedilen davranış kalıpları ile de şekillenebilmektedir. Örneğin, Roman gruplar için bu durum bir damgalama unsuruna dönüşebilmektedir. Bu noktada kamu kaynaklarının 'sömürülmesi' anlatısı hak edebilirlik sınırlarını bir kez daha çizmektedir.

'Hareket edebilirlik' kavramı sosyal yardımlara erişimin her aşamasında önemli bir unsur ve zorlayıcı bir süreç olarak belirlemektedir. Bu bağlamda, evde bakım aylığına başvuru için gereken hastaneden sağlık raporu çıkarma süreci ve yenileme için yaşanan bürokratik süreç, hem bakım alanın hem bakım verenin hareket edebilirliği açısından olumsuzluk yaratan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, sosyal yardım idarecilerine göre evde bakım aylığı, yararlanıcıların hareketliliğine katkı sağlamaktadır. Engelli bir çocuğa sahip olmanın bir değer olduğunun ortaya çıktığı, bunun annenin hareket edebilirliğine katkı sağladığı ve ev içinde engelli çocuğa daha fazla değer verilmesine yol açtığı anlatılara yansımaktadır. Evde bakım aylığı ile birlikte, engelli bireyin aile içinde tanınmasının ve hareket edebilirliğinin artmasının son derece tartışmaya açık bir anlatı olduğu söylenebilir.

Öte yandan, evde bakım aylığını alan yararlanıcılar devlet kurumlarının denetimine tabi tutulmaktadır. Habersiz ev ziyaretlerinde ailenin evde bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde veya olası adres değişikliğinde yardım kesilmektedir. Bu gibi durumlarda yararlanıcıların yeniden başvuru yapması gerekmektedir ve bu süreç yararlanıcıların hareket edebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Bütün bunları göz önüne alırsak, evde bakım aylığını 'hak etme' durumunun beraberinde, hareket edebilirliğe yönelik kısıtlamalar getirdiği öne sürülebilir. Bu ifadeyi destekler nitelikte, sosyal adaleti gözetilen bir refah devleti dendiğinde sosyal yardımlara evrensel erişim hakkı veren bir devlet anlatısı oldukça baskın bir anlatı olarak araştırma bulgularında kendini göstermektedir. Belli kategoriler üzerinden şekillenen hak eden yoksul yaklaşımının ötesinde, yoksulluk ile birlikte gelen ihtiyaçlarının içerici şekilde tanınması bir talep olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımlara eşit erişim talepleri, sosyal adaleti gözetilen refah devleti anlayışını ve eşit vatandaşlık çerçevesini belirlemektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Avrupa Birliği Horizon 2020 (No:727112) projesi kapsamındaki niteliksel araştırma Boğaziçi Üniversitesi Etik Kurulu'na yapılan 2019-12 kayıt numaralı 08.03.2019 tarihli ve 2019-03 sayılı kurul toplantısında incelenerek etik onay verilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkan, B. (2010). Sosyal Hak Talebi olarak Bakım İhtiyacı. İçinde: Uyan-Semerci P, editör. İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 57-70.
- Akkan, B. (2018). Türkiye'de Aileci Refah Rejiminin Dönüşen Çehresi: Engelli ve Yaşlı Bakım Politikalarında Devamlılık ve Değişim. İçinde: Savaşkan O, Ertan M, editörler. Türkiye'nin Büyük Dönüşümü: Ayşe Buğra'ya Armağan. İstanbul: İletişim Yayınları, 401-420.
- Akkan, B., Baki Deniz, M., Ertan, M. (2011). Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, İstanbul: Punto Yayıncılık.
- Akkan, B., Uyan-Semerci, P. (2014). Yurttaşlığın Kırılma Noktası: Romanlar ve Engelliler Bağlamında İhtiyaçların Yorumlanması Siyaseti ve Yeni bir Yurttaşlık Paradigması. İçinde: Kaya A, editör. Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye'de ve Avrupa'da Bir Arada Yaşama Tartışmaları. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 153-169.
- Avşaroğlu, N. (2018). A Cash for Care Scheme Targeting Children with Disabilities in Turkey: Parent/Caregiver Perspective. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2021). Gender inequality, the welfare state, disability and distorted commodification of care in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 35(1), 1-31. <https://doi.org/10.1017/npt.2020.35>
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSB). (2021) 2021 yılı performans programı. Erişim tarihi, 06.03.2022. <https://www.csgeb.gov.tr/media/72689/acshb-2021-yili-performans-programi.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni, Mart 2021. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Erişim tarihi, 25.11.2021. https://www.aile.gov.tr/media/74722/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_2021.pdf
- Başer, D., Kırılıoğlu M. (2020). Türkiye'de sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet

- uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1486-1513.
- Buğra, A. (2018). Social policy and different dimensions of inequality in Turkey: A historical overview. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(4), 318-331.
- Buğra, A., Candaş, A. (2011). Change and continuity under an eclectic social security regime: The case of Turkey. *Middle Eastern Studies*, 47(3), 515–528.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211–228.
- Da Roit, B., Le Bihan, B. (2010). Similar and yet so different: Cash-for-care in six European countries' long-term care policies *Milibank Quarterly*, 88(3), 286–309.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Fraser, N., Gordon, L. (1994). A genealogy of dependency: Tracing a keyword of the U.S. welfare state. *Signs*, 19(2), 309-336.
- Powell, M., Erdem, Y. (2017). Straddling two continents and beyond three worlds? The case of Turkey's welfare regime. *New Perspectives on Turkey*, 57, 85–114.
- Gal, J. (2010). Is there an extended family of Mediterranean welfare states?. *Journal of European Social Policy*, 20(4), 283–300.
- Göçmen, İ. (2014). Religion, politics and social assistance in Turkey: The rise of religiously motivated associations. *Journal of European Social Policy*, 24(1), 92–103.
- Leisering, L. (2019). *The Global Rise of Social Cash Transfers*, Oxford: Oxford University Press.
- Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist Perspectives*, Basingstoke: Palgrave.
- Öktem, K. (2018). Turkey's Social Assistance Regime in Comparative Perspective: History, Administrative Structure, Programmes and Institutional Characteristics, Working Paper1 of the research project 'How "social" is Turkey? Turkey's social security system in a European context'. Erişim tarihi, 25.11.2021. https://www.blickwechsel-tuerkei.de/download/Forschungsergebnisse/How_Social_is_Turkey/Working-Paper-I.pdf
- Öktem, K., Erdoğan, C. (2020). Between welfare state and (state-organised) charity: How Turkey's social assistance regime blends two competing policy paradigms. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(3-4), 205-219.
- Özbek, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Sosyal Yardım' uygulamaları. İçinde: Seyitdanlıoğlu M, İnalçık H, editörler. *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 401-423.
- Van Oorschot, W. (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy and Politics: Studies of local government and its services*, 28(1), 33-48.
- Van Oorschot W., Roosma, F. (2017). The social legitimacy of targeted welfare and welfare deservingness. İçinde: Van Oorschot W, Roosma F, Meuleman B, Reeskens T, editörler. *The Social Legitimacy of Targeted Welfare. Attitudes to Welfare Deservingness*. Cheltenham:

Edward Elgar Publishing, 241-259.

World Bank. (2020). *Scaling Up Social Assistance Payments as Part of the COVID-19 Pandemic Response*. Washintongton DC: World Bank. Erişim tarihi, 25.11.2021.

[https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-](https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf)

[0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf](https://thedocs.worldbank.org/en/doc/655201595885830480-0090022020/original/WBG2PxScalingupSocialAssistancePaymentsasPartoftheCovid19PandemicResponse.pdf)

Yakut-Çakar, B., Yılmaz, V. (2008). Türkiye'de Merkezi Devlet Üzerinden Yürütülen Sosyal Yardımlar Üzerine Bilgi Notu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. Erişim tarihi, 25.11.2021.

[https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Türkiye'de%20Merkezi%20Devlet%20Üzerinden%20Yürütülen%20Sosyal%20Yardımlar%20Üzerine%20Bilgi%20Notu%20\(2008\)_0.pdf](https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Türkiye'de%20Merkezi%20Devlet%20Üzerinden%20Yürütülen%20Sosyal%20Yardımlar%20Üzerine%20Bilgi%20Notu%20(2008)_0.pdf)

Yılmaz, V. (2017). *The Politics of Healthcare Reform in Turkey*. New York: Palgrave McMillan.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Göçmen ve Mültecilerin Sosyal Uyum Süreçlerinin Göçmenler Tarafından Kurulmuş Sivil Toplum Örgütü Yöneticilerinin Gözünden Değerlendirilmesi

Reviewing the Social Cohesion Process of the Migrants and Refugees from the Perspectives of People Who Have Managerial Positions in the Non-Governmental Organizations Which Were Created by Migrants Themselves

Ali Artam AYYILDIZ¹, Kasım KARATAŞ²

¹Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
Göç Çalışmaları
100/2000 Doktora Programı
aliayyildiz@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3854-4906

²Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
kkaratas@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4817-9981

Başvuru: 01.10.2021
Kabul: 13.06.2022

Atıf:
Ayyıldız, A.A. ve Karataş, K. (2022).
Göçmen ve mültecilerin sosyal uyum süreçlerinin göçmenler tarafından kurulmuş sivil toplum örgütü yöneticilerinin gözünden değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 913-936. DOI: 10.33417/tsh.1003592

ÖZ

Göç yönetimi için gerekli politikaların oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarının önemli bir aktör konumunda olduğu bilinmektedir. Göçmenlere yönelik hizmet sunan bu örgütler, yerel toplum üyelerince kurulabildiği gibi göçmen ve mülteciler tarafından da oluşturulabilmektedir. Göçmen örgütlerinin, göç ile ilgili bilimsel çalışmalarda giderek daha fazla ilgi gördüğü literatürde vurgulanırken, yapılan çalışmaların göçmen örgütlerinin yapısal özellikleri ile yürüttükleri etkinliklere odaklı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, göçmenler tarafından oluşturulan sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik yapan bireylerin deneyimlerinde sosyal uyuma verilen anlamın Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz ile incelenmesi amaçlanmıştır. Kartopu örneklem yöntemi ile ulaşılan 10 katılımcı ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların deneyimlerinden sosyal uyum algılarının ne olduğu analiz edilmiştir. Çalışmada göçmen yöneticilerin ifadelerinden ortaya çıkarılan sosyal uyum algularını tanımlayan üç ana tema belirlenmiştir. Bu temalar, “tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi”, “toplumdaki göçmen imajında değişim” ile “topluma katılımın desteklenmesi”dir. Göçmenler tarafından oluşturulan STK’ların yöneticileri ile yapılan görüşmelerden ortaya çıkarılan bu temalar, göçmen ve mülteciler ile ev sahibi toplumun karşılıklı etkileşimlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu etkileşimlerin hükümet düzeyinde de gerçekleşmesi gerekliliği ile buna ilave olarak kurumsal ve toplumsal yaşamda da önemli olduğu düşüncesinin katılımcılar tarafından yoğun bir şekilde ifade edildiği dikkat çekmektedir. Çalışma sonuçları doğrultusunda, göçmen derneklerinin yöneticilerinin sosyal uyuma verdikleri anlamlar doğrultusunda sosyal uyumun geliştirilmesinde etkinlik gösteren diğer çözüm ortakları ile eşgüdüm halinde ele alınarak çalışılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: göçmen, lider, sivil toplum kuruluşu, sosyal uyum, algı

ABSTRACT

It is a known fact that non-governmental organizations play an important role on creating necessary policies for migration management. Organizations which serve for migrants may be created by the members of the local society and also by migrants themselves. The fact that immigrant organizations are increasingly getting the attention of scholars is emphasized and the studies which focus on migrant associations analyze their structural features and the activities which they carry out. This research was conducted with the aim to understand the meaning which the people who are in a leadership position in a migrant association give about their experiences about the issue of social cohesion. The research uses the Interpretative Phenomenological Analysis in order to analyze the meaning of the experiences. 10 in depth interviews were carried out and the snowball approach was used in order to reach participants. The perceptions of

the participants about their experiences on the issue of social cohesion was analyzed. Three main themes were identified about their perceptions of their experiences. These themes are “preventing the feeling of helplessness of migrants”, “changing the negative public opinion about migrants” and “supporting the public participation of the migrants”. The themes which were revealed by the interviews that were carried out with the managers of the NGO’s show the importance of interaction between the migrants and the host society. It is found that the interactions should also happen on the social and institutional settings. The results of the research suggest that cooperation with these migrant associations is important for the creation of a social cohesion.

Keywords: *migrant, leader, non-governmental organization, social cohesion, perception*

GİRİŞ

Toplumsal ve bireysel refahın geliştirilmesi için elzem olan sosyal uyum kavramının uluslararası göçün yaygınlaşmasıyla birlikte tüm toplumlarda sağlanması öncelik kazanmıştır. Sosyal uyumun gerçekleşmesi için bir toplumdaki farklı gruplar arasındaki eşitsizliklerin azalması, ayrışma ve kutuplaşmanın önlenmesi gereklidir (Schiefer ve Van der Noll, 2017). Uluslararası göçün yaygınlaşması, toplumsal uyum konusunda endişelere neden olurken göçmenlerin yeni yerleştikleri toplumlarda onların sosyal uyumunu geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Göç ile ilgili literatürde, sosyal uyum kavramının genel tanımı konusunda ortak bir uzlaşma gözükmezken (Özçürümez, Hoxha ve İçduygu, 2021) bu kavramın sıklıkla entegrasyon olarak da adlandırılıp ele alındığı ve iki kavramın zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da referans alınan kaynaklarda kullanıldığı biçimde ele alınmış ve sosyal uyum ile entegrasyon birlikte aynı anlama gelecek bir şekilde kullanılmıştır. Dünya 2020 Göç Raporunda da sosyal uyum kavramının evrensel bir tanıma sahip olmasının, bu konuda yapılan çalışmalarda güçlük yaşanmasına neden olduğu bildirilmektedir (World Migration Report,2020). Bununla birlikte, çağdaş toplumlarda sosyal uyum hedeflenen politika modeli olarak benimsenirken göç kaynaklı çok kültürlü yaşamın getirdiği sosyo ekonomik sorunlara çare olacağı görüşü kabul görmektedir (Özçürümez ve Hoxha,2020).

Uluslararası göçmen oranı 1970 yılında dünya nüfusu içinde %2.3 iken, 2019 yılında %3,5'e yükselmiştir (World Migration Report, 2020). Türkiye'de de uluslararası göçmen sayısında artış görülmekte ve 196 farklı ülkeden yaklaşık 5,5 milyon göçmen bulunduğu ve bunun 3,6 milyonunun Suriyelilerden oluştuğu bildirilmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,2021). Bununla birlikte, Türkiye'ye 2018 yılında giriş yapan yabancı uyruklular arasında ilk sırayı %23,6 oranıyla Iraklılar, ikinci sırayı ise %9,6 oranıyla Afganlılar almaktadır. Üçüncü sırada %8,4 oranıyla Suriyeliler yer alırken %7,5 oranında Türkmenistan, %6,8 oranında İranlı girişi olduğu bildirilmektedir (TUİK, 2018). Türkiye'nin uluslararası göç hareketliliğinde giderek artan oranda farklı kültürlerden sığınmacı ve göçmene sahip olması, göç konusunda sosyal uyum politikalarının uygulanmasını gerekli kılmaktadır (Erdoğan,2014).

Göçmenlerin göç ettikleri topluma başarılı bir şekilde sosyal uyumu, ülkenin göç politikalarına ve politikaların yürütülmesinde rol alan birçok paydaşın çalışmasına bağlıdır (Mayblin ve James,2019). İlgili literatürde, göçmenlerin yeni geldikleri ülkeye uyumlarının sağlanmasında sosyal hizmet uzmanlarının önemli roller üstlendikleri ve göçmenlere yönelik mikro, mezo ve makro düzeyde sunulan bu hizmetlerde etkili oldukları bildirilmektedir (Bartkeviciene ve Raudeliunaite, 2013; Sakamoto, 2007). Benzer biçimde de Williams ve Graham (2014) tarafından göç etmek zorunda kalan insanların etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve diğer sosyal dezavantajlara maruz kalmalarından ötürü sosyal hizmetin ilgi odağında oldukları vurgulanırken Cox ve Geisen, sosyal hizmet alanında göçle ilgili yapılan araştırmaların yeni uygulama biçimlerine

olanak sağladığını söylemektedir (Cox ve Geisen, 2014). Günümüzde artan sayılarda sosyal hizmet uzmanlarının ülkelerine yeni gelen sığınmacı ve mültecilere yönelik hizmetlerde buldukları ve bu hizmetlerin büyük bir oranda STK'lar vasıtasıyla gerçekleştiği ifade edilmektedir (Robinson, 2014). Sivil toplumun, göçmenler ile ev sahibi toplum arasında, topluma dâhil olma ve sosyal bütünleşmeyi kolaylaştırmada önemli rolleri olduğu ve bazı durumlarda ise kamu kurumlarının önünde roller üstlendikleri bilgilimize sunulmaktadır (Richmond ve Shields, 2005).

Türkiye'de göçmenlere yönelik hizmet sunumunda kamu kurumlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da faaliyette buldukları bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti günümüzde dünya üzerinde en kalabalık sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yapan ülke durumundadır (Karataş ve Ayyıldız,2021). Suriye'de 2011 yılında patlak veren iç savaş sonrası yoğun oranda sığınmacının Türkiye'ye gelmesiyle, bu grubun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında sivil toplum kuruluşları önemli role sahiptir (Çelik ve Pekküçüksen,2018). Özellikle, Suriyeli sığınmacılara yönelik hizmet sunumunda inanç tabanlı sivil toplum kuruluşlarının, hak odaklı sivil toplum kuruluşlarıyla karşılaştırıldığında daha ön planda yer aldıkları ifade edilmektedir. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının çok eski bir tarihi olan vakıf geleneğinden izler taşıdığı ve dinsel motivasyonun hizmet sunumunda önemli faktör olduğu bilgilimize sunulmaktadır (Çebi,2017). Literatürde ayrıca Türkiye'deki yerel sivil toplum kuruluşlarının hayırseverlik çerçevesinde aynı ve nakdi yardımlarda buldukları ve bu yardımların genel olarak yiyecek, kömür, gıda, ev eşyası ve eğitim desteği olduğu açıklanmaktadır. Ulusal düzeyde faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının yerel düzeyde faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları ile karşılaştırıldıklarında daha koordine ve düzenli bir hizmet sunumu gerçekleştirebildikleri ortaya konulmaktadır. Her ne kadar ulusal düzeydeki sivil toplum kuruluşları kadar efektif hizmet sunumları olmasa da yerel sivil toplum kuruluşlarının göçmenlerin acil ihtiyaçlarının karşılanabilmesinde fayda sağladıkları görülmektedir (Afyonoğlu,2021). Türkiye'de hem ulusal hem de yerel ölçekte faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarında daha etkili bir hizmet sunulabilmesi için hak temelli yaklaşımın benimsenmesinin gerekliliği (Barış, Ataman ve Aslan,2021) ve sayıları 2011 yılı sonrası hızla artan sivil toplum kuruluşlarında ağırlıklı olarak sosyal hizmet uzmanlarının bu görevlerde yer aldığı bildirilmektedir (Güzel,2020; Afyonoğlu,2021; Koç ve Faslı,2022).

Göçmenlerin Sosyal Uyum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Çağdaş toplumların sorunlarının çözümünde önemli katkılar sağlayan sivil toplum kuruluşlarının (STK)hükümetler tarafından giderek daha fazla önemsendiği ve desteklendiği görülmektedir. Bir sivil toplum oluşumu olarak STK'ların tanımlanabilmesinde üzerinde anlaşma sağlanmış bir tanım olmamasına karşın, STK'ların bazı ortak yapısal özellikler taşıması beklenmektedir. STK'ların öncelikle herhangi bir hükümetin doğrudan kontrolü altında olmama, kar amacı gütmeme, bir siyasi parti olarak oluşturulmama, suç örgütü konumunda olmama ve şiddet eylemlerine karışmama gibi özellikler göstermesi gereklidir (Gündüz ve Kaya, 2014; Tamer,2010; Willetts,2002). STK'lar tarafından sağlanan hizmetler sağlık alanından, maddi yardımlara, eğitim faaliyetlerinden, insani

yardım ve haklara kadar uzanan çok geniş bir çerçeveye içermektedir (Willets, 2002; Odmalm, 2004; Tamer, 2010; Lewis, 2010; Yıldırım, 2003; Piacentini, 2015). STK'ların insanların çektikleri acıları dindirmek, yoksul insanların çıkarlarını gözetmek, çevreyi korumak, temel sosyal hizmetleri sağlamak ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı sağlamak gibi rollerin yanı sıra insanların tutum ve zihniyetlerinin değiştirilmesinde de etkili oldukları ifade edilmektedir (Werker ve Ahmed, 2008). Toplumsal sorunların çözümünde önemli rolleri olan sivil toplum kuruluşları (STK) göçmenleri kapsayan faaliyet alanlarında da etkin olmaktadır. Göçmeleri ele alan uluslararası örgütler yanında ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'lar da göçmenlere yönelik çalışmalar yürütmektedir. Caneva (2014), İtalya'da göçmenlerin uyumunda rol alan aktörleri incelediği çalışmasında; STK'ların göç konusunda aktif bir rol üstlendiklerini ve 1980'lerdeki ilk göç hareketlerinin başlamasıyla birlikte STK'ların ülkeye yeni gelen göçmenlere destek sağlayıp onların haklarını savunmada önemli katkılar gösterdiklerini belirtmektedir. Pero(2007) ise makalesinde, günümüz Avrupa'sında göç yönetiminde, göç ve çok kültürlülük konularını tartışırken bu alanda görev yapan sivil toplum kuruluşlarının önemini vurgulamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının göçmenlerin ev sahibi topluma katılımını artırma ve göçmenleri güçlendirmede diğer paydaşlara göre daha ekonomik ve daha etkili olduklarını bildirmektedir (Pero,2007). İlgili literatürde göçmenler ile ilgilenen STK' lar arasında göçmenlere karşı olumlu bir yaklaşım benimseyenlerin bir başka deyişle göçmen yanlısı organizasyonların (Şenses,2020; Cullen,2009) yanı sıra göçmen karşıtı faaliyet gösterenlerin de olduğu ve bu oluşumların göç alan ülke vatandaşlarının kurucusu olduğu sivil toplum kuruluşlarında ağırlık gösterdiği ifade edilmektedir (Cullen,2009; Lacroix,2014). Göçmenlere yönelik hizmet sunan ev sahibi toplum üyelerinin kurduğu oluşumların yanı sıra göçmen ve sığınmacıların kendi aralarında oluşturdukları organizasyonların da olduğu ve ayrıca göçmen iletişim ağlarının da STK yapılanmasına dönüşebildiği söylenmektedir (Lacroix, 2014; Moya,2005; Çağlar, 2005; Schrover ve Vermeulen, 2005).

Göçmenler Tarafından Kurulan Sivil Toplum Kuruluşları

Göçmenler tarafından kurulan oluşumların onların etnik özellikleri bağlamında göçmen ve mülteci toplumlarını bir araya getirdiği bilinmektedir. Göçmenler tarafından oluşturulan dernekler; göçmen toplulukları ya da memleket dernekleri (Hometown Association) olarak adlandırılmaktadır. Bu dernekler arasında ayrıca, Göçmen ve Mülteci Toplulukları (Migrant and Refugee Community Organization / MRCO) da yer almaktadır (Moya,2005; Pilati ve Morales, 2016; Çağlar, 2005). Bu oluşumların temel amacının; yeni gelinen toplum içindeki göçmen gruplarının ortak bir kimlik yaratmalarının sağlanarak bunun ifade edilmesi ve bu kimliğin sürdürülmesi olduğu belirtilmektedir (Papadopulos, Chalkias ve Fratsea,2013).

Göç araştırmacıları, göçmen örgütlerinin göçmenler, sığınmacılar ve ev sahibi toplum için üstlenmiş oldukları önemli roller sebebiyle bu oluşumlara ilgi göstermektedir. Bu örgütlerin sadece göçmenlerin kendileri için değil, aynı zamanda ev sahibi topluma entegrasyonlarının sağlanması

açısından da önemli olduğu vurgulanmaktadır (Schrover ve Vermeulen,2005). Göçmen örgütlerinin karakteri, sayısı ve büyüklüğü göçmenlerin kendilerini ne kadar farklı göstermek istediklerine ya da ev sahibi toplum tarafından hangi açılardan farklı görüldüklerine ilişkin bir yansıtıcı ayna olarak görülmektedir. Ayrıca bu derneklerin özelliklerine bakarak göçmenlerin o toplumdaki yeri hakkında bir değerlendirme yapılabileceği de ileri sürülmektedir. Bu bağlamda; göçmen oluşumları aracılığıyla, göçmenlerin kolektif bir açıdan ele alınabileceği, göçmen grupları içinde ve göçmenler ile ev sahibi toplum arasındaki fırsatlar ya da sınırlamalara ilişkin önemli bilgiler edinilebileceği vurgulanmaktadır (Papadopoulos, Chalkias ve Fratsea,2013). Bu nedenlerle, göçmen örgütlerinin ele alınarak değerlendirilmesinin, göçmen topluluklarında meydana gelen karmaşık ve dinamik gelişmeleri daha iyi anlamamızı sağlayıp yeni toplumla sosyal uyum fırsatlarına da açıklık getirebileceği öne sürülmektedir (Lacroix,2014). Göç araştırmacılarının, göçmenler ile ev sahibi toplum arasında sosyal uyumun sağlanmasında göçmen örgütlerinin gösterdikleri önemli rolleri fark etmeleri bu oluşumlara olan ilgiyi arttırmıştır (Akçapar, 2009; Cordero-Guzman, 2005; Schrover ve Vermeulen, 2005; Lacroix,2014). Literatürde göçmenler tarafından kurulan STK'lar ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok bu derneklerin faaliyet alanlarına odaklanıldığı görülmektedir (Kaya, 2015; Kızılelmas, 2020; Jardim da Silva, 2019). Yapılan bir çalışmada İstanbul'da Suriyeli göçmenlerin kurdukları dernekler ele alınmıştır. Bu çalışmada, ev sahibi toplum tarafından kurulan dernekler gibi göçmenlerin kendi kurdukları dernekler tarafından da sadece göçmenlerin acil ihtiyaçlarının karşılandığı ve hayır hizmetlerinin verildiği, göçmenlerin istihdam, eğitim ve sosyopsikolojik gereksinimlerine ise yanıt verilemediği gösterilmiştir (Türk,2016). Bir başka çalışmada da göçmenlerin sosyal uyumu doğrultusunda göçmen oluşumlarının yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Adıgüzel, 2019). Garkisch ve arkadaşlarının (2017) yaptıkları çalışmada ise sivil toplum kuruluşlarında sosyal uyum konusunun, sosyo psikolojik değerlendirilmelerle ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Sosyo psikolojik değerlendirmelerde; toplumsal yapı bağlamında,toplumsal gruplara odaklanılması ve bu sayede sosyal uyum, sosyal eşitsizlik, sosyal normlar gibi konuların incelenbilmesi fırsatı doğmaktadır (Cabaniss ve Cameron, 2018; Timotijevic ve Breakwell, 2000). Atasü-Topcuoğlu(2020) makalesinde; sosyal hizmet bağlamında, göç ve uyumu değerlendirerek hem kamuda hem de sivil toplumda uyumdan ne anlaşıldığının incelenerek ilgili taraflarca nasıl anlamlandırıldığıının anlaşılmasının önemli olduğunu söylemektedir. Literatürde üzerinde gerekli çalışmaların yapılmasının öneminin sıklıkla vurgulanmasından yola çıkılarak çalışmamızda, göçmenler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarında yönetici pozisyonunda olan bireylerin deneyimlerinden sosyal uyuma verdikleri anlamları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, göçmenler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarında yönetici olan bireylerin, sosyal uyum deneyimlerine verdikleri anlamın ne olduğu temel sorusu altında sosyal uyumun gerekliliği ve önemine ilişkin deneyimlerine dayalı anlama ilişkin alt sorulara yanıt aranmaktadır.

YÖNTEM

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz bireylerin yaşam deneyimlerine verdikleri anlamı bir başka deyişle deneyimlerin bireyler tarafından nasıl anlamlandırıldığını inceleyen bir nitel araştırma türüdür (Smith, 2004). Göçmenler tarafından kurulmuş sivil toplum kuruluşlarında yönetici konumunda bulunan kişilerin sosyal uyuma ilişkin algılarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) metodolojisi kullanılmıştır (Larkin,Watts, ve Clifton, 2006).YFA'nın bu çalışma için seçiminde; ilgili STK yöneticilerinin deneyimlerinden sosyal uyumun nasıl anlamlandırıldığı bir başka deyişle nasıl algılandığını inceleyebilmenin amaçlanması etkili olmuştur. YFA'de katılımcıların kişisel ve sosyal dünyalarını ilgili fenomen bağlamında anlamlandırma çabası araştırmacıya fenomeni ayrıntılı bir şekilde inceleme fırsatı vermektedir. Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz çalışmasında; katılımcılar tarafından anlamlandırılarak yorumlanan deneyimlerin daha sonra araştırmacı tarafından da yorumlanmasıyla fenomenin tanımlanması sağlanmaktadır (Smith,2004). Bu nedenle YFA'de az sayıda katılımcı ile çalışılarak bireylerin deneyimlerine verdikleri anlamlar keşfedilmektedir. Bu çalışmamızda, literatürde nitel araştırma türlerinde araştırma raporu yazma ve araştırmayı değerlendirme aracı olarak geliştirilen SRQR kontrol çizelgesi kullanılarak değerlendirme yapılmış ve rapor yazılmıştır (Tekindal vd.,2021).

Katılımcıların Seçimi ve Özellikleri

YFA'de örneklem seçiminde çalışma amacında belirtilen deneyimi yaşayan (bu açıdan homojen özellik gösteren) az sayıda katılımcıya ulaşılması gereklidir. Bu nedenle göçmen oluşumlarında yönetici kişilerin bulunması önem taşımaktadır. Ancak, çalışmanın katılımcılarının seçiminde göçmenlerin kurdukları derneklerin büyük bir çoğunluğunun informal yapıda olmaları (Kaya,2015; Gonzalez Benson, 2020) bu derneklere ulaşılabilmesinde güçlük yaratmıştır. Bu nedenle, YFA ilkeleri doğrultusunda homojen bir özellik gösteren katılımcılara ulaşılmasında kartopu örneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yönteminde; ilk katılımcı referansla belirlenmiş ve daha sonraki katılımcıların referans vererek araştırmacıyı yönlendirmesi sayesinde sonraki katılımcılara ulaşılabilme imkânı sağlanmıştır. Katılımcıların homojen olma özelliği çalışmaya dahil edilmelerinde kriter olarak göçmen derneği yöneticisi olmaları vasıtasıyla sağlanmıştır. Çalışma amacı doğrultusunda, katılımcıların, göçmenlerden oluşan STK'larda yönetici konumunda olan ve çalışmaya gönüllü katılım onamı sağlayanlar arasından olması kriter olarak belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kendilerinin de göçmen olması ve Türkçe dil hâkimiyetlerinin kısıtlı olabileceği düşünülerek araştırmacılarla etkili bir şekilde iletişim kurabilmeleri için Türkçe görüşme yapabilme özelliği aranmıştır.

Araştırmadaki katılımcı sayısının incelenen fenomeni tümüyle ortaya çıkarabilme hedefine ulaşılması ile birlikte veri analizi ile yeterliliğine karar verilmiştir. YFA'de veri doygunluğu fenomenin boşluklar içermeyecek biçimde tanımlanıyor olması ile değerlendirilmektedir (Larkin, Watts ve

Clifton, 2006). Bu ilke doğrultusunda çalışmamız 10 göçmen derneği yöneticisinin katılımıyla tamamlanmıştır. Çalışmanın katılımcı özellikleri Tablo.1 de sunulmaktadır.

Tablo.1. Katılımcıların özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Gelinen Ülke
K1	42	E	Üniversite	Afganistan
K2	45	E	Üniversite	Afganistan
K3	55	E	Üniversite	Türk Vatandaşı*
K4	33	K	Üniversite	Afganistan
K5	29	E	Üniversite	Suriye
K6	38	K	Üniversite	Suriye
K7	33	E	Üniversite	Afganistan
K8	33	E	Üniversite	Afganistan
K9	68	K	Üniversite	Suriye
K10	30	E	Üniversite	Afganistan

*yabancıların dernek kurma kriterlerini sağlayan göçmen bulunmadığı durumlarda gönüllü çalışma isteği gösteren Türk Vatandaşları katkı verebilmektedir.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma türleri arasında yer alan YFA yöntemi ile yapılan bu çalışmada katılımcılarla yapılan görüşmelerde kullanılan görüşme kılavuzunda aşağıda yer alan sorular yer almıştır. İtalik yazılan sorular yarı-yapılandırılmış görüşmede sorulan soruya daha açık ve ayrıntılı bir şekilde cevap verilmesinin sağlanması amacıyla ilgili sorulara ek olarak sorulmuştur.

1-Bize kendinizi tanıtır mısınız? Sizi bu oluşuma yönlendiren duygu ve düşüncelerinizi nasıl anlatabilirsiniz? *Şu an yaptıklarınıza ilişkin duygu ve düşüncelerinizi nasıl açıklayabilirsiniz?*

2- Dernek olarak yeni topluma sosyal uyum açısından nasıl bir etkide bulunduğunuzu düşünüyorsunuz? Anlatabilir misiniz?

3- Sosyal uyum nasıl sağlanmalıdır? *Topluma sosyal uyum için göçmenler nasıl düşünmektedir? Nasıl davranmaktadır?*

4- Sosyal uyumu engelleyici durumları nasıl açıkladığınızı anlatır mısınız? *Sizce göçmenlerin yeni topluma sosyal uyumu şu an nasıl sağlanmaktadır? Bu yönde olumlu davranışlar sizce nasıl olmalıdır, anlatır mısınız?*

5-Sosyal uyumun sağlanması göçmen ve yerel toplum açısından nasıl sonuçlar doğurmaktadır? *Sosyal uyum açısından kayıplar ya da kazançları nasıl açıklarsınız?*

6-Göçmenlerin yeni topluma sosyal uyumunu nasıl tanımlarsınız? *Hayal ettiğiniz biçimiyle sosyal uyumdan beklentilerinizi nasıl açıklarsınız?*

Verilerin Toplanması ve Analizi

Göçmenler tarafından kurulmuş sivil toplum kuruluşlarında yönetici konumunda bulunan kişilerin sosyal uyuma ilişkin algılarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışma kapsamında 10 dernek yöneticisi ile yapılmış olan görüşmeler 15.01.2021- 27.02.2021 tarihleri arasında online (çevrimiçi)

ortamda ve görüntülü olarak gerçekleştirilmiştir. Referansla belirlenen katılımcılar ile telefonla ve e-mail aracılığıyla görüşülerek çalışmanın amacı açıklanmış ve gönüllü katılım onamı alınan katılımcılardan görüşme randevusu alınmıştır. Katılımcıların e-mail adreslerine belirlenen gün ve saat doğrultusunda görüşme davet linki gönderilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler 60- 90 dakika sürmüş ve yapılan görüntülü görüşmeler katılımcı onayı ile kayıt altına alınmıştır. Her görüşme sonrası kayıtlar doğrultusunda görüşme içeriği kâğıda dökülerek veri analizine hazırlanmıştır.

Kâğıda dökülen görüşme notları tekrar tekrar okunarak fenomenle ilgili anlam notları çıkarılmıştır. Bu işlem tekrarlanarak görüşme içeriği ve oluşturulan notlar kelimeler, tekrarlar ve metafor özellikleri doğrultusunda araştırmacı tarafından okunarak katılımcı için fenomenin nasıl anlamlandırıldığı sorusuna yanıtlar aranarak inceleme yapılmıştır. Çıkarılan notların fenomenle ilişkisinin incelenerek alt temalara karar verilerek analiz sürdürülmüş ve derinlemesine ilişkilendirmelerle temaların kesinleştirilmesine odaklanılmıştır. Bir sonraki adım olarak temalar arasındaki bağlantılar aranmış ve benzer temalar kümelendirilerek bütünü tanımlayan adlandırma başka bir deyişle ara temalar oluşturulmuştur. Çıkarılan alt ve ara temalar (Tablo.2) yorumlanarak çalışmanın ana temaları tekrarlı değerlendirmelerle kesinleştirilmiştir. İlk görüşme ile başlatılan bu analiz süreci sırasıyla diğer katılımcıların görüşme içerikleri için de tekrarlanarak farklılıklar ve benzerlikler açısından çapraz değerlendirmeler yapılarak ana temaların bağlantıları zenginleştirilmiştir. Veri analizinin sonunda araştırmacı yorumuna dayanan ana temaları destekleyen veriler ile ilişkisini gösteren katılımcı ifadeleri verilerek (Pietkiewicz ve Smith, 2014) çalışmamızın bulguları sunulmuştur. Göçmenler tarafından oluşturulan STK'ların yöneticileri ile yapılan görüşmelerden çıkarılan anlam notları tema başlıklarında sınıflanmış ve bu alt temaların gruplandırılması ile ara tema başlıkları tanımlanmış ve ara temaların araştırmacı tarafından tanımlanan ana temaları oluşturulmuştur. Çalışmamızın bulguları, göçmen oluşumlarının yöneticilerinin sosyal uyum deneyimlerinden tanımlanan üç ana tema bağlamında (Tablo.2) ana temaların oluşumunu destekleyen ara ve alt temaları ve alt temaları destekleyen katılımcı ifadeleriyle sunulmaktadır.

BULGULAR

Göçmenler tarafından kurulmuş sivil toplum kuruluşlarında yönetici konumunda bulunan kişilerin sosyal uyuma ilişkin algılarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışma kapsamında dernek yöneticileriyle yapılan görüşmelerden tanımlanan temalar ile ara ve alt temalar Tablo.2.de sunulmaktadır.

Tablo.2. Göçmen oluşumları yöneticilerinin sosyal uyum deneyimlerinden tanımlanan temalar

ANA TEMALAR		
TEK BAŞINA ÇARESİZ KALMANIN ÖNLENMESİ	TOPLUMDAKİ GÖÇMEN İMAJINDA DEĞİŞİM	TOPLUMA KATILIMIN DESTEKLENMESİ
ARA TEMALAR		
Toplumda	Karşılıklı Temas Olanakları	Yasal Düzenlemelerin
Otonomi Kaybı		Geliştirilmesi
ALT TEMALAR		
Dil bilme Haklarını bilme Yapılması gereken işlemleri bilme	Empati Saygı Güven Suçlama Damgalama	Yeteneklerin değerlendirilmesi Resmi işlemlerde kolaylık Yararlı olma isteği İş olanağının geliştirilmesi

Tek Başına Çaresiz Kalmanın Önlenmesi

“Tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi” ana teması; göçmelerin yeni geldikleri toplumla bağlantılarında, birey olarak otonomilerini kullanma kaybı yaşamalarının önlenmesinin sosyal uyumun gerçekleşebilmesinde oynadığı önemli role işaret etmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, göçmenlerin yeni geldikleri ülkenin dilini bilmemeleri nedeniyle yaşadıkları tek başına çaresiz kalma durumlarına tanık oldukları ve bu durumdan çok etkilendiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Katılımcılardan K.4’ün ifadesi tanık oldukları durumu ve mültecilerin dil bilmemenin yanı sıra belirli durumlarda neler yapmaları gerektiğini de bilememenin yol açtığı, ev sahibi toplumla bağlantı kuramamalarının sonucu olarak yaşanan tek başına çaresiz bir şekilde kalınmasının üzücü boyutunu gözler önüne sermektedir.

.....Öğrenciyken bir baktım Afganlarla tanıştım. İşte terminalde bir gün herhalde tam hatırlamıyorum.’dan mı geldim yoksa’den Ankara’ya mı gidecektim öyle bir durum vardı ama biraz beklemek zorundaydım otobüsümü. Bir aileyi gördüm. Afgan olduğunu zaten dış görünüşten anlamıştım. Ben telefonda konuşuyordum, Farsça konuştuğumu anlamışlar. Benim yanıma geldiler. Sonra konuştu dedi ki: Sen de Afgan mısın?. Evet dedim, biz de Afgan’ız işte 4 gecedir buradayız. Nereye gitmemiz gerekiyor? Ne yapmamız gerekiyor? Dil bilmediğimiz için hiçbir şey yapamıyoruz diye konuştular. Bayağı ağladılar falan sonra sarıldı sayenizde bir Afgan’ı gördük diye. Ondan sonra gerçekten bunların ciddi sıkıntıları var diye düşündüm. Sonra gittim terminaldeki polise kendi telefon numaramı verdim çünkü Farsça tercüman o zamandan beri yok resmi kurumlarda Göç İdaresi hariç. Dil bilmeyen, kendini anlatamayan ailelere yardımımız dokunsun diye.....(K.4)

Katılımcıların, Türkçe dilini öğrenmenin ev sahibi toplumla sosyal uyumun sağlanmasında çok önemli olduğunu belirtmeleri ve dil eğitiminin sağlanması yönünde yoğun çaba göstermeleri çalışmada sosyal uyumun gerçekleşebilmesinde öne çıkan bir düşünce olarak değerlendirilmiştir.

.....Şu anda bu en büyük sancı süreci ailenin büyükleri işte dede, babaanne, anne, babayı Türkçe öğrenmemeleri ya da öğrendikleri Türkçe’nin yetersiz kalışları. Türkiye’de doğan ve Türkiye’de eğitim gören küçük jenerasyon bu göçmen jenerasyonu, mülteci jenerasyonu ile iletişim kuramaları. Bir yandan yeni neslin ana vatanı ana dili ana uyruğunu öğrenmemeleri.... çünkü

materyaller yetersiz ikincisi onlar evde Türkçe'yi kazanayım derken ailenin onlara evde Türkçe dışında televizyon izletmemeleri bu birincisi, ikincisi çocuğu olmayan ailelerin Türkiye ile olan bağı hiç kurulamadı çünkü sürekli aileleriyle Suriye'de kalan ya da Afganistan'da kalan aileleri ,evlerindeki çanakları.....(K.9)

Katılımcılar, göçmenlerin yeni toplumla bağlantı kurabilmelerinde kendilerine yardımcı olacak olan sahip oldukları haklara ilişkin bilgi ve bu bağlamda belirli durumlarda neler yapmalarının gerekli olduğuna ilişkin bilgi eksikliğine bağlı sıkıntı yaşadıkları görüşünü paylaşmışlardır. Yapılacak işlemlerin gerçekleştirilebilmesinde Türkçe diline olan hâkimiyetlerinin kısıtlı olması ile birlikte belirli durumlarda neler yapılması gerektiğine dair bilgiye sahip olunmamasının göçmenlerin bireysel otonomilerini kullanmalarını engellediği görülmektedir. Buna bağlı yaşanan tek başına çaresiz kalınan durumlarda ise dışarıdan alınacak bir desteğe olan ihtiyaç büyümekte ve derneklerin bu anlamda sağladığı yardıma gereksinim olduğu düşüncesi katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Katılımcılardan K.3 ve K.1'in bu konuda yaşadığı deneyimler göçmen derneklerinin, göçmenin yeni toplumla bağlantı kurabilmesinde nasıl rol oynadıklarını betimlemekte ve göçmenlerin tek başına çaresiz kaldıkları durumların ortadan kaldırılması adına etkili bir rol oynadıklarını düşündürmektedir.

....Bunların sıkıntıları var, sorunları var. Bu sıkıntılar ve sorunların çözümü için bunlara bir yardımcı olacak, bunlara yol gösterecek....Bunlara kanun, kaide, kural gösterecek, öğretecek böyle bir derneğe ihtiyaç hissedilmiş....Yani diğer vakıflar, dernekler bu insanlara yardım etmişler....Maddi yardımlar yapmışlar. Yani gıda yardımları, eşya yardımları, yakacak kömür yardımları yapmışlar ama bu yardım yapmayla da iş bitmemiş.....Yani bu insanları, bu insanlara temsil edecek, bu insanların resmi kurumlarda sözcülüğünü yapacak, bu insanların sorunlarını resmi kurumlara iletcek.....(K.3)

.....niye çünkü bir boşluk gibi olmuş ve farklı farklı insanlar bu boşluktan faydalanmaya çalışıyorlar. Faydalanmaya mesela insanların cehaletinden ya da bilgisizliğin faydalanarak bazen onları dolandırıyorlar. Bazen farklı amaçlarla onlardan para topluyorlar veya kendilerini biz çok önemliyiz bazen insanların mahkeme işleri vardır biz mahkemede mesela hakimi tanıyoruz veya polisi tanıyoruz ,savcıyı tanıyoruz diye kendilerini üst seviye göstererek suiistimal ediyorlar....(K.1)

Dil bilmeme sorunu ile birlikte temel gereksinimlerinin karşılanmasında kendilerine yol gösterebilecek olan haklarını da bilmemelerinin göçmen ve mülteciler için tek başına çaresiz kalınabilmesi bağlamında güvenlikleri açısından önemli birçok yeni sorunla karşılaşmalarına yol açabildiği düşüncesi katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu ifade örnekleri aşağıda sunulmaktadır.

.....kısacası şöyle söyleyeyim eğitim, sağlık, barınma aynı zamanda bazen bu adli yardımlarla ilgili, barıyla ilgili avukat hizmetiyle ilgili onlara yardımcı oluyoruz. Gerek tercümanlık, gerek avukat tutulması konusunda, baroya yönlendirilmesi konusunda....(K.2)

....Valla yani çaresiz insanlara yardımcı olduğunuzda tabi ki bir iç ferahlık hissediyorsunuz veya mesela bazen dönüş yapıyorlar Allah razı olsun siz olmasaydınız başımız büyük bir derde girerdi falan. Onlar insana tabi ki huzur verir. Veya üniversite çoğu insanlar geliyorlar çok eğitime meraklı insanlar bilmiyorlar yani prosedürleri bilmiyorlar, şeyleri bilmiyorlar... Yeni bir topluma girmişler dil bilmiyorlar, tam kültürünü bilmiyorlar. Adapte olmak zor yani Özellikle bahsettiğim gibi bazen eşi olmayan dul kadınlar, sadece bir çocukla gelmiş burada tek başına yaşıyor veya bir genç gelmiş burada... 1000 tane tehlike onları bekliyor.. uyuşturucudan tutun ta başka şeylere çok zor....(K.1)

Göçmenlerin yeni yerleşilen toplumda çaresizlik yaşamalarının önlenmesi için günlük yaşamları için onlara rehberlik edecek bilgiler içeren broşürlerin göçmen dernekleri tarafından hazırlandığı da ifadelerde yer almaktadır. Bu broşürlerde göçmenlere günlük yaşamlarında çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaları için neler yapmaları gerektiğine ilişkin bilgilerin verildiği ifade edilmiştir.

...lar için bir el kitapçığı bastırdık. Bu el kitapçığında işte.. nasıl ev kiralanırdan nasıl hastaneye gidilir, acil durumlarda aramaları gereken telefon numaralarına varıncaya kadar hukuki sorunlarla ilgili....(K.3)

Mültecilerin kayıt altına alınmasında yaşanan problemlerin onların daha büyük bir çaresizlik yaşamalarına neden olduğu ve bu durumun gerçekleşmesinin önlenmesi için dernekler tarafından yoğun bir çaba gösterildiği de katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Mültecilerin kayıt altına alınmadığında karşılaşacağı sorunların önlenmesi konusunda derneklerin öncelikle göçmenlerin kayıt altına alınmasını sağlama yönünde büyük bir çaba gösterdikleri görülmektedir.

.....sosyal nedenlerden olabilir, fiziksel koşulların elverişsizliğinden dolayı olabilir pek çok mülteci var kayıt altına alınmamış olan. Onların kayıt altına alınması için çabalıyoruz, randevu alıyoruz. Dolayısıyla randevu aldığımızda bir güne pek çok kişiyi bir araya getirmeye çalışıyoruz işte destek veriyoruz. .gelmeleri için temas kurmalarını sağlıyoruz Göç İdaresiyle. Bu konuyla ilgili kurumlarla bir araya gelerek öncelikle kayıt altına alınmalarını sağlıyoruz.....(K.6)

Toplumdaki Göçmen İmajında Değişim

Çalışmanın katılımcı deneyimlerinden ortaya çıkarılan diğer bir ana teması olan“ toplumdaki göçmen imajında değişim ”ev sahibi toplumdaki beklentileri ve bu bağlamda neler yapılması gerektiğiyle ilgili kapsamlı duygu ve düşünceleri tanımlamaktadır. Ev sahibi toplumdaki beklentiler; sosyal yaşamda bağlantı kurulan her kesimi kapsamaktadır. Bu kapsamda, göçmenlerin kamusal hizmet talebinde bulunduğu görevliler ile birlikte iş yaşamı, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri gibi sosyal yaşamda gerçekleşen tüm etkileşimlerin yansıtıldığı görülmektedir. Katılımcıların göçmenler ve mültecilerin topluma etkili bir şekilde sosyal uyumlarının sağlanabilmesi için sahip oldukları olumsuz imajın değişimi için yoğun bir çaba gösterilmesinin gerekli olduğunu düşündükleri görülmüştür.

....sosyal uyum için dediğim gibi yani empati yapıp bu insanların hallerini anlamaları, onları bir misafir gibi kabul etmeleri ve kendi ülkelerindeki karışıklığın bittikten sonra kendi ülkelerine dönüleceğinin bilincinde olmalarını ona göre davranılmasını bekliyorlar.....(K.3)

.....karşı taraftan şey bekliyor onların durumlarını anlamak ve empati kurulmasını istiyorlar ve bekliyorlar....(K.5)

Katılımcıların yerel toplumdaki; göçmen ve mültecilere karşı empati ile yaklaşılmasını ve insan olarak değerli görüldüklerinin kendilerine hissettirilmesini bekledikleri görülmektedir.

.....göçmenlerle ilgili halkın ön yargısı olduğunu işte ön yargı olmamasını istiyorlar.. İşte o mültecileri mülteci olarak görmesinler, insan olarak görsünler diye bir beklentileri var. Eğer mültecilere insan olarak görüyorlarsa bir önyargı yoksa tabi ki irtibata geçiyorlar. İrtibata geçtiği zaman iki insan arasında tabi ki onlar da birbirlerine uyum sağlıyorlar ama bir önyargı varsa hiçbirmültecilere yaklaşmıyor. Yaklaşmayınca da uyum sağlanmaz.....iletişim kurmayı engelliyor.....(K.8)

.....yani şimdi Suriye’de iken,,. zaten orada herkes bizi tanıyor ,herkes şey yapıyor. Kendimizi tanıtmaya gerek yok, şey yapmaya gerek yok. Herkes bizi bildiği için işlerimiz ve hayatımız daha kolay olur, şimdi burada yabancıyız yani bu toplumun yabancıyız. Kolay kolay kendini tanıtamazsın ,kolay kolay insanların güvenini alamazsın.....(K.5)

.....bir şehirde bankaya gitmişti oradaki kişiler tarafından dövülmüştü sen niye buradasın, sen niye sınıra gitmedin diye., .işte nefret konuşmaları sosyal uyumu tabi ki ötekileştirmek zorlaştırıyor işte bu niye buraya geldi, neden bunlar geldi bizim ekmeğimizi çaldı gibi nefret söylemleri ama eğer empati kurarak gidip bir çay içerek komşumuzun çayını içerse, halini sorarsak ,niye gelmiş, niye burada nasıl geçiniyor onları bir sorarsak, empati kurarak....Onlarda mülteci olarak doğmadı... ,(K.4)

Yerel toplumda hâkim olan önyargılı duygu ve düşünce biçimlerinin göçmenlerin topluma dahil olabilmelerine engel oluşturduğu düşüncesi katılımcı ifadelerinde yer almaktadır.

....ev mesela çok fazla göçmene ev verme taraftarı değil normal halk burada. İşte bu konuda çok bir şey var işte göçmenler ev bulamıyoruz, keşke daha kolay bir şekilde ev bulabilsek. İşte daha çok bunlar nasıl ev bulabiliyorlar diyelim ki gidiyor bir yerde kimse o evi tutmuyor, ev nemli, sobalı ancak o şekilde zar zor ev bulabiliyorlar.....(K.10)

Toplumda hakim olan önyargılı düşünce kalıplarının, göçmenlere empati ile yaklaşılmasını engellediği katılımcılar tarafından ifade edilirken ayrıca ev sahibi toplumda yaygın olan suçlama, damgalama ve dışlama davranışlarının ortadan kaldırılmasının önemli olduğu düşüncesi de tanımlanmıştır. Yerel toplumda göçmenlerin hali hazırdaki imajının değiştirilmesi için gösterilen yoğun çabaların, iki toplum arasında iletişimi artırarak ve birbirlerini tanımalarını sağlayarak sosyal uyumu geliştirebileceği fikri de katılımcı ifadelerinde önemle vurgulanmaktadır.

.....Türk toplumuna iyi anlatamadık. Basının yaptığı algı operasyonları var. Suriyelilerin işledikleri suç oranı Türkiye’deki oranların binde biriyken aman soyarlar. Evimi çalıp çırparlar..... Suriyelilerin sanki bir kambur oluşturduklarını halbuki azıcık düşünseler o Suriyeliler alışveriş yapıyor, KDV’sini veriyor. Elektrik tüketiyor parasını veriyor. Su parasını ödüyor .Marketten alışveriş yapıyor. Türk öğrencisi indirimden faydalanırken, Suriyeli faydalanamıyor. Ötekileştirme toplumda yaratıldı. O da basının elinde yanlış bilinenleri doğru anlatmak.....(K.9)

Çalışmada katılımcıların ifadelerinde; iki toplumu bir araya getirerek birbirleriyle iletişimlerinin artırılması yönünde yoğun çaba gösterdikleri ve göçmenlerle ev sahibi toplumun beraber yer aldıkları çeşitli sosyal aktiviteler vasıtasıyla bu konuda olumlu sonuçların alındığı bilgisi yer almaktadır.

.....uyumu desteklemek adına hem yerel halka hem de karma mülteci gruplarına maske ve hijyen kitleri dağıttık.. Birde sabun ürettik. Bunları teşekkür amacıyla mültecilerle ilgilenen kurumlar, sivil toplum kuruluşlarına teşekkür amacıyla da verdik.Çok güzel pozitif şeyler duyduk onlardan işte biz sadece mültecilere bizim ülkeye geldi sadece bizim ekmeğimizi çaldılar falan öyle düşünüyorduk onlar da veriyor demek ki.....Aynı sokakta bir Türk çocukla bir yabancı çocuk uyum oradan başlıyor zaten onlar çocuk birbirleriyle kaynaşıyor, oyun oynuyor. O yüzden sıkıntı büyüklerimizde....(K.4)

.....hem’nin bayramlarını hem de ... bayramlarını ve dini bayramlarını Türkiye halkına tanıtmak için sosyal uyumla ilgili çalışmalar yaptık.....okul aile birlikleri arasındaki iş birliğini arttırmak için göçmen çocukların aileleri, Türk Vatandaşlarının velilerini bir araya getirerek.....

kardeş aile düşüncemiz oldu.....belediyesiyle birlikte ve çok güzel ve faydalı da oldu çünkü aileler birbirini daha iyi tanıdılar, daha iyi kardeş aile olması sebebiyle ilgilenmeye başladılar.....Muhtarlara da aslında bu konuyla ilgili bir bilgilendirmenin yapılmasının çok faydalı olacağını düşünüyorum..... cami imamları ve cami görevlileri de bu konuyla ilgili, göçmenle ilgili, göçle ilgili...faydalı olacağını düşünüyorum ben.(K.2)

Topluma Katılımın Desteklenmesi

Göçmenler tarafından oluşturulan STK'ların yöneticileri ile yapılan görüşmelerden ortaya çıkarılan bir diğer ana tema "topluma katılımın desteklenmesi"dir. Bu tema bağlamında göçmen oluşumlarında yönetici olan katılımcıların ifadelerinde; daha fazla yasal düzenleme ve var olan yasal düzenlemelerin geliştirilmesinin sosyal uyumu geliştirilebileceği düşüncesine sahip oldukları görülmektedir. Aşağıda yer alan katılımcı ifadeleri, zorunlu göç deneyimlerinin nedenlerinin iyi değerlendirilmesi yanında sosyal uyumu sağlayacak yasal düzenlemelerin gerekli olduğu düşüncesini de yansıtmaktadır. Katılımcı ifadelerinde; göçmenlerin topluma katılımını kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması isteğinin yoğun bir şekilde belirtildiği göze çarpmaktadır. Göçmenlerin kimlik sahibi olmalarıyla birlikte hemen dil eğitimine alınmalarının gerekliliğinin önemi vurgulanmakta ve ayrıca göçmenlerin yeni topluma yararlı olabileceklerini gösterebilmek için yoğun bir isteğe sahip oldukları görülmektedir.

.....Onlar evet kendi ülkelerini terk etmiş olabilirler ancak aslında eğer onlara fırsat verilirse bu ülkenin kalkınması içinde tüm enerjileriyle çok faydalı olabilecek insanlarda vardır içlerinde..... Yetişmiş beyinler vardır içinde..... Öğretmeninden, ...doktoruna kadar yani biz bunları gerçekten göçü yönetebilirsek kendi ülkemizi bunlar birer katma değer bile üretebilirler ama biz bunun maalesef yönetiminde sorunlar yaşıyoruz.. yönetemiyoruz..... Onun için bakıyoruz zehir gibi yetişmiş beyinler fır diye uçtu, gitti Avrupa'ya.... Gene işe yaramayanlar sosyal yardıma muhtaç kalanlar gene kaldı bize.... Burada bir problem var bence bu problemin önüne geçmemiz gerekir.....(K.2)

Göçmenlerin yeteneklerine göre iş olanaklarının geliştirilmesinde; devlet desteğine olan gereksinim bağlamında yeni yasal düzenlemelere ilişkin beklentilerin karşılanmasıyla birlikte göçmenlerin topluma katılımının destekleneceği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.

.....burada mesela su parası ödüyorlar, elektrik, kira dolayısıyla müthiş bir gider var ve bundan dolayı tamamen değişen bir sosyal hayat var. Buna uyum sağlayamıyorlar. Bunun yarattığı müthiş bir psikolojik gerilim var ama bunun en temel nedeni işte bir kayıtlı istihdam edilmiyorlar... Bunun giderilmesi.....(K.6)

.....bazı belediyeler.. mesela belediyesi su aboneliği için bir Türk kefil istiyorlar.....mültecilerden ya da yabancılardan...Bu da aslında bir ayrımcılık....Yani sen zaten depozito alıyorsun... Depozito ne için alınıyor..... Bir de kefil ne için istiyorsun... Zaten yabancı geldi buraya kimse tanımıyor ,dil bilmiyor.....Şimdi su faturasını kendi adına alamadığı zaman ,nüfusta da bu nu kaydedemiyor bunu.....Yani bir kurum böyle bir sorun çıkarsa o mülteci yada o insan farklı kurumlardan da hizmet alamıyor.....(K.8)

..... onların hepsi kaçak çalışıyor ..kimse izinsiz çalışmasın, kimse çalışma izinsiz çalışmasın ,herkes resmi bir şekilde çalışsın ..herkesin hakkı olsun yani öyle bir şekilde olursa daha güzel, daha iyi bir şekilde insanlar çalışabilir ve yaşayabilir yani dediğim gibibunlar için ne yapacağız? diye gerçek bir adımlar atılmasını istiyoruz yani.....(K.5)

Göçmenlerin topluma katılabilmelerinin önündeki engeller olarak görülen kayıt altına alınmamaları, dil sorunu, yaşanan işsizlik ile buna bağlı olarak konut edinebilmelerinde sorunlar yaşamaları deneyimledikleri toplumsal dışlanmışlık ile birlikte sosyal uyumlarının gerçekleşmesinin önünde sahip oldukları engeller olarak algılanmaktadır. Bunların giderilmesinde devletten ve yerel halktan beklentilerinin karşılanmaması durumu hayatlarındaki diğer mevcut engellere eklenerek ifade edilmektedir. Sosyal uyumun geliştirilmesinde göçmenlere yönelik iş olanaklarının yaratılması, yeteneklere göre iş imkânı verilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının geliştirilmesi için düzenlemelerin daha fazla göçmen yararına olacak şekilde geliştirilmesi doğrultusundaki istekler katılımcılar tarafından yoğun bir biçimde ifade edilmektedir.

TARTIŞMA

Göçmenler tarafından oluşturulan STK'larda görev yapan yöneticilerin sosyal uyum algılarının incelendiği bu çalışmada; **“tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi”**, **“toplumun göçmen imajında değişim ve “topluma katılımın desteklenmesi”** ana temaları tanımlanmıştır. Çalışmanın ana temalarından biri olarak tanımlanan; toplumda tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi, göçmen bireylerin dil bilmeme, yeni toplumda sahip oldukları hakları ve bu haklardan yararlanmak için neler yapılması gerektiğini bilmemeleri sonucunda toplumda bireysel otonomi kaybı yaşadıklarına işaret etmektedir. Bu ana temanın tanımlanmasında önemli görülen yeni toplumun dilinin bilinmemesi toplumla bağlantı kurulmasını engellemesi (Buz,2021) açısından göçmenlerin topluma dâhil olabilmelerini engellemekte ve onların sosyal uyumunda olumsuz bir rol oynamaktadır (Coleman,2015). Göçmen açısından yerel dile hâkim olunmasının eğitim, iş ve sağlık alanlarında sunulan hizmetlerden yararlanabilme becerilerinin geliştirilmesinde de önemli olduğu bilgisi sosyal uyum tartışmalarında ele alınmaktadır. Bu bağlamda göçmen sosyal uyumu yönünde hizmet veren göçmen derneklerinin faaliyet alanları içinde dil eğitimine ağırlık verildiği görülmektedir. Uluslararası Göç ve Mülteci Derneğinin 2019 tarihli “Göç, Uyum ve Sivil Toplum” adlı raporunda da Mültecilerin dil sorunlarına işaret edilirken bu konuda STK'ların desteğine olan ihtiyaç da vurgulanmaktadır (IMRA,2019). Amerika Birleşik Devletleri'nde, göçmen topluluklarının oluşturduğu derneklerin göçmen entegrasyonunun sağlanmasındaki rollerinin ele alındığı bir çalışmada STK'ların göçmenlere; göç sürecinin bütün aşamalarında ancak özellikle yeni gelenlerin sosyal uyumunda önemli bir destek sağladıkları ve bu bağlamda öncelikle dil eğitimini ele aldıkları belirtilmiştir (Orozco,2003). Dil eğitiminin göçmen toplulukları tarafından kurulan STK'lar tarafından verilmesi; bu oluşumların her iki dile hâkim olanları kapsaması anlamında yeni gelen göçmenler ve mülteciler açısından yaşayacakları stresi azaltıcı bir özellik olarak etkin bir sosyal destek sağladığı vurgulanmaktadır. Sağlanan sosyal destekler kapsamında; STK'lar tarafından yürütülen rehberlik hizmetleriyle yapılacaklarda yol gösterme, göçmenlerin sahip oldukları hakların kendilerine öğretilmesi, yapılması gerekenlere yardımcı olunması gibi aktiviteler aracılığıyla göçmenlerin yeni geldikleri topluma dâhil olabilmesinde büyük katkılar sağlanmaktadır (Akman,2018; Ünalı,2018). Göç konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarının oynadıkları

rollerin irdelendiği bir çalışmada; öncelikle göçmenlerin barınma sorunu daha sonra ise diğer ihtiyaçlarının karşılandığı belirtilmiştir. Bu hizmetlerin göçmenlerin özel ihtiyaçlarına göre yapılandırıldığı ve dil eğitimi, sağlık hizmetleri, gıda tahsisi, resmi işler ile evrak işlerinin desteklendiği ifade edilmiştir. Yürütülen bu hizmetler ile STK'ların kamu kuruluşlarının eksik kaldığı noktaları telafi eder bir rolde oldukları vurgulanmıştır (Ambrosini,2017). Yapılan bir diğer çalışmada, 2010 yılındaki depremden sonra 100.000'den fazla Haitilinin Brezilya'ya göç etmesi sonucunda yaşanan sorunların çözümünde, özellikle istihdam ve kültürel uyum konularında dönemin ekonomik kriz ve yüksek işsizlik oranlarına rağmen sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri başarılar belirtilmektedir. Haitili göçmenlerle etkili çalışmalar gerçekleştiren STK'ların kültürlerarası seminerler, tartışma grupları, Portekizce kurslarının yanında işverenlere yönelik seminerler vererek göçmen istihdamında artış gerçekleşmesini başardıkları bilgimize sunulmuş. Bu çalışmanın yazarlarının, ayrıca göçmen istihdamının sağlanmasının kültürleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak önemli olduğunu dile getirdikleri görülmüştür (Santos ve Hanashiro, 2021). Cordero-Guzman (2005) ise yaptığı çalışmada NewYork kentindeki göçmen derneklerinin göç sürecinin tüm aşamalarında göçmenlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönden yeni topluma uyumlarının sağlanabilmesinde önemli roller üstlendiklerini göstermiştir. Bu roller çerçevesinde; göçmenlerin yeni topluma dâhil olma becerilerinin geliştirildiği ifade edilmiştir. Sosyal uyumun toplum içindeki bireyler ve gruplar arası ilişkiler ve iletişimle ilgili olduğunun (Coleman,2015) bilinmesi, göçmen yöneticiler arasında çalışmanın ana teması olarak tanımlanan “ tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi “ isteğinin iki toplumun sosyal uyumunun sağlanması açısından önemsendiğini göstermektedir.

Çalışmanın ikinci ana teması olan “toplumun göçmen imajında değişim “göçmen oluşumlarında yöneticilik yapan katılımcıların, sosyal uyumda ev sahibi toplumun rolünü büyük oranda önemsediklerini yansıtmaları açısından çok önemlidir. Katılımcıların ifadelerinde göçmenlere yönelik empati gösterilmesinin önemi üzerinde durmaları her iki toplumun birbirlerini anlamasının önemli olduğunu düşündüklerini betimlemektedir. Katılımcılar, ev sahibi toplumda hem göçmenler ile iletişim halinde bulunan görevlilerin hem de sosyal alanda yaşanan tüm ilişkiler genelinde yaşanan damgalama, suçlama ve benzeri dışlayıcı davranışların değişmesinin gerekliliğine ilişkin özelemlerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların göçmen ve mültecilere empati ile yaklaşılmasına ek olarak insani bir gereksinim olarak saygı ve güven temelli bir etkileşimin özleminde oldukları görülmektedir. Katılımcı ifadelerinde de yer aldığı gibi yabancı bir topluma gelmek zorunda kalan insanlar için güvenli bir ortamda olma ve gereksinimlerine karşılık bulabilmeleri için desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanların desteğe ihtiyaç duydukları anlarda genellikle güvenilir ve erişilebilir kaynaklara yöneldikleri bilindiğinden dışlanma ve damgalanma sorunu yaşayan göçmenler için güvenilir bir adres olarak (Hernandez-Plaza, Alonso-Morillejo ve Pozo-Munoz, 2006) göçmen derneklerine yönlendirmelerinin doğal olduğu belirtilmektedir. Bu yönelimde ihtiyaçları olan empati ve güvene dayalı iletişimin kurulması ve sürdürülmesi anlamında göçmenlerin kurduğu STK'lar önem kazanmaktadır. Bu nedenle, katılımcıların sosyal uyum algılarında toplumda hâkim olan göçmen

imajının değişmesine yönelik duygu ve düşünceleri doğrultusunda gösterdikleri çabalar çok anlamlıdır. Yapılan bir çalışmada, göçmenlerin ev sahibi toplum tarafından misafir olarak görülmelerinin sorun yarattığı ve bu durumun iki toplum arasında beklenen sosyal uyumu engellediği bilgimize sunulmaktadır (Ünal,2014). Katılımcı ifadelerinde yer aldığı gibi toplumda hâkim olan göçmen imajının gelişmesinde önemli bir rolü olduğu gözlenen medya, toplumdaki göçmen imajının değişiminde de önemli bir adres olarak görülmektedir. Olcay(2017)'ın yaptığı bir çalışmada medyada yer alan göçmen haberleri analiz edilmiş ve düşman yaratma, suçlu ilan etme gibi olumsuz yargı gelişiminin önlenmesinde medyanın birleştirici bir rol üstlenerek göç politikalarının gelişmesinde olumlu bir rol alabileceği vurgulanmıştır. Toplumda göçmenlere karşı olumlu bir imaj geliştirilebilmesi için her iki toplumun karşılıklı temas imkânı yaratılmasının ne denli gerekli olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Katılımcıların bu düşünceler doğrultusunda yoğun bir çaba gösterdikleri ve düzenledikleri sosyal aktiviteler vasıtasıyla olumlu sonuçlar aldıklarını bildirdikleri görülmüştür. Sosyal uyumun gerçekleşebilmesi bağlamında önemli bir etmen olan sosyal ilişkiler; göçmenler ile ev sahibi toplumun etkileşiminin sağlanması aracılığıyla olumlu değişimler(Buz,2021) yaratabilmektedir. Cordero-Guzman (2005) da çalışmasında iki toplumun bir araya getirilebilmesinde ve onlar arasında irtibat kurulmasında göçmen derneklerinin çabalarını göstererek, bu derneklerin yaptıkları programlarla sosyal uyuma vermiş oldukları katkılara işaret etmiştir. Hem göçmen hem de yerel toplum için göç öncesinde sahip olunan duygu ve düşüncelerin, göç sonrası toplumda karşılaşılan fırsatlar ya da kısıtlamalarla değişebileceği bilinmektedir. Bu noktada insanlık sorunu olarak ele alınan göç olgusunun, göçmenler, mülteciler ve yerel toplum bağlamında nasıl algılandığının ele alınması önerilmektedir (Vertovec,2004). Yapılan bir çalışmada beş Avrupa ülkesinde (Belçika, Fransa, Hollanda, İsveç ve Türkiye) mültecilerin kabul görme durumları incelenmiş ve çalışma sonucunda daha iyi sosyo-ekonomik koşullara sahip ülkelerde kamuoyu nezdinde daha olumlu bir göçmen algısının olduğu gösterilmiştir (DeConinck,Ogan ve d'Haenens,2021). Bu bağlamda toplumun göçmen algısının yaşanan etkileşimlerle değişebilmesinin yanı sıra toplumsal sosyo-ekonomik gelişmelerden başka bir deyişle ifade edersek göç alan ülkenin refah düzeyinden etkilendiği düşünülmelidir.

Toplumsal sosyo-ekonomik yapı aynı zamanda göçmenlerin topluma katılımının desteklenmesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmanın diğer bir ana teması olan topluma katılımın desteklenmesi sosyal uyum programlarında önemle ele alınmalıdır. Katılımcıların yaşam deneyimlerinden tanımlanan ana tema olarak; topluma katılımın desteklenmesi, hükümet düzeyinde yeni düzenlemeler yapılmasının ve bu düzenlemelerin geliştirilmesinin gerekli olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Bu tema kapsamında dile getirilen göçmen ve mültecilerin sahip oldukları yeteneklerin değerlendirilmesi gereksinimi ise bu konuda yaşanan sorunlara ve eksikliklere işaret etmektedir. Benzer bir talep, Uluslararası Göç ve Mülteci Derneğinin (2019) tarihli “ Göç, Uyum ve Sivil Toplum” adlı raporunda da dile getirilmektedir. Bu raporda da; eğitilmiş göçmen ve mültecilerin sahip oldukları eğitimin düzeyi ve niteliği çerçevesinde yeteneklerinin

değerlendirilmesinde sorunlar yaşandığı ve bu durumun ise topluma katılımı engellediği görüşüne yer verilmektedir (IMRA,2019). New York kentinde yer alan göçmen örgütlerinin temel faaliyet alanları içinde göçmen ve mültecilerin ekonomik yaşama katılımlarının desteklenmesi yer almaktadır(Cordero-Guzman,2005). Bu çalışmada göçmen örgütlerinin % 66'sının iş geliştirme programları ile göçmenlerin işe yerleştirilmelerini sağladıkları bildirilmektedir. Araştırmamızdaki katılımcıların ifadeleri ise göçmenlerin iş güvencesi anlamında yaşadıkları sıkıntılara işaret etmektedir. Bu sıkıntıların ortadan kaldırılmasında ise öncelikle devlet desteği beklenmekte ve ayrıca bu konulara çözüm getiren kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi talep edilmektedir. Kahraman ve Tanıyıcı'nın (2018) tarihli çalışmasında, Suriyelilere yönelik göç yönetimi irdelenmiş ve çalışma sonucunda iki toplumun sosyal uyumunun sağlanmasında yaşanan sıkıntılara işaret edilirken yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Cordero-Guzman(2005) New York kapsamında yer alan göçmen örgütleri üzerinde yaptığı çalışmasında; göçmen örgütlerinin % 60'ında konut programlarının olduğunu bildirmektedir. Bu konut programlarının, ev sahibi olma, kiralık konutları değerlendirmenin yanı sıra evlerin yenilenmesi ve yönetilmesi gibi tüm konut işlerini kapsayacak genişlikte yürütüldüğü gösterilmektedir. Katılımcı ifadelerinde yer alan iş bulma sorunu ile konut bulma sorunu Erdoğan'ın (2014) tarihli "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum" adlı araştırması sonucunda da bir sorun alanı olarak gösterilmektedir. Bu sorun alanı sosyal uyumu etkileyen bir faktör olarak, Türk halkının göçmenlerin onların sahip oldukları iş olanaklarını ellerinden alacağı korkusuyla birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Her iki toplumun iş olanakları açısından sıkıntılar içinde olduğu ve bu durumun bir rekabet duygusu yarattığı düşünülmelidir. Escala-Rabadan ve arkadaşlarının(2006)Los Angeles ve Chicago kentlerinde göçmen örgütleri üzerinde yaptıkları çalışmada; göçmen örgütlerinin, göçmen savunuculuğu yönünde aktif hizmetler yürüttükleri ifade edilmiş ve bu yönde göçmen haklarının güvence altına alınmasına yönelik olumlu gelişmelerin yaşandığı vurgulanmıştır. Kunapalan ve arkadaşlarının, göçmen sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara verdiği desteği Malezya örneği üzerinden değerlendirdikleri makalelerinde; sığınmacılık alanında çalışan STK'ların kamuoyunun harekete geçirilmesinde ve sığınmacıların korunması için gerekli olan siyasal desteğin sağlanmasında çok önemli bir katkıları olduğu vurgulanmaktadır (Kunapalan, Ismail ve Yatiban, 2020).

Bu çalışmada, göçmenler tarafından oluşturulan STK'larda yönetici konumunda görev yapan bireylerin sosyal uyum algılarının "tek başına çaresiz kalmanın önlenmesi", "toplumun göçmen imajında değişim" ve "topluma katılımın desteklenmesi" ana temalarıyla tanımlanması; göçmen STK'larının yöneticilerinin göçmen haklarının güçlü bir savunucusu oldukları bilgisini ortaya koymakta olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Göç yönetiminde önemli bir rolü ve yeri olduğu kabul gören sivil toplum kuruluşları göç çalışmaları alanında ilgi kaynağı olmaktadır. Türkiye'de de bu oluşumları ele alan çalışmaların sayısında artış

olmakta ancak yapılan çalışmaların sadece bu oluşumların yapısı ile niteliği yanında faaliyetlerine odaklı ve sınırlı sayılabilecek bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise göçmenler tarafından oluşturulan STK'larda görev alan yöneticilerin sosyal uyumu nasıl algıladıkları incelenmiştir. Sonuç olarak; göçmen STK'larında yöneticilik yapan bireylerin sosyal uyum algılarının toplumda göçmenlerin tek başına çaresizlik yaşamamalarının sağlanması, ev sahibi toplumda hâkim olan olumsuz göçmen imajının değiştirilmesi için çaba gösterilmesi ve göçmenlerin iş, konut ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi taleplerine dayandığı görülmüştür. Göçmen örgütlerinde yönetici pozisyonunda olan bireylerin sosyal uyumla ilgili taleplerini araştırmacıya aktarımları esnasında büyük bir heyecan yaşadıkları, taleplerini aktarmak için hevesli oldukları ve dernek çalışmaları neticesinde alınan olumlu sonuçlar karşısında yoğun bir sevinç yaşadıkları gözlenmiştir. Göçmenlerin kurdukları derneklerin göçmenlerin ihtiyaç duyduğu empati, saygı ve güven duygusunun sağlanmasında hemşeri olmalarının etkisiyle daha elverişli bir ortam yaratabilmelerinin yanı sıra ortak dil ve kültüre sahip olmalarının da olumlu bir etki yarattığını düşündürmektedir. Çalışma sonucunda; göçmen toplumu ile yerel toplumun sosyal uyumunun sağlanmasında başarıya ulaşılması için göçmenler tarafından kurulan STK'ların desteklenerek ilgili kurumlarla eşgüdüm içinde çalışabilmeleri önerilmektedir. Göçmen örgütlerinin kısıtlı olanaklara sahip olmaları onların hükümetler tarafından desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Göçmen örgütlerine verilen desteğin derecesi, yeni gelenlerin ev sahibi toplumdaki sayısal niteliği ve yasal durumuyla yakından ilgili olabilmektedir. Ancak, sosyal uyumun sağlanmasında olumlu katkıları olabildiği çalışmalarda da gösterilen göçmen örgütlerinin kamu kuruluşları ve göç alanında faaliyet gösteren diğer paydaşlarla işbirliği içinde desteklenerek çalışmaları sağlanmalıdır. Göçmenlerin yeni geldikleri topluma entegrasyonunun gerçekleşebilmesinde bu örgütlerin olumlu bir yönü olacağı görüşüne sahip olan hükümetlerin bu alana önemli katkılar sundukları bilinmektedir (Schrover ve Vermeulen, 2005). Bu çalışmada göçmen yöneticilerin günlük yaşam deneyimlerine dayalı sosyal uyuma ilişkin duygu ve düşünceleri doğrultusunda tanımlanan sosyal uyum algılarının; göçmen ve sığınmacılara hizmet sunan kamu ve sivil toplum çalışanlarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Göçmenler tarafından kurulmuş Sivil Toplum Kuruluşlarında (STK) lider konumunda bulunan kişilerin sosyal uyuma ilişkin algılarını incelemek amacıyla yapılan bu nitel çalışma için 27.11.2020 tarihinde 35853172-900 sayılı Hacettepe Üniversite Senatosu Etik Komisyon kararı ile izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar tarafından çalışmaya sağlanan katkılar eşit orandadır. Çalışmanın veri toplama aşaması olan yarı- yapılandırılmış görüşmeler birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2019). Kentin Yeni Sivil Aktörleri İstanbul'daki Suriyeliler Dernekler, *Şehir Düşünce Dergisi*, 13: 92-103.
- Afyonoğlu, M. F. (2021). Konya'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Örgütleri. Hak Temelli Yaklaşım ve Hayırseverlik Temelli Yaklaşım Perspektifleri. *Journal of Society & Social Work*, 32(3),805-832.
- Akcapar, S. K. (2009). Turkish associations in the United States: Towards building a transnational identity. *Turkish Studies*, 10(2), 165-193.
- Akman, K. (2018). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 452-466.
- Ambrosini, M. (2017). Why irregular migrants arrive and remain: the role of intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(11), 1813-1830.
- Atasü-Topcuoğlu, R. (2020). "Sosyal Hizmetler ve Sosyal Politika Açısından Gelen Göç ve Uyum: Değişim Odağında Bir Perspektif". *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum: Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?*. içinde (s.87- 111), S. Sallan-Gül, S. Dedeoğlu, Ö. Kahya-Nizam (der.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Barış, İ., Ataman, E & Aslan Ş.B. (2021). Türkiye Merkezli Küresel Bir STK Olarak "İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı"(İHH)'nın Sosyal Çalışma Niteliğine Dair Bir Değerlendirme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 56-71.
- Bartkeviciene, A., & Raudeliunaite, R. (2013). Social support strategies for immigrants: The context of social work practice in Lithuania. *Journal of Arts and Humanities*, 2(3), 90-97.
- Buz, S. (2021). Londra'daki sivil toplum örgütlerinin Türkiyeli göçmenlerin uyumu konusundaki çalışmalarının değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 603-638.
- Cabaniss, E. R., & Cameron, A. E. (2018). Toward a social psychological understanding of migration and assimilation. *Humanity & Society*, 42(2), 171-192.
- Çağlar, A. (2005). Hometown associations, the rescaling of state spatiality and migrant grassroots transnationalism, *Global Networks. A Journal of Transnational Relations*, 6(1):1-22.
- Caneva, E. (2014). The integration of migrants in Italy: an overview of policy instruments and actors. INTERACT Research Report 2014/05, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole, Italy.
- Çebi, E. (2017). The role of Turkish NGOs in social cohesion of Syrians. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 135-170.

- Çelik, V. & Pekküçükşen, Ş. (2018). Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının göç konusundaki çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3) :1273-1283.
- Coleman, D. (2015). Migrants and Migration in Europe. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*.(2nd ed.).376-388.doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.31122-9.
- Cordero-Guzmán,H.R. (2005).Community-based organisations and migration in New York City. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(5), 889-909.
- Cox, P., & Geisen, T. (2014). Migration perspectives in social work research: Local, national and international contexts. *The British Journal of Social Work*, 44(suppl_1), i157-i173.
- Cullen, P. P. (2009). Irish pro-migrant nongovernmental organizations and the politics of immigration. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 20(2), 99-128.
- De Coninck, D.,Ogan, C., & d’Haenens, L. (2021). Can ‘the Other’ever become ‘One of Us’?Comparing Turkish and European attitudes toward refugees: A five-country study. *International Communication Gazette*, 83(3), 217-237.
- Erdoğan, Murat (2014), “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum”, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGORAPORTurkiyedekiSuriyeliler.pdf>, Erişim Tarihi: 03.10.2016.
- Escala-Rabadan,L., Bada, X., & Rivera-Salgado, G. (2006). Mexican migrant civic and political participation in the US: The case of hometown associations in Los Angeles and Chicago. *Norteamerica. Revista Academica del CISAN-UNAM*, 1(2), 127-172.
- Garkisch, M., Heidingsfelder,J., & Beckmann, M. (2017). Third sector organizations and migration: A systematic literature review on the contribution of third sector organizations in view of flight, migration and refugee crises. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(5), 1839-1880.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,2021 <https://qha.com.tr/haberler/politika/goc-ve-uyum-konulu-toplantida-turkiye-deki-goc-olgusu-anlatildi/310229/>.
- Gonzalez Benson, O. (2020). Welfare support activities of grassroots refugee-run community organizations: A reframing. *Journal of Community Practice*, 28(1), 1-17.
- Gündüz, A. Y., ve Kaya, M. (2014). Küresel dünyada sivil toplum kuruluşlarının ekonomik kalkınmadaki rolleri üzerine bir değerlendirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* . 6(10):130-169.
- Güzel, B. (2020). Türkiye'deki Sığınmacılara ve Mültecilere Yönelik Sosyal Hizmet Sunumunda Üçüncü Sektör Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 540-563.
- Hernandez-Plaza,S., Alonso-Morillejo, E., & Pozo-Muñoz, C. (2006).Social support interventions in migrant populations. *British Journal of Social Work*, 36(7), 1151-1169.
- İMRA,(2019). Göç,uyum ve sivil toplum.(International Migration and Refugee Association/ İMRA

- Yayınları, İstanbul.Erişim Adresi: http://www.im-ra.org/dist/uploads/Page/4_5776367302404474498.pdf
- Jardim, C., & da Silva, S. M. (2019). The role of immigrant associations in the social inclusion of young people with migrant background. *Journal of Social Science Education*, 18(4): 51-66.
- Kahraman, S., & Tanıyıcı, Ş. (2018). Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar örneğinde çok düzeyli göç yönetişimi. *TESAM Akademi*, 5(1), 235-280.
- Karataş, K. & Ayyıldız, A. A. (2021). Bugünün Türkiye’sinde göç gerçeği: Küresel hareketliliğin neresindeyiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 473-500.
- Kaya,M. (2015). Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 39, 263-279.
- Kızılelmas, F., (2020), Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsani Yardım Ulaştırmasında Sığınmacılarla ve Kurumlarla İlişki Biçimi: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 267-283.
- Koç, F & Faslı, F.(2022). Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Kuruluşlarında Görev Yapan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 133-158.
- Kunapalan, H.,İsmail, N. B., & Yatiban, A. B. (2020). The Roles of Non-Governmental Organisations (NGOs) in Assisting Refugees: From Malaysia Context. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 5(5), 89-94.
- Lacroix, T.(2014). Conceptualizing transnational engagements:a structure and agency perspective on (hometown) transnationalism. *International Migration Review*, 48(3), 643-679.
- Larkin,M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 102-120.
- Lewis,D.(2010). Nongovernmental organizations, definition and history.*International Encyclopedia of Civil Society*, 1056-1062.
- Mayblin, L., & James, P. (2019). Asylum and refugee support in the UK: civil society filling the gaps?. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(3), 375-394.
- Moya, J. C. (2005). Immigrants and associations: a global and historical perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(5), 833-864.
- Odmalm, P. (2004). Civil society, migrant organisations and political parties: theoretical linkages and applications to the Swedish context. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 30(3), 471-489.
- Olçay, U. (2017). Göç hareketleri ve medyada göçmen haberleri. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 242-254.
- Orozco,M. (2003). Hometown Associations and their Present and Future Partnerships: New Development Opportunities?Inter-American Dialogue. Washington, DC. Erişim Tarihi: 03.02.2020. Erişim Adresi:

<https://publications.iadb.org/publications/english/document/Hometown-Associations-and-Their-Present-and-Future-Partnerships-New-Development-Opportunities.pdf>

- Özçürümez, S., Hoxha, J., & İçduygu, A. (2021). Does social cohesion solve forced migration riddles? Troubled concepts and constrained practices in Turkey. *Migration Studies*, 9(3), 597-616.
- Özçürümez, S., & Hoxha, J. (2020). Practicing Social Cohesion in the Dark: Diverse Processes and Missing Indicators in Forced Migration Contexts. *Frontiers in Human Dynamics* .2:569682. doi: 10.3389/fhumd.2020.569682
- Papadopoulou, A. G., Chalkias, C., & Fratsea, L. M. (2013). Challenges to immigrant associations and NGOs in contemporary Greece. *Migration Letters*, 10(3), 342.
- Pero, D. (2007). Migrants and the politics of governance. The case of Barcelona. *Social Anthropology*, 15(3), 271-286.
- Piacentini, T. (2015). 'Missing from the picture? Migrant and refugee community organizations' responses to poverty and destitution in Glasgow'. *Community Development Journal*, 50(3): 433-447.
- Pilati, K., & Morales, L. (2016). Ethnic and immigrant politics vs. mainstream politics: the role of ethnic organizations in shaping the political participation of immigrant-origin individuals in Europe. *Ethnic and Racial Studies*. 39(15): 2796-2817.
- Richmond, T., & Shields, J. (2005). NGO-government relations and immigrant services: Contradictions and challenges. *Journal of International Migration and Integration*. 6(3), 513-526.
- Robinson, K. (2014). Voices from the front line: Social work with refugees and asylum seekers in Australia and the UK. *British Journal of Social Work*, 44(6), 1602-1620.
- Sakamoto, I. (2007). A critical examination of immigrant acculturation: Toward an anti-oppressive social work model with immigrant adults in a pluralistic society. *British Journal of Social Work*, 37(3), 515-535.
- Santos, E. E. D. O., & Hanashiro, D. M. M. (2021). Acculturation and employment dynamics in a Brazilian NGO aimed at Haitian refugees' social integration. *Cadernos EBAPE. BR*, 19, 353-364.
- Schiefer, D., & Van der Noll, J. (2017). The essentials of social cohesion: A literature review. *Social Indicators Research*, 132(2), 579-603.
- Schrover, M., & Vermeulen, F. (2005). Immigrant organisations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 31(5): 823-832.
- Şenses, N. (2020). Göçmen odaklı sivil toplum oluşumları: değişen eylemler ve siyasetler. *Alternatif Politika*, 12(1), 50-78.
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in*

- Psychology*, 1(1), 39-54.
- Tamer, M. G. (2010). Tarihsel süreçte sivil toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1):89-105.
- Tekindal, M., Attepe Özden, S., Gedik, T. E., Ege, A., Erim F. ve Tekindal M. A. (2021). Nitel araştırmaların raporlanmasında standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe uyarlaması. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5425-5443. DOI: 10.26466/opus.882177.
- Timotijevic, L., & Breakwell, G. M. (2000). Migration and threat to identity. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(5), 355-372.
- TUİK,(2018). Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2018-30711>).
- Türk, G. D. (2016). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, (25), 145-157.
- Ünal,S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları:" Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Ünalmiş, A. N. (2018). Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi. *Karadeniz Arastirmalari*, (58), 254-256.
- Vertovec,S. (2004).Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration review*, 38(3), 970-1001.
- Werker,E., & Ahmed, F. Z. (2008). What do nongovernmental organizations do? *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 73-92.
- Willets, P. (2002). What is a non-governmental organization?. UNESCO Encyclopaedia of Life Support Systems, Section 1 Institutional And Infrastructure Resource Issues, Article 1.44.3.7, Non-Governmental Organizations Oxford: Eolss Publishers.Erişim Adresi: <https://www.ihrnetwork.org/files/3.%20What%20is%20an%20NGO.PDF>. Erişim Tarihi: 23.01.2021.
- Williams, C., & Graham, M. (2014). ‘A world on the move’: Migration, mobilities and social work. *The British Journal of Social Work*. 44(suppl_1),i1-i17.
- World Migration Report,2020. Erişim Tarihi: 6 Ocak 2020) Erişim Adresi: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020>.
- Yıldırım, M. (2003). Sivil toplum ve devlet. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 27(2): 226-242.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Huzurevinde Kalan Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması

A Field Research on Gratitude, Mental Well-Being and Self-Compassion Level of Elderly Individuals in Nursing Home

Yunus Emre DEMİRCİ¹, Gazanfer ANLI²

¹Uzman, demirciemre53@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9974-7742

²Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Psikoloji Bölümü,
gazanfer.anli@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6141-7964

Başvuru: 07.12.2021
Kabul: 13.06.2022

Atıf:
Demirci, Y.E. ve Anlı, G. (2022).
Huzurevinde Kalan Yaşlıların
Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-
Anlayış Düzeyleri Üzerine Bir Alan
Araştırması. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 33(3), 937-953. DOI:
10.33417/tsh.1033916

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, huzurevinde kalan yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, yaşlıların minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerinin mental iyi-oluşlarını yordayıp yordamadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Ayrıca araştırmada, yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri cinsiyet, yaş ve huzurevinde kalma süresi değişkenlerine göre incelenmiştir. Bu araştırmada nicel yöntemle dayalı olarak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma, Bursa Büyükşehir Belediyesi Huzurevi'nde yaşayan 120 yaşlı ile yapılmıştır. Örnekleme 22'si kadın 98'i erkek oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Minnettarlık Ölçeği, Warwick Edinburg Mental İyi Oluş Ölçeği, Öz-Anlayış Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma bulgularında minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerinin mental iyi-oluş düzeyini yordadığı ve %33,5'ini açıkladığı bulunmuştur. Minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin cinsiyet, yaş ve huzurevinde kalma süresi açısından farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Minnettarlık, mental iyi-oluş, öz-anlayış, yaşlılık, yaşlanma.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between gratitude, mental well-being and self-compassion levels of the elderly residents in nursing home. In accordance with this aim an answer is sought to the question of whether the gratitude and self-compassion levels of the elderly predicted the mental well-being. In addition, this study analyzed the the levels of gratitude, mental well-being and self-compassion according to the gender, age and length of stay in the nursing home. This study used to quantitative method based correlational model. The research was conducted with 120 elderly residing at Bursa Metropolitan Municipality Nursing Home. The sample consisted of 22 elderly women and 98 men. As data collection tools; Gratitude Scale, Warwick Edinburg Mental Well-Being Scale, Self-Compassion Scale and Basic Personal Information Form were used in the study. In research findings, it was found that there are relationships between gratitude, mental well-being and self-compassion levels. In addition, it was found that gratitude and self-compassion levels predicted mental well-being and explained %33.5 of it. It was found that gratitude, mental well-being and self-compassion levels did not differ in terms of gender, age and duration of stay in nursing home.

Keywords: Gratitude, mental well-being, self-compassion, elderliness, aging.

GİRİŞ

Yaşlılık kavramına etimolojik olarak yaklaştığımızda, kavramın birçok tanımı mevcuttur. DSÖ, yaşlılık kavramını kronolojik olarak ele almış; yaşlılığı, 65 yaş ve üzeri kişiler olarak tanımlamıştır (Baran, 2001). Biyolojik anlamda yaşlılık, "üreme yeteneğinin yitirildiği an" olarak ifade edilerek, insan vücudunun fonksiyon ve yapılarında, yaşın ilerlemesiyle meydana gelen değişiklikler olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte fizyolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanmanın etkisiyle organlarda ortaya çıkan değişikliklerin yol açtığı yaşlanma biçimidir (Karakuş, 2018; Onat ve Çevik, 2006). Psikoloji alanında kavramsallaştırılan yaşlılık, bireyin gelişimi devam ederken diğer yandan bazı tutum ve fonksiyonlarında gerileme, duraklama gösterdiği dönem olarak ifade edilmiştir (Koç, 2002). Genel çerçevede yaşlılık, insanın bilişsel ve fiziksel fonksiyonlarının, sosyal yaşantının, sağlığın, gelir kaynağının, bağımsızlığın, statünün azalması ve gerilemesinin yaşandığı bir dönem olarak ifade edilmektedir (Konak ve Çiğdem, 2005). Yaşlanmanın temelinde demografik geçiş süreci bulunmaktadır. Ülke nüfuslarında meydana gelen değişimler ve sağlık sistemlerinin gelişmesi sebebiyle bireylerin yaşam süreleri uzamıştır. Son dönemlerde doğurganlık oranının düşmesi ve genç nüfus oranının azalması, toplumların yaşlanmasına neden olmaktadır (Tezcan ve Seçkiner, 2012). Dünya genelinde 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus, 2020 yılında 722 milyon 133 bin olarak açıklanmıştır. Bu yaşlı nüfusun toplam Dünya nüfusuna oranı %9.31 olmuştur (World Bank, 2021). Türkiye'de ise yaşlı nüfusun 7 milyon 953 bin olduğu açıklanmıştır. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı ise %9.5 olmuştur. 2050 yılında ise yaşlı nüfus sayısının 21 milyon 178 bin olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2021).

Ülkemizin demografik yapısında gerçekleşen dönüşüm sonucunda, genç nüfusun azalmasıyla beraber yaşlı nüfusun artması ve geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşmesi, yaşlı bakım sorununun meydana gelmesine neden olmuştur (Birinci, 2021). Yaşlı bakımı; kapsamlı, zor, ekonomik olarak güç ve ekip işbirliği gerektiren hizmetler olması sebebiyle aileleri ve bakım hizmetleri veren kuruluşları seçmeye sevk etmektedir (Akdemir ve ark., 2010). Ayrıca, maddi durumu iyi olan yaşlı bireyler, sakin bir yaşam sürdürmeleri için de huzurevinde yaşamayı seçmektedir (Emiroğlu, 1989). Ancak, yaşlı bireylerin belli bir zaman sonra huzurevlerinde yalnızlık ve tükenmişlik duygularına kapıldığı, kendilerini dış dünyadan soyutladığı gözlemlenmiştir (Atalay ve ark., 1993; Emiroğlu, 1995). Yaşlılık döneminde görülen bu tür psikolojik problemler, bireylerin sosyal ilişkilerini, günlük yaşamlarını, bağımlılık durumlarını etkilemektedir (Ağar, 2020). Bu durum, yaş ilerledikçe bireylerde gerçekleşen psikolojik problemler olarak açıklanmaktadır. Bu problemlerin ilk belirtisi, yaşlıların geçmişe olan özlemin gün geçtikçe artması ve yaşlanmanın etkisiyle genç nesiller arasındaki sosyal bağın açılmasıdır. Dolayısıyla yaşlı bireyler daha içe kapanık bir tutum sergileyerek benmerkezci davranış göstermeye başlayabilir (Yerli, 2017). Bu tür psikolojik problemler sonucunda, yaşlı bireylerin daha mutsuz bir dönem geçirdiği ve yaşın ilerlemesiyle iyi oluşun olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmektedir (Keskinoglu ve ark., 2013; Liu ve Zhang, 2004).

Pozitif psikoloji, bireylerin olumsuz yönlerinden daha çok olumlu yönleriyle ilgilenir. Ayrıca, bireylerin yaşam kalitesini geliştirmeyi, anlamsız duyguların yaşandığı sorunları önleyebilmeyi ifade etmektedir. Olumlu kişisel özellikleri ve olumlu tutumların bilimi olarak açıklanmaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Gable ve Haidt (2005) pozitif psikolojiyi; kişilerin, toplumların ve kuruluşların gelişmesine, aynı zamanda en iyi şekilde çalışmasına destek olan koşulların incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Pozitif psikoloji alanında yapılan araştırmaların temelinde “iyi yaşam nedir?” sorusuna geçmişten bu yana cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin öznel ve psikolojik iyi oluş olarak iki şekilde ifade edildiği görülmektedir. Öznel iyi oluş kavramı, bireyin bilişsel değerlendirmeyle yaşamdan doyum aldığını hissetmesi ve yaşamdan hoşnutluk veren olumlu duyguları olumsuz duygulardan daha fazla farkına varabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Diener ve Diener, 1996) Diener (1984) tarafından açıklanan öznel iyi oluş, olumlu ve olumsuz duygulanım ve de yaşam doyumunu olmak üzere üç ögenin bileşiminden oluştuğunu savunmuştur. Psikolojik iyi oluş kavramı ile insanın tüm ihtiyaç durumlarının başarıyla sonuçlanmasının insana her zaman doyum veremeyeceğini açıklanmaktadır (Ryan ve Deci, 2001). Aslında psikolojik iyi oluş, insanın iyi bir yaşam sürmesi için tam fonksiyonda bulunabilmesidir (Deci ve Ryan, 2008).

Pozitif psikolojinin merkezinde bulunduğu müdahale uygulamaları incelendiğinde, bu yaklaşımın, bireylerin yaşam doyumunun, iyi-oluş ve mutluluk düzeylerinin geliştirilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir (Grundy ve Sloggett, 2003). Pozitif psikoloji, bireylerin kişilik özellikleri incelenerek kişiye özgü yöntemler içermesinden dolayı terapistlere daha geniş bir uygulama alanı sunmaktadır. Bu uygulamaların içinde minnettarlık, hayat özeti, yaşamın tadını çıkarma, aktif-yapılandırılmış tepki ve şükran uygulaması gibi temel uygulamalar mevcuttur (Peel ve ark., 2005). Pozitif psikoloji alanında geliştirilen bu yöntemler tüm bireyler için geçerli olmanın yanı sıra yaşlı bireyler için de geçerli olmaktadır. Müdahale yöntemleri kullanılarak, yaşlılık döneminde olan bireylerin güçlü karakter yapısına odaklanıp; bu karakter yapılarını geliştirmesi, iyi-oluş durumunun sağlanması ve olumlu duyguların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Öztürk, 2016). Yaşlı bireyler için ise hedef, onların geleceğe iyimser bakmalarının sağlanmasıdır. Bu müdahaleler sonuç verdiğinde, yaşlı bireylerin ruhsal hastalıklarına karşı bir erteleme görevi gösterecektir (Fernandez-Martinez ve ark., 2012). Seligman ve arkadaşları (2007), (1) öznel düzeyde (memnuniyet, akış, mutluluk, iyimserlik, vs.), (2) bireysel düzeyde (estetik duyarlılık, şefkat, erdem, affet, yetenek, bilgelik, vs.) ve (3) grup ve kurumsal düzeyde (yurttaşlık, bireysel sorumluluklar, nezaket, hoşgörü, fedakârlık, güçlü iş etiği, vs.) olmak üzere pozitif psikolojinin üç temel göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Minnettarlık, başka bir kişi tarafından yararlı ve olumlu bir davranış karşısında birey tarafından hissedilen şükran duygusudur (Froh ve ark., 2009). McCulloug ve Emmons'a (2003) göre minnettarlık, bireyin olumlu bir deneyim karşısında yaşadığı hisden kaynaklandığını savunmuştur. Minnettarlık, başka bir birey tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirilen bir durum sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu ifade ile minnettarlığın sadece kişilerarası gerçekleşen bir araç olduğu anlaşılmamalıdır. Yani insan, sadece bir başka insana ihtiyaç duymaz, aynı zamanda tanrı, hayvan,

doğa, evren gibi insanüstü veya insan dışı kavramlara da ihtiyaç duyabilir (Emmons ve Crumpler, 2000). Dolayısıyla minnettarlık, bireyin diğer kişilerden ya da insan dışı başka varlıklardan yarar gördüğünde, bu durumu fark etme ve buna karşılık olumlu davranış ve tutum ile cevap verme amacı güden bir öznel eğilimdir (Emmons ve ark., 2007).

Mental iyi-oluş, bireyin anlık olarak kendini huzurlu hissettiği, bilişsel ve duygusal olarak yaşam doyumunu sağlandığı, aynı zamanda mental olarak bir karmaşa içinde olmayışı anlamına gelmektedir (Sawyer ve ark., 2001). DSÖ mental iyi-oluşu, bireyin kendi yeteneklerinin farkında olması, hayatında var olabilecek stresin kendisini etkilememesi, iş hayatında ve toplumda faydalı olabilmesi olarak açıklamıştır (Keldal, 2015).

Öz-anlayış kavramı doğulu filozof ve araştırmacılar tarafından tanınmasına rağmen, batıda yeni bir kavramdır (Akın ve ark., 2007). Çağdaş psikolojide öz-anlayış kavramının operasyonel ve işlevsel olarak tanımını yapan Neff (2003a) olmuştur. Neff'in tanımında, Budizm felsefesinden yararlandığı ve öz-anlayış hakkındaki görüşlerini bu çerçevede geliştirdiği anlaşılmaktadır. Neff'e göre öz-anlayış, bireyin kötü ve üzücü deneyimlerine karşı daha fazla farkındalıkla, kendine sevgi beslemesi ve özenli bir tutum sergilemesi, başarısızlık ve yetersizlik duygularını açıkça ifade ederek kabul etmesi, kendine karşı yargılayıcı olmaması ve bunu yaşamın parçası olarak algılaması olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple öz-anlayış, kişinin kendi acısıyla ifade edilmeyi ve ona net olmayı, o acıdan uzak durmayı ve acısını hafifletmeyi, kendini iyileştirme düşüncesi içine girmeyi içerir (Neff, 2003b).

Yaşlıların minnettarlık düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmalarda, minnettarlığın yaşlı bireyler için bir güç olduğu ve bu gücün etkisiyle yaşlıların ölümden daha az korktukları öne sürülmüştür (Lau ve Cheng, 2011). Ayrıca yaşlı bireylerin minnettarlık günlüğü yazmanın eudaimonik refah düzeylerini artırdığı ve stres düzeylerini düşürdüğü bulunmuştur (Killen ve Macaskill, 2015). Minnettarlık, zevk alma, iyimserlik, hayatın anlamı, cesaret, merak ile ilişkili çok çeşitli aktiviteleri bir araya getirilip yapılan araştırmada, bu çalışmanın yaşlıların depresif düzeylerini azalttığı ve yaşam doyumunu düzeylerini artırdığı saptanmıştır (Ho ve ark., 2014). Yaşlı bireylerle yapılan araştırmalarda öz-anlayışın, öznel iyi oluş ile anlamlı bir ilişkisi olduğu, ayrıca psikolojik iyi oluşu pozitif ve anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur (Homan, 2016; Wei ve ark., 2011). Ayrıca fiziksel rahatsızlık ile mücadelede, öz-anlayış düzeyi yüksek olan yaşlı bireylerin daha olumlu bir tutum ortaya koyduğu ve hızlı bir tedavi süreci arayışında olduğu gözlemlenmiştir (Allen ve Leary, 2014; Terry ve ark., 2013). Mental iyi-oluşa dair yapılan araştırmalarda, mental iyi-oluşun hareketlik durumu ve fiziksel aktivite ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Lampinen ve ark., 2007). Alanyazına ulaşıldığı kadarıyla yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış kavramları birlikte incelenmediğinden ve bu boşluğun doldurulup ileride bu değişkenlerle yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından bu çalışmaya gerek görülmüştür. Bu kavramlar, toplumun önemli bir bölümünü oluşturan yaşlı nüfusunun refahına katkı sunması amacıyla seçilmiştir. Yaşlıların, başkalarıyla olan ilişkinin aracısı olarak minnettarlık, kendisiyle olan ilişkinin aracısı olarak öz-anlayış ve bu iki durumu

gerçekleştirebilmesine katkı sağlayan aracısı olarak da mental iyi-oluş kavramı seçilmiştir. Tüm bu açılardan bakıldığında minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen bu çalışmanın bulguları, pozitif psikoloji ve yaşlı refahı alanlarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma, huzurevinde kalan yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Yaşlıların minnettarlık ve öz-anlayış düzeyleri mental iyi-oluşlarını yordamakta mıdır?
3. Yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri yaş, cinsiyet ve huzurevinde kalma süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, mental iyi-oluş, minnettarlık ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İki ya da ikiden fazla değişken arasındaki ilişki, değişkenlere herhangi bir etkide bulunulmayarak incelendiği nicel tür araştırma desenidir (Büyüköztürk ve ark., 2021). Bu araştırmanın bağımlı değişkeni mental iyi-oluş, bağımsız değişkeni öz-anlayış ve minnettarlık duygularıdır.

Araştırmanın Örnekleme

Bu araştırmanın örnekleme Bursa Büyükşehir Belediyesi Huzurevi Şube Müdürlüğü'ne bağlı huzurevinde kalan 60 yaş ve üzeri, 120 yaşlı bireyden oluşmaktadır (Tablo 1). Katılımcıların 22'si kadın ve 98'si erkek yaşlı bireyden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin %26,7'si 60-69, %29,2'si 70-74, %25,8'i 75-79, %11,7'si 80-84 ve %6,7'si de 85 ve üzeri yaş aralığındadır. Örneklem seçiminde, araştırmanın amacına uygun katılımcılara kolaylıkla ulaşılabilmesine imkân sağlayan, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Büyüköztürk ve ark., 2021).

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Yaşlıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Erkek	98	81.7
Kadın	22	18.3
Yaş	Sayı (n)	Yüzde (%)
60-69	32	26.7
70-74	35	29.2
75-80	31	25.8
80-84	14	11.7
85 ve üzeri	8	6.7
Huzurevinde Kaldığı Süre	Sayı (n)	Yüzde (%)
1 yıl altı	9	7.5
1-3 yıl	50	41.7
3-5 yıl	9	7.5
5-9 yıl	23	19.2
10 yıl ve üzeri	29	24.2

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “Minnettarlık Ölçeği”, “Warwick-Edinburg Mental İyi-Oluş Ölçeği”, “Öz-Anlayış Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Minnettarlık Ölçeği

McCullough ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen “Minnettarlık Ölçeği”, 6 maddeden oluşmaktadır. 7’li Likert tipi derecelendirmeye sahip ölçme aracında, minimum 6 puan, maksimum 42 puan alınabilmektedir. Bu ölçekte “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kısmen katılmıyorum”, “kararsızım”, “kısmen katılıyorum”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” olarak cevaplama şıkları mevcuttur. 3. ve 6. maddeler ters puanlanmaktadır (McCullough ve ark, 2002). Minnettarlık düzeyini ölçebilmek için geliştirilen bu ölçek, Yüksel ve Oğuz Duran (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. 859 öğrenci ile geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştiren Yüksel ve Oğuz Duran (2012), verilerin çözümlenmesinde betimleyici istatistiklerle; doğrulayıcı, açıklayıcı analizi ve pearson momentler çarpım korelasyon teknikleri kullanmışlardır. Cronbach Alfa katsayısı .77, test-tekrar test güvenirlik korelasyon katsayısı ise .66 olarak belirlenmiştir (Yüksel ve Oğuz Duran, 2012). Bu araştırma kapsamında ölçeğin elde edilen Cronbach Alfa katsayısı ise .75 olarak bulunmuştur.

Warwick-Edinburg Mental İyi Oluş Ölçeği

Bireylerin mental iyi-oluş düzeylerine ilişkin ölçüm yapabilmek için “Warwick Edinburg Mental İyi-Oluş Ölçeği (WEMİÖÖ)” kullanılmıştır. WEMİÖÖ Tennant ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen bu ölçek, Keldal (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. On dört sorudan oluşan WEMİÖÖ tek faktörlü yapıya sahip ve 5’li Likert tipi derecelendirilmiştir. En düşük 14 ve en yüksek 70 puan alınabilmektedir. Ölçekte yüksek dereceye sahip bireylerin mental iyi-oluş düzeyinin iyi olduğu anlamına gelmektedir. WEMİÖÖ Cronbach Alfa katsayısı .89, test-tekrar test korelasyon katsayısı .83 olarak bulunmuştur (Keldal, 2015). Bu araştırma kapsamında ölçeğin elde edilen Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

Öz-Anlayış Ölçeği

Neff (2003c) tarafından geliştirilen “Öz-Anlayış Ölçeği”, öz-anlayış düzeyini ölçmektedir. “Öz-Anlayış Ölçeği” bireylerin kendisi hakkında bilgi vermesini sağlayan bir ölçme aracıdır. Bu ölçek (1) hiçbir zaman (2) nadiren (3) ara sıra (4) çoğu zaman ve (5) her zaman biçiminde 5’li Likert tipi seviyelendirmeye sahiptir. Öz-Anlayış Ölçeği, 26 maddelik 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları alt boyutlar için sırasıyla .78, .77, .80, .79, .75 ve .81 olarak, bütünü için de .92 olarak gerçekleşmiştir. Test-tekrar test güvenirlik katsayıları sırasıyla .88, .88, .80, .85, .85 ve .88 olduğu bulunmuştur (Neff, 2003c). Türkçe uyarlaması Deniz ve arkadaşları (2011) tarafından gerçekleştirilmiş ve tek boyutlu bir yapı gösterdiği açıklanmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında Cronbach Alfa katsayısı .89 gerçekleşmiştir. Bu araştırma kapsamında ölçeğin elde edilen Cronbach Alfa katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Yaşlıların yaş, cinsiyet ve huzurevinde kalma süresi özelliklerini içeren sorulardan oluşmaktadır.

Veri Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar, araştırma evrenine dâhil olan yaşlılar için Bursa Büyükşehir Belediyesi Huzurevi Şube Müdürlüğü ile görüşerek çalışmanın huzurevinde kalan yaşlılarla gerçekleştirilebilmesi için gerekli izinleri almıştır. Bunun üzerine anketler, yaşlıların bilgilendirilmiş gönüllü onamı alınarak huzurevinde uygulanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması Şubat 2021 - Mart 2021 dönemi içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin dağılımının normallik analizi için kullanılan göstergelerden birisi basıklık ve çarpıklık değerleridir. Bu çalışmada basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğundan dolayı normallik varsayımının karşılandığı görülmüş (George ve Mallery, 2019) ve parametrik testlerle veri analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 2). Bu kapsamda yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu; mental iyi-oluşun, minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerince yordanmasında çoklu regresyon analizi; cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını saptamak için ise "t testi" kullanılmıştır. Yaşlı bireylerin minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin; yaş ve huzurevinde kalma süresi değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık çıkıp çıkmadığını saptamak amacıyla ise ANOVA kullanılmıştır. Veriler SPSS v26.0 paket programı ile analiz edilmiş ve istatistiksel anlamlılık değeri olarak $p < .05$ kabul edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu analizine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 2'ye yansıtılmıştır.

Tablo 2. Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Arasındaki İlişkilerle İlgili Korelasyon Tablosu

	N	X	SS	Çarpıklık	Basıklık	Minnettarlık	Mental İyi Oluş	Öz Anlayış
Minnettarlık	120	4,358	1,135	-,620	-,081	-		
Mental İyi-Oluş	120	3,891	0,674	-,405	-,649	,396**	-	
Öz-Anlayış	120	3,809	0,561	0,187	-,404	,290**	,519**	-

** $p < ,01$

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların minnettarlık ile mental iyi-oluş düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($r = ,396$, $p < ,01$), mental iyi-oluş ile öz-anlayış düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($r = ,519$, $p < ,01$), öz-anlayış ile minnettarlık düzeyleri arasında pozitif yönde ve zayıf

düzye de ilişki bulunmuştur ($r=,290$, $p<,01$). Buna göre yaşlıların minnettarlık değişkeninin, mental iyi-oluş ve öz-anlayış ile anlamlı korelasyona sahip olduğu söylenebilir.

Katılımcıların minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerinin mental iyi-oluş düzeylerini yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 3'e yansıtılmıştır.

Tablo 3. Yaşlıların Mental İyi-Oluş Düzeylerinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	Beta	t	p
Mental İyi-Oluş	Sabit	16,467	5,077		3,243	0,00**
	Minnettarlık	0,371	0,109	0,267	3,396	0,00**
	Öz-anlayış	0,310	0,055	0,442	5,609	0,00**
R=0,579	R ² =0,335	F= 29,507	p<0,000			

Tablo 3 incelendiğinde anlamlı bir regresyon modeli ($F_{(2, 117)} = 29,507$; $p<,001$), ve bağımlı değişkendeki varyansın %33,5'sinin ($R^2_{adjusted} = ,335$) bağımsız değişkenler tarafından açıkladığı bulunmuştur. Buna göre, minnettarlık ($\beta = 0,26$, $p < ,001$) ve öz-anlayış ($\beta = 0,44$, $p < ,001$) mental iyi-oluşu olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. Buna göre minnettarlık ve öz-anlayışın, mental iyi-oluşun yordayıcılarından olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit edilmesi için bağımsız örneklem t testi analizine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 4'e yansıtılmıştır.

Tablo 4. Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Düzeylerinin Cinsiyete Göre Değişkenliği

	Cinsiyet	N	X	SS	t	Sd	p
Minnettarlık	Erkek	98	4,2636	1,1145	-1,952	118	0,053
	Kadın	22	4,7803	1,1562			
Mental İyi-Oluş	Erkek	98	3,8579	0,6625	-1,160	118	0,249
	Kadın	22	4,0422	0,7233			
Öz-Anlayış	Erkek	98	3,7700	0,5639	-1,648	118	0,102
	Kadın	22	3,9867	0,5264			

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların minnettarlık ($t_{0,05:30,388}=-1,952$), mental iyi-oluş ($t_{0,05:29,430}=-1,160$) ve öz-anlayış ($t_{0,05:32,741}=-1,648$) düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>,05$). Buna göre yaşlı bireylerin minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin kadın ve erkek olma durumuna göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit edilmesi için ANOVA analizine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 5'e yansıtılmıştır.

Tablo 5. Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Düzeylerinin Yaşa Göre Değişkenliği

	Yaş	N	X	SS	F	p
Minnettarlık	60-69	32	4,0729	0,2002	1,0801	0,3696
	70-74	35	4,4619	0,1804		
	75-79	31	4,3387	0,2189		
	80-84	14	4,7857	0,2167		
	85 ve üzeri	8	4,3750	0,8852		
Mental İyi-Oluş	60-69	32	3,6987	0,6950	1,3767	0,2463
	70-74	35	3,8571	0,7211		
	75-79	31	3,9885	0,6851		
	80-84	14	4,0459	0,5170		
	85 ve üzeri	8	4,1696	0,4596		
Öz-Anlayış	60-69	32	3,7213	0,5703	0,9169	0,4566
	70-74	35	3,8416	0,6553		
	75-79	31	3,7392	0,4776		
	80-84	14	4,0148	0,5538		
	85 ve üzeri	8	3,9375	0,3450		

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>0,05$). Buna göre yaşlı bireylerin minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri, belirtilen yaş gruplarına göre farklılaşmamaktadır.

Katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin huzurevinde kalma süresi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit edilmesi için ANOVA analizine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 6'ya yansıtılmıştır.

Tablo 6. Yaşlıların Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış Düzeylerinin Huzurevinde Kalma Süresine Göre Değişkenliği

	Huzurevinde Kalma Süresi	N	X	SS	F	p
Minnettarlık	1 yıl altı	9	4,1481	1,1378	0,3935	0,8129
	1-3 yıl	50	4,3166	1,0086		
	3-5 yıl	9	4,7777	0,9204		
	5-9 yıl	23	4,3695	1,4345		
	10 yıl ve üzeri	29	4,3563	1,1808		
Mental İyi-Oluş	1 yıl altı	9	3,6481	0,5500	0,4173	0,7958
	1-3 yıl	50	3,8200	0,5323		
	3-5 yıl	9	3,7638	0,3697		
	5-9 yıl	23	3,7590	0,7655		
	10 yıl ve üzeri	29	3,8965	0,4885		
Öz-Anlayış	1 yıl altı	9	3,7777	0,5031	1,7859	0,1364
	1-3 yıl	50	3,7342	0,7538		
	3-5 yıl	9	4,1031	4,1031		
	5-9 yıl	23	3,9192	3,9192		
	10 yıl ve üzeri	29	4,1108	4,1108		

Yapılan ANOVA sonucunda katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin huzurevinde kalma süresine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>0,05$). Buna göre katılımcıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri, huzurevinde kalma sürelerine göre farklılaşmamaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı; minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla öncelikle, minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, ardından minnettarlık ve öz-anlayış duygularının, mental iyi-oluş üzerindeki yordayıcı gücü test edilmiştir. Son olarak minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin cinsiyet, yaş ve huzurevinde kalma süresine göre anlamlı farklılıkları test edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre yaşlıların, minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında pozitif yönlü, anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Alan yazında bu bulguyu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Zessin ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan bir araştırmada, öz-anlayışın mental iyi-oluş, bilişsel iyi oluş ve diğer iyi oluş türleriyle pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aghababaei ve arkadaşları (2018), minnettarlık ve iyi oluşun pozitif yönde ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Ayrıca önceki yapılan araştırmalarda, öz-anlayış ve minnettarlığın pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Breen ve ark, 2010; Lurdes ve Latipun, 2019). Bu durum, öz-anlayışı yüksek olan yaşlıların daha yüksek düzeyde minnettarlık göstereceği ve buna bağlı olarak yaşlıların mental iyi-oluş düzeylerinin olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, yaşlıların minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerinin mental iyi-oluş düzeylerini yordadığı tespit edilmiştir. Alan yazında bu bulguya benzer sonuçlara ulaşıldığı görülebilmektedir. Örneğin, Sosya ve Wilcomb (2015) tarafından yapılan bir araştırmada öz-anlayışın iyi oluşu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir araştırmada, güçlü bir öz-anlayış duygusunun bireyin iyi oluşuna katkıda bulunduğu sonucu elde edilmiştir (Bandura, 2006). Ayrıca önceki yapılan araştırmalarda minnettarlık duygusunun iyi oluşun en etkili yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Chan, 2013; Lin, 2015). Bu durum, minnettarlık ve öz-anlayış duygularının, yaşlının anlık huzuruna, yaşam doyumunu, fiziksel ve bilişsel sağlığını pozitif yönde etkilediğini düşündürmektedir.

Bu araştırmada cinsiyet değişkeni ile minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak, yapılan çalışmalarda minnettarlık ölçümünde kadınların erkeklerden daha yüksek puan alarak daha minnettar olduğu bulunmuş (Chan, 2013; Reckart ve ark, 2017; Tian ve ark, 2015; Yue ve ark, 2017) ve bu durum erkeklerin, minnettarlığı bir zayıflık durumu olarak görmeleri, minnettar olmaktan kaçınmasına sebep olmalarıyla açıklanmıştır (Reckart ve ark, 2017). Neff (2003a,b) araştırmasında kadınların erkeklerden daha az öz-anlayışlı olduğunu tespit etmiştir. Bu durumu, kadınların daha fazla öz-yargılama yolunu seçmeleri, olumsuz olaylar karşısında yalnızlık duygusuna daha fazla kapılma eğiliminde olmaları ve yaşadıklarıyla aşırı derecede özdeşleşmeleriyle açıklamıştır. Demirel ve

Özhan Elbaş (2019) araştırmasında, mental iyi-oluşun cinsiyete göre farklılaşmadığını tespit etmesiyle, bu araştırmaya benzer sonuç elde etmiştir. Bu çalışmada farklı sonuçların elde edilmiş olmasının sebebi, yaşlıların öz-anlayışlarındaki kültürel (Neff, 2008) faktörlerin etkili olma ihtimali olabilir. Ayrıca huzurevinde verilen hizmetin karşılığında, cinsiyet fark etmeksizin, yaşlıların tümüyle çalışan personellere minnettar olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte yaşlıların huzurevindeki günlük yaşantısının etkisinin diğer yaşlı bireylerle benzerlik göstermesi, mental iyi-oluşun cinsiyete göre farklılaşmamasında ana etken olduğu söylenebilir.

Araştırmada yaş değişkenine göre minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Alan yazında farklı sonuçlar elde edilen araştırmalara rastlamak mümkündür. Örneğin, Chopik ve arkadaşları (2019) yaptığı bir çalışmada yaşlı bireylerin, orta yetişkin ve genç bireylere göre daha minnettar olduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca, Allamand ve Hill (2016) kronolojik yaşın minnettarlık ile ilişkisinin olmadığını savunmuştur. Neff ve McGehee (2010) çalışmasında, genç bireylerin yaşlı bireylere göre daha az öz-anlayışa sahip olduğunu saptamıştır. Ayrıca, birçok yaşlının oluşturduğu örneklem grubuna sahip bir çalışmada ise, öz-anlayış ile yaş arasında küçük ama anlamlı bir ilişki olduğunu tespit edilmiştir (Neff ve Vonk, 2009). Yapılan araştırmalarda yaşlı yetişkinlere kıyasla, orta ve genç yetişkinlerin daha az iyi oluş sergilediği saptanmıştır (Blanchflower ve Oswald, 2007; Jensen ve ark., 2008). Araştırmacılar bu durumu yaşlı yetişkinlerin nevroitiklik düzeyinin orta ve genç yetişkinlere göre daha düşük olmasıyla açıklamaktadır (Jensen ve ark., 2008). Bu çalışmanın örneklemi 60 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu için diğer yaş gruplarıyla yapılan araştırmaları desteklememektedir.

Araştırmada huzurevinde kalma süresi değişkeni ile minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu konuda alan yazında yeterli çalışmaya rastlanmadığından bulgularımız, ulaşabildiğimiz sınırlı sayıda araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılabilmektedir. Yapılan araştırmalarda yaşam doyumu ile huzurevinde kalma süresi arasında olumlu bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Altıparmak, 2009; Ercan-Şahin ve Üzar-Özçetin, 2020). Bu durum, yaşlı bireylerin huzurevinde uzun süre kalması ve kurum bakımını benimsemesi ile açıklanmıştır (Ercan-Şahin ve Üzar-Özçetin, 2020). Ayrıca benlik saygısının, huzurevinde kalma süresi ile olumlu bir ilişkide olduğunu bulunmuştur (Yılmaz, 2018).

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma Bursa Büyükşehir Belediyesi huzurevinde kalan 120 sayıda yaşlı bireyler sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan ölçek maddelerine katılımcıların samimi ve doğru cevaplar verdikleri varsayıldığından sonuçlar ölçeklerin ölçüm derecesiyle de sınırlandırılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, huzurevinde kalan yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulguları; yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış duygularını pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu

bağlamda minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış duygularının birbirlerini pekiştirdiği tespit edilmiştir. Araştırma bulguları; minnettarlık ve öz-anlayış düzeylerinin, mental iyi-oluş düzeylerini yordadığına işaret etmektedir. Bu noktada yaşlı bireylerin minnettarlık ve öz-anlayış tutumları mental iyi-oluş tutumlarının yordayıcıları olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin cinsiyet, yaş ve huzurevinde kaldığı süre değişkeni bağlamında farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin olumlu duygularıyla ilgilenen pozitif psikoloji alanı için yaşlıların minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış duygularının birbirleriyle olan ilişkisinin önem arz ettiği ve bu ilişkilerin yaşlı bireylerin olumlu duygularını artırdığı ve/veya ortaya çıkarmaya vesile olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisinin, yaşlı refahına olumlu yönde etkisi görülmektedir. Dolayısıyla bu bulguların, sosyal hizmet alanında yaşlıların refahı için belirlenecek politikalara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin demografik yapısındaki değişiminden dolayı ülke nüfusu hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır. Bu yaşlanma sonucu, yaşlı bireylerin bakımı güç olması sebebiyle huzurevleri tercih edilmektedir. Huzurevinde yaşamını sürdüren yaşlı bireyler ise gün geçtikçe mutluluktan, yaşam doyumundan, kendilerine olan anlayıştan, empatiden, zihinsel ve bedensel sağlığından yoksun kalmaktadır. Ayrıca, yaşlılar huzurevinde yaşamaya devam ettikçe şikâyet etme, memnun olamama gibi bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Bu durum sonucunda, yaşlı bireyler kendilerini bir döngünün içinde bulmakta ve pozitif duygularını yitirmektedir. Yitirilmiş olan pozitif duygu ve hisler, belli bir süre sonra yaşlıların sağlığını olumsuz yönde etkilemeye neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşlıların pozitif duyguları, minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış arasındaki ilişkiler gibi çeşitli değişkenleri ele alan araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece toplumun önemli bir kesimini oluşturan yaşlı bireylerin tespit edilen durumlarına yönelik tedbirler alınabilecek ve yaşlı bireylerin daha kaliteli bir yaşlılık süreci geçirmelerine katkı sunulabilecektir. Bu çalışmanın; minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış kavramları ile ilgili yapılacak başka çalışmalar için de örnek olacağı değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte özellikle ruh sağlığı eğitimi almış araştırmacıların, yaşlılık ve yaşlanma üzerine yaptıkları araştırmalarına mental iyi-oluş kavramını dâhil etmeleri önem arz etmektedir. Daha sonra yapılacak olan araştırmalarda, yaşlıların mental iyi-oluş düzeylerinin farklı değişkenlerle birlikte ele alınarak aralarındaki ilişkilerin ortaya konulması da önemlidir. Ayrıca benzer bir çalışmanın aile bireyleri yanında ve özel huzurevlerinde yaşayan yaşlılarla da yapılması ve sonuçların karşılaştırılması da önerilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Bursa Teknik Üniversitesi Araştırma Etik Kurulundan (Tarih: 19.02.2021, Sayı: E.846) izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aghababaei, N., Blanchnio, A. ve Aminikhoo, M. (2018). The relations of gratitude to religiosity, well-being and personality. *Mental Health, Religion and Culture*, 21(4), 408-417.
- Ağar, A. (2020). Yaşlılarda ortaya çıkan psikolojik değişiklikler. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 3(2), 75-80.
- Akdemir, N., Kapucu, S., Özdemir, L., Akkuş, Y., Balcı-Alparlan, G. ve Akyar, I. (2010). Huzurevi ve yaşlı bakım rehabilitasyon merkezlerinde çalışan hemşirelerin yaşadıkları bakım sorunları ve tükenmişlik düzeyleri. *Hemşirelik Araştırma Geliştirme Dergisi*, 12(3), 49-62.
- Akın, Ü., Akın, A. ve Abacı, R. (2007). Öz-duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 33(33), 1-10.
- Allemand, M. ve Hill, P. L. (2016). Gratitude from early adulthood to old age. *Journal of Personality*, 84(1), 21-35.
- Allen, A. B. ve Leary, M. R. (2014). Self-compassionate responses to aging. *The Gerontologist*, 54(2), 190-200.
- Altıparmak, S. (2009). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam doyumu, sosyal destek düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 23(3), 159-164.
- Atalay, B. (1993) *Türk aile yapısı araştırması*. DPT Ankara: Sosyal Planlama Gen. Müd. Araştırma Dergisi, No: 4211.
- Bandura, A. (2006). Adolescent Development from an Agentic perspective. *Adolescence and Education*, (Ed. F. Pajares ve T. Urdan). Greenwich: Published by Information Age Publishing.
- Baran, A. G. (2001). Türkiye’de yaşlılık politikalarının sosyolojik analizi. V. Kalınkara (ed.) I.Ulusal Yaşlılık Kongresi, Ankara: Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği. 256-76.
- Birinci, E. (2021). Türkiye’deki yaşlı bakımı eğitimi üzerine genl bir değerlendirme. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 31-43.
- Blanchflower, D. G., ve Oswald, A. J. (2007). Is well-being U-Shaped over the life cycle? *Social Science & Medicine*, 66(80), 1733-1749.
- Breen, W. E., Kashdan, T. B., Lenser, M. L. ve Fincham, F. D. (2010) Gratitude and forgiveness: Convergence and divergence on self-report and informant ratings. *Personality and Individual Differences*, 49(8), 932-937.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Chan, D. W. (2013). Subjective well-being of Hong Kong Chinese teachers: The contribution of gratitude, forgiveness, and the orientations to happiness. *Teaching and Teacher Education*,

32, 22–30.

- Chopik, W. J., Newton, N. J., Ryan, L. H., Kashdan, T. B. ve Jarden, A. J. (2019). Gratitude across the life span : Age differences and links to subjective well-being. *The Journal of Positive Psychology, 14*(3), 292–302.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: an introduction. *Journal of happiness studies, 9*(1), 1–11.
- Deniz, M. E., Kesici, Ş. ve Sümer, A. S. (2011). The validity and reliability of the Turkish version of the Berkeley Expressivity scale. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 30*(9), 27–33.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542–575.
- Diener, E. ve Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*(4), 653–663.
- Emiroğlu, V. (1989). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*. Ankara: Başkan Yayınevi.
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*, Ankara: Şafak Matbacılık Ltf. Şti.
- Ercan-Şahin, N. ve Üzar-Özçetin, Y. S. (2020). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi, 13*(2), 167–176.
- Emmons, R. A. ve Crumpler, C. A. (2000). Gratitude as a human strength: Appraising the evidence. *Journal of Social and Clinical Psychology, 19*(1), 56–69.
- Emmons, R. A. ve McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: an experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(2), 377–389.
- Emmons, R. A., McCullough, M. E. ve Tsang, J. A. (2003). *The assessment of gratitude*. Water Resources. S. J. Lopez ve C. R. Snyder (Ed.), Positive psychological assessment: A handbook of models and measures.
- Fernandez-Martinez, B., Prieto-Flores, M. E., Forjaz, M. J., Fernández-Mayoralas, G., Rojo-Pérez, F. ve Martínez-Martín, P. (2012). Self-perceived health status in older adults: Regional and sociodemographic inequalities in Spain. *Revista de Saude Publica, 46*(2), 310–319.
- Froh, J. J., Kashdan, T. B., Ozimkowski, K. M. ve Miller, N. (2009). Who benefits the most from a gratitude intervention in children and adolescents? Examining positive affect as a moderator. *Journal of Positive Psychology, 4*(5), 408–422.
- Gable, S. L. ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology? *Review of General Psychology, 9*(2), 103–110.
- George, D. ve Mallery, M. (2019). *SPSS for Windows step by step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson.
- Grundy, E. ve Sloggett, A. (2003). Health inequalities in the older population: The role of personal capital, social resources and socio-economic circumstances. *Social Science and Medicine, 56*(5), 935–947.
- Ho, H. C. Y., Yeung, D. Y. ve Kwok, S. Y. C. L. (2014). Deveelopment and evaluation of the positive psychology intervention for older adults. *The Journal of Positive Psychology, 9*(3), 187–197.

- Homan, K. J. (2016). Self-Compassion and Psychological Well-Being in Older Adults. *Journal of Adult Development*, 23(2), 111–119.
- Jensen, R. A. A., Mehlsen, M. Y., Connar, M. O. ve Mehlsen, N. (2008). Age differences in life stories and neuroticism mediate age differences in subjective well - being. *Applied Cognitive Psychology*, 34(1), 3–15.
- Karakuş, B. (2018). Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği’nin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 103–115.
- Keskinoğlu, P., Yaka, E., Uçku, R., Yener, G. ve Kurt, P. (2013). Prevalence and risk factors of dementia among community dwelling elderly people in Izmir, Turkey. *Turkish Journal of Geriatrics*, 16(2), 135–141.
- Killen, A. ve Macaskill, A. (2015). Using a gratitude intervention to enhance well-being in older adults. *Journal of Happiness Studies*, 16(4), 947–964.
- Koç, M. (2002). Gelisim psikolojisi açısından yaşlılık döneminde ruhsal gelişim. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 287–304.
- Konak, A. ve Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu : Sivas huzurevi örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23–63.
- Lampinen, P., Heikkinen, R. L., Kauppinen, M. ve Heikkinen, E. (2007). Activity as a predictor of mental well-being among older adults. *Aging and Mental Health*, 10(5), 454–466.
- Lau, R. ve Cheng, S. (2011). Gratitude lessens death anxiety. *European Journal of Ageing*, 8(3), 169–175.
- Leary, M. R., Tate, E. B., Adams, C. E., Allen, A. B. ve Hancock, J. (2007). Self-compassion and reactions to unpleasant self-relevant events: The implications of treating oneself kindly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 887–904.
- Lin, C. C. (2014). A higher-order gratitude uniquely predicts subjective well-being: Incremental validity above the personality and a single gratitude. *Social Indicators Research*, 119(2), 909–924.
- Liu, G. ve Zhang, Z. (2004). Sociodemographic differentials of the self-rated health of the oldest-old Chinese. *Population Research and Policy Review*, 23(2), 117–133.
- Lurde, A. D. S. B. ve Latipun. (2019). Correlation Self-Compassion and Happiness among University Students in Timor-Leste: Gratitude as Moderation Variable. *International Journal of Psychological Studies*, 11(2), 1–8.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A. ve Tsang, J. A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112–127.
- Morgan, B., Gulliford, L. ve Kristjánsson, K. (2017). A new approach to measuring moral virtues: The Multi-Component Gratitude Measure. *Personality and Individual Differences*. 107(1), 179-

189.

- Neff, K. D. (2003). Self-Compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85–101.
- Neff, K. D. (2003). The Development and Validation of a Scale to Measure Self-Compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223–250.
- Neff, K. D. (2008). Self-compassion: Moving beyond the pitfalls of a separate self-concept (Ed. J. Bauer ve H. A. Wayment). *Transcending Self-Interest: Psychological Explorations of the Quiet Ego*, 95–106.
- Neff, K. D. (2009). *Self-Compassion* (Ed. M. R. Leary & R. H. Hoyle), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: Guilford Press.
- Neff, K. D. ve Vonk, R. (2009). Self-Compassion Versus Global Self-Esteem: Two Different Ways of Relating to Oneself. *Journal of Personality*, 77(1), 23–50.
- Neff, K. D. ve McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults enhanced reader *Self and Identity*, 9(3), 225–240.
- Onat, U. ve Çevik, B. (2006). *Institutions and Properties of Places About Elderly Care in Turkey. Geriatrics and Gerontology* (Ed. S. Arıoğul). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Öztürk, M. (2016). Yaşlıda ruh sağlığını koruma-pozitif psikoloji ve müdahale yöntemleri. *Ege Tıp Dergisi*, 55, 19–25.
- Peel, N. M., McClure, R. J. ve Bartlett, H. P. (2005). Behavioral determinants of healthy aging. *American journal of preventive medicine*, 28(3), 298–304.
- Peterson, C., Ruch, W., Beermann, U., Park, N. ve Seligman, M. E. P. (2007). Strengths of character, orientations to happiness, and life satisfaction. *Journal of Positive Psychology*, 2(3), 149–156.
- Reckart, H., Scott Huebner, E., Hills, K. J. ve Valois, R. F. (2017). A preliminary study of the origins of early adolescents' gratitude differences. *Personality and Individual Differences*. 116(1), 44-50.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 141–166.
- Sawyer, M. G., Arney, F. M., Baghurst, P. A., Clark, J. J., Graetz, B. W., Kosky, R. J. ve Rey, J. M. (2001). The mental health of young people in Australia: key findings from the child and adolescent component of the national survey of mental health and wellbeing. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 35(6), 806–814.
- Seligman, M. E. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. An introduction. *The American Psychologist*, 55(1), 5–14.
- Soysa, C. K. ve Wilcomb, C. J. (2015). Mindfulness, Self-compassion, Self-efficacy, and Gender as Predictors of Depression, Anxiety, Stress, and Well-being. *Mindfulness*, 6(2), 217–226.
- Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J. ve Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS):

development and UK validation, 5(1), 1–13.

- Terry, M. L., Leary, M. R., Mehta, S. ve Henderson, K. (2013). Self-Compassionate Reactions to Health Threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(7), 911–926.
- Tezcan, S. ve Seçkiner, P. (2012). Türkiye’de demografik değişim; Yaşlılık perspektifi. (Ed: D. Arslan ve M. Ertem). *Yaşlı Sağlığı: Sorun ve Çözümler*. Halk Sağlığı Uzmanları Demeği Yayınları No: 2012-1. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Zessin, U., Dickhauser, O. ve Garbade, S. (2015). The relationship between self-compassion and well-being: A meta-analysis. *Health And Well-Being*, 7(3), 340–364.
- Tian, L., Du, M. ve Huebner, E. S. (2015) The Effect of Gratitude on Elementary School Students’ Subjective Well-Being in Schools: The Mediating Role of Prosocial Behavior. *Social Indicators Research*, 122(3), 887–904.
- TÜİK. (2021). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. İstatistiklerle Yaşlılar, 2020*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>
- Wei, M., Liao, K. Y. H., Ku, T.Y. ve Shaffer, P. A. (2011). Attachment, Self-Compassion, Empathy, and Subjective Well Being Among College Students and Community Adults. *Journal of Personality*, 79(1), 191–221.
- Werner, K. H., Hooria, J., Goldin, P. R., Michal, Z., G.Heimberg, R. ve Gross, J. J. (2012). Self-compassion and social anxiety disorder. *Anxiety, Stress and Coping*, 25(5), 543–558.
- WorldBank, (2021). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO?locations=1W>
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1278–1287.
- Yılmaz, E. (2018). Huzurevinde kalan yaşlılarda depresyon ve benlik saygısı ilişkisi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 553–578.
- Yost-Dubrow, R. ve Dunham, Y. (2018). Evidence for a relationship between trait gratitude and prosocial behaviour. *Cognition and Emotion*, 32(2), 397–403.
- Yue, X. D., Hiranandani, N. A. ve Jiang, F. (2017). Unpacking the gender differences on mental health: The effects of optimism and gratitude. *Psychological Reports*, 120(4), 639–649.
- Yüksel, A. ve Oğuz Duran, N. (2012). Turkish adaptation of the gratitude. *Eurasian Journal of Educational Research*, (46), 199–215
- Zessin, U., Dickhauser, O. ve Garbade, S. (2015). The relationship between self-compassion and well-being: A meta-analysis. *Health And Well-Being*, 7(3), 340–364.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

“HPV Aşısı Haktır”: Halk Sağlığı Sosyal Hizmeti Perspektifinden HPV İle İlgili Tweetlerin Analizi

“HPV Vaccination Is Right”: Analysis of HPV-Related Tweets From The Perspective of Public Health Social Work

Merve Deniz PAK GÜRE¹, Mustafa KARATAŞ², Mehmet BAŞCILLAR³

ÖZ

İnsan Papillomavirüsü (HPV) yaygın görülen cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlardan olup ürogenital kanserlerin başlıca nedenlerindedir. Bu enfeksiyon etkeni ve ortaya çıkardığı hastalıklarla mücadele edebilmek için halk sağlığı çalışmaları gerekmektedir. Halk sağlığı sosyal hizmeti bu alanda faaliyet göstermekte; makro uygulamalarla bu enfeksiyonlara yönelik toplumsal algının belirlenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Toplumdaki bireyler konuyla ilgili görüşlerini sosyal medyada paylaşmaktadır. Bu görüşlerin değerlendirilmesi için bu çalışmada halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden HPV ile ilgili tweetlerin analizi edilmesi amaçlanmıştır. 18.06.2021-18.12.2021 tarihleri arasında seçilen etiketler ile Twitter’da paylaşılan 657 tweetin içerik analizi MAXQDA programıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde üç tema ile 26 kategori oluşturulmuştur. Bunlar HPV aşısına yönelik farkındalık sağlayıcı çalışmalar, HPV bağlamında sağlık sistemi ve uygulamalardaki sorunlar ve HPV’nin psikososyal boyutu şeklinde sunulmuştur. HPV’ye ilişkin bilgi eksikliğinin giderilmesi, HPV aşısı hakkında toplumsal farkındalık yaratılması, aşının ücretsiz sunulması ve koruyucu-önleyici hizmetlerin desteklenmesi için halk sağlığı sosyal hizmetinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *İnsan Papillomavirüsü (HPV), Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar, Halk Sağlığı Sosyal Hizmeti*

ABSTRACT

Human Papillomavirus (HPV) is one of the common sexually transmitted infections and is one of the main causes of urogenital cancers. Public health studies are required to combat this infectious agent and the diseases it causes. Public health social work operates in this field; works to determine the social perception of these infections with macro applications. Individuals in society share their views on the subject on social media. To evaluate these views, it was aimed to analyze the tweets about HPV from the perspective of public health social work in this study. Content analysis of 657 tweets shared on Twitter with the hashtags #rahimağzıkanserihpv, #hpvasasiücretsizolsun, #HPV, #HPVAşısı, #hpvtedavisi between 18.06.2021-18.12.2021 was carried out with the MAXQDA. After the data were acquired, their coding was done; data is categorized according to its content and subject; The categories thought to be related to each other were brought together to form themes. In the analysis, 26 categories were created with five themes. These are presented as awareness-raising studies on HPV vaccine, problems in the health system and practices in the context of HPV, and the psychosocial dimension of HPV. It has been concluded that public health social work is necessary to eliminate the lack of information about HPV, to create public awareness about the HPV vaccine, to offer the vaccine free of charge, and to support preventive services.

Keywords: *Human Papillomavirus (HPV), Sexually Transmitted Infections, Public Health Social Work*

¹ Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi,
mdpak@baskent.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7060-3729

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,
mustafakaratas83@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0998-2552

³ Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi,
mehmetbascillar@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0223-8050

Başvuru: 03.01.2022
Kabul: 13.06.2022

Atıf:
Pak-Güre, M.D., Karataş, M., ve Başcılar, M. (2022). “HPV aşısı haktır”: Halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden HPV ile ilgili tweetlerin analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 955-973.
DOI: 10.33417/tsh.1052993

GİRİŞ

Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların birey, aile, grup ve toplum üzerindeki etkileri sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı alanlardan biridir. Bu enfeksiyonlardan biri olan İnsan Papillomavirüsü (HPV) dünyada en yaygın görülen enfeksiyon etkenlerinin başında gelmektedir. Yüksek riskli HPV türlerinin enfeksiyonu özellikle az gelişmiş ülkelerde hem erkeklerde hem de kadınlarda enfeksiyona bağlı kanserlerin başlıca nedenlerindedir. Bunlar arasında rahim ağzı (serviks) kanseri, anüs, vulva, vajina, penis ile baş ve boyun kanserleri bulunmaktadır (Flaherty ve diğ., 2012). HPV ile ilişkili enfeksiyonların önlenmesinde tarama programları ve aşılar etkili olmaktadır. HPV aşısının özellikle cinsel aktivitesi başlamamış kadınlara yapılması önerilmektedir. Tarama programları ise cinsel aktivitede bulunan kadınlara düzenli olarak uygulanmalıdır (Serrano ve diğ.,2018).

Koruyucu ve önleyici hizmetlerin halk sağlığı açısından ülkelerin ulusal sağlık politikaları kapsamına alınması kritik bir öneme sahiptir. Buna karşılık Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülkede HPV'ye yönelik aşılama çalışması ulusal aşılama programlarında bulunmamaktadır. HPV aşısının ulusal aşılama programına dahil edilmemesinin ilk sebebi olarak aşılanmanın görece yüksek olan ekonomik yükünden söz edilmektedir. Bu kapsamda aşının maliyeti tartışmaların odağını oluşturmaktadır. İkinci tartışma konusu HPV aşısının koruyuculuk düzeyi ile ilgilidir. Çünkü mevcut aşılar HPV ile ilgili tüm virüslere karşı koruyucu değildir. Üçüncü tartışma konusu ise HPV enfeksiyonu riskinin cinsel yaşam ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tartışmaların aşının toplum tarafından benimsenmesinin zaman alabileceğine dair tutumlarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir (Ulus, 2015). HPV aşısının ulusal aşılama programında yer almaması toplumsal dinamikler açısından çeşitli tepkilerin oluşmasına yol açabilmektedir (Dunn ve diğ., 2015). Toplumdaki bireyler bu tepkilerini sosyal medya platformları aracılığıyla paylaşabilmektedir. Böylece bireyler kamuoyu oluşturarak hem toplumsal farkındalık yaratmakta hem de sağlık politikalarının geliştirilmesinde hak temelli bir arayış içerisinde bulunmaktadır.

HPV aşısı ile ilgili fayda maliyet analizi, sorunun etkilediği nüfusun büyüklüğü ve aşının etkinliği vb. gibi gerekçeler bu aşının ulusal aşılama programına alınmasını engellemektedir. Halk sağlığı penceresinden bakıldığında bu durum ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu koşullar sosyal hizmetin hak temelli yaklaşımını fayda/maliyet analizi karşısında bir mücadele alanı olarak konumlandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet uzmanları makro düzeydeki çalışmalarını ile toplumsal değişimin ve gelişimin sağlanmasını amaçlamaktadır. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar da gerek sosyal gerekse psikolojik etkileri sebebiyle birey, aile, grup ve topluluk düzeyinde çeşitli dinamikleri etkileme potansiyeli taşıyan ve sosyal hizmet müdahalelerine gereksinim duyulan alanlardan biridir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının HPV gibi cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlarla ilişkili yapacakları çalışmalar halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden ele alınabilir. Bu çalışmalar ilk olarak bu enfeksiyonlardan korunma ve önlem alma; ikinci olarak iyileştirme; son olarak geliştirme ve rehabilite etme gibi amaçlar çerçevesinde yürütülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu çalışmalarını yapabilmesinde sosyal yapının bu enfeksiyonlara yönelik

bilgi düzeyi ve tutumları ile bu alandaki sağlık politikaları ve sağlık hizmetlerine yönelik talepleri önemlidir.

Toplumdaki bireylerin sosyal medya üzerinden gösterdikleri tepkiler, söz konusu mesleki müdahalelerin geliştirilmesi için çeşitli dayanaklar sağlayabilmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada kişisel görüşleri yansıtmaları açısından ana akım sosyal medya platformlarından biri olan Twitter üzerinden HPV ile ilgili Türkiye’den paylaşılan tweetlerin halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın kuramsal kısmında öncelikle HPV’nin tanımına ve kapsamına yer verilecektir. Ardından halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden HPV’ye yönelik mesleki çalışmaların esas alındığı temeller aktarılacaktır.

İNSAN PAPILOMAVİRÜSÜ’NÜN (HPV) TANIMI VE KAPSAMI

Papillomavirüsler özellikle ağız, yemek borusu, yutak, küçük dil, kornea, vajina, anüs ve kadınlarda üriner sistemin dış tabakasını enfekte eden küçük çift sarmallı DNA virüsleridir. Virüsler türe özgü olduğundan dolayı HPV yalnızca insanları etkilemektedir (Stanley ve diğ., 2010). HPV dünya çapında son derece yaygın olup bugüne kadar tanımlanmış 200’den fazla türü bulunmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). HPV cinsel temas yoluyla bulaşmaktadır. Ciltten cilde genital temas yoluyla da bulaş söz olabilmektedir. Çoğu insan cinsel aktiviteden kısa bir süre sonra HPV ile enfekte olabilmektedir. Enfeksiyon açısından en sık görülen belirti virüs bulaştıktan iki-altı ay sonra genital bölgede çıkan siğillerdir (Gültekin ve diğ., 2019). HPV enfeksiyonlarının klinik seyrine bakıldığında büyük çoğunluğunun (%70-90) asemptomatik olduğu ve bir-iki yıl içinde kendiliğinden iyileştiği görülmektedir. Günümüzde HPV’yi tamamen ortadan kaldıran bir tedavi bulunmamaktadır. Yine de HPV’ye bağlı enfeksiyonlar bağışıklık sistemi normal çalışan sağlıklı bireylerde ilaç tedavileri, bazı özel kimyasal ajanlar veya cerrahi tedavilerle %80’e kadar iyileşebilmektedir (Dursun ve diğ., 2013).

Yüksek riskli HPV türleri olarak bilinen onkogenik HPV tipleri kalıcı enfeksiyona, kanser öncesi lezyonlara ve kansere yol açabilmektedir (Ferlay ve diğ., 2018). Uluslararası Kanser Araştırma Ajansı (2011) 12 farklı HPV tipini rahim ağzı kanseri ile önemli ölçüde ilişkili olarak tanımlamıştır. Bu virüsler arasında HPV16 ve HPV18 en yüksek kanserojendir (Müderris ve diğ., 2019). Yüksek riskli HPV tipleri rahim ağzı kanserinin yanı sıra vulva, vajina, penis, anüs ve baş ve boyun kanserlerinin bir kısmına da yol açmaktadır. HPV ile ilişkili kanserler kadınlarda tüm kanser vakalarının %8,6’sını (570,000 vaka) ve erkeklerde tüm kanser vakalarının %0,8’ini (60,000 vaka) oluşturmaktadır. 2017 yılı itibari ile dünya çapında HPV enfeksiyonu ile ilişkili kanser vakalarının %83’ü serviks (528.000 vaka), baş ve boyun (37.500 vaka), anüs (35.000 vaka), penis (13.000 vaka), vajina (12.000 vaka) ve vulva (8500 vaka) kanseri olarak kaydedilmiştir (Bruni ve diğ., 2017). Rahim ağzı kanseri kadınlar arasında en sık görülen dördüncü kanser türü olup; dünya çapında kansere bağlı ölümlerin de önde gelen nedenidir (Serrano ve diğ., 2018). HPV enfeksiyonunun küresel prevalansı %11,7 olarak tahmin edilmekle beraber bu enfeksiyonun Afrika ve Okyanusya’da daha sık görüldüğü rapor edilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). HPV 25 yaşın altındaki kadınlarda en sık görülmekte ve

ileri yaşlarda görülme sıklığı düşmektedir (Martel ve diğ., 2017). Sağlık Bakanlığı (2019) verilerine göre Türkiye'deki kadınlarda görülen kanserler arasında serviks kanseri en sık görülen onuncu kanserdir. İnal ve arkadaşlarının (2007) Türkiye'deki bölgesel çalışmalarında da genel HPV prevalansının %2,1 ile %25 arasında olduğu bildirilmiştir.

Rahim ağzı kanseri taraması kanser öncesi dönemde yapılabilmektedir. Test, semptomu olmayan kadınlara da uygulanabilmektedir. Tarama sonucunda bir HPV enfeksiyonu veya kanser öncesi lezyon tespit edilirse bunlar tedavi edilebilmektedir. Kanser öncesi lezyonların gelişmesi uzun yıllar aldığından 30 yaşından itibaren her kadının düzenli olarak tarama yaptırması önerilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020).

Son on yılda HPV taraması ve aşılması hastalıkların teşhisine ve önlenmesine yönelik bakış açısını kökten değiştirmiştir. Rahim ağzı kanseri yaygın kanserler arasında neredeyse tamamen yok edilebilmesi bakımından benzersizdir. Dünyada rahim ağzı kanserinin en az %70'ine neden olduğu bilinen HPV 16-18'e karşı koruma sağlayan, ön kalifikasyonu yapılmış üç aşı bulunmaktadır (Chatterjee ve diğ., 2016). 14 yaşına kadar iki doz aşı uygulaması yeterli olurken erkeklerde 26, kadınlarda 45 yaşına kadar bu aşı üç doz halinde uygulanabilmektedir. Aşılar HPV enfeksiyonunu veya kanser gibi HPV ile ilişkili hastalıkları tedavi edememektedir. Bu aşılar HPV ile temas etmeden önce uygulandığında koruyuculuk açısından en iyi sonucu vermektedir. Bu nedenle cinsel aktivitesi olmayan 9-14 yaş arasındaki kızların aşılama önerilmektedir (Serrano ve diğ., 2018). Bununla beraber bazı ülkeler erkek çocuklarını da aşılama başlamıştır. Çünkü aşılar hem erkeklerde hem de kadınlarda genital kanserleri ve siğilleri önlemektedir (Ferlay ve diğ., 2018).

Rahim ağzı kanserine karşı en uygun maliyetli halk sağlığı önlemi olduğu için özellikle HPV 16-18'e karşı koruma sağlayan aşılar Dünya Sağlık Örgütü (2020) tarafından tavsiye edilmektedir. Bu aşıların kullanımı birçok ülkede onaylanmıştır ve dünya çapında 70'ten fazla ülkede sağlık politikaları çerçevesinde özel risk gruplarına yönelik ulusal aşılama programları geliştirilmiştir. Türkiye'de HPV aşısı ücretsiz ulusal aşılama programına dahil değildir (Agabekova ve diğ., 2021). Bu nedenle vatandaşlar bu aşıları kendi inisiyatifleri ve finansal kaynakları ile erişim sağlamaktadır.

HALK SAĞLIĞI SOSYAL HİZMETİ ÇERÇEVESİNDEN HPV'YE BAKIŞ

Halk sağlığı ve sosyal hizmet disiplini birçok yönden benzerlik göstermektedir. Sosyal adaleti ilke edinmesi, sosyal bilimlerin kuramsal zeminini sahayla birleştirmesi, bireyi çevresi içerisinde ele alması, sağlığın sosyal bileşenlerine odaklanması ve tam iyilik halinin sağlanmasını amaçlaması her iki disiplinin ortak köklere sahip olduğunu göstermektedir. Halk sağlığı sosyal hizmeti, bireylerin, grupların ve ailelerin sağlıklarına katkı sunan davranışlarını desteklemeye odaklanmaktadır. Aynı zamanda halk sağlığı sosyal hizmeti bu amaca paralel olarak olumlu değişimlerin gerçekleştirilmesine ve özel gereksinim gruplarının risklerden korunmasına katkı sunmaktadır (Alzate, 2009). Hedef grupların sağlığa ilişkin gereksinimlerinin değerlendirilmesinde, sosyal etmenlerle sağlık sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesinde, müdahale stratejilerinin geliştirilmesinde, sosyal destek kaynaklarının harekete geçirilmesinde ve kurum bakımının asgari

düze indirilmesinde halk sağlığı sosyal hizmeti işlevseldir. Halk sağlığı sosyal hizmeti uygulaması, sağlık alanındaki diğer profesyonellerle eşgüdüm içerisinde yürütülmektedir. Sosyal hizmetin araştırmacı, danışman, yönetici, planlayıcı, değerlendirici ve politika yapıcı rolleri halk sağlığı sosyal hizmeti alanında ön planda yer almaktadır. Halk sağlığı sosyal hizmeti sağlığın korunması ve geliştirilmesi amacıyla hastalıklar ortaya çıkmadan önlem alınmasını, bireyin ve toplumun sağlığının korunmasını, erken müdahale mekanizmalarının geliştirilmesini, uygun sağlık hizmetlerine erişimin sağlanmasını ve buna yönelik politikaların oluşturulmasını içermektedir (Flaherty ve diğ., 2014).

Halk sağlığı sosyal hizmeti kapsamında sosyal hizmet uzmanları tarih boyunca cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların önlenmesine ve bu enfeksiyonların bireyler üzerindeki etkisinin azaltılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmişlerdir (Alzate, 2009). Bu enfeksiyonlar arasında frengi, bel soğukluğu ve HIV/AIDS ile beraber üreme sisteminin en yaygın viral enfeksiyonu olan HPV de yer almaktadır. Bireyler üzerinde olumsuz etkileri olan HPV gibi enfeksiyonların azaltılması için halk sağlığı perspektifinden sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilmektedir (Flaherty ve diğ., 2014).

HPV enfeksiyonu sosyal endikasyonlarla yakından ilişkilidir. Örneğin, HPV enfeksiyonu bulunan ve rahim ağzı kanserinden dolayı yaşamını yitiren kadınların çoğunluğu (%85) gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (Serrano ve diğ., 2018). Buna karşılık HPV tarama testlerine ve aşıya erişim sağlanması bu enfeksiyonlara karşı korunma ve erken teşhis için son derece önemlidir. Buradan hareketle Dünya Sağlık Asamblesi (2020) bir halk sağlığı sorunu olarak rahim ağzı kanserinin ortadan kaldırılmasına yönelik küresel stratejiyi ve 2020–2030 dönemi için amaç ve hedefleri belirlemiştir. Bu hedefler arasında rahim ağzı kanserinin görülme sıklığının azaltılması, ülkelerin 15 yaşına kadar olan tüm kızların aşılması, kadınların rahim ağzı kanserine karşı düzenli olarak taranması ve rahim ağzı kanseri tespit edilen kadınların tedavi edilmesi bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Asamblesi'nin (2020) belirlediği hedefler çerçevesinde sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli mesleki müdahaleleri bulunmaktadır. Bu çerçevede birincil koruma 9-14 yaşlarındaki kızların cinsel olarak aktif olmadan önce HPV aşısı olmasını kapsamaktadır. HPV aşısının bu dönemde tüm kızlara ücretsiz biçimde uygulanmasının bir halk sağlığı politikası olarak belirlenmesi gerekmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu pek çok ülkede HPV aşısı ücretsiz ulusal sağlık politikası kapsamına alınmamıştır. Bu yaklaşımın arka planına bakıldığında HPV'nin erkekleri genital siğiller, anal ve penis kanseri yoluyla etkilediği; rahim ağzı kanserinin ise doğrudan HPV ile bağlantısı nedeniyle genellikle bir "kadın sağlığı sorunu" bağlamına yerleştirildiği görülmektedir. Tarihsel olarak kadınların cinsel sağlık sorunlarının kamu otoriteleri tarafından ihmal edildiği ve ahlaki bir bağlam içine yerleştirildiğine yönelik eleştiriler de uluslararası ve ulusal literatürde bulunmaktadır (Arrossi ve diğ., 2017; Büyükbodur ve Gültekin, 2020). Sosyal hizmet uzmanları HPV'nin bulaşmasını önlemeye yönelik olası müdahaleler için kadınların hedef nüfus olması nedeniyle çalışmalar yürütmektedir. Sosyal hizmet uzmanları bu yaklaşım çerçevesinde politika yapıcı otoriteleri etkileyerek risk altındaki

özel gereksinim gruplarının aşuya erişebilmesi için sosyal değişim ajanı, analist, harekete geçirici, savunucu, lobici, aktivist, kaynak bulucu, toplum eğiticisi ve bağlantı kurucu roller üstlenmektedir.

Küresel stratejinin ikincil basamağı cinsel olarak aktif kadınların 30 yaşından itibaren anormal servikal hücreler ve kanser öncesi lezyonlar için taranmasını kapsamaktadır. Bu yaklaşım şüphesiz koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. HPV ile ilgili tarama programlarının sağlık politikalarının bir parçası olması amacıyla sosyal hizmet uzmanları farkındalık çalışmaları yapabilmekte ve böylece sağlık hakkını savunabilmektedir. Bu taramaların gerçekleştirilmesi için kadınlarda bilinç yükseltilmesini sağlayan eğitim ve danışmanlık hizmetleri de sosyal hizmet uzmanları tarafından verilebilmektedir (McCave ve diğ., 2010).

Üçüncül koruma alanı ise kadınlarda HPV ile ilgili bulgular ve rahim ağzı kanseri belirtileri olduğunda sağlık ve sosyal refah sistemleri içerisinde gereksinim duyulan hizmetlerin sağlanması ile ilişkilidir. Bu kapsamda sağlık alanına bakıldığında; HPV'nin ortaya çıkardığı sorunlar açısından sağlık hizmetlerine erişmek önemlidir. Sağlık kontrollerinin gerçekleştirilmesi, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri aracılığıyla ilaç, cerrahi, radyoterapi ve kemoterapiyi içeren tedavilere ve kaliteli hizmetlere erişimin sağlanması gibi konular HPV ile ilişkili hastalıkların iyileştirilmesinde kritiktir. Ancak sağlık hizmetlerine erişilebilirlik, sağlıkta eşitsizlikler ile doğrudan bağlantılıdır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda önlenebilir farklılıklar bazı dezavantajlı gruplar için çeşitli riskler taşıyabilmektedir (McCaffert vs diğ., 2006; Giorgi Rossi ve diğ., 2014). HPV açısından bu gruplar aşuya erişimi olmayanlar, koruyucu-önleyici ve iyileştirici-geliştirici sağlık hizmetlerine erişemeyen düşük gelirli kadınlar, ırksal azınlıklar, seks işçileri ve cinsel sağlık bilgisi düşük olan ergenler olarak sıralanabilir. Bu odak doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının HPV ile ilişkili sağlıkta eşitsizlikler konusunda bilgi sahibi olması önemlidir (McCave ve diğ., 2010).

Üçüncül koruma kapsamında sosyal refahla ilişkilendirilebilecek alanların da göz önüne alınması gerekmektedir. Çünkü HPV sosyal anlamda da sorunları beraberinde getirmektedir. HPV özellikle kişilerarası ilişkiler bağlamında partner tarafından reddedilme korkusu veya kadınlar için algılanan bir sosyal damgalanma duygusu yaratabilmektedir (Büyükbodur ve Gültekin, 2020). HPV ile enfekte olmak potansiyel rahim ağzı kanserine ilişkin kaygıya da yol açabilmektedir. Bu durum kadınlarda şok, stres, endişe, kanser olma korkusu, damgalanma, suçluluk duyma veya partnerini suçlama, bu durumu cinsel partnere, aile üyelerine ve arkadaşlara açıklama konusunda kaygı duyma, bilgi sahibi olma ihtiyacı hissetme gibi çeşitli psikososyal tepkiler yaratabilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2021). Sosyal hizmet uzmanları bu durumda klinik (birey ve grupta çalışma düzeyinde) rollerini kullanarak vaka yönetimi, danışmanlık, öğretici/ eğitici roller üstlenmektedir. Makro düzeyde ise HPV'ye karşı damgalama ile mücadele etmek için savunuculuk rolünü kullanabilmekte; farkındalık oluşturmak için çalışmalar yapabilmektedir.

Makro düzeydeki çalışmalarda toplumsal dinamikleri anlamak açısından HPV ile ilgili bilgi, tutum ve davranışların ortaya konulmasında sosyal medyanın önemli işlevleri bulunmaktadır. Twitter gibi ana akım sosyal medya platformları kullanıcıların görüşlerini açıkça ifade edebildikleri bir alan

sağlamaktadır. Bu çalışmada bu yaklaşımdan hareketle Twitter aracılığıyla HPV ile ilgili Türkiye’de paylaşılan tweetlerin halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yanıt aranan sorular aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Twitter’da HPV ile ilgili nasıl paylaşımlar yapılmıştır?
- Twitter’da HPV ile ilgili olarak hangi sorunlara işaret edilmektedir?
- Halk sağlığı sosyal hizmeti açısından Twitter’da yapılan paylaşımlara dayanılarak müracaatçılara yönelik hangi hizmetlere ihtiyaç olduğu söylenebilir?

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahalelerinde oldukça önemli bir yer tutan cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlarla çalışma potansiyellerine karşılık ulusal literatürde bu konu ile ilgili çalışmalar kısıtlıdır. Bu yönü ile bu çalışmadan elde edilen sonuçların alana katkı sunması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel metodoloji çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda belirlenen bir zaman diliminde konu ile ilgili etiketler (hashtag) üzerinden Twitter paylaşımlarının içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, belirli bir nitel veri içindeki belirli kelimelerin, temaların veya kavramların varlığını belirlemek için kullanılan bir araştırma aracıdır. Araştırmacılar içerik analizini kullanarak bu tür belirli kelimelerin, temaların veya kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini analiz edebilmektedir (Krippendorff ve Bock, 2008). Araştırma bu yönü ile araştırma kesitsel ve tanımlayıcı nitelik taşımaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada HPV ile ilgili olarak duygu, düşünce ve bilgi paylaşımının yüksek olduğu Twitter’da paylaşılan tweetlerin analizi yapılmaya çalışılmıştır. İhtiyaç duyulan verilerin ve içeriklerin edinilmesi için MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Program aracılığıyla belirlenen anahtar kelimelerle aramalar gerçekleştirilmiş, tweetlerin bulunması ve ilgili konu etiketlerinin listelenmesinden sonra araştırmanın amacına hizmet edecek konu etiketleri belirlenmiştir. Bu kapsamda #rahimağzıkanserihpv,#hpvasısıucretsizolsun, #HPV, #HPVAşısı, #hpvtedavisi etiketleri ile Twitter’da paylaşımların yapıldığı anlaşılmıştır. Ardından MAXQDA’ya aktarılan ilgili tweetlerin analiz edilmek üzere düzenlenmesi yapılmıştır. Böylece araştırmada 18.06.2021 ile 18.12.2021 tarihleri arasında konuyla ilgili yapılan paylaşımların odak noktaya alınması sağlanmıştır. Bu doğrultuda ilgili tarihlerde herkese açık olarak paylaşılan 657 tweet değerlendirmeye alınarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi 01.01.2022 ile 02.02.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz süreci şu sıra ile yapılmıştır:

- İlgili konu etiketleri ile yapılan paylaşımlar Twitter’dan MAXQDA veri tabanına aktararak kodlanmıştır.

- Yapılan serbest kodlamalarda HPV'ye ilişkin olarak veriler, içeriğine ve konusuna göre kategorilendirilmiştir.
- Birbiri ile ilişkisi olduğu düşünülen kategoriler bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur.
- Tümevarımsal bir analiz deseni yapılarak verilerin sistematik ve anlamlı şekilde sunulması sağlanmıştır.
- Yapılan analizler sonucunda üç tema ile 26 kategori oluşturulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma kapsamında belirlenen tarih aralığında ve Türkçe yayınlanan "tweet" şeklindeki içerik dikkate alınmış, "retweet" kapsamındakiler ise değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırma konusu açısından önemli veriler sunan "reply" olarak adlandırılan cevaplar da incelenmiştir. Çalışmada yalnızca Türkçe olarak paylaşılan tweetler çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmanın gerçekleştirildiği süre ve incelenen tweetlerin bağlamı sınırlılık olarak kabul edilebilir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında temalar HPV aşısına yönelik farkındalık sağlayıcı çalışmalar, HPV bağlamında sağlık sistemi ve uygulamalardaki sorunlar ve HPV'nin psikososyal boyutu şeklinde belirlenmiştir. Şekil 1'de tema ve kategoriler ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca kategorilere ait verilerden örnekler alınarak ilgili bulgunun altına eklenmiş ve paylaşımın yapıldığı tarih parantez içinde sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Kapsamında Oluşturulan Tema ve Alt Temalar

HPV Aşısına Yönelik Farkındalık Çalışmaları	HPV Bağlamında Sağlık Sistemi ve Uygulamalardaki Sorunlar	HPV'nin Psikososyal Boyutu
<ul style="list-style-type: none"> • HPV ile ilgili bulaş oranları • HPV ile ilgili bilgi eksikliği • HPV ile ilgili bilinç yükseltici çalışmalardan örnekler 	<ul style="list-style-type: none"> • HPV aşısının ulusal aşılama programına dahil edilmesi • HPV aşısının ücretsiz olmasına yönelik talepler • Sosyal güvence sistemi ile ilgili sorunlar • Yurtdışındaki iyi uygulama örnekleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumsal cinsiyet eşitsizliği • Aşı karşıtı söylemler • HPV'ye ilişkin duygusal tepkiler • Umutsuzluk • Öfke • Mutluluk

HPV Aşısına Yönelik Farkındalık Çalışmaları

HPV ile ilgili konu etiketlerinde en fazla kodlanan tema, HPV aşısına yönelik farkındalık çalışmalarıdır. Bu kodlamalarda HPV'ye ilişkin genel açıklamaların yapıldığı, toplumda bilgi eksikliğinin olduğu, gizliliğe önem verilmesi gerektiği, aşıya ve bulaşa yönelik bilinçlendirici çalışmaların yürütüldüğüne dair paylaşımların olduğu anlaşılmıştır.

HPV'ye ilişkin yapılan açıklamalarda rahim ağzı kanserinin büyük oranda HPV kaynaklı olduğu, istatistiklere bakıldığında kadınların ve erkeklerin büyük çoğunluğunun hayatlarının belirli bir

bölümünde HPV ile karşılaşmalarının kuvvetle muhtemel olduğu, bağışıklığın hastalıkla mücadelede önemli bir rolü olduğu ve HPV+ olduğunu bilenlerin bunu açıklamaları gerektiği ifade edilmiştir:

“Kadınların %70’i ve yetişkin nüfusun %50’si hayatlarının bir döneminde genital HPV virüsü ile karşılaşmaktadır.” (06.10.2021)

“30 yaşından itibaren kanser ve HPV taramaları için doktorunuzdan smear testi randevusu almayı unutmayın.” (30.08.2021)

“HPV pozitif kişiler partnerlerine bunu söylemek zorunda...” (08.11.2021)

Belirlenen bir diğer kategori HPV ile ilgili bilinçlendirici çalışmalarla ilgilidir. Bu kapsamda HPV’ye dair bilgilendirme çalışmalarının yapıldığı, sivil toplum kuruluşu ve üniversiteler başta olmak üzere çeşitli bilgilendirme platformlarının kurulduğu, söyleşilerin yapıldığı ve bilgilendirme broşürlerinin dağıtıldığı, dijital bilgilendirme içeriklerinin sosyal medyada yayınlandığı belirtilmiştir:

“HPV nedir? ‘Rahim ağzı kanserini önleyen HPV aşısının ücretsiz uygulanması ve aşı hakkı mücadelesi neden önemli?’ başlıklarını taşıyan panelimiz Belediye Konferans Salonumuzda gerçekleşti.” (19.06.2021)

“Doktorum 2022’de daha yüksek etkinliğe sahip bir aşının piyasaya gireceğini söyledi, onu olmamı önerdi. Beklemedeyim. Bir de 30 yaştan sonra aile sağlık merkezlerinde HPV taraması yaptırabiliyormuşuz, bu bilgiyi de verdi” (20.10.2021)

“İhtiyacınız olan sağlık danışmanlığı yanı başınızda. Erken teşhis hayat kurtarır!” (18.12.2021)

Yapılan analizde sosyal medya paylaşımlarında HPV’ye ilişkin bilgi eksikliğinin olduğu görülmüştür. Sosyal medya kullanıcıları tarafından HPV ile ilgili bilgi talep edildiği, aşının işlevi hakkında bilgi eksikliklerinin olduğu, sağlık hizmetlerinin neler olduğuna ve hangi kapsamda verileceğine dair aydınlatıcı bilgilerin olmadığı ve HPV’nin HIV/AIDS ile karıştırılabildiği belirtilmiştir:

“HPV aşısıyla AIDS /HIV aynı hastalık değil AIDS yani HIV aşısı henüz çıkmadı.” (06.08.2021)

“Bana HPV ile ilgili Türkçe yazılar atabilir misiniz? Aktarım yollarına, şekillerine ilişkin de olursa harika olur. Korunmaya dair de olur. N’olur, ne varsa yollayın videodur, makaledir vs.” (09.12.2021)

Farkındalık ile ilgili bir diğer nokta HPV aşısının koruyuculuğuna yönelik paylaşımlardan oluşmaktadır:

“Prezervatif, oral bariyer gibi yöntemler HPV’den minimum korunma sağlıyor. HPV’den kurtulmanın tek yolu aşı.” (04.11.2021)

“HPV aşısı tedavi edici değildir. Cinsel hayatı başlamamış ya da HPV virüsüne hiç sahip olmayan bir kadına yapılan HPV aşısı kansere neden olan virüslere karşı %100 korur.” (08.08.2021)

“HPV “Korunun” demek ile baştan savılabilecek bir şey değil. Aşı en etkili yöntem.” (07.09.2021)

HPV bulaşıcılığına ilişkin paylaşımlar da analizlerde ortaya konulmuştur. Koruma ne kadar olsa da aşı olmadan bulaşıcılığın sürebileceği, HPV'nin birçok çeşidinin olduğu ve bulaşıcılığı yüksek olan varyantların olabildiği, bulaşın etkisini sonradan gösterebildiği ve bulaş konusunda partnerin de sorumluluklarının olduğu ifade edilmiştir:

“Cinsel partneriniz sizden HPV+ olduğunu gizliyorsa eğer lütfen suç duyurusunda bulunun. Ötekileştirmiyoruz lakin grip de olsanız bireysel olarak dikkat etmeli, bulaşı en aza indirmelisiniz. Bu bir nevi vatandaşlık borcudur.” (07.06.2021)

“HPV kaptınız diye kanser olmazsınız, uzun yıllar içinde kanser gelişir. Ondan HPV pozitif olsa bile aşı yapılır. Aşı ağız, anal, vajinal vs. kanser yapan bütün türlerine etkili.” (19.07.2021)

Elde edilen bir diğer bulgu HPV aşısını tanıtıcı bilgilerin bulunduğu içeriklerdir. HPV aşısının varyantlara karşı koruyucu olduğu, HPV ile sıkça karşılaşılacağı ve korunmada aşının önemli rolü olduğu paylaşılmıştır:

“Rahim ağzı kanserine neden olan HPV'nin 15 farklı tipi bulunmaktadır. Tip 16 ve Tip 18 HPV'ye bağlı gelişen kanserlerin %75'ini oluşturmaktadır. HPV aşısı Tip 16 ila Tip 18'e karşı koruma sağlarken Tip 6 ve Tip 11'e karşı da koruma sağlar.” (09.12.2021)

“Bugün HPV aşımın 3. dozunu oldum. Bireylerin yaklaşık %80'i hayatının bir döneminde HPV ile karşılaşılıyor ve bunun 15 yıl önce bulunan bir çözümü var: aşı!” (07.12.2021)

“HPV aşısını mümkün olduğunca olun.” (05.07.2021)

Farkındalık çalışmaları ile diğer konu gizlilikle ilgilidir. Paylaşımlarda HPV ile ilgili testlerin gizliliğine yönelik kaygı duyulduğu ifade edilmiştir:

“Kadınlar anlatıyor... Yanlış bilgi, aşının ücretli olması, testlerin anonim yapılmaması kadınların HPV aşısı olmasının da önüne geçiyor, kaygı da yaratıyor.” (18.11.2021)

HPV Bağlamında Sağlık Sistemi ve Uygulamalardaki Sorunlar

Sağlık sistemindeki ve uygulamalarındaki sorunlar kapsamında HPV aşısının ulusal aşılama programına dahil edilmemesi, sosyal güvence sistemindeki eksiklikler ve yurtdışındaki iyi uygulama örnekleri öne çıkmıştır. HPV ile ilgili teşhis ve tedavi amacıyla sağlık kurumlarından randevu alma sorununun bulunduğu, hizmetlerin sistematik bir zeminde yürütülmesi gerektiği, bu alanda çalışan personelin sayıca az olduğu, evlilik öncesi yapılan testler gibi HPV taramasının ve aşısının da zorunlu olarak yaptırılması gerektiği ifade edilmiştir:

“Evlilik öncesinde SMA taraması zorunlu hale geliyormuş. HPV taraması ve aşısı da ücretsiz ve zorunlu hale gelmeli.” (26.08.2021)

“Erken teşhis hayat kurtarır derken %90 önlenbilir rahim ağzı kanserinin HPV aşısı ücretsiz uygulanmıyor. Hastanelere bir gidin bakalım kadınlar neyle savaşıyor bir biyopsi için bile bugün üç ay ilerisine randevu veriliyor. Bu ülkede kadın olmak çok zor.” (18.06.2021)

“İstanbul’da herhangi bir doktor randevusu bulmayı denediniz mi son 2-3 yılda? Kötü, eksik bir sağlık sistemini de kadınlara kast olarak bağlamayın.” (20.07.2021)

HPV aşısının ulusal aşılama programına alınması ile ilgili şu paylaşımlar öne çıkmaktadır:

“HPV aşısını ne zaman ulusal aşı programına almayı planlıyorsunuz acaba? Ya da planlarınız dahilinde mi? İmkânı olmayıp ulaşamayan kız çocukları ve kadınları rahim ağzı kanserine mahkûm mu edeceksiniz?” (16.08.2021)

“Yedi farklı kanser türünü önleyen HPV aşısı ulusal okul çağı aşı programına dahil edilmeli” (29.07.2021)

“Aşı çağında özellikle kızlar aşılanmalı. Rahim ağzı kanseri ileriki yaşlarda karşımıza çıkabilir.” (13.09.2021)

Sosyal güvence kapsamındaki eksiklikler ile ilgili olarak HPV aşısına erişememe sıklıkla paylaşılmıştır:

“HPV aşısı SGK kapsamına alınmalı ve her kadın bu aşıya kolaylıkla ulaşabilmelidir.” (06.07.2021)

“Olmayan param ve olmayan sağlık sigortamla cilt doktoruna mı gideyim, jinekoloğa mı, smear mı yaptırayım, HPV aşısı mı? Yoksa hiçbiri yokmuş gibi yapıp ömrümü mü tüketeyim?” (07.12.2021)

HPV aşısına erişim ile ilgili yurt dışındaki iyi uygulamalar da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda özellikle erken yaşlarda ve okulların aşılama programında HPV aşısının yapıldığı ifade edilmiştir:

“Avustralya, Kanada, Portekiz, Norveç, Finlandiya, Danimarka gibi gelişmiş ülkelerde ücretsiz olarak okul aşılması yapılıyor. HPV aşısı çocuklara dokuz yaşından itibaren yapılabiliyor.” (19.06.2021)

“HPV aşısının hem kız hem de erkek çocuklara yapılması öneriliyor. Dünya çapındaki tüm uzmanlar 11-12 yaşındaki çocukların aşılanmasının önemi konusunda fikir birliğine ulaşmış durumda.” (23.10.2021)

“Hem oğluma hem de kızıma yaptırdım. Çünkü özellikle erkek çocuklarının HPV aşısı olmasının bulaştırmama açısından çok önemli olduğunu anlatan ve hepsinin maliyetini karşılayan bir ülkede yaşıyorum: İsviçre.” (05.12.2021)

HPV aşısının yüksek maliyetli olduğu ve maddi güçlüklerden dolayı temin edilemediği ile ilgili paylaşımlar bulunmaktadır:

“HPV aşısı 71 ülkede ücretsiz, ülkemizde üç dozu 2 bin 85 TL” (16.12.2021)

“HPV aşıları ücretsiz olmalı. İnsanlar önlenabilir kanserlere karşı korunabilmeli.” (16.10.2021)

“Yalvarıyorum HPV aşısı ücretsiz olsun ya da bir hayırsever bana aşı yaptırsın n’olur.” (11.09.2021)

“Ben 12 yaşındayken ailem HPV aşısı yaptırmayı düşünmüş ama ücreti çok pahalı olduğu için yaptıramamışlar.” (10.11.2021)

HPV'nin Psikososyal Boyutu

HPV'nin psikososyal boyutunda toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aşı karşıtı söylemler ve yürütülen hak temelli mücadeleler ile konuya ilişkin duyguların paylaşıldığı gönderilerin olduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik yapılan paylaşımlarda, sadece kadınların HPV ile ilgili olarak sorumluluklarının bulunduğu ve biyolojik cinsiyet farkı gözetmeksizin aşı yapılmasının önemli olduğu ifade edilmiştir:

"Keşke erkekler de regl olsaydı. Ne bileyim onlar da rahim ağzı kanseri olsaydı. O zaman kesin ped ve HPV aşısı ücretsiz olurdu. Rahat ederdik." (07.12.2021)

"Türkiye'de değişmeyen gerçeklerden biri de bu. Şu an üç doz HPV aşısı iki bin TL küsür. Bu ülkede en çok kadın işlerinde değişim yok." (27.06.2021)

Aşı karşıtlığı ile ilgili paylaşımlarda aşının finanse edilmesi ile ilgili tepkiler ve aşının olumsuz etkilerine dair iddialar yer almaktadır:

"HPV aşısı ücretsiz olsun devlet ücretsiz onu bunu dağıtsın diye sürekli konuşuyorsunuz. Bu "ücretsiz" olan şeylerin parası nereden geliyor sanıyorsunuz." (20.09.2021)

"Kimse kimseyi finanse etmek zorunda değil. Kimse HPV aşısı olmak da zorunda değil." (03.08.2021)

"HPV aşısından uzak durun. Kızıma yaptırdım, bin pişmanım." (06.12.2021)

HPV aşısının ücretsiz olması için yasal yollara başvuruların olduğu ve HPV aşısının temel haklar bünyesinde değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili paylaşımlardan bazıları ise şu şekildedir:

"Hayatlarımızdan vazgeçmiyoruz, aşı hakkımızı istiyoruz!" (19.11.2021)

"2 bin 87 TL'lik HPV aşısının karşılanması için üniversite öğrencisi SGK'ya dava açtı." (09.12.2021)

Yapılan analizlerde HPV ile ilgili duygusal reaksiyonların gösterildiği ifade edilebilir. Bu tepkiler arasında umutsuzluk, öfke ve farkındalığın oluşmasına yönelik mutluluk içerikli paylaşımların olduğu anlaşılmıştır. HPV aşısının ücretsiz olmasının imkânsız olduğu ve ekonomik kaygıların HPV ile ilgili tedavi umutlarını tükettiği anlaşılmaktadır. Umutsuzluk ile ilgili olarak tespit edilen paylaşımlar şu şekildedir:

"Bakın ücretsiz olsun bile diyemiyorum, hayal çünkü." (18.11.2021)

"Düşünün ki daha etkin COVID-19 aşısı var ama kullanılmıyor. Biz bakanlıktan bazı yetkililerin 'Burası mutaassıp bir ülke, zaten böyle bir aşıya bu ülkede ihtiyaç yok' dediğini biliyoruz..." (11.10.2021)

"Kıramı mı ödeyim, faturaları mı ödeyim, borcumu mu kapatayım, kediyeye mama mı alayım, HPV aşımı mı yaptırayım, terapi mi alayım, karnımı mı doyurayım? Beni inanılmaz stresli birkaç hafta bekliyor ve hiç enerjim yok" (19.07.2021)

Duygusal tepkilerle ilgili bir diğer kategori ise öfkedir. HPV ile ilgili farkındalık seviyesinin artmaması, tedaviye gereken önemin verilmemesi ve eğitimsizlikten kaynaklı yanlış algıların oluşturulmasına yönelik öfke içerikli paylaşımlar bulunmaktadır:

“Çok sinirli bir şey yazacağım. HPV aşısı çok önemli bir aşı. Hem erkeğe hem kadına yapılabilir. 11-12 yaş sonrasında dünyada vuruluyor. Ama bizde sessizlik var!” (16.09.2021)

“2021 yılında hala ped, tampon, doğum kontrol hapi, HPV aşısı gibi HEPİMİZİN sağlığını ve geleceğini etkileyen GEREKSİNİMLERİN karşılanabilir bir fiyatta olması için savaşmamız beni o kadar sinirlendiriyor ki!” (16.08.2021)

“Farkında mısınız, kadınların her şekilde karşısında duran ağır cahil bir kesim var. HPV aşısı ücretsiz olsun diyen bir kadına ‘sen cinsel ilişki yaşayacaksın diye benim vergimi alamazlar’ bile yazmışlardı. Bu cehalet sahiplerinin hepsi potansiyel suçlu” (07.12.2021)

Duygusal tepkiler ile ilgili yapılan paylaşımlarda HPV'ye yönelik toplumsal duyarlılığın düşük olmasına ve HPV aşısının ücretsiz olarak uygulanmamasına yönelik tepkilerin verildiği görülmüştür:

“Normalleştirmiyorum. Vergiye karşıyım. Zamların sebebi açıktır. Her şey mükemmel, bir tek pedde vergi varmış gibi davranmanıza tepkim. O da şu anki mevzuata göre normal bir vergi. Bazı anahtar kelimeleri duyunca tepki veresiniz geliyor: ped, HPV aşısı...” (08.12.2021)

“HPV aşısı linci gelir mi?” (06.11.2021)

Paylaşımlarda farkındalığın oluşmasına ilişkin mutluluk ile ilgili olarak konunun dile getirilebildiği ve aşı olmaktan dolayı olan memnuniyet duyulduğu görülebilmektedir:

“Yan masamda HPV aşısı konuşuyorlar. Gerçekten çok mutluyum gururlu bir sevgili gibi bakıyorum.” (09.12.2021)

“HPV aşımın ilk dozunu oldum, yaşasın!” (07.06.2021)

TARTIŞMA

Bu çalışmada Twitter aracılığıyla paylaşılan HPV ile ilgili tweetlerin halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmada HPV ile ilgili tweetler üzerinden içerik analizi gerçekleştirilmiş ve bulgular beş farklı tema çerçevesinde ortaya konulmuştur. Yapılan içerik analizi neticesinde HPV'ye ilişkin bilgi eksikliğinin bulunduğu, HPV ve aşı hakkında toplumsal farkındalık yaratmak adına açıklamalar yapıldığına, aşının ücretsiz sunulması için çevrimiçi hak savunuculuğuna, aşının yüksek satış bedeli nedeniyle yükselen tepkilere, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve aşı karıştılgına yönelik tweetlere rastlanmıştır.

HPV aşısına yönelik farkındalık sağlayıcı çalışmaların paylaşıldığı bölümde bilgi eksikliğine ve toplumu bilgilendirmeye, mahremiyete ve HPV'nin bulaşıcılığına ve aşısına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Bu paylaşımlar en temelde sağlık hakkı ve sosyal hizmet çerçevesinde tartışılabilir. Sağlık bireyin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halinin bütününe ifade etmekte ve bir hastalığın veya

engelin bulunmamasından çok daha kapsamlı bir anlam taşımaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2021). Sosyal hizmetin özünde insan hakları yer almaktadır. İnsan haklarının önemli bir bileşenini oluşturan sağlık hakkı, tüm bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve sağlık hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanmalarını ifade etmektedir. Sağlık hakkı, uluslararası ve ulusal mevzuatla güvence altına alınmaktadır. Çok sayıda ülkenin taraf olduğu uluslararası yasal düzenleme sağlık hakkının evrensel bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin de tarafı olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde sağlık hakkı yer almakta; tüm bireylerin sağlıklı bir şekilde yaşam sürecektir standartlara sahip olma hakkının bulunduğu belirtilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da sağlık hakkı güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 56. maddesinde devletin tüm bireylerin yaşantısını sağlıklı olarak sürdürmesini sağlamaktan ve sağlık hizmetleri sunmaktan sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Sağlık hizmetlerinin kapsamlı bir şekilde sunumu için genel sağlık sigortasının kurulabileceği yine Anayasa'da belirtilmektedir. HPV hakkında toplumun bilinçlendirilmesini sağlamak, bilgi eksikliğini gidermek, sağlığın korunması ve geliştirilmesi için hizmetler sunmak, ilgili politika ve programları geliştirmek halk sağlığı çerçevesinde devletin temel yükümlülüğüdür (Rounds, 2005). Başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere tüm paydaşların HPV özelinde sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

Araştırma kapsamında HPV aşısının ücretsiz olması temasında yüksek maliyetlere karşılık maddi zorluklar ön plana çıkmaktadır. Bu alandaki paylaşımlar sosyal adalet ile yakından ilişkilidir. Sosyal adalet fırsat ve yükümlülüklerin toplumda adil bir şekilde dağılımını ifade etmektedir. Zira sosyal politikanın amacı da ekonomik, sosyal ve siyasal eşitsizlikleri ortadan kaldırarak kaynakların adil bir şekilde bölüşümünü sağlamaktır. Eşitlikçi bir perspektifte kaynakların dağıtımında adaletin tesis edilmesi gerektiği, özgürlükçü perspektifte bireylerin temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu ve sözleşmecî perspektifte toplumsal uzlaşya güvence kazandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Sunal, 2011). Toplumların gelişmişlik düzeyi kaynakların dağıtımı ve hizmetlere erişimle yakından ilişkilidir. Sosyal refah devletin teminatı niteliği taşıyan sosyal adalet kavramı, kaynakların adil dağılımını ifade etmektedir. İnsan haklarının hayata geçirilmesine öncülük eden disiplinler arasında yer alan sosyal hizmetin özünde de sosyal adalet kavramı yer almaktadır. İnsani hizmetlere erişim bir toplumun sosyal adalet karnesini belirlemektedir (Kaynak, 2017). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ilk defa yer bulan "sosyal devlet" kavramının önemli bir unsuru olan sosyal adaletin hayata geçirilmesi bireylerin toplumdaki kaynaklara ve fırsatlara eşit bir şekilde erişilebilmeleri ile mümkündür. Hiç şüphesiz bu hedef, sosyal hizmetlere yeterli kaynakların ayrılmasını gerektirmektedir (Çetin, 2015). HPV aşısının ücretli olması ve piyasada yüksek meblağlarla satılması nedeniyle toplumun önemli bir bölümü HPV aşısına erişememektedir. Bu durum sosyal adalet kapsamında sorunlara yol açmaktadır. Tam da bu noktada sosyal hizmetin rolleri arasında önemli yer tutan savunuculuk ön plana çıkmaktadır. Savunuculuk, iyilik halinin artırılması ve sosyal adaletin tesis edilmesi için kırılgan grupların karar alma süreçlerinde yer almalarını ve izlenecek uygulamalarla güç ilişkilerinin gözden geçirilmesini ifade etmektedir (Higham, 2006). Ortak sorunları deneyimleyen müracaatçı gruplarının seslerini daha yüksek bir şekilde duyurabilmesi savunuculuk

ile mümkün olabilmektedir (Nelson, 2000). Müracaatçı gruplarının hizmetlere ve kaynaklara ulaşımını güçleştiren uygulamaların son bulması için gösterilen çabaları desteklemek ve hak ihlallerine yol açan koşulların ortadan kaldırılması için mevzuat değişikliğini sağlamak savunuculuğun temel amaçlarını oluşturmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2005).

HPV aşısına ücretsiz erişim konusunda savunuculuk faaliyetleri yürütülürken bazı noktalara dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır. Örneğin, ücretsiz aşıya erişim için hedef grubun savunucuya bağımlı kalmaksızın sağlık haklarını kendi başlarına savunabilecek kapasiteye ulaşmaları hedeflenmelidir. Bununla beraber özellikle kamuya bağlı bir kurum veya kuruluşta çalışan meslek elemanlarının savunuculuk faaliyetlerinde yer almaları nedeniyle kariyerlerinin zarar görebileceği de göz ardı edilmemelidir. Savunuculuk faaliyetleri uzun soluklu çabaları gerekli kılmaktadır. Bu nedenle ücretsiz aşıya erişim konusunda elde edilecek kazanımların zaman alabileceği gerçeği hedef gruplar tarafından unutulmamalıdır. Çevrimiçi savunuculuğun önemi de her geçen gün artmaktadır. Bu araştırmada da görüldüğü üzere sosyal medya, politika yapıcılarla bağlantı kurulmasını, toplumun geniş kesimleri ile temas kurulmasını ve yürütülen kampanyalar ile bağış toplanmasını sağlamaktadır (Edwards ve Hofer, 2010). İnternetin sağladığı bu olanaklar, çevrimiçi savunuculuk yoluyla HPV hakkında toplumsal farkındalık yaratılmasını, ücretsiz aşılanmanın talep edilmesini ve hak ihlalleri ile mücadelelerin geniş kesimlere duyurulmasını kolaylaştırmaktadır.

HPV'nin sosyal boyutunda toplumsal cinsiyet eşitliği, aşı karşıtlığı ve yasal mücadele konuları yer almaktadır. Sağlığın sosyal boyutunu içeren sağlık sistemindeki ve uygulamalarındaki sorunlar halk sağlığını ve halk sağlığı sosyal hizmetini yakından ilgilendirmektedir. Halk sağlığının toplumun her bir üyesini yakından ilgilendirmesi, bu alanda profesyonellerin istihdamını gerekli kılması, belirli teknikler ışığında yürütülmesi ve devlete sorumluluklar yüklemesi halk sağlığının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir (Turnock, 2012). Halk sağlığı hizmetleri, değerlendirme, politika geliştirme ve güvence bileşenlerinden oluşmaktadır. Değerlendirme toplumu ilgilendiren sağlık sorunlarının izlenmesini, sağlık sorunlarının araştırılmasını ve toplumda yol açtığı sorunların incelenmesini ifade etmektedir. Politika geliştirme bireyleri sağlık sorunları konusunda bilgilendirmeyi, eğitmeyi, güçlendirmeyi, sağlık sorunlarının çözümünde paydaşlarla iş birlikleri kurmayı ve sağlığın korunması için politikalar geliştirilmesini ifade etmektedir. Güvence ise sağlığın korunmasını destekleyen mevzuatın oluşturulmasını, gereksinim duyan bireylerin sağlık hizmetlerine erişebilmesini sağlamayı ve sunulan sağlık hizmetlerinin etkinliğinin değerlendirilmesini kapsamaktadır (Schneider, 2020). Bu bağlamda devletin temel görevi tüm yurttaşların bedensel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik hali içerisinde hayatını sürdürmesini sağlamaktır (Ruth ve diğ., 2010). Bu açıdan devlet halk sağlığının korunmasından, geliştirilmesinden, hastalık risklerinin azaltılmasından, hastalıkların önlenmesinden ve sağlık hizmetlerinde kullanılan ürün ve ilaçların topluma güvenli bir şekilde ulaştırılmasından sorumludur. Türkiye'deki sağlık hizmeti esaslarının düzenlendiği mevzuatta koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verileceği, kamu ve özel sağlık kuruluşlarının koruyucu sağlık hizmeti vermesinin destekleneceği vurgulanmaktadır. Sağlık hakkı

ile ilgili Türkiye'nin taraf olduğu düzenlemeler, ulusal mevzuat ve kamu yapılanması halk sağlığının korunması amacıyla atılacak adımları desteklemektedir (Sağlık Bakanlığı, 2021). Ancak HPV aşısının ücretsiz olarak sağlanmaması tepkilere yol açmaktadır. Öte yandan aşı karşıtlığına yönelik açıklamalar toplumun bilgilendirilmesi konusunda paydaşların sorumluluğunu gözler önüne sermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada yaygın olarak görülen cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar arasında yer alan HPV, pek çok kanserin nedenleri arasında yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından önerilmesine ve birçok ülkede ulusal aşılama programına dâhil edilmesine karşın Türkiye'de HPV aşısı ücretsiz olarak sunulmamaktadır. Bu durum bireylerin sağlık hakkından etkin bir şekilde yararlanamamalarına yol açmaktadır. Öte yandan Türkiye'de yüksek meblağlar ödenmek kaydıyla temin edilebilen HPV aşısı sosyal hizmetin özünde yer alan sosyal adalet ilkesini sekteye uğratmaktadır. Halk sağlığı için önemli riskler barındıran mevcut koşullardan doğan toplumsal tepkiler bu araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal dinamikleri ortaya koyma açısından bireylerin duygu ve düşüncelerini yaygın olarak Twitter bu tepkilerin ifade edilmesinde önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışma halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden Twitter aracılığıyla paylaşılan HPV ile ilgili tweetlerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili olarak belirlenen etiketler üzerinden elde edilen 657 tweetin içerik analizi MAXQDA aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular üç farklı tema ve 26 kategori çerçevesinde ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda HPV'ye yönelik bilgi eksikliğinin olduğu, HPV ve aşı hakkında toplumsal farkındalık yaratılması gerektiği, Twitter kullanıcılarının HPV ile ilgili çevrimiçi savunuculuk çalışmaları yaptığı, HPV aşısının ücretsiz sunulması için kampanyalar yürütüldüğü, aşının yüksek satış bedeli nedeniyle toplumsal tepkilerin geliştirildiği, HPV ile ilgili koruyucu ve önleyici çalışmaların toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle yetersiz kaldığına yönelik algının bulunduğu ve HPV aşısına yönelik karşıtlıkların bulunduğu ortaya konulmuştur. Araştırmanın bulgularından hareketle aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Sosyal hizmet uzmanlarının HPV gibi halk sağlığını ilgilendiren toplumsal sorunlarda durum tespiti yapmak amacıyla sosyal medyayı aktif biçimde kullanması,
- Sosyal hizmet uzmanlarının HPV aşısının ulusal aşılama programına alınması için savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri yürütmesi,
- HPV açısından risk grubunda bulunan popülasyonların ücretsiz aşılama ve tarama programına alınması ve güçlendirilmesi amacıyla sosyal hizmet uzmanlarının kaynak bulucu ve bağlantı kurucu roller üstlenmesi,
- Sosyal hizmet uzmanlarının HPV ile ilgili olarak özel gereksinim gruplarından biri olan kadınların aşıya ve tarama programlarına erişiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak çalışmalar yapması

- Sosyal hizmet uzmanlarının halk sağlığı uzmanları ile işbirliği yapması,
- Sosyal hizmet uzmanlarının sağlık iletişimi kampanyalarında aktif rol alması,
- Sosyal hizmet uzmanlarının sağlık okuryazarlığı düzeyinin, HPV ile ilgili farkındalık yaratıcı ve bilinç yükseltici çalışmaların artırılmasını amaçlayan projeler geliştirmesi önerilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada tweetlerin incelenmesi bir doküman incelemesi tekniği olarak değerlendirilebilir. Bu tekniğin doğrudan insanlar veya hayvanlar üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında etik kurul iznine gereksinim duyulmamaktadır. Bununla beraber etik ilkelerin dışına çıkmamak adına paylaşılan tweetler herkese açık olmasına karşılık çalışmada yer verilen alıntılarda paylaşım yapan Twitter kullanıcılarının bilgileri saklı tutularak anonimlik sağlanmaya çabalanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agabekova, B., Özler, N. B., & Luboteni, R. (2021). HPV ilişkili Kansere Karşı Mücadelede HPV Aşılı Hakkında Derleme. *Turkey Health Literacy Journal*, 2(2), 89-98.
- Alzate, M. M. (2009). The role of sexual and reproductive rights in social work practice. *Affilia*, 24(2), 108-119.
- Arrossi, S., Paolino, M., Thouyaret, L., Laudi, R., & Campanera, A. (2017). Evaluation of scaling-up of HPV self-collection offered by community health workers at home visits to increase screening among socially vulnerable under-screened women in Jujuy Province, Argentina. *Implementation Science*, 12(1), 1-11.
- Birleşmiş Milletler. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Erişim adresi: https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf adresinden
- Bruni, L., Barrionuevo-Rosas, L., Albero, G., & Serrano, B. (2017). ICO/IARC information Centre on papillomavirus and cancer (HPV information Centre). *Human Papillomavirus and Related Diseases Human papillomavirus and related diseases in India. Summary Report*, 12-23.
- Büyükbodur, A.Ç. & Gültekin, G. (2020). *Sosyal Hizmet Bağlamında Kadın Üreme Sağlığı: Human Papilloma Virüs (HPV) ve Bağlantılı Hastalıkların Önlenmesinde, Tedavisinde Sosyal Hizmetin Rolü*. 6. Uluslararası Kadın Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Kongresi. Erişim adresi: <http://www.kadincocuksagligiveegitimkongresi.org/bildiriayrinti/sosyal-hizmet-baglaminda->

kadin-ureme-sagligi-human-papilloma-virus-hpv-ve-baglanti-hastaliklarin-onlenmesinde-tedavisinde-sosyal-hizmetin-rolu_260

- Chatterjee, S., Chattopadhyay, A., & Samanta, L. (2016). HPV and cervical cancer epidemiology-current status of HPV vaccination in India. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 17(8), 3663-3673.
- Çetin, H. (2015). Sosyal adalet, sosyal hizmetler ve bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 145-157.
- Dunn, A. G., Leask, J., Zhou, X., Mandl, K. D., & Coiera, E. (2015). Associations between exposure to and expression of negative opinions about human papillomavirus vaccines on social media: an observational study. *Journal of medical Internet research*, 17(6), e144.
- Dursun, P., Ayhan, A., Mutlu, L., Çağlar, M., Haberal, A., Güngör, T., ... & Kirdar, S. (2013). HPV types in Turkey: multicenter hospital based evaluation of 6388 patients in Turkish gynecologic oncology group centers. *Türk Patoloji Dergisi*, 29, 210-216.
- Dünya Sağlık Asamblesi (2020). *Global strategy to accelerate the elimination of cervical cancer as a public health problem*. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240014107>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *İnsan papilloma virüsü (HPV) ve rahim ağzı kanseri*. Erişim adresi: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-papillomavirus-\(hpv\)-and-cervical-cancer](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-papillomavirus-(hpv)-and-cervical-cancer)
- Dünya Sağlık Örgütü. (2021). *DSÖ*. Erişim adresi: <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>.
- Edwards, H. R., & Hoefler, R. (2010). Are Social Work Advocacy Groups Using Web 2.0? *Journal of Policy Practice*, 9(3-4), 220-239.
- Ferlay, J., Ervik, M., Lam, F., Colombet, M., Mery, L., Piñeros, M., ... & Bray, F. (2018). Global cancer observatory: cancer today. *Lyon, France: international agency for research on cancer*, 1-6.
- Flaherty, C., Ely, G. E., Akers, L. S., Dignan, M., & Bonistall Noland, T. (2012). Social work student attitudes toward contraception and the HPV vaccine. *Social work in health care*, 51(4), 361-381.
- Giorgi Rossi, P., Baldacchini, F., & Ronco, G. (2014). The possible effects on socio-economic inequalities of introducing HPV testing as primary test in cervical cancer screening programs. *Frontiers in oncology*, 4, 20.
- Gültekin, M., Karaca, M. Z., Kucukyildiz, I., Dundar, S., Keskinilic, B., & Turkyilmaz, M. (2019). Mega HPV laboratories for cervical cancer control: challenges and recommendations from a case study of Turkey. *Papillomavirus Research*, 7, 118-122.

- Higham, P. (2006). *Social Work Introducing Professional Practice*. London: SAGE Publications.
- Inal, M. M., Köse, Ş., Yildirim, Y., Özdemir, Y., Töz, E., Ertopçu, K., ... & Tinar, Ş. (2007). The relationship between human papillomavirus infection and cervical intraepithelial neoplasia in Turkish women. *International Journal of Gynecologic Cancer*, 17(6), 1266-1270.
- Kaynak, R. Ç. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(6), 252-260.
- Krippendorff, K., & Bock, M. A. (2008). *The Content Analysis Reader*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Martel, C., Plummer, M., Vignat, J., & Franceschi, S. (2017). Worldwide burden of cancer attributable to HPV by site, country and HPV type. *International Journal of Cancer*, 141(4), 664-670.
- McCaffery, K., Waller, J., Nazroo, J., & Wardle, J. (2006). Social and psychological impact of HPV testing in cervical screening: a qualitative study. *Sexually transmitted infections*, 82(2), 169-174.
- McCave, E. L. (2010). Placing HPV vaccination within a social work context: The issue of access to care. *Smith College Studies in Social Work*, 80(4), 377-394.
- Müderriş, T., Afsar, I., Yıldız, A., & Varer, C. A. (2019). HPV genotype distribution among women with normal and abnormal cervical cytology in Turkey. *Revista Española de Quimioterapia*, 32(6), 516-520.
- Nelson, M. (2000). A View of Social Work Advocacy in Hospitals in Eastern Ontario. *Social Work in Health Care*, 29(4), 69-92.
- Rounds, K. (2005). *Public health social work standards and competencies: Public Health Social Work Standards Working Group*. Erişim adresi: <https://nciph.sph.unc.edu/cetac/phswcompetencies> adresinden
- Ruth, B., Wachman, M. K., & Marshall, J. (2019). Public Health Social Work. S. Gehlert, & T. Browne içinde, *Handbook of Health Social Work* (s. 93-118). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Sağlık Bakanlığı. (2021). *Aşı ile Önlenebilir Hastalıklar Dairesi Başkanlığı*. Erişim adresi: <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/asidb-anasayfa>
- Schneider, M.J. (2020). *Introduction to public health*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.
- Serrano, B., Brotons, M., Bosch, F. X., & Bruni, L. (2018). Epidemiology and burden of HPV-related disease. *Best practice & research Clinical obstetrics & gynaecology*, 47, 14-26.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2005). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice:7th Edition*. Boston: Pearson Education.
- Stanley, M. (2010). Pathology and epidemiology of HPV infection in females. *Gynecologic oncology*, 117(2), S5-S10.

- Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 283-305.
- TBMM. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- TBMM. (1987). *Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf>
- TBMM. (2011). *Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm>
- Turnock, B. (2012). *Public health*. Chicago: Jones & Bartlett Publishers.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2019). *Turkey Cancer Control Programme. Turkey public health institution. Cancer Control Department 1st ed.* Erişim adresi: http://kanser.gov.tr/Dosya/Kitaplar/turkce/Turkiye_Kanser_Kontrol_Program_ing.pdf.
- Ulus, B. (2015). HPV Aşı Uygulamalarında Güncel Yaklaşımlar. *Türkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics*, 1(2), 47-50.
- Uluslararası Kanseri Araştırma Ajansı. (2011). *Monographs on the evaluation of carcinogenic risks to humans. A review of human carcinogens. Part B: biological agents, vol. 100, International Agency for Research on Cancer, Lyon, France.* Erişim adresi: <http://monographs.iarc.fr/ENG/Monographs/vol100B/mono100B.pdf>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Çevresel Adaletsizlik Mağduru Grupların İhtiyaçlarını Karşılama Yeni Bir Model Önerisi: “Yeşil Sosyal Hizmet Birimleri Kurulması”

*A New Model Proposal to Meet the Needs of Victim Groups of Environmental Injustice:
"Establishment of Green Social Work Units"*

Eda KAYA ÖRK¹, Filiz ÇÖMEZ POLAT²

¹ Uzm. Sosyal Çalışmacı, Gençlik ve Spor Bakanlığı Adana İl Müdürlüğü, eda.327@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3789-9166

² Psikolog Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı Adana İl Müdürlüğü, filiz.ank@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3563-0999

Başvuru: 01.09.2021
Kabul: 27.04.2022

Atıf:
Kaya Örk, E. ve Çömez Polat, F. (2022). Çevresel adaletsizlik mağduru grupların ihtiyaçlarını karşılamada yeni bir model önerisi: “Yeşil sosyal hizmet birimleri kurulması”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 975-990. DOI: 10.33417/tsh.989897

ÖZ

Sosyal hizmet bireyleri biyopsikososyal boyutlarıyla çevresi içinde değerlendirmektedir. Çevresi içinde birey yaklaşımı bireylerin sosyal çevresi kadar fiziksel çevresini de ele almaktadır. Bu bakış sosyal hizmetin dezavantajlı grupların haklarını savunurken aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği de gözetmesini gerektirir. Günümüzde doğal afetler, çevre felaketler, iklim değişikliği, göç, kuraklık, canlı türlerinin yok oluşu, doğal tarım arazilerinin azalması ve buna bağlı olarak doğal yaşamın riske girmesi gibi durumlar sosyal hizmet alanında da yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Çevresel felaketler ve iklim değişikliğinin en çok etkilediği gruplar sosyal hizmetin hâlihazırdaki müracaatçı gruplarını oluşturmaktadır. Bu gruplar çevresel felaketlere karşı daha savunmasız olması nedeniyle dezavantajlı durumları derinleşebilmektedir. Bu çalışma iklim değişikliği ve çevresel adaletsizlik yaşayan kişilere yönelik; bilgilendirme, sosyal yardım, savunuculuk ve danışmanlık hizmetleri sunmayı amaçlayan yeşil sosyal hizmet birimlerini bir model olarak önermektedir. Türkiye bağlamında yeni bir model önerisi içeren bu çalışma, yeşil sosyal hizmet birimleri çevresel sürdürülebilirliğin ve çevresel adaletin sağlanabilmesi bakımından bütüncül bir ekososyal yaklaşımı benimsemektedir.

Anahtar kelimeler: Yeşil sosyal hizmet, iklim değişikliği, çevresel adaletsizlik.

ABSTRACT

Social work evaluates individuals in their environment with biopsychosocial dimensions. The individual-in-environment approach deals with the physical environment of individuals as well as their social environment. This view requires social work to protect the rights of disadvantaged groups while simultaneously considering environmental sustainability. Today, situations such as natural disasters, environmental disasters, climate change, migration, drought, extinction of living species, reduction of natural agricultural lands and the risk of natural life reveal the need for new approaches in the field of social work. The groups most affected by environmental disasters and climate change are the current client groups of social work. As these groups are more vulnerable to environmental disasters, their disadvantaged situation may deepen. This study is aimed at people experiencing climate change and environmental injustice; proposes Green Social Service Units, which aim to provide information, social assistance, advocacy and consultancy services, as a model. In this study, which includes a new model proposal in the context of Turkey, Green Social Service Units adopt a holistic ecosocial approach to ensure environmental sustainability and environmental justice.

Keywords: Green social work, climate change, environmental injustice.

GİRİŞ

Sosyal hizmetin geleneksel çevresi içinde birey yaklaşımı bireylerin sosyal çevresine odaklanırken fiziksel çevrenin ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Söz konusu ihmal edilebilirliğin önüne geçmek için ise bireyin ekosistem kuramı içinde değerlendirilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmaktadır. Ekosistem kuramı (Bronfenbrenner, 2000) birey ile çevresi arasında oluşan mikro sisteme, bireyin etkileşim içinde olduğu yakın çevresini oluşturan sistemlerin kendi aralarındaki bağlantıları ifade eden mezzo sisteme, dış çevreyi ifade eden egzo sisteme ve de kültürel kodlara odaklanan makro ilişki ağlarına odaklanmaktadır. Birey ve toplum etkileşimini ön plana çıkaran ekosistem yaklaşımında, bireyin davranışını çevre tarafından şekillendirilmekte birlikte bireyin de çevrenin şekillendirilmesinde katkısının olduğu görülmektedir. Bu anlamda yalnızca kişisel değil aynı zamanda toplumsal, kurumsal ve örgütsel sorunların çözümüne yönelik sistemli bir yaklaşımı ifade etmektedir. (Pardeck, 1988). Benzer şekilde sosyal hizmet ile çevre ilişkisi 1970'li yıllara kadar uzanmakta; sistem kuramı ile eko-kritik yaklaşımı gibi teorik yaklaşımların sosyal hizmet ile çevre arasındaki ilişkisinin temelini oluşturduğu, bireyin sosyal ve fiziksel çevresinden etkilendiği gibi aynı zamanda bunları etkilediği de bilinmektedir (Demirbilek, 2016; Yanardağ, 2019). Sosyal hizmetin görece yeni bir söylem alanı olan yeşil sosyal hizmet tam da bu odakta insanlar arasındaki eşitsizlikler ve kaynakların adil olmayan dağılımına değinmekte, ekososyal bütünlükte dengenin bozulmasına neden olan çevresel adaletsizlik kavramına ve de eşitlikçi bir çerçevede çevrenin korunmasına odaklanmaktadır. Tüm bunlar sosyal hizmetin; çevresel tahribat, aşırı tüketim, doğal afetler nedeniyle oluşan göçler-çatışmalar, endüstriyel tahribat, iklim değişikliği gibi alanlarda roller üstlenmesini gerekli kılar (Dominelli, 2018; 17). İklim değişikliklerinin etkileri göz önüne alındığında bu alandaki sosyal hizmet uygulamalarına duyulan ihtiyaç gözler önüne serilmektedir. Çevresel felaketler, iklim değişikliğine bağlı olarak gelişen ve tüm canlıları riske atan coğrafi değişimler risk toplumu ilgilendiren önemli öğelerdendir ve evrensel anlamda tehlike oluşturması muhtemeldir. Bununla birlikte küresel krizlerin sosyal hizmetin hâlihazırdaki müracaatçı grupları üzerinde daha yıkıcı etkileri olduğu göz önüne alındığında (Güzel ve Buz, 2019) yeşil sosyal hizmet çevresel adaleti savunma noktasında kilit konuma gelmektedir. Çevresel adalet; ırk, renk, ulusal köken veya gelir durumundan bağımsız olarak tüm insanlara çevre yasalarının, yönetmeliklerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesine ilişkin eşit davranılması ve anlamlı katılımın sağlanması olarak tanımlanmaktadır (United States Environmental Protection Agency, 2018). Çevresel adalet kavramı; ekolojik fırsat eşitliği, ekolojik insan hakları ve ekolojik düzenleme hakları gibi alanları kapsamakta ve tüm grupların eşit ve adaletli yaşam hakkını gözetmektedir (Leist, 2011). Dünyada dezavantajlı grupların başında yer alan yoksulların pek çoğu küresel ısınmadan doğrudan etkilenen bölgelerde yaşamakta (Ife, 2007); dolayısıyla çevresel adaletsizliği derinden yaşamaktadırlar. Bu durum iklim kaynaklı göçlerin yani iklim/çevre mülteciliğinin giderek artmasına sebep olmaktadır. İklim mültecileri uluslararası hukukta yer almamakla birlikte; iklim değişikliği ve afetlerden belirgin düzeyde etkilenen insanların zorunlu olarak ülke dışına çıkmaları halinde Cenevre

kapsamında mülteci statüsüne sahip olabileceklerini ifade etmektedir (Akbay, 2021; Mahecic, 2020). İklim mülteciliği ve uluslararası kapsamına yönelik pek çok araştırma bulunmakla beraber (Akbay, 2021; Apap, 2018; Doyle ve Chatuverdi, 2011; Yılmaz ve Navruz, 2019); bazı araştırmalar göç çalışmalarında da pek kabul görmeyen (Campbell ve eford, 2016, s. 307) "iklim mültecisi" ifadesinin hukuki ve bilimsel açıdan sorunlu olduğuna dikkat çekmektedir (Baldwin, 2020; 275). Fakat bu çalışma kapsamında iklim mülteciliğine sadece yeşil sosyal hizmet uygulamaları kapsamında yer verilecektir.

İklim mültecileri gibi çevresel adaletten yoksun kalan pek çok dezavantajlı grubun yaşamlarının iyileştirilmesi noktasında sosyal hizmet uygulamalarının önemi açığa çıkmaktadır. Tam da bu noktada yeşil sosyal hizmet; çevresel sorunları göz önüne alarak sosyal hizmet uygulamaları yapmayı öngörmektedir (Demirbilek, 2016). "Yeşil sosyal hizmet yaklaşımı küresel iklim değişikliğine ve bunun insanlar ve çevre üzerindeki etkilerine sosyal hizmetin ürettiği bir tepki olarak düşünülebilir" (Artan ve Uzun, 2017; 172). Bununla birlikte Dominelli (2018) çalışmasında insanların refahını artıran ve çevresel adalete dayanan uygulama için yeni bir paradigma önerisi olarak yeşil sosyal hizmetin önemini vurgulamaktadır. Buna göre sürdürülebilir yaşamı destekleyerek flora ve faunayı korumak için sosyal hizmet uzmanlarının oynayacakları belirli rolleri vardır. Türkiye'nin iklim değişikliğinden en çok etkileneceği düşünülen 155 ülke içinde 27. sırada olduğu, ülkeleri ekosistem canlılığını korumalarına göre değerlendiren 2018 Çevre Performans Endeksine göre; Türkiye'nin 180 ülke arasında 108. sırada bulunduğu (Environmental Performance Index, 2018; Gıda Hattı, 2016) düşünüldüğünde yeşil sosyal hizmet uygulamalarına ülkemizde ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Buna rağmen ülkemizde kamu kuruluşlarında, çevreye yönelik sosyal hizmet uygulamaları oldukça sınırlıdır ve kamuda herhangi bir çevresel sosyal hizmet politikası bulunmamaktadır (Yanardağ, 2019). Bu bağlamda yeşil sosyal hizmet uygulamalarının kamu politikalarına dönüşmesi sürdürülebilirlik ve çevresel adaletin (Baydar ve Ersoy, 2017; Miller, Hayward and Shaw, 2011) sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Yeşil sosyal hizmet uygulamaları sürdürülebilir kalkınma ve sosyal aksiyonu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar olarak gruplandırılabilir. Sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan mesleki çalışmalar; ilgili politikaların geliştirilmesine katkı sunarken sosyal aksiyon çalışmaları dezavantajlı gruplar adına savunuculuk yapmaya olanak sağlar (Yanardağ, 2009).

Yeşil sosyal hizmet uygulamalarına duyulan ihtiyaç özellikle dünya su-toprak kirliliği, temiz su ihtiyacı, erozyon, endüstriyel atıklar, orman kaybı, biyolojik çeşitliliğin yok olması gibi sorunların görünür olmasıyla birlikte artmaktadır (Güzel ve Buz, 2019). Çevre sorunlarına yönelik hassasiyetler arttıkça, daha yaşanabilir bir dünyaya olan gereksinim ile ekonomik ve sosyal anlamda da değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır (Coates, 2003). Bu çalışma Türkiye'de iklim kaynaklı krizlere yönelik yeşil sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilebilmesi adına yeni bir model önerisi olarak tasarlanmıştır. Başka bir deyişle iklim değişikliği sonucu olumsuz yaşantılara maruz kalan dezavantajlı grupların yeşil sosyal hizmet paradigması temelinde alabilecekleri hizmetlere yönelik

bir model önerisini içermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle dünyada ve Türkiye’de yürütülen bazı yeşil sosyal hizmet uygulamalarından örnekler verilecek, sonrasında ise Türkiye’ye özgü düşünülen yeşil sosyal hizmet birimi modeline dair detaylar verilecektir. Bu amaçla Türkiye’deki ve dünyadaki iklim kaynaklı politikalara değinilerek yeşil sosyal hizmet politikalarına duyulan ihtiyaç ortaya konulacaktır. Bu model önerisinin, iklim kaynaklı sorunlar nedeniyle çevresel adaletsizliğe maruz kalmış müracaatçı gruplarının (yoksul kesimler, göç etmek zorunda kalanlar) başvurabileceği özelleşmiş birimler olması bakımından çözüm odaklı hizmetlerin sunumunu arttıracığı düşünülmektedir. Ayrıca müracaatçıların çevresel haklarına ilişkin ihtiyaç duyduğu bilgi, danışmanlık ve savunuculuk hizmetlerine ücretsiz şekilde ulaşabilmelerini sağlayarak sosyal hizmet ve çevre ilişkisine pratik bir alan açması bakımından özgün olduğu düşünülmektedir.

İklim Değişikliği ve Yeşil Sosyal Hizmet

İklim değişikliği; atmosferin ve suyun kirlenmesini, doğa kaynaklarının sorumsuzca tüketilmesini, doğal afetlerle oluşan bozulmalar ile ekosistem bütünlüğünün zarar görmesini kapsamaktadır (Colon-Vila, 2008). Yeryüzündeki doğal kaynakların sınırlı olduğunu bilgisiyle hareket edilmezse çevresel kirliliğin yükü de artabilir. Kaynakların kötüye kullanımı, çevresel yıkım, aşırı tüketim ve adaletsiz paylaşım sonucu artan sosyal eşitsizlikler iklim değişikliği ile paralel olarak sosyal ve ekolojik krizleri de beraberinde getirmektedir (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017). Dolayısıyla sosyal hizmet uygulamaları açısından yeni bir araştırma ya da müdahale alanı da görünür olmaktadır. Bireye yönelik sosyal hizmetler genellikle yaşlı bakımı, istihdam, yoksullukla mücadele, çocuk bakımı, aile yardımı ve politikaları gibi alanlarda çalışırken; son yıllarda ise yeşil hareketi, çevre adaleti, LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel veya travesti) hakları, kadın ve tüketici hakları gibi alanlar belirgin olmaktadır (Güzel ve Buz, 2019). İklim değişikliğine dair yaşanan sorunlar da dünyanın en belirgin sorunlarından biri olduğundan toplumlar ve canlılar açısından risk oluşturmakta, çevresel adaletsizlikten etkilenen gruplar artmakta ve yeşil sosyal hizmet uygulamalarına alan açmaktadır (Drolet, Wu, Taylor ve Dennehy, 2015). Çevre sorunlarına sosyal hizmet temelli yaklaşan bazı araştırmalar (Coates ve Gray, 2012; Demirbilek, 2016; Dominelli, 2012) mevcut olmakla beraber; artan küresel iklim değişikliği, yeşil sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyacı arttırmaktadır. Gıda güvensizliği, deniz seviyesindeki yükselmenin kıyı şehirlerinin varlığını tehdit etmesi, hava kirliliği gibi iklim değişikliği temelli pek çok sorun doğal yaşamı tehdit etmektedir (Dominelli, 2018). Klinenberg (2002) iklim değişikliği sonucu şehir merkezlerindeki aşırı hava olaylarının, canlılar için yaşamı nasıl zorlaştırdığını Chicago’da 1995 yılında yaşanan ölümler üzerinden ele almaktadır. Bu ölümler bölgede ani bir şekilde ortaya çıkan sıcak dalgasından kaynaklanmakta ve yoksul mahallelerde veya yaşlı gruplarda ölüm oranlarının daha yüksek olduğu açığa çıkmaktadır. Bu durum iklim kaynaklı felaketlerde toplumun hali hazırda dezavantajlı gruplarının daha kırılgan hale geldiğini ortaya koymaktadır (Klinenberg, 2002). Benzer şekilde insan kaynaklı afetlerden olan nükleer felaketler ise ciddi çevresel etkilere sahip bir diğer sorundur. Bu durumun akla ilk gelen örneklerinden biri; Japonya’daki deprem sonrası Fukushima Daiichi’deki

nükleer santralin zarar görmesidir. Felaketten sonra Japon hükümeti santral şirketini felaketin zararlarını ödemeye mahkûm ettiğinde şirket iflasını açıklamıştır (Soble, 2011). Bu gibi durumlar felaketten etkilenen insanların yaşadığı mağduriyeti derinleştirmektedir.

İklim değişikliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan çevre felaketleri; sosyo-ekonomik olarak zayıf kişiler üzerinde, özellikle de yoksul kesimlerin yaşadığı bölgelerde daha fazla olumsuz sonuçlara neden olmakta (Noble, 2016) ve çevresel adaletsizliği görünür kılmaktadır. Benzer şekilde çevresel felaketlerde sorumluluğu üstlenecek kuruluşların bulunamaması çevresel adalete olan inancı sarsmakta ve olumsuz sonuçları daha da derinleştirmektedir. Bu durum zamanla afetlerin neden olduğu hasarların, toplumların kabul gören dokusunun bir parçası olmasına ve sorgulanmamasına sebep olabilir. Üstelik afetlerden etkilenen grupların büyük oranda toplumun hali hazırdaki dezavantajlı grupları olması çevresel ırkçılık yaşanmasına sebep olabilmektedir (Bullard, 1990; Dominelli, 2018). Bullard (1990) çevresel adalet mücadelelerinin zamanla ırkçılığa karşı bir mücadele ve sosyal adalet arayışının bir uzantısı olarak görülmeye başladığını ifade ederek, çevresel ırkçılık kavramını vurgulamaktadır. İklim değişikliğine bağlı olarak gelişen çevresel adaletsizlik gruplar üzerinde yarattığı eşitsiz yaşam koşulları ile birlikte şiddet ve çatışmalı durumları da beraberinde getirebilir. Bu nedenle çevresel felaketlerin yalnızca bireysel değil, gruplar arası ilişkileri ve çatışma süreçlerini de etkileyen çok yönlü bir sorun olduğu söylenebilir. Söz konusu şiddet ve çatışmalı durumların toplumsal temelde giderilmesi ve politik adımlar atılması belirli eylem planlarının tasarlanması ile ilişkili görünmektedir. Buradan hareketle aktif yeşil sosyal hizmet uygulamaları; toplumları çevresel felakete yönelik harekete geçirecek eylem planları tasarlama, çevresel adaleti sağlama noktasında güvenlik açıklarını azaltma, dayanıklılığı artırma ve bir felaket başlamadan önce koruyucu önleyici çalışmaları yaparak riskleri azaltma (Dominelli, 2018) potansiyeline sahiptir. Sosyal hizmet uygulamalarının çevre odaklı olabilmesi için çevre ile ilişkili sorunların belirlenmesi, bu sorunlardan etkilenen insanların ve grupların ihtiyaçlarına yönelik durum tespitlerinin yapılması ve çözüm önerilerinin farklı hangi disiplinlerce yürütüleceği planlanmalıdır (Yanardağ, 2019). Buradan hareketle yeşil sosyal hizmetin, bütüncül bir yaklaşıma dikkat çeken, insanın yaşadığı yerel çevre ile refahı arasındaki vurgu yapan, yaşamı politik ve sosyal bir çerçevede ele alan bir alan olduğu söylenebilir (Narhi, 2004). Başka bir deyişle yeşil sosyal hizmet; çevresel krizlerin yarattığı yapısal eşitsizlikler, yoksulluk, çevre-insan ilişkisi ve kaynakların adil bölüşümü konularına odaklanarak, hem geleceğe hem de mevcut koşullara ilişkin ihtiyaç duyulan değişimler açısından potansiyel çözümler üretebilir.

Mevcut Durum

Yeşil sosyal hizmet uygulamalarının mevcut durumu incelendiğinde yerel çalışmalar ve sivil toplum örgütlenmeleri dışında kamu politikalarının oluşmadığı görülmektedir. 2009 yılında Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları (IASSW) ile Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından ilk olarak Kopenhag'da gerçekleştirilen İklim Değişikliği Konferansı'nda çevresel krizlere dair dair çeşitli sunum ve konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Yine benzer şekilde Meksika'da

gerçekleştirilen COP 16 ve Güney Afrika'da gerçekleştirilen COP 17 toplantılarına sosyal hizmet uzmanlarının katılımı sağlanmış olmasına rağmen; çevre ve sosyal hizmet ilişkisi hakkında politika üretme noktasında sosyal hizmet uygulamalarının aktif olduğu an itibariyle söylenemez (Güzel ve Buz, 2019; 1065).

Makro boyutta yeşil sosyal hizmet uygulamalarının önemli örneklerinden biri Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IAASW) tarafından 2004 Hint Okyanusu tsunamisi sonrası oluşturulan RIPL Ağıdır (Afetlerden Sonra İnsanların Hayatlarını Yeniden Yapılandırma). Bölgeye yapılan yardımların dağıtımını sırasında yaşanan adaletsizlikler ve yardımların ulaştırılmasındaki aksaklıklar projenin oluşumunu tetikleyen etmenlerdendir. Lena Dominelli'nin öncülerinden olduğu projede öncelikle tsunamiden etkilenen bölgelerdeki yerel sosyal hizmet okulları ile bağlantı kurulmuştur. Daha sonrasında sosyal hizmet uzmanları, afetten zarar gören bölgedeki insanların ihtiyaçlarını belirlemede, kaynakların adil şekilde dağıtımının sağlanmasında ve güçlendirme çalışmalarında aktif görev almışlardır. Bu bağlamda afetten etkilenen ve eşini kaybeden kadınların desteklenmesi ile engellilerin sorunlarına yönelik çözüm stratejileri, kültürel duyarlılıklar göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının; kolaylaştırıcı, koordinatör, eğitimci rolleri üstlendiği afette uzmanlar afet sonrası ortaya çıkabilecek hastalıklardan kaçınmak ve bölge halkının gelecekte ekonomik sorunlar yaşamasını önlemek adına iş bulmalarını sağlayabilmek için sivil toplum kuruluşları dâhil yerel ve denizaşırı kuruluşlar arasında ağ oluşturmasını sağlamışlardır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları insanların felaketin duygusal sonuçlarıyla başa çıkmasına yardımcı olacak psikososyal destek faaliyetlerinde aktif görev almışlardır (Dominelli, 2018). Oluşturulan bu ağ halen faaliyetlerine devam etmekte ve makro sosyal hizmet çalışmalarına katkı sunmaktadır. Makro düzeyde yeşil sosyal hizmet uygulamalarına bir diğer katkı da "Sosyal Hizmet ve Sosyal Kalkınma Küresel Ajandası" gündemidir. Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW), Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Refah Konseyi (ICSW) Federasyonlarının 2012 yılında oluşturdukları bu gündem dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar; sosyoekonomik eşitliğin teşvik edilmesi (2012-2014), insanların itibar ve değerini yükseltmek (2015-2016) ile toplumu ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmektir (2017-2018). Bu bağlamda 2017-2018 yıllarında "Çevresel Sürdürülebilirlik" temasına yönelik yapılan etkinlikler uluslararası alanda ortak amaç oluşturulmasına olanak sağlamıştır (IFS ve IASSW, 2017). Yeşil sosyal hizmetin yaygınlaştırılmasına katkı sağlayabilmek adına San Diego Üniversitesi'nde Çevresel Sosyal Çalışma Uzmanlığı bulunmaktadır. Bu uzmanlık dalını seçen öğrenciler son sınıfa geldiklerinde saha stajları için topluluk tabanlı bir çevre ajansına yerleştirilmektedirler. Benzer bir uygulama Charles Sturt Üniversitesi'nde de bulunmaktadır. Program üniversitedeki sosyal hizmet akademisyenlerinin ekoloji ve çevre ile ilgili çok çeşitli araştırma projelerine destek sunmaktadır. Bir Charles Sturt Üniversitesi araştırma merkezi olan Toprak, Su ve Toplum Enstitüsü (ILWS), Çevre Adaleti ve Sosyal Değişim Yönetimi Stratejik Araştırma Alanı aracılığıyla, sosyal çalışma grubunun bu alandaki araştırmalarını desteklemektedir. Örnek olarak program seyahat etme sırasında doğaya

salınan karbon miktarını hesaplayarak karbon nötrlüğünün sağlanması ve konuya ilişkin farkındalığın artırılması projesine destek sağlamıştır (Pulla, 2013).

Türkiye’de dünyada olduğu gibi kamu politikası düzeyinde yeşil sosyal hizmet uygulaması bulunmamaktadır. Bununla birlikte kamusal alanda iklim değişikliği ve etkilerinin daha fazla görünür olmaya başladığına dair süreç değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye’nin taraf olduğu Paris Anlaşması 2053 hedefleri kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir (31643 sayılı Resmi Gazete). Bu kapsamda bakanlığın faaliyetleri incelendiğinde; iklim değişikliği ile mücadele, erozyonun önlenmesi, sürdürülebilir enerjinin yaygınlaştırılması, deniz canlılarının korunması gibi faaliyetler dikkat çekmektedir.

Türkiye’de Yaşam Alanlarını Koruma ve Yaşatma Derneği (YAŞAD) yeşil sosyal hizmet uygulamalarına örnek oluşturmaktadır. YAŞAD (2018) tüzüğünde kuruluş amacını şu şekilde açıklamıştır: “Doğada yok olma tehlikesinde olan hayvan ve diğer canlı türlerinin soylarının devamının sağlanması, doğanın ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi; keklük, sülün, bıldırcın, arıcılık ve ürünleri, vb. yeni küçük ve büyükbaş hayvancılığın gelişimine katkı vererek kırsal kalkınmaya destek verilmesi; çeşitli nedenlerle yoksunluk içinde bulunan ve sosyal hizmetler alanına giren çocuk, genç, yaşlı, kadın ve özürlülerin fiziksel, toplumsal koşullarının iyileştirilmesi amacı ile kurulmuştur”. Dernek türü tehlikede olan canlıların korunması ve sürdürülebilir yaşam için uğraş vererek kırsal kalkınmayı desteklemektedir. Dernek aynı zamanda da sosyal hizmetin ilgi alanına giren; yaşlı, engelli, kadın ve yoksulluk gibi alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Ekolojik ayak izi, doğa okulu, doğa okuluna yenilenebilir enerji desteği, sürdürülebilir yaban yaşamı, Bigadiç bölgesindeki biyolojik çeşitliliğin arıcılık yoluyla korunması gibi pek çok proje gerçekleştiren dernek ulusal ve uluslararası hibeler almayı başarmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye’de ekosistemin korunması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve iklim kaynaklı yoksullukla mücadele edilebilmesi için sosyal hizmetin; sosyal fiziksel ve ruhsal alanları birbirine bağlayan geniş bir bilgi ve beceri dizisine (Üste, 2019) ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Yeni Bir Model Önerisi: Yeşil Sosyal Hizmet Birimleri

Türkiye’de yeşil sosyal hizmet uygulamalarını içeren politikalar bulunmamakla birlikte; çevresel krizler nedeniyle çevresel adaletsizlik yaşayan ve dezavantajlı konuma gelen müracaatçıların başvurabileceği bazı kuruluşlar bulunmaktadır. Aşağıda detaylı olarak verilen bu yapılar dağınık olması ve çevresel sürdürülebilirlik adına bütünleştirici politikalar olmaması nedeniyle yeşil sosyal hizmet uygulamalarını kapsamında değerlendirilemezler. Sosyal hizmet meslek etiği açısından bu durum tamamlanması gereken bir boşluğu ifade etmektedir. Söz gelimi sosyal hizmet mesleği uluslararası tanımlar gereği sosyal adalet, kolektif sorumluluk gibi alanları içermektedir ve bu alanlar insan haklarını güçlendirecek politikalarca belirlenmektedir (IFSW ve IASSW, 2014). İnsan hakları ve geliştirilmesi ise çevre hakları ile doğrudan bağlantılı olup; insanın diğer canlılarla etkileşimde olduğu çevrenin korunmasını da kapsamaktadır (Keleş ve Ertan, 2002).

Çevrenin korunması ve çevresel felaketlerle mücadelede Türkiye’de ilk akla gelen kurumlardan biri Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığıdır (AFAD). AFAD biriminin temelleri 1939 Erzincan depremine dayanmaktadır. 17 Ağustos 1999 Marmara depremi ise Türkiye’de Afet yönetimi konusunda dönüm noktalarından biridir. Büyük can ve mal kayıplarına neden olan Marmara Depremi afetlerle ilgili yetki ve sorumlulukların tek bir elde toplanmasını mecburi kılmıştır. AFAD birimi afet sonrası meydana gelen sosyal, ekonomik ve psikolojik hasarlarla mücadele etmekte ve afetlere ilişkin koruyucu önleyici çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar AFAD birimi tarafından kriz yönetimi ve risk yönetimi olarak adlandırılmaktadır ve misyonu şu şekilde açıklanmaktadır: “Afet ve acil durumlara ilişkin süreçlerin etkin yönetimi için gerekli çalışmaları yürütmek, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak ve bu alanda politikalar üretmek” (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2022). AFAD afet yönetimi faaliyetlerini planlayarak koordinasyonu sağlamaktadır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının yürüttüğü çalışmalar yeşil sosyal hizmet uygulamaları ile paralellik göstermesine karşın sadece küçük bir kısmını kapsamaktadır. Nitekim doğal afetlerle mücadele; çevresel adaletin ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında sadece küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Doğal ve insan kaynaklı afetlerin tamamını kapsayıcı politikalar üretilerek dezavantajlı konumdaki kişilerin desteklenmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması bütüncül bir yeşil sosyal hizmet bakışını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yeşil sosyal hizmet anlayışı, yerel ve insan odaklı bir perspektifle ihtiyaçların karşılanmasına dair gereklilikten doğmaktadır. Bununla birlikte çevre bilincinin arttırılması, yaşamın daha adil hale gelmesi, doğanın önemi, doğa ve canlı ilişkisinde farkındalığa sahip personelin yetiştirilmesi, yeni anlayışlarla yönetilecek afet bilincinin oluşturulması ve tüm bu süreçlerin yeler halka anlatılması yönünde işlevsel bir role sahiptir (Üste, 2019).

İklim krizleri sadece afetlerin artmasına sebep olmakla kalmamakta yoksulluğunda artmasına da sebep olmaktadır. Yapılan çalışmalar çevresel felaketlerden etkilenenlerin en büyük kesimini yoksulların oluşturduğunu göstermektedir (Rylander, Odland ve Sandanger, 2011). Buna rağmen ülkemizde doğrudan iklim kaynaklı göç ve yoksulluğa ilişkin politikalar bulunmamaktadır. Türkiye’de iklim kaynaklı yoksullukla karşılaşan kişilerin başvurabileceği özelleştirilmiş kamu politikaları olmamasına rağmen bu kişilere destekleyici hizmetler sunabilecek sosyal yardımları incelemek yeşil sosyal hizmet birimlerinin genel çerçevesini oluşturmak bakımından önemlidir. Kamuda sosyal yardımlardan sorumlu tek bir merkez bulunmamaktadır. Bu parçalı yapının doğurabileceği adaletsizliğin önüne geçebilmek adına “Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi” oluşturulmuş ve tüm yardımların tek bir sistemde görünür olması sağlanmıştır (Şahin Duran ve Cenikli, 2021). Türkiye’de sosyal yardım sunan kamu politikaları incelendiğinde iklim kaynaklı özelleşmiş politikaların olmadığı görülmektedir. Sosyal yardım politikaları doğrudan ve dolaylı sosyal yardım politikaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu noktada dolaylı müdahale yaklaşımları ekonomik büyümenin ve gayri safi milli hâsılanın yükseltilmesi yoluyla gelir dağılımının düzeltilmesini ve vergi politikalarını kapsamaktadır. Yoksullukla mücadelede doğrudan uygulanan sosyal yardım politikaları ise; vergi indirim- destek-

muafiyetini içeren politikalar, istihdam politikaları, gelir artırıcı projeler, aynı yardımlar ve nakdi yardımlardan oluşmaktadır (Özsoy, 2019). İçerisinde çeşitli yardım türlerini barındıran bu sistemde çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili özelleşmiş destek yardımlarının bulunmadığı görülmektedir. Buna rağmen çevresel sebeplerle göç eden insanlar arasında ise yaşlı, engelli, çocuk, kadın gibi dezavantajlı gruplar daha kırılgan hale gelebilmektedir (Cumby, 2016; Demirbilek, 2016). Bu grupların özelleşmiş ihtiyaçlarına yönelik sosyal hizmet politikalarının geliştirilmesi yoksulluğun derinleşmesinin önlenmesi ve ani çevresel tahribatlar oluşmadan iklim mültecilerinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi açısından önem arz etmektedir (Artan ve Uzun, 2017; Demirbilek, 2016;). Yeşil sosyal hizmet birimlerinin yürüteceği çalışmalarda iklim/çevre mültecilerinin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin tespiti ile koruyucu önleyici hizmetlerin sağlanabilmesi için Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personellerinden destek alınması planlanmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye’de ekosistemin korunması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve iklim kaynaklı yoksullukla mücadele edilebilmesi için sosyal hizmetin; sosyal fiziksel ve ruhsal alanları birbirine bağlayan geniş bir bilgi ve beceri dizisine (Üste, 2019) ihtiyaç bulunmaktadır. Artan çevresel krizin tüm canlılar üzerindeki yıkıcı etkisi düşünüldüğünde yeşil sosyal hizmet biriminin görevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Türkiye’de çevresel sürdürülebilirliğe ve çevrenin canlılar üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik çalışmaların kamu politikaları düzeyinde bütünleşmesi sağlanacaktır. Bununla birlikte hizmet sunumunda; bütüncül bakış açısı uygulanacak ve disiplinler arası iş birliğine önem verilecektir. Çalışma şekli bakımından yerele özgü sorunları tanıyabilmek ve sorunlara kısa sürede müdahale edebilmek adına illerde doğrudan valilere bağlı olarak hizmet sunacaktır. Başvuranlar açısından baktığımızda yeşil sosyal hizmet birimlerinin çalışma alanlarından biri çevresel sebeplerle göç eden müracaatçılar olacaktır. Yeşil sosyal hizmet birimleri çevre kaynaklı göçlere yönelik koruyucu önleyici ve müdahale basamaklarında çalışmalar yürütecektir. Koruyucu önleyici basamaktaki hizmetler ASDEP personellerinin iklim kaynaklı göç şüphesi gördükleri bölgeleri yeşil sosyal hizmet birimlerine bildirme sorumluluğunu olması ile başlamaktadır. Yeşil sosyal hizmet birimlerinde çalışan farklı disiplinlerden görevlilerin bu bildirim aldıkları bölgede gerekli incelemeleri başlatmaları gerekmektedir. Bu incelemelerde görev alacak personeller öncelikle ilgili eğitimleri tamamlamış sosyal çalışmacılar olacaktır. Sosyal çalışmacılar bölgenin ihtiyaçlarına yönelik sosyal inceleme raporu yazarak; göçü tetikleyen etmenleri, bölgenin şuan ki geçim kaynaklarını ve bölgedeki çevresel tehditlere ilişkin inceleme yapacaklardır. Ardından rapora yönelik olarak; hukuki danışmanlık sağlayıcı görevliler (avukat), ve çevresel korumayı sağlayacak görevliler (gidilen bölgenin köy-kent olması, geçim kaynağı gibi değişkenlere göre çevre mühendisleri, ziraat mühendisleri, zoolog) ve psikolog gibi meslek gruplarının bölgede çalışma başlatması sağlanacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının ön değerlendirme yapması yoluyla bölgeye incele yapmak için gidecek personellerin ihtiyaca göre tespit edilmesinin sağlanması dolayısıyla ekonomik ve enerji kayıplarının önlenmesi amaçlanmaktadır. Gerekli çalışmaları yapan farklı disiplinlerdeki uzmanlar bölgedeki canlı dokusunu

koruyarak, yoksulluğun önlenmesine yönelik koruyu önleyici çalışmaları belirleyerek destek sağlayıcı kuruluşlarla iş birliği sağlayacaktır. Müdahale basamağı ise hâlihazırda yurt içinde çevresel sebeplerle göç etmiş kişiler ile yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Burada göç eden kişilerin maruz kaldığı veya kalma tehlikesinin olduğu sosyal ve ekonomik sorunların tespitinin yapılması, göç edilen bölgenin çevresel kaynaklarının zarar görmesini önleyici çalışmalar yapılması ve göç eden kişilerin yoksullukla mücadele etmesini sağlayabilmek adına göç edilen bölgenin özelliklerine göre gerekli çalışmaların başlatılması gerekmektedir. Yeşil sosyal hizmet birimleri bu işlemleri yaparken bütüncül bir yaklaşımda olacaktır. Örneğin çevresel sebeplerle göç etmiş bir grubun/ailenin sürdürülebilir asgari yaşam standartlarına çalışması için gerekli şartlar sağlanırken, oturlan konutun bölgenin çevresel risklerine karşı durumu, ailenin bulunduğu bölgede diğer canlıların yaşam alanına verdiği zararın asgari düzeye indirilmesi gibi diğer değişkenlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Yeşil sosyal hizmet birimlerinin görevlerinden biri de kırsalda ekosistemi ve sürdürülebilirliği artırıcı geçim kaynaklarını teşvik etmektir. Bunu sağlayabilmek için yerel düzeyde yapılacak bilgilendirici eğitim faaliyetleri önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra yeşil sosyal hizmet birimleri bölge halkının geçim stratejilerini değiştirmesini kolaylaştıracak alternatif ve çevreci geçim stratejilerini uzmanlarca belirleyerek projeler hazırlamakla yükümlüdür. Yeşil sosyal hizmet uygulamaları bu noktada insanların ekonomik yoksunluğa düşmelerini önleyici çalışmalar yürütürken bir yandan da sürdürülebilir yaşamın gelişimine katkıda bulunacaklardır.

Yeşil sosyal hizmet birimleri kentlerde çevreye duyarlı yaşam alanları oluşturulabilmesi için projeler üretilmesinden ve kurumlar arası iş birliği sağlanmasına kadar pek çok organizasyonu yapmakla mükelleftir. Bunun yanı sıra ilgili personel kentlerin risk haritasının çıkarılmasını (kuraklık, depreme dayanıksız binalar, çevreye zarar veren işletmeler) sağlayacaktır. Her ilin yerel risk haritasına göre yapılabilecek koruyucu önleyici faaliyetler ile müdahale planlamaları oluşturulacaktır. Koruyucu önleyici faaliyetler çerçevesinde temasta olunması gereken kurumlar Şekil 1'de gösterilmektedir.

Yeşil sosyal hizmet birimleri afet durumlarında AFAD birimi ile koordineli çalışarak gerekli desteğin sunulmasını sağlayacaktır. Afet sonrasında her ildeki yeşil sosyal hizmet birimleri kendisi gibi doğrudan valiliğe bağlı AFAD birimleri ile koordinasyon sağlayarak afet sonrası sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlayacak ve sosyo ekonomik destek için gerekli yönlendirmeleri yapacaktır. Belediyeler sorumluluk alanlarına giren imar izni, yol çalışmaları gibi çevreyi ilgilendiren konularda yeşil sosyal hizmet birimlerinden onay alacak ve birimlerin verdiği düzeltme kararlarına bağlı kalarak hizmetlerini sürdürecektir. Aynı şekilde yeşil sosyal hizmet birimleri insan kaynaklı felaketler sebebiyle dezavantajlı konuma gelen müracaatçılar ve tahrip olan bölgenin yeniden düzenlenebilmesi için ücretsiz savunuculuk ve danışmanlık hizmetlerini yürüteceklerdir.

Şekil 1. Yeşil sosyal hizmet birimlerinin işleyişi ile ilişkili kurumlar.

Şekil 1’de de görüldüğü üzere vatandaşların çevresel ve sosyal konularda yaşadıkları mağduriyetlerin giderilmesi adına kurumsal ilişkilere dayanan bir sistematığın işletilmesi önemli görülmektedir. Buna göre ekososyal bir sürdürülebilirlik anlayışı açısından; çevresel felaketler sonucu ortaya çıkabilecek göç, yoksulluk gibi dezavantajlı durumların giderilmesinde illerdeki valilik ve doğrudan ona bağlı olan yeşil sosyal hizmet birimleri etkili olabilir. Kişinin başvurusu, mağduriyeti ve ihtiyaçları doğrultusunda farklı kurumlarla iletişime geçilebilir ve sorun yerelden doğru hızlı bir şekilde çözülebilir.

Yeşil Sosyal Hizmet Birimlerinde Çalışacak Personeller Hakkında

Yeşil sosyal hizmet biriminde çalışan personeller; sosyal çalışmacı, psikolog, avukat, çevre mühendisi, ziraat mühendisi, zoolog, veteriner gibi meslek gruplarından oluşacaktır. Öncelikle söz konusu personel kamu kurumlarındaki bir yıllık aday memur eğitime benzer şekilde özelleşmiş bir eğitimden geçecektir. Bu eğitim mesleki alan çalışmalarını yürütürken sürdürülebilirliğin ve disiplinler arası iş birliğinin gözetildiği geniş perspektifli bakış açısını oluşturmayı amaçlamaktadır. Personeller aday memur eğitimi sonrasında yapılan sınav gibi bir yılın sonunda alanlarına ilişkin özel sınavdan geçeceklerdir. Birim farklı mesleklerden de destek alabilecek; başvuran kişilerin veya bölgenin özellikleri göz önünde bulundurularak avukat, çevre mühendisi, tarım bakanlığı personellerinden mesleki destek talep edilebilecektir.

Yeşil Sosyal Hizmet Birimlerinin Bağlı Olduğu Birim ve Kaynakları

Yeşil sosyal hizmet birimleri bakanlık bazında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak finans kaynaklarından yararlanacak olmakla birlikte illerde doğrudan valilere bağlı olarak hizmet vereceklerdir. Bu yönü ile AFAD birimine ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına (SYDV) benzer bir uygulama sağlanacaktır. Ayrıca bu birimler bağışlardan da faydalanabilecektir.

SONUÇ

Küresel ısınma ve beraberinde artan çevresel felaketler doğayı ve canlıları tehdit etmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak artan çevresel felaketler sonucu; çevresel adaletsizlikle karşı karşıya kalan; yoksullar, göçmenler, engelliler ve diğer dezavantajlı gruplar riske girmişlerdir. Çevresel kriz

bölgelerinde yaşayan insanların haklarına ilişkin bilgi eksikliği veya savunuculuk rolünü üstlenecek kişilere ulaşmada yaşadıkları problemler doğanın ekonomik kazançlar uğruna tahrip edilmesinin önlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Türkiye’de çevresel sürdürülebilirlik ve dezavantajlı grupların desteklenmesini içeren bütünleştirici kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle yeşil sosyal hizmet birimleri bu ihtiyaç temelinde, çevresel sürdürülebilirliğin ve çevresel adaletin sağlanması noktasında kilit rol oynayacaktır.

Yeşil sosyal hizmet birimlerinde sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanları ile birey ve toplumun yakın teması önem arz etmektedir. Söz konusu yakınlaşmanın; sosyokültürel olarak birey, grup ve toplumlara fayda sağlamasını, çevreye ve diğer canlılara duyulan saygıda artışı, yoksulluğun azalmasını ve nihai olarak çevresel ve sosyal adalete katkı sağlamasını bekleyebiliriz. Bu katkı yeşil sosyal hizmet birimlerinin yürüteceği kamusal eğitim ve bilgilendirme toplantıları ile görünür olabilir. Şöyle ki çevresel adalet ve yaşam hakkının bir insan hakkı olduğu gerçeğine ilişkin; bölgedeki muhtarlık, resmi kurumlar ve yeşil sosyal hizmet birimi personellerini de kapsayan ortak çalışmalar insanların yaşadıkları bölgede maruz kaldıkları olumsuz çevre koşullarına dikkat çekecektir. Böylece bölgede yaşayan ve çevresel krizden doğrudan etkilenen insanların söz sahibi olduğu ve beklentilerinin ortaya konulduğu girişimler açığa çıkacaktır. Söz gelimi çevresel krize neden olabilen hava kirliliği, kuruyan dereler, yasal olarak sorunlu maden ocakları ve yarattığı ekolojik tahribat ile yeşil alanları tehlikeye sokan sınırsız mülkiyet algısı ile bu durumun yaşam üzerindeki doğrudan etkilerini içeren çalışmalar yürütülebilir. Böylece ekososyal bütünlüğe tehdit oluşturabilecek çalışmaların yapıldığı bölgelerde yaşayan insanların; su hakkı, temiz hava hakkı, temiz toprak ve yerinden üretim hakkı gibi temel hakları görünür olacaktır. Bu durum yeşil sosyal hizmet birimlerinin yerele özgü çözüm politikalarının üretilmesinde zorlayıcı bir rol oynamasının önün açarak muhtemel zorunlu göçlerin önüne geçilebilecektir. Söz konusu girişimlerin uzun vadede ekosistemle uyumlu gruplar oluşturmada etkisinin olacağı değerlendirilmektedir. Benzer şekilde sürdürülebilir bir gelecek ve toplum açısından yeşil sosyal hizmet anlayışının işlevselliği ve pratik müdahaleleri önemli görülmektedir. İklim krizine bağlı olarak açığa çıkan sel, kuraklık, hava kirliliği, çölleşme gibi durumlarda aktif rol alması beklenen AFAD birimi ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı bazı birimlerin yerinde tespit ettikleri sorunlar yeşil sosyal hizmet birimlerince değerlendirilecektir. Söz konusu değerlendirmelerin bölgede yaşayan yoksul gruplar, engelli bireyler, yaşlılar açısından ne düzeyde risk oluşturduğu, sürdürülebilir çözüm önerilerine ışık tutacaktır. Başka bir deyişle çevresel adaletsizlik yaşayan grupların zorunlu göç, daha fazla yoksulluk ve yaşamı tehdit eden diğer risklere (hastalık, ölüm vs.) maruz kalmaması bakımından yeşil sosyal hizmet birimlerince yapılacak değerlendirmeler işlevsel olacaktır. Örneğin kirlilik oluşturabilecek, dolayısıyla temiz havaya ve temiz suya ulaşmada risk oluşturacak sanayi tesislerinin yapımının çoğunlukla yoksul mahallere yakın oluşu gerçeğini ele alalım. Yoksul gruplar hali hazırda yoksulluğun yarattığı dezavantajlı durumla baş etmek zorundayken; bir de söz konusu tesisin yarattığı kirlilikten hem fiziksel hem de psikolojik sağlık açısından olumsuz etkileneceklerdir. Bu

durumda yeşil sosyal hizmet birimi personelleri tarafından yürütülen saha çalışması sonrasında yoksul grupların yaşadığı dezavantajlı durum biyopsikososyal inceleme temelinde ele alınacaktır. Öncelikle kişilerin yaşadıkları hane ortamı, sürdürülebilir ve ulaşılabilir kaynakları, hane içi sosyoekonomik gelir gider durumu, yaşanan bölgedeki çevre sorunundan ne düzeyde etkilendikleri ve ihtiyaç tespitine yönelik saha araştırması sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülecektir. Sonrasında ise bölgenin risk haritası AFAD birimi tarafından çıkarılarak, bölgedeki sağlıklı yaşam koşullarının sağlanıp sağlanamayacağı ya da sürdürülebilir kaynakların temini konusunda Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığında görüşler alınacaktır. Bununla birlikte çevreyi tanıma ve bölge halkını bilgilendirme amacıyla avukat, çevre mühendisi, tarım bakanlığında görevli kişilerden de mesleki destek alınacak, böylece elde edilen veriler ve değerlendirmeler bir halk sağlığı sorunu olarak bakanlık düzeyinde tartışmaya açılacaktır.

Koruyucu önleyici ve müdahale hizmetlerini içeren yeşil sosyal hizmet birimleri çevresel risklerin oluşmadan keşfedilmesi ve gerekli çalışmaların yürütülmesini sağlarken, mevcut krizlerde de disiplinler arası bir anlayışla gerekli çalışmaları yürütebilecektir. Bu birimlerin illerde doğrudan valiliklere bağlı olması; yöreye ait problemlere esnek ve daha hızlı çözümler üretilmesine, AFAD ve SYDV gibi kuruluşlarla işbirliği yapılmasına katkı sağlayacaktır. Söz konusu sürecin çevre adaletine hizmet edecek yapısal çözüm önerilerine katkı sunması, yerelde ve sonrasında ulusal düzeyde gerçekleştirilmesi muhtemel politik adımlara etkisinin olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Makalede sunulan verilerin akademik ve etik kurallara uygun olarak elde edildiğini, tüm bilgi, sonuç ve değerlendirmelerin bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunulduğunu, atıf yapılan tüm eserlerin kaynak olarak gösterildiğini, makalenin özgün bir çalışma olduğunu bildirir; aksi bir durumda oluşabilecek tüm hak kayıplarını kabul ettiğimizi beyan ederiz.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2022). Misyon-Vizyon. Erişim adresi:

<https://www.afad.gov.tr>

Akbay, M.K. (2021). BM İnsan Hakları Komitesinin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri".

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (1), 223-248.

Apap, J. (2018). The concept of "climate refugee": Towards a possible definition. European Parliamentary Research Service.

- Artan T, Uzun K, 2017. İklim mültecileri bağlamında yeşil sosyal hizmet üzerine bir tartışma. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(4),171-184.
- Baldwin, W. A. (2020). Climate change refugees. *International Encyclopedia of Human Geography* (2) içinde (ss. 275-279).
- Baydar, V. & Ersoy, A. F. (2017). Sosyal hizmet ve çevre: Ekososyal yaklaşım. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 (2), 236-247.
- Bronfenbrenner, U. (2000). Ecological systems theory. In A. Kazdin (Ed.), *Encyclopaedia of Psychology*, Washington, DC: American Psychological Association.
- Coates, J. (2003). *Ecology and Social Work: Toward a New Paradigm*, Halifax: Fernwood Publishing.
- Coates, J. ve Gray, M. (2012). The Environment And Social Work: An Overview And Introduction. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 230-238.
- Colon-Vila, L. (2008). Ecological education: Teaching for sustainability and the whole child. University of Phoenix. Erişim adresi <http://amauta.upra.edu>.
- Bullard, D. (1990). *Dumping in Dixie. Race, Class and Environmental Quality*. NewYork: Westview Press.
- Campbell, J. R. & Bedford, R. D. (2016). Climate change and migration. Lessons from Oceania. A. Triandafyllidou (ed.), *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies* içinde (ss. 304-311). London/New York: Routledge.
- Cumby, T. (2016). Climate change and social work: Our roles and barriers to action. Master of Social Work Thesis, WilfridLaurier University.
- Demirbilek, M. (2016). Çevre, çevre mültecileri ve çevreci sosyal hizmet. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3),905-914.
- Dominelli, L. (2018). *Yeşil sosyal hizmet: Çevre krizlerinden çevresel adalet* (Çev. Ed. Arzu, İ.Ç.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice* (1 st ed.). Cambridge: UK, Polity.
- Doyle, T. & Chaturvedi, S. (2011). Climate refugees and security: Conceptualizations, categories, and contestations. *The Oxford handbook of climate change and society*. Oxford: Oxford University Press, 278-291.
- Drolet, J., Wu, H., Taylor, M. & Dennehy, A. (2015). Social work and sustainable social development: Teaching and learning strategies for 'green social work' curriculum. *Social Work Education*, 34 (5), 528-543.
- Environmental Performance Index 2018. Global metrics for the environment: Ranking country performance on high-priority environmental issues. Erişim adresi: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>.

- EPA - United States Environmental Protection Agency (2018). Learn About Environmental Justice, <https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice>.
- Gıda Hattı, 2016. İklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye. Erişim adresi: <https://www.gidahatti.com/iklim-degisikliginden-en-cok-etkilenen-ulkelerden-biri-turkiye-44013/>.
- Güzel, B. ve Buz, S. (2019). Yeşil yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (3), 1052-1069.
- Ife, J. (2007). Cultural relativism and community activism. In E. Reichert (Ed.), *Challenges in human rights: A social work perspective* (pp. 76-96). New York, NY: Columbia University Press.
- IFSW ve IASSW. (2014). Küresel sosyal çalışma tanımı. Erişim adresi: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>.
- IFSW ve IASSW. (2017). World social work day. Erişim adresi: <http://cdn.ifsw.org>.
- Keleş, R. ve B. Ertan (2002). *Çevre hukukuna giriş*, Ankara: İmge Yayınları.
- Klinenberg, E. (2002). *Heat Wave: A Social Autopsy of Disaster in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leist, A. (2011). Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet. (Çev. Selim KILIÇ), *Küresel Bakış*, sayı: 1 (1), 1-12
- Mahecic, A. (2020). La décision du Comité des droits de l'homme des Nations Unies sur le changement climatique est un signal fort, selon le HCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/fr/news/briefing/2020/1/5e2b0deaa/decision-comite-droits-lhomme-nations-unies-changement-climatique-signal.html>.
- Miller, Shari. E., Hayward, Anna R. and Shaw, Terry V. (2011). Environmental shifts for social work: A principles approach. *International Journal of Social Welfare*. 21, 270–277.
- Narhi, K. (2004). *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. University of Jyväskylä, ISBN: 951-39-1834-3.
- Noble, C. (2016). Green social work-the next frontier for action. *Social Alternatives*, 35 (4), 14-19.
- Özsoy, D. (2019). Türkiye’de yoksullukla ilgili sosyal politikalar: Bir değerlendirme çalışması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Pardeck, J. T. (1988), Social treatment through an ecological approach. *Clinical Social Work Journal*, 16, 92-104.
- Pulla, V. (2013). Environmentalism and social work. *Rural Society*, 22 (3), 9.
- Purutçuoğlu, E. ve Doğan, İ. (2017). Ekolojik sosyal hizmet uygulamaları için sürdürülebilir kalkınmada sosyal hizmetin yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51), 1083-1100.
- Resmi Gazete, 29.10.2021. 31643 sayılı Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. s.1.

- Rylander, C., Odland, J., Sandanger, T. (2011). Climate change and enviromental impacts on maternal and newborn health with focus on arctic populations. *Global Health*, 4 (1), 8452.
- Soble, J. (2011). TEPCO Tumbles on fresh bankruptcy fears. *Financial Times*, 6 June. Erişim adresi <https://www.ft.com/content/4639a818-9020-11e0-85a0-00144feab49a>.
- Şahin Duran, D. & Cenikli, E. (2021). Yoksullukla mücadelede bir kamu politikası olarak bütünleşik sosyal yardım sistemi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 149-162.
- Üste, R. B. (2019). Yerel yönetimlerde etkinlik açısından farkındalık: Yeşil sosyal hizmet anlayışı. Erişim adresi: www.mahallidarelerdergisi.com.tr/pg-433-yerel-yonetimlerde-etkinlik-acisindan-sosyal-hizmet-anlayisi.
- Williams, A. (2008). Turning the tide: Recognizing climate change refugees in international law. *Law & Policy*, 30(4), 502-529.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye’de çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarını düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329.
- YAŞAD (2018) Tüzük. Erişim Adresi: <http://www.yasad.gen.tr/sayfa/24-tuzugumuz.html>.
- Yılmaz, F. H. & Navruz, M. (2019). Küresel iklim değişikliği, ilkim mültecileri ve güvenlik. *ASSAM 13. Uluslararası Kamu Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, 255-270.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Söylemek Mi Gizlemek Mi? Çocuk Mağdurların Cinsel İstismarı Açıklamalarını Etkileyen Faktörler

*To Tell or To Hide? Factors Affecting Child Victims' Disclosure of Sexual Abuse*Tuğba TÜRKKAN¹, Hatice ODACI²

¹ Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, turkkan83@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3955-6597

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, hatodaci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2080-6269

Başvuru: 11.11.2021
Kabul: 13.05.2022

Atıf:
Türkkan, T. ve Odacı, H. (2022). Söylemek mi gizlemek mi? Çocuk mağdurların cinsel istismarı açıklamalarını etkileyen faktörler. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(3), 991-1008. DOI: 10.33417/tsh.1022021

ÖZ

Çocuklukta cinsel istismar, büyük bir topluluk endişesi konusu olan ve birçok yasal ve profesyonel girişimin odağı haline gelen karmaşık bir yaşam deneyimidir. Küresel bir halk sağlığı sorunu olan çocuk cinsel istismarının, ruh sağlığı ve psikososyal işleyiş üzerinde olumsuz ve uzun süreli etkileri olduğu ve bu istismar türüne maruz kalanların yaşamları için travmatik sonuçları bulunduğu literatürde çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır. Bu nedenle çocuğun maruz kaldığı istismarı açıklaması; koruma ve adalet sisteminin çocuk koruma prosedürlerini uygulamasını sağlamak ve terapötik müdahaleyi başlatmak üzere kritik bir rol oynamaktadır. Ancak çocuklar ve gençler maruz kaldıkları cinsel istismarı çoğunlukla gizlemeyi tercih eder, bu da istismarın devam etmesine neden olur ve çocuğun destek sistemlerine erişimini engeller. Bu sebeple açıklamanın önündeki engellerin ve kolaylaştırıcıların ayrıntılı bir şekilde anlaşılması, alanda çalışan profesyoneller ve araştırmacılar için büyük önem taşımaktadır. Bu literatür incelemesi çocukların cinsel istismarı ifşa etmesine yönelik bilgilere, kuramsal yaklaşımlara ve araştırma bulgularına odaklanmaktadır. Ayrıca çalışmada alanda çalışan uzmanlar ve araştırmacılar için pratik çıkarımlar ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk cinsel istismarı, açıklama, engeller, kolaylaştırıcılar.

ABSTRACT

Childhood sexual abuse is a complex life experience that is the subject of great community concern and has become the focus of many legal and professional initiatives. It is emphasized in various studies in the literature that child sexual abuse, which is a global public health problem, has negative and long-lasting effects on mental health and psychosocial functioning, and has traumatic consequences for the lives of those who are exposed to this type of abuse. For this reason, the child's explanation of the abuse suffered; plays a critical role in ensuring that the protection and justice system implements child protection procedures and initiating therapeutic intervention. However, children and young people often prefer to hide the sexual abuse they have suffered, which causes the continued abuse and blocks the child's access to support systems. So, a detailed understanding of the barriers and facilitators to disclosure is of great importance for professionals and researchers working in the field. This literature review focuses on information, theoretical approaches, and research findings on children's disclosure of sexual abuse. In addition, practical implications and recommendations for experts and researchers working in the field are presented in the study.

Keywords: Child sexual abuse, disclosure, barriers, facilitators.

GİRİŞ

Çocukların cinsel istismarı, ırksal, ekonomik, sosyal ve dini sınırları aşan küresel bir sağlık sorunudur (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2002). Çocukluk çağı cinsel istismarı, “çocuğun kavrayamadığı ve bilerek onaylamadığı, gelişimsel açıdan hazır bulunmadığı, toplumsal yasa ve normlara aykırı olarak bir cinsel etkinliğe dahil edilmesi” olarak tanımlanmaktadır (WHO, 1999). Cinsel istismar farklı şekillerde görülebilmektedir; (a) bir fail tarafından oral, anal veya vajinal penetrasyon olarak tanımlanan tecavüz; (b) okşama ve penetrasyon içermeyen cinsel davranışlara atıfta bulunan cinsel taciz; (c) ailesel cinsel ilişkiye atıfta bulunan ensest (d) çocuğun pornografiye dahil olduğu, cinsel aktiviteye tanık olduğu, kendilerini teşhir eden yetişkinleri gördüğü veya failin cinsel zevki için uygunsuz davranışlarda bulunduğu cinsel sömürü (WHO,2002) olabilir. Araştırmalar, cinsel istismar gibi travmatik çocukluk deneyimlerinin çocukların gelecekteki büyüme ve gelişmeleri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve mağdurlar açısından uzun süreli olumsuz fiziksel, psikolojik, sosyal ve davranışsal sonuçlara neden olacağını ortaya koymuştur (Breckenridge, Salter, & Shaw, 2012; Coles, Lee, Taft, Mazza, & Loxton, 2015; Easton & Kong, 2017; Güneş-Aslan, 2020; Öztürk, Uzel-Tanrıverdi, & Yalın Sapmaz, 2017; Van der Kolk, 2017). Her durumda incelemeler, çocuklukta cinsel istismara maruz kalmanın, depresyon, anksiyete, anti-sosyal davranışlar, madde kullanımı, intihar ve diğer psikiyatrik problemler gibi artan zihinsel sağlık ve uyum sorunları ile ilişkili olduğu sonucuna varmıştır (Altan-Aytun, 2019; Clark, Clark, & Adamec, 2007; Erel & Gölge, 2015; Homma, Wang, Saewyc, & Kishor 2012; İnhanlı, 2016; Putnam, 2003; Senn, Carey, & Venable, 2008). Yaygınlık oranları incelendiğinde ise sorunun tüm toplumlar için büyük bir endişe kaynağı olduğu söylenebilir. Küresel oranların yakın tarihli bir meta-analizinde, 9.911.748 katılımcı arasında çocuk cinsel istismarının birleşik prevalansı %11.8 olarak belirlenmiştir, bu oran kadınlarda (%18) erkeklere (%7.6) göre daha yüksektir (Stoltenborgh, van Ijzendoorn, Euser, & Bakermans-Kranenburg, 2011). Gerçekleştirilen bir diğer meta-analiz çalışmasında, yaygınlık oranları kadınlarda ortalama %18-20 ve erkeklerde %8-10 olarak bulgulanmıştır (Pereda, Guilera, Forns, & Gómez-Benito, 2009). Yapılan başka bir çalışmada, çalışmaların yapıldığı coğrafi ve kültürel bağlama bağlı olarak, 18 yaşından küçük bireyler için %5 ila %18 arasında yaygınlık oranları bildirildiği görülmektedir (Senn, Braksmajer, Urban, Coury-Doniger, & Carey, 2017). Çalışmalarda görülen cinsiyet farklarının ifşa oranlarındaki cinsiyet farklılıklarını yansıtmadığı açık değildir. Ayrıca ülkelere göre değişen yaygınlık oranları da kaydedilmiştir. Bu durum muhtemelen istismar oranlarındaki kültürler arası farklılıklardan veya çocukların maruz kaldığı kötü muameleyi açıklama/açıklamama durumlarından kaynaklanmaktadır. Varyasyonlar, cinsel istismarın tanımına ilişkin anlaşmazlıkların yanı sıra ölçümü ve raporlamasındaki farklılıkları da yansıtabilir. Sonuç olarak bu oranlar değişiklik gösterse de, çocuk cinsel istismarının tüm toplumlarda yıkıcı bir problem olduğu söylenebilir.

Açıklama (ifşa), mağdurun belirli bir bireye (resmi veya gayri resmi ağ olup olmadığına bakılmaksızın) “istismarı anlatması” olarak tanımlanır (Lovett, 2004). İstismarın açıklanması, çocuğun maruz kaldığı istismarı belirlemek ve koruma ve adalet sisteminin çocuk koruma/müdahale prosedürlerini uygulamasını sağlamak için temel bir rol oynamaktadır (Faller, 2020). İstismarın ifşa

edilmesi, çocuğun güvenliği ve ruh sağlığı açısından önemli olmakla birlikte, yasal ve terapötik müdahale açısından da gerekli bir adımdır (McGuire & London, 2020; Odacı & Türkkan, 2021). İyileşme teorileri (Chouliara, Karatzias, & Gullone, 2014), istismar gibi travmatik olaylardan sonra, açıklamayı, mağdurların ruh sağlığı açısından kritik bir bileşen olarak tanımlamaktadır. Yardımın alınmasını kolaylaştırmanın yanı sıra, olumsuz duygusal deneyimlerin hem sözlü hem de yazılı olarak ifşa edilmesinin diğer faydaları da belgelenmiştir. Örneğin, açıklama, duyguların katartik bir deşarjı veya ilgili başa çıkma ihtiyaçlarının açıklığa kavuşturulması ve iletilmesi işlevi görebilir, içgörü ve kontrol duygusunu da arttırabilir (Hemenover, 2003; Rime, 1995). Öte yandan, maruz kalınan istismarı gizlemek sadece kötü muamelenin devam etmesine ve tedaviye erişimin engellenmesine neden olmakla kalmaz, aynı zamanda stresi şiddetlendirir ve olumsuz zihinsel sağlık sonuçlarına karşı savunmasızlığı arttırır (Chin & Kroesen, 1999). Ancak yapılan çalışmalar, çocukların, maruz kaldığı cinsel istismarı anlatmayı önemli ölçüde geciktirdiğini ya da yıllarca veya süresiz olarak ertelediğini ortaya koymuştur (Alaggia, 2010; London, Bruck, Wright, & Ceci, 2008; McElvaney, 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014). Türkiye’de cinsel istismarın açıklanması ve bildirimine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde de ifşa oranlarının oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir (Bulut Şahin, 2020; Büber, 2019). Oysa açıklama yapmamakla, mağdur kişi daha uzun süre ve tekrarlayan istismara maruz kalabilir, gerekli tedaviyi ve yasal desteği görmeyebilir ve daha fazla mağduriyet riski oluşur (McElvaney vd., 2014). Bu aynı zamanda daha fazla kurbanın aynı birey tarafından istismara maruz kalma olasılığını da ortaya çıkarabilir. Bu derleme çalışmasında, çocuk cinsel istismarının açıklanmasını/ifşa edilmesini engelleyen veya teşvik eden dinamikler incelenmektedir. Çalışmanın, çocukların cinsel istismarı açıklamalarını engelleyen faktörleri ve açığa vurma sürecine yönelik zorlukları belirlemek, daha erken açıklamaları kolaylaştırmak ve ruh sağlığı açısından olumsuz sonuçları azaltmak üzere literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

İstismarın Açığa Vurulma Sürecine Yönelik Modeller

İfşa süreçleriyle ilgili teorik çalışmalar zaman içinde gelişmiştir. Bu teorilerde sunulan çeşitli faktörler, bir kişinin maruz kaldığı istismarı açıklama kararını ve eylemlerini etkileyebilmektedir. Açıklama teorileri, istismarın ifşa edilmesine yönelik incelemelerin dayandırılacağı ve daha fazla anlayışın oluşturulacağı önemli ilkeler sunar.

Çocukların maruz kaldıkları cinsel istismarı açıklamaları üzerine yapılan araştırmalar, açıklamayı bir olaydan ziyade bir süreç olarak çerçevelemiştir (Sorensen & Snow, 1991; Summit, 1983). Summit’in (1983) Çocuk Cinsel İstismarı Uyum Sendromu, ifşa sürecini değerlendirmek için kavramsal bir çerçeve sağlayabilir. Summit’e (1983) göre, çocukluk döneminde istismarı açıklayan çocuklar, istismara yönelik iddialarını geciktirebilir veya geri alabilirler. Sendrom beş kategoriden oluşmaktadır: (a) gizlilik, (b) çaresizlik, (c) tuzağa düşme ve uyum sağlama, (d) gecikmeli, ikna edici olmayan açıklama ve (e) geri çekilme (Finkelhor, Cantor, & Cross, 2007). İlk iki bileşen, cinsel

istismarın ortaya çıkması için temel olarak tanımlanırken, geri kalanların değişebilen ve karmaşık olasılıklar olduğu belirtilmektedir (Summit, 1983). Vakaların büyük kısmında, cinsel istismar, çocuk istismarcı yetişkinle yalnız kaldığında meydana gelir. Fail, çocuğun istismarı gizli tutması için hangi yolu kullanırsa kullansın, gizlilik doğası gereği çocuğa istismarın kötü ve tehlikeli bir şey olduğunu ileterek, istismarı açıklamanın mağduru kendisi, sevdikleri ve fail için korkunç sonuçlara yol açacağını önceden bildirir. Çocuğa verilen mesaj şudur: “Sırrı saklamak için yalanı sürdürmek en büyük erdemdir, doğruyu söylemek ise en büyük günahdır” (Summit, 1983). Başkalarının çocukların kendilerini koruyacağı ve istismarı hemen ifşa edeceği beklentisi, “çocukların otoriter ilişkiler içindeki temel ikincilliğini ve çaresizliğini görmezden gelir” (Summit, 1983). Çocukların bakımlarından sorumlu yetişkinlere karşı itaatkar, hatta sevecen olmaları beklenir. Çocuğun kendini çaresiz hissettiği böyle bir durumda ise cinsel istismara uyum sağlamayı öğrenmek, mevcut tek alternatiftir. Bu durumda çocukların seçenekleri, bunlarla sınırlı olmamak üzere, istismarın kişisel sorumluluğunu üstlenmeyi, failin çarpık inançlarını benimsemeyi veya istismara ilişkin anıları bastırmayı içerir. Tekrarlayan istismara maruz kalanların çoğu, mağdur olduklarını asla açıklamazlar (Summit, 1983). Anlatmaya karar verdiklerinde ise bu açıklama gecikmeli olarak yapılmaktadır. Ancak mağdurların gecikmeli ve çelişkili gelen bu itirafı, çocuğun güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Açıklamanın ardından, çocuğun istismarı açığa vurma ile ilgili beklenen korkuları da çoğu zaman gerçek olur. İnanılmama, destek eksikliği ve açıklama sonrası kargaşa ile karşı karşıya kalan çocuk, zararı geri almak ve dengeyi yeniden sağlamak için istismar iddiasını geri alabilir. Hali hazırda, kötüye kullanımın ifşa edilmesiyle ilgili ilişkiyel süreç, çocuğa yönelik cinsel istismar literatüründe de ilgi çekici bir alan olarak devam etmektedir (McElvaney, 2015). Summit (1983)'in açıklamalarına benzer olarak, Sorensen ve Snow (1991) 234 doğrulanmış cinsel istismar vakasını incelerken, vakaları geriye dönük olarak analiz etmiş ve çocukların açıklamalarına dayalı olarak gerçekleştirilen nitel analizler sonucunda ifşanın dört aşamalı bileşenlerini belirlemiştir: (a) inkar etmek, (b) açıklamak, (c) geri almak ve (d) yeniden onaylamak. Çalışma sırasında, incelenen çocukların %72'si, bir noktada cinsel istismara uğradıklarını reddetmiştir. İnkâr ifadelerinin çoğu, çocuk ilgili bir ebeveyn veya yetişkin tarafından ya da resmi bir soruşturma sırasında sorgulandığında meydana gelmiştir. Ayrıca çocuğun istismara ilişkin açıklamalarının geçici ve aktif bir faza sahip olduğu gözlenmiştir. Geçici aşamada, çocukların açıklamaları belirsiz, kısmi veya sarsıcı olarak nitelendirilmiştir. Aktif aşamada, çocukların maruz kaldıkları istismara ilişkin ayrıntılı açıklamalar sunduğu belirlenmiştir. Çocuklar mağduriyetleri hakkında ilk sorgulandığında vakaların sadece % 11'i aktif bir açıklama yapmıştır, bununla birlikte vakaların % 22'si iddialarından vazgeçmiştir. Ancak, geri çekilenlerin % 92'si daha sonra iddialarını yinelemiştir. Buna ek olarak, araştırmacılar bazı çocukların bir oturumda inkardan vazgeçerek aktif ifşaya geçtiklerini, bazı çocuklarda da bu durumun gerçekleşmesinin aylar sürdüğünü vurgulamıştır. Görüldüğü üzere, mevcut araştırmalar, açıklamayı, tek seferlik bir olaydan ziyade uzun bir süre boyunca gelişebilen müzakere, keşif ve anlam oluşturmaya içeren ilişkiyel süreç olarak görmeyi önermektedir (Easton, 2014; McElvaney vd., 2014).

İstismarı açığa vurma sürecini açıklamaya yönelik olarak önerilen bir diğer kapsamlı model İhanet Travma Teorisi'dir. Buna göre, faille olan ilişki, travmatik bir olayın işlenme ve ardından hatırlanma şeklini etkiler. Spesifik olarak, travmatik olaylarla ilgili farkındalığın veya hafızanın, bir olayın ihanet teşkil etme derecesine bağlı olarak bozulabileceğini ileri sürer. İhanet düzeyi yüksek travmalar ya da kişinin güvendiği ve/veya bağımlı olduğu biri tarafından gerçekleştirilen travmalar, kötüye kullanım için daha az kalıcı anılarla ilişkilidir. Bu teori, bir bakıcı tarafından gerçekleştirilen istismarın farkındalığını azaltabilen çocukların, bakıcıya bağlanmalarını sürdürebileceklerini savunmaktadır. Bir diğer ifade ile istismara yönelik farkındalığın azalması koruyucu bir başa çıkma mekanizması olarak kullanılmaktadır. Bu bakış açısı ayrıca, istismarı gizleme motivasyonunun, mağdur çocuğun evden uzaklaştırılması veya ebeveynlerinin hapsedilmesi korkusundan kaynaklanabileceğini de vurgulamaktadır. İstismarın gizli tutulması, bu tür korkular tarafından motive edilebilirken; ifşa aile içinde kalsa bile bağlanma ilişkisine bir tehdit oluşturma olarak kavramsallaştırılır. Örneğin, istismarın açığa vurulması sadece bağlanma ilişkisinde duygusal ve fiziksel bağlılığı engellemekle kalmaz, aynı zamanda ilişkiyi derinden bozabilir ve böylece ilişkinin fiili kaybı ortaya çıkabilir. Böylece çocuk, istismarı saklama yoluyla bu ilişkiyi sürdürmek için üstü kapalı bir baskı yaşayabilir. Başka bir deyişle, bu teori ifşayı çocuğun duygusal ihtiyaçlarına tehdit oluşturan bir risk olarak çerçeveler (Freyd, DePrince, & Zurbriggen, 2001; Schultz, Passmore, & Yoder, 2003).

İstismarı açığa vurma sürecini açıklamaya yönelik olarak önerilen modellerden biri de Ekolojik yaklaşımdır. Ekolojik modeller, çocuklara kötü muameleyi çok faktörlü, dinamik ve karmaşık bir süreç olarak görmektedir (Türkkan, Odacı & Bülbül, 2021). Ekolojik yaklaşıma göre çocuk istismarı, tek başına hareket eden bir etkinin değil, çok sayıda faktörün ürünüdür (Parke & Collmer, 1975). Bu model, sadece çocuk istismarı sorununun ortaya çıktığı birey ve aileler düzeyinde değil, aynı zamanda tüm ailelerin yaşadığı toplumsal bağlamda sorunu açıklamayı ve müdahale etmeyi içermektedir. Fontes (2005) bu modele dayanarak, mağduru etkileyen sosyal faktörlerin doğasını detaylandırır; ekosistemsel bir çerçeve ile bireyi; ev/aile, etnik kültür, yakın sosyal sistemler ve daha geniş sosyal sistemlerin ardışık olarak daha büyük eş merkezli çevrelerine yerleştirir. Fontes'in de ifade ettiği gibi, bu model bir düzeyi diğerinden yapay olarak ayırsa da, birey vurgusundan uzaklaşmayı temsil eder. Bu önemli bir vurgudur; çünkü bu açıklama ifşanın sadece bireysel bir sorumluluk olmadığını, aynı zamanda bireyin kontrolü dışındaki sayısız sosyal etkiye de dayanan bir sorumluluk olduğunu göstermektedir. Alaggia (2010), istismar mağduru 40 yetişkinin derinlemesine görüşme verilerinin analizine dayalı olarak, cinsel istismarın açıklanmasını engelleyen veya teşvik eden bireysel, kişilerarası, çevresel ve bağlamsal etkilerin ekolojik bir haritasını önermektedir. Collin-Vézina ve meslektaşları (2015), cinsel istismar mağduru 67 yetişkinden oluşan bir örneğe dayanarak, ifşayı engelleyen ekolojik bir çerçeveye yakından uyumlu üç geniş kategori ortaya koymaktadır: (1) içsel engeller, (2) diğerleriyle ilgili engeller ve (3) içsel, kişilerarası ve bağlamsal faktörlerle hizalanabilen sosyal dünya ile ilgili engeller. Görüldüğü üzere, bu yaklaşımda istismarın ifşa edilmesine ilişkin bilgi; bireysel, ailevi, bağlamsal ve kültürel faktörlerin karmaşık etkileşiminin

bütünsel bir anlayışına doğru istikrarlı bir şekilde ilerlemektedir. Ekolojik açıklamaların, ifşayı kolaylaştırmak üzere daha fazla müdahale fırsatı sunduğu söylenebilir.

Çocuğun cinsel istismarı açıklamasına yönelik bir başka kapsamlı model Bussey ve Grimbeek (1995) tarafından önerilmiştir. Sosyal-bilişsel teoriden türetilen bu perspektif, “açıklamanın çoklu şekilde belirlendiği dinamik bir etkileşim modeli” olarak ifade edilebilir. Model, açıklamanın dört sosyobilişsel belirleyicisi olduğunu öne sürer: (a) dikkat, (b) bilgiyi tutma, (c) üretme, (d) motivasyon. Çocuklar olaya yeterince dikkat etmediklerinde (dikkat süreçleri), olayı yeterli ayrıntıyla hatırlayamadıklarında (akılda tutma süreçleri), olay hakkında yeterince iletişim kuramadıklarında (üretim süreçleri) veya bildirmek istemediklerinde (motivasyon süreçleri) ifşa süreci olumsuz etkilenecektir (Bussey & Grimbeek, 1995). Başka bir deyişle, sosyal-bilişsel açıklama modeli, açıklamanın seyrinin çocukların bilişsel yeteneklerine, sosyal deneyimlerine ve kendilerini içinde buldukları özel duruma göre değişeceğini vurgulamaktadır. Bilişsel bir bakış açısından, daha büyük çocuklar artan dikkat, akılda tutma ve üretim becerileri nedeniyle maruz kaldıkları istismarı daha kolay bildirebilirler. Bununla birlikte, artan bilişsel yetenekler ve sosyal deneyim ile çocuklar, açıklamanın maliyet ve faydalarının daha fazla farkına varırlar ve mağduriyetlerini gizlemeyi tercih edebilirler (Bussey & Grimbeek, 1995). Bu bakış açısı daha büyük çocukların daha düşük ifşa oranlarını açıklamak için de teorik bir temel sağlayabilir.

İstismarın Açığa Vurulmasının Önündeki Engeller

İstismarı açıklama, çocuğun özellikleri, aile dinamikleri, topluluk bağlamı ve toplumsal inançlar tarafından şekillendirilen dinamik ve karmaşık bir süreçtir (Alaggia, 2010). İstismarın ifşa edilmesi, yaşam süresi ve ekosistem boyunca kesişen bir dizi içsel, kişilerarası ve bağlamsal faktörden etkilenen çok yönlü bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır (Alaggia, Collin-Vézina, & Lateef, 2017; Lemaigre, Taylor, & Gittoes, 2017). Bir çocuğun istismarı ifşa etme kararını etkileyen bir dizi değişken bilinmektedir, ancak açıklamayı etkileyen bu faktörler tutarsız bir şekilde rapor edilmiştir (Kogan, 2004; Malloy, Brubacher, & Lamb, 2013). London, Bruck, Wright ve Ceci (2008), erkeklerin, daha küçük çocukların, belirli etnik grupların ve düşük düzeyde aile desteğine sahip çocukların açıklama yapma olasılığının daha düşük olduğunu belirtirken, Somer ve Szwarcberg (2001) çocuğun yaşadığı travmatizasyon düzeyinin, çocuğun ifşa etme becerisinde çok önemli bir rol oynadığını bildirmiştir. Açıklamanın en sık ve güvenilir olarak belirlenen yordayıcıları, çocuğun cinsiyeti ve yaşı, kültürel farklılıklar, çocuk-fail ilişkisi, görüşme yöntemi ve sosyal destek gibi görünmektedir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, maruz kalınan istismarı açıklama oranlarında önemli cinsiyet farklılıkları olduğu bulunmuştur. Erkeklerin maruz kaldıkları cinsel istismarı açıklama olasılığı kadın mağdurlara kıyasla çok daha düşüktür (Alaggia vd., 2017; Bulut Şahin, 2020; Hébert vd., 2009; Lev-Wiesel & First, 2018). Cinsel istismarın erkeklerin erkeklik ve sosyal statü hakkındaki fikirleri üzerindeki olumsuz etkisinin, erkekleri maruz kaldıkları istismarı açıklamaktan caydırdığı ifade edilmektedir (Gagnier & Collin-Vézina, 2016). Toplumsal düzeyde, hegemonik erkeklik kavramlarının yanı sıra, cinsellik ve cinsel istismarla ilgili tutumları çevreleyen

damgalama da açıklamayı engellemektedir. Araştırmacılara göre cinsiyete dayalı beklentiler ve mağduriyet ile ilişkili utanç ve damgalama, erkeklerin istismarı gizleme eğilimiyle ilişkili olumsuz tepkilerin altında yatan nedenlerdendir (Sivagurunathan, Orchard, MacDermid, & Evans, 2018). Eşcinsel olarak görülme korkusu ve kendilerinin de bir istismarcı olarak nitelendirilme endişesi gibi etmenler erkeklerde açıklamayı engelleyen ek faktörlerdendir (Alaggia vd., 2017; Bulut Şahin, 2020; Finkelhor, 1984). İstismarcının erkek olduğu durumlarda, eşcinselliğe ve eşcinsel topluluklara yönelik toplumsal görüş ve tepkiler de erkeklerin istismarı açıklamasını engellemeye hizmet edebilir. Erkeklerle ilgili olarak, Spiegel (2003) , cinsel istismarın erkek çocuklar için ortak dinamiklerini ve etkilerini tanımlayan, sosyal bir fenomen ve yaşam deneyimi olarak cinsel istismarı içine alan derin sessizlik - gizleme kavramını ortaya koymaktadır. Spiegel (2003) cinsel istismarın gizlenmesinin fail tarafından sürdürüldüğünü, sosyal mitoloji tarafından desteklendiğini, erkeğin çevresindeki diğer insanlar tarafından pekiştirildiğini ve erkek tarafından onaylandığını belirtmektedir. Bununla birlikte Finkelhor ve Browne (1985), istismarın neden olduğu psikolojik yaralanmanın özü olarak tanımlanan ve travmatik cinselleşme, ihanet, damgalama ve güçsüzlük şeklinde ifade edilen dört travmatik dinamik önermektedir. Bu bakış açısı uygulayıcıların düşük ifşa oranlarının olası nedenini belirlemelerine yardımcı olabilir. Esas olarak iki korku - başkaları tarafından damgalanma korkusu ve mağdurun ailesinin damgalanması korkusu - bir çocuğun/gencin hikayesini anlatmasını ve paylaşmasını engelleyebilir (Alaggia vd., 2017). Bu açıklama da, istismarı açığa vurma sürecinde kültürel engellerin önemine dikkat çekmektedir.

Gelişimsel faktörler, özellikle bilişsel sınırlamalar, küçük çocuklarda açıklamayı engelleyebilir (DiPietro, Runyan, & Fredrickson, 1997). Bazı araştırmalar, istismarın ifşa edilmesi ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bildirirse de (DeVoe & Faller, 1999), daha küçük yaştaki çocukların istismarı bildirmesinin daha az olası olduğu belirlenmiştir (Azzopardi, Madigan, & Kirkland-Burke, 2014). Bussey ve Grimbeek (1995) tarafından öne sürüldüğü gibi, küçük çocukların bilgi eksikliği, cinsel istismarın ifşa edilmesini engelleyebilir veya küçük çocuklar kötüye kullanımın yanlış ve uygunsuz olduğunu tam olarak anlayamayabilirler (Goldman & Goldman, 1982). Daha küçük çocukların görüşmelerde yaşadıkları bu travmatik olayı açıklayamamaları sınırlı bilişsel ve iletişimsel kapasitelerine bağlanabilir. Buna karşılık, bazı araştırmalarda da, daha büyük çocukların maruz kaldıkları istismarı gizlemeyi tercih ettiği veya açıklamayı geciktirdiği belirlenmiştir (Hershkowitz, Lanes, & Lamb, 2007). Bu bulgu, daha büyük çocukların kendini suçlama ve utanma ile ilgili bilişsel değerlendirmeler veya ifşanın olumsuz sonuçlarına ilişkin gelişmiş sosyal farkındalığının caydırıcı etkisiyle açıklanabilir. Örneğin Bulut Şahin (2020) tarafından çocukluk çağı cinsel istismarının bildirimine yönelik üniversite öğrencileri ile yürütülen bir araştırmada, mağdurların %7'si kendini suçlama ve %23'ü de utanç duyguları nedeniyle bildirimde bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca küçük çocuklar cinselliğin tabu doğasını ve açıklama sonrasında meydana gelebilecek olası olumsuz sonuçları takdir edemeyecekleri için bu tür konuları konuşmak için daha istekli olabilirler. Nitekim araştırmalarda daha küçük çocukların yetişkinlere açıklama yapma olasılıkları daha yüksek iken,

daha büyük çocuklar ve ergenlerin akranlarına ifşa etmesinin daha olası olduğu belirlenmiştir (Arata, 1998; Palmer, Brown, Rae-Grant, & Loughlin, 1999; Tang, 2002).

Çocuğun faille ilişkisi, istismarın açıklanmasını veya açıklamanın zamanlamasını olumsuz etkileyen bir faktör olarak belirtilmektedir (Sjöberg & Lindblad, 2002). Sauzier (1989), failin biyolojik bir ebeveyn olduğu zaman çocukların istismarı açığa vurma olasılığının en düşük olduğunu ve bu çocukların %53'ünün maruz kaldıkları bu travmatik olayı asla açıklamadığını; aile dışı vakalarda ise çocukların istismarı hemen bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Aile sadakati, bağlanma ve travmatik bağ, güç dinamikleri ve bağımlılık gibi karmaşık bir zemine karşı, mağdurlar ve failer arasındaki ilişkiyel yakınlığın istismara yönelik açıklamaların gecikmesine veya engellenmesine neden olabileceği mantıklı görünmektedir. Aile içi istismar mağdurları, bir ebeveyne ihanet etme veya açıklamalarının bir sonucu olarak olası ceza konusunda, aile dışı istismar mağdurlarından daha fazla endişe duyabilirler. Ayrıca, istismarlarından kısmen de olsa kendilerinin sorumlu olduklarını düşünebilir veya istismarın ortaya çıkması durumunda ailelerinin dağılmasından korkabilirler (Lawson & Chaffin, 1992). Bu durum da mağdur çocuğun ebeveynlerine ya da başka yetişkinlere istismarı anlatmaya ilişkin isteklerini olumsuz etkileyebilir veya ifşanın zamanlamasında gecikmelere yol açabilir. Açıklamanın olumsuz sonuçlarından korkma, ensest vakalarında özellikle belirgin olabilir (Farrell, 1988). Bununla uyumlu olarak, Goodman-Brown ve meslektaşları (2003), istismar türü, bir faille ilişki, suçlanma-damgalanma gibi olumsuz sonuçlardan korkma, özellikle algılanan sorumluluk ve inanılmama korkusunun, çocukların bu olumsuz deneyimlerini açıklama isteklerini etkilediğini bildirmektedir. Bu olumsuz sonuçlara ek olarak, failer, çocuğa ve ebeveynlere veya sevdikleri bireylere zarar verme söylemleri ile doğrudan tehditlerle çocukları sessiz kalmaya zorlayabilir (Sauzier, 1989). Çeşitli kaynaklarda da çocukların zaman zaman failin “annene zarar veririm” veya “söylersen başın belaya girer / seni öldürürüm” gibi tehditler savurduğunu ve bu nedenle ifşa etmekten korktuklarını ifade ettikleri bildirilmektedir (Burgess & Holmstrom, 1978; Summit, 1983). Bu bulguyla uyumlu olarak, Smith ve meslektaşları (2000) gerçekleştirdikleri araştırmada, açıklama yapmak için 1 aydan fazla beklediğini bildiren katılımcıların, 1 ay içinde açıklayanlara göre ifşa etmeme nedeninin faille ilgili olma ihtimalinin iki kat fazla olduğunu belirlemiştir.

Görüşme yönteminin çeşitli kaynaklarda istismarın açıklanmasının önündeki engellerden olduğu ifade edilmektedir (Lovett, 2004; Odacı & Türkan, 2021). Uzmanlar, görüşme tarzlarını çocukların istismarı nasıl ifşa ettikleri konusundaki inançlarına dayandırırılar (Rush, Lyon, Ahern, & Quas, 2014). Bununla birlikte bazı görüşme tarzlarının bir soruşturmaya zarar verebileceği ve çocuğun bildirimden vazgeçmesine neden olabileceği uzun zamandır bilinmektedir (London & Kulkofsky, 2010). Görüşme uygulamaları, mağdurların açıklamalarını ortaya çıkarmak için gelişimsel olarak uygunsuz, yönlendirici veya düşündürücü sorgulama stratejileri kullanıldığı ve dolayısıyla güvenilirliğin azalmasına ve duygusal sıkıntıya neden olabileceği için sorgulanmaktadır (Faller, 2015). Bu bağlamda, istismar şüphesi taşıyan çocukla yapılan görüşmelerde çocuk merkezli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yöndeki çabalar çocuğun istismar olayını anlatmasını

kolaylaştıracak nitelikte olmalı, çocuğun anlatımlarına öncelik veren esnek bir tutumla ilerlemeli ve çocuğu yönlendirmemelidir. Bu görüşmelerde suçlayıcı, yargılayıcı ve eleştirel bir tutumdan ziyade daha anlayışlı ve destekleyici bir tutum sergilenmelidir (Odacı & Türkkan, 2021). Çocuk yaşadığı olayın anlamını kavrayamayabilir, diğer yandan kendisini sorumlu hissedebilir, damgalanmaktan, suçlanmaktan, cezalandırılmaktan korkabilir ya da kendisine inanılmayacağı düşünceleri olabilir (Alaggia, 2005). Dolayısıyla çocukla görüşme yapılırken tüm dinamikler göz önünde bulundurulmalıdır. Görüşme sürecinde uzmanları desteklemek üzere ve yasal olarak savunulabilir, duygusal olarak destekleyici, gelişimsel olarak hassas ve daha az önyargılı görüşmeyi teşvik etmek için uygulama kılavuzları ve standart protokoller oluşturulmuştur (Hershkowitz vd., 2014). Yukarıda ifade edilen engelleyici etmenlere ek olarak, literatürde mağdurun istismarcıya aşinalığı, cinsel istismarın devam etmesi, kötü muamele ve mağduriyetin açıklanması arasındaki zaman aralığı, ifşadan sonra ebeveyninden, bakıcısından veya başka bir aile üyesinden destek eksikliği, birincil bakıcı dışındaki bir akrabanın inanmaması ve koruma ve adalet sistemi bağlamında çeşitli sorunlar (örneğin, ilk duruşma sırasında çocuk ve suçlunun temas halinde olması veya ceza davasının soruşturulması boyunca çocukla yapılan görüşme sayısı) gibi faktörlerin de çocuğun travmatik olayı açıklamaktan vazgeçmesi ile ilişkili olası nedenlerden olduğu vurgulanmaktadır (Malloy, 2007; 2016).

İstismarın Açıklanmasına Yönelik Kolaylaştırıcılar

İstismarın açığa vurulması, cinsel istismar mağduru çocuklar için karmaşık ve acı verici bir süreç olarak görünmektedir. Bununla birlikte ilgili literatürde çocuğun maruz kaldığı istismarı açıklamasını teşvik eden çeşitli etmenlerin bulunduğu da belirtilmektedir. Bu faktörler, cinsel mağduriyetin tekrarlanmasını önleyerek, mağdurların gecikmeden yardım almalarını sağlar ve istismarın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilir. Yapılan çalışmalarda destekleyici bir yanıt potansiyelinin ve diğerlerinden beklenen fiili tepkinin, açıklamanın etkisi için çok önemli olduğu ifade edilmektedir (O'Leary vd., 2010; Tener & Murphy, 2014). Örneğin mağdurun aile üyeleri ve arkadaşları (akranları) ile açık ve olumlu ilişkileri, açıklamayı teşvik etmede kilit rol oynamaktadır (Schönbucher vd., 2012). Örneğin bir dizi çalışma, yaşı büyük çocukların ve ergenlerin akranlarına açıklama yapma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Bulut Şahin, 2020; Dumont vd., 2014; Schönbucher vd., 2012). Türkiye' de çocukluk dönemi cinsel istismarının sıklığı ve bildirimine yönelik 1249 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen bir çalışma da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. İlgili çalışma kapsamında katılımcıların maruz kalınan istismarı birine bildirme oranı %51,7, adli bildirimde bulunma oranı ise %4,6 olarak belirlenmiş ve bildirim oranı %41,7 ile en sık arkadaşlara yapıldığı tespit edilmiştir (Bulut Şahin, 2020). Bu, danışmanların ve eğitimcilerin farkında olması gereken önemli bir gerçektir. Ek olarak, algılanan sosyal desteğin de çocukların maruz kaldıkları istismarı ifşa etme kararında oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Lawson ve Chaffin (1992) sosyal hizmet uzmanlarının mağduriyetleri doğrulanmış 28 çocukla özel olarak görüştikleri bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırmacılar, ifşa oranlarını, çocuğun bakıcısının destekleyici olup

olmama durumu ile karşılaştırmış ve destekleyici bakıcıları olan çocukların, görüşmede herhangi bir cinsel istismar olasılığını kabul etme ihtimalinin, destekleyici olmayan/reddeden tarzda bakıcıları bulunan çocuklara göre üç buçuk kat daha fazla olduğunu belirlemişlerdir (%63'e karşı %17). Ayrıca Gries ve meslektaşları (2000) , ebeveynlerinden tam destek alan cinsel istismar mağduru çocukların, yalnızca kısmi destek alan çocuklara göre önemli ölçüde daha az depresyonda olduklarını ve daha az davranış sorunu sergilediklerini bulmuşlardır. Bununla birlikte, literatürde anne desteğinin önemine dikkat çekilmektedir. Bir annenin, bir açıklama yapıldıktan sonra çocuğuna inanma, destekleme ve koruma becerisinin, çocuğun uzun vadeli refahı için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Knott, & Fabre, 2014). Çocukların cinsel istismarı açıklarken başvurdukları ilk kişiler genellikle annelerdir. Onların tepkisi, çocuğun açıklama kararında ve gelecekteki yaşamında kritik görünmektedir (Wyatt, 1990). Son olarak, mağdur çocukla güvenli bir alanda görüşme yapılması, kolaylaştırıcılar arasında belirtilen etmenler arasında yer almaktadır (Jensen vd., 2005). Olumlu ifşa deneyimlerinin, mağdurların güvende olduklarını, kendilerine inanıldığını ve istismarı ifşa ettikleri kişi tarafından yargılanmadıklarını hissettikleri zaman meydana geldiği belirlenmiştir (Gagnier ve Collin-Vézina'nın (2016).

SONUÇ

Bu literatür incelemesi, çocukların maruz kaldıkları cinsel istismarı ifşa etme süreçlerine ve açıklamanın önündeki engelleyici ve kolaylaştırıcı faktörlere odaklanmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda mağduriyetin ifşası ile ilgili çeşitli bulgular ve kritik noktalar belirlenmiştir. Buna göre istismarın açıklanması, bir bağlamda gerçekleşen ayrı bir olay olmaktan ziyade zaman içinde gerçekleşen etkileşimli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İstismarı açıklamaya yönelik modeller, istismarın açığa vurulma sürecinde; bireysel, ailesel, bağlamsal ve sosyokültürel faktörlerin etkisine dikkat çekmektedir. İfşa sürecinde özellikle yaş, cinsiyet ve sosyal destek önemli açıklama faktörleri olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca istismarın ifşa oranları değerlendirildiğinde, açıklamanın önündeki engellerin kolaylaştırıcılardan ağır bastığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte çocuklara özgü kırılabilirlik ve bağımlılığa ek olarak, istismarın açıklanmasından sonraki süreçte meydana gelebilecek olumsuz sonuçlara yönelik bilişsel değerlendirmeleri ve sorumluluk algılarının, çocuğun ifşa etme kararından vazgeçmesine neden olabileceği vurgulanmaktadır. Bu nedenlerle olası bir cinsel istismar vakasını değerlendirirken, uzmanların gelişimsel, bilişsel ve duygusal faktörleri de dikkate alması önemli görünmektedir. Ek olarak uygulayıcılar ve çocuk istismarı olgusuyla çalışan meslek grupları, istismarın açıklanması ve bildirimini kolaylaştırmak üzere eğitim ve çalıştaylar aracılığıyla literatürdeki kanıtlardan haberdar edilmeli ve açıklamayı teşvik eden destekleyici ortamlar yaratmak üzere bilgilendirilmelidir. Örneğin çocukla görüşme yapılan ortamın niteliği, görüşmecinin çocuğa yaklaşımı, adli süreçlerde fail ile karşı karşıya gelme ve mahkeme sürecinde yaşanan olumsuzluklar istismarın açıklanmasının önünde engel teşkil edebilir.

Gelecekteki araştırmalarla ilgili olarak, maruz kalınan istismarın açıklanmasının daha çok zaman içinde gerçekleşen bir olay olduğu vurgusuyla, geçmişe dönük tek bir noktadan veri elde etmek

yerine, çocuğun ifşa yolculuğu boyunca ve ifşa sürecinin ayrıntılı analizine izin veren kanıt temelli deneysel tasarımlar değerli bulgular sağlayacaktır. Bununla birlikte araştırmacılar örnekleme zaman içinde izleyerek, ifşanın aileye yönelik fiili olumsuz sonuçlarını, sürece yönelik stresörleri ve ebeveyn desteğinin etkisini incelemelidirler. Ek olarak, yaş faktörünün istismarın açıklanmasında istikrarlı bir öngörücü olduğu göz önüne alındığında, yaşam boyu bakış açısını kullanan daha fazla boylamsal çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu tür çalışmalar açıklamayı kolaylaştıran ve engelleyen faktörlerin belirlenmesi ve ifşayı teşvik eden etkili müdahalelerin geliştirilmesi konusunda önemli bilgiler verebilir. Ayrıca ifşa oranlarındaki cinsiyet farklılıkları göz önüne alındığında, bu faktörün istismarın açığa vurulma sürecindeki rolünün daha kapsamlı şekilde araştırılması önerilebilir.

Cinsel istismarın doğası ve dinamikleri, çocukların mağduriyetlerini açıklamalarını fazlasıyla güçleştirmektedir. Burada cinsiyet önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle erkek ve kız çocuklarının istismarı ifşa etmede yaşadıkları zorluklar ve engellerin farkındalığı da uygulayıcılar için kritik bir nokta olmalı; müdahale planlaması bu doğrultuda ve çocukların suçlu ve/veya sorumlu hissetmelerine neden olan iç ve dış faktörleri içerek şekilde yapılandırılmalıdır. Bununla birlikte açıklama sürecindeki etkisi ve çocukların iyileşmesine yardımcı olmada sosyal destek ve ebeveyn desteğinin değeri dikkate alındığında, kriz aşamasında bulunan ailelere de rehberlik sağlamak ve psiko-sosyal destek sunmak önemli görünmektedir. Ayrıca ebeveynler, çocuklarla çalışan uzmanlar ve genel olarak halk; çocuk cinsel istismarının belirtileri, istismarın açıklanması ve bildirimini yasal sürecin harekete geçirilmesi ve destek sistemlerine erişim açısından önemi ve istismarın açığa vurulma süreci ve önündeki engeller konusunda eğitilmelidir. Bu tür çalışmalar, çocuklara verilen desteği arttırmaya ve ifşa sonrasında meydana gelebilecek olumsuzlukları azaltmaya hizmet edebilir. Ayrıca, çocuğun yaşı ve gelişim düzeyine uygun, kültürel ortamlara duyarlı okul temelli çocuk cinsel istismarını önleme programlarının daha yaygın hale getirilmesi ile çocukların kendilerini cinsel istismara karşı nasıl koruyacakları konusunda becerilerinin artırılması sağlanabilir. Son olarak, çocuk istismarına neden olabilecek risk faktörlerine karşı doğrudan müdahale edebilecek bilgi birikimine sahip meslek elemanları sosyal hizmet uzmanlarıdır. Çocuğun gelişim özellikleri, istismar yaşantılarının belirtileri ve çocuk üzerindeki etkileri, istismar mağduru çocukla iletişim, sosyal hizmet müdahalesi gibi konulara hâkim olan sosyal çalışmacı; istismar ve ihmal vakaları ile karşılaştığında süreci başarılı şekilde yönetebilecektir. Çocuğun istismarına ilişkin risk faktörlerinin belirlenmesi, çocuğa ve aileye yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar, istismara uğrama riski olan ya da istismara uğrayan çocuğun korunması ve iyileştirilmesinde önemli sorumlulukları bulunan sosyal çalışmacıların (Türkkan, Çakıcı & Bülbül, 2020) istismar olgusuna ilişkin bu önemli rolleri göz önüne alındığında, henüz ülkemizde pilot aşamada olan "Okul Sosyal Hizmetinin" tüm okullarda hayata geçirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: Considerations for child and adolescent mental health. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 19(1), 32–39.
- Alaggia, R., Collin-Vézina, D., & Lateef, R. (2017). Facilitators and barriers to child sexual abuse (CSA) disclosures. *Trauma, Violence, & Abuse*, 152483801769731.
- Altan-Aytun, Ö. (2019). Kendine zarar verme davranışı: Özellikleri, işlevleri ve travmatik yaşantılar, çocukluk örselenmeleri, kişilik özellikleri ve baş etme tutumlarının rolü. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Arata, C. M. (1998). To tell or not to tell: Current functioning of child sexual abuse survivors who disclosed their victimization. *Child Maltreatment*, 3(1), 63–71.
- Azzopardi, C. Madigan, S., & Kirkland-Burke, M. (2014). Sexual abuse forensic evaluation with young children: Program outcomes and predictors of disclosure. *Journal of Child Custody*, 11, 304-324.
- Breckenridge, J., Salter, M., & Shaw, E. (2012). Use and abuse: Understanding the intersections of childhood abuse, alcohol and drug use and mental health. *Mental Health and Substance Use*, 5(4), 314–327.
- Bulut Şahin, D. (2020). Üniversite öğrencileri arasında çocukluk çağı cinsel istismar sıklığı, cinsel istismar bildirim sıklığı ve bildirim ile ilişkili faktörler. Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Trabzon.
- Burgess, A. W., & Holmstrom, L. L. (1978). Accessory-to-sex: Pressure, sex, and secrecy. In A. W. Burgess, A. Groth, L. L. Holmstrom, & S. M. Sgroi (Eds.), *Sexual assault of children and adolescents* (pp. 85–98). Lexington, MA: Lexington Books
- Bussey, K., & Grimbeek, E. J. (1995). Disclosure processes: Issues for child sexual abuse victims. In: K. J. Rotenberg (Ed.), *Disclosure processes in children and adolescents* (pp. 166 – 203). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Büber, Ö. (2019). 3-18 Yaş gruplarında görülen cinsel istismarın sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi: sakarya ili örneği. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- Campbell, R., Dworkin, E., & Cabral, G. (2009). An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health. *Trauma, Violence & Abuse*, 10(3), 225–246.
- Chen, L. P., Murad, M. H., Paras, M. L., Colbenson, K. M., Sattler, A. L., Goranson, E. N., ... Zirakzadeh, A. (2010). Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders:

- Systematic review and meta-analysis. *Mayo Clinic Proceedings*, 85(7), 618–629.
- Chin, D., & Kroesen, K. W. (1999). Disclosure of HIV infection among Asian/Pacific Islander American women: Cultural stigma and support. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 5(3), 222–235.
- Chouliara, Z., Karatzias, T., & Gullone, A. (2014). Recovering from childhood sexual abuse: A theoretical framework for practice and research. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 21(1), 69–78.
- Clark, R. E., Clark, J. F., & Adamec, C. (2007). *The encyclopedia of child abuse*. New York: Facts on File.
- Coles, J., Lee, A., Taft, A., Mazza, D., & Loxton, D. (2015). Childhood sexual abuse and its association with adult physical and mental health. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(11), 1929–1944.
- Collin-Vezina, D., Sablonni, D. L., Palmer, A. M., & Milne, L. (2015). A preliminary mapping of individual, relational, and social factors that impede disclosure of childhood sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 43, 123–134. doi:10.1016/j.chiabu.2015.03.010
- De Voe, E.R., & Faller, K.C. (1999). The characteristics of disclosure among children who may have been sexually abused. *Child Maltreatment*, 4, 217-227.
- DiPietro, E. K., Runyan, D. K., & Fredrickson, D. D. (1997). Predictors of disclosure during medical evaluation for suspected sexual abuse. *Journal of Sexual Abuse*, 6, 133–142.
- Dumont, M., Messerschmitt, P., Vila, G., Bohu, D., & Rey-Salmon, C. (2014). Le processus de révélation dans les agressions sexuelles intrafamiliales et extrafamiliales sur mineurs. *Annales MédicoPsychologiques*, 172, 426–431. doi:10.1016/j.amp.2012.06.024
- Easton, S. D. (2014). Masculine norms, disclosure, and childhood adversities predict long-term mental distress among men with histories of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 38(2), 243–251.
- Easton, S. D., Kong, J., Gregas, M., Shen, C., & Shafer, K. (2018). Child sexual abuse and depressive symptoms in late life for men: A population-based, longitudinal analysis. *The Journals of Gerontology Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*.
- Erel, Ö., ve Gölge, Z.B. (2015). Üniversite öğrencilerinde riskli davranışlar ile çocukluk çağı istismar, dürtüsellik ve riskli davranışlar arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 189-97.
- Faller, K.C. (2015). Forty years of forensic interviewing of children suspected of sexual abuse, 1974-2014: Historical benchmarks. *Social Sciences*, 4, 34-65.
- Faller, K. C. (2020). The child sexual abuse disclosure controversy: New perspectives on an abiding problem. *Child Abuse & Neglect*, 99, 1–7.
- Farrell, L. G. (1988). Factors that affect a victim's self-disclosure in father–daughter incest. *Child Welfare*, 67, 462–468.
- Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press

- Finkelhor, D., & Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 530–541.
- Flâm, A. M., & Haugstvedt, E. (2013). Test balloons? Small signs of big events: A qualitative study on circumstances facilitating adults' awareness of children's first signs of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 37(9), 633–642.
- Gagnier, C., & Collin-Vézina, D. (2016). The disclosure experiences of male child sexual abuse survivors. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(2), 221–241.
- Goldman, R., & Goldman, J. (1982). *Children's sexual thinking: A comparative study of children aged 5 to 15 years in Australia, North America, Britain, and Sweden*. Boston, MA: Routledge & Kegan Paul.
- Goodman-Brown, G. S., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H., & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27, 525–540.
- Gries, L. T., Goh, D. S., Andrews, M., Gilbert, J., Praver, F., Stelzer, D. N. (2000). Positive reaction to disclosure and recovery from child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 9, 29–51.
- Gries, L. T., Goh, D. S., & Cavanaugh, J. (1996). Factors associated with disclosure during child sexual abuse assessment. *Journal of Child Sexual Abuse*, 5, 1–19.
- Güneş-Aslan, G. (2020). Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa vurulma süreci hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1886-1912.
- Hébert, M., Tourigny, M., Cyr, M., McDuff, P., & Joly, J. (2009). Prevalence of childhood sexual abuse and timing of disclosure in a representative sample of adults from Quebec. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 54(9), 631–636.
- Hemenover, S. H. (2003). The good, the bad, and the healthy: Impacts of emotional disclosure of trauma on resilient self-concept and psychological distress. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1236–1244.
- Hershkowitz, I., Lamb, M.E., & Katz, C. (2014). Allegation rates in forensic child abuse investigations: Comparing the revised and standard NICHD protocols. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20, 336-344.
- Hershkowitz, I., Lanes, O., & Lamb, M.E. (2007). Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child Abuse & Neglect*, 31, 111-124.
- Homma, Y., Wang, N., Saewyc, E., & Kishor, N. (2012). The relationship between sexual abuse and risky sexual behavior among adolescent boys: A meta-analysis. *Journal of Adolescence Health*, 51, 18–24.
- İnhanlı, D. (2016). Madde kullanımı ile çocukluk örselenme yaşantıları ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı.
- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Rechelt, S., & Tjersland, O. A. (2005). Reporting

- possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse and Neglect*, 29, 1395–1413.
- Knott, T., & Fabre, A. (2014). Maternal response to the disclosure of child sexual. Abuse Accusations, 20, 1–14.
- Kogan, S. M. (2004). Disclosing unwanted sexual experiences: Results from a national sample of adolescent women. *Child Abuse & Neglect*, 28(4), 147–165.
- Lawson, L., & Chaffin, M. (1992). False negatives in sexual abuse disclosure interviews. *Journal of Interpersonal Violence*, 7, 532–542.
- Lemaigre, C. Taylor, E.P., & Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*, 70, 39-52.
- Lev-Wiesel, R., & First, M. (2018). Willingness to disclose child maltreatment: CSA vs other forms of child abuse in relation to gender. *Child Abuse & Neglect*, 79, 183-191.
- London, K., Bruck, M., Wright, D. B., & Ceci, S. J. (2008). Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. *Memory*, 16(1), 29–47.
- London, K., & Kulkofsky, S. (2010). Factors affecting the reliability of children's forensic reports. *Current issues in applied memory research*. New York: Psychology Press.
- Lovett, B. B. (2004). Child sexual abuse disclosure: Maternal response and other variables impacting the victim. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21(4), 355–371.
- Malloy, L. C., Brubacher, S. P., & Lamb, M. E. (2013). "Because she's the one who listens" children discuss disclosure recipients in forensic interviews. *Child Maltreatment*, 18(4), 245–251.
- Malloy, L.C., Lyon, T.D., & Quas, J.A. (2007). Filial dependency and recantation of child sexual abuse allegations. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46(2), 162-170.
- Malloy, L.C., Mugno, A.P., Rivard, J.R., Lyon, T.D., & Quas, J.A. (2016). Familial influences on recantation in substantiated child sexual abuse cases. *Child Maltreatment*, 21(3), 256-261.
- McElvaney, R., Greene, S., & Hogan, D. (2014). To Tell or not to Tell? Factors influencing Young people's informal disclosures of child sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(5), 928–947.
- McGuire, K., & London, K. (2020). A retrospective approach to examining child abuse disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 99.
- Odacı, H. & Türkkan, T. (2021). Cinsel istismar şüphesi bulunan çocukla görüşme: Öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları nasıl davranmalı ve neler yapmalı? *Türkiye Eğitim ve Bilim Dergisi*, 19(1), 685-706.
- O'Leary, P., Cooney, C., & Easton, S. D. (2010). The effect of severe child sexual abuse and disclosure on mental health during adulthood. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(3), 275–289.

- Öztürk, M., Uzel Tanrıverdi, B. ve Yalın Sapmaz, Ş. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerin sosyodemografik ve klinik özelliklerinin değerlendirilmesi, psikopatoloji ve ilişkili risk etkenleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 24(2), 155-163.
- Paine, M. L., & Hansen, D. J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22(2), 271–295.
- Palmer, S. E., Brown, R. A., Rae-Grant, N. I., & Loughlin, M. J. (1999). Responding to children's disclosure of familial abuse: What survivors tell us. *Child Welfare*, 78(2), 259.
- Parke, R., and Collmer, C. (1975). Child abuse: An interdisciplinary analysis. In E. M. Hetherington (Ed.), *Child development research*, Chicago: University of Chicago Press.
- Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., and Gómez-Benito, J. (2009). The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 29, 328–338.
- Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269–278.
- Rime, B. (1995). Mental rumination, social sharing and the recovery from emotional exposure. In J. W. Pennebaker (Ed.), *Emotion, disclosure & health* (pp. 271–292). Washington, DC: American Psychological Association.
- Roesler, T. A. (1994). Reactions to disclosure of childhood sexual abuse: The effect on adult symptoms. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 182, 618–624.
- Rush, E. B., Lyon, T. D., Ahern, E. C., & Quas, J. A. (2014). Disclosure suspicion bias and abuse disclosure: Comparisons between sexual and physical abuse. *Child Maltreatment*, 19, 113–118.
- Sauzier, M. (1989). Disclosure of child sexual abuse: For better or for worse. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 455–469.
- Schultz, T. M., Passmore, J., & Yoder, C. Y. (2003). Emotional closeness with perpetrators and amnesia for child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12, 67–88.
- Senn, T. E., Braksmajer, A., Urban, M. A., Coury-Doniger, P., & Carey, M. P. (2017). Pilot test of an integrated sexual risk reduction intervention for women with a history of childhood sexual abuse. *AIDS Behaviour*, 21, 3247–3259.
- Senn, T. E., Carey, M. P., & Vanable, P. A. (2008). Childhood and adolescent sexual abuse and subsequent sexual risk behavior: evidence from controlled studies, methodological critique, and suggestions for research. *Clinical Psychology Review*, 28, 711–735.
- Schonbucher, V., Maier, T., Mohler-Kuo, M., Schnyder, U., & Landolt, M. A. (2012). Disclosure of child sexual abuse by adolescents: A qualitative in-depth study. *Journal of Interpersonal Violence*, 27, 3486–3513.
- Sivagurunathan, M., Orchard, T., MacDermid, J. C., & Evans, M. (2018). Barriers and facilitators affecting self-disclosure among male survivors of child sexual abuse: The service providers' perspective. *Child Abuse & Neglect*, 88, 455–465.

- Sjöberg, R. L., & Lindblad, F. (2002). Delayed disclosure and disrupted communication during forensic investigation of child sexual abuse: A study of 47 corroborated cases. *Acta Paediatrica*, 91, 1391–1396.
- Smith, D. W., Letourneau, E. J., Saunders, B. E., Kilpatrick, D. G., Resnick, H. S., & Best, C. L. (2000). Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child Abuse & Neglect*, 2, 273–287.
- Somer, E., & Szwarcberg, S. (2001). Variables in delayed disclosure of childhood sexual abuse. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(3), 332–341.
- Sorensen, T., & Snow, B. (1991). How children tell: The process of disclosure in child sexual abuse. *Child Welfare*, 70(1), 3–15.
- Spaccarelli, S., & Kim, S. (1995). Resilience criteria and factors associated with resilience in sexually abused girls. *Child Abuse & Neglect*, 19(9), 1171–1182.
- Spiegel, J. (2003). *Sexual abuse of males: The SAM model of theory and practice*. New York: Brunner-Routledge.
- Summit, R. C. (1983). The child sexual abuse accommodation syndrome. *Child Abuse & Neglect*, 7(2), 177–193.
- Stoltenborgh, M., van IJzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79–101.
- Tang, C. S. K. (2002). Childhood experience of sexual abuse among Hong Kong Chinese college students. *Child Abuse & Neglect*, 26(1), 23–37.
- Tang, S. S. S., Freyd, J. J., & Wang, M. (2008). What Do We Know About Gender in the Disclosure of Child Sexual Abuse? *Journal of Psychological Trauma*, 6(4), 1–26.
- Tener, D., & Murphy, S. B. (2014). Adult disclosure of child sexual abuse: A literature review. *Trauma Violence & Abuse*, 1–10.
- Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv [Violence and rape in Norway: A national prevalence study of violence throughout a life course]. Rapport nr. 1/2014. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Türkkan, T., Odacı, H. ve Bülbül, K. (2021). Çocuk istismarı ve ihmali anlamak: ekolojik bir yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 709- 728.
- Türkkan, T. , Çakıcı, A. B. & Bülbül, K. (2020). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Çocuk İstismarı ve İhmali Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği . *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 31 (2) , 368-388 .
- Van der Kolk, B. A. (2017). Developmental Trauma Disorder: Toward a rational diagnosis for children with complex trauma histories. *Psychiatric Annals*, 35(5), 401–408.
- Wyatt, G. E. (1990). The aftermath of child sexual abuse of African American women: The victim's

experience. *Journal of Family Violence*, 5, 49–57.

World Health Organisation (1999). Report of the consultation on child abuse prevention. 29–31 March 1999 WHO, Geneva. Website: accessed at: <http://apps.who.int/iris/handle/10665/65900> on 15th February 2017.

World Health Organization. (2002). *World report on violence and health; child abuse and neglect by parents and other caregivers*. Geneva.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Politik Sosyal Hizmet

Political Social Work

Ferhat TOPER¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ferhat.toper@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6398-5343

Başvuru: 14.12.2021
Kabul: 08.06.2022

Atıf:
Toper, F. (2022). Politik sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 1009-1025. DOI: 10.33417/tsh.1036450

ÖZ

Sosyal çalışma mesleği ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren politika ile yakından ilgilenmiş, savunmasız nüfus gruplarının savunuculuğu rolünü üstlenmiştir. Mesleğin ilk temsilcileri başta kadın hakları, çalışma saatleri ve çocuk işçiliği gibi konularla ilgili politika değişikliklerine gidilmesini sağlayacak çalışmalar yapmışlardır. Ancak meslek tarihi boyunca sosyal çalışmacıları politik faaliyetlere dahil olmalarına ilişkin endişeler dile getirilmiştir. Bu endişeler sosyal çalışmacıların profesyonel statüsünü koruma, belirli gruplara taraf gibi görünmek istememe, hükümet ya da kâr amacı gütmeyen bir çalışan olarak siyasi faaliyette bulunmanın yasal olup olmadığı ile ilgili olmuştur. Ancak günümüzde sosyal çalışma mesleğinin politika yapım süreçlerine katılması neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Bu çalışmada politik sosyal hizmetin kapsamı ve Türkiye’de sosyal çalışma ile politika arasındaki ilişki ve uygulama olarak nasıl gerçekleştirilebileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Politika, politik sosyal hizmet, savunuculuk, sosyal çalışma

ABSTRACT

The social work profession has been closely interested in politics from the first years of its existence and has undertaken the role of advocacy for vulnerable population groups. The first representatives of the profession made efforts to make policy changes on issues such as women's rights, working hours, and child labor. However, throughout the history of the profession, concerns have been expressed about the involvement of social workers in political activities. These concerns have been about maintaining the professional status of social workers, not wanting to be seen as a party to certain groups, and whether it is legal to engage in political activity as a government or non-profit employee. Today, however, it has become almost mandatory for the social work profession to participate in policy-making processes. This study revealed the scope of political social work, the relationship between social work and politics in Turkey, and how it can be realized as a practice.

Keywords: Politics, political social work, advocacy, social work

GİRİŞ

Politik sosyal hizmet, politika yapımındaki güç dinamiklerine ve sosyal değişimi ortaya çıkarmak için politik mekanizmalara açıkça katılan sosyal hizmet uygulamasıdır (Lane & Pritzker, 2018, s. 4). Ancak sosyal hizmet müdahaleleri ile ulusal politika arasındaki bağlantı diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çok fazla konuşulmamakta ve aralarında daha çok dolaylı bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili literatür de oldukça kısıtlıdır. Bu makalede politik sosyal hizmetin mesleğin ilk yıllarından itibaren ki gelişiminden ve politik sosyal hizmet kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerden bahsedilecektir. Türkiye’de politik sosyal hizmet ile ilgili literatür oldukça kısıtlıdır. Makalede sosyal hizmet ve politika arasındaki ilişki ve sosyal çalışmacıların politik süreçlere katılımlarının nasıl gerçekleşebileceği uluslararası literatürden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sosyal çalışmacıların siyasete katılımı, mesleğin ilk yıllarında küçük ama önemli bir şekilde başlamıştır. 1896’da James B. Reynolds, sosyal çalışmacıları siyasete girmeye teşvik eden bilinen ilk makaleyi yazmıştır (Lane & Pritzker, 2018, s. 10). İlerleyen yıllarda meslek gelişmeye başladıkça sosyal çalışmacıları nedenlere odaklanmaya, bireyler ve çevreleri arasındaki karşılıklı ilişkiye vurgu yapmaya başlamıştır. Sosyal çalışmacılar tüm insanların temel insani ihtiyaçlarını karşılamak ve demokratik bir toplumda maksimum potansiyellerine ulaşmak için gerekli kaynaklara sahip olma hakkını savunmuşlardır (Mahaffey 1987; akt. Lane & Pritzker, 2018). Aktivizme katılan ilk sosyal çalışmacılar arasında Lillian Wald, Florence Kelly, Paul Kellogg ve en ünlüsü Jane Addams vardır. Bu sosyal çalışmacılar, sosyal reform için uygun şekilde harcanan paranın, yoksulluğu ve sosyal çatışmayı sona erdireceğini savunmuşlardır. Ayrıca daha yüksek ücretler, daha kısa çalışma saatleri, daha iyi çalışma koşulları, asgari ücret, çocuk işçiliğine son verilmesi, evrensel emeklilik ve sendikalaşmayı savunmuşlardır (Davis, 1964). Columbia Üniversitesinde sosyal refah profesörü olan Edward Thomas Devine meslek üyelerinin uzmanlıklarını sosyal politika üzerinde çalışan yasa koyucular için kullanılabilir hale getirmelerini ancak siyasi kararlara ilk elden katılmamaları gerektiğini dile getirmiştir. Bu görüşü benimseyen sosyal çalışmacılar, yasa koyucuları bilgilendirmek için çalışmış ve yeni sosyal politika örgütlerinin oluşturulmasına yardımcı olmuşlardır. Zira doğası gereği hem sosyal hizmet eğitimi hem de sosyal hizmet uygulaması siyasidir ve sosyal çalışmacıların politik olarak aktif olmaları mesleklerinin bir gereğidir (Keçeci, 2017, s. 198). Ancak yine de birçok sosyal çalışmacı tarafsızlığın profesyonellik için çok önemli olduğuna kuvvetle inanmaktadır. Bu bakış açısına göre, sosyal çalışmacılar kamu politikası için kullanılacak bilgileri sağlamalı, ancak daha ileri gitmemeliydiler (Mahaffey & Hanks, 1982). Sosyal hizmet tarihi, Birleşik Krallık’ta (Lyons, 2008), Amerika Birleşik Devletleri’nde (Reisch & Andrews, 2001) ve Avustralya’da (Mendes, 2003), halkın ve politika yapımcıların dikkatini sosyal adaletsizliğe yönelterek zorlayıcı politikalara girişen sosyal çalışmacıların örnekleriyle doludur.

POLİTİK SOSYAL HİZMET

Politik sosyal hizmet, 1990'ların başında bir terim olarak ortaya çıktıktan sonra mesleğin dikkatini daha fazla çekmeye başlamıştır. Sosyal hizmet eğitiminde sosyal değişim için güç ve politik dinamikleri etkin bir şekilde yönlendirmenin önemine vurgu yapılmıştır. Politik sosyal hizmet teriminin ortaya çıktığı ilk yıllarda iki ayrı tanım desteklenmiştir. Kimileri politik sosyal hizmeti, sosyal çalışmacıların siyasi arenalarda tam zamanlı olarak çalıştığı makro odaklı politika uygulamasının bir alt kümesi olarak tanımlamışlardır (Lane & Humphreys, 2011). Kimileri ise politik sosyal hizmeti tüm uygulama yöntemlerinde sosyal hizmetin bir parçası olarak tanımlamışlardır. Bu görüşe göre, tüm sosyal hizmet uygulamaları politiktir ve hem güç hem de siyasetle ilişki kurmayı gerektirir (Fisher, 1995). Ancak günümüzde politik sosyal hizmet, sosyal değişimi ortaya çıkarmak için kullanılan politika oluşturma ve politik mekanizmalardaki güç dinamiklerine açıkça katılan sosyal hizmet uygulamasını, araştırmasını ve teori inşasını içermektedir. Aynı zamanda politik sosyal hizmet, sosyal çalışmacıların politik stratejileri anlamasını ve bu stratejileri tüm sistem seviyelerinde uygulama becerisine sahip olmasını ön görmektedir. Politik sosyal hizmete göre sosyal çalışmacılar güçlendirme fırsatları yaratmak amacıyla birlikte çalıştıkları müracaatçılara ve müracaatçı sistemlerine politik bilgileri iletebilmelidir.

Sosyal hizmet mesleğinin temelinde sosyal adalet, eşitlik ve kendi kaderini tayin etmeyi teşvik etmek için siyasi sistemle ilişki kurmak ve ona meydan okumak vardır. Mesleğin başlangıcından bu yana sunulan sosyal hizmetlerde, toplumlarda ve dünyada inanılmaz değişiklikler yaşanmasına rağmen, sosyal hizmetin toplumu iyileştirme, sosyal adaleti savunma ve eşitlik için mücadele etme çağrısı değişmeden varlığını sürdürmektedir. Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin (NASW) etik kuralları, sosyal çalışmacıların *"seçenekleri ve fırsatları genişletmek"* için *"sosyal ve politik eylemde bulunmalarını"* ve *"hakları koruyan, eşitlik ve sosyal adaleti onaylayan politikaları ve uygulamaları teşvik etmelerini"* gerektirmektedir (NASW, 2017).

Ulusal politikalara dikkat edilmemesi sosyal hizmet uygulamalarına zarar vermekte ve etkili müdahaleler yapılmasının önünü kesmektedir. Örneğin bir ülkenin savaşa girmesi veya savaş coğrafyasına yakın oluşu, mülteci akınına uğraması bu durumlardan bazılarıdır. Bu tür durumlar hem sosyal çalışmacıları hem de hizmet sundukları müracaatçıları doğrudan etkileyebilmektedir. Zira ortaya çıkan korku ve endişe hali kişilerin duygu ve davranışlarını etkileyecek düzeyde bir stres yaratır. Ulusal politikanın kapsamı içerisinde olduğu düşünülen bu konu sosyal hizmet disiplininde ele alınan ve tartışılan tipik konulardan farklı olduğu için sıklıkla tartışılmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da sosyal çalışmacılar ulusal politik kararlardan sorumlu olarak algılanmamakta ve politika üzerinde herhangi bir etkiye sahip olabilecekleri düşünülmemektedir (Shamai & Boehm, 2001). Bunun da ötesinde sosyal çalışmacıların müracaatçıların siyasi görüşlerine karşı tarafsız olmaları beklenmektedir. Zira uzmanların kendi siyasi algılarını, gerçekleştirecekleri sosyal hizmet müdahalesine etki edebilme potansiyeli vardır. Bu durum sosyal çalışmacıların *"kişisel fikirlerini"*

müdahalenin dışında tutma” ve *“müracaatçıya karşı ön yargılı olmama*” etik kuralı ile uyumludur. Bu durum her ne kadar politika yapıcı hükümet veya hükümet tarafından desteklenen kurumlar tarafından istihdam edilen sosyal çalışmacıları koruyucu bir nitelikte olsa da kimi zaman *“sadakāt”* olarak yorumlanabilmektedir. Ancak bu *“sadakāt”* belirli politikalara yönelik duygu ve tutumun stresin merkezinde olduğu durumları çözümsüz bırakmaktadır (Samuels, 2015). Örneğin kadına yönelik artan şiddet vakalarına yönelik sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştiren sosyal çalışmacılar, şiddeti meşru gösteren veya şiddeti besleyen politik söylemler karşısında *“sadakāt”* gösterememekte ve stresini artıran bu durum karşısında çözümsüz kalmaktadır.

Sosyal çalışmacıların değişim ajanı, sosyal değişimin aracısı ve hak savunuculuğu rolleri düşünüldüğünde ulusal politikanın doğrudan tartışılmasının veya bundan kaçınılmasının etkisi çok daha net bir şekilde görülecektir. Örneğin sosyal çalışmacılar müracaatçıları için hak savunuculuğu rolünü üstlenirler. Savunuculuk rolünü üstlenen sosyal çalışmacılar tarafsız değil müracaatçıların temsilcileridir. Bu doğrultuda müracaatçıları adına tartışan, müzakere yapan kişiler sosyal çalışmacılardır (Shamai & Boehm, 2001). Sosyal çalışmacıların savunuculuk rolü ulusal politika ile ilgili olduğu zaman durum çok daha karmaşık hale gelmektedir. Örneğin sosyal çalışmacılar bir anda kendilerini müracaatçıları kendi kurumlarına karşı savunur halde bulabilirler. Bu durum ise çoğu zaman *“sadakāt”* sorununu gündeme getirmektedir. Böylesi bir durumda müracaatçılara olan sadakatin her şeyden daha önde geldiğini söylemek ne denli kolaysa uygulamada bunu gerçekleştirebilmek bir o kadar zordur. Çünkü çoğu zaman olaylar siyah veya beyaz olmadığı için net bir ayırım yapmak mümkün olmamaktadır. Çoğunlukla demokratik bir seçimle iş başına geçmiş bir hükümetin resmi politikasına karşı müracaatçıların savunuculuğunu yapmak ile müracaatçıların var olan duruma uyum sağlamasına yardımcı olmak arasında bir seçim yapmak gerekebilmektedir (Shamai & Boehm, 2001). Örneğin resmi politika doğrultusunda düzenlenmiş yönetmeliğe göre çocukları için sosyal yardım alması mümkün olmayan ancak yardıma ihtiyaç duyduğu düşünülen bir annenin içinde bulunduğu kriz durumunu çözebilmek adına savunuculuk yapan bir sosyal çalışmacı bir anda kendini çalıştığı kurum ile çatışma halinde bulabilir. Devamında ise sosyal çalışmacının yaptığı savunuculuğun gerçekten müracaatçıların hakları ile ilgili mi yoksa kendi gündemiyle mi ilgili olduğuna yönelik sorular gündeme gelmektedir.

Sosyal hizmette profesyonelleşme süreçleri, sosyal çalışmacıların sosyal aktivist rolünü zayıflatmakta ve profesyoneller arasında daha uyumlu davranışların gelişmesiyle sonuçlanmaktadır. Farklı ülkelerde sosyal hizmet, kamuoyunda tanınma, daha yüksek mesleki statü arayışı ve artan uzmanlaşmayı içeren ve devam eden profesyonelleşme süreçlerinin konusu olmuştur (Gal & Gal, 2014). Ayrıca profesyonelleşmenin sosyal ve politik statükonun kabulünü ima ettiği de sıklıkla tartışılmaktadır. Akademisyenler bu sürecin sosyal hizmeti, sosyal reform geleneğinden uzaklaştırdığını ve bireyler, toplum ve sosyal değişim hakkında muhafazakâr, sistemi koruyucu varsayımları güçlendirdiği için sosyal eylemle olan ilgisini zayıflattığını iddia etmektedir (Karger & Herndndez, 2004; Haynes & Mickelson, 2009). Kırk yıl önce Bisno (1969), sosyal hizmetin profesyonelleşme sürecinin, teknisyen uygulayıcı rolünün daha fazla kabul edilmesiyle

sonuçlanacağı ve sosyal hizmetin fikir sistemi ile toplumdaki baskın gruplar arasındaki boşluğu azaltacağı konusunda uyarılmıştır. Ayrıca farklı ülkelerde hem eğitimde hem de uygulamada doğrudan uygulamaya ve daha fazla klinik stratejiye yapılan vurgu, sosyal çalışmacıların gündem belirleme rollerine ve oynadıkları meydan okuma rolüne yardımcı olan makro bakış açısını azaltabileceği belirtilmiştir (Gal & Gal, 2014, s. 22). Sosyal hizmet uygulaması ve eğitimindeki bu klinik eğilim, politika sürecinde eleştirel bir duruşun temeli olarak hizmet edebilecek daha geniş eleştirel sosyal perspektif yerine 'bireysel veya intrapsişik sorunlarla' başa çıkmak için daha çok yöntem ve tekniklere vurgu yapılmasına yol açmıştır (Haynes & Mickelson, 2009). Zira sosyal çalışma uygulamalarında mikro ve makro alanlar arasında bir gerilim olduğunu belirtmek gerekir. Bu gerilim 1920'lerde mikro düzeyde müracaatçıların güçlendirilmesine odaklanan sosyal kontrol "işlevi" ile makro düzeyde sosyal reformlar yoluyla sistemi değiştirme "amacı" arasındaki tartışmalardan kaynaklanmaktadır (Bürüngüz, 2021, s. 10). Sosyal çalışma alanında klinik odaklı uygulama gerçekleştirme eğilimlerin artması, siyaset ve sosyal çalışma arasındaki ilişkinin kurulmasına olanak sağlayan makro sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirilmesinin uygulayıcılarının tercihine bırakılmasına, klinik sosyal çalışmacıların siyasi sosyal çalışma uygulamalarına katılmamalarına neden olmaktadır (Yanardağ, 2020, s. 266). Bunun sonucu olarak ise politika alanında yaşanan zorluklara yapılan vurgu daha da silikleşmiştir. Bu durum sosyal çalışmacıların kolaylaştırıcı ve politikayı güçlendirmeye yönelik mutabakata dayalı görevler üstleneceğine yönelik hipotez için de bir temel oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak sosyal çalışmacıların politika yapım süreçlerinde bilgi sağlama gibi bir rol üstlenmesine karşın müracaatçıların sorunlarıyla ilgili konuları gündeme getirme ve meydan okuma rolü üstlenme olasılıkları düşük bir ihtimal olarak kalacaktır. Böylesi bir durumda sosyal çalışmacılar politikalar sonucu oluşan dezavantajlı durumlara karşı sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmek için çabalayacak ancak bu dezavantajlılığı ortaya çıkaran politikanın değişimine müdahale etmeyecek/edemeyecektir.

Sosyal çalışmacıların dernek veya meslek örgütleri gibi bağlantılarla parlamento komitelerinde politika oluşturma sürecinde rol oynayabilmeleri nispeten daha kolaydır. Zira devlet tarafından ulusal veya yerel düzeyde istihdam edilen sosyal çalışmacılar, devlete veya kurumlarına açıkça meydan okuyan politika uygulamalarına katılma konusunda oldukça isteksizdirler. Yeni Kamu Yönetiminin son yirmi yıldaki etkisi, sosyal çalışmacıların devlet politikalarını eleştiren politika tartışmalarına katılım alanını daha da daraltmıştır (Jones, 2001, s. 550). Dernekler ve meslek örgütleri gibi sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri devlete ve devletin çıkarlarına bağlılıklarıyla sınırlı olmadığı için, mevcut politika, kurum ve yapıları aktif olarak eleştirmeleri daha olasıdır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların hizmet ettikleri veya temsil etmeye çalıştıkları gruplar adına politika arenasında savunuculuk yapmaları bu algının açık bir sonucudur (Gal & Gal, 2014, s. 20). Her ne kadar bu sivil toplum örgütlerinde kamu finansmanının etkisi veya kâr amacı gütmeyen bu örgütlerin kâr amaçlı kuruluşlarla ne dereceye kadar rekabet edebileceği tartışılıyor olsa da savunuculuğun bu sivil toplum örgütleri içerisinde kesinlikle daha yaygın olduğu bir hakikattir. Gerçekten de kâr amacı gütmeyen

örgütlerin ve özellikle de hak savunuculuğu yapan örgütlerin politika oluşturma ve uygulamada oynadıkları role büyük bir önem atfedilmektedir (Andrews & Edwards, 2004, s. 481). Örneğin bir sosyal çalışmacının çalıştığı kurumun uyguladığı herhangi bir politikanın alanda yarattığı sorunları o kurumun çalışanı olarak eleştirmesi çok rastlanan bir durum değildir. Ancak aynı kişi hizmet sunduğu insanların haklarını, çalıştığı kurumun politikasına karşı, bağlı bulunduğu meslek örgütünün bir üyesi olma sıfatıyla yapabilmektedir.

Özellikle sosyal refah alanı, savunuculuk rolü üstlenen sivil toplum örgütleri ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların sıklıkla faaliyet gösterdiği bir alandır. Birçok ülkede sosyal çalışmacılar savunuculuk rolü üstlenen sivil toplum örgütü ve kuruluşlarında istihdam edilmektedir (Mellinger & Kolomer, 2013, s. 90). Bu nedenle savunuculuk rolü üstlenen sivil toplum örgütleri ile kâr amacı gütmeyen kuruluşlara bağlı sosyal çalışmacılar, ulusal ve yerel düzeydeki politikalara karşı çıkma ve eleştirmeye devlete bağlı olan meslektaşlarından çok daha fazla istekli olacaktırlar (Gal & Gal, 2014). Zira bu sosyal çalışmacılar görev yaptıkları kuruluşların mensubu olarak değil hak savunuculuğu yapan bir oluşumun üyesi olarak politikaları eleştirmekte ve alternatifler önerebilmektedir.

Sosyal değişimi kolaylaştırmak için, sosyal hizmet mesleğinin, siyasi çabalara öncülük edebilecek sosyal çalışmacılara ve siyasetle ilişki kurabilen ve danışanlarını siyasi seslerinden yararlanmaları için yetkilendiren bir sosyal hizmet popülasyonuna ihtiyacı vardır. Pritzker ve Lane (2017) bu doğrultuda sosyal çalışmacıların kendilerini yetkilendirilmiş, etkili ve olumlu sosyal değişime katkıda bulunmakla yükümlü hissetmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca sosyal hizmet öğrencilerinin, siyasi ve politik sistemler hakkındaki temel bilgileri edinmesi, güç dinamiklerini analiz etmesi ve gerekli yönlendirmeleri yapabilmesi için gelecekteki eğitim politikası ve akreditasyon standartlarında politik sosyal hizmet ile ilgili içeriklerin yer alması gerektiği ifade edilmiştir (Pritzker & Lane, 2017).

NASW 13 Ekim 1996'da Etik Kuralları belirlemiş ve tüm uygulama alanlarında sosyal çalışmacıların davranışlarına rehberlik eden değer ve ilkeleri tanımlamıştır. Etik kurallar aynı zamanda tüm sosyal hizmet çalışmacıların "*sosyal ve politik eylemde bulunmalarını*" açıkça şart koşmaktadır. Ancak bu gerçeklik açıklama ile bitmemekte ve bir aksiyon gerektirmektedir. Etik kurallar sosyal çalışmacıları özellikle "*seçenekleri ve fırsatları genişletmeye*" ve "*tüm insanların haklarını koruyan ve tüm insanlar için eşitlik ve sosyal adaleti onaylayan politika ve uygulamaları teşvik etmeye*" (NASW, 2017) çağırılmaktadır. Bu tür ifadeler, sosyal çalışmacıların sosyal adaleti ve daha fazla sosyal değişimi teşvik etme konusundaki etik yükümlülüğünün açıkça altını çizmektedir. Politik sosyal hizmet uygulaması, sosyal adaleti teşvik etmenin önemli bir bileşenidir. Sosyal çalışmacılar, savunmasız ve ezilen nüfusları etkileyen politikaların içeriğini etkilemek istiyorsa, politika kararları verme yetkisine sahip olanları da etkileyebilmelidir. Politik sosyal hizmet aracılığıyla hem birlikte çalışılan sosyal çalışmacıların hem de savunmasız nüfus gruplarının siyasette temsiliyetleri genişletilebilmelidir (Lane & Pritzker, 2018). Araştırmalar, politika yapıcı organların farklı cinsiyet, ırk veya etnik toplulukları temsil etmesi durumunda, politika önceliklerinin statükodan farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Smith (2010) kadınların yoğunlukta olduğu politika yapıcı organların eğitime, tıbbi

konulara ve insan refahına diğer politika yapıcı organlardan daha fazla önem verdiğini belirtmiştir (Smith, 2010). Benzer bir dinamiğin, yasama organlarının çeşitli ırk ve etnik kökenlerden temsilciler içermesi durumunda da ortaya çıktığı belirtilmektedir (Kittilson & Tate, 2005, s. 171). Levy ve ark. (2001) politika yapıcı organların bileşeninin, politika konularını çerçevelemek için kullanılan dili dahi etkilediğini belirtmektedir. Örneğin, kadınlar politika oluşturmanın bir parçası olduklarında, üreme hakkı ahlaktan ziyade kadın sağlığı açısından tartışılmaktadır (Levy, Tien, & Aved, 2001, s. 117). Benzer şekilde politika yapım sürecine katılacak sosyal çalışmacılar politikada kullanılan dilden, dezavantajlı gruplarla ilgili hassasiyetlere dikkat çekilmesi ve politika yapımında bu kişilerin haklarının savunuculuğunun yapılmasına etki edebileceklerdir.

Örneğin ABD'nin ırk, gelir ve cinsiyete dayalı olarak çeşitli vatandaş gruplarını oy kullanma hakkından dışlama konusunda uzun bir geçmişi vardır. Oy kullanma hakkının genellikle beyaz erkek mülk sahipleriyle sınırlı olduğu ülkenin ilk günlerinden bu yana, oy kullanma hakkını genişletmek için çeşitli anayasa değişiklikleri yapılmıştır. ABD Anayasasında yapılan bu değişikliklere rağmen, ayrımcılık ve seçmenlerin baskı altına alınması devam ettiği için 1965'te Kongre, ülkenin ayrımcılık yapma olasılığının en yüksek olduğuna inanılan bölgelerinde oy ayrımcılığına karşı Oy Hakları Yasasını kabul etmiştir. Ancak bugün ABD'de ikamet eden birçok insanın, vatandaş olmadıkları, (eyaletle göre değişen) bir suç mahkûmiyeti statüsüne sahip oldukları veya zihinsel yetersizliğe sahip oldukları gibi gerekçelerle oy kullanmaya uygun olmadıkları düşünülmektedir. Örneğin, dokuz eyalette, ağır suçlardan hüküm giymiş kişiler oy haklarını yalnızca eyalet valisine başvurarak veya yargı sistemi aracılığıyla geri alabilirler (Lane & Pritzker, 2018). Sosyal çalışmacılar uzun yıllar boyunca oy hakkını genişletmek için siyasi adalet çabalarıyla meşgul olmuşlardır. Oy haklarını genişletmek ve daha adil seçim süreçleri oluşturmak için savunuculuk rolü üstlenmiş ve yasal kuruluşlar içinde çalışmışlardır. Ayrıca oylama kısıtlamalarını izleyerek ayrımcılık söz konusu olduğunda bu ayrımcılığa karşı çıkmışlardır. Örneğin, 2013 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi, 1965 yılında kabul edilen Oy Hakları Yasası'nın bazı bölümlerine artık ihtiyaç duyulmadığına karar vermiştir. Ancak NASW'nin Hukuki Savunma Fonu, Yasa adına Mahkeme'ye bir "amicus brifingi" yani mahkemede taraf olmadığı halde konu ile ilgili uzmanlık çerçevesinde sunulan bir görüş belirtmiştir (Pace, 2021). Yüksek Mahkeme'nin 2013 yılında vermiş olduğu karardan sonra, NASW değiştirilmiş Oy Hakları Yasası lehinde bir bildiri yayınlayarak, "*Oy vermede ayrımcılık gerçektir ve geçmişte kalmış bir şey değildir – bu hala yaşanıyor ve bu tür adaletsizlikleri gidermek için araçlara ihtiyacımız var. NASW her zaman oy ayrımcılığının demokrasimiz için varoluşsal bir tehdit oluşturabileceğini düşünmektedir*" şeklinde bir görüş yayınlamıştır (NASW, 2014). Sosyal çalışmacılar ayrıca oy kullanımına elverişli olmadığı düşünülen nüfus grupları ile de çalışarak onların oy kullanma haklarına erişmelerine destek olmaktadır. Örneğin ABD'de suçluların haklarından mahrum bırakılması da dahil olmak üzere ceza adaleti konularına odaklanan önde gelen bir savunuculuk örgütü olan ve 1986 yılında kurulan Sentencing Project'in yönetici direktörü bir sosyal çalışmacıdır (Lane & Pritzker, 2018, s. 27).

Politikacılar göreve geldikçe sosyal çalışmacılar seçilmiş/atanmış bu yetkililerin yürüttükleri çalışmaları ve politikaları kendi gündemleri doğrultusunda etkileyebilirler. Politikacılar, politik sorunlar ve çeşitli politika çözümlerinin artı ve eksilerinin farkına varmalarına yardımcı olan lobicilere ve savunuculara büyük ölçüde güvenirlir. Seçilmiş yetkililer olası politika alternatiflerini değerlendirirken, sosyal çalışmacılar seçilmiş yetkililere önemli bakış açıları sunabilir. Sosyal çalışmacılar özellikle politik karar verme süreçlerinde görmezden gelinen, sesleri duyulmayan savunmasız nüfus gruplarının savunucu ve sesi olur ve bu nüfus grupları ile ilgili bir farkındalık oluşmasını sağlayabilirler. Sosyal çalışmacılar, bir politika konusuna desteklerini veya muhalefetlerini güvence altına almak için seçilmiş yetkilileri veya karar verme yetkisine sahip diğerlerini hedef alan savunuculuk kampanyaları aracılığıyla politikayı etkilerler. Bu çabaların odağında devlet kurumlarında yer alan politika geliştirme ve uygulama üzerinde etkisi olan yürütme veya yasama organlarındaki seçilmiş görevlilere veya atanmış kamu çalışanları bulunmaktadır. Sosyal çalışmacılar ayrıca lobicilik faaliyetleri ile belirli bir politika konusunda desteklerini veya muhalefetlerini güvence altına almak için karar vericileri etkileyebilirler. Politik kararları etkilemek ve politikalar oluşturmak için yapılacak lobicilik için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilebilir. Örneğin bir politika değişikliğini savunan sosyal çalışmacılar, politika yapıcılarla telefonla veya yüz yüze görüşerek, politika yapıcılara mektup yazarak veya kartpostal göndererek, kamuya açık oturumlara katılarak ve politika yapıcılarla bire bir görüşebilmek için kurumlarını veya topluluklarını ziyaret etmeye davet edebilirler (Lane & Pritzker, 2018, s. 29). Son yıllarda sosyal medya, savunuculuk çabaları için kamuoyu oluşturmak ve politika yapıcıları etkilemek için giderek daha kritik bir role sahip olmaya başlamıştır (Edwards & Hoefler, 2010, s.221; Guo & Saxton, 2014, s.58). Örneğin son yıllarda Türkiye’de dezavantajlı grupların savunucusu olan ve onlara hizmet sunmayı öncelemiş olan sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmet eğitiminde açık öğretim yöntemiyle sunulan eğitimlerle ilgili ciddi bir sorun vardır. Bu konuyu gündeme getirmek dolaylı da olsa dezavantajlı grupların savunuculuğunu yapmaktır zira sosyal çalışmacıların iyi bir eğitim alması sunacakları hizmetler ve gerçekleştirecekleri müdahalelerin etkililiği ile doğrudan ilgilidir. Sosyal hizmet eğitiminin açık öğretim aracılığı ile verilmesine başta meslek elemanları, akademisyenler ve öğrenciler karşı çıkmış ve tepkilerini dile getirmişlerdir. Meslek örgütleri ve derneklerin koordinesinde başlatılan sosyal medya etkinlikleri konu ile ilgili farkındalık oluşturulmasına destek olmuş ve konu politika yapıcılara ulaştırılmıştır.

Toplumlarda politik alana katılım denilince akla gelen ilk faaliyet seçimler ve oy kullanmaktır. Birçok ülkede seçimler ülkenin gündemini aylarca ve hatta yıllarca etkileyebilmektedir. Oy kullanmak politika kararlarını belirlemede kritik bir rol oynasa da aslında politik alana sivil katılımın yollarından sadece biridir. Politikaların içeriğine ve alınacak kararlara etki etmek geniş bir yelpazede ele alınabilir. Meyer (2021) politik faaliyeti, kamu söylemini, hükümetin yapısını ve politikaları ile birlikte toplumda hakların ve kaynakların dağılımını etkilemeyi amaçlayan bireysel ve toplu eylem olarak tanımlamaktadır (Meyer, 2021). Politik faaliyet, savunuculuk, lobicilik, kampanya veya gösteriler yoluyla mevcut politika yapıcıları etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca son yıllarda küreselleşme ve sosyal medya yenilikleriyle birlikte, gençlerin politik katılımlarının arttığı ve politik

katılımın gençleri için daha anlamlı hale geldiği belirtilmektedir (Bennett, Wells, & Rank, 2009, s.106; Dalton, 2008, s.94).

Politik faaliyetler hakkında daha fazla düşünmek savunmasız nüfus gruplarıyla çalışan sosyal çalışmacılar için özellikle önemlidir. Birçok ülkede kadın, çocuk, engelli, göçmen, eski hükümlü ve daha birçok dezavantajlı nüfus grubu, kendilerinin etkileyen politika kararlarından habersiz oldukları için bu politikalara yönelik herhangi bir etkiye sahip değildirler. Ancak yine de bu nüfus grupları kendilerini etkileyen politikalarla ilgili olarak doğal bir insan hakkına sahiptirler. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların oy kullanamayacak kadar küçük olmalarına rağmen hayatlarını etkileyen karar alma süreçlerine ilişkin görüşlerini ifade etmek zorunda oldukları insan haklarından bahsetmektedir (BM, 1989). Birleşmiş Milletler üyesi 142 ülke tarafından onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, bir çocuğun hem bireysel olarak hem de başkalarıyla birlikte bir araya gelerek ifade hakkını açıkça tanımlar. Bu ise bireyin haklarını bilmesi ve bu haklar için politik alanda talepte bulunmasını gerektirmektedir. Sosyal çalışmacılar çocuklar ve diğer dezavantajlı nüfus grupları başta olmak üzere toplumun her bir ferdi için hak savunuculuğu rolünde olmak durumundadır.

Kendilerini siyasi süreçlerden veya politika oluşturma sürecinden dışlanmış bulan bireyler ve gruplar, bunun yerine aktivizmi ve/veya yüzleşmeyi içeren siyasi stratejiler aramayı tercih edebilirler (Lane & Pritzker, 2018). Bu tür stratejiler, insanların seslerini politika yapımcılar tarafından duyulmasını sağlamaya yönelik bir çabadır. Protestolar, mitingler, boykotlar, oturma eylemleri ve gösteriler kullanılan taktiklerden bazılarıdır. Yirmi birinci yüzyılın başlarında, politika sonuçlarını etkilemede eylemci taktiklerin gücünün birçok örneğini görebiliriz (Dunham & Petersen, 2017, s. 341). Örneğin ABD’de Barack Obama döneminde, belgesiz olarak adlandırılan, çocukken ABD’ye gelmiş olan ve oturma izni olmayan gençler, ülkede kalmalarını sağlayacak “Çocukluk Çağı Gelişleri için Ertelenmiş Eylem (DACA)” programını yayınlamasıyla sonuçlanan protestolara öncülük etmişlerdir. Protestolar sonucunda uygulamaya konulan program, ABD’ye çocukken gelen belgesiz bazı gençlerin ülkede kalmaları için yasal bir yol sunmuştur (Huber, Villanueva, Guarneros, Velez, & Solorzano, 2014, s. 7). Benzer şekilde Türk Medeni Kanunu’na göre boşanma durumunda velayet hâkim tarafından eşlerden birine verilir (TMK 336). Bu durumda çocuğun ikametgâhını belirleyen; bakımı, eğitimi, gelişimi ve gözetiminde birinci derecede sorumlu olan velayet hakkına sahip ebeveyn çocukla sürekli kişisel ilişki içerisinde. Diğer ebeveyn ise çocukla mahkemenin belirlediği şekilde kişisel ilişki kurabilmektedir (TMK 182). “...Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlak bakımından yararları esas tutulur...” (TMK 182). Ancak çocuğunun velayeti kendisine verilmeyen ebeveyn çocuğuyla kişisel ilişki kurmada sorunlar yaşarsa çocuğuyla kişisel ilişki kurmak için icra yoluna başvurabilmektedir (İİK 25/a). Ebeveynler bu işlem için İcra Müdürlüklerine belli miktarda ücret ödemek zorundadır. Bu durum başta aileler ardından sosyal çalışmacılar gibi hak savunuculuğu rolü olan meslek elemanlarını uzunca bir süredir rahatsız etmekteydi. İcra yoluyla çocuk tesliminin kaldırılmasına

yönelik yapılan sosyal medya kampanyaları, sosyal çalışmacılar ve diğer meslek örgütlerinin açıklamaları konu ile ilgili politika yapımcıların dikkatini çekmiş ve 2021 yılının Kasım ayında bir düzenlemeye gidilmiştir. TBMM Adalet Komisyonunda, 5'inci Yargı Paketini içeren İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Teklifi kabul edilmiştir. Resmi Gazete'nin 30 Kasım 2021 tarihli sayısında 7343 No'lu İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da ilgili hususlar düzenlenmiştir. Bu kanunla birlikte boşanmış ebeveynlerin çocuklarının icra yoluyla anne veya babasıyla görüştürülmesi sona erdirilmiştir. Bu kapsamda Kanun'un¹ Adalet Bakanlığınca kurulacak Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinde çocuk teslimlerinin gerçekleştirileceğini öngörmektedir. Söz konusu müdürlüklerde sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimci, pedagog ve rehber öğretmen gibi uzmanların, bu uzmanların olmadığı yerlerde öğretmen marifetiyle çocuk tesliminin gerçekleştirileceği belirtilmiştir.² Ayrıca kanunda "Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır."³ hükmüne yer verilmiştir. Söz konusu düzenlemeyle birlikte çocukların yüksek yararı gözetilerek ebeveynleriyle görüşmelerinin daha kolay hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu örnek hak savunuculuğu mesleği olan sosyal hizmetin politik katılım yoluyla müracaatçıların lehine politika düzenlemeleri yapılmasını sağlayabileceği ile ilgili önemli bir gelişmedir.

Türkiye'den politik katılım yoluyla müracaatçıları lehine olumlu gelişmeler yaşanmasına neden olan örneklerden biri de malul sayılmayan gazilerle ilgili yapılan çalışmadır. Gaziler sosyal hizmetin müracaatçı grupları arasında yer almaktadır ve sosyal hizmet mesleği gazilerin iyilik hallerinin sağlanmasında önemli işlevler üstlenmektedir (Başçılar & Karataş, 2021). Türkiye'de terörle mücadele sırasında yaralanan ve beden bütünlüğü bozulan ancak mevzuattaki boşluk nedeniyle gazi sayılmayan kişiler "malul sayılmayan gazi" olarak tanımlanmaktadır. Malul gazi sayılmayan bu kişiler gazi sayılmadıkları için belli haklardan ve yardımlardan yararlanamamaktadır. Türkiye'de malul sayılmayan gazilerin yaklaşık 20.000 kişi oldukları tahmin edilmektedir. (Elmacıoğlu, 2020). Sosyal hizmet akademisyeni olan Başçılar (2020) malul sayılmayan gazilerle gerçekleştirdiği çalışmada malul gazi sayılmayan bin 408 kişi ile görüşmüş ve bu kişilerin sorunlarını gün yüzünde çıkarmıştır. Araştırma sonuçları ulusal basında yer almış^{4,5,6} ve konu politika yapımcıların dikkatini çekmiştir. 8 Nisan 2021 tarihinde MHP Genel Başkan Yardımcısı İzzet Ulvi Yöner tarafından TBMM'ye malul sayılmayan gazilere gazilik hakkının verilmesi ve şeref aylığı bağlanması ile ilgili bir kanun teklifi verilmiştir (TBMM, 2021). Henüz komisyonda olan kanun teklifinin meclisten geçmesi

¹ 24.11.2021 tarih ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

² A.g.m. md.41/A

³ A.g.m. md. 44

⁴ <https://www.indyrturk.com/node/237351/haber/ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadede-yaraland%C4%B1lar-%C5%9Farapnel-par%C3%A7alar%C4%B1yla-ya%C5%9F%C4%B1yorlar-ama-gazi>

⁵ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sarapnelle-yasiyorlar-ama-gazi-sayilmiyorlar-6305130>

⁶ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/5-gaziden-2si-sarapnelle-yasiyor-1765349>

durumunda malul gazi sayılmayan yaklaşık 20.000 kişi haklarına kavuşacaktır. Bu çalışma sosyal hizmet disiplinin dezavantajlı nüfus grupları lehine politika değişiklikleri yapılmasına olan etkisi ile ilgili önemli bir örnektir.

NASW, sosyal çalışmacıları sosyal adalet arayışında sosyal ve politik eylemde bulunmaya çağırmaktadır. NASW 1996 yılından bu yana, sosyal çalışmacıları “sosyal ve politik eylemde bulunmaya” çağırmaktadır (NASW, 1996). Son yıllarda NASW, sosyal çalışmacıların siyasi sistemleri etkilemedeki rolü hakkında çok daha yüksek sesle çağrıda bulunmaktadır. Örneğin, 2016 sonlarında, Başkan Donald Trump'ın seçilmesinin ardından, NASW İcra Kurulu Başkanı Angelo McClain, sosyal çalışmacıları mesleğin misyonunu (NASW) desteklemek için “ayağa kalkmaya” ve “organize etmeye, karşı çıkmaya, direnmeye ve eğitmeye” çağırmıştır (NASW, 2016). Mesleğin sosyal çalışmacılara politik olarak aktif olma çağrısı, sosyal çalışmacıları mikrodan makroya kadar çeşitli yöntemler içermektedir. Meslek tarihi boyunca sosyal hizmet çalışmacıların siyasi faaliyetlere dahil olmalarına ilişkin endişelerini dile getirilmiştir. Bu tür kaygılar, sosyal çalışmacıların profesyonel statüsünü korumaya, belirli gruplara taraf gibi görünmek istememeye, danışanlara potansiyel zarar vermeye ve hükümet ya da kâr amacı gütmeyen bir çalışan olarak siyasi faaliyette bulunmanın yasal olup olmadığı ile ilgilidir. (Fisher, 1995, s.202; Rocha, Poe, & Thomas, 2010, s.319). Bu tür endişeler mevcut olsa da birçok akademisyen, politik faaliyetin savunmasız nüfus gruplarını güçlendirmek için kritik bir sosyal hizmet aracı olduğunu savunmuşlardır (Rose, 1990; Davis, 2010). Örneğin psikiyatrik bozukluğa bağlı engellilerle çalışan Davis (2010), danışanların toplumla bütünleşmesini ve yetkilendirilmesini genişletmek için oy kullanma fırsatlarıyla bağlantı kurmanın gerekli olduğunu öne sürmüştür. New York Times'ın fikir sayfalarında yazan sosyal çalışmacı Richard Brouillette (2016) benzer şekilde, terapi seansında sosyal adaletsizliği ve politik bağlamı kabul etmenin potansiyel olarak olumlu, güçlendirici etkileri olabileceğini öne sürmüştür (Brouillette, 2016). Swenson (1998) mesleğin temel sosyal adalet değerinin, klinik sosyal çalışmacılar tarafından danışanlarını güçlendirmek için aktif olarak çaba göstermelerini ve danışanların refahını artıran hizmetleri savunmalarını gerektirdiğini ifade etmektedir (Swenson, 1998, s. 531). Ostrander'in (2016) klinik sosyal çalışmacılarla gerçekleştirdiği çalışmada sosyal çalışmacıların, politikaların danışanlarını, topluluklarını ve kendilerini önemli ölçüde etkilediğini kabul ettiklerini ancak sosyal hizmet uygulamalarında siyasi eylemi etik olarak algılayıp algılamadıkları konusunda bölündüklerini ortaya koymuştur (Ostrander, 2016, s. 66). Yani her ne kadar meslek icracıları arasında politik bağlamla ilgili endişeler olsa da politik faaliyetin savunmasız nüfus gruplarını güçlendirmek için kritik bir sosyal hizmet aracı olduğu görüşü hakimdir.

POLİTİK SOSYAL HİZMET VE GÜÇLENDİRME

Savunmasız nüfus gruplarının güçlendirilmesi konusuna gelmişken politik sosyal hizmet açısından güç ve güçlendirmenin öneminden bahsetmek yerinde olacaktır. Güç, sosyal yaşamın merkezinde yer alan ve dünyadaki tüm toplumlarda sosyal değişimin anahtarıdır. Sosyal çalışmacılar, ayrımcılık,

baskı, şiddet ve insan hakları ile ilgili çalışmakta ve bu konular hakkında düşünmeye ciddi zaman ayırmaktadır (Lane & Pritzker, 2018). Güç, bu kavramların her birinin önemli bir parçasıdır ve özellikle politik sosyal hizmet için oldukça değerlidir. Politik alanda çalışmak, etrafınızdaki gücü, kendi gücünüzü ve gücü etkin bir şekilde yönlendirme yeteneğinizi anlamayı içermektedir. Bir toplumdaki gücün dağılımı, bireyin, grubun, ailenin veya topluluğun güce erişme yeteneğinin yanı sıra ırk, etnik köken, cinsiyet, sosyoekonomik sınıf, eğitim düzeyi ve kaynaklara erişim gibi özelliklerle de büyük ölçüde ilgilidir. Hukuk sisteminin kurulma şekli, medyanın rolü ve dini kurumların üstlendiği rol gibi toplumsal yapıların da bir toplumdaki gücün dağılımını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Güç tanımları kapsamlı ve çok yönlüdür. Güç ile ilgili tanımlar hakkında düşünmek siyasi arenada gücün nasıl kullanılacağı ile ilgili de bir fikir sunacaktır. Sosyal çalışmacı Mark Homan (2015), gücü "istenen bir sonuca ulaşmak için insanları istenen yönde hareket ettirme kapasitesi" olarak tanımlar (Homan, 2015). Bahse konu tanımlamada yer aldığı üzere herhangi bir hedefe ulaşmak için güç esastır ve bu nedenle politik sosyal çalışmacıların yaptıkları/yapacakları iş için kritik öneme sahiptir. Gücün yaygın olarak kullanılan diğer tanımları arasında "önemli etkiler meydana getirme: değişiklikleri etkileme veya bunları önleme kapasitesi" (Lukes, 2005) ve "insanların istedikleri değişimi elde etme yeteneği" yer alır (Hunjan & Pettit, 2011). Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak gücün daha çok olumlu yönde bir anlama sahip olduğu düşünülebilir. Ancak güç kimi zaman olumsuz bir çağrışım da yapabilmektedir. Örneğin kişi ve gruplar üzerinde tahakküm kurma veya insanlara yapmak istemedikleri bir şeyi yaptırma veya yapmak istedikleri bir şeyi yaptırmaya engel olma gibi. Olumlu ve olumsuz çağrışımlar yapabilmesine rağmen gücü, insanların yapmak istediklerini yapmalarını sağlayacak yeni yollar ortaya koymanın temel şartı gibi olumlu bir anlamda kullanabiliriz. Ancak hem olumlu hem de olumsuz anlamlara gelebilecek gücün göreceli olduğunu ve mutlak olmadığını unutmamak gerekir. Zira bir durumda oldukça güçlü olan bir kişi farklı bir durumda oldukça az bir güce sahip olabilir. Örneğin müracaatçısının bir sosyal hizmet kuruluşundan hizmet alıp almaması konusunda yetkisi olan ve buna karar verebilen bir sosyal çalışmacı, müracaatçılarıyla ilgili politik kararların alındığı bir kurumda çok az bir güce sahip olabilir. Bu ise gücün bir kişi veya topluluğun sabit bir özelliği olmadığını ve değişken olduğunu gösterir (Lane & Pritzker, 2018). Ayrıca güç, gündemde olanla ilgili olabileceği gibi hiç gündeme getirilmeyen veya gündem edilmesi istenmeyen bir konu ile ilgili de olabilir. Dolayısıyla güç, görmediklerimiz kadar, kolayca gördüğümüz ve doğrudan deneyimlediğimiz şeylerle de ilgilidir (Hunjan & Pettit, 2011). Lukes (2005) iki grubun çıkarları arasında çatışma olduğunda kazanan grubun diğeri üzerinde uyguladığı gücün kuralları belirlemek olduğunu ifade etmiştir (Lukes, 2005). Yani toplumda savunmasız nüfus gruplarının savunuculuğunun yapıldığı politik alanda kazanan taraf, kuralları ve sunulacak hizmetlere yönelik politikaları belirleyecektir.

Nijeryalı yazar Chimamanda Ngozi Adichie 2009 yılındaki TED X konuşmasında, güçten bağımsız olarak insanların hikayesinden bahsetmenin mümkün olmayacağını, insanların neler yaşadıklarını ve yaşamadıklarını kimin anlattığının, nasıl ve ne zaman anlattığının güce bağlı olarak düşünülmesi

gerektiğini belirtmiştir. Adichie (2009) gücün bir insanın hikayesini anlatmak değil o kişinin hikayesini oluşturmak olduğunu ifade etmektedir. Filistinli Şair Mourid Barghouti'den bir alıntı yaparak hikâyenin nereden başladığının önemine vurgu yapmaktadır. Amerika'nın hikâyesine İngilizlerin Amerika'ya gelişiyle değil de yerli Amerikalıların oklarıyla başlanırsa hikâyenin tamamen değişeceğini belirtiyor. Benzer şekilde Afrika halklarının hikayesinde Afrika'nın bir sömürü ülkesine getirilişinden değil de Afrika devletlerinin başarısızlıklarından bahsedilirse hikâye bambaşka bir hal alacaktır (Adichie, 2009). Bu durum savunmasız nüfus grupları için de geçerlidir. Sosyal çalışmacılar müracaatçıları çevresi içinde birey bakış açısıyla değerlendirmektedirler. Bu ise müracaatçılara karşı Johann Hari'nin (2019) ifade ettiği gibi "kafasının içinde ne var" değil "kafası neyin içinde" şeklinde bir bakış açısı sunmaktadır (Hari, 2019). Yani kişilerin içinde buldukları dezavantajlı durumları sadece o kişinin değil çevresindeki kişiler, gruplar, topluluklar ve kaynakların değerlendirilmesiyle anlamlandırabiliriz. Aksi halde içinde bulunulan durumun tek sorumlusu kişinin kendisi olarak görülecektir ki bu oldukça sığ bir değerlendirmeyi beraberinde getirecektir. Örneğin yoksulluk içerisinde olan bireyin yoksulluğunu besleyen çevresel etkenlerden bağımsız olarak değerlendirilmesi, içinde bulunulan yoksulluk halinin tek müsebbibinin kişinin kendisi olarak görülmesi gibi eksik ve hatalı bir sonuca ulaşılmasına neden olacaktır. Sosyal çalışmacıların gerek bireysel değerlendirme ve müdahalelerinde gerekse politik söyleme etki edecek şekilde savunmasız nüfus gruplarının hikayesini, çevresi içinde birey bakış açısıyla baştan yazması gerekmektedir. Yani sosyal çalışmacılar politik alanda söz sahibi oldukça, savunmasız nüfus gruplarının hikayesini anlattıkça, onların haklarına ilişkin kazanımlar elde edilecektir.

SONUÇ

Politik sosyal hizmetin mesleğin ilk yıllarından itibaren meslek öncüleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle başladığı ancak profesyonelleşmeyle birlikte mesleğin sosyal reform geleneğinden uzaklaştığı ifade edilmektedir. Profesyonelleşmeyle birlikte sosyal değişimler karşısındaki eleştirel duruşun yerini bireysel sorunların çözümüne yönelik çabaların aldığı sıklıkla dile getirilmektedir. Ayrıca sosyal çalışmacıların müracaatçılarına siyasi görüşlerine karşı tarafsız olmaları ve kendi siyasi algılarının sosyal hizmet müdahalesine etki edebilme ihtimali sosyal çalışmacıları zamanla politik süreçlerin dışına itmiştir. Bu durum her ne kadar politika yapıcı hükümet tarafından istihdam edilen sosyal çalışmacıları "koruyucu" bir nitelik taşısa da kimi zaman "sadakat" olarak yorumlanmıştır. Bu noktada sosyal çalışmacıların çalıştıkları kuruma mı karşı yoksa müracaatçılarına mı karşı "sadakat" göstermesi gerektiği ile ilgili bir soru gündeme gelmektedir. Bu nokta da her ne kadar müracaatçılara olan sadakatin daha önde geldiğini söylemek kolaysa da uygulamada bunu başarabilmek oldukça zor olmaktadır. Bir yandan demokratik bir seçimle iş başına gelmiş hükümetin politikaları varken diğer tarafta hizmet bekleyen bir müracaatçı grubu bulunmaktadır. Bu ise meselenin siyah veya beyaz gibi net değil gri bir alan olduğunu ve net bir ayırım yapılmasının sanıldığından çok daha güç olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre kamu çalışanlarının siyaset yapmasının yasak olması

özellikle kamuda çalışan sosyal çalışmacıların siyasi çalışmalar ve politik süreçlere katılmasını engellemektedir. Ancak kamu dışında sivil toplumda veya özel sektörde çalışan sosyal çalışmacılar için aynı durum geçerli değildir. Ayrıca yerel yönetimlerde istihdam edilen sosyal çalışmacılar da politik süreçlerde yer alabilirler. Türkiye’de Sosyal Çalışma Etik ilke ve Sorumlulukları Belgesi’nde “Sosyal çalışmacıların insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını ve tam olarak gelişmeleri için kaynaklara, istihdam olanaklarına, hizmetlere ve fırsatlara eşit biçimde ulaşmalarını sağlamak amacıyla sosyal ve siyasal aksiyonlara katılmalıdır” ifadesi yer almaktadır (SHUDER, 2004). Bu ise sosyal çalışmacıların makalede yer verildiği üzere politik süreçlere katılarak savunmasız nüfus gruplarının hak savunuculuğunu yapmasıyla mümkündür. Politik süreçlere katılım ve hak savunuculuğu kimi zaman sivil toplum örgütleri çatısı altında kimi zamansa sosyal medya platformlarında gerçekleştirilecek etkinlikler aracılığı ile yapılabilir. Yakın bir zamanda icra yoluyla çocuk tesliminin kaldırılmasına yönelik oluşturulan gündem, başlatılan sosyal medya kampanyaları ve sosyal çalışmacılar ile diğer meslek örgütlerinin açıklamaları konu ile ilgili politika yapımcıların dikkatini çekmiş ve 2021 yılının Kasım ayında bir düzenlemeye gidilmiştir. Sosyal çalışmacılar benzer şekilde politik süreçlere katılarak savunmasız nüfus gruplarının savunuculuğunu yapmak suretiyle politik sosyal hizmetin Türkiye’de hayata geçirilmesine katkı sağlayabilirler.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adichie, C. N. (2009, Temmuz). *Chimamanda Adichie: Single Story*. TED Global: https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story?language=tr adresinden alındı
- Andrews, K., & Edwards, B. (2004). Advocacy Organizations in the U.S. Political Process. *Annual Review of Sociology*, 479-506.
- Bürüngüz, N. (2021). Türkiye’de Makro Sosyal Çalışma Eksikliği Sosyal Hizmet Merkezleri Üzerinden Bir Değerlendirme1. *Kocaeli Üniversitesi 10. Sosyal Bilimler Kongresi*, (s. 1-21). Kocaeli.
- Başçılar, M., & Karataş, K. (2021). Orduda Sosyal Hizmet: Terör Gazilerinin Depresyon ve Yaşam Doyumunun Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23-40.
- Bennett, L., Wells, C., & Rank, A. (2009). Young citizens and civic learning: Two paradigms of citizenship in the digital age. *Citizenship Studies*, 105-120.
- BM. (1989). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.
- Brouillette, R. (2016, Mart 15). *Why Therapists Should Talk Politics*. The New York Times: <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2016/03/15/why-therapists-should-talk-politics/> adresinden alındı
- Dalton, R. (2008). Citizenship Norms and the Expansion Of Political Participation. *Political Studies*, 76-98.

- Davis, A. F. (1964). Settlement Workers in Politics, 1890–1914. *The Review of Politics*, 505-517.
- Davis, J. (2010). Voting as Empowerment Practice. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, 243-257.
- Dunham, R., & Petersen, N. (2017). Making black lives matter. *Criminology & Public Policy*, 341-348.
- Edwards, H., & Hoefler, R. (2010). Are Social Work Advocacy Groups Using Web 2.0 Effectively? *Journal of Policy Practice*, 220-239.
- Elmacioğlu, L. (2020, Eylül 4). *Terörle mücadelede yaralandılar, şarapnel parçalarıyla yaşıyorlar ama gazi sayılmıyorlar.* Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/237351/haber/ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadelede-yaraland%C4%B1lar-%C5%9Farapnel-par%C3%A7alar%C4%B1yla-ya%C5%9F%C4%B1yorlar-ama-gazi-adresinden-alındı>
- Fisher, R. (1995). Political Social Work. *Journal of Social Work Education*, 194-203.
- Gal, I. W., & Gal, J. (2014). Social Workers as Policy Actors. *Journal of Social Policy*, 19-36.
- Guo, C., & Saxton, G. D. (2014). Tweeting Social Change: How Social Media Are Changing Nonprofit Advocacy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 57-79.
- Hari, J. (2019). *Kaybolan Bağlar: Depresyonun Gerçek Nedenleri ve Beklenmedik Çözümler*. İstanbul: Metis.
- Haynes, K., & Mickelson, J. (2009). *Affecting Change: Social Workers in the Political Arena*. Boston: Pearson.
- Homan, M. (2015). *Promoting Community Change: Making It Happen in the Real World*. Boston: Cengage Learning.
- Huber, L. P., Villanueva, B. P., Guarneros, N., Velez, V., & Solorzano, D. (2014). *DACAmented in California: The Impact of the Deferred Action for Childhood Arrivals Program on Latina/os*. Los Angeles: CSRS.
- Hunjan, R., & Pettit, J. (2011). *Power: A practical guide for facilitating social change*. Dunfermline: Carnegie United Kingdom Trust.
- Jones, C. (2001). Voices From the Front Line: State Social Workers and New Labour. *British Journal of Social Work*, 547-562.
- Karger, H. J., & Herndndez, M. T. (2004). The Decline of the Public Intellectual in Social Work. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 51-68.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 187-201.
- Kittilson, M., & Tate, K. (2005). Political Parties, Minorities and Elected Office: Comparing Opportunities for Inclusion in the. C. Wolbrecht içinde, *Politics of Democratic Inclusion* (s. 163-185). Philadelphia: Temple University Press.
- Lane, S. R., & Humphreys, N. A. (2011). Social Workers in Politics: A National Survey of Social Work

- Candidates and Elected Officials. *Journal of Policy Practice*, 225-244.
- Lane, S. R., & Pritzker, S. (2018). *Political Social Work Using Power to Create Social Change*. Springer.
- Levy, D., Tien, C., & Aved, R. (2001). Do differences matter? Women members of congress and the Hyde amendment. *Journal of Women Politics & Policy* , 105-127.
- Lukes, S. (2005). *Power: A Radical View*. London: Palgrave.
- Lyons, K. (2008). Dame Eileen Youngusband (United Kingdom), President 1961-1968. *Social Work and Society*.
- Mahaffey, M., & Hanks, J. W. (1982). *Practical Politics: Social Work and Political Responsibility*. Maryland: Silver Spring.
- Mellinger, M. S., & Kolomer, S. (2013). Legislative Advocacy and Human Service Nonprofits: What Are We Doing? *Journal of Policy Practice* , 87-106.
- Mendes, P. (2003). Social workers and social action: a case study of the Australian Association of Social Workers' Victorian branch. *Australian Social Work*, 16-27.
- Meyer, M. (2021, Kasım 29). *Political Interventions*. Encyclopedia of Social Work: <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-293> adresinden alındı
- NASW. (2014, Haziran 26). *NASW Statement on Senate Consideration of Voting Rights Amendment Act*. National Association of Social Work: <https://www.socialworkers.org/News/News-Releases/ID/223/NASW-Statement-on-Senate-Consideration-of-Voting-Rights-Amendment-Act> adresinden alındı
- NASW. (2016, Aralık 21). *NASW CEO McClain sends holiday message, response to Trump Presidency*. Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=cRnlvEP2QAU&ab_channel=NationalAssociationofSocialWorkers adresinden alındı
- NASW. (2017). *Code of Ethics of the National Association of Social Workers*. Washington: National Association of Social Workers.
- Ostrander, J. (2016). *To participate or not to participate, that is the question: A critical phenomenological study of clinical social workers and their political participation*. Connecticut: University of Connecticut.
- Pace, P. (2021, Kasım 26). *NASW, social work students rally for Voting Rights Act outside the Supreme Court*. Social Work Blog: <http://www.socialworkblog.org/nasw-news-article/2013/04/nasw-social-work-students-rally-for-voter-rights-act-outside-the-supreme-court/> adresinden alındı
- Pritzker, S., & Lane, S. R. (2017). Political Social Work: History, Forms, and Opportunities for Innovation. *Social Work*, 80-82.
- Reisch, M., & Andrews, J. (2001). *The Road Not Taken: A History of Radical Social Work in the United States*. Philadelphia: Routledge.

- Rocha, C., Poe, B., & Thomas, V. (2010). Political activities of social workers: addressing perceived barriers to political participation . *Social Work*, 317-325.
- Rose, S. (1990). Advocacy/empowerment: An approach to clinical practice for social work. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 41-51.
- Samuels, A. (2015). *The Political Psyche*. London: Routledge.
- Shamai, M., & Boehm, A. (2001). Politically Oriented Social Work Intervention. *International Social Work*, 343-360.
- SHUDER. (2004). Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlke ve Sorumlulukları. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları*.
- Smith, A. (2010). *The Election, Incorporation and Policy Impact of Women in City Government*. Atlanta: Emory University.
- Swenson, C. (1998). Clinical Social Work's Contribution to a Social Justice Perspective. *Social Work*, 527-537.
- TBMM. (2021). *İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanunda ve 6/2/2018 Tarihli ve 7082 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanu*. Ankara: TBMM.
- Yanardağ, U. (2020). Siyaset ve Sosyal Çalışma İlişkisini Türkiye İçin Düşünkek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 261-278.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh